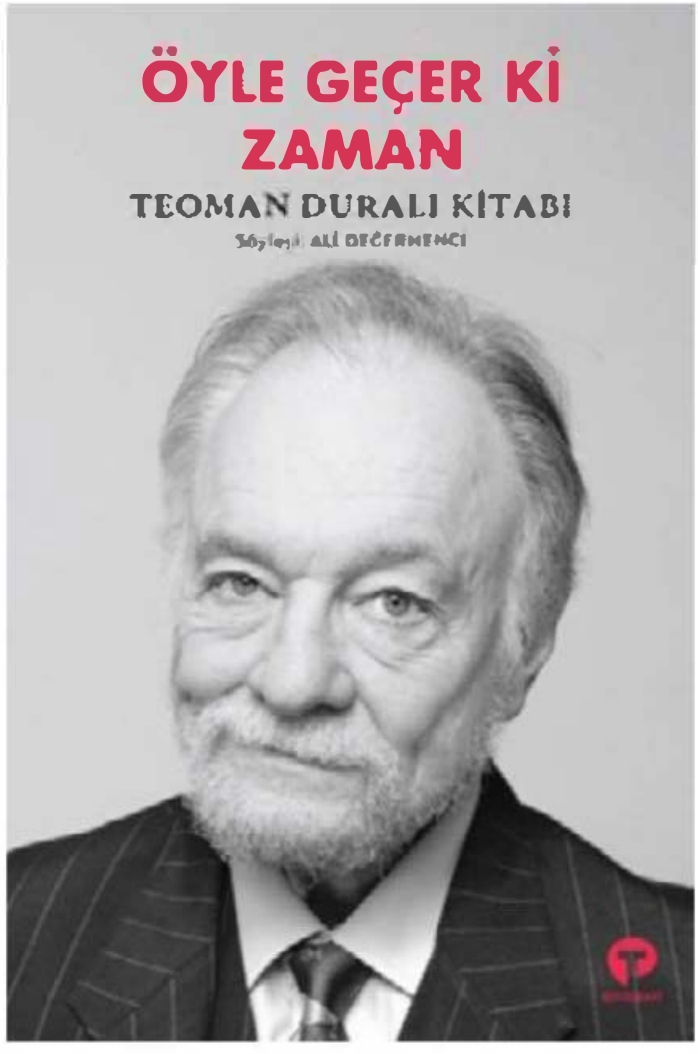

ÖYLE GEÇER Kİ
ZAMAN
TEOMAN DURALI KİTABI
Söyleşi: ALİ DEĞİRMENCİ

TURKUVAZ
KİTAP

Öyle Geçer ki Zaman
Teoman Duralı Kitabı
Söyleşi: Ali Değermenci
Biyografi

Birinci Baskı: Ocak, 2020
Birinci Baskı: Ocak, 2020
İkinci Baskı: Mart, 2020

Genel Yayın Yönetmeni: Gülenay Börekçi
Kitap Kategori Yönetmeni: Erdem Öztop
Editör: Ayşe Yılmaz
Yayına Hazırlayan: Onur Kaya
Kapak Fotoğrafı: Saffet Azak
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Gülay Tunç

ISBN: 978-605-7717-44-3
Sertifika No: 12815

Baskı-Cilt
Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4 Sancaktepe-Kartal/İst.
T:+90 216 585 90 00

F:+90 216 585 91 30

Bu kitabın hakları Turkuvaz Medya Grubu'na aittir. Kaynak gösterilerek yapılacak
alıntılar haricinde yayıncının izni olmaksızın hiçbir surette kullanılamaz.

© Turkuvaz Medya Grubu

ÖYLE GEÇER Kİ ZAMAN

TEOMAN DURALI KİTABI

Söyleşi: ALİ DEĞERMENCİ - AYŞE YILMAZ

Teoman Duralı

1947de Kozluda (Zonguldak) doğdu. İlkokulu Ankara, orta ve lise eğitimini TED Ankara kolejinde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesinde Felsefe ve Biyoloji öğrenimi gördü. Aynı üniversitede 1975te asistan, 1977de Felsefe doktoru, 1982de doçent, 1988de profesör oldu. Duralı, muhtelif dillerde yayınlanmış pek çok makale ve kitabın müellifidir. Bazı telif eserleri: *Çağdaş Küresel Medeniyet* (2000), *Felsefe-Bilim Nedir?* (2006), *Sorun Nedir?* (2006), *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi* (2010), *Felsefe-Bilimin Doğuşu* (2011), *Omurgasızlaştırılmış Türklük* (2012), *Kutadgubilig Türkcenin Felsefe Sözlüğü* (2013), *Hayatın Anatomisi: Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi* (2018), *Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik* (2019), *A New System of Philosophy-Science from the Biological Standpoint* (2019).

Ali Değermenci

Gazeteciliğe 1991 yılında Trabzonda başladı. Muhabirlikten genel yayın yönetmenliğine kadar gazetecilikte 28 yılı geride bıraktı. 1996 yılında Avrasya

feribotunun kaçırılmasını dünyaya ilk duyuran gazeteci unvanına sahip Değermenci, TRT Haber, A Haber, TRT Türk, 24 TV gibi birçok kanalda çalıştı. "Hayatımız Siyaset", "Müzakere" gibi programlara imza attı. Farklı gazetelerde çeşitli yazıları yayınlandı. *Sabah* ve *Takvim*de haftalık röportaj yazarlığı görevini üstlendi. Ayrıca bazı belediye ve kurumlarda kültür-sanat danışmanlığı yaptı. Hâlâ EKOTÜRK TVde Genel Yayın Yönetmen Yardımcılığı görevine devam etmektedir.

Ayşe Yılmaz

İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Urdu Dilinden 2015te lisans eğitimini tamamladı. 2017de 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe bölümünde yüksek lisanstan mezun oldu. *Hayal Perdesi*, *Film Arası*, *Arka Kapak* ve *sinefesto*'da sinema eleştirileri yayımlandı. *Aşkar*da hikâye ve CFde çeşitli konularda yazılar yazdı. Beş yıl Şer'i Siciller Arşivinde, yedi yıl Bilim ve Sanat Vakfı Türk Sineması Araştırmalarında çalıştı. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesinde Felsefe Doktorasını yaparken editörlük çalışmalarına da devam etmekte.

ÖYLE GEÇER Kİ ZAMAN

TAKDİM

İnsan belirli bir yaşa veya döneme gelince hayatı ve dünyaya neden geldiğini sorgulamaya başlar. Sorgulama insandan insana değişir. Çocukluk ve gençlik çağları hayatın içinde savrulur. Orta yaşlarda veya demlenmeye başlandığında, hem insanın kimliği hem de hayatla ilişkisi başka bir yöne doğru akar. Bunun öncesindeyse insan hep kendi ile savaşır, didişir ve süreklice bir yol bulmaya çalışır.

İnsan sorgular ve çevresi ile kurduğu ilişkilerden, aldığı eğitimden, okuduğu kitaplardan, seyrettiği filmlerden, dinlediği müziklerden, gördüğü yerlerden etkilenir. Ama insan en çok ailesinden etkilenir. Buradan yola çıkarak hayata dair birçok tecrübeler edinir ve kişiliğinin inşaatını onun üzerine binâ eder. En azından benim hayatım için bu böyle.

Hayatımda en çok iz bırakan kişi babamdı meselâ. Onunla öyle onlarca yıllık bir geçmişimiz olmadı, olamadı. Daha sekiz yaşındayken, babam kırkına bir yıl kala âni bir kalp krizi sonucu hayatını yitirdi. Dünyaya

çok farklı bakan, heyecanlı, bilgili, kültürlü, dünyada neler olup bittiğini çok zor şartlar altında da olsa anlamaya ve yorumlamaya çalışan biriydi. Birlikte geçirdiğimiz kısa süre içinde bana verdiği öğütler hep yolumu aydınlattı. "Yerde gazete kâğıdı görsen alıp okumalısın" dedi ve ben yirmi dokuz yıldır gururla yapmaya çalıştığım gazetecilik mesleğini seçtim. "İnsanın kendini geliştirmesi için kitapları olmalı ve çok okumalı" diye tembihledi. Bugün bir oda dolusu kitabım ve bir kütüphanem var. Hayatımda bunun gibi birçok olayın temeli onunla geçen sekiz yılda atıldı. Babam benim deniz fenerim oldu. Hâlâ da öyle.

İnsanın kimliğinin ve kişiliğinin oluşmasında ailesi kadar yaptığı iş, bulunduğu ortam, coğrafya ve yaşadığı dönem de ciddi katkı sağlar. Gerçi yaşadığım dönemin bir lütuf mu, yoksa bir ceza mı olduğuna henüz karar verebilmiş değilim. Çinliler birine beddua edeceklerinde "Olağanüstü dönemlerde yaşayasın" derlermiş ya, buradan bakınca biraz beddualı bir çağa denk gelmişim hissine kapılıyorum. Çünkü ۲۰. yüzyılda doğup ۲۱. yüzyıla adım atan ve bu yüzyıl içinde hayata veda edecek olan ben ve çağdaşlarım, çok sancılı ve sorunlu zamanlardan geçtik; tüm bu evreleri buram buram yaşadık.

Bu çağa rağmen edindiğim dostlarım da, hayatımın rotasını oluşturmuştur. Bazen kendime "Hayatımda ne biriktirdim?" diye sorarım. Çok iyi dostlar biriktirdim. Her ne kadar insan, vicdanına danışmadan iş yapmamaya çalışsa da, başarılarımızı takdir edecekler

etrafımızdaki insanlar, dostlarımızdır.

Ve kitaplar... Okumaktan hoşlandığım ve içinde kaybolduğum eserler... Kitaplarla dostluğum gençlik çağlarımda başladı. Asıl adı Samuel Langhorne Clemens olan Amerikalı yazar Mark Twain ile tanışmam 1980'lere rastlar. Onun kitaplarını okumadan önce televizyona uyarlanan ünlü çocuk romanı *Tom Sawyer'ın Maceraları*'nı izlemiştim. Mark Twain, kitapları kadar sözleri de hayatımda iz bırakmış bir yazardır. "İyi dostlar, iyi kitaplar ve bir de huzurlu bir vicdan; işte ideal hayat!" sözü, hayatımın belirleyici ana aksını oluşturmuştur.

Bu süreçte hiç ayırmadan farklı konularda birçok kitap okudum. Sonra belirli alanlar seçtim: Tarih, roman, resim, mimari ve son olarak da felsefe. Felsefe ile tanışmamın ardından bu alana oldukça ilgi duydum. Hâlâ da okumaya, dinlemeye ve izlemeye devam ediyorum.

İşte Teoman Duralı ile yollarımız tam da bu noktada kesişti. Onunla şahsen tanışmadan, önce kitaplarını tanıdım. Giderek merakım arttı ve yazdıklarının tutkunu oldum. Bir röportaj vesilesi ile bir araya geldiğimizde, okuduklarımdan aşina olduğum Hoca'ya, deyim yerindeyse bağlandım. Teoman Hoca'nın kitaplarını okumak ve anlattıklarını dinlemek, felsefeye olan bağlılığımı da arttırdı. Hele zaman zaman anlattığı hayat hikâyesinden kesitler beni daha bir derinden etkiledi. Milyonda bir insana nasip olacak bir hayatı dinlerken bir madenci gibi çok değerli bir cevher bulmanın

sevincini yaşadım. Çocukluğundan gençliğine, başını alıp gitmelerinden vicdan muhasebelerine, aşkla tutuştuğu akademiye ve araştırmalarına kadar anlattığı birçok konu beni ölesiye heyecanlandırdı.

Bu heyecan beni, Hoca'yla bir nehir söyleşi yapma fikrine sürükledi. Çok geçmeden de hızlı bir planlamayla bu kitabın temellerini atacak söyleşilere başladık. Hoca'nın dersleri, katıldığı programlar, yazdığı kitaplar ve ailesiyle geçirdiği vakitlerden fırsat buldukça bazen birkaç saat, bazen de 5 – 6 saat süren keyifli görüşmeler yaptık. İlk olarak, Osmanlı İmparatorluğu'na dek uzanan ailesinin hikâyesini resmetmesiyle işe koyulduk. Sonrasında çocukluğuna dair izlenimleri eşliğinde Cumhuriyet tarihini adım adım yürüyerek bugüne geldik.

Yaklaşık yirmi yıl kadar önce bir kitap okumuştum. Kitabın bir bölümü, o sıralar dünyada yükselmeye başlayan, ülkemizdeyse henüz farkedilmeyen bir alan olan doğal ürünlerle ilgiliydi. Market raflarında yan yana duran doğal ve yapay ürünlerin küçük ama ilginç hikâyesiydi anlatılan. Kitapta, diğerinden çok daha pahalı olmasına rağmen insanların yine de doğal zeytinyağına rağbet ettiğinden bahsediliyordu. Bu rağbetin nedeni ise, doğal olan şişenin üzerindeki küçük fiyat etiketi ve zeytinyağının bin yıldan beri süregelen geleneksel yöntemlerle üretildiğine dair yazılmış kısa bir yazıydı. Modern insanın hayhuy içinde geçen hayatında hikâyeyi unuttuğunu veya yaşayamadığını dile getirerek

hikâyelerin sıcaklığının önemini vurguluyordu yazar. Aynı şekilde biz de bu kitapta, Hoca'nın başından geçen olaylar, hikâyeler, yaşadığı döneme ilişkin ayrıntılar veya tanıklıklar ve bugünün dünyasına ilişkin değerlendirmelerle örülü anlatılarını bir dönem okumasına, sözlü bir tarih anlatısına dönüştürmek için yola koyulduk.

Fakat kitap sadece bir dönem okumasından ibaret değil. Bir hakikat yolcusunun hikâyesi aynı zamanda. Hoca, ailesinden aldığı kültürel arka planla gezip gördüklerini birleştirmiş, birçok alanda araştırmalar yapmış çok farklı dönemlere şahitlik etmiş biri. Bitmek tükenmek bilmeyen araştırma, okuma merakıyla, hayatın gündelik akışında elde edilen hazine niteliğinde bir tecrübe menbaı. Ve dünyada olup biten tartışmalara kendince çözüm önerileri, değerlendirmeler ve felsefi analizlerle ilerleyen, hakikatin peşinde uzun bir yürüyüş Hoca'nın hayatı.

Evet, bu kitap, bir Teoman Duralı Kitabı.

Hiçbir zaman sevemediği okul yıllarından birçok yabancı dili kendi başına öğrenmesine, Zonguldak'ta geçen çocukluk yıllarından dayısı ile aralarında geçen muhabbetlere, babası ile anlaşmazlıklarından Norveç'teki denizcilik okulunda kaptan olma isteğine ve Kapalıçarşı'da çalışmasına kadar bir sürü hikâye, birçok olay ve bir o kadar anı... Türk siyasi hayatına damgasını vurmuş siyasetçiler ile dostluklar, akademide yaşanan gerilimler, eşi ve çocukları ile geçen zamanlar...

Hele Hoca'nın, onlarca yıl öncesinde yaşamış bir kişin görüntüsündeki detayları o gün gibi aktarması, ciltler dolusu ansiklopedi tutacak kadar anıları ve tarihleri yerli yerine koyabilme yeteneği ile kıvrak zekâsı... Net ve berrak bir zihin örneği.

İşte tüm bu anılar ve yaşanmışlıklar perdesinde Teoman Duralı da, hayatımda derin izler bırakan babam gibi, etkilendiğim birkaç kişiden biri oldu. Onun konuşmalarını dinlemek bende, farklı bir hâle bürünüp dünyaya gökyüzünden bakıyormuşum izlenimini uyandırdı. Çünkü hem dünyaya bakışı hem de hayatı, bir sinema filmi gibi bazen acı, bazen hüzünlü, bazen de hiç bitmeyecek heyecanlı güzel hikâyelerden oluşmuş bir romanı okumak gibiydi.

Bu kitabın oluşmasında, öncelikle Teoman Hoca'nın müthiş gayreti ve desteğini zikretmek gerekir. Onca meşguliyeti arasında vakit ayırdı ve sorularımızı cevaplandırıp bize farklı ufuklar açtı. Hoca'nın yıllardır kitaplarının editörlüğünü yapan Ayşe Yılmaz da bütün görüşmelerde yanımızdaydı. Deşifreleri tek tek gözden geçirip tarihsel bütünlüğe ve Hoca'nın kendine has imlâsına riayet ederek metni düzenledi. Ayşe Hanım'a da verdiği büyük destek için minnettarım.

Sadece 'bir felsefecinin hayatı' şeklinde okunamayacak bu kitap, Teoman Duralı'nın bütün hayatı boyunca gördüğü, okuduğu, araştırdığı ve incelediği binlerce konunun yanında, bu dünyadan geçen bir hakikat arayıcısının izlerini ve bu izlerin

güzergâhını sunuyor okuyucularına. Bu, hakikate ulaşmak için çekilen çilelerin uzun soluklu serüveninden küçük de olsa bir pay alabilmeniz dileğiyle...

Ali Değermenci
17 Kasım 2019/Şişli-Kurtuluş

ÖYLE GEÇER Kİ ZAMAN

-I-

Öyle geçer ki zaman
Seni unutmak ne mümkün
Gençlik günlerimizde ömür dediğin
Halıymışcasına sonsuza uzayagiden

Meğer bir göz açıp kapama kadarmış
Öte âlemde ne zaman ne mekân varmış
Mezcolmuşcasına dumanlaşırız
Kenetlenmiş hâlde Tengriye ağarız

Yitirilmedik ne kaldı bana
Varlığımdan başka
Varoluşum sudur etmiş Varlıktan
Domuzdur aslını inkâr eden

Yeni bir hayat arıyorum kendime
Dünya dar gelir oldu artık bendenize
Kalmadı keşfedilmedik ufukötesi

Merâk eder olduk âhıreti

Çıksak ya bi'fasıl Ağrıya
Yaklaşmış olmazmıyız semâvâta
Gözümde tüter oldun zamanla
Benden ufuk misâli habire uzaklaştın yaklaştığımda
sana

-II-

Varlığım varlığına olsun armağan
Nasıl olsa değilmi Varlık özü bütün varlıkların
Melekler bir tarafta
Nebatât ile hayvanât öbür cenahta

Bense kalakalmışım arafta
Mağaranın dip duvarındaki gölge oyunlarına gözlerini dikmişsin
Tabii ki yaşamadan vazgeçemezsin
Bilirsen taşradadır aslın

Bu kere hayata kulaç atarsın
Buz kesen pınar suyuyla
Almışım âbıdestimi son ânımda
Çakmışım vedâmı zamanlı – mekânlı evrene

Kelimeyişehâdet yeliyle yelken açıyorum zamansız – mekânsız âleme
Heyhât öyle geçer ki zaman
Seni unutmağa varmı imkân

Teoman Duralı

23 mart 2015

BİRİNCİ BÖLÜM
İKİ SAVAŞCI MİLLETİN İZDİVÂCI

Büyükbabası (Şaban Şükrü) ile babası (İdris),
Gümülcine 1878

BÜYÜK BULUŞMA

Birçok insaniçin yol harıtası niteliğinde önemli ayrıntılarla dolu güzel bir söyleşiye adım atarken önce, sizi siz yapan özelliklerin başında gelen unsurdan, ailenizden bahsedebilirmisiniz?

Büyükbabam Rumeliden Istanbula geldikten sonra medreseye gönderiliyor. Oradan mezun oluyor. Abdülhamit Han devrinde ceza kanunu değişince hukuk fakültesine başlıyor. Hukuk fakültesini bitirince de babannemle evlendiriliyor. Tipik Türk geleneği, babamın atalarında birden fazla kadınla evlenen yok. Kadınlar dışarıdan gelir, erkekler hep Osmanlı hânedânı gibi, Türk çizgisini takib etmişlerdir. Öyle göz göze, kaş kaşa gelme, aşkumeşk filan yok aralarında. Babannemin atası Halepte şehid edilmiş. Evin büyüğü babamın dayısı, büyükbabamla yakın arkadaş. Bacısını bu adama uygun görüyor ve onunla evlendirmeği kararlaştırıyor. Büyükbabam da kabul ediyor. Babannem evlendiği güne değin kocasını görmemiş. İlk defa karşılaştığında, dehşete kapılıyor. Kendinden çok yaşlı çünkü.

Babannem anneme "ömrümüzde bir defa olsun münâkaşa, kavga gürültü olmadı. Evlendiğim gün 'bu adamla nasıl bir ömür geçiririm' diye düşünürken onu öylesine sevdim ki, anlatılır gibi değil; bu adam hayatımda bana bir kere kötülük etti, o da ölmekle" demiş. Çok zorlu bir hayat geçirmişler. İmparatorluk çöküyor. İşğâl edilen yerlerden kaçıyorlar. Şamdan Halebe, Halepten Maraşa, Maraştan Istanbula... Savaş bir türlü bitmiyor. Aralarındaki dayanışmaysa asla zayıflamıyor.

Evlendikten hemen sonra büyükbabamın Selânik vilâyetinin bir kazasına, Langazaya Ağır Ceza reisi olarak tayini çıkıyor. Babam orada dünyaya geliyor. Büyükbabamın babası Gümülcine müftüsüydü; onun da ataları Kırcaali havalisinde mültezimdiler. Devletin sizi belli bir araziyi yönetmekle görevlendirmesi, iltizam. Osmanlı, Türk olan yörelerden asker alır, olmayanlardan almazdı. Selçukluda da bu böyleydi. Türk savaşır, savaşmadığı zamanlarda da rençberlik edip toprağını sürer. Haber gelir, padişah orduyu topluyor, sefer var diye. Mültezim idâresindeki erkekler silâh altına alınır ve bunlar ordunun esâsını teşkil eder, Yeniçeriler etmez. Yeniçeri, padişahın Hassa alayıdır.

Büyükbabamın ataları hep Avşardırlar. Daha önce bir efsâneye göre Kırımdan, başka bir efsâneye göre de, Osmanlının neredeyse bütün Türkmen ahalisi gibi, Konya ile Aksaray cıvarından gelmişler. Karadenizdeki Türkler, meselâ Trabzondakiler de böyledir.

Rumelidekilere de Konyarlı adı verilir.

Bundan on küsur yıl önce, son derece yobaz bir gazetede —adını unuttum—, "Dönmelerin İhâneti" diye uzun bir yazı vardı. Büyük Millet meclisine girmiş dönmelerden bahsediyordu. 1954 – 1955 meclis albümünde babamın adının altında Selânik yazılıdır. Adam ona bakarak babamı Sebataycı olarak mimleyip hâin saydıklarının arasına katmış. Bir kere Selânikli değil, Langazada doğmuş. Langaza Selâniğin kazası. Büyükbabam Langazalı da değil. Orada görevli. Baba tarafı atalarımın memleketi yoktu. Hep memurdular. Memurun memleketi olmaz. Nereye tayin olunmuşlarsa, çoluk çocukları da orada dünyaya gelmişler.

Selânikte Türkler de vardı.

Dediğim gibi, büyükbabam görevliydi; oralı değildi. İlgisi yok. "Bu herifin bir nebze şerefi varsa karşıma çıksın" diye haber saldım. "Kozlarımızı paylaşalım, mahkemeye falan vermeyeceğim; erkek erkeğe..." Ama çıkmadı ortaya. Bunu gazetenin sâhibine de söyledim.

Dedeniz sonra nereye gidiyor?

Sonra Langazadan Istanbula geliyor, buradan da Şama, Ağır Ceza reisliğine tayin ediliyor. Yaylı arabayla, karı, koca ve iki çocuk, babam ve bacısı büyükhalam, bir buçuk ayda Şama gidiyorlar. Tarih 1913. Aynı adam, yânî babam 1958de Istanbuldan Şama bu sefer uçakla bir buçuk saatta varıyor. Düşününüz! Bir ömürdeki değişime bakınız. Yalnızca buranın değil, dünyanın, insanlığın hepten değiştiği bir zaman dilimi. Tarihte

bunca ilgi çekici başka hiçbir dönem daha yoktur. İnsanlığın geçmişi üç yüz binse, onca yıldır insanlar dış güçlü, çoğunlukla hayvanların çektiği taşıtlarla hareket etmişler. Artık bunlar, birdenbire kendikendine hareket eden nesnelerle yer değiştirmeğe başlamıştır. İnanılmaz bir şey bu. Büyükdedem ile babamın babasının babası ve ondan altı yüzyıl önce yaşamış atası arasında önemli bir yaşama tarzı farkı yoktu; ama büyükbabamın babası ile büyükbabam arasındaki yaşama tarzı farkı dünyalar kadar olmalı. Büyükbabam önünde sonunda araba, uçak, tren v.s. görmüştür. Benden iki, üç nesil büyük olan bu insanlar arasında yetiştim. Aralarında Abdülhamit zamanından gelip 1880lerin sonlarında, 1890larda, 1900 başlarında doğanlar vardı. 1910lar babamın ve hocalarımın nesliydi.

Velhâsıl, büyükbabam ardından Halebe, Müddeiumumî ve Tekel reisi olarak tayin ediliyor. Halep, 1917de İngilizlerin işğâline uğrayınca, oradan Maraşa kaçıyorlar. Babam Şamda Alman okuluna veriliyor. Anaokulu türünden bir yer olmalı. Halebe geldikten sonra da Fransız okuluna gönderiliyor. Maraşta da, bir tek, Ermeni okulu var. Bu sefer de onlarınkine gidiyor. Kafasında Ermeniceden, Fransızcadan, Almancadan o okullarda öğrendiği üç, beş cümle kalmıştı. Maraştan tekrar Istanbula geliyorlar ve mütâreke dönemini orada geçiriyorlar.

Babam çok yaramaz bir çocukmuş. Bir yerden bulduğu bir çekmeceyle Haydarpaşada suya giriyor.

Yanından bir gemi geçerken onun dalgasıyla devrilip suda kalıyor. Apar topar çıkarıyorlar. O zaman bezden elbise yok, kâğıttan yapmışlar. Kâğıtlar da üstünde eriyince çırılçıplak kalmış. Babannem çok sertti. Bir fasıl da evde dayak yiyor.

1920de Ankara hükümeti kuruluyor. Bunun üzerine, büyükbabamı Istanbuldan alıp Kütahyaya Ağır Ceza reisliğine getiriyorlar. Babam İstiklâl harbını Kütahyadan seyrediyor, düpedüz seyrediyor. Çocuklar, meydan muhârebelerini tepelerden, bulabildikleri yerlerden tiyatro, sinema misâli izliyorlar.

Babam 1927de Kütahyada liseden mezun oluyor. Cumhuriyet yeni kurulduğunda adama ihtiyâçları var, elde yetişmiş insan yok. İyi dereceyle mezun olan lise çıkışlıları yurtdışına gönderiyorlar. Babam bu meyânda mühendislik okumak üzre, Almanyaya, Chemnitz adlı şehre gider. Burası Almanyanın güney doğusunda, bir Saksonya şehri. Çek hududuna yakın bir sanayi merkezi.

Bir yıl Almanca derslere giriyor. 1927 veya 1928de annemle tanışıp 1930da evleniyor. 1931de ağabeğim orada dünyaya geliyor. 1933te babam Chemnitz'teki okulundan ayrılıp yüksek mühendis olmak üzre Berline gidiyor. O tarihlerde mühendislikler henüz üniversite değil; yüksekokuldu. Bizde de öyleydi. Meselâ Istanbul Teknik mektebi diye geçerdi. Bunlar, 1945ten sonra üniversiteleşmişlerdir. Bir yıl okuduktan sonra Berlin Teknik mektebinden mezun olup askerliğini yapmak üzre Türkiyeye dönüyor. Annem ağabeğimle Almanyada

kalıyor.

Ağabeğim doğduğunda Alman vatandaşı olarak kayda geçiyor. Kanun gereği Almanyada doğanlar vaftiz edilirler. Bu yüzden ağabeğim çifte takdis olmuş bir kişiydi. Hem vaftiz oldu hem de buraya gelince sünnet edildi. Hem Hz. İsâ'ya, hem Hz. Muhammed'e yâr oldu demek.

O tarihte, 1933ün ocağında Almanyadaki seçimleri Adolf Hitler'in önderliğindeki Millî Toplumculuk — Frenkcesiyle nasyonal sosyalist— Partisi kazanır. Naziler işbaşına gelince Alman vatandaşı olma şartlarını değiştirdiler. En az 1800e değin ailenizde, atalarınız arasında Yahudi olmama şartı getirmişler. Demekki 1931 ila 1850 arasında anne ve baba tarafında atalarının Yahudi olmaması gerekiyor. Annemin ne olup ne olmadığı belli; hem anne hem baba tarafı ta Ondördüncü yüzyıla değin kayıt altında. Hırıstıyanlar vaftiz oldularında kilisede kaydolunurlar. Dolayısıyla orada sorun yok. Baba tarafı bilinmiyor. Alman yetkililer bizim Dışişleri yoluyla İçişlerine soruyorlar: "Babada Yahudilik varmı?"

Büyükbabam, babamın babası Şaban Şükrü beğ o sıra 57 yaşında, Kütahyada Ağır Ceza reisi. İçişleri bakanlığı, Kütahya valiliğine "Şaban Şükrü'nün soyunda Yahudilik varmı?" diye sorar. Nasıl araştırılmışsa artık, Kütahya valiliğinin cevabı, Ankaraya, Almanya büyükelçisi Franz Joseph Hermann Michael Maria von Papen'e (Ankarada kalış: 1939 – 1944) "Şaban Şükrü (soyad kanunu henüz

çıkmamıştı) beğin soyunda Yahudilik ile Ermeniliğe rastlanmamıştır" şeklindedir. Almanlar şaşırıyorlar tabii. Nasıl şaşırmasınlar! "Ermenilik de nereden çıktı, onu sormadık ki, Yahudiliği sorduk." Bizim o sıralarda Millî Toplumculuğa kayan sıyâsî eğilimimiz var ya.

Türkiyede?

Bu ideolojinin marazı Yahudilik. Bizim de bir takıntı bulmamız lâzım. Yahudilerle fazla bir alıp vereceğimiz yok. Ne olsun, Ermenilik olsun, denildi. Onlarla 1880lerden beri takışıyoruz ya. Dolayısıyla babamın soyunda Ermenilik ve Yahudilik bulunmadı. Durum Almanlara bildiriliyor, ağabeğim de Alman vatandaşlığını alıyor. Annem 1937de, oğlunu yanına alarak buraya geliyor. Bu, o dönemlerde müdhiş bir macera... Öyle uçağa atlayıp elinizi kolunuzu sallayarak gidemiyorsunuz. Oğulcuğuyla birlikte Berline gidiyor. Ağabeğim o zaman altı yaşında filan. Trene biniyorlar. Trenin adı Simplon Ekspresi. O zamanlar Simplon ile Orient adlarında ekspresler, yânî (o günlerin şartlarına göre) hız trenleri ('tren'in Türkcesi 'katar') var.

Orient Ekspres Türkiyeye de geliyor o zaman...

Tabii, o Paristen, bu, Berlinden kalkıyor. Çekoslovakya, Macarıstan, Romanya, Yugoslavya, Bulgarıstan üzerinden geliyor. Neredeyse bir devrâlem seyâhatı. Nasyonal sosyalist sürecin çok hızlandığı bir dönem. Trende mülteciler çok. Yahudiler kaçıp Macarıstana, Romanyaya filan sığınmağa kalkıyorlar. Başlıbaşına bir olay!

Anneniz ve kardeşiniz Almanyadan döndükleri sırada yaşanan iklim nasıldı? Nasyonal sosyalistler yânî Naziler iktidara gelmiş ve Almanyada, Avrupada çok ciddi bir sıyâsî hareketlenme başgöstermiş...

Birincisi, Alman halkı çok tarafdar. Bir kere, iktidara oy çokluğuyla seçimleri kazanarak geliyorlar. O arada komunistler de güçlüydüler. Babam zaman zaman talebelik yıllarından hatırladıklarını anlatırdı. Özellikle Berlinde çok sık sokak kavgaları çıkarmış. Burada 1960ların sonu, 1970leri hatırlatan olaylar. Bizde de sağ – sol arasında çok olurdu. Chemnitz'de nisbeten az; küçük bir şehir sonuçta. Ama Berlin çok karışık. Babam o sıra Berlinde Türklerin talebe merkezinin yurdunda kalıyor. Bu merkezin başında, birara bir dönem Halk Partisinin genel sekreterliğini yapmış Kasım Gülek beğ var. Bilmem işittinizmi? Gülek, çok zengin bir adamdı. Ufak boylu, bobstil giyinen bir kişiydi. Sonra o talebe cemiyetinin başına, bir dönem başbakan olan bir hekimimiz Sadi Irmak da getirildi.

Gülek, Tarsus Amerikan kolejinde yetişiyor. Bir doktora delisi; üç veya dört doktorası var. Ama doktoralara dayanarak akademik hayata atılmıyor, üniversiteye intisâb etmiyor. Ayrıca mükemmel bir hatip. 1950 seçimlerinin sonucunda Meclisin kahir ekseriyeti Demokrat Partiden; CHP ise azınlıkta kalmıştır. Müdhiş hitabetiyle Gülek, DPnin neredeyse salt çoğunluğunu bastırır. Bu duruma daha fazla tahammül edemeyen DP milletvekillerinden Agâh

Erozan beğ, günlerden birinde oturduğu arka sıralardan ayağa fırlayıp "sus, sünnetsiz" diye bağırmış. Bunun üzerine fevkalâde zekî, hazır cevap Kasım beğ, istifini bozmadan —şu nezâkete ve belâgata bakınız hele!—, "beğefendi, muhterem zevceniz hanımefendinin ağzında bakla ıslanmıyormuş meğer" karşılığını verir. Peki, sünnetsizlik iddiası nereden çıkmış olabilir diye sorabilirsiniz. Kasım Gülek, Tarsus ile yanılmıyorsam Istanbul Amerikan kolejlerini bitirmiş de... Öyle okullar da adamı 'gâvur' eder önyargısı.

Kasım beğin bir takıntısı da, nereye giderse gitsin herkesle el sıkışmasıydı. Belki bu bir sıyâsettir. Bacak kadar çocuktum, benimle bile tokalaşmıştı.

Babanız ne zaman mezun oluyor?

Babam 1934te mezun oluyor. Dönem arkadaşlarının önemli bir kısmı öğrenimlerini terkedip *Waffen SS* birliklerine katılıyorlar. *SS*, özel, bir seçkin ordu. Bunlardan biri babama vedâ armağanı olarak Walther tabanca hediye ediyor. Babam bana 1960ların başlarında, o zamanlar Ankaranın epeyi dışındaki Söğütözünde onunla ateş etmesini öğretmişti. Çok severdi atışı. Ben de ona çekmişim.

Babanız liseyi bitirip yurtdışına gönderiliyor. Tam olarak ne eğitimi alıyor orada?

Yüksek elektrik mühendisi olarak Türkiyeye dönüyor.

Devlet gönderiyor.

Hep devlete çalıştı. Biz baştan ayağa devletciyiz. Önce Kayseri uçak fabrikasında istihdâm ediliyor. Daha sonra

Kayseriden Ankara Genelkurmay başkanlığına gönderiliyor. Babamın Almanca bilmesi orada tercüme işlerinde görevlendirilmesine sebep oluyor ve millî savunmayla ilgili planlar, projeler hazırlanırken Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bunların tercümesini babama bırakıyor. Çünkü Türkiyenin değişik bölgelerine ilişkin harıtaların hepsi Almanlar tarafından yapılmış.

Osmanlı zamanında.

Osmanlı zamanında. Bizimle ilgili gizli kapaklı, mahrem ne varsa Almanların elinde. Bir dönem Kırıkkale silâh fabrikasında istihdâm ediyorlar. Oradayken, babama hediye edilen o Walther tabancası örnek alınıyor ve silâhın aynısı, tıpkıbasımı çıkartılıyor. Sonra birara Eskişehirde çalışıyor. Askerlik o zamanlar dört yıl olduğundan, askerliğini 1938de bitiriyor. Bitirir bitirmez de, Türkiyenin sayılı sanayi merkezlerinden biri olan Zonguldağa tayini çıkıyor.

Vine mühendis olarak gönderiliyor, değilmi?

Hep mühendis olarak gidiyor. Zonguldak, Türkiyede elektriğin üretildiği herhâlde tektük yerlerden biri. Bir Istanbul —Silâhdarağa—, bir de Zonguldak. Vanda Fransızlar 1911de bir santral kurmuşlar, ama o sayılmaz. Bir tek Vana belli saatlar içinde cereyân veriyordu. Onu da sanıyorum o tarihte Ermenilerin yüzüsuyu hürmetine inşâ etmişler.

Üzülmez diye bir işletme var. Orası maden bölgesidir. Zonguldakta zâten her yer maden. Bunlardan biri de

Üzülmezdir. Bir başka adı 63 sayılı maden ocağı. Maden ocakları böyle rakamlanırlardı. Babam, o ocaklara elektrik tedârikiyle görevli. Annem de 1938de ağabeğimi yanına alarak Almanyadan, başta anlattığım güzergâh üzerinden Istanbula geliyor.

Babanız askerliğini bitiriyor ve oraya gidiyor. Ondan sonra anneniz ağabeğinizle birlikte Istanbula geliyor.

Geliyor, evet. Annem, ömrünce doğup büyüdüğü şehirden çıkmamış. Hattâ annem, annanem, dayım hiç deniz görmemişler. O zamanlar öyle seyâhat meyâhat yok. İlk defa nasyonal sosyalistler, gençleri tatile çıkarmışlar. Annem de o vesileyle Bavyerada bir yere gönderilmiş.

Enteresan.

İçerlek bölgeler... İlgileri, bağlantıları yok. O yüzden annem gelmekte tereddüd ediyor. Türkiye onuniçin bir kavram falan değil. Gündelik insanlar bunlar. Annem ilk ile ortaokula gidiyor, üniversite yok. Burada dendiği gibi, Avrupada kadınlar şöyle böyle... Yok öyle bir şey. Almanyada üniversitelere kadınların girmesi 1930lu yıllardadır. Bu da, çok ama çok ender bir olaydır. Çok seçkin birkaç ailenin kızı öyle bir mertebeye erişebiliyordu.

Annemin ata tarafı hep asker. Asker babanın kızı. Sâdece babası değil, büyükbabası da askermiş. Suvari binbaşısı dedem (Hans Georg Kohlschmidt) Birinci dünya savaşında Fransada ağır yaralanır. Bir böbreğini kaybeder ve o yara yüzünden 1920lerin sonlarında ölür.

Annem babasını görmüş. Hep onun nizâm intizâmından dem vururdu: "Çizmeleri ile (üniforma ceketinin) düğmelerine bakarak saçlarımı tarardım" diye.

Hele de asker olunca.

Annem, geleneksel Alman disiplinine, bir de, babasının asker olması olayı eklenince, böyle zor biri hâline gelmiş.

Ailesi o zamanlar çok ısrar ediyor. "Sakın Türkiyeye gitmezlik etme. Evlendin ve her çocuk gibi, oğlun da, babasının yanına gitmek zorundadır" denir. Bu oranın zihniyetine iyi bir örnektir: Sadakat ve vefâ.

Türkiyeden bir genç delikanlı geliyor, oradan bir genç kızı seviyor ve evlenmeğe karar veriyorlar.

Türktür diye buna cevâz veriyorlar. Bunu hiçbir zaman unutmamak lâzım. Annemin amcası veya dayısı "bir Türkün ailemizde yer alması bize şeref kazandırır" diyor. Niye? Savaşcı bir millet. Almanın gözünde savaşmak kadar üstün başka bir fazîlet yoktu. O, bizde de vardı. Çocukluğumda hatırlarım, Almanların nereye konulacakları bilinmezdi; o kadar yüksek tutulurlardı. Her şeyden önce bu, savaşcılıklarından. Tabii, şimdilerde tamamıyla değişmiş bir zihniyet.

Bir de Birinci dünya savaşı...

Onun çok etkisi var.

Osmanlı askerinin modernleşmesini Almanlar sağlıyor. Böyle bir birliktelik de var ve oradan bir sıcaklık doğuyor herhâlde.

Babam Berlinde, ünlü bir cadde olan

Kurfürstendamm'da, bir pastanede oturuyor; pasta yiyor, kahve içiyor. O arada Hitler gençleri adıyla anılan adamlar kahvâneyi basıp Yahudi arıyorlar. "Burası domuz kokuyor" diye bağırıyorlar. Hâlbuki Yahudiler domuz yemez, bizim kadar katıdırlar. Babam 1920lerinin başlarında genç, kara saçlı, mat tenli biri olmasından ötürü Yahudi sanılıyor ve "vay seni gidi Yahudi, burada ne işin var?" diye yaka paça pastaneden atılıyor. Kahvâne önünde evire çevire döğmeğe başlıyorlar. Sille, tokat, yumruk... Her tarafından kan geliyor. Birkaç adım ötede kolluk memuru duruyormuş. Manzarayı görmüş, bununla birlikte sırtını dönüp görmezden gelmiş.

Yahudiyse, döğüyorlarsa döğsünler yânî.

Birara nedense duralıyorlar. Babam bundan bilistifâde koşarak adamın yanına gidiyor ve cebinden pasaportunu çıkartıp veriyor. Pasaportu görür görmez kollukcu allak bullak oluyor. O ara babamı döğen Hitlerciler de yetişiyorlar. Döğmeğe devam... Memur bunlara bi'fasıl çıkışıyor; öfkeli edâyla "ne yapıyorsunuz? Yahudiyi değil; Türkü döğüyorsunuz. Bir ihtimâl babasıyla ağabeğim aynı siperde yatmışlar!" diyor. Duruyorlar. Hem kel, hem fodul elebaşları atılıyor "ne bilelim ya, alnında Türk olduğumu yazılı" diye. Ama bir taraftan korkuyor. Çünkü bir Türkü döğdükleri öğrenilirse, başına belâ açılacak. Daha o sıra Naziler iş başında değil. Özür diliyor: "Bizimle merkezimize geliniz; sizi giydirelim, kuşandıralım, üstünüzü başınızı

düzeltelim" falan. "Lânet olsun!" diyor babam. Pasaportunu kaptığı gibi basıp gidiyor. Böyle bir anlayış, böyle bir zihniyet hâkim. "Tut ki Yahudi olaydım, bitmiştim; yoktum ben" derdi babam.

Peki hocam, yirmi, yirmi bir yaşlarında bir delikanlı Almanyaya gitmiş ve "ben evleniyorum" diyor babasına, annesine. Onlardan bir tepki geliyormu?

Hayır. Onlar da çok memnun. Yânî büyükbabam ile babannem —ki babannem çok sert bir hanımdı, Çerkesdi — babamın her işine karışırdı. Ama bundan çok memnundu.

Cumhuriyet Türkiyesi ile nasyonal sosyalist ya da onun öncesi ve sonrası Alman iktidarları arasında nasıl bir ilişki vardı?

Almanyanın öncesi ve öncüsü Prusyadır. Haddızâtında iki parçalı bir ülke: Prusya ile Avusturya. Osmanlı ile Orta Asya Türklüğü gibi.

Aynı ırktan, ama farklı.

Ayrı devletler olarak gelişmişler. Prusya oldum olası askerdir ve bu düzen üzre yürüyüp gelmiştir. Avusturya daha ziyâde sivil bir toplum. Onlarda da askerlik önemliydi, ancak aynı zamanda sivillik vardı. Ne zaman Prusya ortaya çıkıyor? Onaltıncı yüzyılın sonunda. 1871de, Avusturyayı dışarıda bırakarak, Alman devletleri birliğine öncülük etmiştir. İlişki kurmamız Onsekizinci yüzyıl sonlarına denk düşmüştür. Prusyayla ilişkiler o günden bugüne hani neredeyse pürüzsüz gelişmiş görünüyor. Birinci dünya savaşındaki ittifâk

bunun zirvesini teşkil eder.

Almanya genişlerken 1939dan itibâren, Hitler'in başta gelen amacı, gâyesi Rusyayı almaktı. Öbür taraflar kazara alınmış yerlerdir. Askerî sebepler veya savaş stratejileri nedeniyle filan değildir. Amaç Rusyaydı: Hitler'in 'yaşamalanı' dediği yer. Oraları temizleyerek boşalan alana Alman halkını yerleştirecek. Rusyaya giderken de en akılcı yol, Türkiye üzerinden ilerilemekti.

Boğazlardan Karadenize.

Hayır. Trakyadan girip Anadoluyu katederek Kafkasyaya çıkmak. Çünkü petrol Bakuda. Bu, Almanların ziyâdesiyle sıkıntısını çektikleri bir yakıttı. Tanklarını, arabalarını filan yürütemiyorlardı. Bakuda istemediğiniz kadar yakıt var. Tavsiyelere rağmen Türkiyeye girmedi. Alman orduları Yunanıstanı Bulgarıstanı almış, bizim hududa geliyor ve Meric'e dayanıyor. Öyle bir kavis çizmek başka, düz bir hat üzerinden gitmek bambaşkaydı —ki, o zamanın Türkiyesi haylı zayıftı. Bu dediğim, 1940 Türkiyesi.

O zaman da o dostluk devam ediyormu?

Büyük ihtimâlle. Kesin bilmiyoruz. 1939da savaş patlıyor. Almanlar sağa, sola saldırıyorlar; Polonya, Danımarka, Norveç, Belçika, Felemenk ile Fransayı, bir yıl sonra da Kuzey Afrikanın kimi bölgelerini ele geçiriyor, nıhâyet sıra Rusyaya geliyor. 1943te Almanların Rusyada kaderleri değişiyor, kısmetleri bozuluyor. Kırımdan kaçan kimi Alman askerleri lastik teknelerle Türkiyeye sığınıyorlar. Bir kısmı yolda ölüyor.

Her ne kerâmetse yel, akıntı, dalga bu tekneleri Zonguldağa atar. Koskoca Karadeniz kıyısı, Trabzon, Samsun, Sinop dururken, her nedense bunlar hep Zonguldağa rastgelirlerdi. Dediğim gibi herhâlde akıntının cilvesi... Mezkûr cesetlerin çoğunun da gözleri oyulmuş; martılar oymuş. Artık ne kadar süre denizde kaldılarsa. Kırımdan bizim kıyılara epeyi mesâfe var. Bu ölülerin kimliklerini Almanca biliyor diye babama tespit ettiriyorlar. Kâğıtlarını, belgelerini inceliyor. Bilâhare Eskişehir taraflarında defnediliyorlar. Bir kısmı da Istanbula, Boğazdaki Alman elçiliği mezarlığına getiriliyor.

Arada canlı gelenler de var. Onlardan bazılarını Zonguldak havalisinde yerleştiriyorlar. Türkiye bir mülteci memleketidir. Hitler'den kaçan Yahudiler dışında askerler de gelir. Hattâ aralarında SS subayları vardır. Bunlardan bir tânesi de, bizzât tanıştığım mesleği yerbilimcilik/geolog olan bir zât. Zonguldak zâten bununiçin biçilmiş kaftan; kömür var, madenler var. Babam o zâtı orada istihdâm ediyor. Tuğla mühendisi bir başka beği de Zonguldak Filyos işletmesindeki tuğla fabrikasında görevlendiriyor. Adam 1945te ailesini aramak üzre Almanyaya dönüyor. Galiba Frankfurta gidiyor; bakıyor ki evi bombalanmış, karısı ölmüş. Çocuklar, ölmesin diye çoğu kere şehir dışına çıkarılmışlar; kırlık sahaya. Kızı o vesileyle kurtulmuş. Benden yedi, sekiz yaş büyük olduğuna göre 1940ların başında doğmuş olmalı. Orada kocası savaşta, Rusyada

ölmüş bir hanımla —o hanımın da bir kızı var— evleniyor ve dördü Türkiyeye dönüyor. Ardından oğulları dünyaya geliyor. Kızı Margarete Ersen-Rasch burada ilkokula başlıyor. Bana yüzmeği de —üstün kâbiliyetli yüzücüydü— Frankfurtta, 1958de o öğretmişti. İktisat ile Türkiyât okudu. Değme bir Türkiyâtcı, Türk dili uzmanı oldu. Bizim Osmanlı Türkcemizin yanısıra Orta Asya Türkcelerini de öğrendi. Sovyetler birliği çöktükten sonra oralarda —meselâ Tatarıstan ile Başkırdıstanda— kaldı ve onlarla ilgili dilbilgisi kitapları kaleme aldı. Bir Türkle evlendi, ama Almanyada yaşadılar. Geçen yıl, ne yazık ki, kanserden vefât etti —dehşet sıgara tiryâkisiydi.

Bunun gibi başka örnekler de var. Buraya gelen, sığınan, burada yaşamağa devam eden Almanlar, yurtları biraz belini doğrulttuktan sonra geri döndüler. 1950li yılların başlarında ülkenin yetişmiş insana çok ihtiyâcı var. O sıra babama da Almanyaya gelmesi hususunda ısrarla teklifler geldi, ama gitmedi: “Burası yurdum, beni yediren, yetiştiren devlet ile millete borçluyum!”.

Bir gün karaya vurmuş teknelerden ölüsü çıkarılan ve muayene ettiği Alman askerlerinden birinin Walther tabancayı hediye eden arkadaşı olduğunu tesbit eder. O da SS subayı olarak savaşa katılmış. Babam şok yaşıyor. Tam olarak hatırlamıyorum, sınıf arkadaşı ya Eskişehire ya da Istanbula defnediliyor. Bunlardan anneme bahsediyordu. Ama onu hiçbir vakıt yanına almamış.

Heyecânlanır, denmemesi gereken bir şey söyler diyemi, bilmiyorum. Babam tuhaf adamdı. Annem Almanyadan döndüğünde, kimlik cüzdanıydı, pasaporttu, bütün belgeleri, üstlerinde gamalı haç rümuzu var diye, imhâ etmiş. Çocukluğu o günlerin Almanyasında geçen ağabeğim, hâliyle Nazi selâmı vermeğe alışmış. Ona, bunu da kesinlikle yasaklamıştır. Tabii, çocuk gördüğü her üniformalıya selâm veriyor. Buraya döndükten sonra bayağı travma yaşamış olmalı. Nihâyet bizim burada uniformalıdan geçilmezdi.

O tarihlerde *Cumhuriyet* gazetesinin "İsmet İnönü'nün Hitler'e Selâma Saygısı" diye manşetleri var.

O günün Türkiyesi, en başta *Cumhuriyet*, silme Alman tarafdarı, nasyonal sosyalisttir. Gazetenin başyazarı ve sâhibi Yunus Nadi'dir. İki oğlu var: Doğan ile Nadir Nadi. O günün önde gelen zevâtının çoğu böyleydi.

İsmet Paşanın Hitler'le yakınlığı varmıydı?

Kesinlikle sevmemiştir. Evet, İsmet Paşa, pek usta sıyâsetci olarak Hitler Almanyasının parlak günlerinde orayla iyi geçinmenin yollarını aramıştır. Onlara hoş görünmeğe bakmıştır. Ama aslında tavrı ile anlayışı müttefiklerden yanaydı. İsmet Paşa özellikle de İngiltereye hayran. Mustafa Kemâl'in de İngilizleri takdir ettiğini sanıyorum. Ama İsmet Paşada gördüğüm kadar emin değilim.

Vine de Nazilerin etkisi bir başarı hikâyesi olarak gözüküyor. Tüm dünyada bir karşılığı var. Meselâ Amerikada Nazilerin iktidara gelmesi kutlanıyor.

İkiye ayrılıyorlar. Bunlar da Almanyada okumuş adamlardı, ama onun dehşet tarafdarı olmuşlardır. Bu, babamda yoktu. O oldum olası nasyonal sosyalisme taban tabana karşı olmuştur.

Etkilendiler yânî.

Etkilenenler var. Tahminimce eski milliyetcilerimiz, Türkcülerimiz bunlar arasında sayılabilir. Türkcüler nasyonal sosyalisme büyük bir eğilim gösteriyorlar. Almanların peşisıra Türk birliği kurarız ve Orta Asyaya sarkıp Rusların elinden Türkleri kurtarırız düşüncesindeydiler.

Ruslarla Almanlar daha savaşırken...

Biz de girelim; Azerbaycanı, Orta Asyayı falan alalım diyorlar. Bunların başında Alparslan Türkeş beğin sayıp sevdiği Nihal Atsız beğ de var. Elinde gönyeyle, cetvelle dolaşıp bu kafatası Türklere uygunmudur, değilmidir diye milletin kafatasını ölçtüğü söylenirdi. Görgü tanığı değilim. Atsız'ı 1960ların sonlarında bir toplantıda görmüştüm. Hitler'i takliden, 1930ların modasıyla kruvaze ceketler giyiyordu. Babamdan da bilirim. Öldükten sonra elbiselerini giymeğe başladım. Boyu benden kısaydı, paçaları da kısa geliyordu. Çok gülünç kaçıyordu; kruvaze ceketleri içinde çağdışı bir adam görümündeydim. Atsız da o modaya bilintizâm uygundu.

Bunu bilerek ve isteyerekmi yapıyordu?

Benim başka çârem yoktu. Babamın elbiseleri öyle diye, onu giyiyordum. Atsız özellikle böyle giyinirdi, saçını da hitlervârî tarardı.

Biraz geri dönersek, babanız askerliğini bitirdi ve anneniz ağabeğinizle birlikte 1937de meşakkatlı bir yolculuktan sonra Istanbula ulaştı.

Evet. Babam anneme yazmış, demiş ki "Sirkeciye vardığında, sakın askerlere yanaşma. Asker çağırıyorsa gitme!" Niye öyle dediğini bilmiyorum. Annem oğulcuğuyla geliyor. Tek kelime Türkce bilmiyor. İngilizcesi de herhâlde zayıf, okulda çok az görmüş. Zâten o günlerde böyle bir moda da yok. Türkiyede kimseyi bilmiyor, tanımıyor. Sirkeci kalabalık, ana baba günü. Yığınla bavulla oracıkta kalıyor. Annanem çeyiz diye birsürü bavul doldurmuş; kuş tüyü yataklar, birsürü ıvır zıvır...

Biri bağırıyor: "Madam Sabih, madam Sabih!" Annem bakıyor, bir subay. Yanında da bir hanım, halam; subay da eniştem. Bizim bütün aile subaydı zâten, yânî asker. Babamın adı Sabih. O dönemde, bir de, Türkiyede Alman kadınlar birbirlerini kocalarının adlarıyla çağırıyorlardı. Meselâ annemin adı arkadaşlarının arasında "Sabih hanım"dı. Çok ender birbirlerine adlarıyla seslenirlerdi. Almanyada erkek hâkimiyeti kesindir. Nihâyetinde asker toplum. Dedem, yânî annemin babası da, onun atası, demekki büyükdedem de asker. Yazar, çizer değiller. Sıradan bir ailenin kızı. Şehirde, sanayi merkezinde yaşıyorlar.

Annemin anne tarafıysa demirci, marangoz gibi zanaatkâr kişiler. Baba tarafında sertlik ve disiplin görüyoruz. Annem babasını pek bilmiyor. Savaşta ağır

yaralanıyor, uzun süre hastanede kalıyor ve genç yaşta ölüyor. Büyükbabasını daha iyi tanıyor. Bunlar biraz şehrin dışında oturuyorlar. Annemin babannesi, kocası eve vardığında, su doldurulmuş leğenle eşiğe çıkarmış. Kocasını kanepeye oturtur; çizmelerini, ayakkabılarını, ayağında ne varsa çıkarır; leğende yıkar, terliğini giydirir, eve öyle sokarmış. Annemde de bu bir alışkanlıktı. Bağçeli evde otururduk. "Ayakkabılarını çıkar, çamurlu" derdi. Bağçe kapısında nasıl ayakkabımı çıkartayım? Terliğimi giysem, eve kadar o da kirlenecek. Kadında böylesine yer etmiş. Babamın pantolonları hep çizgi gibiydi. Kendisi ütüler, giydirir, kuşandırır, boyun bağını takar; babamı karşısına dikerdi: "Bakayım... Olmamış; orada bir leke var. Seni böyle görürlerse bu adamın karısı ne kadar pespâye, paspal kadınmış derler." O sert adam, annemin karşısında süt dökmüş kedi gibi kalırdı.

Anneniz, halanız ve enişteniz yanına gidiyormu?

Annem ruhâyet "ben madam Sabih'im" diye halamla enişteme yanaşıyor. Annemi alıp Sirkeciden çıkartıyorlar ve birlikte gemiye biniyorlar. Bu, gemiye ilk binişi. Sirkeciden Eminönüne, oradan Modaya geçiyorlar. Çünkü akrabaların evi Moda koyunda. Dediğim gibi annem tek kelime Türkce bilmiyor, onlar da Almanca. Halam İngilizce biliyor; burada Amerikan kolejine gitmiş. Annem de çat pat bi'şeyler...

Dört gözle babamı bekliyor. Zonguldaktan Istanbula geçecek ve onu karşılayacak, ama saatında gelmiyor.

Anadoludan geldiğiçin Haydarpaşaya uğruyor. Sanki başka zaman kalmamış gibi kendine çorap satınalmağa gidiyor. Özlüyormu? Muhakkak ki karısını özlemiştir. Altı, yedi yıldır çocuğunu da görmemiş. Ama ya "bu adam, karısına nice düşkünmüş; kılıbıkmış" derlerse... Böyle bir kompleks var. Bir gün annemi, Istanbula yeni geldiği sıralarda Galata köprüsünde üç saat bekletmiş. Köprünün Karaköy ucunda buluşacağız diye sözleşmişler. O zaman bir kadının tek başına durup beklemesi pek olağan değil; gelen geçen bakıyor. Zâten tipi farklı. Gerçi o zaman başörtüsü falan yasak; ama olsun, hemen göze çarpıyor. Meğer babam Sirkecide bir arkadaşıyla karşılaşmış. Arkadaşına "karım beni bekliyor" demekten utandığıçin orada bir yere gidip çay, kahve içme teklifini reddedememiş ve bu arada kadıncağızı üç saat bekletmiş. Ben de olsam utanırdım. O yaşlarda "bu kılıbık, hanımköylü" diyecekler korkusuyla "kusura bakma, karım bekliyor" diyemezdim. Çok tuhaf değilmi?

Modadaki eve geliyorlar...

Bir süre Istanbulda kalıp Zonguldağa gidiyorlar. Ablam o yılın sonunda, 1937de, Mahmutpaşa hastanesinde, Modada dünyaya geliyor. Orada babamın halası oturuyor. Annem, 1938de de ailesini görmekiçin ağabeğimi ve ablamı yanına alarak Almanyaya Chemnitz'e gidiyor. 1 eylül 1939da Polonyayla savaş patladığı sırada Almanyadalar. Eylül ortasında apar topar trenle dönüyorlar. Bu başlıbaşına bir destan. O

mülteciler, kaçan Yahudiler... Özellikle Polonya Yahudileri, Slovakya işğâl edilmediğinden, oraya, Macarıstan ile Romanyaya kaçıp sığınanlar...

Velhâsıl annem bu yolculuğun ardından Türkiyeye, doğrudan doğruya Zonguldağa, Üzülmeze geliyor. Üzülmezde bir hasır koltukları, bir hasır masaları ve hasırdan örülme yatakları var. Bütün mal varlıkları bu. O yatağı çok iyi hatırlıyorum. Babamın ölümüne, 1980lerin ortalarına, hattâ daha sonraki tarihlere değin varlığını korudu. Annem bir türlü terkedemedi. Neyse Zonguldağa geliş böyle. Babam Zonguldak Üzülmezden sonra Kozluya tayin edildi. Santralda mühendis olarak çalışmağa başladı.

Bunlar kömürden elektrik üretmek üzre kurulmuş termik santrallar. Babanız da orada çalışmağa gidiyor.

Ben de orada dünyaya geliyorum.

Yıl?

Ağabeğim 1931de Chemnitz'de, ablam 1937de Istanbulda dünyaya geliyor. Ben de 1947de Zonguldakta, Kozluda.

İsminizi kim koydu?

Şaban dedemin adıydı. Bir gün babama çıkıştım, "dedemin iki adı vardı, niye Şükrü değil de Şaban koydun?" dedim. Şaban, *Hababam Sınıfı*'ndan sonra "ahmak" anlamına gelmeğe başladı ya. Bu adı bana verdiklerinde böyle bir şey yoktu. Babam bana kılçık atmak üzre "isminle müsemmâ olasın diye bu adı koydum" dedi. Teoman'ın niye verildiğinden haberim

yok. Ta ki 2012de Tahranda, Celâl Bayar'ın torunu Emine Gürsoy Naskali hanımefendi ve kocası Esko beğle tanışıp ahbab olana değin. Tahranda bir yere gittik, sohbet ediyoruz. "Oğlumun adı da Teoman, sizinki gibi" dedi. Ben de "pek rastlanan bir ad değil, nereden icâb etti?" diye sordum. "Büyükbabam Celâl Bayar çok istedi, bize o telkin etti" cevabını verdi. Bu adı Atatürk çok seviyormuş. Bayar da Mustafa Kemâl'in bir dediğini iki etmezdi.

Döndükten sonra bunu karıma anlattım. O, annemin karakutusuydu. Annem yalnız kalmış bir insandı. Özellikle ablam da evlenip gittikten sonra konuşacak kimsesi kalmadı. Dediğim gibi geçmişin bütün sırlarını gelinine boca etmiş. Bu olayı anlattığımda "galiba babanın bundan haberi vardı" dedi. Birincisi, babam Atatürkcü olmamakla birlikte Mustafa Kemâl karşıtı da değildi. Karşı çıktığı zamanlar da olmuştur, hayran olduğu dönemler de. Atatürk hususunda belirli bir çizgisi yoktu, zigzaglar çiziyordu. Bu, adımın konmasında birinci derecede etken oldumu olmadımı bilmiyorum. İkincisi, hepimizin adını babam vermiş; benim, ağabeğimin, ablamın... Annemin kulağına hoş çalınsın bâbından bir taviz de sayılabilir. Almancada ona çok yabancı gelmeyecek bir tınısı olan Teodor, Tomas var. Bu iki etken paralel yürümüş olabilir.

İsminizle müsemmâ olabildinizmi?

Bilmem. Ama hayatta her şeye geç kaldım. Konuşmaya çok geç başlamışım; yazmayı, çarpım

cetvelini gec öğrendim; onu da yarım yamalak. Her şey gec ortaya çıktı. Çıktığı vakıt da başlangıçtaki zevki kalmadı. Tek erken yaptığım iş evlenmek oldu. Yirmi üç yaşındaydım.

BABA SOFRASININ MÜDÂVİMLERİ

Doğduğunuz ev ortamıyla ilgili neler hatırlıyorsunuz?

Kozlu çok dağlık bir bölgedir. Zonguldağın her yeri dağlıktır, hattâ dağın olmadığı yer yok. Dağ ve yeşil; bir ormandır Kozlu. Dünyaya geldiğim mahallenin adı Kılıç. Geçen yıl bana Zonguldak Üniversitesinden fahrî doktora verdiklerinde oraya gittik; gördük. O evler hâlâ duruyor. Boş; satışa çıkarmışlar veya galiba yıkacaklar. O tepeden denizi görürsünüz. Büyüdüğüm yer diyemi bilmiyorum; hayatımda hiçbir yer bana buradan daha güzel görünmedi. Dorukan Zonguldağın karadan girişidir. Yüksekten baktığınızda yeşil deniz, mâvî denize kavuşur ve arada minareler çıkar. Çocukluğumda bundan başka bir şey gözükmezdi. Şimdi berbad oldu. Hep binâlar inşâ edildi; her kaya üstünde bir binâ var.

Buralar 1920li yıllarda çok gelişiyor. Zonguldak, kömürden dolayı Türkiyenin sanayi merkezi hâline geliyor. Karabükte demir–çelik fabrikası inşâ ediliyor. Kozlu ile Çatalağzında elektrik santralları işletmeye açılıyor. Bunlar kömürle işleyen santrallardır. O

zamanlar Zonguldakta her şeyi bulabiliyordunuz. Halk Partisi dönemi memurların cennet devriydi. Nisbeten iyi maaş alırlardı. Babam ilk girdiği işletme olan Üzülmezde ayda doksan üç lira alıyordu.

Almanyada babamla birlikte okumuş mühendis arkadaşı Sıtkı Koçman memurluğu bırakıyor ve özel teşebbüse intikâl edip elektrik aksamı imâl etmeğe başlıyor. Babama bu, çok yabancı geliyordu. Annemle konuşmalarından biliyorum. Babamın ömrünün büyük kısmı anneme dert yanmakla geçmiştir. O da ona hep hak vermiştir. Babamın deyişiyle memuroğlu memuroğlu memur kızıydı. O askerden geliyordu, babam sivilden, tam sivil değil ya, sivilimsi diyelim.

Sıtkı Koçman beğ, 1940lı yılların başlarında babama bir proje ısmarlıyor. Babam üç ay geceli, gündüzlü bu projeyi hazırlayıp teslim ediyor ve karşılığında üç yüz lira ücret alıyor. Annem "dünyalar benim olmuştu" derdi, "hasırla örülmüş eski yatağımızı atıp yenisini alacaktık." Evde iki iskemle ve hasır masadan başka bir şey yok. Üç yüz lira inanılmaz bir para. Babanun doksan üç lira aldığı dönemde üç yüz lira eve girecek. Sen al parayı, Sıtkı beğe iade et. Memurun, maaşı dışında para almaması gerekiyormuş. Bu olayın ardından annem "sanki başıma gökten taş yağdı. Ne diyeceğimi n'eyleyeceğimi şaşırdım" demişti. Aç değiller, ama pek de rahat değiller.

Babam kısa sürede çok yükselir. Genç yaşta makam, mevki sâhibi olur. 1950lerin başlarında Türkiyenin

büyük elektrik santralına müdür olur. Kendisine çok güveniliyor, seviliyor. Bunun verdiği bir rahatlık var, aynı zamanda da rahatsızlık. Bunun faturasını ödeme derdindeydi, o dertle beni de yakmıştır.

Evde annenize kim yardım ediyordu?

Üzülmez ve Kozludayken, bize, baba evine hizmetiçin verilen mahkûmlar vardı. Memurluğun seviyesine bakın! Ev işlerini görmek üzre iyi hâli tespit edilen cezaevi mahkûmları evlere yollanırlardı. Bunlar Güney doğudan, Doğudan, Orta Anadoludan falandı. Bizde evin adetâ ferdi hâline gelmiş adamlar vardı. Kozludaki böyleydi meselâ; çok küçük olmama rağmen hayâl meyâl hatırlıyorum. Devresini tamamladıktan sonra babam memleketine dönsün diye hakkında çok iyi konuşmuş. Aslında salınmayacaktı. "Beğim beni göndermeyin, burada çok iyiyim" demiş. Babam "oğlum, insan evine dönmeği istemezmi?" dese de "valla burada kalsam daha iyi olur" cevabını vermiş. Yine de gönderirler. Kısa süre sonra haber gelir: Vurmuşlar; kan davası.

Memur kesiminin yaşadığı yerin adı Fener mahallesiydi. Zonguldakta tepenin olmadığı yer yok, hep dağ bayır. Fener mahallesi de, bu tepelerden birindedir. 1900ler başlarında yapılmış bitişik iki katlı evler var. Binânın bir tarafında bir aile, öbür tarafında başka biri yaşar. Bunlar Fransız usulü inşâ edilmiş. Zonguldak kömürünü ilkin Fransızlar işletmişler. Abdülhamit dönemine değin gidiyor bu; ilk işletmeyi o açmış. Pek çok şey Abdülhamit döneminde gerçekleştirilmiş

olmakla birlikte, yaptıkları Mustafa Kemâl'e mâledilmiştir. Abdülhamit zamanında Zonguldakta kömür ortaya çıkarıldıktan sonra Fransızlara havale ediliyor ve orayı onlar işletmeğe başlıyorlar. Bütün havzadaki yapılaşma Fransızların eseri.

Yânî Osmanlıdan kalma.

Osmanlıdan kalma. Sonra herhâlde yenilenmiştir. Meselâ Üzülmezdeki yapılar da Fransızlardan kalma. Bahsettiğim, çocukluğumun geçtiği ev. Kayaların üstünde güzel bir bağçesi vardı ve altımız denizdi. Bağçede kamelya vardı. Babam yazları arkadaşlarını getirir, annem bir çırpıda bunların yemeğini, mezesini falan hazırlar ve orada sohbete koyulurlardı.

Gündem sıyâset tabii ki.

Tabii. Babamın âşık olduğu bir şeydir, sohbet. Sıyâset ve tarih üzerine muhabbet edilir. Özellikle Ankara ile Istanbuldaki sohbetlere günün kalburüstü adamları gelirdi. Eski adamlar, ama temâyüz etmiş kişiler. Babam istemeye istemeye de olsa sıyâsete atılınca, orada müdhiş bir ortam oluştu. O günün nüfusunu düşünün. İlkokul beşinci sınıftayken 1957de, Türkiyenin nüfusu yirmi dörtmü, yirmi beş milyonmu neydi. Yetişmiş insanlar bir avuç kadar bir şeydi, işte bunlar biraraya gelirlerdi.

Samet Ağoğlu'nu falan çocukluğumda gördüm. Sabati Ataman, Cevat Şakir Kabaağaç, Refi Cevad Ulunay, Burhan Felek, Ahmet Emin Yalman. Özellikle müzmin ihtilâlci büyükdayım, yânî babamın dayısı Çerkes

Hasan'dan ötürü, babamın geniş bir çevresi vardı. Hepsini çok genç yaşta tanıma fırsatını elde ettim. Bunlar 1880lerin, 1890ların adamlarıydı. İlk gençlik yıllarımda hep bu insanların konuştuklarına, söylediklerine kulak misâfiri olurdum. Evler büyük değildi. Meselâ Ankarada hepimiz aynı odada otururduk. Hele kışın, dışarısı buz keserken, eksi bilmem kaçlarda. Bunlar rakı sofrasına oturur, orada sıyâsî dedikodularını eder, ben de bir köşede sözümona ders çalışırdım.

Ahmet Emin Yalman da Selanik doğumlu. Babanızla dostluğu herhâlde oradan ileri geliyor?

Babamın Ahmet Emin'le birebir bir dostluğu yoktu. Büyükdayım o sırada gazeteciydi, onun aracılığıyla tanırdı. Ahmet Emin, babamı çok takdir eder ve severdi. Babamdan çok yaşlıydı, dayısıyla yaşıttı.

Zonguldakta kışın evde toplaşırlardı, sohbet ederlerdi. 1951de babam elektrik santralının müdürü olarak tayin edilip Çatalağzına taşınınca bu sohbet toplantıları da kaldı. Orada çok dar bir çevre vardı. Babam santral müdürü, üç, beş mühendis var, gerisi teknisyen ve işçi; kalan da cıvar köylüsü. Ne yapıyor bu köylüler? Rençberliğin yanısıra daha ağır basan uğraşı alanı, maden işçiliği. Zonguldak havzası zâten Türkiyenin her yanından, özellikle de Doğu Karadenizden, Kastamonu, Trabzon, Rize, Gümüşhâne taraflarından madenlerde çalışmaya gelenlerin bulunduğu bir yerdi.

Çatalağzında da her yer dağdı. Tepede işletmenin evleri. O tepenin daha üstünde bir tepe daha var; orada

müdürevi duruyor. Oturduğumuz yer iki katlı bir evdi. Bugün gördüğüm vakıt, mini minnacık, kümes gibi, fakat bana o zamanlar bayağı büyük gelirdi. Çocukluktan bu yana değişen bakış açıları tabii. Arkası silme orman; o tepenin, o ormanlı dağın arkası da deniz. İşletme önünden aşağı doğru iniyor, sonra da vadi geliyor. Vadi boştu. Şimdi oraya ard arda altı elektrik santralı inşâ etmişler, havası bir felâket olmuş ve yakınındaki Zonguldağı bile etkiliyor. Bir bölgede sekiz termik santral var.

Eviniz o zaman en seçkin kişilerin, yazarların, bürokratların geldiği bir yer. Ailenize, sofranıza başka kimler misâfir oldu? Kimler gelip geçti?

Kozlu ve Kılıçtayken gelenler babamın yakın arkadaşları, çalışma arkadaşlarıydı. Ankarada bu çok değişti. Yine dostları, önde gelen zevâttı: Bakanlar, milletvekilleri. Özellikle de Ankaraya geldikten sonra hep bahsettiğim büyükdayım Hasan Amca bizdeyken bu zevât daha bir renklenirdi. "Hasan beğ geldi" denirdi. Bunlar babamın fazla yakını olmayan kimselerdi. Ağabeğimin (zaman zaman istihbaratta çalışan) arkadaşları da vardı. O günlerde gençler yaşlıların karşısında içemezdi; ne sıgara, ne rakı. Dolayısıyla babamın sofrasına gelmezlerdi, ayrı toplanırlardı. Eve hediye puro gelirdi, Havana puroları falan; kısa sürede yerlerinde yeller yeller eserdi. Ağabeğim puro içmezdi. Babamın malını cömertce arkadaşlarına dağıtırdı. Onun tek bir sıgarası vardı, o da Bafra. Babamınki de Yeni

Harman. Bafra'yı proleter takımı, Birinci'yi en alt tabaka (lumpenler) içerdi. O zaman kadınlar dışarıda içmezlerdi. Şimdi sokakta sigarayla görüyorum, hayretler içinde kalıyorum. Onlar Gelincik veya Bahar tercih ederdi. Annem hiddetli ve şiddetli bir içki düşmanıydı; sigarayı da sevmezdi, ama içki derecesinde değil. Annemdeki içki düşmanlığı marazî bir hâldi.

Yazarlardan kimse varmıydı?

Özellikle 1960ta, dayım vasıtasıyla çok sayıda önde gelen yazar tanıdım. Kemâl Tahir vardı. Aziz Nesin'le sonra tanıştım, beni vakfına dâvet etti. Dayımla ilgisi varmıydı, yokmuydu hatırlamıyorum. Mümtaz Soysal, ağabeğimin arkadaşıydı. Büyük fotoğrafcımız Ara Güler, sonra Coşkun Aral. Çok gençlerdi o zaman. Dayımı çok severlerdi. Dayım onlariçin bir hürriyet, ihtilâl, başkaldırma sembolüydü; ona üstât gözüyle bakarlardı. Dayım çok hoş bir adamdı; tatlı dilliydi, sapına dek namuslu, dürüst, şerefli bir kişiydi. Zâten babamın babası, bütün kandaşları, tanımadıysam da baba tarafım dürüstlükleriyle temâyüz etmiş, kellesini kesseniz katiyen yolundan şaşmayacak insanlardı.

Babanız, dayınız Osmanlı çocukları, ama 1920 ve 1930lardan sonra Cumhuriyetle tanışıyorlar.

Bu sebeple kafaları çok karışıktı. Bir tutarlılıkları yoktu. Dayım dâhil bütün o nesil öyleydi. O tutarlılıkta çok az adam yaşamıştır. Babam ömür boyu eski yazıyla yazmıştır. Aynı zamanda Latin alfabesine geçilmesini de onaylamış ve desteklemiştir. Osmanlı Türk kültürünün

ölçüleriyle yetişmiş bir insan, ama Avrupa medeniyetinin değerlerine çok düşkündü.

İki yüzyıla yakın Batı karşısında hep kaybediyor ve dolayısıyla Batı idealine dönüyor.

Dediğiniz doğru. Tanzimattan itibâren başlayan bir soysuzlaşma var ve onun tepe noktasını devrimler teşkil etmiştir. Osmanlının ne olursa olsun elinden düşürmediği bir ülkü vardı, o da Müslümanlıktı. Bu, Cumhuriyetin ilk seçkin tabakasında çok zayıflar, toz hâline gelir.

Bu dinlemi ilgili, bir kültürsüzleşmemi?

İkisi biribirine son derece bağlı olaylar. Daha önce ifâde ettim, kültürümüzün yüzde doksanı Müslümanlıktan geliyor. İslâmın dışından İç Asyadan getirdiğimiz, dıkkata alınmayacak derecede az unsur var. Birkaç halk oyunu varsa vardır. Dil büyük ölçüde İslâmîleşmiştir. İçinden İslâmı aldığınız vakıt geriye bir şey kalmıyor.

Hepsi aynı sıyâsî ideolojiyemi sâhipti?

Hepsi aynı fikirde değildi tabii; fakat ortak, asgarî müşterek zemin Mustafa Kemâl'in getirdiği nizâm ve o devrimlerin estirdiği hava. Bunlara uymayanlar, dışlanıyorlardı. Tanrı Mustafa Kemâl ise, onun yolundan gitmeyenler, küfür hâlindedir anlayışı hâkimdi. Bunu çok genç yaşta görmeğe başladım. Beni buna iten neydi, kimdi, bunun açık bir cevabını veremiyorum. Babam çok eleştirici bir adamdı. Devrimleri ve Mustafa Kemâl'i sık eleştirdiğini hatırlıyorum; yine de mutlak bir secde

anlamında değilse de, hep sarsılmaz bir dayanaktı. Eleştiriler "gözünün üstünde kaşı var" tarzındaydı. Kimi aşırılıklardan şikâyet edilir, sofrada zaman zaman ahlâkî yönü tebârüz ettirilirdi. Orada da biraz ileri gidilirse dayım masaya yumruğunu vurur, uyarırdı.

MANEVİYÂTA KARŞI MANEVİYÂTCI: HASAN DAYI

Dayınız sizin dünyanızda çok önemli bir yerde duruyor. Nasıl bir ilişkiniz vardı?

Dayımın en çok sevdiği ablamdı. Büyüklerimin bir kadın hastalığı vardı. Babam da dayım da öyleydi. Büyükbabam da öyleymiş, anlatırlar. Ablam dayımın odağıydı, ondan üstün başarılar beklerdi. Profesör olsun, öğretim üyesi olsun, ilimle irfânla uğraşsın... Ben ikinci derecedeydim. Ağabeğimin durumu neydi, nasıldı hatırlamıyorum. Arkadaşlarıyla toplandıklarında sohbetlerinin kulak misâfiri olurdum. Orada çok önemli bir âdâp hüküm sürerdi.

Yine bir gün Ankarada, sofrada toplanmışlar, dayım başköşede; sağında yampiri şekilde babam oturuyor, başka birsürü adam var. Annem elinde bir sürahi, kadehlere rakı dolduracak. Her kadehin başına geldiğinde, eller bardağın üstünü kapatıyor. Ben de orada bir köşede ders çalışıyorum gûyâ. Annemin elinde sürahiyle duruşu sarih bir biçimde hatırımda. Bu zıkkım,

şişeden boşaltılmazdı. Cam sürahiyeye koyulurdu. İçilen de çoğunlukla Kulüp rakısıydı, Yeni rakı değil. Neyse. Annem öylece donakaldı. Babam gözüyle dayıma işâret eder. Ortalıkta çıt çıkmaz, kimse bir şey söylemez. Annem anladı; önce gidip dayımın kadehine rakısını koydu, sonra yaş sırasına göre diğerlerininkini doldurdu. En son babama geldi, çünkü o evsâhibiydi. Bu bitti, arkasından bardaklara su koyma faslı başladı. Annem bu kez akıllandı tabii; dayımdan başladı ve aynı sırayı takib etti. Bir daha da eller kadehlerin yahut bardakların üstünü kapatmadı.

Büyük medeniyetlerde iki olay vardır. Bir, erkeğin kadınla ilişkisi; iki, içki. İkisi de çok terbiye edici etkendirler. Yunanda, içmenin kuralları saymakla bitmez. Şarap büyük sürahilere konur ve saf içilmezdi. Su ile şarabın bir oranı vardı. Kafayı bulma, içme âdâbına uymaz, sarhoşluk dehşet derecede ayıp karşılanırdı. Sarhoş olunca aklınızı kullanamıyorsunuz, duygular üste çıkıyor. Oysa akıl hep canlı tutulmalıydı. O yüzden İslâmda içki yasaklanmıştır. Yunanda, edebinle ölçülü içmek şartıyla, şarap sohbetin çimentosu telâkkî olunurdu. Sohbetse toplum hayatının baştâcıydı.

Bizde "kahve bahane, sohbet şahâne" derler.

Üzüm çok az yerde yetişir; Akdeniz yemişidir. Son derece değerli kabul edilmiştir: Yemişlerin hakanı. Üzümden üretilen şarap sâdece içki değil, infeksiyon giderici amil, ameliyatlarda uyuşturmaya da kullanılıyor. Yunanlılar afyonu, İskender'in Pers

İmpatorluğunu ele geçirmesinden sonra tanımışlar. Ameliyat edilecek hastalara şarap içirirlermiş. Afyon gibi bağımlılık meydana getirmediğinden, daha iyi bir yöntem. Zeytinyağı ile şarap her şeyiçin kullanılıyor.

Bizde rakı, bildiğiniz gibi üzümden imâl edilir. Arapların arak dedikleri, üzüm olmadığı gibi rakının aynısı da değil. Rakı içmenin âdâbı vardı. Edebinle içmek gelenekti. Eskiden büyüklerin yanında içildiği vakıt, gençler bunun dersini görürlerdi. Kadeh nasıl tokuşturulur, hangi kadehler kullanılır? Kısacası bir sıra düzeni vardı. Kadeh büyüğünüzle eşit tokuşturulmaz, belli bir seviyeyi gözetmek gerekirdi. Çok aşağıdan da vuramazdınız, o müstehcen bir duruma delâlet ederdi. Sahte kabadayılar sek içerek böbürlenirler, buysa çok ayıp sayılırdı. Mutlaka suyla içilmesi lâzım gelirdi. Önce su ağza konulur, üzerine de rakı alınırdı. Önce rakı, sonra su içilmez. İçmeğe başlamadan önce uzun boylu astar teşkil edilir. Meze yenir, mide hazırlanır. Alenî olarak, herkesin, özellikle de yeni yetmelerin görebileceği mahallerde içilmezdi. Bu, gizli olurdu. Büyük günâh alenî olandır. Onda kul hakkı yenir. Başkalarına zarar verirsin. Cumhuriyet döneminde bu, özellikle yapılır. Neden? Müslümanlığa meydan okumakiçin.

Günlerden birinde Mustafa Kemâl Paşayı bir kumandanı azarlamış. Niye? Ağzına leblebi atıp her durumda içiyor diye. Astar da yok. Bizde de Kemâlîler leblebiye âşıktılar. Oradan anlaşılırdı; rakı sofrasında

başka bir şey yemeyip leblebi tüketenleriçin "Mustafa Kemâl muhibbi" denirdi. Babam da leblebiyi severdi. Kabullere gidince hiçbir şey yemez, sâdece ağzına leblebi atarmış. İçmesine zâten çok sinirlenen annem bunu evde sürgit anlatırdı.

Bu Türklerden gelen bir gelenekmi?

Evet, burada da pekişmiştir. İbn Fadlan ile Tancalı seyyâh İbn Battûta bundan çok bahsederler. Türkler Müslüman olmalarına rağmen içseler de, sarhoşluk hoş görülmezdi. Bir ihtimâl Yunandan gelen bir etki. Bektaşîden işittim: "İçiyoruz, ama sarhoşa tahammül edemeyiz" demişti. Araplarda da şarap var. Akdenizin içkisi. Üzüm her yerde yetişmemekle birlikte, şarap Akdeniz dünyasında yaygındı.

*Kur'ân*da üç kere bahsedilir; birincisinde izin vardır, ikincisinde "ibâdete yanaşmayın" der, üçüncüsünde topyekûn yasaklar, çünkü söz dinlemezler. Yine de şarap bir tabu değil. Domuz misâli esâstan yasaklananlar tabudur. Tabuların nedeni bilinmez. Hanefîlikte niye deniz ürünleri makbul sayılmaz, biliyoruz. Şafiîlikteyse öyle bir yasak yok, midyeyi, istiridyeyi bile yiyebilirsiniz. Sebepleri var. Uzun hikâye. Yahudilikte de aynısı var.

Dayınız, birçok insanı o sofra etrâfında buluşturan entelektüel biri.

Entelektüel, ama entel dantel cinsten değil. Son derece sert bir adam. Zâten bütün erkek takımımız öyleydi. Maneviyâta karşı maneviyâtcı bir adam. Görünüşte dini, imânı, tanrısı yok. Bununla birlikte manevî konulara

dehşet ilgi duyuyor. Bunların başında sanat, sanatın başında müzik geliyor. Babam onu klasik müziğe alıştırdı. O da ilk defa Almanyada işitmiş. Dayım, Istanbulda yaşıyor, *Vatan* gazetesinde yazıyor. Ankaraya geldikce bizde kalıyor. Evde sâdece bir odada soba var, diğer taraflar buz kesiyordu. Misâfir odası açılmaz, koltuklar örtülü dururdu. Dayım geldikce ikisi misâfir odasına geçip saatlarca o buz gibi yerde ceketlere, paltolara bürünerek, 1951 mamûlü Siemens plakçalardan babamın seçtiği —ki babam Beethoven hayranıydı— plakları dinlerlerdi.

Dayım resim hayranı olup güzel çizerdi. Resimleri hâlâ evde durur. Babam gidişlerinden birinde ya Almanyadan ya da İsviçreden bir projeksiyon makinası getirmişti. Bu projeksiyon makinasını kurup oradaki manzaraları veya tabiata çıkıp çizerdi. Ağabeğim de çok iyi resim yapardı. Babam çok özenirdi. O da zaman zaman denerdi. Hattâ Hollandadan kendine bir yağlı boya takımı getirmişti. Onu kullanıp tüketen dayımdı. Bu havada ben de resim yapmağa çalıştım. Lise ikideyken müziğe merak salıp bağlama çalmağa koyuldum. Bağlama dersleri okulun bodrum katında veriliyordu. Orası kalorifer borularıyla doluydu. Hep düşünüyordum, bunların hangisine dinamit lokumu yerleştirip bu binâyı aşağı indiririm diye. Bir de sevmediğim hocaların —ki İngiliz olurdu bunlar— binekarabalarının benzin depolarına şeker dökmeği düşünürdüm. Beni disiplin kuruluna veren biyoloji hocasınınkine gerçekten

dökmeğe teşebbüs ettim ve suçüstü yakalandım. Ondan dolayı da disiplin cezası aldım.

Ceza, suç bağlamında cennet cehennem fikriyle aranız nasıldı çocukluğunuzda?

Daha çok annemden gelen bir olaydı. Babannemde de vardı. Babamdan işitmezdim; ama dayım kızardı: "Allah dediğiniz jandarma çavuşumu" derdi "oturup herkesin günâhını sevâbını yazsın; bırakın bunları." Dayım böyle bir adamdı. Annemde bu duygu çok kuvvetliydi; bu yüzden ona da "kızım, bu çocuğa böyle saçma sapan şeyleri benimsetme" diye öğütlerdi.

Bir gün, Abdülhamid'in cuma namazı çıkışında, on bir, on iki yaşlarındaki dayım, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırmış. Abdülhamit de yâverine "bu çocuk kim?" diye sormuş. Çağırıp soruyorlar. Dayım, "şehit Vasfi'nin oğluyum. Babam, Plevne gâzîsiydi; Dürzîler şehid etti. Tek, annem var" cevabını vermiş. Ertesi gün annesini Yıldız'a çağırırlar. Mâbeyncibaşı "Hünkârımız oğlunu okutacak; çocuğunu nereye gönderelim?" diye sorar. Dayım Kuleliyi seçer, oradan harbiye, nihâyet asker çıkar. Tıp okumak istese de kan görünce bayıldığından, gitmemiş; yine de ömrü kan denizinde geçmiş.

Bir kere hükümet darbesiyle içeri de atıyorlar ve tam idam edilecekken yedi saat öncesinde affışahâneyle kurtuluyor. 1913te İttihat–Terakkî hükümetini devirmek üzre dayım, Prens Sabahaddin ve birkaç kişi daha tasarı hazırlıyorlar. İlk olarak Enver Paşayı öldürecekler; itilâfcılar, ittihatcılara karşı. Şimdi *Pâyıtaht Abdülhamit*

dizisini seyrettiğimde, dinlediklerim gözümün önünde canlanıyor. Onun başoyuncusu büyükdayımdı. O günlerde bizzât yaşamış ve yer almış bir kişiydi. Oradaki birçok tipi çocukluğumdan hatırlıyorum; evde konuşulurdu. Tahsin Paşa, Hüseyin Paşa, Prens Sabahaddin, Abdülhamid'in bacısı Seniha Sultan... Bu adlar çok geçerdi. O kadar ilgi çekici ki... Birara *Küçük Efendi* (Kara Kemâl) diye bir dizi daha vardı. İttihatcılardan Talât Paşanın yâverinin faaliyetlerini anlatırdı. İstiklâl Mahkemelerinde idama mahkûm oldu. O dizideki tipler de bana tanıdık geliyordu.

Başa dönersem, Enver Paşayı öldürme görevi dayıma veriliyor. Bâbıâlîde —şimdi hükümet konağı olan yer— yânî başbakanlıkta, suikast silâhı dürbünlü tüfekle arabadan inerken duvarın arkasından Enver Paşayı vuracak; ama vuramıyor. Çok yakışıklı bulmuş Enver Paşayı, "kıyamadım" demişti. Dayımın çok gelişmiş bir estetik duyuşu vardı ve sırf bu yüzden öldürmeğe eli varmıyor.

Suikast hazırlıklarını dayımın annesinin Horhordaki evinde yapıyorlar. O evi biliyorum, çocukluğumda gitmişliğim vardı; dayımın bacısı babannem orada otururdu. Bacısını pencereye nöbetci koymuş. Ertesi sabahını sonraki sabahmı ne darbe olacak ve böylece İttihat–Terakkî hükümeti devrilecek. Bunların hükümeti devirme planı açığa çıkınca, o gün orayı ânsızın basarlar ve hepsini dertop edip götürürler. Prens Sabahaddin'i, dayımı... Kısa bir mahkemenin ardından da idamlarına

karar veriliyor.

1975te Istanbul Üniversitesinde yeni asistan olmuştum. İlk maaşımı aldım; annemi, babamı, karımı ve oğulcuğumu (üç yaşındaydı) yemeğe götürdüm. Bayazıtta, üniversitenin profesörler lokantasına gittik. Yedik, içtik; çıktık. Annem ile babama bağçeyi gezdiriyorum. Oranın arkada, Haliç ile Boğaziçini gören geniş arazisi vardır. Sonra merkez binâya, rektörlüğün olduğu yere girdik. İçinde çok güzel bir hol var; duvarları, tavanı işlemeli nefis bir binâdır. O taraftan ön bağçeye, heykelin olduğu kısma kısa bir merdiven iner. Tam oradan inerken babam "kolumdan tut" dedi. Tuttum; basamağa oturdu: "Buraya 1913te annanemle geldik; içeri girdik." O sıralarda üniversite binâsı, Harbiye nezâretiydi. Kapısında "Darulaskeriye" diye eski yazıyla yazar. "Buraya geldik, içeride bekliyoruz; demir kapıların açılıp kapandığını işittim. Zaptiyeler dayımı elleri zincirlere bağlı şekilde iki koltuğundan tutup getirdiler. Annanemin karşısında durdu. Elini öptü. Ninem, 'ya Hasan, demek kaderin buymuş' dedi. Dayım annesinin elini öperken ninemin gözünden tek bir damla dökülmedi. Alıp götürdüler. Yedi saat sonra idam edilecek. Döndük; işte tam şu basamaktan inerken, ninem şuracığa çöktü. Hiç görmediğim, tanık olmadığım ve olmayacağım raddede hüngür hüngür ağladı, gözyaşları seller, sular mesâbesinde" diye anlattı. "Küçüktüm; tutup kaldıramadım. Nice zaman sonra birileri gelip ne olup bitiyor diye sorup yardım ettiler. O

da çok tuhaf oldu. Erkeğin kadına dokunması yasak; ama öyle bir durum var ki, çâresiz; artık yapacak bir şey yoktu ve kaldırdılar. Uzunca süre sürükleye sürükleye cümle kapısına getirdiler. Oradan ağır aksak Horhora, eve yürüdük. Aradan beş saat geçti geçmedi, eve haber getirdiler, affişahâneye mazhar olmuş" dedi.

Bilâhare Bodrum kalesine hapsediliyor. Altı ay hücre hapsinde. Pencere yok. Zeminde demir çubuklar, ızgara var. Deniz yükseldiğinde kapanıyor, içerisi havasız kalıyor. Üstelik zifiri karanlık. Bir şekilde altı ay sonra oradan çıkıyor. Dayım gözlerini, "sakın gözünü açayım deme!; altı ay zifiri karanlıktan ışığa çıkınca kör olursun" diye kendisini uyaran gardiyana borçlu. Oradan Sinoba sürüyorlar, orada kalebent. Sinop mahpusanesi Bodrum kalesine oranla saray; en azından penceresi var, gökyüzünü görüyor. Avluya çıkarıyorlar. Sonra da salıyorlar zâten.

Ardından savaş çıkıyor. 1916da Ermeni tehcir komitesi reisi olarak Halepte görevlendiriliyor. Onu kimin desteklediği de, çok ilgi çekici bir konu. Biliyorsunuz üç adam var: Talât, Cemal ile Enver Paşalar. İdamdan kurtuluşunu borçlu olduğu ve daha sonraki bu tayinleri gerçekleştiren kişiyse Cemal Paşa. Dayımı tutan o, çünkü Çerkes. Aynı boydanlar yanlış hatırlamıyorsam. Ibıh boyundan. Adını andığım boyun soyunu Ruslar kuruttu; soykırım da diyebilirsiniz. Son Ibıhca bilen Tevfik Gönenç beğ de 1980lerde öldü.

Velhâsıl Halebe gidiyorlar. Dayım sayısız Ermeni

kurtarıyor orada. Gelen kafileleri evinde barındırıyor; barındıramadıklarını da enişteşinin, yânî büyükbabamın evine gönderiyor. Büyükbabam o sırada Halep başsavcısı, Müddeiumumî. Babam, halam babannem, büyükbabam hepsi oradalar. Bu da tehlikeli bir durum. Kendisi başsavcı ve evinde devletin kovaladığı adamları saklıyor. Dayım, bacısı ile enişteşini de araç kılarak çoluk çocuk hepsini sâhipleniyor; o vesileyle binlerce insanı kurtarıyor. Talât Paşadan dayıma telgraf geliyor: "Askere ayıracak tren kalmadı; Ermenilerin nakledildiği trenler orduya tahsis edilecek. Hepsini peyderpey yokedin." Nasıl öldüreceklerini yazmıyor. Açlığamı mahkûm edecek, vuracakmı? Dayım bu buyruğu dinlemiyor. Buyruğa karşı geldiğinden ötürü de aynı öncekisi gibi İttihat–Terakkî tarafından yeniden idama mahkûm ediliyor. Bu arada savaş bitiyor ve 1917de İngilizler o bölgeye giriyor. Dayım bir şekilde oradan kaçmağı başarıyor.

Ermeniler teşekkür bâbından dayıma, Kudüs yakınlarında çiftlik hediye ediyorlar. Son derece hareketli ve maceracı bir adam olduğundan, sıkılıyor, orada daha fazla kalamıyor. Beş, altı ay sonra atına atladığı gibi gidiyor. Ortada kalan çiftliği kim alnuş, ne olmuş, ne bitmiş bilmiyorum. O öyle bir serseri olmayaydı bugün hâli vaktı yerinde bir adam olabilirdi. Ailesi de olurdu. Ben de büyükdayıma çekmiş, serseri ruhlu biriyim. Gelgörki bunca özendiğim, imrendiğim dayım gibi yaşayamadım. Allah buna cevâz vermedi.

İstediğimin tam tersine bir ömür sürdüttü bana. Neyse; yine dayıma dönelim: Daha önce evlendiği hanımın da Haliçte, Ayvansarayda hatırı sayılır mülkleri varmış. Zengin, kumar hastası bir hanımla evlenmiş. Karısının eve muntazam gelmemesi sorun olur. İki, üç kere uyarır: "Doğru düzgün evine gel, karılık ödevlerini yerine getir." Bakıyor olacak gibi değil; üç, beş parça giyimini bavula doldurur, basıp gider; bir daha da kadınla biraraya gelmez. "Mahkeme yüzü görmedim, boşandıkmı, boşanmadıkmı bilmiyorum" demişti.

1961de öldüğünde, babamla cenazesine Istanbula geldik. Bi'baktık, Ermeni Patriği Karekin Haçaduryan da orada.1 Babam gidip "şeref verdiniz" deyince, o da "bu adama nâmütenâhî can borçluyuz. Onun adını, soyunu takdis ediyorum. Allah sizden ganî ganî razı olsun" şeklinde karşılık verdi. Bunu yıllar sonra bir gün hocam Ahmet Yüksel Özemre'ye anlattım: "Bu dayım Tanrı tanımaz, din düşmanı bir adamdı, ne olmuş olabilir ona?" diye sordum. "Allah âdildir. Tanrıtanımazlık günâhtır, ama dayın öyle bir kul hakkı kazanmış ki, cehenneme gitme ihtimâlini düşük görüyorum. Tabii ki, Allah adına bir şey diyemeyiz" demişti.

Son derece merhametli bir adamdı. En büyük dertlerinden biri, Ankara hayvanat bağçesinde kapalı tutulan vahşî hayvanlardı: "Bu hayvanları buradan nasıl çıkartırız?" Çok yakın arkadaşı orada (gönüllü) bakıcıydı. Onlara yemek götürürdü. Zengin değildi; ama et ile yumurta alırdı. Bakıcısı Belkıs adlı kaplana yumurtayı

eliyle verir, hayvan da yumurtanın akını yalardı. Yakup adında bir de papağan vardı. İçeri girdiğimizde "hoşgeldin Hasan" derdi. Sohbet uzayınca da "hadi Hasan, hadi Hasan, Yakup yoruldu" diye bağırırdı.

Cumhuriyet döneminde gazetelerdeki yazılarında nasıl bir duruş sergiliyordu?

İdeolojisi falan yoktu. Hattâ bir gün 27 mayıs darbesinden az önce yolda yürüyorduk. Ablamla birlikte Celâl Bayar'a, Adnan Menderes'e verip veriştiriyorlardı. Ben de önlerinden gidiyordum. Döndüm, dayıma "peki, sen cumhurbaşkanı olaydın Celâl Bayar'dan dahamı iyi idâre edecektin" deyiverdim. "Sıpaya bak, tabii ki daha iyi idâre ederdim" diye çıkıştı. "Dayı, ne yapardın?" dedim. "Adâleti sağlardım" dedi. Çerkes lakaplı Ethem beğle Yeşil orduyu kurarken komunismden etkilenmiş görünüyordu; fakat komunism nedir, ne değildir, ne yaparlar bilmiyordu. Babam da böyleydi. Yalnız, o bazı şeyleri tecrübeyle bilirdi; yaşamış çünkü komunistleri, nazileri falan. Bu adamların teorisi meorisi yoktu; oturup bunların felsefelerini okumamışlardır. Okusalardı, anlamazlardı. Felsefe öğrenimi görmeyen, felsefeyi anlamaz. Hattâ çoğu gören dahî anlamıyor.

Kitapları *"Nizâmiye Kapısı"*, *"Doğmayan Hürriyet"*, *"Yarım Kalan İhtilâl"*... Bunlar da anılardan hareketle, gerçekleşmemiş birtakım hasretler. Meselâ bir gün geç bir çağda, 1960larda olabilir, yine bir sofra sohbetinde Prens Sabahaddin'den bahsediyordu. Onunla çok yakın bağlantıları vardı; yoldaştılar diyelim. Kadıköyde en

yaşlı akrabamız, vaktıyla Cenap Şahabeddin'le nişânlanmış Fethiye halamın (gerçi gerçek anlamda halam değildi, ama öyle derdik) yalısındaydık. Denize nâzır yerde onlar üstte, biz alt katta oturuyorduk. Üst katta akşam sofraları kurulurdu. Harıkulâde bir yerdi. Mehtaplı gecelerde sandalla geçen hâfızlar gazel patlatırdı. Kim olduklarını bilmiyorum; ama nefis okurlardı. Zaman zaman yalının önündeki iskeleye yanaştıklarında enişte para verirdi, yollarına devam ederlerdi. O gün dışarıda benden iki yaş büyük akrabam Ayda'yla sohbetteydim. Konuşulanlar aşağıya yankıyordu. Hattâ gâyet iyi hatırlıyorum, "bir dakka dur, dayım bir şey anlatıyor" deyip kulak kesildim. "Prens Sabahaddin'in çok çok geç bir tarihte İngilizler hesabına çalıştığını istihbar ettik. Bütün hayatım boşa akmış bir sudur" demişti. Bunu ancak 1960ta görüyor, anlıyor — zirâ mezkûr sohbet 1960 temmuzunda.

İşrete başlamadan önce babam her zamanki gibi oldukca yüksek sesle "hadi beğler sofraya, vaktıkerahat" dedi. Namazın yasak olduğu saat ve ancak o vakıtta içilir manâsına geliyor olmalı. Bunlar olağanüstü tecrübelerin imbiğinden geçmiş insanlar; babam da öyle. Her şeyden önce binlerce yıl sürmüş dış kuvvetin itmesiyle hareket eden taşıtlardan, özgücüyle işleyen taşıta geçtiler: Atın, hayvanın çektiği taşıttan traktöre, arabaya; yağla, kandille, petrolle yanan lambalardan cereyana, elektriğe. Binlerce yıldan sonraki bir yaşayışın tanığıdır bu insanlar. Istanbulda ilk motorlu taşıtı görüyorlar.

Millet "şeytan arabası geliyor" diye birbirini itip kakmış; belki o hengâmede ölenler de olmuştur. Abdülhamit, yolları elvermez diye Istanbula motorlu taşıt girmesini yasaklamış. O devrildikten sonra İttihat–Terakkî devrinde peyderpey girmeye başlamış.

İttihat–Terakkî karşıtı olarak neyi savunuyorlardı?

Osmanlı devletini yaşatmaktan yanaydılar. Bunlara iltihâk eden Kemâl Tahir, daha sonra vazgeçip Atatürkcü oluyor. Ömrünün sonlarında dayım da bu fikirdeydi. "Onu çok yanlış değerlendirdik; haklıydı yaptıklarında" demişti. Dayımın bir tutarlılığı yoktu. Avrupa falan görmedi. İttihat–Terakkînin nesi varsa karşıydı; Birinci dünya harbına katılınmasına da.

Dayınız 27 mayıs darbesinden sonra ölüyor.

Önce darbeyi tutar gibi, ama sonra darbenin dişli düşmanı kesilir. Hiçbir iktidarla barıştığını görmedim. Bu hastalık hâli babamda da vardı. Hiçbir iktidarla uyuşmazlar.

Ağabeğiniz?

İkinci dünya savaşı sırasında Almanlar hududumuza dayanırlar. O sıra öğretmeni, günlerden birinde "ne olmak istersiniz?" diye sorar. Ağabeğim hep askerî pilot olmak isterdi. Öğretmeni "annanenin evini de bombalarmısın?" diye sormuş. Bu gaddar şeytanî soru ağabeğimi perişân eder. Evde anlatır. Büyükbabamın, babannemin evlerinde evlâtlık mesâbesinde Hayrıye ninemiz vardı. Çocuklar olarak biz ona 'nine', derdik. Büyüklerimizse 'teyze' derlerdi. Nine o sıra ziyâret

maksadıyla Kozludaydı. Ağabeğim eve gelip de bunları anlatınca, nine ertesi sabah okula gider. O öğretmeni bi'fasıl haşlar: "Sen ne biçim bir muallimesin, çocuğa böyle şeyler söylüyorsun" falan. Anne-babanın farklı yerlerden gelmesi olayı ağabeğimde bir şok yaratmış. Bu, bende daha da ağır sonuçlara yol açacaktı. Niye, çünkü ağabeğimin tipi fazla farketmiyordu. Ablamın hele hiç. O, babama çekmiş. Kara saçlı, mat tenli, koyu renk gözlü. Bizim buralı. Ağabeğim ikisinin arası.

Siz annenizemi benziyordunuz?

Çocukluğum bir felâketti. Hayatımı geri çevirmeği hiçbir zaman istemem. Tabii, bugünkü Türkiye ile o günkü arasında dağlar kadar fark var. Türkiye o vakıt dünyanın dışında bir yerdeydi; geleni gideni yoktu. Her tarafta yabancı algılanıyordunuz. Bu memlekette nereye gitsem, en nefret ettiğim şey, bana bakılmasıydı. Köylerde çocuklar ayrı bir gezegenden gelmişim gibi dokunayımmı dokunmayayımmı diye bi'yaklaşır, ürküp bir uzaklaşırlardı. Ankarada da böyleydi. Çok yereldi; taşraydı. Mahallede "sarı pipi, çamaşır ipi" derler; takıma ve aralarına almazlardı. Bugün bunlar ırkcılık olarak nitelenir. Hayır; ırkcılık değil, yabancının benimsenmemesi. Her yerde bu böyledir. İşciler de Almanyadan şikâyet ederdi: "Oraya gittiğimizde kabul görmedik" diye. Çünkü esmersiniz, göze batıyorsunuz; adamlar buna alışık değiller. Tipler benzeşiyor, uyuşuyorlarsa, öyle bir davranışla karşılaşılmaz; denizdeki balık gibisiniz.

Tipimden o kadar nefret etmişim ki, bir gün okuldan eve dönüyorum. Kıştı. Yanmış kömürlere gidip kafamı cürufun arasına soktum ve saçlarımı kararttım. Sarı saçlardan o derece bıkmışım ki. Eve geldiğimde, neredeyse annem kalpten gidecekti. Benden kapkara, karga gibi bir şey çıkmıştı. Kendi yurdunda yabancı, ecnebi addedilme hastalığı bayağı geç yaşlara kadar sürdü; evlendiğim günlere değin gelmiştir. Meselâ hiçbir vakıt, annemin Alman olduğundan bahsetmezdim. İçimde büyük bir öfke ve bir nefret vardı. Hattâ bir süre annemle Almanca konuşmağı redettim. Almancayı bililtizam unutmağa gayret ettim. Bu kompleksin üstesinden uzun süre gelemedim.

Görsel anlamdaki bu kompleks, inanç boyutunda da bir tartışma yarattımı kafanızda?

Oldu tabii. Babama "ben neyim?" diye sordum. Hiç tereddütsüz —zâten tereddütsüz bir adamdı— "oğlum sen, Türkoğlu Türkoğlu Türksün" demişti.

Annenizin kimliğine dair evde ne gibi konuşmalar geçerdi?

Babam hiçbir zaman annemin inancı üzerinde durmadı. O da hiçbir sûrette dinî arkaplanını konuşturmamıştır. Evde Hırıstıyanlığın lâfı geçmezdi. Annem sâdece Hırıstıyanlıkötesi bir olay olarak tecessüm eden Noeli çok önemserdi. Bunun Germenlerde müdhiş önemi var. Aile dayanışması, buluşmadır ve Noelin yarattığı hayâl, kışla iç içedir. Soğuk olacak, kar olacak, dışarıda donacaksınız,

ocağınıza dönecek, avdet edeceksiniz; orada ısınıp biraraya geleceksiniz. Germenlerin en büyük olayı ağaç, en kutsal olanı da çam ağacıdır. Ölmez; yapraklarını dökmez, mevsimsizdir. Noelde çam ağacı çıkartılıp mum yakılır. Elektrik ışığı da olmaz. Bunun yarattığı olağanüstü bir hava vardır. Bu havaya romantiklik denir. Başka yerde yoktur bu; belki Ruslarda...

Protestanlığın mucidi Almanlardır; Martin Luther getirmiştir. Temelinde Hırıstıyanlıktanmı yoksa Germenliktenmi, tam bilemediğim dehşet bir taassup vardır: İffet taassubu. Cinsiyetler arasındaki ilişkinin dehşetengîz ayarı, sofuluk, *pietas* söz konusu —*pietas*, Latincede sofu demek. Meselâ çocukluğum ve gençliğim boyunca evde belden aşağı lâf açıldığını işitmedim; yoktu böyle bir şey. Babam öyle değilse de, annemin zoruyla o da hanımköylü olmuştu.

O sofuluğun dayandığı bir başka zemin de sadakat ve vefâydı. Babam bir namus delisiydi, annem de şeref. "Kocan uzun süre evden uzak kalıyor, bir yıl İngilterede neler karıştırdığını bilmiyorsun" dediklerinde "aman şerefime leke gelmesin" düşüncesiyle, "hiç beni ırgalamaz; yeter ki haberim olmasın, şerefime dokunmasın; erkektir, ne yaparsa yapsın" diye karşılık verirdi.

1 http://www.agos.com.tr/tr/yazi/966/cerkes-hasan-amcanin-kaleminden-suriye-1915.

İKİNCİ BÖLÜM

HİLDA – SABİH DURALI

Annesi (Hilda) ile babası (Sabih),
Chemnitz 1932

YEŞİLE VE DOĞAYA HASRET

İlkokula başladığınızda neler oldu?

Okulu hiçbir zaman sevmedim. Daha başlamadan bile okulu istemiyordum.

Niye sevmezdiniz okulu?

Yaramazlık ettikce beni tehdit ederler, "devam edersen okula göndermeyiz" derlerdi. Göndermesinler diye daha da yaramazlık ederdim. Kapalı yerlerde duramıyordum. Oldum olası açıklıktaydım; yeşil ve mâvî gördüm. Bu derece kapalılığa ve boz renge düşmanımdır. "Okuma–yazma öğreneceksin" diyorlar. Zerrece merak duymuyorum. Doğanın içindesiniz. Başka bir şey öğrenmeğe en ufak bir eğilim, bir teşvik yok. Bir yerimizi yaraladıkmı, üstüne siğerdik. Sidikteki amonyak kadar şifâlı ne var ki!.. Bu bilgileri çobanlardan, bekcilerden edinirdim. Tütün bastırırlardı meselâ. Çok acil durumlarda eve uğrardım.

Bir gün, çok terli bir hâlde gizlice mutbağa girdim; mutbak girişi ayrıydı. Kapının karşısında suyla dolu kocaman testi vardı. O testinin üstünde bez, bezin

üstünde maşrapa. Maşrapayı daldırır, lıkır lıkır buz gibi suyu indirirdim. O gün annemin mutbağa ânsızın geleceği varmış. Dehşetli dayak yemeği beklerken, nasıl olduysa oldu, annemin bilgeliği tutuverdi: "Ben her zaman seni görmeyebilirim; ama seni her vakıt bir gören var, o da Allahtır" dedi, "bu yaptığını o görüyor, yazıyor, kaydediyor." Bundan yıllar sonra bunu bir gün, tanrıtanımaz büyükdayıma anlatmıştım. "Sanki Allah dediği jandarma çavuşu" demişti.

Allahla bağınızın kurulduğu ilk yer burasımıydı?

Burasıydı, evet. Muhsin beğin yazılarını ondan seviyorum. O da çocukluğundan böyle bahsediyor. Sanki sâdece coğrafyalarımız farklı, manzaralarımız birmiş gibi geliyor. Arkadaşlarım bekciler ile çobanlardı. Sürekli onlarla birlikteydim. Babam koyun, keçi, tavuk almıştı. Bunları gütmeğe çalışıyordum; kaçıyorlardı.

Nıhâyet o gün gelip çattı. O mutsuz, o berbat gün. Okulda birinci gün bir facıaydı. Beni vadideki okula götürdüler. Nüfus karışık: Köylülerin ve işletmeden olanların çocukları birarada. Öğretmenimiz bir hanımdı. Okulun başöğretmeni —şimdi müdür diyorlar— bir erkekti. Önce İstiklâl Marşı okundu, arkasından birsürü suyunatirit konuşma yapıldı. Tabii, biz çocuklar bir şey anlamıyoruz.

Derse girdik. Sandığımdan da korkunçtu. Kapalı yerde takriben altmış, yetmiş çocuktuk. Öğretmen okuma–yazmayı öğretmeğe çalışıyor. Ben öğrenemedim tabii. Üçüncü gün okuldan kaçtım. Baktım arkadaşlar bayırda

hayvanları otlatıyorlar. Dayanamadım ve o kokuşmuş sınıftan —felâket de bir koku vardı— kaçtım. Zil çalınca herkes içeri girdi. Ben bir ağacın arkasına saklandım, oradan da kirişi kırdım. Haber babama gitti. Akşam mebzul mıktarda dayak yedim.

Evde, hizmetli Hamdi efendi vardı. Hattâ annem "Hamdi efendi" diye çağırdığında, babam "kaldır kepengi" diye dalgasını geçerdi. Hamdi efendi beni almağa gelir. Dağlık bölge. Arar, tarar; yokum. Heyecâna kapılır. Kâh tekrar eve döner, kâh elektrik santralına bakar. Oradan beni aramasiçin bekci gönderiyorlar. Ben de o gün, bağçedeki keçilerimizi, koyunlarımızı dışarı çıkarttım. Yazın, ağabeğimin Galatasaraydan gelirken getirdiği kavalı da yanıma aldım. Arkadaşlarım kaval çalar, o edepsizler de otlarlar. Ben çiti açınca bunlar dışarı fırladılar. Kavala üfledikce üflüyorum; ne gelen var ne giden. Peşlerine düştüm, bulamıyorum. Orman ya, dağılıp gitmişler. Yandık! Ormanda kurt, çakal, ne ararsanız var. Akşam nıhâyet beni bir yerde buldular. Sanırım köylülerdi. Müdür beğin oğlu kayboldu diye herkese haber salınmış. Eve çok kötü hâlde geldim. Annem, iki göz iki çeşme... Hem kaybolduğumdan hem de başıma gelecekleri bildiğinden ağlıyor. Babama da "yapma, döğme" diye açıkca söyleyemiyor.

O gün çok dayak yedim. Eline sağlık —Allah rahmet eylesin—. Herhâlde başka türlü adam olmayacaktım. O yıl ilkokul birinci sınıfta ikmâle kaldım. Alfabeyi ezberleyemedim. İkinci sınıfta da çarpım cetvelini

belleyememekten bugüne değin başarısız kaldım. Hâlâ çarpamıyorum. "Dokuz kere sekiz kaç eder?" diye sorarsanız cevap veremem. Alfabeyi de geç yaşta öğrendim. Çok kullandığım Arap alfabesi dizilişini hâlâ tam bilmem. Lugata bakınca, 'ayın' hangi harftan önce gelir, sonra gelir karıştırıyorum.

Sonra mecburen okula geri döndünüz tabii. Kılık kıyafet nasıldı?

Kıyafetler kara önlük, ak yakaydı. İlkokulda herhâlde bite, pireye mahal vermesin diye başlık giyilmezdi. Ortaokuldaysa kasket giyilirdi. Annemin ısrarıyla gönderildiğim TED Ankara Kolejinde kasket takma zorunluluğu yoktu. Ne giyerdik? Lacivert ceket, boz renkte pantolon. Ak mintan, yine lacivert boyunbağ.

Dediğim gibi, ilkokulda kelle üç numara traşlıydı. Öğretmen her sabah bit, pire denetiminde bulunur, tırnaklara bakardı. Eller yıkanmış, tırnaklar kesilmiş olmalıydı. Oysa köyden gelen çocukların evlerinde musluk suyu filan yoktu. Bu talep, büyük zorluklara sebeb oluyordu. Bu yüzden babam, idâreci, memur takımını Marie Antoinette şeklinde vasıflandırırdı.

"Pasta dururken ekmekmi yenirmiş?" diyen...

Rıvâyet odur ki, temmuz 1789da Paris'in aç ahalisi, baldırıçıplaklar, Versaille sarayının cümle kapısına dayanıp "ekmek", "ekmek istiyoruz!" canhıraş feryâtları Fransa kraliçesi Marie Antoinette'in kulağına gider. Haşmetli melike, etrâfındaki nedimelerine "ne oluyor, bu gürültü de neyin nesi?" diye sorunca, onlar da

"haşmetmâp, donsuzlar (*sans-culotte*) sarayınızın kapısına dayanıp ekmek istediklerini haykırıyorlar" cevabını verirler. Bu cevaba şaşıran kraliçe, "bunlar delimi nedir; pasta dururken, ekmekmi taleb olunur" demişmiş.

Günlerden bir gün Ankaradan bakan geldi. Ne bakanıydı bilmiyorum. Bizi iki sıra hâlinde dizdiler. Karşımda bir sıra, bir de bizim sıramız vardı. Bakan ortaya geçti. İşciler, mühendisler, v.s. de orada. O zamanlar bakana vekil deniliyordu. Vekili dinliyoruz. Karısı da kısa boylu, şişman, tıknaz, alt dudağı çenesine, üst dudağı da burnunun dibine dek kırmızıya boyanmış, zevksiz giyinmiş bir kokona. Niye böyle? Sana yapyabancı bir kültürü üstlenirsen, olacağı bu. Neyse, şefkat gösterisi olsun diye önünde duran çocuğun başını okşayacak; ama çocuk, ne de olsa, köylü. Bit pire bulaşır korkusundan çocuğun başı ile kadının eli arasında iki, üç santimlik mesâfe var. Yüzünde yapmacık bir sırıtış, eli çocuğun başının iki, üç santim yukarısında. O vakıt altı, altı buçuk yaşında falandım. Manzara gözümün önünden gitmiyor. Bu çok tipik bir tavır. Hayvanat bağçesindeki yaratıklara da böyle hoş yaklaşırız. "A ne güzel, ne tatlısın" falan fişmekân; ama fazla yaklaşamazsınız, bakarsınız, ısırıverir. Bunun gibi bir yaklaşım işte.

Menderes hükümeti veya Demokrat Parti, halka yeni yeni yanaşmağa çalışıyordu. Bunu bir ihtiyâc olarak da yapmıyorlardı. Onlar da çok yabancı ve aynı kökten,

Halk Partisinden geliyorlardı; en büyük dertleri de oy toplamaktı.

Kırtasıye, yânî bürokrasi, tamamıyla 1920lerden itibâren teşekkül etmiş kadrolardan ibâretti. Tamamıyla bir buyurukculuk – maraba ilişkisi memlekete hâkimdi. Halkla bütünleşmenin önündeki engellerden biri de Celâl Bayar'dı. Bayar hiç bel vermiyordu; Mustafa Kemâl ile Halk Partisi dönemi kafasında bir adamdı. Menderes ise duruma ayak uydurmağa çalışıyor. Meselâ Demokrat Parti ezanı tekrar Arapca okutma vaadıyla oy topladı. Hatırlıyorum, 1950nin başlarında ezan hâlâ Türkce okunuyordu: "Tanrı uludur, Tanrı uludur" diye. Yaşlı başlı adamlar, onlar bağırdıkca "yat da geber, yat da geber!" diye bağırırlardı ve "Menderes yeniden hak yoluna çıkartacak bizi" derlerdi.

Onu Bayar mı engelliyordu?

Babamgillerin konuşmalarından edindiğim sonuç bu; evet. Bir türlü buna cevâz vermiyor; fakat sonunda, 1950nin ortalarında olmalı, Arapcaya geçildi.

ÖDEV VE SADAKATIN TECESSÜMÜ

Velîniz kimdi okulda? Anneniz çok disiplinli, babanız müdür. Sizinle eğitim disiplini anlamında kim ilgileniyordu?

Annem birinci sınıftan liseye değin hep velîmdi. Babam uğraşmazdı. Bu yüzden öğretmenlerle görüşme bahtsızlığını annem üstlenmiştir. Kadıncağız karne alındığı dönemlerde sokağa çıkmazdı. Birileriyle mutlaka karşılaşırlardı: "Oğlumuz Teoman ne güzel notlar getirdi kimbilir; kızımız Refoş'un (Refia'nın) çok yeknesak karnesi var, hepsi pekiyi." Orta bir sonunda karnemde on üç kırık vardı. On yedi dersin on üçünden çakmışım. Bu kadın ne yapsın; eziliyor, büzülüyor. Zâten sık sık evden de kaçıyorum. Neresinden baksanız korkunç bir durumdu. Hâli gerçekten fecîydi.

Evde kimin sözü geçerdi çocuklar üzerinde, genel gidişât konusunda?

Babam vazgeçilmez ve görünmez yetkiliydi. Evi çekip çeviren, her şeyi tayin eden annemdi. Babam tehdit unsuruydu. Anneme gık dediğimde, "bu babana gider ha; hiç karışmam" derdi.

Babanız sizi en çok nerede ve nasıl etkiledi?

Belki nerede etkilemedi demek daha doğru olur. Herhâlde hayatımda babama isyân ettiğim kadar kimseye etmedim. Sevmezdim; ama müdhiş sayardım. Önümde öldüğü ânda dehşet sevdiğimi anladım. Yıllar boyu sevmediğim adama karşı biriken sevgi bir ânda boşaldı. Hayatımda yaşadığım en önemli şoklardan biri. Allahın verdiği bir karardı o: "Gör bak, gözünün önünde alıyorum işte babanın canını."

Dayak yermiydiniz?

Yedik tabii. Babamdan ender dayak yedim; fakat çok esâslı yedim. Eli çok ağırdı.

En çok neye kızarlardı?

Kızmadıkları bir şey yoktu. Babam haylazlığıma, okuldaki başarısızlığıma, haytalığıma, serseriliğime kızardı; kızar oğlu kızardı. Bir gün Çatalağzında, ilkokul birinci sınıftaydım. Annem okuldan eve geldi. Başöğretmen ak saçlı bir beğefendiydi. Anneme dert yanmış. O da söylediklerini babama anlatıyor: "Bu çocukları biz altı, yedi saat burada tutuyoruz; eğitiyoruz. Eve gidiyorlar, verdiğimizin tersini görüyorlar ve ertesi sabah yine tedrisâta sıfırdan başlıyoruz." Bu aslında Cumhuriyet Türkiyesinin bir teşrihidir. Bu, "evlerine gittiklerinde yeniden o ilkel, o pis, aşağılık dünyanın, dairenin içine giriyorlar; buraya geldiklerinde yeniden onlara medeniyeti gösteriyoruz, anlatmağa çalışıyoruz" demektir. Babamın konuyla ilgili yargısı da "Cumhuriyetle getirilenler yerleşmeyecek,

oturmayacaktır"dı. Zâten Cumhuriyetin memuru, halka düşmandı. Ben bunu yaşayıp görüp tecrübe ettim. Müdhiş bir kırılma, ikilik, tıp diliyle söylersek bir *şizoid* durum var. Zamanla azalsa da, o günlerde çok şiddetliydi.

Bir gün yine ağabeğimin arkadaşlarıyla otururken bu anımı anlattım. Arkadaşlarından biri, "Ruslar bunu çocukları ailelerinden ayırarak hâllettiler" dedi. "Çocukları yurtlarda toplayıp aileleriyle bağlantılarını kesmiş, yeni bir insan, Sovyetadamı (*homo sovieticus*) yetiştirmişlerdir. Gerçi bu da sonuç vermedi. Sovyetler yıkıldıktan sonra Rus halkı hızla Sovyet öncesi döneme döndü.

O zamanlar Cumhuriyetin yirmi, yirmi beşinci yıllarına tekâbül ediyor. Osmanlıdan gelen bir İttihatcılık, Batılıcılıkmı bu öğretmenlerin topluma bu kadar düşmanca yaklaşmasına sebep oluyor?

Geride bıraktığımız üç bin yıllık bir süre var. Müslümanlıköncesi çağlarda belli bir kültür hayatınız olmuş. İslâmdan sonra da öncekiyle gece – gündüz raddesinde fark olduğunu sanmıyorum. Çünkü İslâm gündelik hayatınıza, tarihî kültürünüze el atmamış, dil uzatmamıştır. Birtakım yükümlülükler getirmiştir. O yükümlülükler çerçevesinde kılığınızı kıyafetinizi, davranışlarınızı sürdürüyorsunuz. Bütün bunları terketmiyorsunuz. Zâten bizim İslâmımız büyük ölçüde İç Asyadan getirdiğimiz değerlerle yoğrulmuştu. Günümüzde her nedense Alevî diye nitelediğimiz

ilahiyâttaki tabiriyle heterodoks bir yaşama tarzına rağbet etmişiz. Kırılma Sünnîlik – Alevîlik ayırımından, özellikle de Arapvârî–Selefî Müslümanlığa ağırlık vermeğe başladığımız ândan itibâren yaşanmıştır. Tarihimizin önemli bir kısmında böyle bir sıkıntı başgöstermedi. Bunun tersi yalandır. Adam hem dervişti, hem âlim; hem medresede ders vermiş, hem tekkede talim-terbiye göstermiştir.

Bu takriben 1700lere kadar bu şekilde devam ediyor. 1700lerden sonramı bu ayrışma?

1800 başlarından itibâren bu büyük bir sıkıntı hâline geliyor. Batılılaşma hareketi başgösterdikce Müslüman tepkici olmağa, aşırıya kaçmağa başlıyor, ulemâ gitgide halk üstünde baskı kuruyor. Yer yer, zaman zaman Fatih'in oğlu Bayazıd ile Yavuz Sultan Selim zamanındaki gibi birtakım sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Gelgelelim bunlar uzun sürmemiştir. Belli bir dönem boyunca sürmüş, sonra tavsamıştır. Başa dönersek: Batılılaşmayla birlikte hiç alışık olmadığımız, bize tamamıyla ters gelen bir kültür dayatılmağa başlanıyor. İlgimizin olmadığı, hattâ Batılılaşmış görünenlerin bile asla sindiremedikleri bir olaydır. Bunu çok iyi görüyordum; kavrıyordum. Niye? Çünkü Avrupayı içinden tanıyan insanların arasında yetiştim.

Hem babanız hem anneniz...

Zâten babam da annemden öğrendi; onun yanında yetişti. Ne diyeyim size, hanımköylüsü oldu. Gözümü açtığımdan itibâren hayatta bu iki zıt dünyanın

çatallaşmasını gördüm. Bizdeki bu kültür felâketinin acısını içten içe yaşadım. Annemle babam anlaşamıyorlardı. Aynı şekilde Avrupada da bir bütünlük, bir mütecânislik yok. Almanın kültürü ile Fransızınki, İngilizinki, İtalyanınki çok farklı. Biz bunları görmüyoruz, tanımıyoruz. Almanın bize öbürlerinden çok daha yakın gelen tarafları vardı; çünkü ikisi de askerî bir geleneğe bağlı. Üstüne üstlük annem subay kızıydı. Meselâ en sinirlendiği şey, birilerinin yatak kılığıyla ortalığa çıkmasıydı. Küçük yerde yaşıyorduk. O zamanlar erkekler pazar günleri çizgili pijamalarıyla bağçelerinde oturup çay veya rakı içerlerdi. Don, gömlek, pijama yatağı hatırlatır; annem ifrit olurdu.

Anneniz de buna çok sinirlenirdi.

Aman Allahım, hem de nasıl! Boyasız ayakkabı, ütüsüz elbise diye bir şey olmazdı. Demiştim, babamı önüne dikip yukarıdan aşağıdan, sağdan soldan bakardı. Bütün çizgiler tamammı, gömleği pırıl pırılmı?..

Babadan ziyâde anneye yakınsınız herhâlde. Annenizle hiç özel konuştuğunuz, size derdini açtığı veya sizin ona içinizi açtığınız olurmuydu?

Annem bana çok yakındı. Babam, isteyerek olmasa bile, neredeyse içgüdüsel olarak muhâfazakârlığı ağır basan bir adamdı. Geleneksel erkeklik anlayışımızın timsâliydi. Anlatmıştım, annem buraya geldiğinde, 1937de, yıllarca görmediği karısını koşarak karşılamıyor. Halam ile eniştem almaya gidiyor. Kadıncağız buranın yapyabancısı. Bugünden o günlerin şartlarını anlamak

mümkün değil. Öyle bir duygudaşlık kurma imkânımız yok. O kadar değişti ki dünya. Türkiye hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyordu. Almanların tasavvurunda bir Türklük anlayışı var, ama genç bir kız ve yükseköğrenim görmüş de değil. O günlerde kadınlar temel bir eğitim görüyorlardı; sonra ya işe giriyorlar ya da evlenip gidiyorlardı. Kadın hakları falan da yoktu. İngilterede, Amerikada konuşuluyordu henüz. Esâs gündeme girdikleri dönem İkinci dünya savaşı sonrası. Buraya da öyle bulaştı zâten.

Anneniz hüzünlü bir kadınmıydı?

Çok. Herhâlde soyundan, genetiğinden gelen bir yanı vardı. Tam tamına hüzünlü bir insandı. Günün saatları bile onu etkilerdi. Akşamüstü gurup vaktında falan büsbütün içine kapanırdı. Ömür boyu müdhiş bir sıla hasreti çekti. Bu derece yurdunu özlemiş bir insan tanımadım diyebilirim. Oranın manzaraları onu altüst ederdi. Orman görecek, ağaç görecek... Aydınlığı, güneşi fazla sevmezdi. Hep loşluktan hoşlanırdı. Çok yalnızlık çekti tabii. Kimsesi yoktu.

Babam koltukta otururken öldü, çok güçlü olduğundan, kaldırıp yatağa koyamadım; karımın dönmesini bekledim. İkimiz kaldırıp yatırdıktan sonra, o arada annemi alıp getirdim. Hataydı, elbette. "O benim her şeyimdi. Babamdı, kocamdı, kardeşimdi, her şeyimdi" diye döğünüyordu; başını masaya vurup duruyordu; kafasını kıracak sandım. Hâlbuki az buz da kavga etmezlerdi. Ömürleri kavgayla geçti desem yeri;

fakat birbirlerine dehşet şekilde bağlıydılar. Hayret edilecek bir olay.

Babam dinin edep kısmını bütünüyle yerine getiren bir adamdı. Ödevlerini sektirmeden takib eder, uygulardı. Sadakatta da eksiği olmamıştır. İbâdet kısmına rastlamadım, yânî kendisini namazda falan görmedim. Şu da var, Osmanlıda yetiştiğinden, muâmelâtı mükemmel bilirdi. Rahatlıkla cuma yahut cenaze namazı kıldırabilirdi. Gelgörki bunu ifâde veya izhâr etmez, edenlere de kızardı, onlara tepkiliydi. Meselâ büyükbabam hukukcuydu, hâkimdi, savcıydı; fakat her şeyden önce bütün vecheleriyle dinibütün bir adamdı. Dinadamlığı diye bir şey yoktu Osmanlıda, her okumuş kişi dini hemen hemen bütün vecheleriyle bilirdi.

Ömrünün sonlarına doğru bir gün bana annem için "bu kadın hayatımın nirengisi, Allahın bana hediyesidir" demişti. Bunu Allahı anarak söylemesi çok dıkkatımı çekmişti. Öyle Allahı anan bir adam değildi. İnşaallahlı, maaşallahlı konuşmazdı. Dinin söylenilen, ifâde edilen kesimiyle bağlantısı yoktu. Din hakkında arkadaşlarıyla uzun boylu konuşurlardı; buna karşılık ağzından âyet yahut dua çeşidinden dinî tınısı güçlü ifâdeler çıktığına tanık olmadım. Tek istisnâ, ağır bunalım ânlarında Allah nidâsıyla haykırmasıdır. Münih/Almanyada geçirdiği böbrek ameliyatından sonra şiddetli ihtilât başgösterdi. Ameliyat yarası iltihâplanınca idrârı tekrar gereken yerden akıtmak maksadıyla kamış deliğinden ince bir

cam boruyu büyük ihtimâlle böbreğe dek soktular. Ateşi kırk derece cıvarında olması hasebiyle narkos da verilemiyordu. Anlayacağınız, cam borucuğu, uyuşturulmadan, kendindeyken babama zerkettiler. Ameliyathânedeki Allah haykırışını koridorda işittim. Herkes anne şeklinde ünlerken babam, Allah diye nara atardı —bende de bu, böyle olur. Babam, babası ve dayısı (Hasan Amca) gibi, harama asla ve kat'a bulaşmadan ömür sürmüş bir kişiydi.

Acaba babanızı annenizle ilgili böyle düşündüren neydi?

Babama bunun gerekcesini sorduğumda "ondan mükemmellini bulamazdım" cevabını verdi. Başkaca bir şey söylemedim. Zamanımızda ukalâlıklar edilmezdi. Kazara ettiniz diyelim, tokatı da yerdiniz. Tokat her daim hâzır ve nâzırdı. Şimdi olsa "sen başka kadın tanıdınmı ki?" derdim. Âşık olduğu ilk kadın. Annemin de ilk tanıdığı oydu.

Annem babama çok bağlıydı. O ne hissediyorsa annem de öyle duyardı. Gel zaman git zaman yaşamortaklığına (*sinbiosis*) büründüler. Anneminki sevgiden ziyâde sadakattı. Babamsa annemi sevdi. Kocası hangi konuda ne düşünüyorsa, onun peşisıra giderdi kanısındayım. Tabii ki, kesinlemede bulunulamaz. Ödev duygusu her şeyi bastırıyordu.

Anneniz buralara alışabildi mi yoksa yine bir ödev duygusuyla mı hareket etti?

Annem kadar yurdunu seven bir insan görmedim. Ömür boyu sıla hasreti çekti, çeke çeke de öldü. Ne var ki

bunu bize aşılamağa kalkmadı. "Bu memlekete üç çocuk armağan ettim, hayırlı uğurlu olsun" derdi. Biz burada doğduk, burasıçin dünyaya geldik, buranın insanıyız. Oysa o buraya alışamadı sanıyorum.

Türkiyenin en çok neresini sevdi?

Hiçbir yerde mutlu sayılmazdı. Zonguldağı seviyordu. Ankarayı da ilk zamanlar sever gibiydi; çünkü orası düzenli ve ağaçlıklıydı, onun kafasına göre yapılmış bir şehirdi. Fakat 1950li yılların sonunda Menderes'in istimlâk etkinliği başlayınca kadıncağız nefret etti. Annem ağaca tapan bir yaratıktı. Hattâ ya Sapancadan ya da Istanbuldan dönüyorduk, baktı ki o nefis ağaçlar gitmiş, yollar genişletilmiş, cascavlak olmuş her yer; Atatürk bulvarı kıraç hâlde: "İnşaallah bunun sonu da böyle bir ağaçta biter" demişti. Menderes idam edildiğinde dizlerini döğdü, "dilim kopaydı, çenem düşeydi" diye ağlamağa başladı.

Memleketinin manzarasını andıran bir yerlerden geçtiğimizde kendini kaybederdi. Arabayla Bulgarıstan, Yugoslavya, Avusturya üzerinden Almanyaya giderken Slovenyaya geldiğimizde bir rahatlardı ki, deme gitsin... Dünyası değişirdi; gülerdi, hikâyeler anlatmağa başlardı. Manzara apayrıydı çünkü. Oraya değin Doğunun, Asyanın Osmanlı manzarasında gidiyorsunuz. Sırbıstan, üç aşağı, beş yukarı Osmanlının devamı. Asya manzarası hâkim: Kıraç, bozkır. Bosnaherseğin merkezi Saraybosna çocukluğumun Bursası. Buna karşılık Slovenyaya gelince, orada Almanya başlıyor. Babam takılır, aksilik

yahut alay etse de dinlemez, etrâfı seyredip kendinden geçerdi. Kavga gürültü biterdi bir ânda. Arabayla, babamın sürdüğü Volkswagen tosbağla dağlara, Alplere, yükseklere keçi gibi tırmanıyorduk. Annemde yükseklik korkusu vardı. Bunu bile Türkiyedekine oranla daha rahat atlatırdı. Uçağa da binemezdi. Uçaktan dehşet korkardı.

Bir defa 1988de konsoloslukta çalışan bir arkadaşı, Almanyada bir kanunun çıktığından, annesi Alman olanlara vatandaşlık verildiğinden söz etmiş. O sırada Adanadaydım, Çukurova Üniversitesinde ders veriyordum. Döndüğümde konuştuk. "Almanyada kanun çıkmış, istersen başvur, ânında vatandaşlık alabilirsin" dedi. "Çifte vatandaşlıktan hiç hoşlanmam, bir daha bana bu lâfı getirme" dedim, konu da öylece kapandı. Nihat Keklik hocamın bir deyişiyle "ikili oynamaktan" hoşlanmam.

Komşularıyla ilişkisi nasıldı?

İki çeşit çevresi vardı. Bir yerliler, bir de, kendisi gibi Türkle evlenip buraya yerleşmiş Alman arkadaşları. Bunlar Zonguldakta da yekûn tutardı. Zonguldak uzunca süre Türkiyenin biricik sanayi merkeziydi. Dolayısıyla dışarıda öğrenim görmüşler, bunlardan mühendisler Zonguldakta toplaşmışlardı. Hanımları da biraraya gelip sohbet eder, yemek pişirirlerdi. Pasta önemli yer tutardı. Anneme "Sabih hanım" anlamında "Frau Sabih" derlerdi. Öyle hanımlar tanıdım ki hep kocalarının adıyla bilinirlerdi. Asıl adlarının ne olduğunu

öğrenememişimdir.

GÜVEN DUYGUSUNA İLK DARBE

Alışverişi kim yapardı? Eksikleri nereden temin ederdiniz?

Üç merkez vardı. Birincisi, pazarlar; haftada bir kurulan, her mahallenin halk pazarı. Oraya annemle haftada bir giderdim. Hoşuma gitmezdi, hattâ nefret ederdim. Kardeşlerin en ufağı olduğumdan, hamallıklar bana kalırdı. Yükü onunla paylaşırdım. Paraya kıyıp hamal tutmazdı. Tabii, sâdece para meselesi de değil. Tutumluydu; ısraftan nefret ederdi. Ayrıca bir insanın sırtına yük vurmayı da zul addederdi. Hamalların, sırtlarında taşıdıkları tıka basa dolu küfeleri vardı. O vakıt subayların yanına emir eri verilirdi. Bunlar, subayların hamallığını da yaparlardı.

Subay hanımları o erlerle pazara giderlerdi. Postalları yamulur, üniformaları üstlerinden dökülürdü... Erlerin askerlikle uyuşmayan mezkûr görünümlerine haddından fazla sinirlenip öfkelenirdi. Evimizin kışladan pek bir farkı da yoktu zâten. Polatlı Topcu okulundan mezun olurken, kumandan bana "tezkere bırak, asker ol. Burada ceza almayan tek adamsın"

demişti. Seve seve kabul ederdim; keşke de etseydim. Ama o sıralarda Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde asistan olmuştum. Oradan tek bir ceza almadan çıktım. Görülmemiş bir olaydı. Kışlada doğup büyüdüm. Annem bana dört, beş yaşında yatağımı yapmağı gösterdiydi. Her gece pantolonumu şiltenin altına koyardım ütülensin diye. Pantolonlar, ayakkabılar lekesiz olmalı. O gün bu gündür yapılmamış yatağa giremem. Sabah kalktığımda ilk işim, nice gecikirsem gecikeyim, acelem de olsa, yatağı bırakamam, yapmak zorundayım. Hotelde kaldığımda da böyle; bu bende içgüdü hâline gelmiş. O yüzden annemin o tepkileri çocukluk tasavvurumdan gitmez. Onun gözünde asker yarı tanrı gibi bir şey. Bir askerin o hâle sokulması, ne büyük kepâzelik, rezilliktir. Bir yandan alışveriş, öbür taraftan da pazarlığını ederdi. Söylene söylene dolaşırdı pazarda: "Bu şartlar altında yetişen adam nasıl savaşır?" diye. Kafası hâlâ pejmürde emirerinde.

İkinci merkez bakkallardı. Her mahallenin bir, büyüklerin iki bakkalı olurdu. Bütün ihtiyâçlar oradan giderilirdi. Bizde deftere yazma yoktu; nakitti. Bugün bile hiçbir şeyi kredi üzerinden almam, borca girmek benimiçin en büyük derttir, kesinlikle girmem.

Üçüncüsü de, giyim sorununun çözüldüğü dükkânlar. Hazır giyim eşyası yoktu. Ya annem kendi ya da terzi tikerdi. Onuniçin kumaş dükkânları vardı. Zonguldakta en çok Sümerbanka giderdik. Güzel kumaşlar olurdu. Gözümün önünde hepsi: Büyük irikıyım makaralar

üstüne sarılmış kumaşlar. O zamanlar kadın çalışmazdı. Erkek satış görevlisinin üstünde boz renkte önlük, kolunda kara kolluk, kulak üstünde de mâvî yazan bir kalem bulunurdu. Annem gelir, "bana falanca renkte şu kadar kumaş lâzım" der. Raflarda enlemesine duran makaralardan seçtiğini gösterir. Adam onu oradan çıkartıp bir atardı o makarayı, kumaş da açılıp tezgâhın üstüne yayılıverirdi. Nasıl hayran olurdum! Bir karışıklık, becerisizlik söz konusu değil. Sallar, makara da otomatiğe bağlannuşcasına açılıverir. Önce annem kaç metre dediyse onu cetveliyle ölçer. Makasını çıkarır, öyle gıdım gıdım da kesmez; bir soktuğu yerden "zırt" diye içine girer, bellediği kısma gelince oradan kesiverir. Sonra onu bir kâğıda sarıp paket hâline getirir, annemin kocaman çantasının içine koyar; yaşım uyuyorsa o da benim hamâliyeme dâhil edilirdi. Mâvî kalemiyle de makbuza yazardı. Bunlar katlıydı; arada kömür kâğıdı veya kopya kâğıdı olurdu. Sayfalardan biri bizde öbürü de adamda kalır; parası ödenir ve çıkıp gidilirdi.

Bunun yanında ender gittiğimiz dükkânlardan biri ayakkabıcıydı. Sağlam durduklarıçin pek alınmazdı. Onlar da çoğunlukla Sümerbankındı. Dördüncü bir yer daha var, o galiba daha sonraları ortaya çıktı. Ankarada hatırlıyorum. Zonguldakta bilmiyorum. Fener mahallesindeyken düğme, fermuar, iğne, iplik gibi şeyleri kooperativten temin ederdi annem. Hepsi idhâl malıydı. Ankarada işletme falan olmadığından bunlar dükkânda satılırdı. Buralara Fransızca ucuzluk

anlamındaki bonmarşe denirdi. Çok sonraları öğrendim tabii bunu.

Necati beğ caddesinde annemin rağbet ettiği bir bonmarşe vardı; sâhibi sakallı Hacı beğdi. Dinibütün bir adam olarak bilindiğinden, annem ona çok güvenirdi. Hazırlık veya orta birdeydim. Evde, yine okul yüzünden olacak, cıngar çıkmış, okkalı, bir de, dayak yemiştim. Bunun sonucunda evden kaçmağı kararlaştırdım. Babadan komunist okul arkadaşım Tahsin'le. Onun da üvey annesiyle arası çok açıktı. Anlaştık Tahsin'le, birlikte gideceğiz. Peki nereye? O sıralarda "*İki Çocuğun Devrâlemi*"ni okumuşum, bunlar hep Afrikada dolaşıyorlar. Afrikada karar kıldık biz de. İzmire kaçacağız, oradan gemiye binip Afrikaya geçeceğiz. Tahsin, annesinden kalma bir seccade aldı. Ben de, 1953te babamın misâfiri olarak işiçin Almanyadan gelen bir zâtın getirdiği Merklin marka elektrikli treni. Harıka bir şey, hâlâ duruyor; transistörü var, onunla yürütüyorsunuz. Kapıları açılıp kapanıyor; geceleri, içinde ışık yanıyor.

Aldım bu vagonu, Tahsin'e "gel bonmarşeye gidelim" dedim. "Ben gitmem oraya, o herif yobazın teki" dedi. Baba komunist ya. Dünyanın en namuslu adamlarındandı babası Hamdi Konur beğ. Dindarlığı bırakın, dine muhaliflerdi baba – oğul. O şiddetle muhalefet etti; ben ısrar ettim: "Dinibütün bir adamdır, hakkımızı verir" diye. Yine de seccadesini vermedi. "Hacı amca benim şöyle bir vagonum var, bunu

satınalmak istermisiniz?" dedim. "Bir düşüneyim, sen bunu bir bırak, on beş, yirmi dakka sonra gelin" deyince çıktık; döndük, dolaştık geri geldik. "Hacı amca düşündünüzmü?" soruma "neyi?" dedi. "Size vagon bırakmıştık" diyorum. "Ne vagonu?" diye soruyor. Elektrikli vagon olduğunu anlatmağa çalışıyorum. "Sen ruyânda gördün galiba" diye çıkışıyor. Sanki biraz önce konuştuğum adam o değil. "Hacı amca on beş dakka önce arkadaşla berâber buradaydık" cümlemin ardından "oğlum, ya içtiniz ya da gündüz ruyâ görüyorsunuz" şeklinde aslı astarı olmayan ithâmlarda bulunuyor. İlk defa bir büyüğüme "lânet olsun, zehir zıkkım olsun" dedim. Çıkıp gittik. Güzel ve o günlerde bayağı bahalı o vagondan oldum. Düpedüz gasbetti.

Evden kaçma suya düştü. Hayatımda hissettiğim en önemli hayâlkırıklıklarından biridir. O kadar güvendiğim bir adam. Aradan epeyi zaman geçti, annem bonmarşeye gitmemizi söyledi. "Kızmayacağına söz ver, sana bir şey anlatacağım" dedim ve olayı hikâye ettim. "Vay" dedi. Anneme en aykırı gelecek şey, ahde vefânın yokluğu. Gitti güzelim vagon. Ondan çok daha önemlisi, güvenme duyguma yediğim ilk çok önemli darbedir bu.

Bu yıllarda başka önemli bir hâdise yaşandımı?

Demokrat Partinin ilk günlerinde Halk Partisinin seçkinci görünümü, zihniyeti devam ediyordu. Sürekli şu konu işlenirdi: "Bu adamlar veya Menderes halka, marabaya çok yüz verdi ve bunlar ipleri ele geçirdiler; bunun ilk tezâhürü de irticâdır." Bir başka konu, İslâm

âlemiyle bağlantı kurma meselesi. Suudî, Libya ve Afgan büyükelçiliği Ankarada oturduğumuz yere çok yakındı. Bunların vatandaşları gelip gidiyorlardı; görüyorduk. Başka bir gezegenden geliyorlarmış gibi çok tuhaf karşılıyorduk. Bir gün, sanırım ablam "Suudîler ne kadar acayıp adamlar; etek giyiyorlar, başlarına da garip birşey örtüyorlar" deyince babam, "bundan kırk beş, elli yıl önce bunlar bizim parçamızdı. Bu kadar kısa zamanda bunca yabancılaşma nasıl oluyor?" diye eseflenmişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1940LAR MAHRUMİYET VE HÜZÜN

Dünyaya geldiği ev,

Kılıç Mahallesi, Kozlu

MEMURİYET VE LÜKÜS HAYAT

Yabancılaşma bağlamında, 1940lı yıllar Türkiyesinin ekonomisi, kültürü ve yaşantısını genel hatlarıyla değerlendirirmisiniz?

Türkiye ikiye bölünmüş hâldeydi: Memurlar ile rençberler. Memurlar harıka bir hayat sürüyorlardı. CHP dönemiydi. Cumhurbaşkanı İsmet Paşaydı; değişmez millî şef. Başbakanlar değişiyordu. Memurun bir eli yağda, bir eli baldaydı. Halksa korkunç bir durumdaydı.

İkinci dünya savaşı yılları... Sıkıntılar var, ama memurlar hissetmiyor.

Köy çocukları 1956 – 57ye değin yalınayak dolaşıyolardı. Düpedüz yalınayak. Yaz, kış. Ağa çocuğunun ayağında manda derisinden çarık vardı. Öbürleri, marabalar, dediğim gibi, yalınayaktılar. Sümerlerden Hititlerden bu yana bir değişiklik yok. Yine 1950lerin ortalarına değin karasaban vardı. Genellikle öküz, çok ender at, güneyde, daha sulak yerlerdeyse manda çekerdi. Batıda da vardı manda.

Bunlar ayrı bir dünyaydı, memur takımı apayrı. Meselâ Zonguldakta Fener mahallesinde, Kozluda, Üzülmezde ayrı bir dünyada yaşıyorlardı. Orkestra vardı, dans ediliyordu. Tangolar, fokstrotlar... Böyle, son derece eğlenceli bir hayat sürülürdü.

Bir tarafta modern bir hayat vardı yânî.

Savaş yıllarını görmedim; birşey söyleyemem. Oralarda da tatsızlık vardı tabii, ama nisbeten azdı. Savaşın başında, 1940ta, Almanlar Meric'e dayandıklarında Ankaradan Kozluya telgraf gelir: "İşletmenizde Sabih Duralı adında bir mühendis var; karısı Alman. İşten el çektirile" deniyor. O dönemde Almanlarla evli olan Türklerin boşanması şartı getiriliyor. İşletmenin müdürü İhsan Soyak —Allah rahmet eylesin. Ankaraya cevap verir: "Sabih Duralı ihânet ederse, beni Kozlu meydanındaki çınara asabilirsiniz."

O yakınlık bitiyormu Meric'e yanaşılınca?

Yakınlık devam ediyor; ama bir de korku belâsı var. Sonra bir sohbette İsmet Paşadan da dinledim. Meric'e geldiklerinde neler çekmiş!

Babanızı idam ederim demiyor da, "kendimi asarım" diyor.

O kadar yetkili ki âmirler, o adamın o sözünü esâs alıyorlar ve babamın boşanma şartı kalkıyor. Arkadaşlarının büyük kısmı boşanıyor ve bunların kimisi karısıyla tekrar evlenmiyor.

Babamın çok yakın bir arkadaşı vardı; çocukluktan arkadaştılar: Fuat amca —Allah rahmet eylesin. O da

Almanyada okumuş. Aynı şehirdelermiydi bilmiyorum. 1940ta, bu boşanma yasası çıktığında, Fuat amca da boşanıyor ve karısına diyor ki: "Savaş bittiğinde seninle evleneceğim, söz." Aşağı yukarı ağabeğimle aynı dönemde dünyaya gelen oğulları da o sırada dokuz, on yaşlarındadır. Fuat beğ vazifeyle Bursaya gidiyor. Malûm, Bursanın hamamları ünlü. Hamama da giriyor. Oraya bakan kadın buna göz koyuyor; akşam yemeğe dâvet ediyor. Ya hamamdayken ya da yemekte büyü yapmış. Mesele, beğendiği Fuat beği o sıra on sekizindeki kızıyla başgöz etmek. Maksat hâsıl oluyor ve babamın çocukluk arkadaşı hamamcı kadının kızıyla evleniyor. Boşandığı karısını oğluyla birlikte ortada bırakıyor öylece. İş yok, güç yok. O arada oğulcuk vereme yakalanıyormu!..

Babam o hanıma Alman elçiliğinde bir iş buldu. 1945in başlarında Almanya bitmiş vaziyette, yerlerde sürünüyor. Bizimkiler Türkiye işgâle uğramasın ve müttefiklerin yanında yer alsın diye Almanyayla ilişkiyi kesiyorlar; hattâ savaş ilân ediyoruz. Tabii, elçilik de kapanıyor ve kadın ayaza kalıyor. 1954te yeniden ilişkiler kuruluyor. Savaş bitmiş, batı Almanya ortaya çıkmış. Babam o zamana değin muntazaman bu hanıma para gönderiyor. Kendi de zâten 'himmete muhtaç bir dede'. Az alıyorlar; fakat hayat ucuz ve Türkiyede memurlara birçok şey bedava. Kooperativler, Sümerbank mağazaları falan var. Bir çeşit Sovyet sistemi diyebilirsiniz. Elçilik açılınca bu hanımı tekrar alıyorlar

oraya.

Babam 1954te devlet tarafından Almanyaya gönderiliyor; Fuat beğ de yanında. Birlikte Düsseldorf'a gidiyorlar. Yolda yürürlerken karşıdan 20lerinin başlarında genç bir adam yaklaşır. Fuat amca birden tanır: Oğlu. O da babasını tanıyor tabii. Oğul, babasını görür görmez yolunu değiştirip karşı kaldırıma geçiyor.

Tanışmıyorlar ya da karşılaşmakmı istemiyorlar?

İstemiyorlar değil, oğul istemiyor; yolunu değiştirip karşıya geçiyor. Fuat amca başlıyor ağlamağa. "Eee," diyor, babam "ne ekersen onu biçersin." *Men dakka dukka*.

Biraz toparlarsak... Ekonomik yönden sıkıntılar var. Cumhuriyet ilân ediliyor. Sanayileşmeğe dair millî bazı atılımlar yapılması söz konusu. Bu minvâlde nasıl bir değerlendirme yaparsınız?

Türkiye her bakımdan şizoid bir âlem; bölünmüş. Bir yandan, dediğiniz gibi fabrikalar kuruluyor. Fakat bunlar Cumhuriyetle kurulmağa başlanmıyor; Abdülhamid'e değin geri gidiyor. Tabii, hakkını verelim, bu, Cumhuriyette, Mustafa Kemâl döneminde çok yükseliyor. İsmet Paşa zamanında neredeyse hiçbir şey yapılmıyor; yaprak kıpırdamıyor. Savaş yıllarıydı falan, o ayrı.

Babanızın döneminde anlatılanlardan kafanızda kalanlar nelerdi? Nasıl bir durum hâkimdi?

Gözlemlerimin yanısıra fazlaca işitmelerim de oldu. Çünkü babamın yakınları Türkiyenin kalburüstü takımındandı. Büyükdayım, arkadaşları... Daha önce

bahsetmiştim, hemen her akşam sofrada buluşurlardı. Bu, şimdi kalkmış bir gelenek. Yaz, kış sofra düzenlenir. Kadınlar bu sofrayı düzer, erkekler oturur, demlenirler. Bu sofralarda konuşulanlar yüzde seksen, doksan sıyâset. O günlerde dinlediğim sıyâsetten nefret ettim. Sıyâsete hiç girmedim hayatımda, hep uzak durdum. Bunun etkisi vardı.

Ne deniliyordu?

1950lerin ortalarına veya sonlarına değin Abdülhamit'ten başlardı sıyâset. İttihat–Terakkî, İstiklâl harbı. Derslerde, kitaplarda gördüğümüzden çok farklıydı. Ermeni olayları...

Bu sohbet sofraları dışında, babanız gelmeden sofra kurulurmuydu? Akşam babanız gelincemi yenilirdi yemek? Evdeki ritüeller nasıldı o günün şartlarında?

O gelmeden sofra kurulmazdı tabii. Babam demin dediğim gibi, Kozlu ve Zonguldakta avânesiyle gelirdi. Eve tek gelmesi çok nadirdi. Annem hep hazırlıklıydı zâten, bütün gün bi'şeyler pişerdi ocakta.

Yemek olarak annenizin etkisimi babanızın isteğimi ağır basardı?

Annem çok iyi aşcıydı. Babam arkadaşlarıyla geldiğinde Türk yemekleri pişirilirdi. Alman yemekleri daha nadirdi. Zâten pek de Alman mutfağından bahsetmeğe imkân yok. Ne vardı, annemin hayran olduğu kara lahana. Bunu yiye yiye kara lahana oldum çıktım. Bana nefret ettirmişti. Bir de, patatesli yemekler yapılırdı. Ağır yemekleri sevmezdi; yine de ister istemez

tencere yemeklerini de pişirirdi. Tabii, babamın avânesiyle gelmesinde önemli yer tutan mezelerdi. Onları annem bilmezdi. Daha önce söylemiştim, içki can düşmanıydı, ondan nefret ederdi. Herhâlde İslâmda en tuttuğu, içki yasağıydı. Ona işâret eden ne varsa —meze de dâhil— sevmezdi.

Bizim Karadenizin vazgeçilmez iki yemeği.

Zâten annem kendini oralarda çok iyi hissediyordu. İklimi, ülkesininkini çok andırıyordu; ağaçlar, orman falan.

Karadeniz şehri Zonguldak genel anlamda da önemli bir yer. Nasıl gelişiyor burası? Nelere şahid oldunuz?

Ne yapılıyor Zonguldakta? Karabükte demir–çelik sanayii, Kozlu ve Çatalağazında elektrik santralları, denizyolları kuruluyor. Kayseride uçak fabrikası, Kırıkkalede silâh sanayii, Eskişehirde demiryolu lokomotiv imâli. O kadar geri kalmışız ki, bunlar devede kulak gibi. Hâlâ rençber, karasabanla sürüyor toprağını. Kağnı arabası... Çocukluğumun en canlı hatıralarından biri. Garç garç garç... Tahta tekerlekli; lastik falan yok, öküzün yahut mandanın çektiği kağnılar... Adam üstünde oturur, elindeki ucu çivili değneğini arada, duran, hayvanın kıçına batırır. Hayvan şöyle bi'böğürür, ağır aksak harekete geçer.

Hayvan gücünden yararlanma yakın zamanlara değin sürer. 1980 ortalarına kadar hayvanla nakliyat veya iş görme bayağı revaçtadır. Ömrümde ilk defa traktörü 1957de Ankara yakınlarında, galiba Haymanada

gördüm. Büyük bir olaydı. Gittik, elledik, baktık, mıncıkladık. Bir İtalyan malı, Minneapolis-Moline'ydi markası. O traktörün Türkiyeye gelişiyle birlikte köylünün ayakkabısı da değişti. Yalınayak maraba da manda derisinden çarık giyen ağa oğlu da traktör lastiği giyer olmuşlardır.

Karadeniz bölgesinde 1950lerden sonra kara lastik vardır, hâlâ da kullanılıyor.

Kara lastik, traktör lastiği içidir; oradan geliyor. Tabii, 1980lerde artık spor ayakkabılar falan çıktı. Ama o zamanlar çok fakirdi köylü. Olağanüstü sefildi. Tekmil Anadolu; doğusu, güneyi değil, batısında da öyle. Meselâ Tunçbilek. Çok giderdik oraya. 1950li yıllarda santral kuruldu.

Memurların o zaman da lojmanları vardı ve yaşantıları gâyet iyiydi galiba.

Babam bir gün eve geldi. Muhasebeden aldığı maaşını getirip anneme verdi. Bir de, maaş makbuzunu uzattı. Bütün aile ve ev işi anneme aitti. Bende de öyle oldu. Ben de ev ve aileyle ilgilenmezdim; karım bakardı. Annem baktı, "yahu" dedi "bunda eksik var." Babam da "ne anlarım, bilmiyorum" cevabını verdi. Ama annem "gel bak, şu kadar eksik verilmiş maaşın" diye gösterince babam bunu kimseye soramayacağını söyledi. Annem de "olacak iş değil, ne var bunda? Benmi gidip sorayım?" dedi. Annemin en büyük tehdidi buydu: Babamın erkekliğine halel getirmek. İş yerine gidecek, maaşını soracak... "Karısı gelip bu adamın maaşını sordu"

diyecekler.

Babam ertesi gün el mahkûm gidiyor bunu öğrenmeğe. "Kooperative girdiniz, bu onun kesintisi" diyorlar. Zonguldak Ereğli kömür işletmeleri Etibanka bağlıydı. Etibank yapı kooperativi kurulmuş, Istanbul Levente ev inşâ edilecek, babamın haberi yok. Etiler adı da oradan geliyor, Etibankın yapı kooperativinden. "Bu adam kendisi yapamaz; onu biz kaydedelim de, zavallı, bir evsâhibi olsun" diye arkadaşları babamı oraya yazdırmışlar. Allah ganî ganî rahmet eylesin, razı olsun o arkadaşlarından. Bugün başımızın üstünde bir dam varsa onların sâyesinde.

Sonra o ev inşâ edildi, 1958de bitti. 1967de de gelip Etilerdeki evlerine yerleştiler. Babam öldükten çok sonra, 1992de sattık orayı. Geçindiremiyordum maaşımla. Bana düşen payla şimdi oturduğumuz evi aldım. Yoksa hiçbir şeyimiz yoktu. Tabii, çok paraydı o zaman. Etiler Istanbulun en mutenâ semtlerinden olmuş. Bağçe içinde, iki katlı ev.

Bunlar o zamanlar tamamıyla idhâl malzemeyle inşâ edildiler. Bu evleri inşâ eden müteahhit İsveçten idhâl edilen malzemeyi satıyor, çok ucuza yerli malzeme alıyor. Ama çok çürük çıkıyor onlar da. Babam ilk defa evi görmeğe gittiğinde, 1958de, ben de yanındaydım; anlatılır gibi değildi. Barbaros bulvarı yeni açılmış. Beşiktaştan Levende çıkıyoruz; etrâf boş. Babamın Volkswagen'i vardı. Annemle babam önde, ben arkada. "Şu adama bak (kasdettiği rahmetli Adnan Menderes'ti)

buraya yol değil, uçak pisti inşâ ettirmiş" demişti. Uçak indirebilirdiniz, öyle geniş geliyordu o zamanlar. Şimdi daracık kaldı gözümde.

Istanbul, Şişlide bitiyordu. Şimdi Cevahirin olduğu yerde garaj vardı. Tramvay oradan içeri girer, orada uyurdu. Ondan sonra devam etmeniziçin binekarabanızın olması lâzımdı. Şişliden sonra ilk yerleşimyeri Leventti. Mecidiyeköy adı üstünde köydü; ortasından dere akardı. İki tarafında söğütler, tarlalar vardı; hayvan otlatılırdı. Istanbulda köy ile şehir iç içeydi. Son derece sevimli bir olay. Kadrini bilmezdik. Bebek ile Etiler arasındaki tepelerde çilek yetiştirilirdi. Karşı tarafta Kanlıcanın salatalığı çok ünlüydü. En mutenâ semtlerden sayılan Ulus silme kırdı; çiftlikler, mandıralar... Ankaranın Atatürk Orman Çiftliğininki dışında Türkiyede de o zaman şişe süt yoktu. Adam mandıralardan atlı arabayla süt, yoğurt, hattâ beyaz peynir getirirdi. Yoğurt da açıktı. Elindeki teraziyle tartıp uzatılan kâseyi doldururdu. Fabrika mamûlü sâdece bisküvi filan vardı herhâlde.

Geldik eve. Çok seviniyorlar tabii, evimiz oldu diye. Bağçe çıplaktı daha, ağaçlar ekilmemiş. Kapı yepyeni; ama gıcırdıyor. Üst kata çıkıyoruz, merdivenler oynuyor. Panjurları açıp kapatıyoruz, ha yıkıldı ha yıkılacak. Öyle rezil bir malzeme, öyle kötü bir işcilik. Evin kaba iskeleti dışında her şeyini değiştirmek zorunda kaldık. Müteahhidi adı lâzım değil, Demokrat Partinin ileri gelenlerindendi. Cebe indirdikleriyle kendine Etiler

sırtlarında muhteşem bir köşk inşâ ettirdi. "Lânet olsun o herife" dedi babam. Sonra 27 mayısta Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi idama mahkûm olan on beş kişiden biriydi o da.

O zamanki Istanbuldan bahsettiniz, ama genel anlamda bütün Türkiye hemen hemen aynı durumda değilmiydi?

O dönem Türkiyenin yüzde doksanı köylüydü. O kitle son derece eziliyordu. Sâdece maddeten değil. Toplumcuların, ilericilerin öttürdükleri bir sefâlet türküsü vardır. Evet, müdhiş bir sefâlet söz konusuydu. Türkiyede hayat kerpic evlerde, mağaralarda, elektriğin olmadığı ortamlarda geçiyordu. Nüfus azdı. Ülke sathı büyüktü. Bir yerden bir yere gitmek başlıbaşına bir olaydı. Karayolları yok gibiydi. Başşehir Ankaranın ancak seksen kilometre dışına dek asfalt yoldan gidebiliyordunuz. En iyi yollar bastırılmış toprak yollardı. Bunlara Fransızca "şose" deniyor. Ankara – Istanbul yolu öyle bir şoseydi. Zonguldaktan Istanbula gitmek hemen hemen imkânsızdı. Bir kere mecbur kalıp kışın karadan gittik de, yol on altı saat çekti. Arada durabileceğiniz, mola vereceğiniz yerler de yoktu; ilk durak Boluydu. Bolu çok şirin bir şehirdi. İki katlı ahşap evleri... Mutbağı dillere destandı. Boluya her gidişte oturulup yemek yenirdi. Burada durmazsak Düzcede mola verirdik. Orası da ufak bir yerdi.

Yemek yenilen yerler, restoran ya da lokantalar?

Aşevi derlerdi. Bugünkü restoranlarla alâkası yoktu. Oranın yerel yemeklerini verirlerdi. Bolulu aşcılar

ünlüydü. Sarayın istihdâm ettiği kişilermiş bunlar; öyle denirdi. Cıvarı çok dağlık bir bölgeydi. Zonguldaktan Istanbula ormandan gidiyordunuz. Bu on altı saatlık yolda bir jandarma yüzbaşısı da bizimleydi; Adapazarına veya Istanbula gidiyordu. Babamın makam arabası kaptı kaçtı denilen uzun arabalardandı. Sürücüsü tipik Karadenizli, Rizeli Rauf efendi. Yanında yüzbaşı, arkada babam, ablam ve ben oturuyoruz. Zonguldaktan itibâren yol felâket arızalıydı. Dağa tırmanıyorsunuz. Ortalık karla kaplı. Önümüzde bir kamyon. Taş çatlasa otuz kilometreyle gidiyor. Yer yer yol müsâit ve geçebiliriz; fakat adam önümüzü kapatıyor. Hattâ dikizden de sırıtan suratı gözüküyor.

Böyle bir, iki saat arkasında dolanıp durduk. Babam aşırı sinirli bir adam. Rauf, durmadan düdüğü öttürse de, herif nuh diyor, peygamber demiyor, yol vermiyor. Geçemezsiniz, sağ uçurum; sol taraf da duvar gibi dağın yamacı. Birara nasıl olduysa bir açıklık buldu Rauf efendi, o Laz cüretine sığınıp arabayı solladı. Herif bizi ezmeğe kalktı, son ânda vazgeçti. Yüzbaşı tabancasını çekti. Kamyonun arka lastiğine ateş etti, "bum" diye çöktü. Geçerken bir fasıl da ön lastiğe. Adam orada öylece bir, iki gün kalmıştır. Araba gelip geçmiyor oradan, benzinci menzinci de yok. En yakın yer herhâlde Boluydu. Çaycuma yahut Devrekte yakıt satınalınabilirmiydi, sanmıyorum. Biz yolumuza devam ettik.

Bu yaşadıklarınızı da katarak küçüklüğünüzde,

1950lerden önceki fotoğrafta ne vardı? Bir hüzünmü, acımı, güzellikmi, ne kaldı zihninizde?

Daha önce de söylediğim gibi, bölünmüşlük vardı. Bir taraf bu sefilliğin hüznünü yaşıyordu. Öbür tarafta da o memur takımının bolluğu... Özel teşebbüs henüz doğmaktaydı. Ondan pek bahsedemeyiz. Herkes devletten nemalanıyordu. Devlet ne veriyorsa, onunla yetiniyordu. 1950de iktidar değişti ve Demokrat Parti geldi. Ama Demokrat Partinin bütün adamları, Celâl Bayar başta olmak üzre Halk Partisindendi.

ANKARANIN TAŞINA BAK!

Ankaraya taşınmanıza gelirsek, oraya milletvekilliği nedeniyle taşındınız değilmi? İlk gittiğinizde neler hissettiniz?

Ankarada dehşetli bir hüzne kapıldım. Ovam, dağım, denizim, ormanım yoktu. Özellikle de denizin olmaması beni yıktı. Denizi görerek hayat buldum hep. Büyük bir hüzün sardı beni. Kendimi müd-hiş yalnız hissettim. Arkadaşlarım yoktu. Ankarada gördüğüm ilk benim yaşımdaki kişi, hâlâ bugün temâsta olduğum Mehmet Ali'dir. Oradaki çocuklar, bambaşkaydılar. Şehir çocukları; şehrin getirdiği kurnazlık, hinlik hepsi var. Köy çocuğunun saflığı anlatılır gibi değil, o günlerde. Dünyaya kapalı. Ben de o cıvardaki çobanlardan, büyüklerden dinlediğim masallarla, efsânelerle büyüdüm. Kimisi genel, kimisi Karadenize mahsûs bir yığın masal anlatılırdı. Annemden de çok önemli ölçüde Alman masalları dinledim. Annem beni "schlaf mein Kindschen schlaf... (uyu yavrucuğum uyu)" diye ninniyle uyuturdu. O derece zengin bir çocuk edebiyatı var ki

adamların, ınsanın aklı durur. Ankarada bütün bunlardan mahrumsunuz. İlk şoku kışın yaşadım. Müdhiş bir soğuk. Evin sâdece oturma odasında kömür sobası yanıyor, yatak odaları buz gibi. Bağçe içinde, iki katlı ev. Her taraf öyleydi zâten Ankarada. Altta evsâhibi, üstte biz oturuyoruz.

Ankara soğuğu hasta edermiydi sizi?

Çocukken çok sık hastalanırdım. Çocukluk hastalıkları dışında bağışıklığım da zayıftı sanırım, sık sık soğuk algınlığına tutulurdum. Belli bir yaştan itibâren hastalanmamağa başladım.

Bunun sporla bir ilgisi varmı? Futbola merakınızı biliyoruz.

Oldum olası futbola tutkunum; hâlâ öyle. Çatalağzında başladı, Ankarada katmerlenerek devam etti. Hem kendim oynadım, hem radyodan (televizyon yoktu tabii) izlerdim, stadyuma giderdim. Türkiye ligi yoktu, şehir ligleri vardı. Ağabeğimden dolayı gözümü açtığımda Galatasarayla karşılaştım. Yazları geldiğinde bana bayrak, mum hâlinde top falan getirirdi. Ondan geçti herhâlde; Galatasaraylı olmasam dayak yerdim kesin.

Sokak, mahalle arasında oynadınız herhâlde, profesyonelliğe yöneldinizmi?

Orta mesâfe koşucusuydum; çünkü çok küçükken hastalık geçirdim. Astmaya yakalandım. Annem nazar değdi diye yorumladı. Çok inanırdı böyle şeylere. Doğduğumda, Kozluda, "bu ne güzel bir çocuk" diye dizlerini döğerek söyleyen kişileri sayardı, adlarını

verirdi. “Ah benim oğlum niye böyle güzel değil” diyen bile olmuş. Annem bundan çok nem kapmış. Buraya uygun olmayan bir tipte dünyaya geldiğimiçin “güzel” yorumluyorlardı.

Sonra bir astma... nefes alamıyorum. Kalkıp beni Ankaraya götürmüşler. Sonunda bir Alman profesör tedavi etmiş, ne yapmış ne etmiş bilmiyorum. Göğsüm içeri çöküktü. Bu da alay konularından biriydi. Alay edilmedik yanım yoktu zâten çocukluğumda. Biraz koşuyordum yahut bir etkinlikte bulunuyordum, tıkanıyordum. Bu, bende büyük bir sorun oldu; aşağılık duygusuna yol açtı. Nefesim yetmediğinden kolay dayak yiyordum. Kavganın bir yerinden sonra nefesim kesiliyordu. Tekme tokat atarken çok nefese ihtiyâcınız var.

Orta ikide, herhâlde on iki yaşındaydım, okulun atletism takımına girdim. Olağanüstü derecede zorlandım. Müdhiş bir sebat gösterdim, inat ettim: “Bunu yeneceğim. Nefes durumumu yerine getirinceye kadar ölsem de bu işi yapacağım. Bu yolla kavga etme kâbiliyetimi geliştiririm, kavga ettiğim ölçüde erkekleşirim” diye. Bütün derdimiz erkekleşmek. Tahmin edemeyeceğiniz ölçüde erkeklik baskısı vardı her taraftan, cıvardan, çevreden, evde de babamdan: “Sert olacaksın, dayanıklı olacaksın.” Dayak yediğimden ötürü bir de evde dayak yemişliğim var. “Seni elin piçinden dayak yiyesin diyemi besliyorum” demişti.

Zamanla büyük başarılar elde etmedim; ama bu nefes

işini, göğsün gelişmesi olayını başardım. Lise ikideyken boksa başladım. Ankara amatör boks karmasına girdim. Orada da bol bol dayak yiyip çıktık; o da bana çok güç kattı. Nefesim çok iyi duruma geldi. O kadar iyi oldu ki Istanbula gelip üniversiteye başladıktan sonra dağcılık bile yaptım. Boksla birlikte dağa tırmanmadır en fazla nefes isteyen sporlar.

Ankarada okul hayatı nasıl başladı?

İlkokul günlerim de çok tatsız ve kötü geçti. Ankarada okulun yolunu bir türlü belleyemedim. Yetiştiğim yerin topoğrafyasını öyle bir sindirmişim ki, yeni yerde yön tayin edemiyorum. Mehmet Ali'nin bir çantası vardı, fok derisi kaplı; onun peşine takılır, öyle bulurdum okulu. Önce beni en iyi öğrencilerin bulunduğu numune sınıfa soktular. Kısa sürede oradan attılar tabii. Babamdan dolayı alınmıştım; çıkartılıp ortalama öğrencilerin sınıfına verildim. Burada da en çalışkanlar önde, daha az çalışkanlar arkada, ben en arkadaydım. Bir sırada dört çocuk oturuyoruz: Altan, İhsan, Lemi ve ben. En tenbel, haylaz ve yaramaz çocuklar olarak aramızda yarışıyoruz. Bunların hepsi özellikle anne-baba yönünden çok sorunluydu. Lemi'nin babası durmadan annesini döğerdi meselâ. Üç erkek kardeştiler. Babasını yerin dibine batırırdı. Öldürmeğe ahdetmişti hattâ. Evine gittiğimde, babası çok efendi görünürdü. Ruh hastaları böyledir. Gâyet doğru düzgün adamdır; bunalım ânında insan olmaktan çıkar. Anlatılanlar doğruysa karısı, tuzluk burada durması gerekirken

şuraya koyarsa dayak yermiş.

Ankarayı hiç sevmedim. Zamanla Zonguldağa dönmektense Istanbula gitmeği daha çok istedim. Deniz okuluna kaydolup kaptan olacaktım. Çok kötü, başarısız bir okul dönemi geçirdim. İkmâle kalmadan geçtiğim yıl yoktu neredeyse. Bütün gün bağçelerde dolanıyoruz, meyve aşırıyoruz. Büyüdükce top oynamağa başladık. Beşinci sınıfa değin hiçbir şey okumadım. O sırada Almanyadan babama misâfir geldi. Bu adam Almanca bir atlas getirmişti. O harıtalar çok ilgimi çekti. Belli yerlerin keşfedilmediğini belirtmekiçin beyaz nokta konmuş. Avrupalının ayağının değmediği yerlerdi. İki ülkeydi: Biri Papua Yeni Gine, öbürü de Grönland. Beni çarptı bu. Avrupalılardan önce ben gideyim istedim Yeni Gineye. Dağlarla çevrili mıntıkalar vardı ve bu istek oradan geliyordu. Grönland fazla dıkkatımı çekmedi; bir buz kitlesiydi çünkü.

Doğrumu yalanmı onu da bilmiyordum. Zâten denize çocukluğumdan kalma büyük bir aşkım vardı. Kâşifliğin yolu denizden geçer diye, pekişti bu kaptan veya denizci olma isteği bende. Hayatta hep aşırılıklara tutuldum. O atlas yüzünden harıta ve coğrafya hastası hâline geldim; gece gündüz harıta okuyor, adları ezberliyordum. Başka harıtalar da alınmağa başlandı. Başşehirleri ezberliyorum; dağları, ovaları. Bir çeşit dünyaya açıldım. Ondan sonra o coğrafya hastalığıyla yavaş yavaş okumağa ilgi duyar oldum. Okuduklarım hep maceraydı: Resimli romanlar, *Teksas*, *Tommiks* falan.

İlkokulu bitirince babam beni meslek ortaokuluna vermek istedi. Annem, babama ender karşı çıkmıştır; burada şiddetle muhalefet etti ve Ankara kolejine gönderilmemi uygun gördü. En yakın orasıydı, öbürleri Istanbuldaydı. Annem gizlice babamın bakan arkadaşı Sebati Ataman'a gitti. Beni gecikerek sınava aldılar. Babam öğrendiğinde iş işten geçmişti. Önkayıttan sonra sınava girdim. Kazanacağımı ummuyordu annem, ama ummadık ânlarda taş gibi düşüvermişimdir başına ve o sınavı geçtim. Ankara koleji hazırlık sınıfına başladım. 1957 yılı olmalı.

Önceleri burada okuyacaktım, sonra kafayı Norvece taktım. İlk okuduğum kitaplar, edebiyata ilk kulac atışım Norveç ve Rus eserleri üzerindendi. Almanca okumasını yazmasını bilmiyordum; dilbilgisiydi, yazmaydı, okumaydı resmen bir öğrenim görmedim. Ama öğrenmeği çok istiyordum. Kitaplar var evde, okuyamıyorum. Özellikle de ağabeğim askerliğe çok meraklıydı, dehşet bir askerlik aşkı vardı. Bana da sirâyet etti bu. Almanların İkinci dünya savaşındaki maceralarından bahseden dizi dizi kitaplar... Mehmetciğin Almancası *landser*dir. Daha ziyâde erler için söylenirdi o zamanlar; kalmadı bugün, yok artık bu deyim. O kitaplar *landser* başlığını taşırdı. İkinci dünya savaşının bütün safahatını Almanların gözünden anlatan kitaplardı. O dönem filmlerle, romanlarla müttefiklerin gözünden anlatılırdı; çok ilgi çekiciydi.

Bu yazıyı kendi başıma sökmeğe çalıştım. Parça parça,

bölük bölük başladım okumağa ve çok zorlandım. Öbürlerine oranla belki biraz daha rahat; ama Almancanın dilbilgisi son derece zordur. Konuşmada o kadar değilse de, yazı dilinde dilbilgisi çok öne çıkar. Fiil, isim, sıfat, zamir çekimleri... Bir de bunlar yetmiyormuş gibi bizim eski dilde harfitarif dediğimiz, İngilizcede "the" ve onların çekimleri... Bunu çözmekiçin bir de oturdum dilbilgisi çalışmağa başladım. Babamın Almanyadaki üniversiteden kalma yıllarının *gotik* denilen harflarla yazılı kitaplarını da okudum, o harfları da öğrendim. Onlar Almancada kullanılmıyordu artık. Hitler savaş bitmeden önce kaldırdıydı. Bunları öğrenmemle nâmutenâhî bir savaş, gezi, coğrafya ufku açıldı önümde.

Bu konuda annemden destek almak istemiyordum; hele hele babama hiç gidilecek gibi değildi. İkisi de beni azarlamağa hazırdı. Haklı olarak "okulun sonuncususun, bunun ne luzumu var?" diyecekler beklentisiyle sormuyordum. Ağabeğimi de pek evde bulamadığımdan, çok sıkıldığımda, sıkıştığımda kurtuluşu ablamda arıyordum. O bu böyledir, şöyledir diye izâh ediyordu. Sonunda çok iyi söktüm. Oturup okuduklarımı deftere yazmağa başladım ve bu şekilde yazmağı da öğrendim. On üç yaşındaydım o zaman. O kadar ilerilettim ki on beş, on altı yaşlarında Almancadan çok sıkı, çok zor edebiyat eserlerini okur hâle geldim.

Kütüphanemizdeki kitaplardan her ne kerâmetse Rus edebiyatına büyük ilgi duyulduğu anlaşılırdı. Ne kadar

anladım o ayrı; Dastoyevski'nin "*Budala*"sını, "*Suç ve Ceza*"sını, Tolstoy'un "*Anna Karenina*"sını okumağa koyuldum.

Zâten beş, altı yaşındayken bir teknecik bulmuştum ve bir Rus merakı vardı oradan. Evde de çok bahsedilirdi. Annemin Rusyada savaşta ölen akrabası vardı. Onların arkaplanıyla yüklü bir edebiyat kültürü edindim. Kendikendime geliştirdiğim bir okuma disiplinim oldu. Bu, ileriki felsefe yıllarımda çok işime yaradı. Çok önemli yerlerin altını çiziyordum. Bu da, hem dilimi ileriletti hem de bana bir çalışma yöntemi kazandırdı. On altı yaşındayken metin yazıyordum; kısa kısa notlarım vardı. Daha çok şiir yazıyordum, bayağı sık hattâ. Bir tek Hasan dayıma gösteriyordum hepsini. O teşvik ediyordu; zâten edebiyata çok yatkın bir adamdı. Kendisi de yazardı, gazeteciydi. Bunun dışında bir teşvik görmüyordum. Evin bütün derdi, okulumu okuyup bitirmemdi. Başka her türlü iş fuzulî kabul ediliyordu. Beni asıl mahvedense okuldu. En sevdiğim ediplerden, yazarlardan Jack London'a bakardım ve okumadığıçin adam oldu, ben de okumasam bir yere gelirim diye düşünüyordum.

Çocukluğunuzun kahramanı kimdi?

Mahalledeki kabadayılar. Yetiştikce âşık olduğum adamlar vardı: Gandhi, Tolstoy.

İlk ne okudunuz, hatırlıyormusunuz?

Bahsetmiştim, hâlâ görüştüğüm Mehmet Ali'yle "*İki Çocuğun Devrâlemi*"ni okuyorduk. Bunları okudukca da

evden kaçma tasarıları geliştiriyorduk. *"Pardayanlar"* diye bir roman bulduk. Bunlar üç kardeş, Onyedinci yüzyıl Fransasında ortalığı kesip biçiyorlar. Sonra Fazıl Tülbentçi, Nihal Atsız romanları çıktı; onları okumağa başladım. Hep hırlı gürlüydü hepsi. Öyle aşklı meşkli, durgun şeyler sarmazdı. Hep hareket olacak yahut da dediğim gibi, coğrafî bilgi verecek.

Dastoyevski mi Tolstoy mu?

Tolstoy. Böyle bir eğitim görmemekle birlikte dine, mistikliğe giden bir eğilimim vardı. Tolstoy bu eğilimimi desteklerdi. Tolstoy'u Gandhi'nin *"Hayat Yolundaki Tecrübelerimin Hikâyesi"* kitabı yoluyla tanıdım. Gandhi orada "hayatımda gördüğüm en müdhiş adam Tolstoy"dur der ve onun bir kitabından bahseder. Yemedim içmedim bu kitabı aradım ve Tolstoy okumağa koyuldum. O kadar ki üniversite tahsilini görmek üzre Istanbula geldim; ama göremedim, döndükten sonra üniversiteye girdim ancak.

Üniversiteye girince Tolstoy okumakiçin Rusca öğrenmek istedim. Beyoğlunda Rejans diye bir Rus lokantası vardı. Üç hanımefendi, Rus asilzâdesi işletiyordu. Devrimden sonra Rusyadan kaçmışlardı. Bunlardan birine derdimi anlattım. "Biz öğretemeyiz; ama size Sıraselvilerde bir adres verelim, oraya gidin" dediler. Eski moda döşenmiş evin sâhibesi bir Rus Yahudisi hanımefendiydi. O günlerde Rusca öğrenmek sıyâsî bir olaydı. Adamı kazığa oturturlardı. Kadın zâten gidip Rusca öğrenmek isteyişimden tedirgin olmuştu.

Çok genç bir adamım ve istihbarat böylelerini kullanır. "Niye öğrenmek istiyorsunuz?" diye sordu. Tolstoy okuyacağımı söyleyince kadın kaldı öyle. "Başka?" dedi. Başkaca bir derdim olmadığını anlattım. "Tercümesi yokmu?" sorusunu da "hiçbir tercüme aslın yerini tutmaz" diye cevapladım.

Yirmi lirayla derslere başladım, fakat çok bahalıydı. Sonra devam edemedim. İşler, güçler, karışıklar; kaldı. Ama Tolstoy aşkım devam etti. Yıllar ve yıllar sonra doktora yapmak üzre Kırgızıstandan bir talebe geldi, Ludmila. Tolstoy'da ahlâk anlayışı üzerine bir tez yazdı. Ödevlerini Sovyet âdâbıyla anlatırdı. Ayağa kalkar, hazır ol vaziyete geçer, şiir okur gibi... Türkcesi de çok kötüydü. Biraz Rusca, biraz Türkce, karman çorman bir dili vardı. Fazlaca ödev vermeden tezini yazdırtıp gönderdik.

HASTANE İLE HOTEL AYRIMINDA

Hep Ankaradamıydınız? Yaz tatillerinde Almanyaya veya başka bir yere gidiyormuydunuz?

Hayır. Yaz tatili falan yoktu. Yazın beni Istanbula getirirlerdi; babannemin evine, Modaya yahut da Sapanca gölü kıyısında Kırkpınar adında bir Çerkes köyüne. Babamın anne tarafından akraba ve obadaşları, kabiledaşları oradaydı. Çok hoştu o günlerimiz. Güzel şeyler yaşadım. Çerkeslerin oyunlarını, zihniyetlerini gördüm. Ama öyle resmen tatile çıkılıyor gibi bir durum yoktu.

Babam 6 – 7 eylül hâdiseleri üzerine milletvekilliğinden yeni istifa ettiği sırada 1956da hastalandı ve burada tedavi edemediler. Çok ağır bir böbrek rahatsızlığı yüzünden mecburen Almanyaya gittik o sene. Beni de götürdüler.

Nasıl gittiniz Almanyaya?

Buradan Wolkswagen'i gemiye yükledi babam. Pire limanı ve Korint kanalından İtalyaya geçtikten sonra Venedikte araba indirildi. Arabayı oradan Münihe kadar

babam kullandı. Avusturya, Almanya o günlerde yerlerde sürünüyordu. Münih yeni yeni harabelerden kurtulur gibi olmuş ve şehirde o harebelerin kalıntılarından 40, 50 metre yükseklikte tepeler oluşmuştu. Alabildiğine çayırlar ve şehir merkezinde ayakta kalmış binâlar... Müdhiş bir inşâat furyası. On bir yıl geçmiş, şehrin yüzde seksen ikisi yıkılmış. Yüzde yüz yıkılan yerleri de vardı Almanyanın: Köln, Hamburg, Berlin. Dresden yangın bombalarıyla yakıldı yıkıldı. İnsanlar ateş tufanından kurtulmakiçin nehre atlıyorlar, ama su da yanıyor. Kurtulacak bir yer yok. Bunu Amerika ile İngiltere yapıyor. Biri gündüz bombalıyor, biri gece. Hamburgu üç gün, üç gece bombalamışlar. Bir bombalama serisinde elli altı bin insan ölüyor. Ülke on iki milyon erkek kaybetmiş. Ömrümde bu kadar kadın görmedim. Her yer silme kadın; erkek yok.

Babam Almanyada Münihte hastanede yatıyordu. Savaştan az zarar görmüş bir lise binâsını hastaneye çevirmişler. Koğuşta beş kişiydiler; dördü savaş malûluydu. Gece boyu inliyorlardı. Babamın durumu da çok ağırdı; hattâ bir süre sonra ölümcül duruma geldi hastalığı, neredeyse ümit kesiliyordu. Ben küçüktüm, o kadar değerlendiremiyordum. Annem sabah dokuzdan akşam yediye, sekize kadar oradaydı. Yanından hiç ayrılmıyordu. Müdhiş bir fedâkârlık örneği gösterdi. Babam bütün gün annemin başının etini yiyordu: "Niye geldik bu memlekete? Burada ölmek istemiyorum, götür beni." Bir komaya giriyor, ondan sonra yine kendine

geliyor ve başlıyordu yine küfretmeğe: "Keşke burayı yoketseler, senden de kurtulurdum." Bunlar benim işittiklerim. Annemin hiçbir kabahatı yoktu hâlbuki. Almanyayı tercih eden oydu ve bu kadının kendisine yarardan gayrı hiçbir işi yoktu.

Orada anokuluna vermişti annem beni. Kavga mavga yoktu okulda. Bu bana müdhiş garip ve sıkıcı geldi. Küçüklüğümüzde kavga etmediğimiz vakıt savaşcılık oynardık, biraz büyüyünce de top oynamağa başladık. O arada meyve aşırırdık, çünkü her taraf bağ bağçeydi. Bütün bunlar yok. Savaş oynanmıyor; burada lâfı bile edilmezdi savaşın. Bir kere "oynayalım" dedim de, kalakalmıştı çocuklar. Öğretmen müdâhale edip "burada bu yasak" demişti. Almanya işğâl altındaydı o vakıt. Her tarafta Amerikan askerleri vardı ve sıkı bir denetim altındaydı.

Sekiz ay kaldık orada. Annem saat sekizde beni okula bırakıp oradan hastaneye gidiyordu. Bir pansiyonda kalıyorduk. Almanya savaşta bölününce annemin ailesi Doğu Almanyada kaldı; oraya gitmeğe de imkân yoktu. Akşam hastaneden çıkar, beni alırdı; tramvaya binip kaldığımız pansiyona dönerdik. Pansiyonun bulunduğu sokağın adı Türk sokağıydı. Yine bir akşam dönüyoruz, pencere kenarına oturmuşum. Tramvayla epeyi bir mesâfe gidiyorduk. Etrâfı boş bir tramvay durağına geldik. Çatısı var, bir de oturmakiçin bir sıra. Genç bir erkek, yanındaki genç hanımla öpüşüyordu. İlk defa, öpüşen kadın ile erkek gördüm. "Aa!" dedim "şuna bak,

öpüşüyorlar." Annem bir hışımla çekti beni, "bakma o tarafa. Savaş bu milleti bitirdi" dedi. Yıllar sonra bunu babama anlattım. "Ben oradayken uluorta sokaklarda öpüşülmezdi. Kadın ile erkek yanyana yürürdü, el ele de tutuşurdu. Ama o şekilde bir öpüşme yoktu. Bunun efsânesinin Fransada, Pariste yapıldığı söylenir. Almanlar yatar kalkar 'ah bir Parise gitsek de serbest aşkı görsek' deyip bunun ruyâsını görürlerdi" demişti.

1963te de annemle Doğu Almanyaya annanemi ziyârete gittik. Annanem ve dayım bizi karşılamağa istasyona gelmişlerdi. Uzun bir süredir annemi görmemişler. Annanem savaştan sonra 1950de Türkiyeye gelmişti, 1957de de dönmüştü tekrar. Annanem tanıdı beni; gidip sarıldım. Sonra dayıma sarılmağa kalktım. Buz gibi kaldı, hiç kıpırdamadı. Çok tuhafıma gitti. On altı yaşında genç bir delikanlıyım. Anneme "niye?" diye sordum. "Bak, burada erkek erkeğe sarılmaz, erkekler birbirleriyle öpüşmezler. Baba ile oğul bile olsa olmaz" diye anlatmıştı.

1958de babam yine hastalanınca yeniden gitmek zorunda kaldık. Bu sefer Münih yerine Frankfurta gittik. Orada da yine annemle pansiyonda kaldık. Yan odada, orada görevli bir Amerikalı asker karısıyla oturuyordu. Her sabah, yan taraftan mekanik sesler gelirdi: Pat, küt! Annemle kahvaltı etmeğe mutbağa gittiğimizde karşılaşıyorduk. Karısı çok güzel bir hanımdı; mâvî gözlü, uzun boylu, ak pak tenli. Ama yüzü gözü şişmiş vaziyetteydi. Her sabah muntazaman dayak yiyordu

adamdan. Adam sarışın, kapı gibi irikıyım cüsseli biriydi. Anneme karşı olağanüstü nazikti. Selâm veriyordu, Amerikanca "nasılsınız? İyimisiniz?" diye soruyordu. Annemse adama pek öfkeliydi. Soğuk bir edâyla cevap veriyordu. Adam bizden önce çıkıyordu. Pek anlaşamasalar da kadın anneme ağlayarak dert anlatmağa çalışıyordu. O Almanca bilmiyordu, annemin de İngilizcesi yoktu. "Polise gitseniz" dedi annem. Kadın polis lâfını anladı. Avrupamerikada kadın hakları, bilmem ne hakları diye göklere çıkarılıyor ya, bunun böyle olmadığını çeşitli vesilelerle gördüm. Son yıllarda çok şişirilen bir hâdise. Tamam, bizde ayılık had safhada; fakat orada da aşağı kalır tarafı yok.

Annem bu sefer, hastaneye giderken beni, 1945te karısı bombardımanda öldükten sonra, savaşta kalmış bir kadınla evlendiğinden bahsettiğim kişinin evine bırakırdı. Frankfurtta oturuyorlardı, Almanyaya dönmüşlerdi. Günboyu oradaydım. Benden biraz ufak bir oğlu, çok yakın arkadaşım; çok sevdiğim, bir yıl kadar önce ölen kızı, bir de karısının benden bir veya iki yaş büyük olan kızı vardı. Çok geniş boşluklarda, çayırda, çimende, o bombalardan temizlenmiş harabelerde alabildiğine oynuyorduk. Kavga ve savaş oyunu yasaktı yine. "Yahu kavga, savaş oyunu olmayınca ne oynayacağız?" diyordum. Top oynuyorduk.

Bir keresinde, çimenlik sahada top oynarken bir grup Amerikalı geldi. Hâlâ sevmem İnglizamerikalıyı. Bir kere gittim Amerikaya. Hiç de öyle, bir daha gitsem diye bir

ihtiyâç duymuyorum, orada görülecek bir şey bulmuyorum. Tarihi yok bir kere. Ama Güney Amerika ayrı; Ispanyol Amerikasıdır orası. Neyse. Bu Amerikalılar, bizden biraz büyüktüler: "Çekilin buradan, biz oynayacağız" dediler. Almanlar çekilmeğe başladı. Ben de "utanmıyormusunuz, niye sahamızı bu heriflere bırakıyorsunuz? Burası memleketiniz, bunlar işğâlci" diye bağırdım. On bir yaşındayım daha. Durdular. "Yürüyün, ciğerlerini sökelim" yahut ona benzer bir şey söylediler. En sonunda girdiler Amerikalılara ve şunu gördüm: Bazı milletler tekcidir, bazıları toplulukcu. Teke tek hiçbir şey yapamıyor Alman, dayağı yiyip oturuyor. Topluluk hâline geldiği vakıt muazzam bir güç oluşturuyor. Bunun tersi Rumlardır. İtalyanlar da öyle. Teke tek döğüşen adamlar. Hele Rumlar, çok kabadayıdırlar; ama topluluk hâline gelemezler.

Futbola çok düşkün bir adamım, karşılaşma olduğunda duramazdım, mutlaka giderdim. Nice serserilik varsa bendeydi zâten. Hoşlanırdım böyle şeylerden; boks müsâbakaları da öyle. Ankarada o yıllarda, 1958 veya 1959da, 19 mayıs stadyumunda enişteml bir ordu maçına gittim; Bulgarıstan – Yunanıstan. Hiçbirini tutmuyoruz. Seyirciler sessizce seyrediyor. Rumlar Bulgalara bir gol attılar, arkasından sahada kıyasıya kavga çıktı. Ama nasıl bir kavga! Tekme tokat. Hepimiz dıkkat kesilmiş seyrediyoruz. Kavga, formalardan anlaşıldığına göre Rumların arasında. Bulgarlar kenara çekilmiş biz seyirciler gibi bakıyorlar.

O günlerde stadyumlarda polis falan yoktu, güvenlik de. Ankara liginde buna ihtiyâç duyulmuyordu. Çok kritik karşılaşmalarda, Fenerbağçe–Galatasaray maçında belki. Bu zâten, bizimle hiç ilgisi olmayan bir karşılaşma olduğundan kimse yok ortalıkta. Sonra anladık ki "golü ben attım, sen attın" tartışmasından çıkmış kavga. Böyle, milletlerin kendilerine has özellikleri var işte. Teke tek döğüşenler, döğüşemeyenler, bir de topluluk hâlinde döğüşenler var. Bizde her ikisi de var. Teke tek de, topluluk hâlinde de.

1950li yıllar, oraya gittiğimiz vakıt, eski Almanyanın bir devamı gibiydi. 1945te savaş bittikten sonra 1948e değin süren Nazisizleştirme hareketi yürütülüyor. Bütün halk kademelerine, Almanlığın ne kadar kötü olduğu telkin ediliyor. Nazilik ile Almanlık neredeyse özdeşleştiriliyor. Hareketi yürütenler savaş galibi İngilizamerikalılar. Bizdeki benzeri de, 1920lerin başlarında ortaya çıkan İslâmsızlaştırma hareketidir.

Okul yoluyla da veriliyordu bunlar.

Bizde özel derslerde, oturumlarda değilse de okullarda, bütün çocukluğum boyunca Osmanlının aleyhinde atılıp tutuluyordu; yayımlar da öyleydi. Tarih, yurtdaşlık dersleri meselâ. Sürekli pislik atılıyordu. Duraklama devri, yânî Onyedinci yüzyıldan sonrası tu kaka. Hele hele son dönemler. Orada nasıl Hitler aleyhdarlığı yürütülüyorsa, burada da Abdülhamid aleyhdarlığı. Abdülhamid'i hep şeytan, kızılsultan şeklinde öğrendik; öyle tanıtılıyordu. Lisedeydim

herhâlde, ilk defa Necip Fazıl'ın bir konuşmasında Abdülhamit'le ilgili öğücü sözler dinlediğimde beynimden vurulmuşa döndüm.

1960ların ortasından itibâren bizde olduğu gibi Almanyada, Almanyada olduğu gibi bizde bir kırılma yaşandı. İki taraf da hiddetle ve şiddetle tarihine karşı döndü. Oradaki o savaş sonrası travma 1960ların ikinci yarısında atlatılmağa başlanıyor. Özellikle Nazi döneminde cereyân etmiş olaylar mübâlağa edilerek meydana çıkarılıyor. Bizde de Demokrat Parti dönemi sırasında Osmanlıya küfretme hafiflemişti. Bitmemişti tabii, öğretmenleri durduramıyorsunuz. Ama yine de tarih ile sınıf öğretmenlerinde ve başkalarında dahî belli bir çekinme tavrı gözlemlenebiliyordu. Bütün bunlar 1960 darbesinden sonra geri döndü. Solculuk da artmağa başladı. Toplumcu/sosyalist fikirler meydana çıktı. Solcular ilericilerimize, çağdaşcılarımıza v.s. katıldılar. Çağdaşcıların muhâfazakârları bizim muhâfazakârımız değildi. Türk değerlerini tutmağa çalışmayan, İngilizvârî, sermâyeci/kapitalist doğrultuda düşünen adamlardı. Öbürleri de toplumcu çizgide. İkisinin de birleştiği nokta Türklüğe düşmanlık. Tarihe, geçmişe... Geçmişimiz nerede başlıyor? 1920de. Onun öncesi yok.

Bir de, tarih sıçrardı derslerimizde. 1920den Yedinci yüzyıla sıçrayıverirdik. Daha Müslümanlığı kabul etmemiş Orta Asyadan dünyanın dörtbir köşesine oklar çıkar: "Biz böyle büyük bir millettik, şöyle büyük bir millettik. Onu kestik, bunu biçtik..." Okul dışında da bu

tarz romanları okurduk çocukluğumuzda. Bozkurtların büyüyüşü, dirilişi, Akdeniz korsanları, Barbaros Hayrettin, Uluç Reis v.b. Ama bunlar Osmanlıdan bağımsız verilirdi. O devletin bir parçası olmalarına rağmen, ondan bahis açılmazdı. Başka bir gezegenden gelmiş gibiydiler. Üçüncü bir hizip de Tümtürkcüler/Pantürkistlerdi. Nihal Atsız başta gelirdi. En çok onun romanlarını okurduk. Çok da güzel yazardı. Bozkurt gibi, birçok ifâde ondan çıkmadır.

Ağabeğiniz, ablanız nasıl eğitim görüyorlardı?

Ağabeğim ve ablam ilkokula Kozluda başladılar. Ablam dörtdörtlüktü. Ağabeğimin okula gidişi savaş yıllarına rastlar. O benim kadar olmasa bile bana yakındı. Fakat onu ufak yaşta Galatasaraya verdiklerinden, uzaktaydı ve hep özlüyorlardı. Annemin ilk gözağrısıydı, bir çeşit gözbebeği. Almanyada dünyaya geldi. Uzun süre başbaşa kaldılar. Bir gün ağabeğimle Ortaköyden Beşiktaşa yürüyorduk. Bugün Galatasaray Üniversitesi olan yer onun zamanında hazırlık sınıfıydı. Bu dediğim 1940ların başları. "Zonguldaktan gemiyle geldik" dedi. "Annem elimden tutup beni buraya getirdi, işlemler tamamlandı." Devlet okulu, özel değil. Leylî kalacağından, paralıydı. "Annem büyük bir demirkapıdan çıktı; kapıyı kapattı, ben bağçede kaldım. Tuttum demir kapıya başımı dayadım, nemlenmiş gözlerle annemin uzaklaşışını izledim. Sırtını dönerek değil de, geri geri yürüyerek gidiyordu, ağlıyordu" demişti. Yüreğimin ta derinlerinde bir şey kırıldı. Bunu

besbelirgince duydum. O günden bu güne derman bulmamış bir yara kaldı. En son, oğulcuğumuz ilkokulu bitirdiğinde gitmiştik Galatasaraya. Ama evden uzağa gitmeğe niyeti yoktu. Vazgeçirdi bizi. Yanıbaşımızdaki Etiler lisesine yazdırdık.

BİR İNANÇ HARITASI

Gençlik ve çocukluk dönemlerinizde Ankarada daha çok seküler bir hayat sürdürülüyordu herhâlde.

Türkiyede belli şehirler, meselâ Ankara, Istanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun son derece sekülerdi. Trabzon arada bir yerde. Rize Trabzondan, Giresun da Ordudan daha dindardı. Son derece dinin baskın olduğu bölge batı Anadoluydu. Manisa, Afyon, Aydın, Denizli, Antalya, Çanakkalenin iç kesimleri ve Bursa bayağı muhâfazakâr yörelerdi. Bunca sert tedbir alınmasına rağmen tam tesettürlü, ağır tesettürlü, baştan ayağa karaçarşaf altındaki kadınlara burada rastlardınız. Gelişmelere en açık görünen orta Anadoluydu. Nevşehir, Kırşehir taraflarında hatırısayılır bir Bektaşî nüfus vardı. Konya da ağır Müslümandı, Orta Anadoludan farklı bir yapıya sâhipti. Ankara o hafif tertipler arasındaydı. Büyük ihtimâlle Mustafa Kemâl'in orayı başşehir seçmesinin sebebi de bundandı. Erzurum, Van, Urfa, Batman ile Siirt de dindardı; Dıyarbakır, Mardin pek öyle değildi. Bu Kürtlerlemi ilgili? Tam bir şey söyleyemesem de, Kürtler

çok sıkı, salt Müslümandı. Türklük, Türkcülük veya Kürtcülük gibi fikirler varmıydı, bilmiyorum, en azından ben, bunlarla rastlaşmadım. Büyüklerime kulak misâfiri olduğumda şunu gördüm: Şeyh Said ve Dersim başkaldırmaları da Kürtcü değildi.

İzmiri söylemediniz, o da seküler bilinir.

İzmir çok sekülerdi.

Niye öyleydi?

Ahalisi, toplum dokusu çok farklı. Türkolmayanlar 1920 başlarında İzmiri terketmiş olmakla birlikte, orası eski havasını sürdürdü. Günlük güneşlik iklime sâhip, zengindi, rahattı. Aydın ile Denizli de dindardı. Ahalisi Türk, bayağı da Alevî nüfusu olan yerlerdi. Alevîlik bir çeşit halk kültürüydü. Muğlanın dağlarında "tahtacı" tabir edilen Alevî Türkmenler vakıt namazları kılarlardı.

Bu nerede değişti?

Hiçbir zaman dini yobaz bir sertlikle algılamazlardı. Çocuk gider, namaz kılan dedesinin ayağını gıdıklar; o da gülerdi. "Yapma seni hınzır, çekil oradan" gibi. Öfkeyle, dayakla değildi bu dindarlık. Öyleleri varmıydı; evet. Nereden itibâren, 1970lerden. Özellikle 1980den sonra dine, Müslümanlığa muhalefet artar. Belki bir tepkiydi bu.

Çocukken dinle inançla aranız nasıldı?

Söylemiştim, annemin inanç kesiti güçlüydü, ama Hırıstıyanî bir şey aşılamazdı. Edebe ağırlık veren bir din tarafı vardı. Onun da en önemli kesimi ödevdi. Ödeve ve şerefe tapan bir yaratıktı. Bunu hep Allaha

bağlardı.

Bildiğimiz Alman disiplini, Allaha iyi kul olmanın şartı gibi.

Yetiştiği ortam, Luther Protestanlığının en koyu, katı kesimidir. Orada iki unsur vardır: Ödev ve iffet. Bunlara dehşet derecede önem verirdi annem. Babamın babası mütedeyyin bir adamdı; namazı, niyazı, orucu... Ayda, yılda bir içermiş de. Babannem dini çok vurgulayan bir kişi değildi, ama dinle bağlantısı sıkıydı ve beni namaza ilk o götürdü. Beş yaşındaydım, Lâleli camiine gittik birlikte. "Herkes ne eyliyorsa, onu yapacaksın" dedi. Öyle de yaptım; belli bir zamana değin o kadarla kaldı. Okulda tek doğru düzgün dersim dinbilgisiydi; bir ondan iyi not alırdım. Dinle bağlantım doğrudan olmadı. Dine bir daha çıkmamak üzre çok sıkı intisâb etmem, 1971de Afganıstanda başımdan geçen ölüme ramak kala yaşadığım bir olaydır. Aileden almadım. Daha önce kendi arzumla ve kararımla on iki yaşımdayken *Kur'ân* dersi için yazın Ankarada Bağçelievler camii imamına gitmiştim. Öğrenmek istiyordum. Bu, dine duyduğum bir yakınlıktan değildi; bir ilgi, bir meraktı.

Yabancı dilleri öğrenme merakınız gibi.

Mümkün, fakat buranın kültürü İslâmîdir. Çok açık bilinçle yapmadıysam da böyle bir esintiden de kaynaklanabilir. Uzun süre *Kur'ân* dersi aldım, hattâ hatim indirmeğe yaklaşmıştım. Lisedeyken bir papazdan Latince dersi gördüm. Bunu imama anlattığımda, "çok iyi yapıyorsun. Benimle tanıştır, görüşmek isterim" dedi.

Papaza da söyledim. İkisi çok olgun insanlardı. Bir gün aldım imamı, kiliseye götürdüm. Papaz dörtdörtlük Türkce biliyordu; Latince, Yunanca, Türkce, Almanca, İngilizce de. Eski talebem Faruk Akyol, kırk yıl sonra Kadıköyde, yaşlılar yurdunda görmüş Peder Yakup'u.

Bir gün hocayla sohbet ediyorduk. Ya dersleri gördükten sonra yanına gitmiştim ya da zaman zaman yanına uğrayıp elini öpmeğe gittiğim vakıtlardan birindeydi. "Arapca mukaddes dildir; ama dillerin en güzeli Farscadır" dedi. Farsca henüz işitmediğim bir dildi. "Başka hangileri var?" diye sordum. Fransızcayı söyledi. Bir gün hacca gitti. Orada o günün şartlarında Araplardan iyice sıtkı sıyrılmıştı. Döndükten sonra onlara daha farklı bakmağa başladı.

Anadoluda bir öğretmen, bir de cami imamı var. Aralarında nasıl bir ilişki vardı?

Bir ilişki yoktu. Bunlar birbirlerine düşmandı.

Kadir gecesi, Kurban ve Ramazan bayramları gibi dinî ritüeller nasıl geçerdi? Cumhuriyetin ilk yıllarıyla kıyaslanması açısından...

Memur takımı içinde dinî duyarlılık yoktu. Neredeyse oruç tutan, namaz kılan hiç adam görmedim. Türkiye son on yılda bir tektonik devrim geçirdi diyebilirim. Günümüzde istisnâsız hemen hemen herkes dine intisâb etmiş görüntüsünde.

Bayramlar dünyevî bir hava içinde kutlanırdı. Hiç unutmam, bayram ziyâretlerinde kahvenin yanında likör ikrâm edilirdi. Bayramlar, köylerde çok güzel

geçerdi. Bayram namazına gidilirken beni de götürürlerdi ve çıkışta herkes biribirine sarılır, küçükler büyüklerin ellerinden öper, yaşıtlar birbirleriyle bayramlaşırlardı. Bunun yanında kandiller sönük geçerdi.

Millî ve dinî bayramlar arasında bir rekâbet vardı. Cumhuriyet bayramları 29 ekim, 23 nisan, 19 mayıs falan büyük tantanalarla memur takımı tarafından kutlanırdı. Halk soğuk bakardı, bu gidişi benimsemezdi bir türlü. Bu çok belirgindi. Babam "bu halk dünyanın en sağlam, en düzgün, en mükemmel insanıdır. Gelgörki okumağa başlasın bitiyor, mahvoluyor; okutmayacaksın" derdi.

Eğitimle birlikte o kültür yokediliyor diyemi?

Çünkü Avrupadan gelen bir havadır, o bütün eğitim–öğretim olayı bozuyor halkı. Bu, gözle görülecek derecede ortada olan bir şeydir.

Cenaze merasimleri nasıldı?

Maden kazalarında ölenler çoktu. Onları getirir, musalla taşına koyarlardı ve cenaze namazları kılınırdı. Ne zaman bir kaza olsa babam da giderdi. Hiçbir cenazeyi kaçırmazdı. Kimisine ben de giderdim. Meselâ altı yaşlarındayken, sıra arkadaşımın önce babası, arkasından birkaç ay geçmeden ağabeği Gelikte öldü. Evin gelirini temin eden kalmayınca onu okuldan aldılar, süt satmağa başladı. O zamanlar bakkalda süt satılmazdı. Bu bayağı geç bir tarihe değin böyle devam etmiştir. İşletmenin herhangi bir mecburiyeti

bulunmamasına rağmen arkadaşımın eğitim giderlerini üstlendi ve aileye yardım edildi. Bu babamın tasarrufuydu. Her kuruluşun örtülü ödeneği vardı ve tasarrufu âmirinin elindeydi, istediği yere harcayabilirdi.

Sünnet düğünü veya törenleri?

Sünnet düğünleri yapılırdı. Öncelikle kırsalda. Vazgeçilmez bir olaydı.

Sünnet düğününüzü hatırlıyormusunuz?

Ağabeğime yapmışlar; fakat bende öyle bir olay yaşanmadı. Dokuz yaşında falandım. Zonguldaktan Ankaraya yeni gelmiştik ve kaşla göz arasında hâlledildi. Hediye falan gelmedi. Pilav pişirilmişti. Oğlumuza da tören düzenlemedik. Kızım da oğullarını, doğduktan hemen sonra sünnet ettirdi. O çok daha sağlıklıymış. Acı hissetmiyorsunuz ilk haftasında yapıldığı vakıt. Oğlum oğlununkini ilerilemiş yaşta yaptırdı; o da törensizdi.

Edebiyat Fakültesinde asistanım. Çok gencim. Doktoramı henüz vermemiştim. Kürsümüzün başında ünlü Macit Gökberk vardı. Çok saydığım bir kişiydi. Babamın nesildaşı, yaşıtı. Bir gün işe geç geldim. Vakıf Gurabada çok yakın bir meslekdaşımın cerrah arkadaşına oğlancığı sünnet ettirmeğe gitmiştik; babam, arkadaşım ile ben. Saat onda gitmem gerekirken, birdemi ne fakültedeydim. Macit beğ de odasının kapısına çıkmış, koridorda duruyor.

Sizi bekliyor...

Bilmiyorum. Merdivenleri çıktığımda, sahanlıkta onu

gördüm. “Hayırdır inşaallah, Macit beğ odasından çıkmış da niye koridorda bekliyor?” diye geçirdim içimden. “Hocam” dedim “günaydın, bir şeymi oldu?” Eskiler sevdikleri gençlere, onları evlâdı gibi gördüklerinde ‘beğoğlum’ derlerdi. Macit beğ de beni asistan olduğumdan beri öyle çağırırdı. “Beğoğlum, merak ettim, mumu nerede söndürdün?” dedi. “Ben geç kalkmış falan değilim, bugün olağandışı bir olay oldu” diye cevap verdim. Ne olduğunu sordu. “Bizim oğlancığı sünnet ettirdim” der demez bir patladı. Patlamadı, infilâk etti adetâ. “Nasıl yaparsın bunu?” deyince “anlamadım hocam” dedim. “Anlaşılmayacak ne var, bu çok ilkel bir olay. Bunu on bin yıl önceki mağara devri adamları yaptırırdı. Bunlar inisiyasyon olaylarıdır” dedi. Bizi hastaneye götüren arkadaşım Mahmud’a anlattım. “Kendisi sünnet olmamışmı? Nasıl bir lâf bu?” demişti.

Bu derin kırılmanın nedenini nerede aramalıyız?

1910larda, II. Meşrutiyetle başlayan —daha öncesinde de var gerçi; ama çok müphemdir—, sonra gittikce kalınlaşan bir havada karşımıza çıkar bu anlayış. Bunun da en müstesnâ resmini çizen Tevfik Fikret’tir. 1924ten itibâren yânî İstiklâl harbı kazanılıp Cumhuriyet ilân edildikten sonraki gibi bir karşı çıkış ve düşmanlık şeklinde açıktan açığa değil. Bir direniş ve istememe şeklinde tezâhür ediyor. Diğerindeyse bütün yenilgilerin, o aşağılanmaların müsebbibi olarak İslâm gösterilmiştir.

Cumhuriyetin ilânından önce Mustafa Kemâl Paşa dini, bütün işlerine dâhil ediyor. Meclisin açılışında

kurbanlar kesiliyor, Hacı Bayrama cumaya gidiliyor, namaz kılınıyor. Hattâ bazı kumandanlar "aşırıya gidiyorsunuz" diyorlar Mustafa Kemâl'e. Meselâ Kâzım Karabekir Paşa dinibütün bir adam olmasına rağmen "her bir konuda mevlüt okutuyorsunuz, namaz kıldırıyorsunuz, kurban kestiriyorsunuz, luzum yok bu kadarına" dese de aynı şekilde devam ediyor. Halifeliğe bağlı olduğunu beyân ederek işleri yürütüyor, hânedânı ortadan kaldıracağından bahsetmiyor. Ne zaman zafer kazanılıyor, esâs yüz ortaya çıkıyor.

Bu anlamda Mustafa Kemâl Paşa bir dâhî. Askerî hucuma kaldıracağı sırada "hattı müdâfaa yoktur, sathı müdâfaa vardır, o satıh da, vatandır" diyor ve yurt anlamında kullanıyor bunu. Çünkü sathı müdâfaa bilinci yok. Balığa yem atılırken halife kullanılıyor. Stalin de Rus milletini Alman işğâline karşı ayaklandırırken "yurt savunması" diyor. Çünkü Rus milletinde müdhiş bir yurt bilinci var. Bu yüzden günâhları kadar sevmedikleri Stalin'in peşine takılıp yurt savunmasına geçiyorlar.

Burada da "halifemiz büyük tehlikede, kâfirlerin elinde, onu kurtarmamız lâzım" propagandasıyla Anadolunun dört bir köşesine adamlar gönderiliyor. Halk halifeyi kurtarmak üzre silâha sarılıyor; başka bir sâikle hareket etmiyor. Bu çok ilgi çekici bir olay. Tarihten gelen tavrımıza bakarsak, yurt sevgisi diye bir şeyin olmadığını görürüz. Asyanın kuzey doğusundan kalkıp Avrupanın ortasına, Afrikanın kuzeyine, Asyanın güneyine değin göçmüşüz. Evet, bunun yanında birçok

yerde devlet kurmuşuz. Devlet toprağına vatan denir, yurt değil. Yurt, atalarının atalarının atalarından kalan kutsal topraklardır. Mezarlarımız bile ancak çok yakın bir dönemde ortaya çıkmıştır. Doğdumuz yerde kalmamışız ki hep yürümüşüz. Bu sebeple bir yurt sevgisinden, "aman yurdumuzu kurtaralım, yurdumuz elden gidiyor" gibi bir bilinçten söz edemeyiz. Yakın bir geçmişe değin "nerelisin?" dendiğinde "Türküm, Türkiyeden geldim" diye cevap verilmezdi. "Trabzonluyum, Merzifonluyum, Elâzığlıyım" denir, memleket söylenirdi.

Bu mücâdeleyi esâs yürütenler Türkler. Onların yanında, nüfusları oranında Çerkesler önemli bir yer tutuyor. Çok yoğun şekilde değilse de buna Kürtler de iştirâk ediyor. Çünkü Kürtlerin yaşadığı bölgeler daha önce Birinci dünya savaşı sırasında Ermeniler tarafından müd-hiş bir tehdit altında kalmıştır. Ermeni mezâliminin başoyuncuları arasında Kürtler zikredilir. Bunu hep işitirdim. İşin içinde hem soygun hem yağma hem de bir intikam olayı var. Öc alma, yapılanı mazur göstermez, ama bir duygu durumunu tahlil etme bâbında önemli.

Bu sürgün ya da tehcir sırasında da yine Kürtlerden de bahsediliyor.

Kürtlerin teşkilâtlı bir yapılanışı, başka deyişle ağalık sistemi, basbayağı dinî ve iktisadî yapıları var. Şıhları aynı zamanda onların ekmek teknesidir. Bu, Türklerde fazla yer almaz. Türkler çoğunlukla ya köylü ya rençber

ya da göçer ve belli bir teşkilât altında değiller. Tek teşkilâtları dinleri. Çoğu Alevîdir. Türklerde Kürtlerinki gibi bir yapı olmadığından devrimler itsiz köyde değneksiz dolaşmağa benzemiştir. Hem çok öteden gelen millî toplum yapımız hem de İslâmın bir özelliği olarak ruhbanımızın bulunmaması bizi fırtınaya çok açık kılmıştır. Ruhbanın bulunmaması iyi ve olumlu; bir bakıma da zayıflatıcı bir etken. Meselâ benzeri bir olay İranda cereyân etmemiştir, çünkü orada ruhban sınıfı var. Ruhban çağdaşlığı, şahı alaşağı etmiştir. İranın 3000 yıllık nizâmı şahlıktır. Alışık olmadığı düzense Cumhuriyettir; fakat "mademki dediğimize uymuyorsun o hâlde ceremesini çekeceksin" dediler ve şahı indirdiler. Yeniçağ medeniyeti de Katolikliği yıkmıştır; yine ruhbanı vardır da ondan. Bu ruhban sömürü düzenini yürütemediler tabii. Reformlar geldi, Martin Luther ve onun devamı olan Protestan kiliselerindeki ruhban ortadan kalktı. İstediği gibi at koşturuyorlar veya bugün Anglikan kilisesinin devamı olan Evangelistlerde gördüğümüz gibi, dini kendi çıkarlarının kalıbına sokuyor, iktisadî ve sıyâsî çıkarlarına âlet ediyorlar.

Bu, Sünnî İslâm geleneğine dair bir algımı?

Dediğim gibi, Sünnîliğin zaafı ruhban zümresinin bulunmamasıdır. Nasıl ki bir zamanlar mahallelerin kabadayıları mahalleye sâhip çıkıyordu; burada da ruhban, toplumdan sorumludur. Bir yandan bunun çok olumlu bir tarafı, Allah ile kul arasına üçüncü bir kişinin girmemesi olayıdır. Diğer taraftan toplum düzeninin

korunması bakımından ruhban sınıfının rolü ve etkisi önemlidir. Meselâ ruhban olaydı, Mustafa Kemâl Kurtuluş mücâdelesinin ardından yaptıklarını yapabilirmiydi?

Osmanlıda dinî kurallar vardı, ama devletin kontrolünde bir İslâm yaşanıyordu. Bu yüzden bir şeriat devletimi yoksa laikmi olduğu tartışılır.

Ne Selçuklu ne Osmanlı din devletiydi. Frenkcesiyle 'teokrasi' değildir. Din devleti, ruhbanın iktidarda olması, iktidara el koymasıdır. Ruhban sınıfın yoksa iktidarı da olamaz. Bizde tersi söz konusu. Devlet, dini belirlemiştir. Sâdece İslâmda değil, İslâmdan önce de her zaman devletin başı, Tanrının gölgesidir. Orta Asyadan getirdiğimiz bir gelenektir bu. Sünnîlik Türkün kırılmaz omurgasıdır. Bütün şekil değiştirmelerimize, medeniyet tahvillerimize rağmen, kaybetmediğimiz bir olaydır. İdâreyi kolaylaştırmıştır. Memlukler de Türktü, Sünnîydi, onlar da dini belirlemişlerdir. Mısırdaki Fatimîler Şiîydi. Hindıstanda da yine Türkler, Babürler vardı. Tek, Türk olup da tamamıyla yönettiği kültürün havasına bulanan İranlılardır. Şah Ismâil'in ordusu Safevîler, Türklüğünü kaybedip bütünüyle Acemleşir. Onbeşinci yüzyıldan sonra İran devletini kurup yönetenler hep Türk soylu boylardan neşet etmiş hânedânlardır: Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler v.b.

Dinin tabii ki etkisi olmuş, ama devletinkisi çok daha fazladır. Fatih'in, Kanunî'nin kanunnâmelerinden

görüyoruz bunu. Devlet, gerektiği vakıt dini bir tarafa atabiliyor. Fatih'in evlât ve kardeş katli bunun en belirgin örneği. Meâlen "bir insanı öldüren, bütün insanlığın kanına girmiş sayılır"2 ifâdesi *Kur'ân*ın en sert maddesidir. Fatih'se devletin bekâsiçin yeni doğanı öldürtebiliyor. Ondan önce II. Murad'ın babası döneminde felâket bir içsavaş yaşanıyor. Fatih tarihi iyi biliyor. Bütün Türk devletleri iç çatışmayla yıkılmış, bunu önlemenin yolu tahta aday olanı teke indirmektir. Namaz kılan, oruç tutan adam bizde "dinci" görülür. "Dindar" ile "dinci" ayrı şeylerdir.

2 *Kur'ân-ı Kerim*, Maide Sûresi (5), 32. Âyet.

MATEMATİK BİR AKIL: İSMET PAŞA

Buradan hareketle çocukluğunuzda din–devlet ilişkisi nasıldı?

Çocukluğumda Demokrat Parti dönemiydi. Artık Halk Partisi bitmiş durumdaydı. Yeraltına kaçmış tarıkatlar bile tekrar yerüstüne çıkmağa başladı. Bugün varolan tarıkatların hemen hemen hepsi Demokrat Parti döneminde kendini gösterdi. Özellikle de Nurcular. Mustafa Kemâl Paşa ile İsmet Paşa döneminde baskılanan, etkisizleştirme noktasına getirilen İslâmî kesim, Menderes döneminde iyi, kötü yeniden dirilme sürecini yaşadı. Bu Müslümanlar iki kanattan geliştiler. Medreseler kapatılmıştı; ama Istanbul Çarşanba gibi, özellikle de Güney doğuda gizli çalışan medreseler bulunuyordu. Bunlara da Kürtler ziyâdesiyle itibâr ediyorlardı. Bunların yanısıra 1948 veya 1949larda İslâm Enstitüleri açıldı. Ancak burada hâlâ Celâl Bayar'ın ağırlığından söz edilebilir. O yüzden çok açık bir biçimde tarıkatlara cevâz verilmese de takibâta uğramıyorlardı. Müslüman birtakım kişiler, meselâ Necip Fazıl, bayağı

ses getirdi. İslâma yönelişe ilgi vardı. Bütün bunlar Demokrat Partiylemi başladı? Aslında hayır. Türkün, binlerce yıl öncesinden taşıyagetirdiği kadîm bir devlet bilinci var. İslâm, Türkün astarı hâline gelmiştir. İslâmdan Türklüğü ayırdığınızda Türklük sönüyor.

Din su, ekmek gibi bir ihtiyâçtır. İnanırsınız, inanmazsınız o size kalmış; fakat bir toplumsal ihtiyâç maddesidir. Bu ihtiyâcı karşılamak üzre İsmet Paşa döneminde 1948den itibâren yeniden dini bilen, yaşayan insanların yetişmesine ağırlık verilir. Demokrat Parti bu süreci devam ettiriyor, koyulaştırıyor. Adnan Menderes tam olarak bu bilinçtemiydi bilmiyorum. Unutmamalı ki o da Halk Partisinden geliyor ve böyle bir derdi de yok aslında. Belki halka saygı göstermek gibi, bir tarafı olsa da, esâs önemli etken, oy kaygısı. Halk, 1952de, 1954te ve 1957de kimi isteyip benimsediğini şüpheye yer bırakmamacasına gözler önüne sermiştir.

Yeni bir fırka kuruluyor, o hemen kapatılıyor.

Bütün kurulan fırkalar Halk Partisine karşı görülüyor. Kim Halk Partisine karşıysa o parsayı toplayıp gidiyor. Demokrat Partinin de hiçbir olağanüstülüğü filan yok.

Babanızdan edindiğiniz bilgilerle İsmet Paşa dönemi deyince aklınıza ilk ne geliyor?

Babam Menderes'i çok severdi, saymazdı. İsmet Paşayı tersine sevmez, çok sayardı. Babamiçin ölçü, matematik akıldır. "İsmet Paşanın matematik aklı var. Son derece çetrefil bir dönemi, İkinci dünya savaşını İsmet Paşayla geçirdik. Olağanüstü serinkanlıydı.

Hataları varmıydı, vardı; ama bizi ölümden kurtardı" derdi. Menderes'i "duygu patlamalarından malûl, tamamıyla edebî bir adam" şeklinde nitelerdi.

Meselâ 1937de, İsmet Paşa ile Mustafa Kemâl Paşa fenâ münâkaşa ederler, araları açılır. "Bu memleket rakı sofrasından idâre ediliyor" diye haykırır İsmet Paşa. Mustafa Kemâl Paşa da "bu ülkeyi rakı sofrasından idâre eden sarhoş seni yarattı" diye cevap verir.

İsmet Paşa isyânmı ediyor?

İsmet Paşanın aşırılıkları, çıkıntıları yoktur; orta yolun adamıdır. Mustafa Kemâl devrimlerinin birinci derecede savunucusudur, ona hiçbir şüphe yok; fakat belirli bir ciddiyeti, disiplini muhâfaza eder. Bu, matematik aklın getirdiği bir olaydır. Babamın buna benzer yargısını, onunla hiçbir alâkası bulunmayan Aziz Nesin'den de işittim bir toplantıda. "İsmet Paşayı sevmesem de çok sayarım. Matematik akıllı bir adamdı" demişti. Bunu çok sonraları oğlu Erdal İnönü'ye anlattım. Erdal beğin Boğaziçindeki derslerine gayrıresmî vasıfla katılmıştım; kendisi bir dönem hocamdı.

İsmet Paşayı da şahsen tanıdınızmı?

İsmet Paşa ilgi çekici bir kişilik. O iktidardayken babam genç bir adamdı. Yaşına rağmen babamla görüşürdü, fikir teâtisinde bulunurlardı. O günlerde, yetişmiş insanlara çok önem ve değer verilirdi.

1960ların ortalarında tanıdım kendisini. Emekliye ayrılmıştı. Ankara garının yanında konser salonu vardı.

Cumartesileri öğrencilere özel indirim vardı. Müziğe hayranlığımdan, hemen her cumartesi oradaydım. Aynı günler İsmet Paşa da zevcesi Mevhibe hanımefendiyle arzendâm ederdi. Müziğe tutkundu. Aynı zamanda eli sıkıydı. Bu yüzden talebelere mahsûs indirimli cumartesi konserlerinin müdâvimiydi. Konser aralarında hole çıkıp oturur, etrâfına toplanan gençlerle sohbet ederdi. İşte o sıralarda epey lâflamışızdır. Anılarını dinlerdim; hem kendisinden hem de güveyi Metin Toker'den. Sorumluluk bilinci had safhadaydı. İkinci dünya savaşında Almanlar Meric'e dayanmış da, ne edecekleri belli değil. İsmet Paşa iğne üstünde. Meric'i geçip gelseler, karşı koyacak kuvvetimiz yok. Bilâhare Alman birliklerinin Rusyaya saldırdığı haberini işitince sevincinden yatağın üstüne çıkıp kahkahalar atıp (o ağırbaşlı adam) oynamağa başlamış.3

İsmet Paşa ile Mustafa Kemâl dönemi arasında ne gibi farklılıklar vardı?

Mustafa Kemâl Paşa zamanında başta ağır sanayiye yönelinmiş. Şimdi nasıl ki günün modası elektronikse, o zaman da ağır sanayi öyle. İsmet Paşayla birlikte bu duruyor. İsmet Paşa savunma olarak "savaş yıllarında o hamleyi devam ettiremedik" derdi. Bunu kendisinden de işittim. Daha sonra düşündüğümde, savunmasını yanlış buldum; bal gibi sürdürebilirdi. Mustafa Kemâl Paşanın zıddıydı. Durgun, durağan bir adam. Hamleci değil. Kör değneğini beller misâli varolan düzeni korumakla yükümlü görürdü kendini.

Sıyâsal anlamda muhâfazakâr bir tip diyebilirmiyiz?

Diyebiliriz. Gençliğinde tamamıyla Osmanlı tarafdarı, padişaha bağlıydı. Daha sonra onları reddedip sâdece Mustafa Kemâl Paşanın yoluna gitmeğe koyuldu. Onu da çok tuttuğu söylenmez. Cumhurbaşkanı olduğunda ilk işi, Mustafa Kemâl Paşanın etrâfını sarmış takımı lağvetmek, can düşmanlarını, 150likleri bağışlamak oldu.

Bugün anlatılan Atatürk ile İsmet Paşa ikilisinden çok, aralarında bir rekâbetmi söz konusuydu?

Paradan Mustafa Kemâl Paşanınn resimlerini kaldırtıp kendi resimlerini koydurdu. Öte yandan Mustafa Kemâl'e alışmış, o alışkanlıkları sürdürdü. Hiçbir şeyi değiştirmedi. O hamleleri ileriye götürmeği aklına getirmedi ve Türkiye durdu. Gerek savaş sırasında, özellikle de savaş sonrasında büyük hamleler yapabilecek durumdaydık. 1945ten 1955e az bir zaman değil. Dünya yıkılıp yerlebir olmuştu, bir biz kalmıştık. Bu sel felâketini andırır korkunç durumun üstüne pekâlâ yürüyebilirdi.

Evimize gelenlerin sofrada konuştukları adlardan biri İzmirde doğup büyümüş Aristoteles Onassis adındaki Yunanlı işadamıydı. Sonra John Fitzgerald Kennedy'nin karısı Jacqueline'le evlenmişti. Onassis kıyıda köşede kalmış gemileri, yok bahasına satınalır. Altı yıl süren savaşın ardından Avrupada, hattâ dünyada deniz nakliyatı yapacak tekne kalmayınca hurdaları alıp tamir ettirir, bunlarla deniz nakliyatına koyulur. Para

kazandıkca yeni gemiler inşâ ettirip kendine dev bir filo kuruyor. Bizde de benzerini Sohtorik, Kalkavan gibi Trabzon ve Rizeliler yapıyorlar. İsmet Paşa döneminde 1946larda, 1947lerde bunlar birtakım hurda gemiler alıp dar anlamda, Istanbul ile Trabzon arası sefer düzenlemişler. Çocukluğumda Türkiyede deniz önemli ölçüde kullanılan bir mekândı. Zonguldak – Istanbul arası ulaşım gemiyle sağlanırdı meselâ.

İsmet Paşa döneminde halkın durumu nasıldı?

Bütün varını yoğunu orduya vermiş. O zaman Türkiyenin nüfusu, on sekiz milyon cıvarında. Bunun çok büyük bir kısmı silâh altında toplanmış ve âtıl vaziyette. İş görmüyorlar, çalışmıyorlar, ürettikleri pek bir şey yok. Kıtlık başgösteriyor tabii. Bunda yerilecek bir taraf yok. Savaşa girseydik daha da kötü olacaktı.

İkinci dünya savaşı bitince yeni bir dünya sistemi kuruluyor, Amerika lider oluyor, Avrupa farklı bir yola evriliyor. Bu da sıyâsal anlamda bütün dünyayı etkiliyor. İsmet Paşa bunu nerede görüyor, görüyormu veya? Türkiyenin bunu idrâk etme sürecinden bahsedermisiniz?

Biz her şeyi geç seziyoruz ve trene son vagondan atlıyoruz. Bütün medeniyet dairelerine, İslâma, Yeniçağ Avrupa ve Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetlerine geç girmişiz. O yüzden hep yaya kalmağa mahkûm olmuşuz. İslâm medeniyeti Yedinci yüzyılda teşekkül ediyor. Bizim İslâmla ilk tanışmamız 700lerde cereyân eden Talas muhârebesinde. Kitle hâlinde İslâm medeniyetine intibâkımızsa Dokuzuncu yüzyılı buluyor. Daha o zaman

İslâm yol almış vaziyetteydi. İki büyük millet Müslüman olmuştu: Araplar ile Acemler. Biz üçüncü unsur olarak katıldık. Bütün Akdeniz havzası da aynı dönemlerde Müslümanlığa girmek üzre. Avrupadaysa Onaltıncı yüzyılda oluştuğunu gördüğümüz Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyeti var. Merkez kültür, Fransa. Biz bu medeniyete, her şey olup bittikten sonra yânî 1820lerde girmeğe başlıyoruz ki, artık o dönemde bu, inişe geçmiş, yerine yeni bir medeniyet ufukta belirmeye başlamış: İngiltere merkezli çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti. Bu da 1790larda teşekkül ediyor. Biz Avrupayı hâlâ, Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinin açısından görüyoruz. Hâlbuki Fransız kültürü ve onun üzerine yükselen o medeniyet bitmiş, öyleki 1950lere vardığımızda İngiliz-Yahudi medeniyetinin klasik dönemini idrâk etmekte olduğunu görüyoruz. Bizde müdhiş bir anlayışsızlık hâkim. O kadar ki Nâmık Kemâl, 1860ların sonlarında Londrada sürgünde. Üç, beş sokak ötesinde yeryüzünün en ünlü, en büyük filosoflarından biri oturuyor: Karl Marx. "Sevâbına bir git, gör adamı; bir 'merhaba' de. İki çift lâf et!" değilmi? Haberi yok. Düşünebiliyormusunuz? Bizim yenileşmemizin en başta gelen adamı, üstâdı, en büyük edibimiz Nâmık Kemâl, Batılılaşmayı var gücüyle savunan kişi, bu yeni İngiliz-Yahudi medeniyetinin en önemli zirvelerinden olan filosofu tanımıyor. Bu derece dünyaya yabancıyız.

1940larda, daha savaş sürerken, Almanların kazanacağına mutlak gözüyle bakılıyor. Almanya

yenildikce ve en sonunda harıtadan silinince de apışıp kalıyoruz. İsmet Paşa bu olayı seziyormu, sezmiyormu bilmiyorum, ama aşırı ihtiyatlı, maceradan nefret eden bir adam. Hataları da yok değil tabii.

1977de karım ve oğlumla bir gemi seyâhatına çıktık; Istanbuldan Mersine gidiyoruz. Bir sabah baktım, karım yaşlı bir çiftle güvertede konuşuyor. Tanıştıktan sonra beğle ahbab oldum. 1944te Midilli adasında Alman subayı olarak görevliymiş. Bizimkiler Ayvalıktan Midillinin aç ahalisine gizlice yiyecek yardımı gönderirlermiş. Oradaki Alman kumandan buna fenâ hâlde içerlemiş. Bu Ayvalık kaymakamını adaya çağırmış. Kaymakamı alıp Midilli kalesindeki mahzene indirmiş. "Bunlar nedir?" diye sormuş. "İskelet" demiş Kaymakamımız. "Kimin iskeleti biliyormusun?" sorusuna "hayır, bilmiyorum" cevabını vermiş. "Sizin iskeletleriniz. İstiklâl harbında esir aldıkları Türk askerlerini burada aç bırakmışlar. Ölüme terketmişler. Siz de şimdi bunlara gizlice yiyecek gönderiyorsunuz. Öylemi? Hadi bakalım, yasağı kaldırıyorum; sizi bu hâle getirenlere istediğinizce yardım yollayın" demiş. Kaymakama "bak, sana bir sır ifşâ edeceğim, kulaklarını iyice aç: Ankaraya haber uçur, buralardan çekiliyoruz. Öyleki gelin bize savaş ilân ederek burayı işğâl edin. Pekâlâ bizi kovuyor, adaları da işğâlimizden kurtarıyormuş görüntüsünü vererek" diye tavsiyede bulunmuş.

Kumandanın tavrında, Osmanlının son döneminde, hattâ

Cumhuriyetin ilerileyen dönemlerinde Almanyayla çok yakın ilişkilermi yatıyor?

O dostluğun, o sevgının tezâhürlerinden biri. Almanlar kimseyi günâhları kadar sevmez; ama bizimle geçmişleri var. "Başkalarının eline düşeceğine, bunlar alsın" düşüncesi. Yine bu çift de İtalyaya, Ispanyaya v.b. gideceğine Türkiyeye geliyor meselâ. O zamanlar turism seyrekti; burayı en fazla ziyâret edenler, Almanlardı. Bu, kendilerine kucak açıldığını bildiklerinden ötürüydü.

İşğâl edilmiyor tabii ada.

Kaymakam döndükten sonra, Ankaraya, İsmet Paşaya telgraf çekip anlatılanları nakletmişse de mukabilinde ses sadâ çıkmaz. Almanlar sonra tekrar Rodostan da buna benzer haber göndermişler. O gün o Alman da bana üç adım ötemizdeki Kaş adasını gösterip "burası en yakın Yunan toprağına en az altı yüz km uzaklıkta, taş çatlasa Kaşa bir kilometre. Yüzersiniz kıyıdan adaya. Ama o adayı onlara bırakmışsınız, olacak işmi bu?" demişti. Bunlara hata gözüyle bakarbilirmiyiz? Hikâyeyi anlattığım babama bakılırsa, İsmet Paşa yanlış yapmamış.

Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya tehditleri vardı diğer taraftan. İsmet Paşanın bu ikisini de idâre ettiği söylenir.

İsmet Paşa neslinin insanlarında —babam da dâhil— inanılmaz bir Rusya korkusu vardı. Anlatılır gibi değil. Rusya dedinizmi, bütün akan sular dururdu. Bütün çocukluğum, gençliğim, kapalı kutu, esrârengîz dıyar Rusya korkusuyla geçti. İçişleri bakanımız Faruk Sükan,

her kış çıkar "Rusya bu kış geliyor" diye ortalığı velveleye verirdi. Niye kış? Onu da çözemedim.

İsmet Paşanın Almanlarla el sıkışmaması, onların tarafında savaşa girmemesi büyük ihtimâlle Rusya korkusundandır. O bizim Turancılarımız, Türkcülerimizin "Almanya kazanıyor, biz de o arada Orta Asyayı alırız" fikrine hiç sıcak bakmıyor. Bu milliyetcilerin başını Nihal Atsız ve o dönem genç bir adam olan Alparslan Türkeş çekiyordu. Ben o günleri yaşamadım, daha çok büyüklerimden dinledim. Birinci dünya savaşı sonunda İstiklâl harbı sıralarında beliren akım, bu Türkcü damar İttihat–Terakkîden tevârüs ediliyor. Bunlar arasında Ismâil Gaspıralı, Yusuf Akçura, Kazan Tatarları veya Türkleri sayılabilir.

Bunlar gelip Mustafa Kemâl Paşayı da etkilemeğe çalışıyorlar. Herkesten etkilenir görünürken Mustafa Kemâl Paşa aslında kimseden etkilenmiyor. Diyelim ki kâğıt oynuyorsunuz, "hadi bakalım, kâğıtlarını göreyim" diyor ve gösteriyorsunuz, "o kâğıtlarda iş yok, sen miâdını doldurdun; çekil kenara" diye emrediyor. Güzelce çekildiğiniz takdirde dokunmuyorlar, biraz itirâz etmeye kalktığınızda tasfiye ediliyorsunuz. Bunlar tehlikeli olmağa başladıklarında 1929 veya 1930larda susturuluyorlar. Ama 1936dan itibâren Almanyada nasyonal sosyalismin tavan yaptığı dönemde, öncelikle de 1939dan itibâren İsmet Paşa zamanında tekrar ortaya çıkıp ona da tavsiyelerde bulunuyorlar. İsmet Paşa kulak asmıyor; hattâ ne vakıt Almanlar Stalingradda yenilir,

bir günden öbürüne o Türkcüleri, Turancıları, milliyetcileri derdest eder. En başta da Türkeş ve Atsız'ı içeri atar. Böyle kıvrak bir adamdı.

Başka neler söyleyebilirsiniz İsmet Paşa hakkında?

Bir de, İngiliz hayranıydı. Bu, babamda da vardı; İngilizleri sevmese de çok takdir ederdi. İsmet Paşanın da kendi ağzından dinledim bunu. "Paşam bu klasik müzik sevgisi nereden geliyor?" diye sordum. Kendine mahsûs bir gülüşüyle, "Birinci dünya savaşı sonlarında Yemendeydim. İngilizler orayı ele geçirdiler, birliğimiz teslim oldu" diye cevaplamağa başladı. İngiliz kumandan onu, karargâhına veya evine dâvet eder. Orada İsmet Paşa ilk defa plakçalar/gramofon görür: Kocaman borusu olan bir nesne. Ne olduğunu sorar. O İngiliz zekâsıyla kumandan, sözlü izâh etmektense, bir 78lik plak koyup çalmağa başlar. "Herhâlde hayatımda işittiğim ilk garp musıkîsi, klasik müziği buydu. Sanki inekler, öküzler, mandalar böğürüyordu; kadın, erkek sesleri de kulağıma çalınıyordu, onları seçebiliyordum. Başka da hiçbir şey anlamadım; korkunç bir şey dinledim" diye anlattı. Benzeri bir olay Almanyaya vardıktan sonra babamın başından da geçmiş. Onu da, orada Alman arkadaşları operaya götürmüş. "Aklımı kaçırıyordum" diye anlatır o macerasını. Gel zaman git zaman klasik müziğin tutkulusu olur. Tutkusunu zamanla dayısına, Hasan Amca'ya bulaştırmıştır.

Bu durum karşısında İsmet Paşa ne yapmış?

Sonra İngiliz kumandan "elimde esirsin, sana ceza

olarak bunu dinletiyorum, ne zaman beğenirsen cezan bitecek" demiş. Sahiden de orada kaldığı sürece İsmet Paşaya her gün klasik müzik dinletip İngilizce öğretiyor. Cumhurbaşkanı olduktan sonra dahî İngilizce ile Almanca özel dersler alıyor. Özel dersleri veren hanımefendiyi de tanıdım, bir Rus asilzâdesiydi. Öylesine öğrenmiş ki, Churchill'le görüştüğünde İngilizce konuşur. Kısacası, dehşet irâde sâhibi bir adam. Hattâ kırkından sonra keman çalmasını bile öğrenmiş.

O kadar müziğe hayran ki onu da öğreniyor.

Avrupa klasik müziğinin hayranı. Konserlerin yanısıra operayı da kaçırmadığını hatırlıyorum. Daha küçüktüm; annemle babam operaya giderlerken beni de götürürlerdi yanlarında ve hemen her opera ziyâretimizde İsmet Paşa, Mevhibe hanımla orada olurdu. Mevhibe hanım, A'dan Z'ye şehirli bir hanımdı; İzmirli oturaklı bir ailenin kızı.

İsmet Paşa, dünyanın bu yeni yapılanmasının farkında o zaman.

İsmet Paşa ve o günün küçük bir azınlığı —babam da dâhil—, dünyaya İngilizamerikanın yön verdiğini görmeğe başlıyorlar. 1945te savaşın bitmesine bir, iki ay kala Almanyaya savaş ilân ediyoruz. Bu yolla müttefik safında yer alıyoruz. Yerlebir olmuş Avrupayı yeniden canlandırmak, hayat vermekiçin Amerika kesenin ağzını açmış, ünlü Marshall yardımı veriliyor. Biz de madem müttefiğiz, savaşa girmemekle birlikte bu yardımdan yararlanıyoruz. İsmet Paşa hükümeti bir heyet teşkil

ediyor. Babam da bu heyette.

Babanızı tercih etme sebebi Almanyada eğitim almasımı?

Mümkün. Babam diye demiyorum; çok iyi yetişmiş bir kişiydi. Osmanlı kültürünü almış, yurtdışında öğrenim görmüş, onunla da kalmamış. Bir de, babam hastalık derecesinde dürüst bir adamdı. Her yaptığı işte acaba bu, dürüstlüğe sığarmı sığmazmı diye tartardı. Bu da devletin gözünden kaçmıyor. İnönüyle bir, iki görüşmüşlükleri var; fakat asıl çalıştığı yerdeki üstleri tavsiye ediyor onu. Önce 1945 ağustos veya eylülünde Kahireye, ardından yine 1945in güzünde yanında üç veya dört kişiyle İngiltereye gidiyor ve bir yıl kalıyor orada.

Babanız Londra ve Kahirede neyi müzâkere ediyor?

Marshall yardımının teknik kısmını, öncelikle mühendislikle ilgili kısımları düzenliyor. Fabrikalar, santrallar v.b. Marshall yardımu bize büyük bir ivme kazandırıyor. İnönü bundan yararlanmasa da, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra bu yardımla yollar açılmağa başlanıyor.

Babam oradan müdhiş bir takdir duygusuyla dönüyor ve İngiltereye hayran kalıyor; terbiyesine, aklına, sivilliğine, çözümlemeci/analitik düşünme tavrına... İngiltere demokrasinin beşiği ve bunu olağanüstü içleştirmiş. Meselâ İngiliz kültüründe hafta içinde sıyâset ile din konuşulmaz, çok ayıptır. Cumartesileri Hyde parkta serbest kürsüler var. İsteyen çıkıp derdini anlatır. İkincisi de, sıyâset mecliste konuşulur; din, pazarları

kilisede; felsefe-bilim de akademik câmiada. Bunun dışında tamamıyla "*small talk*" dedikleri tarzda havadan sudan bahsedilir. İngilteredeyken cumartesileri, serbest günümde Hyde park ile Regents park hududuna giderdim. Saat beşte oraya itseverler gelir, bir saat köpek hasbıhâlinde bulunurlardı: "Bu, şunu yer, buradan atlar, şuraya zıplar." Bir saat dolduktan sonra herkes kendi yönüne gider. Ben de kalkar, akşam yemeğini nerede yiyeceğimi düşünürdüm.

Bir gün, yıl 1945, babam oradayken kürsü konuşmalarını dinlemeğe gidiyor. Bir komunist kürsüye çıkıp krala yahut krallığa olmadık sözler sarfediyor. Ön taraflar kalabalık; arkada, görünen bir yerde Buckhingam sarayı var. Komunist konuşurken babam onu göremiyor; yine de can kulağıyla dinliyor küfürnâmelerini. O arada saygısız bir Amerikalı arabasıyla gelip orada duruyor, o da ağzı açık dinliyor hatibi. Nereden türediyse birden kolluk memuru gelip arabaya yanaşıyor ve İngilizin o geleneksel saygı kalıplarının dışına çıkarak kızmış hâlde "burada durma, çek arabanı; öbür taraftakiler kürsüyü göremiyor" diyor. Hatip, dediğim gibi, düzene küfreden bir muhalif, aleyhdar. Böyle bir dünya.

Orada olduğum sırada, İngiliz kollukcusu silâh taşımazdı. Kara uniforma giyer, bir de başına dondurma külâhı gibi bir miğferi geçirirdi. Burnundan kıl aldırmamacasına küçük dağları ben yarattım edâsıyla dolaşırdı. Devlet sıradüzeninde en yüksek maaş

alanlardan biri kolluk memuruydu. En yüksek maaş alansa hâkim. Ona içi boş, mıktarı belirtilmemiş makbuz gelir. İhtiyâca göre makbuzunu doldurur. Belirli bir maaş baremi yok; ihtiyâcına göre. O toplumun en önemli değeri, adâlet dağıtıyor sonuçta. Kollukcuyu bilmiyorum, ama İngiliz tarihinde rüşvet yemiş hâkim veya savcı görülmemiş. Farklı sebeplerle kellesi giden olmuş. VIII. Henry bizim Osmanlı padişahlarına benzer şekilde kadına düşkün biri. Bilmem kaçıncı karısını boşamak istiyor; daha öncesinde gayrımeşru ilişkiler de yaşıyor. Bu kere işi meşruiyete dökmeğe çalışsa da, Vatikan izin vermiyor, dava açıyor. Filosof Thomas Moore "biz Katolik şeriatına bağlıyız, bunu kabul edemeyiz" diyor. Henry ilkin Moore'un kellesini alıyor, sonra İngilterenin din mesâbesindeki mezhebini değiştirip Anglikanlığa geçiyor. Anglikanlıkta boşanmak serbest.

Babanızdaki İngiltere hayranlığına, oraya yönelme fikri de dâhilmiydi?

İngiltereye yönelmemiz gerektiğini hep savunmuştur. Hanımköylüsü olması itibârıyla Fransaya düşmandı. Annem hiç sevmezdi Fransızları, neredeyse nefret ederdi. Zâten Almanlar ile Fransızlar kedi köpek gibiydiler. Babam orada okurken de bu karşıtlık vardı. Hattâ İngilizler de müttefik olmakla birlikte Fransızları sevmezler, hor görürler. Bu da, bir aşağılık duygusundan. Kültürünü büyük ölçüde Fransaya borçludur hâlbuki. Bizim İranla bağlantımız gibi. "Acem" diye küçümseriz. Hâlbuki kültür bâbında birçok şeyi

oradan almışız.

Tabii, kültürün özü asıl, kadındadır. Ne kadar dışarıda kalırsanız kalın, öğrenim görürseniz görün, isterse karınız oradan olsun, o kültürü içleştiremiyorsunuz. Bilinçli veya bilinçsiz bir milletin kültürü nice yükselirse, kadını da o derece kültürünü temsil eder. Kültür yerlerde sürüklendiğinde kadınımızın da o kültürü yaşama ve yaşatma yanı kalmaz. Bunun en bâriz örneğini dilde buluyoruz. Kültürün en önemli sutunu anadildir. Herhâlde yeryüzünde diline en az önem veren, en az saygı gösteren, bu meyânda belki de hiç saygı göstermeyen bir toplumuz. Yine bu, en iyi, kadında tezâhür ediyor. Ecnebiyle evlenmiş Türk kadınının çocuğu Türkce bilmez. Bunu Arap ülkelerinde, Avrupada, Amerikada gördüm. Rus kadını, dünyanın neresine giderse gitsin, kiminle evlenirse evlensin çocuğu Rusca bilir. Hattâ size daha ilginç bir şey söyleyeyim, Kürt kadınının çocuğu Kürtce bilir. Yanlış hatırlamıyorsam Yaşar Kemâl'in annesi Kürttü ve o, Kürtce bilirdi. Bu bir istisnâ da değil. Annesi Kürt olanların, benim tanıdıklarımın, rastladılarımın hepsi Kürtce bilirler. Baba Kürt, anne Türk oldumu, çocukta Kürtce yoktur. Öcalan Kürtce bilmez meselâ —sonradan öğrenmişse o başka. Bu çok ilgi çekici bir olaydır.

Beşerbilim/antropoloji önemli bir bilim. Annesini, babasını bırakın, Kürtcenin yaygın olduğu yerlerde yaşayan Türkler dillerini unuturlar. Dersim bunun bir örneğidir; Dersimliler Türktürler. Her şeyden önce Alevî

Kürdü olmaz. Yavuz, Alevîlerden kurtulmakiçin Türkleri Mesopotamyaya sürüp sağlam Müslümandır diye Kürtleri oradan doğu ile güney doğu Anadoluya getirmiştir. İran ile Osmanlı arasına set çekmekiçin. Türklerin kâhir ekseriyeti heterodoks, yeni adıyla Alevîydi. Alevî dediğiniz Türktür. İdâreci kısım Sünnî, halk tabakasıysa heterodokstur. Alevî lâfı Fuat Köprülü'nün icâdıdır. 1928de basılan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* kitabında geçer bu ad. Halk arasında Kızılbaş denirdi, İlahiyât terminolojisindeyse heterodoks. Sonuçta bu kültür tarafımız da son derece zayıf. Bunu dilimize gösterdiğimiz ilginin derecesinde de görebiliyoruz.

Peki Türkiyede, fiilî anlamda ne zaman gerçekleşiyor bu yönelme?

1946dan itibâren Türkiyede İngilizamerikan dünyasına hissedilir bir dönüş var ve bu, İngiltereyi takdir etmekten ileri geliyor. İkincisi, onun kadar, belki daha da önemlisi Rusya korkusu. Stalin kalkıp Boğazları ve Doğu Anadolunun doğusunun onlara bırakılması çeşidinden talepte bulununca, İsmet Paşa İngilizamerikalılara başvurur. 1946da Missouri adlı muhribi Istanbula gönderiyorlar. Hattâ Amerikalı denizcileri memnun etmekiçin genelevin duvarları boyanıp badana edilir.

Istanbulda gidecekleri yerler hazırlanmış. Bir filmde onunla ilgili bir bölüm vardı.

O vakıt müdhiş bir İngilizamerikan hayranlığı

başgösterdi. Yalnızca aydın dediğimiz takımda bir ikilik patlak verdi. Geleneksel aydınlarımız Fransadan yana. Osmanlı zamanında bütün öğretim Fransa üzerine; Harbiyede, Mülkiyede, Galatasarayda, hattâ birara Tıbbiyede... Bir tek Robert kolejinde İngilizce var; o da fazla etkili değil, çünkü orada daha çok azınlıklar okuyor. Bir de, 1836dan beri Anadoludaki okullardan bahsedilebilir; oralara da Ermeniler ile Süryanîler gidiyor.

Bu, aydınlığın, okumuşluğun, bilgiçliğin timsâliydi. İngilizamerikanlaşma temâyülündeki adamlar ile Tanzimat monşerlerinin çatışmağa başlama durumu ortaya çıktı. Babam bunların dışındaydı.

Dine hoşgörülü bakanlarla, biraz daha farklı bakanlar arasındaki rekâbetmidir aslında Türkiyedeki bu değişimi gösteren?

Çok iyi bir yere temâs ettiniz. İkisinin birleştiği nokta İslâm düşmanlığı. İkisi de İslâmdan nefret ediyor. Bu aydın, memur takımı arasında Müslümanlığa yatkınlık gösteren ve gitgide Müslümanlaşan çok az adam gördüm. Onlar da Necmettin Erbakan gibi Almanya çıkışlıdır.

Üçüncü bir ekol.

Oradan çıkmadır.

Bu geçişi anlamakiçin Demokrat Parti öncesinde bir yumuşama, bir farklılaşma, dünyaya açılıp biz de iyi bir toplumuz, iyi bir ülkeyizmi demek istediler?

Demokrat Parti dönemindeydi o.

3 İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*, 8 kasım 1998.

İKİ MEDENİYET ARASINDA

Demokrat Partiye gelmeden önceki durum nasıldı?

İngilteramerikaya hızlı dönüş var. Bu yumuşama, onlar daha liberaldi fikrinden çıkmıyor. Güç merkezi orası. Rusya bizi ele geçirmesin diye dehşet bir teslimiyet sıyâseti uygulanıyor. Özellikle Kore savaşına katılınca bizi NATOya alıyorlar ve Türkiye bir bakıma fiilen Amerikan işğâline uğruyor. Haddından fazla üs veriliyor. Amerikalı askerler buraya akın ediyor. Aşağı yukarı sekiz, dokuz yıl onların şımarıklığı, azgınlığı, kabarmışlığı bir birikim yaratıyor halkta. O aydın, memur takımu bunu görmüyor. Nereden biliyorum? Çok açık bir biçimde, 27 mayıs darbesi yapıldı; sabah saatları, Alparslan Türkeş çıkıp "ordu idâreye el koymuştur" dedi. İlk lâflarından biri de "biz NATO ile CENTOya bağlıyız"dı.

Türkiye yahut Türk milleti zâten 1920 devrimleriyle tarihî bir şok yaşadı. Elektrikli şok verilmiş bir insanı andırıyordu. Sonlanan yalnızca İslâmî dönem değildi, bütün bir Türk tarihiydi. İslâmdan önceki dönemleri de

katabiliriz buna, çünkü İslâma girişi, Türkü başaşağı çevirmemiştir. İslâmî dönemlerde kendinden önceki pek çok değer sürdürülmüştür. Meselâ İslâmdan önceki üstün insanımız alperendir: Savaşan bilge kişi. İslâmla birlikte bu ermişe, velîye dönmüştür. Alperenler batıya, İran üzerinden Anadoluya geliyorlar. Ne arıyorlar?: Dağ. Geldiği yerler dağlıktır çünkü; Tanrı dağlarından, Altaylardan kopup gelmişler buraya.

Dağın arasındaki bir geçide, vadiye medreseyi, dağın tepesine dergâhını kuruyor. Aynı kişi: Hem ermiş, hem müderris hem de savaşan adam, yânî alp, bilâhare gâzî. Böyle bir bütünlük, bir tevârüs var; Osmanlıda, Selçukluda, daha da önceki devletlerde de. Dolayısıyla çağdaşcıların iddia ettiği gibi medrese – dergâh çatışması filan yok. O, geç tarihlerde ortaya çıkıyor: Ondokuzuncu yüzyılda, özellikle II. Mahmud'un Yeniçeriliği ve Bektaşîliği ortadan kaldırmasıyla. Yoksa yüzlerce yıl böyle bir olaya rastlanmıyor. Çıkan çatışmalar Yavuz zamanındaki Celâlî isyânlarıdır; bunlar da dinî değil, sıyâsî ve iktisadîdir. Aç kalan halkın, birtakım din önderlerinin peşine takılıp isyân etmesinden ibâret. Şeyh Bedreddin olayında da görüyoruz bunu. Aç kalan insanların kazan devirmesi; mezhep, tarıkat kavgası falan değil.

İslâmla bağdaşmayan kimi değerlerin çatışması, Türk tarihinde din yahut ilahiyât terminolojisinde heterodoks – ortodoks sürtüşmesi denilen olaya yol açmıştır. Ama bu bizde şiddetli şekilde hissedilmemiştir. Bir kere

Müslümanlık, dine aykırı olmadığı takdirde kendinize mahsûs kültür değerlerinize karşı çıkmamıştır. Bu anlamda Hırıstıyanlıktan çok farklı. Hırıstıyanlık girdiği yerde, her konumda o toplumu temelde Yunan–Latin boyutlarına sokmağa çalışmıştır. İslâm medeniyetinde Emevîlerin dışında —ki o da kısa sürmüştür— böyle bir baskıcılıkla karşılaşmıyoruz. İslâmî değerlerle doğrudan doğruya çatışmadığı sürece ne giydiğinize, ne yediğinize, ne içtiğinize karışılmıştır. Meselâ Malezyaya gittiğimde çok şaşırmıştım. Kadınlar oranın iklimine uygun şekilde çok ince ve rengârenk giyinip başlarını da örtüyorlar. Arap kadınının, Acem kadınının kılığı ile Güney doğu Asyadakiler arasında benzerlik yok. Genel İslâmî davranış, tavır veya bir tutumdan bahsedemeyiz. Kültürler kendi biçimlerini muhâfaza etmektedirler.

Yânî kültürler ve coğrafyamı bunda belirleyici oluyor?

Kendi kavmî, millî ve coğrafî şekillerini muhâfaza edegelmişlerdir. Türkler de böyledir. Bizde heterodoksluğa karşı çıkılması, yurdun bütünlüğüne tehdit bahis konusu olduğundadır. Yavuz'un Şah Ismâil'le çatışması —Şah Ismâil Türkmendi, Yavuz da öyle—, ikisinin de farklı devlet iddiası ve bazı Türk obalarının kendilerine Şah Ismâil'i daha yakın görmeleri yüzündendi. Bu, bugünkü deyişle, kendilerini heterodoks görmelerinden kaynaklanmıyordu. Alevî demiyorum, çünkü Alevîlik çok yeni bir lakırdı ve terimdir. Dediğim gibi Fuat Köprülü'nün icâdı. Son elli yılda müdhiş mübâlağa edildi ve bir kırılma, bir çatışma

ortamı yaratılmağa çalışıldı; hâlâ da devam ediyor.

Meselâ Osmanlının yıkılışı başlıbaşına bir felâkettir. Böyle dev devletlerin ardından, büyük geminin batışında meydana gelen anafora benzer muazzam altüst oluşlar meydana gelirler. Benzerini Romada gördük. Batarken yarattığı etkiler yüzyıllarca sürdü. Osmanlının batışından bu yana yüzyıl geçmese de onlarca yıl, Balkanlar ile batı Asya belini doğrultamamıştır. Biz de bundan payımızı almışızdır.

Devlet yıkılıyor ve paradigması tamamıyla farklı yeni bir devlet kuruluyor. İslâm medeniyetine mensûp bir kültürken, bu kere yabancısı olduğumuz Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetine yöneliyoruz. Daha önce ifâde ettiğim gibi, onun da zamanı geçmişti zâten. Gün, çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinindi. Bunu farkedemedik. Bunların ayrımını bilmiyoruz. Yuvarlak bir Avrupa, bir Batı tutturmuşuz ve o Batıyı tanınuyoruz, hakkında hiçbir fikrimiz yok. Bunu açık seçik biçimde belirtebilirim. Herhâlde iddialı bir adam değilim; ama bu konuda ilk defa iddiada bulunup "Türkiyede bunu en iyi bilecek biri varsa, o da benim" diyebilirim. Çünkü Avrupa medeniyetlerinin kökünü, köklerini, gelişimini yaşamış insanların içinde büyüdüm.

Medeniyet çok zor kavranabilir. Biçimsel mantığa dayalı akılyürütmeyle kavranabilir bir olaydan öte, sezgiyle anlaşılabilirse anlaşılır. Bunu her adımbaşı yaşadım. Birincisi, yetiştiğim evde iki medeniyetin zıtlaşmasına şahid oldum. Bir tarafta Avrupayla hiç ilgisi

olmayan İslâm medeniyeti ve onun içindeki Türk kültürü ve öbür tarafta Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinden olmağı arzulamış, ama tam da buna ayak uyduramamış Alman kültürü. Annemin içinden çıktığı kültür dünyası İngiliz-Yahudi çağdaş medeniyetinin paradigmasına uygun değildi henüz. Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyeti, kentsoylu Fransız kültürüne esâslanmıştır. Alman kültürü buna yamanmış olmakla birlikte, onunla sürtüşme hâlindeydi. Böyle bir çarpık yapısı vardı Alman kültürünün. Hep söylenilir ya "nasıl oluyor da nasyonal sosyalism gibi bir hâdise patlak verdi?" diye. Arkasında oturmamış bir kültürün yarattığı zihniyet var. Çok parçalı. Bunu anlatmak, bunu dile getirmek neredeyse imkânsızdır.

Çağımızda yaşadığımız büyük sıkıntıların, bunalımların başta gelen nedeni Alman kültürünün, o yerini bulamama sorunudur. İkinci dünya savaşı bu sorunu hâlletmek üzre girişilmiş bir ameliyattır. Savaşlar büyük çapta ameliyatlardır. Birinci dünya savaşıysa, İslâm medeniyetine son vermek ve onun başını çeken, onu ayakta tutma gayretindeki Türk kültürünü yıkmakiçindir. Büyük bir iddia. Çağdaş aydınlarımız, bunları hep iktisada bağlarlar. Hiç alâkası yok. Dünya zâten İngilizlerin sömürgesi; niye savaş çıksın, neyin paylaşılması söz konusu? Avusturya veliahdının Saraybosnada vurulması, Avusturya ile Sırbıstanın biribirine girmesi gibi hâlledilebilir, incir çekirdiğini doldurmaz birtakım nedenlerden ötürümü?

Bunlariçin dünya savaşı çıkmaz.

Son dönemde bazı tarihciler, Birinci dünya savaşının nedeninin, Osmanlı ve Avusturya–Macarıstan İmparatorluğunun yokedilmesi olduğunu söylüyorlar.

İslâm medeniyetinden ayrılma çabası II. Mahmud ile başlar. Mahmut'tan sonra gelen padişahlar Abdülmecit ve Abdülaziz müterediddittirler, zayıftırlar. Mucize, Abdülhamit'tir; o İslâm medeniyetinin yeniden canlandırılması, bunun da başını bizim çekmemiz gerektiği kanaâtını taşıyan bir hükümdardır. Bu medeniyetin dirilmesiçin gerekli kurumların teşkil edilmesi lâzım geldiğini öne sürmüş, girişimlerde bulunmuştur; fakat her adımda engellenmiştir. Bu derece nefret edilmesinin, yerden yere vurulmasının başta gelen sebebi budur. Kim nefret ediyordu ondan? Yahudiler ile İngilizler: Çağdaş medeniyetin başını çeken iki unsur. Daha sonra gelen İttihat–Terrakî Yahudiler (ve Masonlar) tarafından kurulur. Bunların devamı, Jön Türkler hareketi sürdürürler. En önde gelen adamı Enver Paşa, akıldan ziyâde duygularına râmolmuş bir kişi olup çok tereddütler içinde çırpınıp sağa sola yalpalayarak bizi mahva götürmüştür. İyiniyetlimiydi, değilmiydi, kimbilir? İyiniyetli olsa bile, neye yarar? Hz. Ali'nin lâfıyla "cehennemin yolu iyiniyet taşlarıyla örülüdür." Enver Paşa tam anlamıyla Türkcü değildir. Abdülhamit Hanla böyle bir bilinç uyanıyor. Bunun Enver Paşada da tezâhürünü görüyoruz. Yine de savaşın sonunda Müslümanlığa sarılan, İslâm ittihadını savunan

bir kişidir. Yeniliyoruz; Talât ile Cemal'le birlikte o da kirişi kırıyor. Talât Almanyaya sığınıyor, Cemal Kafkasyaya kaçıyor, Enver de Orta Asyada savaşa devam ediyor. Eski güzel günlerimizin son alpereni.

Enver Paşa, uyguladığı yanlış stratejilerin neticesindemi kurtuluşun ancak İslâm ve Türklük eliyle olacağını sezdi?

Bu sezgi Abdülhamid'in aşıladığı bir duygu. İstiklâl harbının kahramanları hep Abdülhamid ürünü adamlardır. İyi, kötü Abdülhamit zamanında ortaya çıkmağa başlayan bir Türklük bilinci de var. Abdülhamit, çok ilginç bir sentez kurmağa çalışıyor: Türklük bilinci ile İslâm medeniyetini kavuşturma fikri. Bunda çok önemli bir adım da atıyor. Türkceyi, Osmanlı devletinin resmî bildirişme aracı hâline getiriyor. Bütün Osmanlı coğrafyasında Türkce hâkim kılınıyor. Bunu bir vesileyle 1968de, önceleri Ürdün dışişleri bakanı, o sırada Ürdünün Washington büyükelçisi olmuş benden çok yaşlıca bir büyüğümle, Kilyostan Istanbula gelirken Osmanlı üzerine ettiğimiz sohbetimizde öğrendim. Ben genelgeçer söyleme uygun olarak Osmanlıyı kötülüyordum. Başını kaldırıp "o Osmanlı dediğin benim devletimdi. Biz onunla yetiştik. Babam uyumadan önce Türkce okurdu" deyince "nasıl?" diye sordum. "Basbayağı Türkce okurdu; babamın ve dedemin dili Türkceydi. Anadilimiz Arapca, kullanılan genelgeçer dilse Türkceydi. Abdülhamid'in işi bu. Bildiğim tanıdığım bir bayrak vardır, o da al zemin üzerine ay yıldız. Ürdünün en üst noktasına gelmiş bir adamım, dışişleri

bakanıyım; bana Ürdün bayrağının renklerini sorsan bilmem, kadının iççamaşırı gibi rengârenktir" dedi. Hiç unutmadığım bir olay.

Dil olmadan medeniyet iddiasında bulunamazsınız. Bu, bütün medeniyetleriçin geçerlidir. Eskiçağda Yunanca, Eskiçağ sonları ile Ortaçağda Latince, Yeniçağda Fransızca, Çağdaşta İngilizce, İslâm medeniyetinde Arapca ile Farsca. Bir medeniyetin infâz edilmesi öncelikle eğitimle mümkündür. Eğitim sisteminin dayandığı zemin yine dildir. Milletlerin kültür genetikleri dilleri ile yazılarıdır. Birinci dünya savaşının sonuna gelindiğinde, eğitim sistemi baştan ayağı değişiyor ve kararlaştırıldığı üzre Osmanlı devletiyle birlikte Türklük berhava ediliyor. İslâm medeniyetinin infâzı da tamamlanıyor bu şekilde. 1920li yıllar bu tasfiye işleriyle geçiyor. Ben yaşamadım, fakat çok yakınımdaki insanlar yaşadılar bunları: Babam, büyükdayım, tanımamakla birlikte çok lâfını işittiğim büyükbabam. Şam Ağır Ceza reisliği yapmış kişi; bir günden öbürüne ümmî, körcahil kalıyor. Bunun yarattığı şok, travma anlatılır gibi değil. Okuma yazma, kılık kıyafet... Babam başı açık kadını ilk defa Almanyada görmüş meselâ. Teknolojik altüst oluşlar da cabası.

Bu bocalamalar, altüst oluşlar sonra da devam ediyor.

Tabii. Sanıyoruz ki sâdece İslâm medeniyeti ile Yeniçağ Avrupa medeniyeti arasında bînamaz kaldık. Yeniçağ Avrupa medeniyeti ile çağdaş küresel İngiliz-Yahudi medeniyeti arasında da bocaladık. Çağdaş İngiliz-

Yahudi medeniyetinin, Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinden en önemli farkı, bütünüyle iktisada yaslanması ve artık dinin sorun olmaktan çıkması. Yeniçağ Avrupa medeniyeti ve ondan sonra gelen Çağdaş küresel medeniyet, kendilerini tamamıyla maddeye bağlıyor. İnsan demek madde demek, maneviyât yok.

Bu, Adam Smith'ten dolayımı böyle?

Adam Smith ortada olanı ete kemiğe bürüyor, ona şekil veriyor. Felsefe de işte budur; filosof havada uçan tozları toplar ve ondan somut bir şekil çıkarır. Smith de bunu yapıyor.

Aydınlanma diye bildiğimiz Ortaçağ sonrasındaki dinin dışlanmasının ve sekülerleşmenin son noktası Smith mi?

Smith ve tabii Marx. Ama Marx, Smith kadar tutarlı değil. Alman geleneğinden gelmesi, maddeyi göklere çıkarsa da Marx'ta manevî bir tarafın kalmasına yol açıyor. Onun manevî yanını, sermâyeciliğe karşı çıktığını iddia eden toplumcular iç ediyorlar. Komunism, maddeci olması gerekirken idealist şekilde çıkıyor karşımıza. Bu, sâdece Marx'tan yansıyan maneviyâttan değil, Rus milletinin yapısından da ileri geliyor. Sovyet devriminin ilk dönemleri Lenin ve Troçki'ye rağmen haddından fazla romantik ve idealisttir. İdealisme yatkınlık onu ister istemez muhâfazakâr da kılmış ve Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetine, onun en uç noktası romantik olmayan Fransız devrimine geri götürmüştür. Çağdaş küresel medeniyet, kendinden önceki bu medeniyetin hürriyet, eşitlik veya kardeşlik gibi manevî değerlerini

aşmış veya onları atmıştır çünkü.

Aydınlanma dönemi bitmiş, din safdışı bırakılmış, artık ticâret ve liberal ekonomi ön planda, diyebilirmiyiz?

Para, maliye ve iktisat esâstır. Maliye ve iktisadın desteklediği bir sanayi söz konusu. Bu sanayi de biçimini, süreklice maliyeye göre değiştiriyor. Ondokuzuncu yüzyılda, Yahudinin desteklediği sanayi, İngilizin elindeki ağır sanayiydi. Demir–çelik, buhar makinaları v.b. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibâren ağır sanayi yerini, bilimle, fenle eşgüdümlü hâlde yürüyen elle tutulamayan, gözle görülemeyen uçarı bir sanayiye bırakıyor: Elektrik–elektronik sanayi. Klasik mekanik, Newton fiziği ağır sanayiyi destekleyen mahiyetteydi. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeyse bu klasik mekanik terkedilerek önce Einstein'ın getirdiği izâfiyet teorilerine, ardından da kuvantum mekaniğine geçiliyor.

Maliyede de benzer bir durum yaşanıyor. Eskiden para, malla takas edilirdi ve önemli olan sermâyeciliğin başlangıç dönemlerinde alınan maldı. Sermâyeciliğin klasik dönemine geldiğimizde, Yirminci yüzyılın ilk yarısında para para içindir artık. Kurmaca olmaktan çıkıp gerçek bir değer hâline gelen para, kendi başına bir değerdir.

Yirminci yüzyılın başında, özellikle de Birinci dünya savaşından sonra, İngiliz-Yahudi medeniyetine mensûp iki millet, Yahudilerle İngilizler ve bunların çocuğu A.B.D., öbür bütün toplumlarla arayı olağanüstü açıyor.

Rakipsiz gitmeğe başlıyor. Bütün öteki güç merkezleri — bunların başında Rusya geliyor—, hâlâ Yeniçağ Avrupa medeniyetinin değerlerine ve buhar sanayiine bağlı hareket etmekteydiler. Biz de onları izliyoruz. Bir buçuk gözümüz Fransada, yarım gözümüz de Rusyada. Fransa Birinci dünya savaşına değin geleneksel, yânî Yeniçağ Avrupa medeniyetinin yolundan gidiyor. Birinci dünya savaşında büyük bir şok yaşıyor. İngilizin eteğine sığınarak, sahte bir zaferle Almanın elinden kurtuluyor. Almanya, İngiliz-Yahudi medeniyeti yolunu izlemek istemiyor. Hattâ Yeniçağ Avrupa medeniyetinden de sapmağa çalışıyor ve ayrı bir medeniyet teşkil etme iddiasında. Ama iki cenâh arasında bocalıyor: Ağır ile elektronik sanayi.

Biz de, tanzimattan itibâren özellikle de II. Meşrutiyetle birlikte İslâmdan kurtulalım, bu değerlerle yoğrulalım diye Yeniçağ Avrupa medeniyetinin değerlerine sarılmışız.

Geri kalmamızın sebebi din ve ancak bunu bırakırsak ilerileyebiliriz diyemi düşünüyorlar?

Toplumsallaşan Yeniçağ Avrupa medeniyetinin değerleri, dinin dışlanmasını içerir, çünkü din her çeşit hürleşmeyi, gelişmeyi önleyen en başta gelen unsurdur. Marx'ın ünlü "din, kitlelerin afyonudur" lâfı yanlış anlaşılmıştır. Marx orada dini olumlu bir anlamda kullanıyor aslında; ama olumsuzca algılanıyor. Bizde de öyle olmuştur. Din tu kakadır. Din denince bizde anlaşılan öncelik ve özellikle İslâm olmuştur. Çağdaş

medeniyete kulac atanlar, Hırıstıyanlığa yahut başka bir dine değil, Müslümanlığa karşıdırlar. Bütün kötülüklerin başı, Müslümanlık ve tabii onu ortaya çıkartan kişi Hz. Peygamberdir.

Çocukluğumda bu dönemin insanlarının sohbetlerini hatırlıyorum. Hz. Peygamber'de iler tutar taraf bırakmazlardı. Bu çok belirleyici bir unsurdu. Mustafa Kemâl Paşanın da, son derece kötüleyici ifâdelerinin yer aldığı ecnebi dillerdeki tercümelerini gördüm. Ne isteniyor? İlk başlarda devlet önderliğinde, toplumculuğa kayan bir düzen özleniyor. Bu yalnızca Yeniçağ Avrupa medeniyeti ve Rusyada olup bitenlerden ötürü değil; devletci tarihimizden ileri geliyor. Tarihimiz iki ana sutuna dayanır: Devlet ve asker. O bakımdan devletcilik bize çok yakındır. Zâten küresel medeniyetin gerektirdiği, istediği serbest iş erbâbı, müteşebbis de yoktu bizde. Azınlıklar arasında Rumlarda, özellikle de Yahudilerde vardı. Bunlar da dışlanmağa çalışılıyordu; çünkü Birinci dünya savaşından sonra, hattâ daha öncesinde başlayan ve gittikce yükselen bir millîleşme çizgisi hâkimdi dünyaya. Bir taraftan vuruşma meydanlarında süreklice yeniliyoruz. Bunu nasıl durdururuz? Yeniçağ medeniyetinin getirdiği en önemli hâdise olan fenni/teknolojiyi alıp buna uygun insan yetiştireceğiz. Bu ne şekilde yapılır? Askerî okullarda. Yeniçağ medeniyetinin zihniyeti çerçevesinde açtığımız çağdaş okullar, askerî okullardır.

Modernleşme hareketi asker üzerinden gerçekleşmiş,

öylemi?

Harbiye ve tıbbiye üzerinden önce Fransızlardan Yeniçağ fikriyâtını almağa başlıyoruz. Ama yakınlık duyduğumuz, organik bir bağlantımızın bulunduğu millet Prusya Almanyası. Onlar da bizim gibi asker. Asker okullarımıza oradan adam getiriyoruz ve yeni orduyu da Almanlar kuruyor. Berâberlerinde teknolojiden ziyâde fikriyâtı getiriyorlar. Zirâ Almanyanın güçlü olduğu nokta zihin meselesi, yânî idealism, romantism ve millîleşme düşüncesi. Niçin millîleşmeye kalkıyor Almanya? Kendini ezen İngiliz – Fransız dünyasına tepkili de ondan. Biz nasıl ki vuruşma meydanlarında gâlip gelmekiçin teknolojiyi edinme zorunluluğu duyuyorsak, onlar da bunu hissediyor. Ayrıca bir de, maneviyâtcılığı getiriyorlar. Milliyetciliğin arkasındaki maneviyâtcılığın üstünde de akıl unsuru yer alıyor. Savaş akılla tasarlanır ve kazanılır. Yiğitlik yanında akıl da lâzım. Biz akıl meselesini yaklaşık Onaltıncı yüzyılda unutmuşuz. Harbokulu yoluyla gelen Türkcülük de var. Almanlar Germencilikten mülhem kafamıza Türkcülüğü sokuyorlar.

Alman romantismi bizde Türkcülükmü?

"Siz kimsiniz?" diye sorup cevabı da kendileri getiriyorlar. Zirâ bizim ilk büyük Türkiyâtcılarımız, hep Almanlardan veya onların dümen suyundan yürüyen Macarlardan çıkmıştır. Bu kimselerin, "siz İç Asyadan geliyorsunuz. İslâmdan önce büyük bir kültürünüz vardı..." gibi ifâdelerinin etkisiyle, ilk Harbiye

çıkışlılarda müdhiş bir Türklük, Türkcülük bilinci belirmeğe başlıyor ve hiçbir şekilde varolmayan bir hâdise ortaya çıkıyor. Birinci dünya savaşında, İslâmla birlikte bu Türklük çok önemli bir yer tutuyor. Hele hele savaşın sonlarında Araplarla aramızda geçen tatsızlıklar, büyük çatışmalar, bizi büsbütün Türklüğe yöneltiyor ve son büyük seferimizi bir Türk ülkesine, Azerbaycana yapıyoruz. Aslında daha da öteye gitmek isteniyor. Turancılık da çok önemli bir akım olarak karşımıza çıkıyor. Bizde felsefî anlamda en önemli fikir hareketi, Ziya Gökalp'ın milliyetciliğidir. Onu tetikleyen de, Osmanlı devletini bu yolla parçalama niyetindeki Moiz Kohen'dir.

İmparatorlukla milliyetcilik yanyana olmuyormu?

Bizim Türkcülüğümüz öbür milletlere, Araplara, Kürtlere, Arnavutlara v.b. bulaşıyor. Herkes kendi borusunu öttürmeğe başlıyor. İngilizler de bundan yararlanıp Arapları kışkırtıyor ve onları bağımsızlığa yönlendiriyor. İstiklâl harbının çıkışına geldiğimizde defterimizi dürüyorlar. Sevr antlaşmasıyla "bitti" deniliyor. Ama beklenmedik bir olay başgösteriyor. Bir mucize. 15 temmuz kalkışmasına direnişimizin, karşı çıkışımızın benzeri bir olay. Bu biten millet Orta Asyaya sürüleceğine başkaldırıyor ve bu milletin mucizevî bir hareketi ve irâdesi ortadan kalkmasını önlüyor. Orada da kimse insanların yollara dökülmesini beklemiyordu ve burada bir partinin, bir adamın, propagandasına gitmeğe de hacet yok. Tabii ki bir kişi hep önderlik eder.

Meselâ Ethem beğ ile Kâzım Karabekir Paşa İstiklâl harbının önderlerindendir; sonunda derleyip toparlayan da Mustafa Kemâl Paşa olmuştur. Bu da olağandır, asker olduğundan ötürü disiplinli bir adamdır. Ethem beğin böyle bir disiplini yok; çetecidir en nihâyetinde.

Kabul edilmiş olsa Sevrden sonra Orta Asyaya sürülecektik, öylemi?

Evet, Lloyd George söylüyor bunu. "Bu yabanîleri, işe yaramaz vahşîleri Orta Asyaya süreceğiz" diyor. Daha on iki milyonmuydu neydi nüfusumuz o günlerde. Onca insanı kesmek kolay değil tabii. Ne yapacak? Orta Asyaya sürecek. Çünkü burası çok muteber bir coğrafya. Istanbul, Anadolu, Doğu Trakya dünyanın merkezi. Burayı herkes kapmak ister, öncelikle de İngilizler. Peki bu hareket nasıl ve niye başlıyor? Çok eski, derin, köklü bir devlet bilincinin dirilişi var.

İstiklâl harbındamı?

Evet. Babamın sofra sohbetlerinden kulağımda kalan bilgiler bunlar. Tarihcilerimiz muteber görmez muhtemelen.

Sözlü tarih diye bir anlatım da var.

Tarihimizin en büyük adamlarından biri, hattâ adamı II. Abdülhamit Han, nereden geldiğini bir türlü çözemediğim olağanüstü bir devlet bilincine sâhip. Yakınlarına tam olarak açık değilse de, Rauf Orbay üzerinden hatırladığım bir durum bu. Orbay, Abdülhamit'le teması sürdürüyor. Hattâ Abdülhamit Selanik sürgünündeyken Mustafa Kemâl Paşayla

ziyâretine gidiyorlar. Mustafa Kemâl Paşa yanına çıkmıyor, bağçede Orbay'ı bekliyor ve şehzâdelerle sohbet ediyor. Balkan harbı koptuğunda Abdülhamid'i Alman gemisiyle Istanbula kaçırıyorlar. Beykoz taraflarında bir yerde, galiba Küçüksuda muhâfaza altına alınıyor ve yine Rauf Orbay ihtiyâçlarını karşılamakiçin oraya da gidip geliyor.

Abdülhamid'in kaçırılmasında Rauf Orbay ve Mustafa Kemâl'in rolü varmı?

Sanmıyorum. O kadar yüksek bir mevkide değiller; düşük rütbeli genç subaylardı o zaman. Daha yukarıdakiler ile Almanlar, özellikle II. Wilhelm buna müdâhil oluyor. Alman zırhlısıyla kaçırılıp Istanbula getiriliyor. Bir iddia veya tevâtürmü bilmiyorum, Birinci dünya savaşı biterken Abdülhamit Han, Vahdeddin'e "Anadoluya adam gönderin" diye haber yolluyor. Tahtta o var çünkü. Vahdeddin, Abdülhamit Hanın tam tersi. Abdülhamit Han güçlü bir şahsıyet, öbürü daha mülâyim, zayıf bir adam.

Nıhâyet oradaki hareketleri derleyip toparlamak üzre Mustafa Kemâl Paşayı seçiyorlar. Berâber Berline gittikleriçin Vahdeddin, Mustafa Kemâl Paşayı tanıyor. Abdülhamit Han bu sırada, yânî 1918de vefât ediyor. Mustafa Kemâl Paşa Anadoluya gidiyor ve Anadolu onu bağrına basıyor. Kendinden çok daha güçlü ve kıdemli Kâzım Karabekir Paşa ona selâm çakıyor. Niye? Mustafa Kemâl Paşaya saygısından değil, padişahtan gelen emir böyle. Devlet ne diyorsa odur. Meselâ dünyagörüşüm ne

olursa olsun, mademki devletin rejimi cumhuriyettir, meslek hayatımda hiçbir zaman bundan sapmamışımdır. Kâzım Karabekir Paşanın da Mustafa Kemâl Paşayı sevip sevmemesi mühim değil. Gelen emir neyse onu tatbîk ediyor ve Mustafa Kemâl Paşa hareketin başına getiriliyor. Birilerinin ifâde ettiği gibi ilahî icâzetle olmuyor bu. Devletin kararının uygulanması söz konusu.

Padişah o sırada Istanbulda İngilizlerin kıskacında. İngilizler, kendilerinden gizli, böyle bir hareketin başlatıldığını haber aldıklarında küplere biniyorlar. İnfiâl hâlindeler. Bu hareket Abdülhamit Hanın kurduğu bir teşkilâtla yürütülüyor: Jurnalcilikten dönüştürülen Teşkilâtımahsûsayla. Bu açıdan bakıldığında, Birinci dünya savaşında dendiği kadar başarısız değiliz. Her şeyden önce iki tâne yeri göğü çınlatacak zaferimiz var: Çanakkale ile Kutu'l-Amâre. Enver Paşanın hatası olmasaydı, orduyu durduk yere Kafkasyaya, Azerbaycana yönlendirmeseydi, Kutu'l-Amâre'yi kalıcı bir zafere dönüştürebilirdik.

Mustafa Kemâl Paşa da varolan bir devleti sürdürüyor. Ankarada Büyük millet meclisi kuruluyor. Hiçbir devrim hareketinde daha baştan meclis ve muhalefet oluşturulması gibi bir duruma rastlanmaz. Burada olay, iki bin beş yüzyıllık Türk devletinin tasarladığı çerçevede cereyân etmektedir. Hiçbir şey tesâdüfe bırakılmıyor. Devlet çerçevesini zorlayan unsurlar da var. İstiklâl harbını başlatan ve Yunanlıya

ilk karşı çıkan Ethem beğ, kendiliğinden yapıyor bu işi. Nereden biliyorum? Büyükdayım Hasan beğ (Amca), Ethem beğin yâveriydi. Daha önce de bahsetmiştim, Ermeni tehcir komitesi başkanı olarak Halepte binlerce, onbinlerce Ermeniyi kurtarıyor ve bu yüzden ordudan atılıyor. Oradan dönünce yıkılmak üzre olan Osmanlının yerine yeni bir devlet kurmakiçin Ethem beğe katılıyor. Devletin tasarlanan adı 'Osmanlı Cumhuriyeti'dir. Fikir dayımdan çıkıyor. Ordunun adı da çok ilgi çekicidir: Yeşil ordu. 'Kuvayıseyyâre' yeşil orduya dönüştürülüyor. Niye yeşil, nereden alıyor ilhâmını? Kızıl ordudan. Rusların rengi kızıl, bizimki de yeşil. Yeşil İslâmın rengidir de ondan.

Bu ordu, çete savaşı şeklinde yürütüyor işlerini. Mustafa Kemâl Paşaysa devletin adamı. Devlet, oldum olası iki bin, iki bin beş yüzyıldır muntazam ordunun üstünde yükselmiştir. Bu, Türkün iki bin yıllık geleneğine bağlı bir devlet. Dolayısıyla çeteciye, yânî gayrınizâmiye tahammülü yok. Başlarda halifenin ortadan kaldırılması, hükümdarlığın yıkılması üzerine bir tasarı da söz konusu değil. Zâten halk savaşa savaşa savaştan bıkmış, usanmış. 1911 Trablus harbından beri, 1922ye değin sürekli cephedeler.

Kurtuluş savaşı öncesi...

Tabii. Ethem beğ de efelere haber gönderiyor, bakıyor ki toparlayamıyor milleti ve "hilâfeti kurtaracağız; Darulislâm ayaklar altında" diyor. İşğâl kuvvetlerinin en büyük hatası ırza geçmeleri. Üst üste böyle haberler

geliyor İzmirden. Bu, Müslümanların, özellikle de Türklerin en hassas ve zayıf noktasıdır diye çok başvurulan bir yöntemdir. Meselâ Sırplar da sırf bu yüzden Boşnak kadınlarına aynını yaparlar. Çünkü sâdece kadının değil, bütün ailesinin, atasının, kocasının, sevgilisinin, kardeşinin, hepsinin yüzünün karartılması söz konusu. Bu muazzam bir tepki yaratıyor ve birden canavar uyanıyor. Mustafa Kemâl Paşa geldiğinde hareket çoktan başlamış oluyor.

Adamlar özellikle batıdan toplanıyor; fakat bu kez doğudan da toplamak gerekiyor. Batıda Rum, doğuda Ermeniler var. Ermeniler, bayağı teşkilâtlı şekilde Rusların donattığı büyük kuvvetlerle savaşıyorlar. Orada da Kâzım Karabekir Paşa bunları durdurmağa çalışırken, dayımdan dinlediğim kadarıyla, yanlış hatırlamıyorsam, 1920de Mustafa Kemâl Paşa, Ethem beğe telgraf çekip "batıdaki harekâtı durdur, doğuya intikâl et, doğu çöküyor" diyor. Ethem beğ önce sinirleniyor. Burada kavmî durumları da nazaritibâra almak lâzım. Bende de Çerkes kanı olduğundan, rahatlıkla söyleyebilirim, akılları değil, duyguları çok baskındır; çabuk sinirlenirler ve savaşcıdırlar. Ethem beğ de böyle. Velhâsıl doğuya gidiyorlar. Kâzım Karabekir Paşayla birlikte Ermenileri yenip tekrar batıya dönüyorlar. Ankaradan geçerlerken halk olağanüstü bir tezâhüratta bulunuyor. O kadar ki nalları öpüyorlar. İsmet ile Mustafa Kemâl Paşalar bunu hoş karşılamıyorlar. Buradaki teveccüh sâdece Ethem beğe

sevgiden değil, 'bir seçeneğim var' demekiçin halkın kullandığı bir yöntem aynı zamanda.

Sonra Ethem beğ bıraktığı yerden Rumlarla döğüşmeğe devam ediyor. Bu arada Ankaradan orduya katılmasıçin gelen baskılar var. Özellikle Birinci İnönü vuruşmasını, işittiğim kadarıyla Ethem beğ kazanıyor. İkinci İnönüde de yanlış anlama yüzünden iki taraf çekilmeğe koyulur. Bizimkiler de hucuma kalkma niyetinde değiller; ama Rumların çekildiğini görünce paldır kültür bastırıyorlar. Aslında buna bakarak en önemli vuruşmamız Sakarya meydan muhârebesidir.

Tabii, burada Ethem beğ ile dayım tarafından asıl kırılma noktası, Ankarada milletvekillerinin maaşına muazzam bir zam getirilmesi hâdisesi. "Bu kadar yokluk içinde bocalayıp duruyoruz, bu ne menem bir şeydir" diye Ankaraya çok sert telgraflar çekiyorlar. Bu da hâliyle Mustafa Kemâl Paşayı kızdırıyor. Onu durmadan kışkırtan da İsmet Paşa. Muhtıra veriyor "ya Kuvâyımilliyeye katılırsınız ya da sizi lağvederim" diye. Katılmamağa karar veriyorlar. Atinaya gidiyorlar. Niye Yunanıstan bilmiyorum. O günlerde çocuktum daha; on iki, on üç yaşlarında, böyle şeyleri soracak hâlde değildim. Ardından Ethem beğ galiba oradan Lübnana gidiyor, dayımı da Selaniğe naklediyor Yunanlılar. Hayâl meyâl hatırlıyorum.

Dayım iflah olmayacak bir adamdı. Selanikte bir kahvânede birden yaygarayı basıyor "yaşasın Mustafa Kemâl!" diye. Bunu dertop ediyorlar. Önce bir felâket

döğüyorlar, arkasından götürüp ormana salıyorlar. Günlerce, belki de haftalarca ormanda yürüyor. Rastladığı köylerde ancak üç, beş lokma yiyebiliyor. Sonunda Yunanıstanda olduğunu sanırken bir bakıyor ki, Bulgarıstana geçmiş. Enişteşi, yânî büyükbabam Kırcalili, Rodoplardan Avşar. Dolayısıyla orada destek bulabiliyor. Filibede oturuyor, bir süre orada Türkce öğretmenliği yapıyor. Bu sırada İstiklâl harbını kazanıyoruz, Cumhuriyet kuruluyor. Mustafa Kemâl Paşa, düşmanlarının Türkiyeye dönmesini yasaklıyor. Dayım da 150liklerden biri olarak, İsmet Paşanın cumhurbaşkanı olduğunda, Mustafa Kemâl Paşanın düşmanlarını affetmesine, yânî 1938e değin Bulgarıstanda sürgünde kalıyor. Büyükbabam o sıra dayıma her ay para gönderiyor.

İstiklâl harbının bitmesiyle hilâfet ve Osmanlı devleti nasıl lağvedildi?

İlk gençlik günlerimde işittiğim bir olay, Lozanda yazılı bulunmayan üç maddeden birinin hilâfetin lağvı olduğudur. Bazı tarihcilerimiz bunu kabul etmiyor. Evet, kâğıt üstünde değil; fakat o toplantılarda bulunmuş kişilerin ifâdelerinden edindiğim bilgiye göre bunun yazılı olmayan şart şeklinde ortaya çıktığıdır. Hilâfetin ilgâsı, yazının değişmesi ve kurulacak Türk devletinin bir daha Müslüman devletlerle herhangi bir ilişki kurmaması. Bu bilgi doğru yahut yanlış. Ne o ne de bu yönde belgem, kanıtım var. Ağızdan kulağa dedikleri cinsten.

Lozan görüşmeleri çok uzuyor. Bir türlü sonuca bağlanamıyor. İki safhada gerçekleşiyor. Görüşmeleri bulandıran en önemli kişi, orada heyette bulunan Rıza Nur beğ. Rıza Nur beği ne tanıdım ne de gördüm. Ben doğmadan ölmüş. Onun söylediklerinin tersine "sizi Sèvre'de ortadan kaldırmadık, ceset hâline getirmedik. Hadi, bağışladık; ama zinhâr önceki duruma dönmeyeceksiniz" demeleri bana çok makul geliyor. Kim olsa yendiği, sırtını yere vurduğu düşmanına bunu kabul ettirir. Mustafa Kemâl Paşa da, ihtimâl, hilâfetin ilgâsına çok yatkındı. İsmet Paşayı bilmem; ama onun bu duruma son derece olumlu baktığı kanısındayım. Hakezâ yazının değişmesine de. Dolayısıyla bu üç maddeyi canıgönülden benimsediler ve uygulamağa koydular. Böylece yeni bir medeniyet devreye sokuldu ve dört elle bu İngiliz-Yahudi medeniyetine sarıldık. 1920de Osmanlının çöküşüyle İslâm medeniyeti de sona erdi. Bu kadar açık, matematik bir ifâde olabilir ancak.

Cumhuriyet kurulurken Fransız orijinli bir devlet kurmağa kalkışıyoruz, ama sonradan İngiliz...

Hattâ Mustafa Kemâl Paşa zamanında da birkaç kez kabuk değiştiriyoruz. Önce Fransız usulünde ilerliyoruz. Ama bu devletin taşıyıcı kirişleri de Türklerdir, Sünnî Müslümanlar. Laiklik istense de, laikliğe çok aykırı bir tavır içindeydiler. Sonra da Yunanıstandan ve Balkanlardan Sünnî Türkleri alıyoruz.

Mübâdele esnâsındamı?

Evet, 1923te. Cümle Hırıstıyanı çıkarıyoruz. Ermeni

zâten gitmiş, Rumları da atıyoruz. Istanbul dışındakileri tabii. Hızımızı alamayıp Türkleri de gönderiyoruz; Hırıstıyan Türkleri, düpedüz Türk Karamanları. Oğuzlardan önce Anadoluya gelip yerleşmiş, Bizans tarafından kendilerine Hırıstıyanlık kabul ettirilmiş adamlar bunlar. Yalvarıp yakarıyorlar "biz Türküz, Rumca bilmeyiz, *Kitâbımukaddes*imiz Rum harflarıyla Türkce" diye, ama "sen Hırıstıyansın, git" deniyor.

Gagavuz Türkleri?

Onlar Ukranya, Romanya taraflarındaydı. Bunlar ağlaya ağlaya, dayak yiye yiye gidiyorlar. Türk olduklarıçin bir de orada dayak yiyorlar. Buraya Türklerin yanısıra, Türkolmayan Müslümanlar, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar da geliyor. Böylece nüfusu mütecânis kılıyor; Müslüman Sünnî yânî. O kadar Müslüman Sünnîliğe vurgu yapılıyor ki, hani bu, millî bir devlet olacaktı? Ayrıca burada Kürtler de atlanıyor. Kürtler o günlerde Anadoluya yayılmış değiller, Güney doğu Anadolunun küçük bir bölgesinde oturuyorlar, Irak da İngiliz idâresinde. Yunanıstanla yaptığı anlaşmanın benzerini İngilizlerle de yapıp Kürtlerin Irağa sürülmesi karşılığında oradaki Türkmenlerin alınması gündeme gelebilirdi.

Araplara aynı muâmelede bulunmuyor. Onlara karşı bir öfke var. İstiklâl harbı sürerken, yanlış hatırlamıyorsam 1921de, Şamdan Ankaraya Mustafa Kemâl Paşaya bir heyet geldiği bildiriliyor. Onlar da İstiklâl harbına katılmak istiyor. Meşhur bir lâfı vardır

Mustafa Kemâl Paşanın, "ne Şanın şekeri, ne Arabın suratı" diye. "Ne Şamın şekeri ne Arabın..." dediği şeklinde bir tevâtür de var. Mustafa Kemâl Paşa müstehcen konuşmayan bir adam. Onu Falih Rıfkı beğ müstehcenleştirmiş olmalı.

Bir çelişki yokmu burada? Seküler bir devlet kuruluyor; ama kendisine hiç sorun çıkartmayacak Karaman Türkleri gönderilip dışarıdan Boşnaklar, Bulgarlar, Çerkesler getiriliyor. Sünnîliğin çok önemli bir yeri mi var?

Niye? Çünkü kafalar karışık. Tek kelimeyle, felsefemiz yok. Felsefe olmadımı, kavramları karıştırıyorsunuz. Cumhuriyetin başlarında da böyle. Devlet önceliği, İslâmın gündemden çıkarılması; fakat aynı zamanda İslâmın baştâcı edilmesi, çelişik bir durum tabii. 1928lere gelindiğinde yeniden allak bullak olunuyor. Dünya, Amerikada başlayan büyük bir malî bunalıma giriyor. Bu kere de devlet önceliği terkolunup özel teşebbüse ağırlık verilir olunuyor. İşte burada İngiliz-Yahudi medeniyetine bir hamle var.

1928 buhranında Mustafa Kemâl bunu görüyor, ona yöneliyor ve bu yüzden başbakanı değiştiriyor, öylemi?

Mustafa Kemâl Paşanın bilgisi yoksa da, dehşet sezgisi var. Verdiği bütün kararlar, üstün bir öğrenimin sonucu falan değil; çünkü öyle bir öğrenimi yok. Müdhiş bir akıl ve zekâ sâhibi. Bakıyor, ortada bir açmaz var. Dört elle sarıldığımız Fransız kültürüne dayalı Yeniçağ medeniyeti bizi bir yere götürmüyor. Daha Birinci dünya savaşında bizi yerden yere vuran İngilizlerle hesaplaşıyor, bilâhare

onlarla iş tutuyor. Onların arkasında Yahudileri görüyor. Zâten Abdülhamit Handan beri bizde bir Yahudi bilinci uyandırılıyor. Emin değilse de, elyordamıyla yürüyor. Etrâfında adamı da yok; yalnız. Şevket Süreyya'nın dediği gibi "tek adam."

1928de özel teşebbüse yönelirken bunu İsmet Paşayla yapamayacağını anlıyor ve Celâl Bayar'ı getiriyor. Ama o da başaramıyor. Okumuş adamı yok. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi kimseler dış Türklerden, Kazandan, Bakudan geliyorlar. Osmanlı olmadıklarından, olaylara farklı açılardan bakıyorlar. Bunlar Mustafa Kemâl Paşayı şaşırtıyor, yanlış yollara sevkediyorlar. Lozandaki şartların yanında onların "bu yazı değişsin, bizi bir yere götürmüyor. Zâten bu din bizi mahvetti; batırdı" şeklinde sürekli telkinleri de var. Mustafa Kemâl Paşa birçok belâ yaşamış, hattâ felâketten felâkete koşmuş bir adam. Bütün bunların arkasında da hep İslâmı görüyor. Bu, Jön Türklerin, İttihat–Terrakînin ortak kanâatı. O nesil çizgisinden gelen babamdan, büyükdayımdan biliyorum bunu. Onları birleştiren ortak payda: "İslâm adına bin yıl savaştık, bütün öteki Müslüman toplumlar, milletler sâyemizde ihyâ oldular, biz İslâm yoluyla perîşân olduk; yeter artık" düşüncesi.

İsmet Paşayı alıp Bayar'ı göreve getirmekle özel teşebbüs sağlanabiliyormu?

Tam olarak özel teşebbüse geçemiyorlar. İş bankası özel ile devlet teşebbüsü karması bir hâdisedir. O sıralarda sermâyeciliğe, dolayısıyla da İngiliz-Yahudi

medeniyetine balıklama dalma dirâyetini gösteremiyorlar. Çünkü o medeniyete karşı bir hareket olarak Almanya nasyonal sosyalismi çıkıyor.

Yine bir ikilemde kalıyor.

Kaç ikilem! Rusyada komunism var, Fransada liberalism, İngilterede kapitalism, Almanyada nasyonal sosyalism, İtalyada faşism. Gel de çık işin içinden.

Dünyadaki bu dalgalanmalar ve 1928 buhranı nasıl bir yola sevketti Atatürk'ü?

Her şeyden önce devletin İslâm ve Osmanlı çerçevesinden çıkarılmasına karar veriyor. İkincisi, gençliğinde, Alman kültürüyle Fransız kültürünün bir karışımına marûz kalmışken, yetişme çağlarında 1925ten itibâren tutarlıca İngiliz kültürünün hâkimiyetine kulac atıyor.

Burada bir kırılma noktasımı var yoksa yine sezgiselmi?

Sezgisel bir olay. İngilteramerikanın dünyaya hâkim olma eğilimini anlıyor. Bunları bütün olarak değerlendirmek durumundayız. İlk başlarda çıkar itibârıyla, Kurtuluş savaşı sürerken yardım alma, destek bulma bâbında Rusyaya yakınlığa rağmen, bunda samimî değildi, bu bir sıyâsetti. Ne vakıt devletleştik, 1923ten sonra Rusya ile ilişkiler zayıflamağa başladı, özellikle de 1924te (Vladimir İlyiç Ulyanov) Lenin'in ölümü ve Yosef Stalin'in iktidara gelmesiyle iyiden iyiye Rusya ve onun Türkiyedeki uzantısı komunistlerle bağları gevşetti. Bu adamlar değişik vesilelerle içeri atıldılar. Nâzım Hikmet meselâ, bahriyelileri

ayaklandırma bahanesiyle içeri alındı. 1928den itibâren hepten gözle görülür derecede ayyuka çıkıyor bu olaylar.

Nâzım Hikmet'in ya da sol kesimin devredışı bırakılması Rusyaya karşı bir tavır olarakmı gerçekleşiyor?

Rusyanın yörüngesine girmekten kaçınma hâdisesi. Devrim sırasında bağımsızlığını ilân eden Türk devletlerinin teker teker yeniden Rus hâkimiyetine alınmağa başlanması, sanıyorum Mustafa Kemâl Paşada birtakım soru işâretleri bırakmıştır. Dış Türklerle ilgili bir iddiası, fikri yoktu. Tümtürkcü/Pantürkist gibi üst perdeden ülkülerle de hareket etmedi. Bütün derdi, Anadolu ve Doğu Trakyada Türkiye Cumhuriyetinin sağlam temeller üzerinde yükselmesiydi. Garip bir aklıselimi vardı. Somut birtakım noktalara bağlayamıyorum. Meselâ, Büyük Taarruzun ardından Rum ordusu Egeye döküldüğünde Trakya boşta kalıyor. Geliboluda Rumların çekildiğini, kaçıp gittiğini kimse bilmiyor. Askerlerimiz hükümet binâsına geldiklerinde, hâlâ Rum bayrağı dalganıyor, Rum askerlerinin de içeride olduğunu sanıp girmeğe çekiniyorlar. Bir çocuğu gönderiyorlar, bakıyorlar ki boş, ancak o şekilde ilerliyorlar. Benzer denemeler bütün Trakya boyu yürüyor. Zâten Rumlar sırra kadem basmış. O günlerde ordu rahatlıkla Selaniğe kadar ilerileyebilirdi. İngilizler Musul ve Kerküğe girmeği yasaklıyorlar; Mudanyada da kuvvetli birlikleri var; ama müdâhale etmiyorlar, sâdece "haddınızı bilin!" diye uyarıyorlar. Batı Trakyayla ilgili herhangi bir uyarı yok. Niye yapmıyor bunu?

Niye yapmıyor?

Aynı şeyi İsmet Paşa da İkinci dünya savaşında uygulamıyor. Burnumuzun dibinde duran adalara çıkmıyor. Bu bir temkin. Bu tarz bir temkini Abdülhamit Handa da görüyoruz. Hareket ordusunu Yeşilköyde durdurmaması büyük bir hataydı. Çok güçlü bir Hassa ordusu var; gönder, tükürüklerinde boğsunlar onları. Yapmıyor bunu. "Kardeşi kardeşe vurdurtmam" diyor. Bir ihtimâl, iktidarı devam edebilirdi böylece ve savaşa girilmezdi. Tarihi geri saramıyorsunuz tabii. Acayıp bir temkin var ortada. II. Mahmud'un ancak bıçak kemiğe dayandığında Yeniçerileri yerlebir etmesi gibi.

Bizde 1930dan itibâren gittikce yükselen bir millîllik dalgası var. Almanyadaki nasyonal sosyalisme paralel giden bir olay bu. İtalyaya da 1922de faşism gelmiş. Bu ikisi biribirine çok karıştırılıyor. Meselâ nasyonal sosyalistlere faşist deniyor. Nazism ile faşism iki ayrı ideolojidir. Faşismde belirli bir milletin geçmişi, tarihi ululanır; kültür eserleri, dili, dini, mimarîsi, edebiyatı göklere çıkarılır. Faşismin derdi bu. Nasyonal sosyalismde bunların üstünde durulmaz. Onlara göre milletin dayandığı biyolojik esâslar önemlidir. Bugünkü adıyla gen —o zamanlar kan deniyordu; kabile devrinden kalma bir lakırdıdır bu—.

Mustafa Kemâl Paşa ile etrâfındaki zevât millîleşirken, faşism ile nasyonal sosyalismi durmadan biribirine karıştırıyor. Felsefî yetkinliği olmayan adamlar hepsi. Mustafa Kemâl Paşa felsefeyle işgörülmesi gerektiğini

anlıyor. Ama felsefeyi, bir şişeyi alıp masaya koyar gibi getiremiyorsunuz. Derin bir geçmişe ve temellere ihtiyâç var. Edindiğimiz ve yaklaşık Ondördüncü yüzyıldan beri kaybettiğimiz İslâm felsefesi burada işe yaramıyor artık, açıklayamıyor dünyayı. Yeni durumları izâh edecek bir felsefemiz de yok. Meselâ bizde hâlâ bir milliyetcilik dalgası eser; fakat onun neye dayandığı bilinmez. Bilinmediğinden ötürü de başımıza çok işler açar. Yer yer faşismin lâfızlarıyla, yer yer de baskın bir biçimde nasyonal sosyalistce konuşulmasına neden olması gibi. "Muhtâc olduğumuz kudret damarlarımızdaki asil kanda mevcuttur" cümlesi meselâ. Bundan daha nasyonal sosyalistce bir lâf olamaz. Hitler'in bile tevessül etmediği diğer aşırı bir ifâde de "ne mutlu Türküm diyene." Bu muammâ, bir türlü açıklanamaz; çünkü bilinci yoktur. Mustafa Kemâl Paşada varmıydı, yokmuydu bilmiyorum. Onda vardıysa da, onun dışında kimsede görmüyoruz. Bizde bunun gibi birçok olay anlaşılmamıştır. Bugün bu, kültür v.b. diye tevil ediliyorsa da, tamamıyla kavmî ve kavmiyetcidir.

Sonra başını Nihal Atsız'ın çektiği nasyonal sosyalist bir nesil yetişiyor. Ellerinde pergellerle, gönyelerle çıkıp kafatası ölçüyorlar. Gençlik yıllarımda vardı bunlardan. MHPnin yeni yeni palazlanmağa başladığı günlerde Türkcü, milliyetci dergilerde "kafatasımız, Türk tipi kafatası nasıldır, nasıl olmalı ve ne ölçüde olmalıdır?" gibi lâflar ediliyordu.

Öte yandan nasyonal sosyalismden çok, faşisme

ağırlık verilen kültür değerlerine yöneliyor. Bu kültür değerlerimiz neler? Buna bir açıklık getirilmiyor. Neler uydurulmuyor? Bizim en önemli, en yüce geçmişimiz Osmanlıdır, Türk tarihinin zirvesidir Osmanlı. Ama bu reddediliyor ve tümüyle siliniyor. Osmanlıdan, İslâmdan önceki Türklükten bir şey bulamıyorsunuz.

Güneş dil teorisi gibi.

1930lu yılların milliyetcilik furyasında Mustafa Kemâl Paşanın etrâfını saran birtakım kişiler, Türkcenin özüne kavuşturulması fikrini savunurlar —ki bu bir Yahudi oyunudur; tamamıyla Türkceyi yıkma ve ortadan kaldırma derdidir—. Mustafa Kemâl Paşa o furyaya kapılır ve Türkce yıkılır. 1937lerde olağanüstü aklıyla bunun farkına varır ve Türkceyi yeniden ayağa kaldırmakiçin harekete geçer. Türkceye girmiş ecnebi kelimelerin Türkce asıllı olduğunu iddia ederek onları kurtarmağa çalışır. Güneş dil teorisinin esâsı budur. Çevresindeki adamlara tutup bu Arapcadır, Farscadır hastalığına kapılmayalım, onlar da özde Türkcedir demekiçin bu teoriyi uydurtuyor. "Herkes bizden geliyor" denilerek bir kosmopolitism yaratılıyor. Müdhiş bir kargaşa doğuyor.

Bunun nedeni felsefesizlik?

Evet. Mustafa Kemâl Paşa, bunu gidermekiçin her türlü deneyi yapıyor ve yaptırıyor. Bir fikir kadrosu yetişsin diye bir hareket başlatıyor.

Eksikliği görüyor, elinde yetişmiş adam da yok.

O kadroda yer alan insanlar yedi iklim, yedi bucaktan

gelen adamlar. Cevat Şakir beğ gibi kimisi kökümüzü batı Anadoluda arıyor; saçma fikirler ortaya atılıyor: Yunanlı yok, Türk var; Yunanlı Türkten neşet etmiştir. Biz Anadolunun ürünüyüz, Anadoludan başka kökenimiz yok gibi. Bir kısım da Nihal Atsız ve benzerleri, her şeyimizi Orta Asyaya bağlıyor. Ne var ne yoksa orada. Hattâ bunun üzerine "Mekkemiz Orta Asyadır" meâlinde ilâhiler besteleniyor.

Kemâlettin Kamu'nun "Kâbe Arabın olsun bize Çankaya yeter" demesi gibi.

Orta Asyadan dünyanın dört bir yanına oklar çıkartılıyor. Bütün insanlık oradan neşet etmiş gûyâ. Karmançorman bir Türkleştirme çabası var. Bir yandan Moğol Cengiz, Hun Attila Türkleştirilir, öbür yandan Sophokles ile Aristophanes, İbn Sînâ, Birûnî, hepsi Türk oluverirler. Dilin sâdeleştirilmesi olayıysa ayrı bir facıa. Türkcenin bütün tarihî mükdesebâtı küpeşteden atılıyor, üç kelimelik bir kuş dili yaratılıyor ve faşizan havalar esiyor. Nasyonal sosyalismin dil arılığı gibi bir çabası yok. Bütün derdi, soy temizliği.

O sıralarda biz de kontrpiyede kalıyoruz. Yer yer Ermeniye tokat atılıyor, yer yer Yahudiye. Meselâ 1936da Trakyada dehşet bir Yahudi aleyhdarı hava estiriliyor. Yahudiler peyderpey sürülüyor. Edirnede, Kırklarelinde, Tekirdağda, Geliboluda bayağı bir azınlıktılar o dönemde. Önemli bir kısmı Istanbula, bir kısmı da Filistine gidiyor. Bir gün Mustafa Kemâl Paşa Geliboluya geliyor. Bir Yahudi kendini arabanın önüne atar: "Paşam

Paşam, bizi burada istemiyorlar" diye haykırır. Mustafa Kemâl Paşa da "bu halk beni de istemezse ben de gitmek zorunda kalırım" der.

Adama hak vermek gibi bir tavrı yok. 1933te Naziler işbaşına geldiklerinde Almanyadaki bilimadamlarının, akademisyenlerin hepsi Yahudi değildi; Almanlar da vardı aralarında. Bunlar Türkiyeye sığındıklarında Adolf Hitler nazik bir şekilde Mustafa Kemâl Paşayı uyarıyorsa da, o bunları yine de alıp istihdâm ediyor; çünkü üniversitelerde kadro yok, adam lâzım. Albert Einstein'ın da Mustafa Kemâl Paşaya bu insanları ülkeye almasını rıcâ ettiği bir mektubu var.

Yahudi aleyhdarlığı 1938lerde birdenbire gündeme geliyor. O günlerden kalan Alman hocalara sormuştum: "Siz bunu hissetinizmi" diye. Bir tânesi, hattâ ünlü bir biyologdu; geç tarihte kendisine ulaştım ve kendisinden hem biyolojide hem başka konularda değerli bilgiler edindim. Ona da aynı soruyu sordum. "Olmadı öyle bir şey" cevabını verdi. Sonra derslerine dinleyici olarak girdiğim başka bir akademisyen daha vardı; o da Alman dili ve edebiyatında hocaydı ve dersleri olağanüstü güzel ve tiyatrovârî şekilde anlatıyordu. Arkadaşlarım götürmüşlerdi beni, talebesi değildim. Çok sonra emekliliğe ayrılmıştı; Rumeli hisarında oturuyordu. Birlikte denize giriyorduk. Çok keyifehli bir zâtımuhteremdi. Aynı şekilde ona da sormuştum. "Hayır, hiç sezmedim" demişti. Yahudi asıllı olmayanlar bu denetimi, gözetimi hissetmemişler.

Ama Yahudi asıllı bir akademisyenden bunun ipucunu almıştım. "Ne yapıyorlardı?" diye sordum. "Toplantılara, derslere bakıyorlardı. Önce farketmiyordum; sonra zamanla dikkatımı çeken olaylar oldu" dedi; fakat fazla ayrıntıya girmedi. Bu ne kadar doğru, ne kadar yanlış bilmiyorum, bunlar öznel olaylar sonuçta. Yine de Yahudi asıllı olanlar az buz da olsa bir kontrole tâbî tutulmuşlar gibi görünüyor.

Gelenlere vatandaşlıkmı verildi, çalışma iznimi?

Çalışma izni verildi ve bazıları buraya yerleşti. Curt Kosswig meselâ. Karısı Müslüman olmuştu ve ölümünden sonra Âşiyâna defnedildi. Müslüman olmamasına rağmen o da "beni karımın yanına defnedin" diye vasiyette bulundu, öyle de yapıldı. Çok hizmeti dokundu.

Asıl Yahudi hâdisesinin açığa çıkmış hâli İsmet Paşa zamanında, 1942de Varlık vergisi olayıdır. Yahudiler, Rumlar ile Ermeniler vergi ödemedikleriçin suçlanırlar ve yol inşâatına, taş ocaklarına sürülürler. Bu milliyetci çıkış 1942nin başında Almanların Stalingradda yenilmesiyle durur.

Yahudi karşıtlığının nedeni, Mussolini'yle Avrupada milliyetciliğin ve ırkcılığın başlamasındanmı?

Adolf Hitler'le başlamasından.

Hitler daha sonra gelmiyormu?

Daha sonra geliyor. Ama Benito Musollini'de Yahudi düşmanlığı yok aslında, Adolf Hitler'e yaranma bâbında Yahudi aleyhdarı kesiliyor. Ispanya ile Portekiz

Almanyadan kaçan Yahudilerin sığınağı oluyor. Ispanya faşist bir ülkedir. Dört faşist devlet var tarihte: Musollini İtalyası, Franco Ispanyası, Salazar Portekizi, Juan Perón Arjantini. Öyle "her askerî darbe faşisttir" gibi söylemler solcuların zırvalarıdır. Öyle çocuk oyuncağı değil faşism.

Türkiyenin gözünü diktiği yer Almanya.

Almanya.

İlginç bir şekilde, çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetine karşı heybetli bir hâlde yükseliyor.

Yeni bir medeniyet planıyla ortaya çıkıyor Almanya. Nasyonal sosyalism, bu yeni medeniyetin omurgası şeklinde tasarlanmıştır. Bu anlamda İkinci dünya savaşı, savaşların annesidir. Tarihte ilk defa tamamıyla ideolojik bir savaş olarak başgösteriyor. İktisadî ve sıyâsî tarafı yoktur; tümüyle ideolojiktir. İngiliz-Yahudi medeniyetiyle yeni ortaya çıkmağa yüztutan bu medeniyetin silâhlı çatışmasıdır.

İkisi arasındaki çatışma nereden çıkıyor? Almanya neyi amaçlıyordu, İngiltere neyi hedefliyordu?

Almanyanın amaçladığı hayat bireye, kazanca, kâra dayanmıyor. İnsan, soyunun ürünüdür. Bu soy, maddî ve biyotiktir; aynı zamanda maneviyâtı da bağrında taşımaktadır. "Geist" yânî maneviyât hayatımızı belirleyen en temel unsurdur. Maneviyâtın yüksek olduğu toplumlar başattırlar, muzafferdirler. Bunun en önemli göstergesi sağlam, savaşcı yönleridir. Savaşma yetisi bir toplumun sağlamlık ile sağlık belgesidir. Onun altında yaratıcılık yer alır. Bu da büyük bir kültür

yaratma işidir. Dolayısıyla bu üstün soyu elden geldiğince korumak gerekir. Kendini, soyunu korumakla yükümlü gören bir başka kavim, İbranîlerdir. Niye soylarını yüce görüyorlar? Tanrı dinini bir tek onlara emânet etmiş ve bütün dünya putataparken, Allah dinine mazhar olduklarından, onu korumaları lâzım. Bununiçin de soylarını sağlıklı tutmak mecburiyetindeler.

Bu iki blok karşı karşıya geliyor. Yahudi Onyedinci yüzyıldan itibâren kendine canyoldaşı, müttefik olarak İngilizi buluyor. Bütün olayları bu ittifâk belirliyor. Öncelikle A.B.D. yaratılıyor. Kara Avrupasında köprübaşıysa Fransız devrimiydi. Artık bu eski usul idâreden yenisine geçiliyor. Eski usule yânî Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetine "*ancien régime*" deniyor. Bu terkedilip İngiliz-Yahudi milletinin belirlediği düzen, çağdaş/modern rejim benimseniyor.

Böyle bir dünyayla karşı karşıyayız ve onu anlayamıyoruz, kavrayamıyoruz. Bunun bir belirtisi de Mustafa Kemâl Paşa zamanında hükümetlerin durmadan değişip durmasıdır. Tabii, bütün güç kendi elindedir. Buna rağmen yardımcıya ihtiyâç duysa da, bulamıyor.

İsmet Paşa ona yardımcı olamıyormu? Çok yakınında ve savaşta v.s. birlikteler...

İsmet Paşayla savaşta pek birlikte değiller. Okulda biraz bir temâsları var, Kulelide. Dayımdan bildiğim kadarıyla, okul arkadaşıdırlar. "Mustafa Kemâl, bizden

bir veya iki sınıf yukarıdaydı. Okulun bir çeşit deniz feneriydi, İsmet adı sanı işitilmemiş biriydi; sınıf arkadaşımdı, oradan tanıyorum" demiştir.

İsmet Paşa durgun bir zekâydı. Mustafa Kemâl Paşadan sonra en civcivli, en kötü zamanda başa geldi. Mustafa Kemâl Paşanın istediği, meselâ Fevzi Çakmak Müşir olaydı, hapı yutmuştuk. İsmet Paşanın, Atatürk devrimlerini tavizsiz sürdürürken hataları olmuştur. Ama nesnel şekilde değerlendirdiğimizde, duygular ile akıl ayrı şeylerdir; duygularım beni istediğim yere götürür, aklım götürmeyebilir. Aklımın kendi yolu var; benim de o yoldan gitmemi buyurur. Aklıma baktığımda İsmet Paşanın çok önemli işler yaptığını görüyorum.

Almanyaya dönüyor ve oradan bir çıkar elde ediyor.

Mustafa Kemâl Paşada öyle bir çıkar ilişkisi varmı? Sanmıyorum. Fakat İsmet Paşada var. Güce tapan bir adam bir kere. Mustafa Kemâl Paşanın bu bağlamda kafası karışık gibi görünüyor. İngilizleri takdir ediyor ve bu arada Almanyanın yükselişi de gözlerini kamaştırıyor. Başlarda, Hitler'in ilk çıkışında onu küçümsüyor. Askerlerin kibire varan gururları vardır. Bu, askerliğin kaçınılmaz bir özelliğidir. Mustafa Kemâl Paşa müşirliğe/mareşalliğe dek yükselmiş bir adam; daha ötesi yok. Hitler onbaşılıktan terhis olup Alman ordularının başkumandanı oluyor. Asker olmayan birinin böyle bir makama (Önderlik/Führer) tevessül edip kumandan olmasını hazmedemiyor. Bir de, dediğim gibi temkinli bir adam. Hitler'de temkin diye bir şey yok.

Ama garip bir şekilde ömrünün sonlarına doğru, 1936dan itibâren Mustafa Kemâl Paşada Hitler hayranlığı beliriyor. Önceki o küçümseme, horgörme tavrı değişiyor. Burada Hitler'in ona duyduğu hayranlığın da etkisi var. Hitler ve ondan dolayı Naziler, o dönemde Mustafa Kemâl Paşayı koyacak köşe bulamıyorlar. Her vesileyle onu taklid etmelerini salık veriyor ve çökmüş, yerlebir olmuş bir ülkeyi nasıl ayağa kaldırdıysa, Almanyanın da bu şekilde kalkındırılması gerektiğini ifâde ediyor. Tabii, Hitler'i en çok etkileyen Avrupa hayranlığı. Garplaşmamızın yarattığı bir etki bu. Kılık kıyafet, harf ve hukuk devrimi müdhiş hayranlık uyandırıyor onda.

Almanlarla aramızda Osmanlı zamanında başlayan dostluk, ne kadar etkili burada?

1880lerden itibâren Wilhelm ile Abdülhamid arasında başlayan o dostluğun, işbirliğinin anısı Almanlarda canlı, özellikle nasyonal sosyalistlerde. O günkü sağcılar bize hayranken, bugünkü —tümüyle Yahudilerin dümensuyundaki— sağcılar bizden nefret ediyorlar.

Atatürk'ün mason teşkilâtlarını kapatmasıyla bir ilgisi varmı acaba?

Hem var hem yok; yerine göre. Devrimlerinde en ufak bir esneklik sergilememesine rağmen, taktiklerinde askerlikten gelen engin savaş tecrübesi sonucunda müdhiş esneklikler gösteriyor. 1935ten itibâren Almanyanın durdurulamaz çıkışından, Hitler'in neredeyse peygamber raddesinde her söylediğinin

gerçekleşmesinden etkilenerek, Yahudilere karşı tavır takınmak sûretiyle bir taşla iki kuş vurmağa kalkıyor. Hem Yahudilerin gücünü azaltmağa çalışıyor hem de Almanyanın gözünü boyuyor. Yahudiler her yerde çok güçlü çünkü. Bizde de öyle. Cumhuriyetin kuruluşunda da rolleri büyük. İttihat–Terakkî Türkiyede masonluğu kuran adamlardır. Ünlü bir Yahudimiz var: Emanuel Karasu. Bu adam, Yahudilik meselesinden ötürü masonluğu ortadan kaldırmıyor; ama uykuya yatırıyor. Tarıkatlar kapatılıyor, masonluğa dokunulmuyor. Tarıkat değilse bile bir cemaat ve harekettir o da.

Almanya nerede hata yaptı da, İngilitereye karşı bu büyük medeniyetlerarası savaşı kaybetti veya kazanabilirmiydi?

Kazanamazdı. Bu tarz iddialar var. Meselâ "Japonlar Hitler'i dinleyip Amerikaya saldıracaklarına Sibiryaya girselerdi, Almanlar da batıdan geliyorken kısmen Rusyanın işini bitirebilirlerdi. Stalin de pılını pırtını toplayıp Moskovadan Kuzey batı Sibiryaya çekilebilirdi" deniyor. Uzun vadede Amerikanın işini bitirmeden Rusyayı, İngiltereyi bitiremezsiniz. Rusyayı her hâlûkârda Amerika ayakta tuttu; yine tutardı. Savaş uzadıkca Almanya ve Japonya yorulacaktı; nitekim yoruldular da. Yıkıntıları bir yana bırakalım, Almanyayı bizâtihî savaşma bitirdi. Bunu altı yıl sürdürmek müdhiş takat isteyen bir iş. 1944te tek başına, altmış üç millete karşı savaşıyordu ve buna gücünün yetmeyeceği baştan belliydi.

İngiltere, Birinci dünya savaşında, batıda Almanyaya,

önceleri İtalya ve Avusturyaya, doğuda da bize karşı savaşıyordu. Bütün bu kadar güçlü doludizgin düşmanların İngiltereye verdiği zarar, bit ısırması kadardı. Kuveyte çıkarma yaptıklarında birliklerinin yüzde sekseni Hintli. Çanakkaleye geldiklerinde de Yeni Zelandalı, Hintli, Avustralyalı. Bütün dünyayı topluyor. Buna karşı ne yapabilirsiniz? Kendinizden ibâretsiniz sâdece ve elinizde kaynak yok. Savaşın başlarında Almanların doludizgin taşıtları var; Rusya seferi sonlarında o da gidiyor elden. Üç bin yıl önceki savaşlarda olduğu gibi, her şey hayvan sırtına yükleniyor. Arabalar soğukta donuyor, benzin yok, yakıt yok, uçaklar uçurulamıyor. Bu şartlarda savaşı nasıl kazanacaksınız? Belki bir yılda bitirebilse, kazanabilirdi; ona da imkân yoktu.

Rusyaya saldırması sırf enerji yüzündenmi?

Hayır; ideolojik. "O aşağılık bir ırktır. Onları yokedeceğim ve kendi üstün ırkıma saha ayıracağım: Yaşamalanı" düşüncesi. Elbette enerji kaynakları da etkendi. Fakat ideolojiden sonra gelen bir etken.

Türkiyenin yönetiminde onların sempatisine yönelik tutumlar sergileniyormuydu?

Mustafa Kemâl Paşa zamanında buna vakıt bulunamıyor. Allahın takdiri, erken öldü. Mustafa Kemâl Paşa yaşasaydı, büyük ihtimâlle, bize de kendine de zararları dokunabilirdi. Bir kere içki ile içkinin yol açtığı karaciğer hastalığı onu yiyip bitiriyordu. Hastalandığınızda düşünemiyorsunuz; bunu zaman

zaman kendimde de görüyorum. Ama İsmet Paşa Hitler'in hoşuna gideceği biçimde devleti teşkilâtlandırıyor. Bakanlarını, Almanyanın hoşuna gidecek adamlar arasından seçiyor ve 1943 başına değin bu şekilde yönlendiriyor her şeyi. İsmet Paşa öyle kurnaz bir adam ki, ne vakıt Almanların Stalingrad bozgunu yaşanıyor; altmış, yetmiş derece çark edip bakanlarını ve lâfzını değiştiriyor. Churchill'le görüştüğünde, savaşa girmemizi ve Türkiye üstünden Rusyaya asker sevketmek istediğini bildiriyor. İsmet Paşa "hayır" demiyor; belli bir mıktar tank ve top talebinde bulunuyor. Bu, İngilizlerin altından kalkamayacağı savaş malzemesi demek. Churchill, bu kadarına ihtiyâcımızın olmadığını söylese de "var; nüfusumuz az, askerimiz yok. Ancak silâh gücüyle savaşabiliriz" diye diretiyor. Oynamasını bilmeyen gelin "yerim dar!" demiş; yer açmışlar, "yenim dar!" demiş. Aynı o misâl.

Stalingradda Almanlar yenildiğinde nasıl bir dönüşüm yaşanıyor? İsmet Paşanın nasıl bir yol izlediğini biraz daha açarmısınız?

Tamamıyla müttefiklere yaranma sürecine giriyor. Müttefiklerden Batılılar hangi şiâr altında savaşıyorlar?: Demokrasi. Doğudakilerse yânî Ruslar, sosyalism davasıyla yürüyorlar. İsmet Paşa en baştan itibâren İngilizamerikan seçeneğine yakın duruyor. Rusyayı sevmiyor, onlara güvenmiyor, öyleki müdhiş korkuyor. Bu yüzden nasıl nasyonal sosyalist milliyetciler içeri

atılıyorsa, komunistlere de aynı muâmeleyi revâ görüyor, onlara da aman vermiyor. Stalin'in gözünden kaçmıyor bunlar. Zâten herkese küskün, dost bildiği kimse yok; bizi de asla dost görmemiştir. İsmet Paşa bunu çok iyi biliyordu ve Stalingrad yenilgisiyle Rusun öne geçmesi onu rahatsız etti. İsmet Paşa için Almanya ehvenişerdi. Nihâyette Almanya ile İngiltere başbaşa kalıp da Rusya çökseydi, İngiltereyi tercih edeceği muhakkak.

Bir dengemi oluşturuyordu?

İşi gücü denge üzerinedir.

Sonra ne oluyor?

Savaş mayıs 1945te bitiyor. Japonya ağustosta teslim oluyor. İngilterede çok önemli bir olay meydana geliyor. Ülkesini savaştan başarıyla çıkartan Churchill, seçimi kaybediyor. Almanyaya karşı tek başına İngiltereyi zafere koşturuyor, bir mucize yaratıyor ve bunun halkı tarafından takdir gördüğünden emin. Savaş bittiğinde, kraliyet sarayının balkonundan gördüğü manzara bu. Londra o meydana toplanmış ve kendisine inanılmaz bir tezâhürât var; buna rağmen temmuzda seçimi kaybediyor. İngilizin o olağanüstü soğukkanlılığı, o aklıselimi... Karısı açar radyoyu "Winston, işçiler kazandı" der. Zevcesiyle karı-kocalıktan çok öte, son derece canlı bir arkadaşlığı var. Dediğini her zaman yapmasa da her şeyi karısına danışan bir adam Churchill. Tam o sıra traş oluyordur. Yarıda kesip başını hamam kapısından çıkartır. Karısı ona "radyodaki

haberi dinledinmi?" diye seslenirken: "Dinledim, dinledim; evet, seçimi kaybettik. Bu, demokrasinin oyunudur. Biz de zâten bununiçin savaştık" cevabını verır.

İsmet Paşa bunları algılıyor, algısı çok güçlü bir adam. Aynı zamanda da kurnaz. Kulağının ağır işitmesini silâh olarak kullanıyor. Bir şey söylüyorsunuz, "ha, ne dedin?" diyor; ama zehir gibi işitiyor aslında. Sorunu veya daha önceki bir iddianızı tekrarlıyorsunuz; o sırada onu düşünüyor, sonra cevaplıyor.

Seçimle Türkiyeyi, Batı yânî İngiliz-Yahudi câmiasına sokma gereğini duyuyor. İngilizin bir dediğini iki etmiyor. Romanyaya sığınan Yahudilerin bir kısmı Köstenceden bindikleri Struma gemisiyle buraya, Istanbula geliyor ve Halic'in ağzına demirliyorlar. İngilizler Filistine yeni Yahudi almağı reddediyorlar. Niye? Kuzey Afrika o sırada Almanların elinde. İngilizler, Arapları daha fazla kırmak, öfkelendirmek istemiyorlar. Bunu da İsmet Paşaya bildiriyorlar. O da kılı kıpırdamadan adamları tersyüz ediyor. Sâdece bir adama izin veriliyor: Bernar Nahum efendiye; Ford şirketinin hissedarı, Avrupadaki temsilcisi ve bizde birilerini arşâlâya çıkaran kimseye. Onunla ortaklık kuruyor ve Amerikanın Türkiyedeki üssü, köprübaşı oluyor. Öbürleri cumhur cemaat Karadeniz sularına gömülüyorlar. Filistine gidemiyorlar; biz de karaya çıkmalarına müsâade etmiyoruz. Almanlarla yakın ilişkileri var. Bizimkiler de Almanlardan korkuyor.

Karadenizde bir Rus denizaltısı bunları, üstündeki yolcularla birlikte batırıyor. 1940ların sonlarında, İngilizler Filistini Yahudi devletine açmağa karar verdiklerinde, biz de Yahudileri desteklemeğe başlıyoruz.

Ana belirleyicimiz Batı oluyor.

Seçim de o vesileyle yapılıyor.

1946da çok partili hayata geçmeye karar veriyorlar.

Bir denemedir o. İsmet Paşa koltuğunu bırakmak istemiyor, idâreyi teslim etmeğe güveni de yok. Demokrat Partinin Mustafa Kemâl devrimlerine halel getirmeyecek bir sıgortası olması lâzım; o da Celâl Bayar. Böylece Bayar'ın Demokrat Partinin üstündeki gücünü sınamağa, denemeğe çalışıyor. Çünkü parti 1946da kurulmuş, seçim de 1946da, açık oy, kapalı tasnif usulüyle yapılıyor. Seçimleri Halk Partisi kazanmış görünüyor. Bu bir hazırlık dönemiydi. İsmet Paşa, aradan geçen dört yılda Demokrat Parti neyi, nereye dek götürebilecek; yazıyı, kılık kıyafeti değiştirecekmi, şeriat hukukunu geri getirecekmi v.s. deniyor, sınıyor ve anlamağa çalışıyor.

Kadrolar nasıl?

Çoğu Halk Partisinden gelen kadrolar. Babam gibi Halk Partisinden gelmeyen adamlar çok az.

Celâl Bayar ilk hareketin içindemi?

İlk hareketin içinde. Bayar müdhiş hayâlkırıklığına uğruyor çünkü. İsmet Paşayı cumhurbaşkanlığına getiren o. Hattâ hayatını, canını kendisine borçlu.

1937deki münâkaşalarının ardından Mustafa Kemâl Paşanın "bu adamı öldürt!" buyruğu çok açık. Dayım çok haklı buluyordu Mustafa Kemâl Paşayı. "İsmet Paşa, Birinci dünya savaşında yararı dokunmamış, sonunda da Yemende esir düşmüş, o olmasa orada öylece ölüp gidecek bir adamdı. Mustafa Kemâl Paşa, Enver'in adamlarıdır diye hiç kimseye güvenmiyordu. O kadar parlak subaylar, kumandanlar varken bunu, suyuna tirit bir askeri cımbızla çekip çıkarttı" diyordu.

Mustafa Kemâl Paşa ile İnönü Paşa arasındaki tartışma "artık sen bu işi yapamıyorsun, ben yapayım" durumunamı gelmişti?

Yok; sanmıyorum. Huyları çok farklı. Mustafa Kemâl Paşa ateşli bir adam, çok da akıllı. Kabına sığmıyor. İnönü tam tersi, bildiğin Anadolu çocuğu. Matematik işleyen bir kafası var, zekî. Bir o kadar durgun, içine kapalı; ne düşündüğünü, ne duyduğunu açık etmeyen biri. Kaçamaklar yapnuşmıdır bilmiyoruz, fakat yapmışsa bile karda yürüyüp iz bırakmamış bir aile babası. Diğer taraftan biri Anadolulu, öbürü Rumelili. Rumelilinin o ataklığı, o canlılığı, o renkliliğiyle Anadolunun renksizliği, durgunluğu, içtenpazarlılığı farkı bu daha çok.

"Aralarında gerilim yaşandığında, askeriye kimden yana tavır koyarsa o baş olacak" gibi bir lâf işitmiştim. İsmet Paşanın asker nezdinde böyle bir durumu varmıydı?

Sanmıyorum. Askerin tuttuğu iki adam vardı: Kâzım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemâl Paşa. İsmet Paşaya

rağbet Mustafa Kemâl Paşadan sonradır. Bir kere karisması yok. En düşman adamlar bile Mustafa Kemâl Paşanın karismasından kurtarılamıyor; böyle bir taraf var. İsmet Paşayı başbakan yapma sebebi, zekâsından ve tam biad etmese de ölçülü hareket etmesinden dolayıdır. Ondan önceki Rauf Orbay'dır. Akşam rakı sofrasındayken Şeyh Said haberi geliyor. Doğuda bir hareket, bir isyân başgösteriyor. Mustafa Kemâl Rauf Orbay'a dönüp durumu bilip bilmediğini soruyor. Paşam "birşey olmaz" cevabını alınca bakmağa devam ediyor. "Paşam, merak buyurmayınız, tepeleriz hepsini" diyor. Ertesi gün görevden alınıp yerine İsmet Paşa getiriliyor. İnönü var gücüyle isyânı bastırıyor. Müdhiş bir kıyım yaşanıyor. Mağaralara sığınınanlara bomba atılıyor. Bu olayları yaşamış kimselerin çocuklarından işittim. Zulmu vurgulamakiçin anlatmadım bunları. İsmet Paşada ciddiyet var ve Mustafa Kemâl'in aradığı da bu.

Seçim sonrası neler oluyor?

İsmet Paşanın etrâfında bir yağcılar tabakası oluşur. Uzun süre başta kalanların çevresinde yaşanır bu tarz durumlar. 1948de âni bir kararla, kendisine en uymayacak adamı, dinibütün bir âlim Şemsettin Günaltay'ı başbakanlığa getiriyor. Günaltay ilk defa halktan yana ve o seçkin, mutlu azınlığın öngördüğünün tersine bir sistemi yerleştirmeğe kalkmıştır. Bu dönüşümü başlatan adamdır; ama hiç anılmaz, görülmez. "Her şey Demokrat Partiyle başladı" görüşü hâkimdir. Hâlbuki köy enstitülerini kapatır, imamhatip

kurslarını açar. Bu, büyük bir ihtiyâçtır, çünkü neredeyse İslâmı bilen insan kalmayacaktır. Bunun yanında bilen, bilmeyen birsürü adam ortalıkta kol gezmeğe başlamıştır. İslâmdan ayrılmağa yüztutan Türklüğün yirmi beş, otuz yıl süren bir söndürülme olayı başgösterir. 1946dan itibâren İsmet Paşa halktaki eğilimi ölçüyor ve olayların yoldan çıktığını görüyor; olağanüstü akıllı bir adam. Bu, babama dayanarak koyduğum bir teşhis ve aynı fikri paylaşan başkaları da var. Ama tüm bu yağcılarına ve onu başbakan yapmasına rağmen seçimi kaybedeceğini de biliyordu.

Bu maya tuttumu?

Tutmadığını göremediyse de, sunî bir dölleme olduğunu anladı; dönemedi de. İsmet Paşa en azından Mustafa Kemâl kadar tutarlı bir adamdı. Harf devriminin gerçekleştirildiği gün, sittîn sene yazdığı eski yazıyı bıraktı ve bir daha o yazıyı kullanmadı. Hatırlarım, babam özel yazılarını, birinin adını veya telefonunu alacağı zaman hep eski yazıyla not etmiştir. Resmî yazışmaları, hattâ mektupları da o şekilde kaleme alırdı. Harf devrimi kabul edildikten sonra yeni yazıyı ne kadar yazdı çizdi bilmiyorum. Almanyaya gidip orada Latin harflarını öğrenene değin hep böyle devam etmiş. Babam öldükten sonra terekesini derleyip toparladım. Ondan kalan kâğıtlar, defterler, kayıtlar v.s. Almanyadaki okul defterlerinde annemin yazısı vardı. Yükseköğrenim görmemesine rağmen çok güzel yazardı annem. Sormuştum sebebini. “Baban okulda Almanca

tuttuğu notları eve getirirdi; ben de gece boyu oturup defterleri temize çeker, gündüz de işe giderdim" diye anlatmıştı. Para, pul yok; babam para kazanmıyor, yalapşap burs alıyor. Yazıyı annem öğretiyor ona. O da aynı annem gibi yazıyor.

İsmet Paşaya dönersek, her konuda tutarlılığı benimsiyor ve tutarsızlıkları bağışlayamıyor. Çok disiplinli ve tabii asker kişi, müdhiş bir irâdesi var. Kendini cendereye sokabilecek tıynette bir adam. Öbürlerinde, özellikle Demokrat Partinin önder takımında buna yakın bir tutarlılık, disiplin göremiyoruz. Yine de o nesil, sonrakilere oranla on kat disiplinlidir, o ayrı. Meselâ babam anlatırdı "Adnan Menderes hiçbir toplantıya geç gelmez; toplantılarına, sözlerine sâdıktır" diye. Bir defa hâriç hep vaktında katılmış. Çok merak etmişler: "Başvekilimiz ne oldu? Başınıza bir iş geldi sandık" demişler. "Geldi. Oğlum Yüksel'le kavga ettim" diye anlatmış. Oğlu kalkmış, dışişlerindeki memuriyetini bırakacağını, artık özel çalışacağını söylemiş babasına. Biriyle ortak bir şirket kurmuş, ticâretle uğraşacaklar. "Peki oğlum, ne alıp satacaksınız?" diye sormuş. Onun sıraladıklarına itirâz edip "hayır, hayır, siz onları değil babanı, Adnan Menderes'i satacaksınız. Burada ben de müdâhale hakkımı kullanıyor, beni alıp satmanıza müsâade etmiyorum. Sen tıpış tıpış dön, hâriciyeye devam et" demiş.

Seçim sonrasında nasıl bir atmosfer hâkimdi? "İktidarı

vermeyelim" gibi tartışmalar yaşandımı?

İsmet Paşanın değilse de, Halk Partisi içindeki kadroların iktidarı devretmeme gibi bir derdi vardı. İsmet Paşa zâten devredeceğini adı gibi biliyordu. Özellikle saydığı, değer verdiği Churchill olayını gördükten sonra bunun kaçarı olmadığını iyice kavradı. Bir taraftan Ruslardan korkuluyor, Stalin talep üstüne talep yağdırıyordu. İngilizlerin, dolayısıyla da Amerikalıların dillerine pelesenk ettikleri "demokrasi, demokrasi, demokrasi"ydi. Bu yüzden İsmet Paşa, "madem Avrupamerikanın talebi veya şartı budur, tahakkuk ettirmek mecburiyetindeyiz" fikrindeydi. NATO yeni kurulmuştu, hemen başvurdu; ama almadılar.

1965te, Ankarada lisenin başlarındaydım. Büyük Sinema diye bir yer vardı Sıhhiyede. Cumhuriyetci Köylü Millet Partisinin kongresi tertiplenmişti. Alparslan Türkeş'in başkan adayı olarak katılacağı haberi geldi. Türkeş çok ilgimi çeken bir adamdı. Milliyetcilik söylemi yaygındı o günlerde; ağabeğim de böyle bir adamdı; onun etkisi de vardı. Büyük Sinemaya gittim. Türk sıyâsetinin parlak simalarından Osman Bölükbaşı CKMPnin başkanlığını bıraktı ve tek aday olarak Türkeş seçildi. Babam akşam geldiğinde "baba, yeni bir gün doğuyor" dedim. "Her gün yeni bir gün zâten, peki, ne var, ne oldu?" diye sordu. "Alparslan Türkeş, CKMPnin başına geldi" cevabını verdim. Hiç sevmezdi. Babam zâten kimi seviyordu bilmiyorum. Birsürü lâf etti. "Bak,

ne tuhaf şey! 1946da, Demokrat Parti kurulduğunda annen, ablan ve ağabeğinle Kütahyadaydık, büyükbabanların evinde. Haber geldi 'Demokrat Parti kuruldu' diye. Ben de babama koştum 'baba, baba seher vaktıdır' dedim. Babam şöyle bir baktı 'oğlum, bu ülkede hiç gün doğmaz, merak buyurma' dedi. I. Meşrutiyet ilân edildiğinde aynı sözleri ben birilerine söylemiştim; olmadı" cevabını aldım. Babam büyük umutlara kapılmazdı. 1950de Demokrat Parti kazandığında, babam partide de sıyâsette de değildi. Tipik bir teknokrattı, mühendisliğiyle meşğûldü. 1954te, haberi olmadan Zonguldaktan milletvekilliğine aday gösterdiler.

Hangi partiden gösterdiler?

DPden. Babam Halk Partisini sevmezdi. Hattâ bütün sülâlesi, dedem, büyükbabam da öyleydi; hepsi karşıydılar. Babam ağabeğim gibi merbut bir Kemâlî değildi. Daha çok babası gibi muhalifti. Bizde bu bir soyaçekim, muhalefet bir hastalık. Büyükdayım, büyükbabam, babam hep böyle. Bunlar kim iktidara gelirse ona muhalifler. Yıkılıncaya değin Demokrat Partide kaldı, ama ona karşıydı. Askerler geldi, üç gün sonra onlara da düşman kesildiler. İktidarla uzlaşamadığı gibi babamın bir başka yönü de düpedüz para düşmanı olmasıydı. Bir yerden para geleceği zaman oradan fellik fellik kaçardı. Bu özelliği bana da geçmiş. Nerede yüzünü gösterse korkmağa başlarım. Büyükbabam da Osmanlıdan yanaydı; hilâfetin ve

hükümdarlığın devamını istiyordu. Babannemse sapına kadar Kemâliydi. O kadar ki Halk Partisi Kütahya kadın kolu başkanıydı.

Evde neler yaşandı bu süreçte?

Babam eve geldi santraldan. Her zamanki gibi "ya, ne yapacağımı bilmiyorum" diye anneme sordu: "Bana hiç danışmadan Zonguldaktan aday göstermişler. Tabii, itirâz etme hakkım var; ama etmelimiyim, bilmiyorum" diye anlattı. Mühendis adam, çıkıp halka hitab edecek. Gerçi o dönem biraraya gelindiğinde sıyâset hep başrolü oynuyor. Sohbetlerin yüzde doksanı sıyâset üzerine dönüyor. Hattâ bu derece sıyâsîleşmiş başka bir toplum zor bulunur. Yahut da belki babamgillerin câmiasında bu böyleydi.

Babamı bu konuda eğiten yine annemdi. Hatırlarım, konuşturdu önünde, "çok e diyorsun, a diyorsun; yapma. Ellerini fazla sallama" şeklinde uyarılarda bulunurdu. Annemle anlaşamazlardı; öte yandan bir o kadar da dosttular. Babam her şeyini annemle paylaşırdı, kimseye açmadığı devlet sırlarını ona anlatırdı; fikrini alırdı. Annemin ağzı bir fermuardı. Ciğerini sökseniz ağzından bir şeycik alamazdınız.

O günler tuhaf bir dünyada yaşıyorduk. Bugün anlatılacak gibi değil. Bir nevî tecritsiniz. Ankara ile Istanbulda radyo ıstasyonları var, fakat ne Ankarayı ne Istanbulu dinleyebiliyorsunuz. Zonguldaktaki radyomuz Türkiyeyi dinleyemezdik.

Bunu çocukluğumdan hatırlıyorum, orayı almıyor yânî

çekmiyor, denirdi.

Babam haberleri Rusyadan, Moskova radyosundan, BBC Türkce ile 1954ten itibâren tekrar açılan Almanyanın sesi yayınlarından dinlerdi. Üç ıstasyon vardı takib ettiği: BBC İngilizce ve Türkce yayınları, Moskovanın Türkce haberleri ile 1953te tekrar yayına giren Almanyanın sesi. Gazeteler de Zonguldağa üç günlük gecikmeyle denizden gelirdi. Karayolu hemen hemen yok gibi bir şeydi. Seçimlerden az sonra Zonguldakta, çocuklar çarşıda "sağırın hırsızlığı, sağırın hırsızlığı" diye bağırarak ellerindeki gazeteleri satarlardı.

Babanız gönülsüz şekilde aday oldu, seçimi kazandımı?

Babamın bir heyecânı yoktu 1954 seçiminde; buna rağmen kazandı. İster istemez seçim gezilerine çıktı. Beni de bir, iki kere götürdü berâberinde. Zonguldağın bir kazasına, Çaycumaya gittik. Her yer köy o zaman. Şirin bir yerdi; evler ahşaptı, kerpiçten değil. Anadoluya baktığınızdaysa silme kerpiçti. Doğu Anadoluda da kerpiç ve mağara... Bütün bu özellikler bugün açısından baktığımızda nefis; o gün açısındansa sersefil. Babam bir konuşma yapmıştı Çaycumalılara. Hiç unutmuyorum, "Türkiyenin yüzde seksen sekizi karanlıktadır" demişti. Istanbul da öyleydi. Yollar çok zayıf aydınlatılırdı. O da, Haznedarda Fransızların inşâ ettiği bir santralla sağlanırdı.

1960ta da birlikte Vana gitmiştik. Türkiyenin en önemli şehirlerindendi. Daha önce anlattım, oraya da

Fransızların 1911de inşâ ettikleri santralla cereyân verilir ve akşam on birde kesilirdi. Sonra kandil, lüks lambası v.b. çıkardı ortaya. Çocukluğumda ziyâretlerde, şehirlerarası seyâhatlarda akşama kaldığımızda köyler zifirî karanlık olurdu. Anadolunun en belirgin özelliğiydi bu. Ama köylüler eğlenirlerdi. Eski yazıyı bilen bir adam gelir, çoluk çocuğa, genç – ihtiyara, bütün köylülere hikâye okurdu: *Ahmediye* veya *Muhammediye*, Hz. Ali'nin maceraları.

Bunu ben de dinledim.

Allah Allah...

***Muhameddiye*yi ve *Ahmediye*yi dedem de okurdu, ondan dinlerdim.**

Lüks lambası ışığında okunurdu o eski yazı.

Aynen öyle. Ben de milâttan kalma birisiyim.

Cenk hikâyeleri vardı. Hz. Ali uçar zülfikârıyla, kırk kelle uçar havada. Hz. Ali, Cüneyt Arkın'ın filmlerindeki gibi takla atar. Bir sesler yükselir kalabalık içinden. Yiğitliğin baştâcı Hz. Ali'ydi: 'Allahın savaşçısı', 'Allahın kılıcı'. Çocukluğumda büyük efsâneydi Hz. Ali. Alevî olmanıza hâcet yoktu, halk kültüründe böyleydi. Ayakta dinlerdik hepsini. Sazla, bağlamayla atışırlardı ozanlar. Köyleri gezerler; oralarda kalır, yer içer, o arada bağlamayla koşuklar söylerler. Çok farklı bir dünyaydı.

Ekonomik olarak da kötü durumdaydık, değilmi?

Çok. O günün Türkiyesi ile bugünkü arasındaki farkı size nasıl anlatırım bilmiyorum. Bugün yeryüzünün en sefil yeri neresi olabilir? O zamankiyle karşılaştırılacak

sefâlette bir yer göremiyorum. Belki Somali, Mali veya Çad ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki fark gibi. Hattâ daha fazla. Çadda iyi, kötü elektrik var ve yolları az da olsa yapılmış.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1950LER RUSYA KORKUSU

Ankarada yerinde yeller esen evleri, ikinci kat

Gâzî Mustafa Kemâl Blv, Demirtepe 1955

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

Demokrat Parti kuruluyor. Seçim öncesi genel havadan başlayarak nasıl bir seçim süreci yaşandı? Demokrat Parti seçimleri nasıl büyük bir çoğunlukla kazandı?

Halk ne zaman Halk Partisine karşı seçenek bir sıyâsî oluşum görmüşse, ona dört elle sarılmıştır. Mustafa Kemâl hareketi, devrimler halk katında olumlu yankı bulmamıştır. İkili bir durum söz konusu. Gerçi bu Mustafa Kemâl'le başlamıyor; II. Mahmud'a değin geri gider. Fakat iyice keskinleşen, bilenen Mustafa Kemâl zamanıdır. Böyle bir karışıklığın yaşandığı bir dönem daha var: Abdülhamit dönemi. Fakat orada sahne tersine dönüyor. Devletin en üst kademesindeki adam ve halk bir oluyor; aydın, memur takımı öte tarafa geçiyor. Çok ilgi çekici bir manzara ortaya çıkıyor. O aydın, memur takımı öylesine güçleniyor ki! Güçlenmesinde Abdülhamid'in de payı var. Okullar açıp gençleri yetiştirmesine rağmen, istediği yöne çekemiyor. Sonuçta halk ile Abdülhamit yeniliyor; Avrupalılaşan ve yeniliği, çağdaşlığı savunanlar gâlip geliyor.

Abdülhamit Hanı tahttan indirip halkı yenen bu takım, daha sonra sıyâsî bir kisveye bürünüyor, Yahudiler ile masonların desteğiyle teşkilâtlanmasının ardından İttihat–Terakkî ortaya çıkıyor. İttihat–Terakkînin de devamı Halk Partisidir. Onun da devamı Demokrat Parti. Zihniyet aynı zihniyet. Ama o arada halkın memnuniyetsizliği had safhaya varır. İsmet Paşa nabzı çok iyi tutup 1946da bunu bastırabiliyor. 1950ye geldiğimizde dışımızdaki dünyanın şartları ile halkın memnuniyetsizliği o dereceye ulaşır ki, artık bastırılamaz olur. İsmet Paşa, Abdülhamit zihniyetiyle yetişmiş bir adam. Orada teennî ile ihtiyat devletin başta gelen ilkesidir. İsmet Paşaya oranla çok daha patlamalı bir motor görünümü sunan Mustafa Kemâl'de de bu teennî ile —çekiniklik demeyelim de— tedbir var. Bunlar, Abdülhamid'in zerkettiği ilâçlarmı, aşımı demeli, ne derseniz deyin... Abdülhamit Han, olumlu yönleriyle bugünkü Türkiyenin bânîsidir.

1877de Ruslar bize iki koldan saldırır, doğu ile kuzey batıdan. Üçüncü bir kol olarak da süreklice buradaki Ortodoks Hırıstıyanlarını fişteklerler: Rumları, Bulgarları, Sırpları. Abdülhamit Hana "bunlar bizim azınlıkları fiştekliyor, biz de Kafkasyadaki Müslümanlarımızı Ruslara karşı harekete geçirelim" derler. "Verecek silâhımız varmı?" diye sorar. Yok. "O hâlde yarın âhırette, onların dulları ile yetimlerine ne derim, nasıl cevap veririm" diyor.

Abdülhamit Han zihniyetinin yansıması İsmet Paşa.

İçeride kargaşanın çıkmasını istemez. Yenileceğini bile bile 1950 seçimlerine göz yumar. Sonuçlar alınmadan bir, iki gün önce zevcesi Mevhibe hanıma "hamfendi, pılımızı pırtımızı toplayalım. Çankayayı boşaltalım, pembe köşke geçelim" diyor. Bunu yine Metin Toker üzerinden öğrendim. İsmet Paşayı seversiniz, sevmezsiniz, o ayrı; ama büyük bir tarihtir. Sâdece İkinci dünya savaşı değil, sonraki durumu da çok iyi değerlendirir. Bir iç kargaşaya asla mahal vermez. İç kargaşa, öyleki içsavaş!.. Aklın, havsalanın alamayacağı bir facıa. Richter ölçeğinde on şiddetindeki depreme bedel.

Demokrat Parti dönemine gelindiğinde durum nasıldı?

Anadolu baştan ayağa karanlıktaydı, karayolu diye bir şey yoktu. Demokrat Partinin en önemli tarafı yollar, santrallar açması, fabrikalar kurmasıydı. Yerden yere vurulur, "Amerika menfaatına karayolu açtı, demiryolu inşâ etmedi" diye. Bize karayolu inşâ etmesi gereklimiydi? Demokrat Partinin en önemli günâhlarından biri de bu. Demiryolu seferberliğini yürütmüyor. Çünkü sermâyecilik/kapitalism para kazanacak. Demiryolu son derece iktisatlı bir olaydır. Bir batında yüz kamyonun taşıyacağı malı götürüp getirirsiniz bu yolla.

Amerikanın bunda etkisi varmıydı? Vardı. Ama her noktaya, her köye, her mezrâya demiryolu götürülemezdi. İkisinin birden yapılması olağanüstü zor. O bütce yok. Tercihte bulunacaksız. Karayolu da lâzım.

Demiryolunun giremediği yerlere karayolunu açacaksın. Demiryolu tamamıyla terkedildi; var güçle karayoluna yüklenildi. Oraya dökülen paralar bizi mahvetti.

Osmanlının son günleri ile Mustafa Kemâl döneminde araba taşımacılığı henüz başlangıç noktasındaydı. Bu yüzden demiryoluna yöneldiler. Menderes dönemindeyse her iş arabayla yapılıyor artık. Ruslarsa, iktisadî yönü son derece verimli tesisler kurdular. Zâten komunism gereği uzman oldukları alan da ağır sanayiydi. Belki yüzümüzü Rusyaya dönseydik, demiryoluna ağırlık verebilirdik; ancak burada serbest teşebbüs, mülkiyet ve sermâye birikimi var.

1930lar, 1920li yıllardaki olağanüstü dönüşümün pekiştirilmesiyle geçmiştir. 1940lı yıllarsa bir durulma çağıdır. Çok ağır bir baskı var. Değişimin başını çeken kişi gitmiş. Zâten her zaman kralcılara kral fâiktir; kraldan çok kralcılardan korkacaksınız. Kralcıların başını çekenler de İsmet Paşa ile Celâl Bayar ve çevrelerini saran adamlar. Nıhâyet 1950de Demokrat Parti iktidara geliyor. "Harab edilen yapının neresini tamir ederiz?" sorusu gündemde. Yeni bir ufuk açılacak heyecânı varsa da, hiçbir sûrette "eski medeniyetimize döneceğiz" gibi bir fikir savunulmuyor.

Demokrat Partinin yapısı ile Halk Partisinin klasik bürokratları ve üyeleri arasında ne gibi farklılıklar vardı?

Demokrat Parti, Halk Partisinin doğrudan kullanmadığı, değerli bulduğu kişileri sorgusuz sualsız saflarına almıştır. Tabii, kırda, köylerde etkili, yetkili

ağalar, şeyhler, şıhlar, taşra şehirlerinin —Istanbulun dışına çıktınmı, Türkiyenin tamamı taşraydı—, kasabaların ekâbiri kendilerini öne sürdüler, kabul de edildiler. Çünkü oy toplanacak. Ama bunun dışında önemli mevkilere getirilecekleri tepedekiler tayin ediyordu. Halk Partisi her şeye rağmen devlet geleneğinin belirli kesimlerini yaşatmağa devam etmiştir. Başta gelen ilke, devlete önceliğin tanınmasıdır. Bu tarih boyu ana şiârımız olmuştur. Özele, bireysele, mülkiye/sivile eğilim, İngiliz kültürünün yansımasıdır. Halk Partisi devlet partisidir, seçkincidir. Halk peşinde koşmaz, onun oyunu almanın derdinde olmamıştır. Böyle bir tavrı yoktur. Bu çok eleştirilir, yerden yere vurulur. Ne var ki son derece olumlu bir tarafı da var. Dediğim gibi devlete hizmet etme konumunda gördüğü kişileri cımbızla çekip kullanırdı.

Türkiyede İslâmı savunan, halk kitlesiydi. Özellikle marabalar, köylüler. İşci zâten var ile yok arası. Köylüler büyük ölçüde ağalık düzenindeydiler. Ağalık daha çok Doğu ile Güney doğu Anadoluda yaygınsa da, batı ve orta Anadoluda da yok değildi. Okumuş yazmış takımdan geleneksel öğrenimin tezgâhından geçmiş, medrese görmüş, hattâ Darulfünûna gitmiş, hep muhâfazakâr kesimde soluk alıp vermiş insanlar İslâm medeniyetine hasrettiler.

Demokrat Partinin içinde de sürtüşme vardı. "İslâmı ön planamı çekelim, tamamıyla iktisadî çıkarlaramı yönelelim?" şeklinde. İktisadî çıkarları önceleyenler,

açıkca olmasa bile, belli belirsiz, günün İngiliz-Yahudi medeniyetinin günü olduğunu görüyorlardı. Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinin artık miâdı dolmuştu çünkü. Burada, diğer bir önemli nokta, Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetini isteyen, yaşayan ve savunanlar, Fransızca eğitim veren Saint Joseph, Saint Michel, Galatasaray çıkışlılardı. Öbürleri yeni yeni peydahlanan bir zümreden, Robert Kolejinden. Anadoluda Amerikalıların açtığı okullardan çıkıp gelenler, Robert Kolejinin tezgâhından da geçerler ve bunlar çok farklı bir boru öttürürlerdi. Nasıl ki Cumhuriyetin başlarında kitle hâlinde Almanyaya adam gönderildiyse —babam bunlardan biriydi—, aynı şekilde 1950lerin başlarında da Amerikaya yollandı. Ordu yoluyla nasıl daha önce Alman anlayışı girdiyse, bu kez NATOyla birlikte ordu, Almandan Amerikan zihniyetine dönmeğe başladı. Savaşı İngilizamerikan kazandığından, tek hâkim oydu. Bunu öncelikle uniformada gözlemleyebilirsiniz. Öncesinde kapalı yakalı, yeşil uniformalı dik duran, gururlu halis asker, şimdi yaka açık, laubâli, çarpık kasketli, Kaliforniyalı çiçek çocukları kılığına bürünmüş asker müsvettesine dönüşmüştür.

Demokrat Partiyle birlikte zihniyet tasarısı değişikliği ortaya çıktı. Bu çatışmanın başını Celâl Bayar ile Adnan Menderes çekiyordu. Bayar, Halk Partisi ile Mustafa Kemâl zihniyetinden zerrece taviz vermeğe yanaşmayan bir adamdı. Demokrat Partinin en önemli çatlağı Adnan Menderes ile Celâl Bayar arasındaki ayrılıktı. Onlar bir

türlü uyuşamadılar. Bayar'ın geleneğimize bağlılığı zayıftı. Adnan Menderes'in daha fazlaydı; ama bu kendisindenmi kaynaklıydı yoksa sıyâsî yararcılık açısındanmı? Babama bakarsanız sıyâsî faydacılık. Menderes'in Müslümanlıkla pek öyle uzaktan yakından bağlantısı yoktu.

Bu çatışmanın ilk belirtisi ezandır. Sürekli olarak ezanın yeniden Arapca okunmasına Celâl Bayar itirâz etti ve bu konuda engel oluşturdu. Ne var ki bu Demokrat Partinin verdiği sözlerdendi. Nihâyet Menderes gâlip geldi. Arapca okunduğu ilk günleri hatırlıyorum. İnsanlar kendilerinden geçtiler. Halkta olağanüstü yankı buldu. İkinci büyük anlaşmazlık konusu, Osmanlı hânedânı meselesiydi. Aile o zaman sürgündü. Menderes, ülkeye dönme yasağının kaldırılmasını savundu. Bayar yine karşı çıktı. En sonunda sâdece kadınların dönmesine izin verildi. Bülent Ecevit'in başbakanlığı dönemine değin erkeklerin gelmesi yasaktı.

Halk Partisi, yapılacak seçimlerde iktidarı kaybedecek, belli. Burada kontrolü sağlayacak biri lâzımdı. Celâl Bayar'ın parti içinde yer almasının sebebi bumuydu?

Bizde "derin devlet" efsânesi vardır. Bana kalırsa bu doğrudur. Evet, kanıtı yok. Gördüğüm kadarıyla böyle bir oyun var. Bayar, bu derin devletin bir parçasıydı. Hâliyle İsmet Paşa da. İsmet Paşa ile Celâl Bayar çok didişirdi; fakat bu ideolojik boyutta değil, kişiseldi. Çekemezlik vardı aralarında. Mustafa Kemâl de bundan

yararlandı. Kâh birinin sırtını sıvazlar, kâh öbürünkini.

Celâl Bayar, yine büyüklerimin görüşüne göre, İsmet Paşanın yarısı kadar akıllı biri değildi. Zekîydi ama akıllı değil. Engin tecrübeye sâhib olup bununla idâre eden bir adamdı. Özel teşebbüscüydü. Sermâyecilik ideolojisini bildiğinden, anladığından değil. Devletci İsmet Paşaya zıt çıkmak maksadını güttüğünden. Büyük ihtimâlle Mustafa Kemâl'i İsmet Paşadan daha fazla sever ve sayardı. "Atatürk'ü sevmek ibâdetlerin en büyüğüdür" lâfı ona aittir. İsmet Paşa kendinden emin bir adamdı. Bayar'ı birkaç kere gördüm; onda da öyle bir duruş vardı. Menderes'te öyle bir hava yoktu, o bir duygu adamıydı. Zâten en büyük hatası duygululuğu ve duygusallığı. Üstün bir Türkceye sâhip; fakat anlattığını toparlayamazdı ve konu insicâmını koruyamazdı. Konuştukca heyecânından daldan dala sıçrardı. Bu da, benim teşhisim değil; büyüklerimin anlattıklarıdandır. Menderes'in bu duygusallığının bir tezâhürü de, her adımının dostluk ve düşmanlık üzerine olmasıydı. Duygululuk ile duygusallık farklı şeylerdir. Duygululuk güzeldir; musıkîşinâs ile şair duyguludur. Aklı kıt, kendini sâdece duygularına kaptıranlarsa duygusaldırlar. Biz böyleyiz işte, hep ifrad ile tefrit arasında bocalar dururuz.

A.B.D. dostumuzdur deyip alabildiğine Amerikaya açılıyoruz, ona yaslanıyoruz. Rusyaysa düşmanımız, bütün kötülüklerin başı. 1950li yıllarda sürekli olarak bu konu işlenmiştir. İngilizamerikalıya yaranacağım, yağ

çekeceğim diye haddından fazla komunism karşıtlığı kisvesinde Rus düşmanlığı güdülmüştür. Rusun yüzyıllık yemeği, Rus salatasını "Amerikan salatası" yaptık. Ben buna bizzât tanık oldum. Ankarada annem, ablam, ağabeğim ve ben Piknik lokantasına gitmiştik. Yazdı; dışarıda oturuyorduk. Ağabeğim, tanıdığı hizmetliye "bize dört Rus salatası getir" dedi. Adam öylece kaldı. Bir de, korkaklığımız da var ya. "İşitmedinmi, Rus salatası istiyoruz" deyince, "öyle bir şey yok" dedi. Ağabeğim fırladı yerinden. Eskiden yemekler camlı dolaplara dizilirdi. Liste falan yoktu. Ne istiyorsanız gösterirdiniz. Lokantaya girip "işte ya, Rus salatası" diye çıkıştı. "Efendim, o Amerikan salatası" dedi. Meğer bir önceki gün hükümet kararıyla adı değiştirilmiş. Medeniyet yoksunu Amerikalı tanımaz bile bu salatayı.

Böyle bir havada yetiştik ve yaşıyoruz. Türkiyede cereyân eden nice olumsuzluk varsa Rusyaya mâlediliyor. Olay, Kıbrısta değişmeğe başlıyor. 1955ten itibâren orada patlak veren olaylar bizi irkiltiyor. Avrupa genelde İngilizamerikan, özelde Rumların tarafını tutuyor. Nice uğraşırsanız uğraşın, sizler onlardan değilsiniz. Kendilerinden saydıkları, medeniyetlerinin beşiği diye gördükleri —öyledir veya değildir, o ayrı bir tartışma konusu— Yunanı size tercih edecektir. Yunanı bırakın, uzağında kalan, yine de Avrupalı ve Hırıstıyan olan Ermeniyi bile size tercih eder. Bu çok âşikâr. Bunu anlamakta çok gecikiyoruz.

Tabii, bir de, dehşet bir Rus korkusu vardı. Ömrümde

Rusyadan korktuğum kadar kimseden korkmadım desem yeridir. İlk işittiğim ülke adı Rusyadır. Rusya çok tuhaf bir tınlama, Frenkce söylersek *exotique* bir ad olarak gelmiştir bana. Dört, beş yaşındayım, Zonguldak yakınlarında bir yerde kumla oynuyoruz, denize girip çıkıyoruz. Bizi bırakıyorlardı, kendi başımıza sabahtan akşama ortalıkta fink atıyorduk. Birara bir tahta parçası buldum. Aramızda en büyük olan —on iki yaşındaydı galiba— Tuncer ağabeğdi. "Ağabeğ, ağabeğ, bak, bir tekne buldum" diye yanına gittim. "Karşıda bir çocuk kaybetmiştir bunu" deyince şaşırdım. Suyun ufuktan boşluğa düştüğünü sanıyordum. "O su, boşluğa düşüyor ama" dedim. "Orada Rusya var, oradan bir çocuk atmıştır" dedi. Hayatımda Rusya kadar Asyayı da merak etmişimdir. Bir de, kadını merak ederdim; neye benzer, neyin nesidir bilmezdik.

O korku aile içinde, medyada da vardı değilmi?

Her yerde vardı. "Rusya bizim canımıza okuyacak" korkusu salınıyor. Ankaraya taşındık. Orada okula gidiyorum, Kavaklıdereye yürüyorum. Atatürk bulvarı üzerinde Çankayaya giderken sağ kolda Rus elçiliği vardır. Elçiliğin önünden geçmemekiçin yoluma, karşı kaldırımdan devam ederdim. Sanki oradan bir el uzanacak, beni tutup içeri çekecekmiş gibi. Böyle bir hava vardı.

1950li yılların sonunda, 1959da, Demokrat Partinin iflahı kesildi. Çok akılsızca davrandılar. Muazzam, boyumuzdan büyük bir ısraf! Yollar açıldı, fabrikalar

kuruldu, Türkiyede pek çok ilk yaşandı; ama dehşet bir yolsuzluk, hırsızlık da vardı. Çocukluk günlerimde işittiğim hikâyeler, bu hırsızlıklar ve yolsuzluklar üzerineydi. Babam bir namus hastasıydı. En ufak bir yolsuzluk onda dev boyutlara ulaşıyordu.

1955te, Samet Ağaoğlu sanayi bakanıydı ve Menderes'le zıtlaşıp istifa etti. Menderes muvakkaten bakan vekili olarak babamı getirdi. Tam bu sırada Istanbulda bir felâket yaşandı ve 6 – 7 eylül olayları patlak verdi. Ayaktakımı bilintizâm Rumlar başta olmak üzre gayrımüslimlere saldırıp Istanbulun altını üstüne getirdiler.

Niye yapıldı bu?

İstihbarat hükümetin bilgisi dâhilinde Rumlara ders vermek istedi. Lozandaki antlaşma gereği Istanbul Rumları takasa konu olmadılar. Bunlar zengindiler. Belli bir ağırlıkları vardı. Kıbrıstan dolayı Yunanıstanla da başımız dertteydi. Yunanıstan ile Rumlara genel olarak bir ders verme, gözlerini korkutma meselesi. Gazetelerden birinde "Mustafa Kemâl'in Selanikteki evine bomba atıldı" haberi çıkarıldı. Bunun üzerine ayaktakımı kamyonlarla şehir merkezine taşındı. Bundan Türkler de zarar gördü, Türk dükkânları da yağmalandı. Hadi bunlar kazara, fakat Yahudilere ve Ermenilere ait yerler de gitti. Çok ayırım yapamadılar. Bu olayın üzerine babam milletvekilliğinden istifa etti. Herhâlde tarihimizde milletvekilliğinden ilk istifa eden kişidir. Parti değiştirme değil, doğrudan doğruya

milletvekilliğini bıraktı. Menderes bu sefer de onu Etibank genelmüdürlüğüne atadı. Etibank devlet içinde devlet gibi bir şeydi. Türkiyenin bütün sanayi kuruluşları, madenleri, santralları buraya bağlı. Babamı severdi Menderes. "Ben İsmet Paşadan görmediğim muhalefeti Sabih'ten gördüm" dermiş.

Bu olay işitildiğinde babamın anneme "al sana Kristal gece!" dediğini çok iyi hatırlıyorum. O günleri, Nazilerin 1938de Almanyada, Yahudilerin dükkânlarını yağmaladıkları, Havraları ateşe verip adamları öldürdükleri Kristal gece ile 6 – 7 eylülü karşılaştırdı. Babam "bu milletin alnına sürülmüş, temizlenmeyecek bir lekedir. Bunun müsebbibi sizsiniz, istifa ediniz" diye bakanlar kurulunda da kıyametleri kopardı. Menderes sonunda istifa ediyor ve Türkiye iki hafta hükümetsiz kalıyor. Sonra Bayar'ın ısrarıyla tekrar başbakan oluyor. Olmasaydı, büyük ihtimâlle idam edilmeyecekti.

Babam nasyonal sosyalism ile komunisme şiddetle karşıydı. Çok sonraları bir gün 6 – 7 eylül olaylarını tahlil ediyorduk. Evliydim, çoluk çocuğum vardı; işden yeni gelmişim, sırtım kapıya dönük, ayağımı iskemleye koymuşum, gazete okuyacağım. Arkamda bir gökgürültüsü: "Oo, maşallah maşallah, mahdûmumuz ununu elemiş, eleğini duvara asmış." Gazeteyi bir tarafa attım, kendimi başka tarafa. Dehşet cürüm işlemişim gibi. Neymiş, ayağımı iskemleye koymuşum. Günâha bakın. Bu olayın ardından nedense çok sıkı bir sohbete daldık. Lâf döndü dolaştı, her nasılsa, 6 – 7 eylül

olaylarına, babamın milletvekilliğinden istifasına geldi. İşte bu bağlamda "nasyonal sosyalism bir insanlık cinâyeti, komunism millî bir tehlike" demişti. Anladım ki nasyonal sosyalism, komunismden daha tehlikeliydi. Onun üzerine "baba, ben çözemedim. Sermâyeye, özel teşebbüse karşı bir adamsın, niye komunist değilsin?" diye sordum. "Oğlum, Patagonyada otursak komunist olabilirdim. Bu coğrafyada komunistsen Rusyadan yana oynuyorsun demektir. Rusya bizimiçin en büyük tehlikedir. Ne zaman Rusyanın keyfi yerine gelse Akdenize inmeğe teşebbüs eder, karşısında bizi bulur. Ben, zâtıâliniz gibi felsefeyle uğraşmadım, benimiçin komunism Rusyanın genişleme âletidir" dedi. Benzeri kanaâtı onun yaşıtlarından ve başkalarından da işitmişliğim var.

Sonrasında neler oldu?

1958de imar işlerine başlanıp yollar genişletiliyor, binâlar yıkılıyor. Devletin parası bitiyor ve Etibankın kasasından para istiyor Menderes. Babam "katiyen" diyor. O bunalım atlatılamıyor ve madenleri Amerikalılara peşkeş çekmek istiyor. Türkiyenin değerli madenleri var: Tunç, demir, boraks... Bunların hepsi Etibankın elinde. Babam yine izin vermiyor. "İşleyebiliyormusun?" diye soruyor babama. "Hayır. Ama bugün işleyemediğimizi yarın işleriz; bir kere elden çıkardıkmı bir daha alamayız" diyor. Istanbula teftişe gidip döndüğünde makam koltuğunda yardımcısı, çocukluk arkadaşı İhsan Mocan beğ oturuyor.

Yokluğunda bütün madenlerin verilmesinin ardından babam genel müdürlükten atılıyor ve tenzilirütbeyle Etibanka bağlı bir enerji kuruluşu olan, o zamanki adıyla Kuzey Batı Anadolu Elektrik İstihsal müessesesinin müdürlüğüne getiriliyor.

AYDINLARIMIZ NEREYE BAKIYOR?

1950lere gelindiğinde, bir tarafta Batı bloku var, diğer tarafta Çin ve Rusya. Türkiye burada Batı bloku içinde yer almayımı seçti, nasıl hareket etti?

1950lere geldiğimizde Müslüman olmak ile olmamak derdi yanında, aynı zamanda Yeniçağ Avrupa medeniyetinin dayandığı kentsoylu/burjuva kültürü de anlaşılmamıştır. Hiçbir konuda Avrupanın nirengi noktalarını görmedik. Kentsoyluluğun ortaya çıkışında önemli bir yeri olan Rönesans anlaşılmadı, çünkü bizim Yunan medeniyetiyle ilgimiz ilişiğimiz olmadı. O, Yunan medeniyetinin taleplerini yerine getirmeğe çalışan bir hareket olarak karşımıza çıkıyor. Ayrıca daha önce de dile getirdiğim gibi bir ruhban sınıfımız, dini bize bütün vecheleriyle açıklayacak, "din budur, bu değildir" deme yetkisine sâhip bir zümre, kilise benzeri bir kurum yoktu bizde. Kilise sâdece ibâdet edilen yer değildi, yasa koyucuydu. Katoliklik ile Ortodokslukta hayatınız kiliseye bağlıydı. "Kiminle evleneceksiniz, boşanabilecekmisiniz, nerede nasıl ibâdet edeceksiniz,

ne günâhtır ne değildir" gibi konuların hepsini kilise tayin ederdi. Avrupa Hırıstıyandır. Nice Hırıstıyanlıktan uzaklaşsa da, o medeniyetin izlerini tanrıtanımazı bile taşır.

Bütün bunlardan, bu arkaplandan yoksunuz. Bu da her adımbaşı kendini gösteren bir zevksizlik, iğrençlik şeklinde ortaya çıkıyor bizde. Meselâ her yıl, her taraf ışıl ışıl yılbaşında. Asıl Noel için yapılır bu ve Noel öncelik ve özellikle kuzey kavimlerinin, soğuk iklimin bayramıdır. Benimiçin en güzel, en içli iki bayram veya iki yortu vardır. Ramazan bayramı —büyük bir sıkıntıdan, eziyetten geçip vahâya çıkarsınız. Öbürü de Noel. Ramazan bayramı dibine kadar dinîyken, Noelde dinî taraf zayıftır. Çok manevîdir. Ama Hırıstıyanî tarafı su götürür. Bundan da haberimiz yok. İçimize sinmiş bir şey değil. Niye o ağaçlar süslenir, ışıklar yakılır? Çamla ne alâkamız var? Çam soğuk iklimin ağacıdır. Karadenizin dağlarına çıkacaksınız ki, çam göresiniz. Almancada en güzel halk şarkıları çam üzerinedir; âdeta çama taparlar. Bu arkaplanlardan yoksun olarak tanımadığımız, bilmediğimiz bir denize giriyoruz. Karadenizi tanımadan girip boğulanlar gibi. 1950lerde daha bir ayyuka çıkıyor bu karışıklık. Başımızdaki kapak kalkıyor, baskı hâdisesi bitiyor ve halk kitleleri etrâflarına bakıyorlar. Manen yeniden Müslümanlık geri dönüyor; sakatlanmış hâlde. Arada otuz yıllık bir fâsıla var ve bâtıl geçerakca. Maddeten insanlar uyanıyorlar. Hesapsız harcamağa giriliyor. A.B.D. sömürüye müsâit

bir zemin hazırlamakiçin bol keseden yardım ediyor.

Geleneksel müzmin hastalığımız hırsızlık ve yolsuzluk da var. Demokrat Parti iktidarında çalmayan bir tek adam vardır, o da Menderes. Büyük ihtimâlle Fatin Rüştü de öyle. Bu ikisi zengindir, gözleri toktur. Menderes'in bir başka özelliği de mason değil. Benim bildiğim Türkiyede mason olmamış iki kişi var, biri Menderes, öbürü de Recep Tayyip beğ. Büyük ihtimâlle Menderes'i idama götüren budur, Bayar'ı kurtaran da masonluğu.

Aydınlarımız da mı tanımıyordu bu arkaplanı?

Okumuş yazmışlarımız arasında yânî aydın denilen tabakada üç öbek vardı. Birincisi, Avrupamerikaya talim edenler, İngilizamerikancı kesim diyelim. Bunlar görünürde çoğunluktaydı. Avrupanın kentsoylu/burjuva kültürünü yaşamak isteyen, uygulamağa çalışan, ama bunun ne olduğunu bilmeyen insanlardı. İçlerinde Fransaya ibâdet edenler de vardı. İngiliz-Yahudi medeniyetinde yetişmiş ve onun merkezini teşkil eden Amerikadan gelen adamlar. Ruhen benim en sevmediğim, en karşı çıktığım ve anlaşamadığım kimseler. Bu insanlar bugün bütün çevremi sarmış durumda. Nereye baksam, nereye el atsam bu çakma çağdaşcılarla karşılaşıyorum. Erbakan'ın deyişiyle "sizi gidi taklitciler" diyesim geliyor.

İkinci kesim, Almanyada 1933ten itibâren nasyonal sosyalismin öne geçişiyle birlikte çeşitli adlar altında ortaya çıkan Almanyaya talim eden Türkcüler,

milliyetciler. Özellikle orada okuyan, okuyup da dönen bir kesim.

Osmanlının Birinci dünya savaşı öncesi ve esnâsındaki yakınlaşmasının etkisi varmı?

Var. Özellikle 1934ten itibâren kalınlaşan bir Türkcülük, milliyetcilik akımı var. Mustafa Kemâl Paşanın üstünde durduğu noktalardan biri de budur. Onda olmayan bir özellik Tümtürkcülük/Pantürkismdir. Mustafa Kemâl Paşanın Türkcülüğü Misâkımillî hudutlarından ibâret. Tümtürkcülüğü gündeme getiren Enver Paşadır. Yalnız, kendisinin Tümtürkcü olduğu kanısında değilim. Orta Asyaya Türklerden ziyâde Müslümanları kurtarmağa gidiyor bana kalırsa; Araplara gitmiyor. Niye diye sorarsanız, Araplara karşı bizde olağanüstü bir öfke ve hayâlkırıklığı var. Birinci dünya savaşında Lawrance'ın peşine takılanlarla ilgili bu durum. Araplara rağbet etmiyorlar, etseler bile Mehmet Akif gibi Araplığı meşkûk olan Mısıra gidiyorlar. Refik Halit gibi mecburen kaçanlar, Ethem'in önce savaştığı Yunanıstana gitmesi gibi sığınanlar dışında Araplığın beşiği olan Suudîye giden yok.

Evet, üç kesim var demiştik, ikisinden bahsettik. Üçüncüsü komunistler. TKP mensûbu olan bir kesim. Onlar da Rusyaya hayranlar. Çocukluğum ve gençliğimde vardı bu kesimden insanlar, Rusyaya toz kondurmazlardı. Bizde öyledir, aklımız olmadığından duygularımızla hareket ederiz. Nasıl Batıcılar İngilteramerikaya toz kondurmuyorsa, komunistler için

de Rusya Kabeydi.

Ayrıca bu üç öbeğin dışında tamamıyla dışlanmış, kovulmuş bir Müslüman kesim var, eskinin kalıntısı âlimler, ulemâ takımı. Arkasında da cahil cüheylâ kabul edilen bir halk kitlesi. Zâten çocukluğum ve gençliğimde Müslüman demek halk tabakası, maraba demekti, maraba demek de Müslüman demekti. Böyle bir hayâl, bir tasavvur vardı ortalıkta.

Almanlara yakın veya eğilimli olan milliyetciler ile Batıcılar ve komunistler arasında kıyasıya bir mücâdele vardı. Mustafa Kemâl zamanında başlayan denge sıyâseti, İsmet Paşada milliyetcilere ağırlık verme yönünde ilerilemiştir. Almanların savaşı kazanma ihtimâli çok yüksek görülüyordu. Savaşın başladığı 1939 ile Almanların Stalingradda uğradığı fecî mağlûbiyetten sonra bizde dengeler tamamıyla değişmiş, milliyetciler tuşa gelmiş, Batıcılar alabildiğine yükselmeğe başlamıştır.

Almanların Stalingrad kuşatmasındaki başarısızlığıyla biz de sistemi değiştirdik.

Yol değişmesinin ilk belirtisi İsmet Paşanın Türkcüleri hapsetmesidir. Batıya verilen bir mesajdı bu. Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Oğuz Türkan ve başkaları Sansaryan hanın bodrumunda tabutluk denilen hücrelere kapatılmışlardı. Tabutluk denmesi, kıpırdanamadan yatmak yahut ayakta durmak zorunda kalmalarından. Kendi ağızlarından dinlemiştim. Doğru, yalan, bilmiyorum, Türkeş'in tırnaklarını çekmişler. 27 mayıs

sabahı Türkeş, İnönü'nün karşısına geçip "bu tırnakları hatırladınızmı?" diye sormuş.

Bu tarihten itibâren Batıcılar üste geçtiler. Türkiye, Avrupaya, İngilteramerikaya iltihâk etmeğe kesin ve tereddütsüz karar verdi. Öncelikle ve özellikle 1945te savaş kazanıldıktan sonra Stalin'in talepleri bu isteğimizi pekiştirdi. Burada, birbirlerinin canını okuyan Halk Partisi ile Demokrat Partisi arasında mutlak bir ittifâk, mutâbakat vardır.

Atatürk Fransa orijinli bir devlet kuruyor. Bu İngiliz gelişmesini de görüyormu?

Görüyor. Mustafa Kemâl Paşanın, İngilizlere yatkınlığı var. 1936dan itibâren Almanlara Hitler'e eğilim göstermekle birlikte, anlayış bakımından İngiliz olmuştur. Bir kere, tarihî geçmişimize en aykırı olan bir işi yapıyor ve sivilliği getiriyor. Asker olmayana sivil denir. Asker olmayan kesiminiz olmadığına göre siviliniz de yoktur. İslâmla bizim en önemli geleneğimiz askerliğimiz yahut Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın lâfını ondan izin alarak tekrarlayayım, "askercilliğimiz"dir.4 Tarihte böyle bir millet olarak temâyüz ettik; asker, savaşkan bir milletiz. Askerliği sevmişiz, başka bir işimiz olmamış. Arada bir rençber, köylü olsak da bu sırada yine askerliğe devam etmişiz.

Burada asker ile toplum iç içe yaşıyor, ilk defa ayrışmamı yaşanıyor?

Evet. Bu İslâmî olmayıp saf Türk geleneğidir. Çok eski, köklü medeniyetlerde, sivillik gelişmiştir. Arapta da

Farsta da sivillik önemli yer tutar. Sivil olmayan iki devlet gördüm: Ispartalılar ile Türkler. Yine eski Alman devleti Prusyada askerlik ağır basmakla birlikte sivillik de vardı. İngiliz yüzde seksen sivil, hattâ o kadar sivil ki, asker kılığını bile sivilleştiriyor, subayları kravat takarak vuruşma, muhârebe alanına gidiyor. Asker milletlerde dik yaka vardır. Bizde de öyleydi. Boyunbağı sivilliğin bir remizidir. Süreklice dışarıdan bize "sivilleşmeden medenîleşemezsiniz, medenîleşmek de Batılılaşmak demektir —hâlbuki Batılı olmayan Araplar, Farslar, Çinliler ile Hintliler de sivildir. Batılılaşmak dışında medenîleşmenin yolu yordamı yok" diyorlar. Daha iki gün önce *Karar* gazetesinde bir zâtımuhteremin yazısını okudum, 'Hint medeniyeti Batı mıydı, İslâm öncesi İran medeniyeti Batı mıydı?' diye soruyor. Batılılaşmakiçin önce sivilleşeceksiniz, demokratikleşeceksiniz.

Mustafa Kemâl Paşa "sıyâsete atılacaklar uniformayı çıkartsın" diyor. En başta da kendisi atıyor uniformayı ve sivil giyiniyor, tam bir İngiliz beğefendisi gibi. Avrupa kılığı dediğimiz şeyin ana yurdu İngilteredir. O pantolon, ceket, gömlek, boyunbağı, şapka... Şapka da kanun gereğidir. Şapka giymeden kamuoyuna, dışarı, meydana, sokağa çıkamazsınız, yasaktır. Bunun dışında hiçbir serpuşa izin yok. Niye? Şapkanın etrâfında siperi vardır; siperişems dedikleri, güneşe karşı koruyan kısım. Onunla namaz kılamazsınız; dinen başın açık kılınması da yasak. Kadının örtünmesi nasıl şartsa erkek de örtünür.

Hattâ 1920li yıllarda "camiyi kiliseye benzetebilirmiyiz?" tartışması ortaya çıkmıştır. Kilisede sıralar vardır. Batının en önemli medeniyet özelliklerinden biri bu oturulacak yerlerdir. Kilise tamamıyla Batı anlayışına uygun inşâ edilmiştir. Islahat görmüş Yahudiler de Hırıstıyanların bu özelliğini almışlar. Havradaki sıralara oturularak ibâdet ediliyor onlarda da. Uzakdoğuda Çinde ve Çin medeniyeti etki sahasında oturak vardır. Doğuda, özellikle Doğunun batısında, Hintten bu tarafta ve bu tarafın en önemli medeniyetlerinden İslâm medeniyetinde yerde oturulur. Çok önemli bir özellik, bir ayrıntıdır. Yerde oturmak doğaya daha bir yakınlığı ifâde eder. Çok eskiden gelen bir olay bu. Hattâ Yunanda da iskemle veya benzeri bir nesnede, oturakta oturulurdu. Aristoteles'in bile dıkkatını çekmiş ve "Persler yerde oturuyor" diye yazmıştır.

Kiliseye benzer bir cami nizâmını benimserseniz, şapka meselesindeki gibi namaz da kılamazsınız. İskemlenizden yerlere kapanmanın imkânı yok. Her ne kadar ezanı Türkceye çevirseler de cami nizâmı değişmedi. Stalin bu talepleri dile getirince 1945te can havliyle İngilizamerikalılara yapıştık. 1947de NATO kuruldu ve hemen başvurduk; ama oyaladılar. 1950de Kore savaşı çıktığında "oraya asker gönderirseniz, alırız" dediler. Dünyanın öbür ucundaki yere asker çıkarttıktan sonra kabul ettiler. Burada, NATOya girmemize karşı çıkan derkenar komunistlerin dışında başka kimse

yoktu. Onları da boşladınızmı, tam bir mutâbakat vardı memlekette. Büyük bir soluk alınıp "oh, NATOya girdik, paçayı kurtardık" denildi.

Ondan önce de Amerika, Avrupaya yeniden inşâ için muazzam bir yardım fonu kurdu: Marshall yardımlarını. Buna Türkiye de başvurdu. Hakkı varmıydı? Kıyıdan, köşeden, belki. Çünkü savaş bitmek üzreyken Almanlarla ilişkileri kesip şubat 1945te savaş ilân ettik. Kâğıt üstündeydi gerçi bu ilân. Yardımı almamıza hak kazandırmıştır sâdece.

Orada çok partili yaşama geçişte uzlaşma oluyormu, NATOya girmekiçin bu gereklimiydi?

Yumurtamı tavuktan, tavukmu yumurtadan çıkar meselesi. İsmet Paşa "ben her zaman bunu tasarlıyor, öngörüyordum", öbür taraf da "hayır, bu İngilizamerikan dayatması sonucudur" diyor. Ne olurdu geçmeseydi? Bir kere, İsmet Paşa askerden korkmuyordu. Ordunun kendisine isyân edeceğine, darbe yapacağına dair bir belirti de yoktu. Ordu devirmezse kim devirir? Halk ayaklanması da yok. Dolayısıyla önce 1946da, sonra 1950de seçim yapılmasaydı veya seçime hile karıştırılıp tekrar Halk Partisi kazansaydı, kimsenin yapacağı bir şey yoktu. Belki Amerika "yardımı kesiyorum" tehdidini savurabilirdi. Kesemezdi, çünkü bizi şu coğrafyada kimse gözardı edemez. Meselâ yüzümüzü Rusyaya döndüğümüzde dünyanın çarkıfeleği şaşar. Rusya, donanmasını Akdenize çıkarttığı ândan itibâren

Avrupamerika hapı yutar.

Lozanda İsmet Paşa görüşmeleri yapıyor. Rıza Nur ve karşısında İngiltere, Fransa, Yunanıstan, Japonya, Amerika, hattâ Rusya var. Rusya orada hiç kimseden destek almıyor. 17 ekim devrimi daha yeni yapılmış. Peki Rusya niye Batıyla berâber Türkiyeyi de eziyor?

Geçmişten gelen nefreti var Rusyanın. Tarihte İç Asyadan kopup buraya geldiğimizden bu yana, 1400lerden itibâren en fazla savaştığımız, cebelleştiğimiz millet Ruslar olmuştur. Daha önce de Çinlilerleydi derdimiz. Ruslardan devamlı dayak yemişiz. Prut zaferi dışında sürekli yenilmişiz. Çok güçlü olduğumuz günlerde de etmediğimiz hakaret kalmamış Ruslara. Oradan gelen elçiyi hamama sokup bi'fasıl keseliyorlar. Çıkınca kethudâ gelip kokluyor, "domuz kokuyor, sokun içeri" diyor. Nelerden sonra vezirâzam veya bizzât padişah huzuruna kabul buyurulup itimatnâmesini arzediyor. Bunlar unutulmuyor kolay kolay. Ruslar büyük, tarih yapmış bir millet; şakası yok. Estonya, Zimbabve, Nepal, Tibet değil, koskocaman Rusya.

Bolşevik devriminden sonra da tepedekiler Yahudi olabilir; fakat aşağıdakiler Rus milletinden gelenler. Lenin Yahudi asıllı meselâ. Bize doğrudan husumeti yok, hattâ en dostca davrananlardan biridir. İkincisi, bu dediğim sosyo–psikolojik havanın dışında, stratejik anlamda da Rusyaya en önemli engeli teşkil ediyoruz ve ihtiyâç duyduğu sıcak denizlere çıkma imkânını elinden alıyoruz. Boğazı kapattığımız ânda Karadeniz göl olur.

Lozanda Rusların en önem verdiği husus Boğaz geçişini teminata bağlamaktır. Bulgarıstan ile Romanya gibi Rusyaya bakan devletler de onun tarafında yer alıyor. Bu bakımdan bizden taviz koparmanın peşindeler. Kurtuluş savaşında bize yardım etmeleri de kara kaşımız, kara gözümüz aşkına değil, menfaattan ileri geliyor: "Düşmanımın düşmanı dostumdur." Bugün de aynı. Putin, Amerikayla cebelleşiyoruz diye bizi kendi tarafına çekmeğe çalışıyor. Bütün mesele bu. Günümüzde Rusyaya hayranlık duymağa başlayanlar var. Bu sorunlu bir durum. Kendi menfaatının doğrultusunda ilerileyen bir ülke Rusya. Yarın İdlibden dolayı pekâlâ yine takışabiliriz. "Bunlar benim tarafımda; dost olduk, Recep Tayyip beğle görüşüyoruz, konuşuyoruz", yok öyle bir şey. Nerede menfaatına aykırı bir olay görürse, orada durum değişir.

Bütün bunları bir tarafa bırakırsak, bir yandan Rusya bize çok yakın bir ülkedir. Coğrafî anlamda demiyorum yalnızca, zihniyet olarak da. Paylaştığımız pek çok değer var. İngilizlerse bize çok uzak. Bambaşka bir insan yapısı söz konusu. Hattâ Ruslardan çok daha yakın milletler de var; pek göz önüne alınmıyor. Farslar meselâ. Severiz sevmeyiz, ayrı bir konu. Yüzde seksen, doksan nisbetinde bir kültür benzerliğine sâhibiz. Her ne kadar Şiî desek de, zâten halkımızın bir kısmı Müslümanlığında heterodokstur. Türkiyeyi çok yakından tanırsanız, bu heterodoksluğun baskın yapısını görürsünüz. Son yıllarda Selefîmeşreplik çok moda hâle

geldi bizde. Bu, toplumsal gerçekliğimizi yansıtan bir olay değil. Suud Müslümanlığı bizimkisi değil.

4 "-cil" takısı "yatkınlık, sevme" anlamına gelir. Kıvılcımlı da bu anlamda askercil ifâdesini kullanıyor.

27 MAYIS SÜRECİ VE ADNAN MENDERES

Birçok olaydan bahsettik, ama 'kısaca darbeyle öngürülen neydi?' diye sorsam?

Kemâlîliğin ihyâsı öngörülüyor. Demokrat Parti döneminde felce uğruyor Atatürkcülük. 27 mayısla birlikte bu öne çıkarılıyor ve bir baskı unsuru olarak kullanılıyor. Sağcısıyla, solcusuyla herkesin birleştiği bir nokta oluyor Atatürk. Solcular, Mustafa Kemâl'i kendi kafalarına göre Kurtuluş savaşından dolayı imperyalism karşıtı şeklinde tanıtıyorlar. Gerçekten imperyalist karşıtı bir savaşmıydı, değilmiydi ayrı bir tahlil gerektirir. Öbürleri, Avrupaya yamanma sürecinin öncüsü, önderi olması bâbında bunu söylemeseler de, bu böyleydi. Yeniçağ dindışı Avrupa ile ondan sonra gelen İngiliz-Yahudi medeniyetinin savundukları değerlerin dışındakiler toptan kötüdürler. Özellikle de, onlara göre, İslâm medeniyetininkilerinden kötüsü yoktur, olamaz da.

Devlet ikiye ayrılmıştı. Askerî idâreden sonra Halk Partisi iktidara getirildi. Askerî idâre zâten son derece

yobaz bir Atatürkcüydü, onun arkasında da Halk Partisi vardı. 1962de Halk Partisi ile Adâlet Partisi arasında bir karma hükümet kuruldu, başbakanlığa da İsmet Paşa getirildi. Ortalıkta koyu bir Atatürkcülük hüküm sürmeğe başladı. Her türlü millî sayabileceğiniz değerler tu kaka ilân edildi. Dil, Demokrat Parti döneminde Osmanlıcaya dönmüştü. Sözgelişi Mustafa Kemâl zamanının başbakan sözü başvekil, eğitim maarif, saylav mebus olarak değişmişti. Bunlar ve daha birçok söz ve kavram Halk Partisi devrindeki şekline rucu ediverdi. Bunun gibi birsürü değişiklik...

Bu yeni dönemde de aşırı derecede bir dil tasfiyesi başgösterdi. Dil kurumu baştâcı edildi. Ali Püsküllüoğlu gibileri gözde kişiler oldular; sözlükleri yayımlandı. Muhâfazakârlar ile çağdaş Atatürkcüler arasında, dil konusu başta olmak üzre, her alanda müdhiş bir kavga başgösterdi. Cevat Ulunay'ın, Burhan Felek'in, Refik Halid'in, Falih Rıfkı'nın dili ile Çetin Altan'ların, İlhan Selçuk'un dili gece ile gündüz gibiydi. Çağdaşcılar da solcu ve sağcı olmak üzre bölündüler. Sözümona sağcıların da üçe bölündüğünü görüyoruz: Avrupamerikacılar, Türkcüler ile Müslümanlar. Necmeddin Erbakan yeni yeni görülüyor, işitilmeğe başlanıyordu. Çok kabaran, hızlanan, büyüyen solculuğa karşı Alparslan Türkeş'in teşkil ettiği set de var. Bunlar önce Bozkurtlardı, sonra Ülkücü oldular.

Sol Kemâlism ile komunistlerin söylemi biribirine yakınmıydı?

Sol Kemâlism ile komunistlerin Atatürkcülüğü arasında fazla bir fark yok. Tek istisnâ nevişahsına mahsûs Hikmet Kıvılcımlı. Onun dışında hepsi değerlerimize düşman. Okuldan başlıyor bu. "Osmanlı" dedinmi nefret bulutları yükseliyor. Demokrat Parti döneminde topyekûn ortadan kalkmasa da bu adamakıllı azaltılmıştı. Özellikle de Istanbulun fethinin 500. yılında. Ama Müslüman ülkelere yönelme olayı yoktu. Sâdece İngilteramerika ile Israilin ızin verdikleriyle, yânî CENTO üyeleri İran, Pakıstan ile (Abdülkerim Kasım öncesi) Irakla dost olabiliyorsunuz. Bilcümle Müslüman ülkeyle ilişki yok. Müslümanlık düşmanlığımız öylesi raddelere varır ki, 1958de, düpedüz bağımsızlık savaşı veren, bir vakıtlar bizden olan Cezayire karşı Birleşmiş Milletlerde onu ezen, sömüren Fransadan yana oy kullandık. Cezayir vilâyetimizdi, parçamızdı. Fransız elimizden alıp yüz elli yıl iliklerine dek sömürüyor. Bu insanlar ayaklandığında kimden tarafsın? Böyle bir kafa karışıklığı sürüp gidiyor. Demokrat Parti döneminde cereyân eden bu olay, şerefimize, haysıyetimize sürülmüş koca bir lekedir.

Nereden geliyoruz? Nâzım Hikmet'in o unutulmaz, eşsiz enfes benzetmesiyle dörtnala uzak Asyadan gelip Akdenize kısrakbaşı misâli uzanmışız. Aslımız olan o yüce Doğuya karşı bir sevgisizlik, isteksizlik aşılanaduruldu. Bunu Birinci dünya savaşında Lawrance'ın peşine takılan Arap milliyetcilerinin ihâneti de tetiklemiştir. Babamdan da biliyorum. Dostum bir

genç Arap hanım, annesi, kardeşleri filan 1969da evimize ziyârete gelmişlerdi. Sofra hazırlandı, yenildi, içildi. Hanımın annesinin babamdan hoşlanmış bir hâli vardı. Onlar gittikten sonra annem, "hamfendi babandan bayağı hoşlandı, bakarsın çifte düğün olur" deyince ortalık kahkaya boğuldu. Annesi sohbet sırasında babama "sizi mutlaka Amman'a bekliyoruz" deyince babam, kendine mahsûs o patavaksızlığıyla "benim Şarktaki son durağım Ankaradır" demezmi! Hanım da öylece kalakaldı.

İhtilâl yaklaşırken genel durum nasıldı ülkede?

1950li yıllar sona ermeğe doğru 1957 seçimleri yapılıyor. Demokrat Parti ilk defa oy kaybına uğruyor. İktisadî durum kötüleşiyor, Türkiyede müdhiş bir sıkıntı başgösteriyor. Dolar – lira dengesi alabildiğine bozuluyor. 1958e geldiğimizde dükkânlar tam takır kuru bakır. İdhâlât kesiliyor, para yok. İktisadî şikâyetlerin yanında Atatürkcülükten taviz verilmesi, yobazlığın artması, irticâ iddiaları ayyuka çıkıyor. Çünkü Menderes'in göz yumdukları arasında tarıkatlar da var. Memur takımı bundan rahatsız. Türkiye bir barut fıçısına dönüyor. Genellikle muhalefetin susturulması komunisme karşı mücâdele kisvesi altında yürütülüyor.

Adnan Menderes son bir canhıraş hamleyle A.B.D.ne gidiyor. Dehşet bir hakaretle karşılaşıyor. A.B.D.nin başkanı Dwight Eisenhower, Adnan beğle görüşmeği kabul etmiyor. A.B.D.nde dönüp dolaşıyor, Türkiyeye eli boş geri geliyor. Fırsattan istifâde Nikita Sergey Kruşçev

“gel, görüşelim” diyor. Bu, bizi nereye götürür, iç ile dış şartlar nelerdir, duygu adamı Adnan Menderes bunları hiç araştırmıyor. Hâlbuki o sıra çok iyi bir dışişleri bakanımız var, Fatin Rüştü Zorlu beğefendi. Bu kalburüstü adam, 1959 ekiminde bize Kıbrısı kurtarmıştır. Ne varki Adnan beğ, uyaranlara kulak asmaz. Evet, 1959da antlaşma imzalamak üzre İngiltereye gider. Londra yakınlarında uçağı düşer. Her ne kerâmetse, Allahın inâyetimi diyelim, lânetimi, kurtulur. Orada öleydi şehit olacaktı. 1961deki idamın önü alınacaktı. Bir millî kahraman ilân edildi o kazadan sonra. Ankaraya bir gelişi vardı, anlatılır gibi değil. Öyle müdhiş bir sevgi seli. Kendini bilmezin teki Adnan Menderes’in Kadillağının (Cadillac) önüne atlayıp oğlunu kurban etmeğe yeltenmiştir. Bıçağı zar zor alıyorlar herifin elinden. Adnan Menderes’i hâşâ Tanrı katına yüceltmeğe kalkar. Duygusallık demiştim ya. Aynı adamlar, bir buçuk, iki yıl sonra Menderes’e tükürenlerdir. İşte böyle bir seciye yoksunluğu.

Bu arada Halk Partisi güçlenir. Bununla birlikte İsmet Paşanın hucumu artar. Türkiye Demokrat ile Halk Partililer olmak üzre ikiye bölünür. Okumuş yazmış, öncelikle de memur takımı Halk Partiliydi. Halk Partisinin muhalefeti arttıkca Demokrat Parti de sertleştikce sertleşir. Artan mıktarda gazeteci cezaevine atılır. Hedef tahtasında komunistlik var. Komunistlikle Rusluk bütünleşmiş durumdaydı. Komunistseniz Rus tarafdarısınız, Rusyanın yayılmacılığına cevâz

veriyorsunuz demekti.

Öbür tarafta da olağanüstü Amerika hayranlığı var. Amerika Türkiyedeki etkinliğini alabildiğine arttırır. Halk rahatsız. 1959da Ankarada evimizin bulunduğu cadde Gâzî Mustafa Kemâl bulvarıydı. Evler azamî dört katlıydı. Bizimkinin çarprazında altı katlı bir binâ inşâ edildi. Elektrik idâresi olacaktı. Onun önünde bir Amerikalı bir çavuş, Forduyla —zâten bizdeki bütün arabalar Amerikandı— bir çocuğu ezdi. Halk arabaya hucum etti, camlarını kırdı. Adam, gözümün önünde torpidonun altına saklandı. Benzin deposunu açtılar, çakmak veya başka bir şey attılar içeri, araba yandı. O arada polis, bekci falan yetişti de herifi zar zor linçten kurtardılar. Halkta felâket bir nefret vardı. Çok manidâr bir olaydı. Ortaokula yeni başlamıştım sanırım. Halktaki bu galeyânı gördüm.

Böylece Türkiyede 1950lerin başında kapanan büyük uçurum yeniden açılmağa başlıyor. Halk kitlesi, özellikle köylü, fabrikalar kuruldukca şehre akın ediyor. Bu fabrikaların etrâfında oluşan gecekondular dehşet derecede fakirdi. Ankarada Yenidoğan, Altındağ ile Bentderesi cıvarı bu gecekonduların en görünür örneğiydiler. Bunları hep yaşadım. Geziyordum oralarda, sefâlete büyük bir düşkünlüğüm vardı gençliğimde. O sefilliği size anlatamam. Başka yerlerde de buna benzer yoksulluklar gördüm. Nijeryadaki gecekondulardan farksızdı. Aile yedi, sekiz kişi bir odada toplanıyor. Baba gece eve sarhoş geliyor, kimin yanına

yattığı belli değil ve bir süre sonra kızı babadan gebe kalıyor. Böylesine acı durumlar...

Sonra düpedüz toprak yollara lağım döküyorlardı. Evler dağa yapışmış hâldeydi. Çamurdan, kerpiçten, tahtadan, 1960ların ortalarından sonra da naylonla yapılıyordu bunlar. Öte tarafta da olağanüstü bir zenginlik vardı. Şimdi Türkiye bugünkü gibi bir fark görmedi diyorlar. Gülüyorum buna. Bizde tarih bilinci olmadığından her dönem kendini biricik sanır. Bugün o sefillik yok artık. Bugünün yoksulu o günün orta hâllisi sayılabilir. Çocuklar yalınayak, ortalığı hastalık ile ahlâksızlık sarmış. Ahlâksızlığın üç sutunu vardı: Uyuşturucu, fuhuş ile asayişsizlik. Bu üçlü 1957den itibâren görünür hâle gelir oldu. Özellikle de fuhuş.

O sırada üçe bölünmüş hâldeydi dünya: Avrupamerika dünyası, Sovyet bloku, bir de, bu ikisi arasında yer alan tarafsız kabul edilen ülkeler. Bunların başını İndonesya, Hindıstan, Mısır ile Yugoslavya çekmekteydi. Bir tarafa bağlı kalmamakla birlikte, toplumcu eğilimindeydiler. Biz de tahterevalli gibi hem Avrupa hem Asyadaydık. Batıda NATO, Doğuda CENTO mensûbuyduk. İki taraf da şiddetli Sovyet düşmanıydı. Sovyetler, yânî Ruslar Avrupanın yarısını almış durumdaydı. Polonya, Çekoslovakya, Macarıstan, Romanya, Bulgarıstan. Bir de bağımsız komunistler Yugoslavya ile Arnavutluk.

Doğuda Rusyanın yanısıra Çin, Moğolıstan, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Laos vardı. Avrupamerikancı

Güney Vietnam, Tayland, Malesya ile Burma diğer tarafta. Öbür ülkeler bir orada, bir burada. Hindıstan, İndonesya meselâ tarafsız geçinen ülkelerdi. Bu tarafsız ülkelerden İndonesyanın cumhurbaşkanı, diktatörü ve üçüncü dünyanın önderlerinden Ahmed Sukarno 1959da Türkiyeye geldiğinde âveylâ vâveylâyla karşılandı. İlkokuldaydım. Atatürk bulvarı boyunca yola dizerlerdi bizleri. Onlar da bir Kadillakla geçerdi. Bir tarafta Celâl Bayar, öbür yanda misâfir devlet başkanı. Yine öyle önümüzden geçip gittiler.

Burada cennet hayatı yaşattılar Sukarno'ya. Dönüşünü erteleyip kendine kadın bulmalarını taleb eder. Bunun üzerine Lüks Nermin aranır. Nermin hanım önce "hayır, göndermeyeceğim" diyor. Hükümete mensûp zevâtın hanımefendiye borcu varmış. Bunların da başında TBMM başkanı geliyor. "Hâneni kapatırız" diye tehdit ediyorlar. Sonunda eli mahkûm, iki kadın gönderiyor. Sukarno sonra şiddetli belsoğukluğuna yakalanıyor. Hükümet rezil oluyor. Lüks Nermin böylece hıncını almış oluyor. İşte fuhuşun vardığı nokta!

Bunun yanında iktisadi anlamda da Türkiye çok zora giriyor. Köylü geçimini sağlıyordu. Ağalık düzeninin getirdiği büyük bir yarar buydu. Ağalık devlet içinde devlet gibi bir olaydı. Solcular sonraki yıllarda lânet yağdırmışlardır. Gelgelelim sıkıntıya girdiğinde köylüye yardım eden, ekmeğini çıkartmasını sağlayan ağaydı. Özellikle Doğu ile Güney doğuda ağalık hâkimdi. Bunca yoğun olmamakla birlikte batıda, Egede de vardı. Esâs,

memur takımı sıkıntı çekiyordu. Halk Partisinde sırtı çok sıvazlanan kimseler çökmüş durumdaydı. En iyi yetişen adamlar da memurlar, mektep medrese görmüş adamlardır. Bunlar Demokrat Partiye, Menderes'e şiddetle karşıdırlar. Benzerini bugün de görüyoruz. Yine halk kesimi Recep Tayyip beğin arkasında; aydın, yarı aydın takımı son derece karşı. O gün ile bugün arasında nicelik farkları varsa da, nitelik açısından pek bir fark yok. 27 mayıs darbesi geldiğinde, Demokrat Partiden yana memur takımı bir tarafa, bunun dışında kalan memurlar şıkır şıkır oynamıştır.

Bütün bunlara ek olarak Demokrat Parti, 1958de başlayıp 1959 başına kadar süren en olmayacak bir olayı başlattı, Vatan cephesini kurdu. Her akşam radyoda, saatlarca Demokrat Partiye bağlı insanların dökümünü veriyorlardı. Doğruysa ölüleri de saymağa başlamışlar. Vatan cephesi bir yanda, buna dâhil olmayan "ihânet cephesi" diğer tarafta. İyice karıştı Türkiye. Üniversite talebeleri numâyışlere başladı, sonra liselere de sirâyet etti bu.

Bir defasında Ankarada, Kızılay meydanı ile Sıhhiye arasında bir yolağzından karşıya geçtim. Okuldan eve geliyorum. Baktım, sirenler çalıyor. Durdum. O yaşta meraklı da oluyorsunuz. Aşağıda polis motosikletleri ve arabalar vardı. Önümden üstü açık bir Kadillak geçti, Adnan Menderes içindeydi. Tabancam olsa vurabilirdim; o kadar yakınımdan geçiyordu. Tabancayla, suikastlarla büyüdük ya, aklımıza bunlar geliyor hemen. İleride bir

gürültü patırdı koptu, "katil" diye bağırılıyor. Bir rezil söylenti çıkartılmıştı, Menderes, Harbiye talebelerini yakalatıp kıyma makinasından geçiriyormuş. İletişim araçları son derece zayıf bugüne göre. Sosyal medya, İNTERNET falan da yok. Yine de dedikodu nasıl yayılıyor, anlaşılır gibi değil.

"Yuh!" çekilmesi üzerine Adnan Menderes, arabayı durdurtup hışımla iniyor, kalabalığın üstüne yürüyor. Polisler şaşırıyorlar, bir şey yapamıyorlar. Düpedüz kalabalığın içine dalıyor. Sonrasını görmedim. Anlatılanlara göre Mülkiyeli bir genç, Adnan beği boyunbağından yakalamış, yüzüne "katil" diye bağırmış. Bu gencin Deniz Baykal olduğu söylentisi varsa da ben görmedim. Adnan Menderes rahmetli de "madem katilim, o hâlde seni niye öldürmüyorum?" demiş. O ara kollukcular/polisler yetişip rahmetliyi oradaki bir Volkswagen'e kargatulumba tıkıvermişler.

Günlerden 5 mayıstı. İttihat–Terrakîden bu yana askerler ilk kez sokağa çıktılar. Harbiye talebeleri Atatürk bulvarı boyunca yürüyüşe geçtiler. Sloganlar atılıyor, Gâzî Osman Paşa marşı söyleniyor: "Kardeş kardeşi vururmu, kahrolası diktatörler bu vatan size kalırmı?" diye. Babam evde "sonun başlangıcını yaşıyoruz" dedi. Cumhuriyet tarihinde askerin olaylara el atması görülmemişti. Olağanüstü bir gerilim, memnuniyetsizlik ve nefret hüküm sürüyordu. Dayım Hasan Amca, "bu nefretin bir benzerini ben Abdülhamid'in son günlerinde gördüm; 1908de, II.

Meşrutiyet arefesinde" demişti.

En büyük hata bu cepheyi kurmaktı. Bu arada İsmet Paşa da olağanüstü derecede etkin. Gittiği yerlerde büyük olaylar patlak veriyor. Bunların arasında Uşak var. Taş atıyorlar orada. İsmet Paşa tarihî bir lâf ediyor: "Taşladığınız bu adam babalarınızı yaşattı, dolayısıyla siz de dünyaya geldiniz" diyor. Kastettiği İkinci dünya savaşı. O günlerde taş atmak çok modaydı. Trende gidiyorsunuz ve birdenbire "küt" diye taş cama isâbet eder ve kırılırdı. Çocuklar "gaiste, gaiste" diye bağırırlardı. Birkaç günlük gazeteyi atmak zorundaydınız, yoksa taşı yerdiniz. Türkiyede okullaşma birçok başka şey gibi yaygınlaşmağa başladı o günlerde. Okuyacak malzeme bulamıyorlardı. En önemlisi gazeteydi. Istanbulda çıkıyor, orada kalıyordu. Öbür vilâyetlerde memur takımına birkaç gün gecikmeyle gidiyordu.

Basının bakışı nasıldı bu olaylara?

Dönemin gazetelerine baktığımızda, hükümetten yana *Son Havadis*, *Tercüman* ile Demokrat Partinin yayım organı *Zafer* vardı. CHPnin yayım organı *Ulus*'tu. *Cumhuriyet*, *Milliyet*, kısmen *Hürriyet* muhalefetteydiler. Bu muhalif gazeteler bir çıkar, bir çıkmazdı. Bir bakarsınız, sayfanın yarısı boş, sansüre uğramış. *Son Havadis* ölüm kalım arasında gidip geldi. Dergi olarak *Akis* çıkardı. İsmet Paşanın güveyi Metin Tokerindi.

Demokrat Partinin son günlerinde bunların önemli bir yüzdesi hapisteydi. Ankaradaki hapsâneye "Ankara

Hilton" denirdi. Gazetecilerin ikâmethânesi hâline gelmişti. Uzun süre bu gazeteleri sakladım, sonra attım galiba. 1992de taşınma sürecindeyken oğlum bu gazeteleri gördü. "Hükümet ile Demokrat Parti sâbık ve sâkıt oldu; örfî idâre kumandanları" gibi ifâdeler geçiyordu. Üniversitede tıp öğrenimi gören bu genc adam bunları anlamadı. 1860ların değil, 1960ların diliydi. Dilimizin içine düşürüldüğü felâket durum.

Darbe gününde, sabahında evinizde neler yaşandı?

27 mayıs sabahı dört sularında önce tepkili uçakların sesiyle uyandık. Atış sesleri geliyordu. Yataktan fırladık. İlk iş radyoyu açtık. Hışırtıdan bir süre sonra marş çalmağa başladı. Ardından sert, kaba bir erkek sesi, Alparslan Türkeş —daha tanımıyoruz tabii o zaman: "Türk silâhlı kuvvetleri memleketin idâresini ele almıştır" dedi. Babam "hep böyle olur; babamın fesini de, yazıyı da böyle iptâl ettiler, şimdi de seçtiğimiz hükümeti indirdiler" dedi. Arkasından dizlerine vurup Adnan Menderes'e lânet yağdırdı: "Ah Adnan beğ, ah, kıllarını cınbızla yolmalı! Başımıza bu belâyı sen sardın, bunlardan bir daha kurtulamayacağız; asker bir kere gelmeyegörsün, bir daha gitmez" dedi. 1960tan 2016ya değin de gitmedi. 2010da bir belleri kırıldı; haklıydı haksızdı, ama üstümüzdeki o heyûla biraz olsun zayıfladı. Asıl kırılma 15 temmuzda yaşandı.

Hepiniz radyodan darbe haberini dinlediniz. Sonra ne oldu?

Ağabeğim o sırada Antepteki askerlik süresini

tamamlayıp Ankaraya dönmüş ve askerî istihbaratta çalışmağa başlamıştı. Dört gözle bekledik. O gece eve gelmedi. Öğleye doğru girdi kapıdan. Çok heyecânlıydı. Galatasaraylı, daha sonra da istihbaratcı olmanın berâberinde getirdiği havayla son derece Kemâliydi. Demokrat Parti de ona göre gericiydi. O gelmeden önce babamın her ne kerâmetse evden çıktığını gördüm. Nereye gidecekti bilmiyorum. Aşağı bağçe kapısını açtı. Evimiz iki katlıydı. Sokaktan evin kapısına merdivenle çıkılıyordu. Bütün evlerin etrâfı bağçeydi, yeşildi. Bağçe sokaktan yüksekti. Çoğunlukla bağçedeki elma ağacının tepesine çıkardım. Oradan etrâfı seyredip mevsimiyse elma yerdim devamlı. Daha sonraki günlerde de orada bir kızı bekler oldum.

Bu olaydan bir gün öncesi, 26 mayıs akşamı, yine her zamanki yerimde, elma ağacının tepesindeydim. Babamın arabası, meyilli yolun aşağısında durmak üzreyken, kısa boylu, yusyuvarlak tostoparlak topaç benzeri, yağcı suratlı bir herif bizim bağçe duvarına yaklaşıp babama doğru koşuyor, el sallıyor "beğefendi, kapınızı açayım, elinizi öpeyim" diyip duruyor. Buna anlam veremeyen babam, hep sürücüsünün, Süleyman efendinin yanında oturduğundan, hemen yanıbaşındaki kapıyı kapattı. Adam orada öyle kalakalınca, hemen yeni bir hamleye geçerek "hizmetkârınız olayım, kapınızı açayım, elinizi öpeyim" diye yaltaklanmağa başladı. Aynı adam, Nâmık Gedik, bir gün sonra, 27 mayıs sabahı, dışarı çıktığı sırada babama bakıp yere tükürdü. Babamı

bildiğimden, o ânda ağacın tepesinden yıldırım hızıyla iniverdim. Babam, herife tepki gösteremeden kolundan yakalayıp içeri çektim. Sonra "baba gel, çıkma" dedim. Sıgarasımı bitti, bakkalamı gidecekti... Olağan şartlarda ben giderdim; belki korktu o kargaşada beni göndermeğe. Annem de geldi o arada; çıktık yukarı.

Babama dokunmak, hele bir şey söylemek haddımamı düşmüş? Ama bunu yaptım. O ne ânî bir tepki, nasıl bir cesâret. Hâlâ kendime şaşıyorum. Hayatımda iki kere böyle hayatî müdâhalede bulundum. Bir, orada, bir de, yıllar sonra, artık yetişkin biriydim, çoluk çocuk sâhibiydim. Babamın kanbasıncı haddından fazla yukarılara fırlamıştı. Yüzü acayıp kızardı. Koltuğa yığıldı. Anneme sesleniverdim: "Kâse getir, çabuk!" diye. Bilâhare babamın burnuna yumruk attım. Ânında kan boşalmağa başladı. Bu müdâhale kanbasıncını indirdi. Hayatımın en nazik ânıydı. Ya Rabb! O yumruğun şiddetiyle oracıkta öleydi. Düşünmek bile istemiyorum. Karabasan. O iki müdâhale de unutulmazdı.

Sonra ağabeğiniz geldi.

Ağabeğim gelir gelmez ondan sıgara istedi. Hâlbuki aynı markadan içmezlerdi; ama gözü onu görecek hâlde değildi. "Ne oluyor?" dedi. Ağabeğim "bir karışıklık var baba, ordu silsileyimerâtibe dayanarak darbeye girişti" dedi. Sokağa çıkma yasağı henüz ilân edilmemişti. Ortalık karmakarışıktı. Bol kese hamur yemiş koca göbekli mahalle karıları önlerini, arkalarını sallaya sallaya sokakta bir aşağı, bir yukarı koşuşturup duruyor,

köşebaşlarını tutmuş gencecik harbokulu öğrencilerini öpüyor; kimisi ellerindeki, sürahilerden bardak bardak su sunuyor, bağıra çağıra Demokrat Partililerin evlerini gösterip doğru yanlış ihbarda bulunuyorlardı. İşte o sıra Gâzî Mustafa Kemâl Bulvarına bakan penceremizin önünden bir çöp kamyonu geçmekteydi. Annem, babam, ablam, ben... hepimiz penceredeydik. Çöplerin içinde gömülü zâtımuhterem, İçişleri Bakanı Nâmık Gedik beğ. Nedense bizim pencereye şaşkın şaşkın bakıyordu. Hani neredeyse göz göze gelmiş gibiydik. Aramızdan biri, kim, seçemiyorum, bilmiyorum, "aah, Nâmık Gedik değilmi?" diye sordu. Cevabı veren babamdı: "Allahım, olacak iş değil, evet, Nâmık beğ!"

Demokrat Partililerin evlerini ihbar eden kadınlar "yuh! namuzsuz, hırsız, katil" diye bağırıyorlar. Rahmetli Nâmık beğ de, boş gözlerle onlara bakıyor. Oradan Harbokuluna götürülüyor. Kendini pencereden atmış, intihar etmiş diye işittik sonra. İntihar etmişse, ağabeğime göre, "Joseph Goebels gibi davranmış"mış. İtildiği söylentisi de dolaştı. İçişleri bakanı olduğundan, kolluk kuvvetleri ona bağlıydı. Adnan Menderes'in ardından en fazla nefret salvolarına marûz kalan kişiydi. Bahsetmiştim, Harbokulu talebeleri kıyma makinasından geçirilmiş sözde. Kimse öldürülmüş değildi. Kazara Bayazıt meydanında bir genç, tankın altında ezilmişti. En fazla iki veya üç kişi ölmüştür hâdiselerde. Bunlar da kazayla; kasıtla ölen yok, bildiğim kadarıyla. Sonraları adamın adını üniversitenin

lokantasına verdiler. Kolluk/polis memuru Bumin Yamanoğlu'na da demediklerini, yapmadıklarını bırakmadılar. Milleti yatırıp boğazını kestiği v.b. söylentiler yüzünden polis arabasının arkasına bağlayıp sürüklemişler.

27 mayıs sabahı Adnan Menderes Eskişehirdedir. Oradan Kütahyaya geçerken derdest ediyorlar. Celâl Bayar'ı teslim almak maksadıyla da Çankayayı basıyorlar. Bayar tabancasını çekip şakağına ateş edeceği sırada elini yakalamışlar. Bayar, Yassıada mahkemelerinde hiç bel vermemiştir. Savaşcı bir adam, komitacı zâten. Adnan Menderes tam tersi.

Tabii daha sonra rahmetli Adnan Menderes idama götürülür. Bütün idamlıklar, Yassıadadan İmralıya tekneyle sevkedilir, karaya çıktıktan sonra da kendilerini selâmlayan darağacına doğru yürürler. Önce Bayar asılacak, ardından sırayla öbürleri. O arada İmralıya bir başka motor yanaşır ve içinden bir yüzbaşı atlar, koşarak idama götüren kumandana bir şeyler fısıldar. Adam durup "tamam, o hâlde bildir" diye emreder. O da solundaki Bayar'ın omzuna elini atıp "Celâl beğ, hadi işiniz iş, sizi affettiler, ölümden kıl payı döndünüz" der. Bayar, istifini bozmadan adamın kolunu hışımla iter: "Yüzbaşı, yüzbaşı biz ne ölümler görüp geçirdik. Laubâliliğeyse hiçmi hiç alışamadık!" deyip tersler.

O zaman televizyon yok. Sinemaya gidiyorsunuz, filmin başlamasına değin yarım saat kadar, sonraki yıllardaki televizyon haberlerini andırır, o hafta olup

bitenler anlatılırdı. Haberlerin yüzde sekseni Yassıada mahkemelerine ayrılırdı. Rahmetli Menderes hep gözümün önündedir. Boyunbağını takmış, koyu renk takım elbisesini giymiş hâlde sıranın altında tuttuğu mendille ellerini süreklice oğuştururmaktaydı. Savcı, terbiyesizin önde gideni, hâkim Salim Başol —çeke çeke ölmüş— da öyle. Günün gazeteleri "sâbık, sâkıt başbakan ve DPlilerin yargılanması" başlığı altında o müsâmerevârî duruşmaları okuyucularına iletmekle meşğûldüler.

Merhum Adnan Menderes'in rahmetli karısı Berin hanım, çektiklerine rağmen vakur duruşuyla destan yazdı. Menderes'in zevcesini aldattığı sık anlatılan hikâyelerdendi. Bunlardan kaçta kaçı gerçekliğe uygun veya değil, bilinmez. Çapkınlık etmişse, bunu aleniyete dökmemiş, seviyeyi asla düşürmemiştir. Sevgilisi Ayhan Aydan üstün seviyeli bir insandır. Bir kadından beklenecek efendiliğin, sadakatın, vakar ile cesâretin hepsi onda vardı. Sen Yassıada gibi bir çıfıt çarşısında, rezil yerde, çık ve bangır bangır, "Adnan Menderes'i seviyorum; ondan çocuğum oldu, ne yazık ki yaşatamadık" de. Hâkimler heyeti ve savcı susup kaldılar, küçük dağları biz yarattık diyen adamlar söyleyecek söz bulamadılar.

O mahkemelerde Türkiyeyi rezil ettiler. Savcı, kadın donu çıkartıp salladı. Sözde Menderes'in makam odasında çekmeceden çıkmış. Öbür taraftan Bayar'a Afgan Şahı tarafından hediye edilmiş Afgan tazısı dava

konusu kılındı. Bayar'ın Ankaradaki hayvanat bağçesine gönderdiği hediyeyi getirip yolsuzluk yaptı diye dosyaya koyuyorlar.

Müteâkip günlerde babam, evin içinde dört dolanıyor. Sürekli Walther tabancasını arıyor, intihar edecek. Bir yüzbaşı gelecekmiş —artık o kimse, hani niye yüzbaşı da, binbaşı, miralay v.b. değil? orası meçhul— kendisini sorguya çekecekmiş, buna dayanamazmış. Annem de silâhı saklar durur. Bir hengâmeydi evin içi. Babama soruşturma açmayı bırakın, bir süre sonra askerî idârenin talimatıyla Etibanktan bağımsız kurulan Türkiye Elektrik Kurumunun ilk genel müdürlüğüne o getiriliyor. Eski Demokrat Partililerin oğulları bana "baban hâindi" diyorlardı. Elinden, gözünden öpeyim öyle hâinliği. Bu, çok eski bir devlet geleneği. Buna defalarca tanık oldum. O devlet geleneği bunalım ânlarında kendini göstermiştir. Bunca baskıya, uğradığımız felâkete, facıaya rağmen, ayakta kalmanuzın yegâne sebebi işte bu derin devlet tepkisi ve duyarlılığı.

1967de Etilerdeki evine geçene değin mezkûr makamda kalıyor. Anbarlı santralı müdürü olarak Istanbula geliyor. Tenzilirütbeyi kendi taleb etti. Yorulmuş, tükenmişti. Evini istiyordu. 1973te emekliye ayrılıncaya değin bu Anbarlı santralı müdürlük görevinde kaldı.

Vassıadanın ardından neler yaşanıyor?

Yüksek rütbelilerden albaydan yukarısı, yânî paşa

olan kimse yoktu. Orgeneral Ragıp Gümüşpala'yı çağırıyorlar, fakat o reddediyor; darbeyi bastırmak üzre Ankaraya yürüyeceğini bildiriyor. Bu, bayağı bir korku yaratıyor. Albay takımından Cemal Madanoğlu, Alparslan Türkeş ve birkaç tâne daha var; gerisi binbaşı, yüzbaşı. Türk ordusu buna alışık değil. Bunun üzerine o gün ikindi vaktında İzmire gidiyorlar, daha önce emekliye ayrılmış (eski) Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Cemal Gürsel'e "gel, başa sen geç; başka türlü yürütemeyeceğiz" diyorlar. Gürsel kabul edip Ankaraya geliyor. İlk iş Gümüşpala'yı Ankaraya çağırıp "sakın bir şey yapma, bizi içsavaşa sürükleme" şeklinde bir uyarıda bulunuyor. Ardından Gümüşpala emekliye sevkediliyor, Genelkurmay başkanı Rüştü Erdelhun Paşa da tutuklanıyor. İhtilâl kansız biçimde, kan dökülmeden gerçekleşiyor. Tabii, iyi bir şey böyle olması. Demokrat Parti yahut Menderes ve Bayar idâresinin aymazlığının da çok açık bir belgesidir. Bir kere, Bayar askerin kendisine başkaldıracağını hiç düşünemiyor. 1957den itibâren haberler geliyor, cuntalar kuruluyor v.s. Hiçbir vakıt ciddiye almıyor. İsmet Paşanın her şeyden haberi var o sırada. Teşvik ediyormu, etmiyormu bilmiyoruz; fakat ediyordur tahminen, çünkü Mecliste Demokrat Partililere 1960 mart veya nisanında "sizi ben bile kurtaramam" diyor.

Türkiye genelinde bakarsak darbe sabahı her şey çok belirsizdi. Cemseler geldi ve içinden ellerinde tüfekleriyle Harbokulu talebeleri çıkıp yolağızlarını

tuttular. Ahalinin yüzde sekseni Halk Partiliydi ve bunlar, ellerinde ekmek, ayran, ne varsa askerlere veriyorlardı. Bir de "orada Demokrat Partili oturuyor, şurada Demokrat Partili var" diye işâret ediyorlar. "İşte," dedi babam "milletimizin karakteri!"

Müdhiş bir hınç vardı. Bugünkü kutuplaşmalar için "tarihte görülmemiş" diye bahsedilir. O günlerde kahvâneler bile ayrılmıştı: Halk Partisinin, Demokrat Partinin kahvânesi. Bir Demokrat Partili olarak Halk Partili kahvânesine giremezdiniz; döğerlerdi yahut tam tersi olurdu. Niye bu olaylar patlak verdi? Demokrat Partinin sertleşmesi, iktisadî durum v.b. bütün bunlar tâlî sebepler. Asıl sorun, Menderes'in 1959da Amerikadan yüz bulamayıp Rusyaya yönelmesi. Temmuzda Moskovaya gidecekti; Ruslar bütün inşâatlarımızı üstleneceklerdi. Hattâ hiçbir şart öne sürmediler bununiçin.

Evdeki konuşmalarda istihbaratın en önde gelen adamlarından —Allah rahmet etsin— Hiram Abas, ağabeğimin çok yakın arkadaşıydı. Eve gelip giderdi. Hiram ağabeğ Batumda Türk konsolosluğunda görevlendirilmişti. Tabii, bunlar görünürdeki işiydi; asıl görevi bilgi toplamaktı. Darbeden sonra ilk konuşulan, Menderes'in bu Rusya seyâhatı olmuştu. Verdiği kararıçin "bardağı taşıran son damla" diye bahsetmişlerdi. Bir gün birileri "kim kime vermeden verir" gibi bir lâf etmişti. Yıllar sonra bunun bir benzerini babam da söyledi.

Üniversitede talebeyken çok sevdiğim bir arkadaşım —Allah rahmet etsin— Yusuf İmamoğlu'nu gözümün önünde şehid ettiler. Ülkücülerin başını çeken adamdı. Aynı yaştaydık; onu kaleşce katletmeselerdi Türkeş'e halef olurmuydu? Kim bilir. Ben koridordan çıkarken o da iniyordu; biri arkadan ateş etti. Birbirimize tam el sallamıştık, "pat" diye önümde vuruldu. Onca karışıklık, bağırış çağırış arasında Yusuf'un önümde vuruluşu, son derece dokunaklı eski bir Alman asker türküsünü hatırlattı: "Bir canyoldaşım vardı, bulamazsın daha iyisini, davul çaldı, çağırdı savaşmağa... bir kurşun uçup geldi, sanamı isâbet eder, banamı... yere yıktı onu, benden bir parçaymışcasına yatıyor ayağımın dibinde..."

Yusuf bana "Teoman, başbuğ gelecek, bizi Hacıbozanoğullarına götürüp kebap yedirecek" demişti. Daha önce de beni spor ve sergi sarayındaki törenlerine götürmüştü. Putperest ihtifâllerini andırıyordu. Ülkücülük henüz ortalarda gözükmüyordu; bozkurttu bunlar, uluyorlardı; hem de ne uluma. Börülere rahmet okutacak cinsten. Türkeş ile Nihal Atsız girdi içeri, ayağa kalkıp "Başbuğ Türkeş" diye tezâhürât yapmağa başladılar. Sesleri öyle binâda dehşet yankılanıyordu. Yer gök inliyor, çınlıyor. Yanımda oturan biri "sen de kalkıp ulusana" dedi. "Ben kurtmuyum, uluyayım" dedim. Ama kalktım ayağa, istersen kalkma. Orada kitle psikolojisinin ne menem bir şey olduğunu görüyorsunuz. O ânda "çıkın, yerlebir edin" dese biri bitti. Bunun kültürü, medeniyeti falan yok. Benim bir

coşkunluğum olmamakla birlikte, o zamanlar milliyetciliğe, Türkcülüğe güçlü bir eğilimim vardı.

Dönelim fakülteye. Yusuf'la konuşmamızdan bir, iki saat sonra sosyolojide okuyan bir tanıdığım "Mihri Belli gelecek, bizleri götürüp giydirecek" dedi —fakültenin karşısında o vakıtlar giyim eşyası satan ufak tefek dükkânlar vardı; bizleri oradan giydirecekmiş. Akşam eve geldim. Babamla sözüm sohbetim pek yoktu. Gelgörki bu çok olağandışı bir olaydı. "Baba," dedim "Türkeş bizleri kebap yemeğe Hacıbozanoğullarına götürecek, Mihri Belli de giydirecekmiş." Babam dehşet karşıydı böyle şeylere. "Oğlum, hayatta sana karşılıksız verecek bir ben varım, başka da kimse yok; bugün seni yedirir, içirir, giydirir; yarın eline tabanca tutuşturup 'git, onu, bunu vur derler' demişti.

Bir Allahın kulu çıkıp niye "ne oluyor?" demedi? O gün Demokrat Partililer Menderes için sokağa çıksaydı yine de idam edilirmiydi, ihtilâl gerçekleşirmiydi? O günkü izleniminiz nedir?

Yassıadada idamlar belli olduğunda, direnme diye bir şey yoktu. Söylentiler vardı sâdece. "Marmaranın altından tünel kazıp Menderes'i kaçıracağız; o evliyâdır" v.s. Hepsi palavra. Bundan önce iki günde bir darbe oldu burada. Kim ne dedi? Hiç. En son darbe 28 şubat 1997; paldır küldür indirdiler Erbakan'ı. Erbakan, Demirel'i "şapkasını bırakıp kaçtı" diye eleştirmişti; o ne yaptı? 'Halkı içsavaşa sürüklememekiçin' iyi bir bahane değil. Aynı kabahatı çapulcular Yeşilköye dayandığında

Abdülhamit de işledi.

DARBE SONRASI SIYÂSÎ CEREYÂNLAR

Darbe sonrası neler yaşanıyor?

İlk olarak Yassıadada mahkeme kuruluyor ve bir yıl bu mahkemeyle yatıp kalkıyoruz. İkinci büyük olay, bu mahkemenin yanında, Türkiyeye hiç uymayacak bir anayasa hazırlatılıyor. Onun da hikâyesini çok yakından biliyorum. Prof. Mümtaz Soysal ağabeğimin yakın arkadaşıydı, bize de çok gelip giderdi. Soysal çok tipik, iyi okumuş yazmış, Galatasaraylı, yobaz Atatürkcü, Fransa hayranı ve bu topluma yabancı bir beğefendiydi.

Bu anayasa olmadık hürriyetler getiriyor. Askeriyeye özel bir bölüm ayırıyor ve askerlere haddını aşmağa yakın yetkiler ve görevler veriyor. Türkiye birdenbire açılıp saçılmağa başlıyor. Daha önce çok kapalı bir dünyaydık, hiçbir yerle bağımız bağlantımız yoktu. Dünyayı kendimizden ibâret sanıyorduk. Üçüncü bir olay, halk ile aydın kesim arasındaki makasın hem açılması hem de kapatılmak istenmesiydi. Böyle çelişkili bir durum vardı.

Demokrat Partinin en önemli olayı, Türkiyede

halkımızı, öncelikle de köylüyü insan saymasıydı. Bunu da doğal biçimde becerdiler. Kanunlarla, yönetmeliklerle değil. Kanunla, yönetmelikle yapılmayınca da ortaya eğitimsiz yetkili bir kitle çıkmağa başladı. Halk Partisi döneminde halk dışlanan bir kitleydi. "Köylü efendimizdir" denmesine bakmayınız. Köylünün Ankarada Yenişehire girmesi yasak; Istanbulda Beyoğlu cıvarında dolaşması hoşgörülmez, İstiklâl caddesine köylü kılığıyla girilmez. Başörtüsü zâten yasak. 1950li yılların başında Halk Partisi etkisi çok baskınken, jandarmanın kadının yoluna çıkarak başından örtüyü alıp makasla kestiğini gördüm. Demokrat Partinin ikinci, üçüncü yılında başörtüsü serbestleşti. Müdhiş tepki çekiyordu bu. Ağabeğimin arkadaşlarıyla sohbetlerinde kulağıma çalınanlardan biri de "bizde Halk Partisi dönemi Çarlık Rusyası dönemine benzer. O dönem Moskova ve Petersburg parklarında 'askerler, köylüler ve köpekler giremez' diye yazarmış. Bizde bunlar yazılmasa da, buna benzer bir uygulama vardı" şeklindeki konuşmalardı.

İnsanlar her yere girmeğe başlayınca bu, öbür kesimde olağanüstü bir rahatsızlık yarattı. Bu da irticânın hânesine yazılıyordu. İrticâ, halk çoğunluğuna, cahil halka mahsûs bir hâdiseydi. Yürümeyi bile dillerine dolamışlardı, belli yürüyüşler köylü yürüyüşüymüş v.s. Bizim şehirlimiz olmadı. Azınlıklar dışında. Dağdan inmiş ovaya çakma şehirlilerimizin özentisi. Herhâlde bu sonradan görme, çakma şehirlimiz

kadar itici, sevimsiz, düzmece yaratık, insan insan olalı görülmemiştir. Hepsini Mustafa Kemâl'e bağlamak doğrumudur bilmiyorum; onu günâh keçisi kılıp her rezilliği üstüne yıkmanın âlemi varmı? Bir defa izmariti attınızmı ormanın tamamı gidebilir. Tamamını yakmak istemeseniz bile orman tümüyle yanar.

Şu özenti, ukalâ dünbeleği varoş kentsoylularına (burjuvazisine) çok yerinde, bunlara cuk oturan bir lakap uydurdular: Beyaz Türk. Köylü, Beyaz Türklerin indinde 'çarıklı kara kitle'ydi —'kara kitle', ilgi çekici bir deyim; Eski Türkcede (Göktürkce ile Eski Uygurca) karşılığı 'karabudun'dur; 'budun' ise yine Eski Türkcede millet, boylar ittifâkı, halk anlamlarına gelmiş. Neyse, 1960tan sonra yine aynı bakış hâkim olmağa başlıyor. İnsanlara yukarıdan baktığınızda aşağıdaki ahali bir karabudun görünür. Bunu, Ankarada ilk defa Kızılay meydanına dikilen ilk gökdelenden bakarken gördüm. Alt tarafı Türkiyenin ilk alışveriş merkezi Gimaydı; üst katlarda da daireler, yazıhâneler vardı. Bu Gima, otuz kat falandı. İlk açıldığında en üst kata çıktık. İnsanlar minik minik, arabalar kutu kutuydu. Ankara zâten çok robot benzeri bir yerdir. Memur şehri nıhâyetinde. Ankaralılar Istanbula alışamazlar, Istanbullular da Ankaradan nefret ederler. Hayatta gördüğüm çirkin üç şehirden hangisi en çirkin diye karar veremedim: Kâbil, Amman, Ankara. Sonunda Ankarada karar kıldım. Istanbul gibi dünyanın birinci deredeceki şehrini bırak, Ankarayı başşehir ilân et, bu intikam değil de nedir?

İkinci karabudun tasavvurunu da, Necip Fazıl'da gördüm. Ankaradaki Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde konuşma yapardı. Kimsenin anlamadığı konuları anlatırdı: Felsefe, İslâm felsefesi, Ortaçağ felsefesi. O vakıt lisede öğrencisiyim. Necip Fazıl geliyor diye giderdim, ama anlattıklarını anlamazdım. Küçümseyici bir tarzda, "sizi gidi kara kitle" gibi bakardı kürsüden aşağıya.

Ayrıca bu dönemde müdhiş bir açılım yaşandığı gibi, dışarıdan buraya yönelik rağbet de arttı. 1961de ilk defa Ankaraya iki Alman gencinin turist olarak bisikletle geldiğini hatırlıyorum. Bizim bağçede uyku tulumlarını serip yattılar. Cıvar mahalleler bunları görmeğe geldi. "Eve alalımmı almayalımmı?" diye ikircikli bir hâlde kaldı millet.

Bu arada solculuk patlak verdi. 27 mayısta beklenmeyen bir başka olaysa solun yükselmesi. Daha önce yeraltındaki komunistler yerüstüne çıktılar. Bunun önü alınmağa çalışılıyor, milli bir sıyâsete ihtiyâç duyuluyor. Başı kim çekecek? İşte beklenen önder 27 mayıs darbesinin ilkin güçlü albayı, bilâhare safdışı kılınan Alparslan Türkeş arzendâm ediyor. O ve başını çektiği milliyetci hava esmeğe başlıyor. Bunların hepsinin önünü kesmek üzre, tamamen yeni bir düzenlemeyle bazı adamlar görevlendiriliyor. Tabii, bu ta 1958e dek uzanan sürecin yansımaları aynı zamanda. 1958de Baas gibi milliyetci, solcu, ilerici Arap rejimleri ortaya çıkıyor. O zamanki adıyla Sovyetlere, yânî

Rusyaya meyilli Irak (Abdülkerim Kâsım), Suriye (Baas), Mısır (Cemâl Abdünnâsır), Libya (1968de Muammer Kaddafi), Filistin (FKÖ ile Yaser Arafat), Yemen; Amerika tarafındaysa muhâfazakârlar, demekki Suudî Arabıstan ile Ürdün var.

Aynı yıl yarbay Abdülkerim Kâsım adındaki canavar, Irakta darbe yapıp Türkiyenin samimî dostları Kral Faysal'ı, arabanın arkasına bağlayıp caddelerde sürüklenilen amcası Hicazlı Abdülillah ile Osmanlı subayı başbakan Nuri Said Paşayı katlederek devirmiştir. Darbede Bağdatta mebzul mıktarda kan dökülür. Irak neticede CENTOdan çıkıp sola kayar ve Baas nizâmı iktidar olur. Bütün bunlar buradaki dengeleri de ciddi şekilde sarsar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1960LAR DÜNYAYA AÇILAN PENCERE

Etiler 1969

ESTİRİLEN HÜRRİYET RÛZGÂRLARI

Amerikanın darbeye desteği görülebildimi?

27 mayıstan sonra solcuların hiddetli ve şiddetli Amerika karşıtlığı sırasında, Demokrat Partinin yıkılışında, darbenin gerçekleştirilmesinde Amerikanın parmağının bulunduğu ya görülmedi ya da itiraf edilmedi. Çünkü solcular Amerikaya karşı oldukları gibi Demokrat Partiye de karşıydılar. O yüzden yakın geçmişe değin dile getirilmedi. Necip Fazıl bu hususu üstü kapalı bir şekilde ifâde etmişti. Açık açık tartışılması, 2000lerden sonra, yânî AK Partiyle birlikte gündeme getirilen bir husus.

1960 darbesinde Amerikan etkisiyle yeni bir hükümet kuruldu. Ondan sonrasının küresel sistemle ilişkisi nasıl yürüdü?

Askerler tamamıyla A.B.D.nden yana bir tavırla geldiler. Kemâlciydiler. Kemâlcilik, Avrupamerika tarafdarlığı olarak görülüyordu. Bunun yanında Kemâlîlerin devam ettirdiği diğer bir tavır da İngiliz hayranlığıdır. Mustafa Kemâl İngiliz severmiydi,

sevmezmiydi, bilinmez. Gelgörki takdir ettiği muhakkak. Bunu çeşitli vesilelerle izhâr etmiştir. 1936da İngiliz kralı buraya gelir. O dönemde İngilterede kıyâmet kopuyordur. Kral boşanmış bir Amerikalı kadınla yaşıyor, İngiltere de bunu kabule yanaşmıyordur. Sonunda tahttan feragat etmek zorunda kalır. O şartlarda Türkiyeyi ziyârete gelir, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl de İngilizlere olan saygısını, sevgisini, tartışmalı bir kralı âveylâ vâveylâyla karşılayarak göstermiştir. Kral Dolmabağçe sarayında ağırlanır. Edward, yavuklusunu yanında getirmeyip gemide bırakır. Mustafa Kemâl akıllı, zarîf, âdâpbilir bir devletadamı. Bakıyor ki, madam Simpson yok, "hanımefendi nerede?" diye sorar. "Gemide" cevabını alır almaz krala sormadan kadının oraya getirilmesi buyruğunu verir. Bu da hâliyle Edward'ı çok etkiler.

1961de havalar değişmeğe başlıyor, bulutlanıyor. Yeni çıkan anayasa akla durgunluk verecek derecede hürriyetlere yer ayırmış gözüküyor. Bu hür havada toplumculuk büyüyüp serpiliyor. 1963te Türkiye Sosyalist Kültür Derneği Ankarada kurulur ve toplantılar düzenlenir. Daha ortaokul öğrencisiyim, toplantılara muntazaman gidiyorum, pek bir şey anlamasam da oturup dinliyorum. Türkcelerindeki yapmacıklık beni çok çarpıyordu. Dışarıda öğrenim gördükleriçin bildiğimiz Türkceden farklı telâffuzları vardı. Başta Behice hanım olmak üzre, çoğu A.B.D.nden geliyorlardı. Sadun Aren, Mihri Belli... Önce onların arasında görünen

sonra uzaklaşan biri daha var: Hikmet Kıvılcımlı. Çok ilgi çekici bir adamdı; gördüğüm bir, iki yerli, millî komunistten biri. Esâslı komunistlere "Eskitüfek" denirdi. Halit Çelenk, İdris Küçükömer ve başta çocukluk arkadaşımın babası Hamdi Konur beğamca olmak üzre çok çekmiş insanlardı bunlar. Sapına kadar dürüst adamlar ve Türktüler.

Sonra anladık ki bu üç, beş Türkün dışındakilerin hepsi Yahudiymiş. Bu bilinmiyor tabii. Ben bundan çok etkilendim ve niye o takım hep buraya yatırım yapıyor diye düşündüm. Sonra zamanla yaşlandıkca, okudukca gördüm ki her yerde bu böyle. Sovyet devrimini yapanların yüzde sekseni, doksanı o taraftan. Çok manidâr bir olaydır bu.

Demokrat Partiyle gündeme gelen halk kitlesi, diğer partilerde değişik biçimlerde, vechelerde kendini göstermeğe başladı. Değişik biçimlerde derken halkın biçimlenmesi söz konusu. Bir yanda Müslüman kimlik vurgulanır hâle geldi Erbakan'ın cenâhında; Türkeş'inkinde de bilinmedik, tanınmadık bir taraf ortaya çıkarıldı, o da Türklük. Türklük unutulmuş bir hazineydi. İlk defa çok uzun bir süreden sonra her olayda olduğu gibi yine Abdülhamit zamanında hafif tertip kendini göstermiş; İttihat–Terakkîyle daha bir parlamıştır. Bunu parlatıp harlayanlardan biri de, Moiz Kohen ile Emanuel Karasu, Alexander Parvus gibi Yahudilerdi. Parvus, Yahudi ile İngilizin iktidarını pekiştiren mimarlardandır. Parvus'un 1905ten itibâren

Abdülhamid'i tahttan indirme ve milliyetcilik yoluyla halkı bölme çabasıyla geçmiştir.

Abdülhamid'in Türkcülüğü kullanmasının onunla paralleliği varmı?

Abdülhamit İslâm birliğini kullanıyor; Türklüğü de hatırlıyor. En önemli silâhlı kuvveti, sarayın Hassa alayını hâlis Türklerden kuruyor ve Osmanlının ilk yerleştiği Sögütten Türkmenleri getiriyor olmasıydı. Öbür taraftan daha önce temâs ettiğimiz üzre, bizde Türkcülüğü uyandıran diğer unsur, Almanyadan Harbokuluna gelen Alman subayların Almancılık veya Germencilik akımını buraya yansıtıp Türkcülüğe tahvil etmeleri hâdisesi. Bu sâyede 1880lerden itibâren Osmanlı–Alman yakınlaşması artıyor. Ayrıca Mustafa Kemâl'in kumandanı Von Sanders gibi birçok başka kişi, Osmanlı ordusunun başına getiriliyorlar. Böylece bu Türkcülük olayı, Cumhuriyetin temel devindiricisine, dinamosuna dönüşüyor.

1960tan itibâren ya bilerek ya da bilmeyerek işlenen en önemli hatalardan biri, buna cınâyet de diyebilirsiniz, sol kesimde "Kürtler ayrı bir unsurdur; onların hakları vardır, yoktur" gibi söylemlerin ortaya çıkmasıydı. Bir taraftan Türkiyede bir kavim olup olmadığını, hattâ ne olduğunu bimlediğimiz bir Kürt gerçekliğiyle de karşılaşılıyor. Orta Anadoluya, Ankaraya, doğudan kim gelse Kürt denilirdi. Eski bir arkadaşım vardı, Kürt Memo. Vanda dünyaya gelmiş, babası memur, Kürtlükle alâkası yoktu. Kuzeyden gelen Trabzondan, Rizeden

falan Laz olurdu. Batıdan geldimi Arnavut. Istanbuldan gelenlere özel muâmele çekilirdi. Güneyden gelenlere fazla bir şey denmiyordu. Onları kendi vilâyetlerinin adıyla anardık. Adanalı, Mersinli, Antalyalı gibi.

1964 veya 1965te, lisenin sonlarındayken, *Milliyet* gazetesi bir seferberlik ilân etti. Güney Doğu Anadoluda adını hatırlayamıyorum, Şırnak taraflarından yılankavi geçip Zapa dökülen bir su var. Çocuklar okula gitmekiçin iplere asılarak bu suyu bir ucundan öbür ucuna geçiyorlar, o arada çokca düşüp ölenler de oluyor. O vakıt ciddi bir toplum bilinci uyandırılıyor sol kesimde. *Milliyet* de solcu bir gazeteydi. Başında Abdi İpekçi beğefendi bulunuyordu. Zıpçıktının önde gideni olduğumdan ben de başvurdum. Gidecekler üniversite öğrencisi, bense daha lisedeyim. Zâten lisede çaka çaka iyice başım döndüğünden nisbeten yaşım büyüktü; yine de gidenlerden yaşca küçüktüm.

Nıhâyet gittik o bölgeye. İlk defa annemin hastalıklı derecede titiz evinden çıkıp bilmediğim, tanımadığım, herhâlde Urartulardan bu yana pek değişmemiş hayat tarzını süren yöreye geldim. O köylüler hayatımda tanık olduğum en misâfirsever insanlardı. Onlara köprü inşâ ediyoruz diye bizleri misâfir ettiler, yatırdılar, yedirdiler, içirdiler. Yerde yemek yiyip zeminde yatıyor, oturuyorduk. Cereyân falan da yoktu, kandiller sağolsun. Bu yüzden hemen uyunuyordu. Her gün bir başka ev yemek çıkartıyordu. Bu, medrese geleneğinin bir devamıydı. Konuşulanları anlamıyordum. O günlerde

kadınlar Türkce bilmiyor, erkeklerden de askere gidenler biliyorlardı. Birkaç ay içinde, yaz tatilinde güzel bir köprü ortaya çıktı. Demir çerçeve üstünde ahşab asma köprü. Bizleri kamyonla Kızıltepeye götürdüler. Oradan minibüse bindim, Dıyarbakıra gideceğim, sonra trene atlayıp Ankaraya döneceğim.

Minibüse bindiğimde yanımda iyi giyimli, kerli ferli, ufak boylu, çelimsiz bir beğ oturuyordu. Dıkkatımı çekti. Oradakilerin hepsi kendi geleneksel kisvelerinde, kılıklarında Kürt köylüsü. Güreşci gibi yapılı, güçlü kuvvetli, bir Kürt ana elinde torbalarla arabaya bindi. Pek neşeliydi; birileri ona lâf attı, Kürtce cevaplar verdi. Belli ki, o cıvarda tanınan anaydı. Yanımdaki ufacık aradan geçip arkama oturdu. Başladımı saçımı okşamağa. "Ah serzer, serzer" deyip duruyor. "Serzer" kaldı aklımda. O vakıtlar, büyük derdim, saçlarım bayağı sarıydı. Adam eğildi, bana "anlıyormusun ne dediğini? diye sorunca, "hayır" dedim. "Sana altınbaş" diyor. Hemen ardından kadına dönüp Kürtce bir şey söyledi, o da onaylar bir edâyla cevap verdi. Ne dediğini merak edip sordum. "Kızını bu delikanlıya verirmisin?" diye sormuş, o da "veririm" demiş. O vakıt kendikendime "bu insanlarla içiçe yaşıyorum. Bunlar yurtdaşım, vatandaşım, gelgörki dillerini anlamıyorum. "Gidip yeryüzünün öbür köşesindekinin dilini öğrenmeğe çaba harcıyorum, şurada yanıbaşımda konuşulanları anlamıyorum. Bu nasıl bir şey?" dedim kendime. Dönünce de bu arzum pekiştiyse de, kimden ve nasıl

öğrenirim bilmiyordum.

Sonra döndünüz... Ülkenin durumu ne hâldeydi?

Demokrat Parti iktidarının son iki yılında dükkânlar boşaldı, infilasyon tavan yaptı. 27 mayıs darbesinin ardından iktisadî ve mâlî sıkıntıları hafifletmek maksadıyla millî seferberlik ilân edildi. "Ey vatandaş, nikâh yüzüklerini devlete hibe et!" dendi. Babam yemedi içmedi; gitti, tabancasını verdiği gibi, bir de, nikâh yüzüğünü hibe etti. Anneme "sen de gel, ver" diye baskıda bulundu. İknâ edemedi. Tersine, annem çok kızdı ve üzüldü. "O birbirimize bağlılığın, sadakatın göstergesi! Nasıl verirsin? Benimiçin herkesten ve şeyden önemlisin, bunu çıkartırsam seni satmış olurum" dedi. Giden gitti bir kere.

27 mayıstan sonra Türkiyenin dokusu değişti. Büyük çapta tutuklamalar vardı. Geniş çaplı emekliye sevk hâdisesi başgösterdi. Özellikle yarbay, albay seviyesindekiler. Bunlara "kadro fazlası" dendi. Aslında daha çok Demokrat Partiye yakın kişilerdi. Aradan bir süre geçince baktık, askerî idâre emekliye ayırdığı bu askerlere konut inşâ ediyor. Neyle? Hibe edilmiş nikâh yüzükleriyle. Mezkûr konutlara 'alyans evleri' dendi. Annem "oh olsun sana, gidip sana hediyem altın yüzüğünü hibe ettin, verdikleri bakır yüzüğü de al, boynuna as, hayrını gör" dedi.

Söz konusu albayları hoca olarak okullarda görevlendirdiler. Çünkü bunlara iş bulma derdi ortaya çıktı. Kırkında, ellisinde genç adamlar, millî ve milliyetci,

Atatürkcü kimseler ve büyük çoğunluğu 1950den bu yana A.B.D.ne gönderilip gelmiş adamlar. Bu, okuldaki hoca dokusunu da değiştirdi. İngilizce fizik, matematik, biyoloji anlatıyorlardı, askerlik dersi veriyorlardı. Müdür muavinleri de bunlardandı. O yüzden bizde Harbokulu disiplini hüküm sürdü. Sınıf mümessili kapıda durur, "dıkkat, hoca geliyor!" der, hepimiz ayağa kalkarız. Hoca sınıfa girerken mümessil, "hazır ol!" der. Bizler de hazır ola geçeriz. Hoca, "merhaba arkadaşlar; oturunuz" der, otururuz; "kalk" der kalkarız. Beden cezası var; tepesi atarsa cetvelle avucuna, tırnağına vurur. O da olmadımı tekme tokat girer. Hiçbir mübâlağam yok. Kimsenin de gıkı çıkmaz.

Bu arada, sivil hocalar da var. Bunlardan biri de babamın arkadaşı çıktı. Belçikada okumuş, mühendis Sadeddin amca. Dıyarbakırlı, kapı gibi bir adam. Kıllı göğsü var; sıkıldımı açar gömleğini, kılları fışkırır. Kelle sıfır numara traşlı. Kocaman da bıyığı vardı. "Sizi gidi edepsizler" diye kızar, kıllı göğsünü garç gurç kaşırdı. Dört dörtlük fizik hocasıydı. Bir gün yanına gidip "hocam, bana fizik dersi verirmisiniz?" diye sordum. "Olur oğlum, sana vermeyeceğim de kime vereceğim, candostumun mahdûmu değilmisin?" dedi. Bağçelievlerdeki evlerine gidiyordum. Karısı Ayşe hanımın da maaşallahı vardı, iri yapılıydı. Sadeddin amca avcıydı; her haftasonu ava çıkıyor, avla dönüyordü. Ayşe hanımteyze bunları parçalar, pişirir, pilavlar yapar; biz de yerdik. Yedi çocukluydular. En

büyük oğlu, çok ilgimi çekerdi. Dil Tarihte antropoloji okuyordu. Arada bir antropolojiyle ilgili sorular sorardım, Sadeddin amcanın kulağına gidince kızardı. "Hayrola, fiziği öğrendin antropolojimi kaldı" derdi.

Bu arada Güney doğudaki tecrübemden sonra her tarafta Kürtce bilen birini aramağa devam ediyorum. Kimse Kürtce öğrenme arzumu karşılayacak durumda değil. "Masanın Kürtcesi ne?" diyorum, biri "a" diyor biri "b". Farklı farklı adlar, çünkü değişik şiveleri var. O sıralarda bende çok gelişen bir dil bilinci de var. Almancadan dillerde erillik, dişillik ayırımının olduğunu biliyorum. Soruyorum "bu nedir?" diye "a" diyor. "Peki bu 'a' dişimi erkekmi" dediğimde bana boş gözle bakıyorlar. "Ne dişisi? Bu, masa; dişisi erkeğimi olurmuş."

Sadeddin amca bir gün, bir cumartesi avdan gelmiş, bağıra bağıra konuşuyor. Ayşe teyze nasıl pişirmesi gerektiğini soruyor ona. Bir tartışmadır gidiyor evde. O arada derse oturduk. Ders bitince "otur oğlum, yemek yiyeceğiz" dedi. Çoluk çocuk oradaydı. Kocaman sofra. Tam kalkarken "amcacığım, bir şey sorabilirmiyim? Kürtce öğrenmek istesem" dedim. "Ne diyorsun? Ayşe şu zıppıra bak, ne diyor?" Bi'türlü "Kürtce öğrenmek istiyor" diyemedi. Müdhiş kızdı çünkü. Herhâlde fizik dersini kesecek diye düşündüm. En büyük korkum da ben gidince babama telefon açması. Sokak sokak dolanıp duruyor, babamdan dayak yiyeceğim korkusundan eve gidemiyorum. Nihâyet eve geldim; babama

görünmemeğe çalışıyorum. Annemi yokluyorum, ne olup bittiğini anlamıyor bi'türlü. "Babam nasıl?" dedim, "içeride oturuyor, gitsene" dedi. "Bir şey dedimi?" diye sordum. "Ne diyorsun, nasıl bir şey dedimi oğlum?" Gittim nihâyet yanına. "Nasıl geçti?" diye sorunca anladım ki Sadeddin amca telefon etmemiş. Ama ertesi akşam "oğlum, her şey istenmez hayatta. Her aklına gelen, sana ilgi çekici gelen her şeyi isteme, sorma!" dedi. "Bir şey yapmadım" diyebildim. "Oğlum, bir şey yaptın yapmadın, cemiyetin hassas olduğu noktalar var. Birisi bana 'Sabih amca bana Kürtce öğretirmisin?' sorusunu sorsa, üstüme alınmam, zâten ne alâkam var. Ama bu, işte onun hassas noktası. Utanılacak, çekinilecek bir şeymi? Katiyen. Cumhuriyet Türkiyesinin kepâzeliği. Osmanlı devrinde kimse takmazdı, bilmezdi bile Türkmü, Kürtmü, Arapmı, Acemmi olduğunu. Evde hangi dili konuşuyorsak, kendimizi onun halkından sayardık. Tek tefrik, Müslim ile Gayrımüslim arasındaydı." Sustum. Gönlüme su serpildi.

Tutarlılığın bizlerde zerresi yok. Madem imparatorluğu lağvediyor, ulus devlet denilen ucubeyi kuruyorsun, o hâlde niye Türk olmadığı besbelli başka unsurları içine alıyorsun? Haddızâtında ulus devletini öz kararın, irâdenle de kurmamışsın ya...

1920lerde Türkolmayan unsurları Türkiye Cumhuriyetine katmak altımıza dinamit koymak demekti. Hem bu unsurları ulus devletinin ülkesine dâhil edeceksin hem de 1938 – 1950 arasında —Halk

Partisi döneminde— bastırıp sindiriceksin. 1950de Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Kürtler horgörülmez oluyor. Halk Partisi dönemindeki o ağır baskı kalkıyor. Öyleki Kürt aşiretleri Demokrat Partiyi destekliyor, şıhlar, ağalar meclise giriyorlar. Sol kesim durmadan dinlenmeden ağalığa küfrediyor. Dolaylı olarak da ağalığı savunduğundan ötürü Demokrat Parti de suçlanıyordu. Her şeye Avrupanın gözlükleriyle baktıklarından, bizdeki ağalığı, esâsında ilgisi ilişiği olmamakla birlikte, oradaki derebeğliğine benzetirlerdi. Bu hâlâ devam eden bir eblehlik numunesidir. Geçen senelerde PKKya katılıp dağa çıkmış kırmızı atkılı bir kız, *Cumhuriyet*e verdiği beyânâtta, yukarıda söylediğimi tekrarlarcasına "derebeğliğin kalkması lâzım" diyor. Oysa derebeğliği, bizlere buraya gelmedi ki kalksın. Ağalık ile derebeğliği apayrı olaylardır. Birbiriyle bağdaşacak cinsten değildirler. Ağalığı iptâl ettiğiniz takdirde toprak ürünlerinin değeri çok azalır. Bunu da şimdi, tarımın geldiği merhale itibârıyla görüyoruz. Ağalık sistemini kaldırıp yerine yeni bir sistem olarak kooperativi kuran Ruslardır; o da bilindiği üzre çöktü.

Çok zaman sonra ağanın nice önemli olduğunu gördüm. Şartlarını çok iyi bilen yerel bir kişiydi. Köylülük ile şehirlilik apayrı olaylardır. Köylülüğün tersine şehirlilikte akıl hâkimiyeti vardır. Köylüdeyse akla luzum yok, atadan öğrendiği usulle toprağını işler; olağanüstü felâketler başgöstermedikce iklimler hep sâbittir. Mevsiminde eker, hasadını toplar, mevsiminde

yersiniz. Bütün gelenekler, görenekler sâbittir, değişiklik olmaz. Değişikliklerin son derece önemli hâle geldiği yer azgın denizdir. Karadenizlilerin zekî olması da bundandır. Topraktan geçinemeyip denize açılıyorlar. Deniz kaprisli bir yaratıktır. Bundan dolayı süreklice akıl yürütmek zorundasınızdır.

Devam edelim: 1965te Türkiye İşçi Partisi kuruluyor. Yeraltı komunist partisinin yerüstüne çıkışı. Güçlü teşkilâtı var, merkez Doğu Berlinde. Yeraltındaki komunistler TİPi kurarak on beş milletvekilini meclise sokarlar. 1965teki ikinci bir olay, hızla ve büyük bir gürültüyle yükselen sosyalist, komunist dalgaya karşı başını Alparslan Türkeş'in çektiği millî bir duruşun sergilenmeğe başlanmasıdır. Türkeş yeni bir adam değil aslında. 1940lardan beri Türkcülüğün başını çeken üç, beş kişiden biri. Daha eskilerden Nihal Atsız ile Oğuz Remzi Arık var. Türkeş 27 mayıstan sonra arkadaşlarıyla birlikte tasfiyeye uğrar, ordudan atılıp Hindıstana sürülür. Mısırdaki Albay Nâsır, bir yıl sonra, darbeci generali devirip başa geçmiştir. Türkeş'in buna benzer hareket etmesinden korktuklarıçin onu tasfiye etmişlerdir. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Osman Bölükbaşı Cumhuriyetci Köylü Millet Partisinin başkanlığını bırakır, Alparslan Türkeş onun yerini alır. Anlatmıştım, Ankarada 1965te Büyük Sinemada toplanan CKMPnin mezkûr kurultayında dinleyiciler arasında ben de vardım. Lise öğrencisiydim.

1965te, ilk oy kullandığım seçimde, oy verebileceğim

bir parti yoktu. CHPye hiçbir zaman vermem. Süleyman Demirel'in Adâlet Partisi vardı. Ona hem Amerikadan paraşütle indirilmiş hem de masondur diye veremezdim. Sonunda olmayacak bir şey oldu, Türkiye İşçi Partisine oy verdim. Kimse etkilemedi. Temiz bildiğim bir parti olarak onu seçtim. Akşam evde konuşuluyordu, "beğimiz ne yaptı?" diye sordu babam. Oy kullandık ya, adam olduk. "Türkiye İşçi Partisine verdim" dedim. "Ne yaptın oğlum?" dedi. Ağabeğim oturduğu köşeden "iyi ettin Yahudilere oy verdin" dedi. "Ne alâkası var?" diye sordum. "Yüzde sekseni Yahudidir de" cevabını verdi.

Babam ile ağabeğim büyük ihtimâlle APye vermiştir. Süleyman Demirel'in APsi, Demokrat Partinin devamı olarak kabul edilmekteydi. Demirel'den hazzetmezdim, hiçbir zaman sermâyeci/kapitalist düşünceyi tutmadım. Millî olan bir toplumculuğu savunduğuna inandığım veya en azından inanmak istediğim MHPne oy vermişimdir. Baştan aşağıya tuttuğumdan ötürü değilse de, bana uygun gelen bir çizgisinin varlığına kendimi inandırmışımdır.

Birdenbire ortaya çıkan bu özgürlük rûzgârının arkaplanında ne var? Bunu ne besliyor?

Mümtaz beğ ve onun yakın çevresi Galatasaray ve Mülkiye. Bu ikisi Fransız dünyasının temsilcisidir; o bağlamda düşünüyorlar. Kültürümüzden, tarihimizden, geçmişimizden öylesine kopmuşuz ki hangi okula gidiyorsak onun kültür bağlamında yetişiyoruz. Bu anayasayla Fransız devriminin yarattığı havayı vermeğe

çalıştılar. Almanyada Weimar Cumhuriyeti anayasası da buna benziyordu. Bu topluma uyardı, uymazdı diye düşünülmedi. Meselâ bize en uygunu, 1878de Abdülhamid'in çıkarttığı I. Meşrutiyet anayasasıydı: Kanun-i esâsî. Daha sonraları tekrar tekrar değişikliğe uğrasa da 1961e değin belli bir haddın izi sürülebilir. Aradaki en önemli değişiklik, 1923te "devletin dini İslâmdır" ibâresinin çıkarılmasıdır.

27 mayısa gelindiğinde neler değişiyor?

27 mayıs, tarihimizin en bahtsız olaylarındandır. Yapılanmamızı altüst eder, sıyâsî kadrolar tırpanlanır. O kadrolar devam etseydi sonraki sıkıntılar yaşanmayabilirdi. Oturmuş, tecrübeli sıyâsî kadrolara sâhip olurduk. Milletin en önemli sermâyesi yetişmiş insan gücüdür. Bu meyânda sıyâsî kadrolarının nitelikli olması hayatî önem taşır. Osmanlının iyi yetişmiş, nitelikli sıyâsî kadroları vardı. Elbette bunda şaşılacak bir taraf yok. Yeniçağdaki en uzun ömürlü devletlerdendi. Kurtların kol gezdiği, İngilizin, Yahudinin ortalığı darmaduman ettiği bir dönemde bu devlet, 1920ye değin sürüp gelmiştir. Kadroların önemli bir kısmını Cumhuriyet Türkiyesine devretmiştir. Unutmayalım ki, her nice kimileri itirâz etse de, Mustafa Kemâl de İsmet İnönü de birer Osmanlı paşasıydı. Bütün kadrolar Osmanlıydı. Abdülhamid'in yetiştirmeleriydiler, açtığı okullardan mezundular.

Cumhuriyetin kuruluşunda da hilâfetin ilgâsı, yazının değiştirilmesi gibi dev hatalar işlendi. Ayrıca hânedânın

yurtdışına çıkartılması meselesi de büyük bir talihsizliktir. Hânedân toplumumuzun kaymak takımıydı. Kentsoyluluğun/burjuvazinin bizdeki tek örneğiydi. Bunun böyle atılması bir felâkettir. Burada Yahudinin intikamı söz konusu. Yahudi, iki yerde öc almıştır: Rusyada 1917 devrimiyle *Romanov*lardan, bir de, bizimkilerden.

Ben bu anlamda hânedâncıyım, Osmanlıcıyım; bunu söylemekten de yüksünmüyorum. Aynı zamanda felsefeciliğin gerektirdiği nesnelliği de muhâfaza etmek zorundayım. O açıdan da hânedânlığın dürüst olduğunu görüyorum. Son padişah Vahdeddin Han giderken parmağındaki bahalı, değerli yüzüğü çıkarıp devlet malı diye masaya bırakır. Bu, nerede, ne zaman görülmüştür? Hangi hükümdar, hânedân böyle bir soylu davranış örneğini göstermiştir? Varmı bunun eşi menendi? Öylesine meteliksiz kalır ki, masraflar karşılanamadığından, cenazesi (İtalyada) ikâmetgâhının arka kapısından kaçırılır. Eski vilâyetimiz Suriye acıyor da kabul ediyor; yoksa gömülecek bir mezar bile bulunamayacaktı. Halaskârgâzîyi yurdu düşman işgâlinden kurtarsın diye Anadoluya gönderen vatan hâini ilân ettikleri Mehmet Vahdeddin Han değilmidir? Burası dingonun ahırımı Mustafa Kemâl Paşa elini kolunu sallayarak Anadoluya adım atabilsin? Halife-padişahın tayin edip gönderdiği kumandandır diye Mustafa Kemâl Paşa ilk gününden itibâren Anadoluda, Kâzım Karabekir Paşa gibi, kendisinden daha rütbeli

subaylar dâhil, askerî – mülkî zevâttan hüsnükabul görüyor.

Altı yüz küsur yıl bu devleti namusuyla, haysıyetiyle idâre etmiş, şanın şerefin zirvelerine taşımış bir hânedâna revâ görülür davranışmıydı bu? Böyle bir nankörlüğün, vefâsızlığın, ihânetin ıstırabını ve sıkıntılarını çekiyoruz, daha da çok çekeceğiz.

Avrupada Sanayi devrimine kadar yönetici aileler arasında ihtilaflar çıkıyor ve sürgün edilenler oluyor. Ama Osmanlı hânedânının Cumhuriyete veya Türkiyeye yönelik bu şekilde bir eleştirisi söz konusu değil.

Hiç eleştirmiyorlar. San Remo'da şehzâde efendiler bağçede Mustafa Kemâl Paşa aleyhinde şarkı söylüyorlamış. Vahdeddin'in kulağına gidiyor, kızıyor: "O paşamdır, onunla ilgili ileri geri konuşulmaz" deyip onları susturuyor. Köklü bir devlet terbiyesi bunu gerektirir. Benzerini yedi, sekiz yaşlarındayken evimizde yaşadım. Büyükdayım, Hasan Amca, Mustafa Kemâl aleyhdarıydı, Ethem beğle birlikte ona karşı mücâdele etmişti. Bir gün sofrada oturuyorlarken zıpçıktılardan biri Mustafa Kemâl Paşa aleyhinde yakışıksız bir lâf etti; sıyâsî, ideolojik manâda değil de, kadınlarla ilişkiler veya içkicilik gibi süflî yerlerden vurmağa kalktı, Rıza Nurvârî. O hiddetli ve şiddetli dayım sofraya "güm" diye bir yumruk vurdu. Hâlâ sesi kulağımda. "Sus!" dedi. "Mustafa Kemâl aleyhinde konuşulacaksa, ben konuşurum; benim dışımda kimsenin buna salâhiyeti yoktur." Çıt çıkmadı. Dikkat ettim, babam dahî ne zaman

Mustafa Kemâl'le ilgili fikrini beyân etmeğe kalksa, bununiçin dayımın olmadığı ortamları seçmiştir.

Mustafa Kemâl, bu dönemde de sarsılmaz tanrıydı. Ahmet Ağaoğlu, Rıza Nur gibi eleştirel tarzda konuşanlar çıkardı yine de. Dediğim gibi, dayım da karşıydı, ama sidik yarışı bâbındandı bu, bir dünyagörüşü açısından değil. Mustafa Kemâl'in olağanüstü tutarlığı kültür belirlenimlerini reddetmesiydi. Bunu milliyetciler görmüyorlardı. Ortada muazzam bir çelişki vardı. Ben de sonraki yıllarımda gördüm. Bir yandan Kemâlîdirler, diğerleri gibi Mustafa Kemâl'e taparlar, öte yandan "millî değerlerimize sâhip çıkıyoruz, kökleriniz dışarıda" derler. Kardeşim, sizlerin de kökü dışarıda. Nasyonal sosyalismi taklid etmeğe kalkıyorsunuz; onun ne anlama geldiğinden tamamıyla habersizsiniz.

Anayasanın özgürlükcü yapısı en çok sol hareketi mi güçlendirdi?

İngilizamerikan imperyalisminin en önemli oyuncakları solculardır. Sol gösterip sağ vurmuşlardır. Özellikle de 1967den itibâren barışcı meclise dayalı sol sıyâsetin yerini eylemler almağa başlayınca. Bizimle ilgisi olmayan mevzular gündemimize getirildi. En önemlisi Amerikanın Vietnam savaşı. Dünyanın neresinde ortaya çıkarsa çıksın komunisme eğilimli mücâdeleler aslında dünyayı sömüren, iliğini emen İngiliz-Yahudi imperyalismine karşı olma kisvesi altında millî ve milliyetciydiler. Amerika, Fransa ve Belçika da bu şemsiye altında mütâlea edilmeli.

Aslında 1950lerden itibâren dünya ilgi çekici bir sürece girdi. Habeşıstan ve Liberya dışında Afrika tam veya yarı sömürgeydi. İlk bağımsızlık hareketi, Gana (1957) —o zamanki adıyla Altın sahili— ve Kenyada (1963) patlak verdi. Altın sahilinde Kwame Nkrumah, Kenyada Jomo Kenyatta adında iki çok önemli önder başı çekiyordu. Kenyadaki hareketin adı 'Mau Mau'du. Bunlar İngiliz yerleşim yerlerini basıyor, yakıyor; insanları öldürüyorlardı. İngiliz propagandası, bir öldürülüyorsa bin, bir ev yakılmışsa yine bin gösteriyordu.

Öbür yandan 1952de Mısırda darbe oldu. İngilizlerin getirip koruduğu krallık yıkıldı. Kral Faruk devrildi ve kaçtı. Mısırda Cemal Abdunnâsır uhdesinde bir millî hükümet kuruldu. İmperyalist dünya bu millî idâreleri komunismle suçlayıp damgaladı. Bunlar İngiteramerikadan yardım görmeyince ister istemez doludizgin Rusyanın kucağına atladılar. Hâlbuki Nâsır'ın öyle bir derdi yoktu. Bizimkiler İngilteramerikanın ağzına baktıklarından, onlar da komunist demeğe başladı. Osmanlı döneminden sarkıp gelen bir soğukluk da vardı aramızda. Hilâfet ilgâ edilince Mısır ve benzeri ülkeler bundan çok etkilendi. Menderes de bu soğukluğu perçinledi. Nâsır'la başlayan toplumcu, milliyetci gidişi durdurmak amacıyla İngilteramerikanın başını çektiği CENTO kuruldu. Tamamıyla millî oluşumları durdurmağa yönelikti bu.

Arap dünyasında Nâsır'la başlayan bu oluşumun

devamı Baas hareketidir. Bu hareket Mustafa Kemâl'in de etkilerini, İslâma karşıtlık ve İslâmdan kurtulma yaklaşımını taşıyordu. Daha önce de ifâde etmiştim, bizde İslâm her türlü gelişmenin başdüşmanı, bütün kötülüklerin kaynağı görülüyordu ve Kemâlîler doğrudan İslâma yüklenmekten korkunca Arapları suçluyorlardı. Benzerini, bütün kötülüklerin kaynağı olarak Türkleri ve Osmanlıyı gören Baascılar yapıyordu. Bu, benim çıkarımım tabii. Bunu çözemediğimizden ötürü sürekli sıyâsî hatalar işlenmiştir. Mademki bu kadar karşısınız İslâma, söyleyin bunu. "Benim kadar Arap da bundan zarar görmüştür" deyin ve Arapla aramızdaki uçurumu açmayın. Özellikle solcular buna cesâret edemiyorlar. Aynı zamanda Araplarda ve Afrikada gelişen imperyalist aleyhdarı hareketlere de ilgisiz kalamıyorlardı. Muazzam bir kafa karışıklığı!

Araplardan Markscı dostlarım vardı. Meselâ komşumuz Ürdünlü Celâl Tevfik; ODTÜde mühendislik okuyordu. Benden büyüktü, yine de çok iyi dost olmuştuk. Hiddetli ve şiddetli bir hükümdarlık düşmanıydı; Kral Hüseyin'den nefret ederdi. 1967de bir vesileyle Ammana gittim. Oradaki ziyâretimin ardından Celâl Tevfik beni arabasıyla Kudüse götürecekti. Doğu Kudüs Araptı o tarihte. Celâl'in ataları bedeviydi. Ürdünde üç öbek vardı: Bedevîler, Filistinliler ile kral ailesi Haşimîler. Ammandan Maana giderken çölde epeyi yol aldık. Darca asfalt yolda, sağ tarafta duran binekarabaya yaklaştık. Arabanın altında ufak

tekerlekleri olan bir düzlemin üstünde bir adam yatıyor, tamirle meşğûldü. "Bir şey oldu herhâlde," dedi Celâl, "bir bakalım." Park etmiş arabanın hemen arkasında durduk, indik. Derken adam, yüzü gözü yağ içinde oradan çıktı. "Selâmunaleyküm", "aleykümselâm." Aaa! Bir baktık, gözlerimize inanamadık: Kral Hüseyin değilmi! Yolda binekarabası bozulmuş, tamirle uğraşıyor. Her şeyi tahmin edersiniz de, çölde Kral Hüseyin'le karşılaşacağınızı hayâl edemezsiniz. "Araba durdu, gitmiyor" dedi. Bizimkisi de makina mühendisi. Tamir etti, arabayı çalıştırdılar. Kral Hüseyin defalarca teşekkür etti. Oradan ayrılıp tekrar yola koyulduğumuzda, "yahu" dedim, "hani öldürecektin? Böyle fırsat bir daha ele geçermi?" Celâl'in üstünde tabanca da var, çölde silâhsız dolaşamazsınız. "Olmaz, çölde yolda kalmış kişiye, kan, can düşmanın bile olsa, dokunamazsın" cümlesini kurdu hiç düşünmeden. Müdhiş bir fazîlet! "Kemâlîlerin iddia ettiği gibi adamlar değilmişsiniz" deyince "bizde de size karşı böyle önyargılar var. İngiliz imperyalisti aynı tohumları bize de ekti. Bu nefretten dolayı el ele dolaşamıyoruz" dedi.

İdeoloji bir felsefe sistemidir ve felsefenin en başta gelen özelliği tutarlılıktır. Bu anlamda Markscılık da sıkı bir felsefedir. Baştaki ilkelere bağlı kalarak yürütürsünüz işlerinizi. O sistem krala ve kralcılığa karşıysa, kral canyoldaşınız da olsa karşı olmak zorundasınızdır, taviz verilmez bundan. İdeolojinin en önemli yönü budur. Celâl bu yüzden Markscılık ile onun

gerektirdiği hükümdarlık karşıtlığını hep sürdürmüştür.

SÜLEYMAN DEMİREL

Demokrat Partinin Şarka karşı uzak bir duruşu vardı.

Tabii. Müslüman ülkelerle ilişki kurma olayı yoktu. 27 mayıstan sonra askerler ve İsmet Paşa döneminde de bu durum hâliyle devam ediyor. 1964te İsmet Paşa indirilince yerine Süleyman Demirel geliyor.

Demokrat Parti darbeyle indiriliyor, cunta bir süre iktidarda kalıyor, sonra Adâlet Partisi kuruluyor. Kurulurken iki aday ortaya çıkıyor: Süleyman Demirel, Ragıp Gümüşpala...

Ya Gümüşpala ya da Ali Fuat Başgil gelecekti. Askerler gelip adamın şakağına tabanca dayayıp adaylığını geri almasını söylerler. Böylece Demirel, Adâlet Partisinin başına geçirilir. O vakıt, Çetin Altan mason olduğunu ilân eder; Demirel inkâr eder. Bu, Türkiyedeki masonluğu böler. Masonluğun aslı İngilteredir, Londra locası denir. Masonluk bölününce Türkiyeye sulandırılmış bir başka masonluk daha gelir: Fransız masonluğu, yânî büyük Şark. Napolyon, İngiltere düşmanı olduğundan, masonluğu millîleştirme ihtiyâcı

duydu ve 'Grand Orient'ı kurdu vaktıyla. Ne kadar güçlendiler bilmiyorum. Ama bizde bu tutmadı. Hep İngiliz masonluğu geçerakca kaldı.

Öbür taraftan masonluğa karşı iki taraf var: Milliyetciler ve safkan komunistler. Safkan komunistler arasında masonlar da var; onu bir tarafa bırakalım. Bir de, bunlara daha zayıf bir halka ekleniyor: Müslümanlar. Müslümanlar sanki afyon çekmiş gibi ortada dolaşıyorlar ve Osmanlının yıkılışından sonra tamamıyla tarıkatların kontrolüne girmiş bilinçsiz bir kitleler. Tarıkat bir çeşit afyonlama olayıdır. Bunun yanında milliyetciler de milliyetciliğin dayandığı ideolojiden habersizler. Türkiyede zâten nasyonal sosyalismi, faşismi bilen biri yok. Milliyetciler "faşism" lâfını kullanmaktan şiddetle kaçınıyor, öbürleri de her sevmediklerine, karşı çıktıklarına "faşist" diyor.

Bu sırada Süleyman Demirel başbakan oluyor. Demirel İTÜyü bitirmiş, Amerikaya çok gidip gelen biri. Amerika buradan sürekli devşiriyor zâten. Gitmeyen adam yok neredeyse. O da Amerikanın tuttuğu bir adamdı. Demirel esâsen Toroslardan gelen bir köylü. Devlet eliyle Kütahya ve Uşakta okuyor; Istanbulda mühendis oluyor. Bir örnek, bu açıdan. Çünkü bu hâliyle gidiyor Amerikaya. Babam, ondan önce elektrik mühendisi olarak çalıştığı yerde âmiriydi ve çok genç yaştan itibâren Süleyman beği tanıyor. 1958de birlikte bir toplantı için Amerikaya gidiyorlar. Demirel'in Amerikalılığı babamın dıkkatını çekiyor. Nev Yorkta

(New York) Astoria hotelinde yemek yiyorlar. Makarna geliyor ve Süleyman beğ bir şişe alıp durmadan kırmızı bir şey döküyor makarnaya. "Süleyman beğ, n'apıyorsun?" diye soruyor. "Beğefendi buna 'ketçap' derler, tadı güzeldir, tavsiye ederim" diyor. Babam da deniyor, çok seviyor ve her zaman ketçap kullanırdı buldukca, "bunun menşei Süleyman Demirel" derdi.

Demirel, çizgi üstü zekî bir adam. Dehşet bir hâfızası var. 1978de Türkiyenin durumu çok kötüydü. Hazine sıfırlanmış. Başbakan olduktan kısa bir süre sonra Türkiyede güvenilen, adı sanı olan ne kadar bilimadamı varsa Ankaraya çağırıyor ve "yakıt alacak paramız yok, petrol imâl edin" diyor. Biyolojide doktora hocam Metin Bara da oradaydı. Döndükten sonra bunu bana anlatnuştı. Hocamla çok sıkı fıkı bir ilişkim vardı. Doktoramdan sonra da biraraya gelirdik. En önemli ortak noktamız pipo tüttürmekti.

Bir temmuz günü Fen Fakültesindeki odasının önünden geçiyordum; o sırada dekandı. Kapının önüne çıktı ve beni görür görmez kollarını açıp "gel, bir sarılayım sana" dedi. "Hocam bayram değil, seyran değil beni niye öpüyorsunuz?" deyince "çok sıkıldım, çıkalım buradan" diye ısrar etti. Istanbul Üniversitesinin Sapanca gölü kıyısında Su Araştırmaları Merkezi vardı. "Hadi, oraya gidelim. Bir şeyler yer içer, sonra döner, geliriz" dedi. Sırtımızda yumurta küfesi yok ya. Bindik makam arabasına, sürücüsü de var. Fosur fosur pipo tüttüre tüttüre Sapancaya vardık. Oturduk; sohbet,

muhabbet... Telefon çaldı. “Kim arıyor şimdi?” diye kızdı. “Karınız Gönül hanım arıyor olabilir” dememe kalmadan bekci “hocam, tam anlamadım, galiba başbakan gelecekmiş” diye çıkageldi. “Sarhoşmusun sen, başbakanın burada ne işi var?” dedi. Aradan kısa bir süre geçti, tekrar çaldı telefon. “Hocam, gelin, siz konuşun” deyip hocayı çağırdı. Sakarya valisi arıyor: “Başbakanımız Süleyman Demirel Boluda. Burada olduğunuzu istihbar etmiş, oraya gelecekler.” Metin beğin “eyvah, biz n’aparız, kim yemek pişirecek?” lâfı üzerine “merak buyurmayın, ben size yemek göndereceğim” dedi.

Demirel, Istanbula gelince hocayı ziyâret etmek istemiş. Ankaradan hatırlıyormuş kendisini. Istanbuldan, Sapancaya gittiği bildirilmiş. Bunun üzerine Sakarya valisini aramış. Aradan iki saat geçti, geçmedi koca bir kervan geldi. Arabalar, arabalar, arabalar... El sıkışıldı, hoşbeş edildi. Ben de yanında duruyorum hocamın. Beni “en parlak talebem, Dr. Teoman Duralı” diye tanıttı. Şöyle bir süzdü Demirel. “Sabih beğin nesi olursun?” diye sordu. “Oğlu olurum” dedim. Neresinden bakarsanız bakın, babamı otuz yıldır görmemiştir. Günde kimbilir kaç yüz kişiyle muhatab oluyor. Bir ânda geçen bir adı hemen hatırlıyor, olacak şey değil. Sohbet sırasında babamla geçirdikleri dönemlerde önemli, önemsiz tâlî şeyleri de hatırladı.

Demirel, Çukurova barajının santral inşâatında bifiil yer almış bir kişidir. 1958de babamla o santralın

inşâatına ben de gitmiştim. Hayatımın en sıkıntılı, berbat günlerindendir; sıcak, sivrisinek, rutubet, pislik. Dayanılır gibi değildi. On bir yaşında çocuğum, buna rağmen nalları dikiyorum sandım. Berbat bir iklimi vardı. Ne zaman bende Afrikaya gitme özlemi depreşse hep orayı hatırlarım. Afrikaya gidersem başıma bunlar gelecek diye düşünürüm. Tabii, o günün Çukurovası, Adanasıyla bugünkü arasında uzaktan yakından bir alâka yok. Çocuklarda göz hastalıkları vardı sineklerden ötürü. Aradan bayağı bir zaman geçtikten sonra İskenderuna gelmiştim. Adam, pişirdiği kebabı kesmeden önce, üstüne sinmiş o kocaman karasinek bulutunu bıçağıyla kovalayıp öyle kesiyordu eti.

Demirel, Demokrat Parti çizgisine ne kadar yakın veya ne kadar uzaktı? Bugünden bakıp değerlendirdiğinizde bir farklılık göze çarpıyormu?

Tabii. Şartlar çok değişik. Demirel'i en çok belirleyen, kalıba sokan Türkiyede yükselen soldur. Demokrat Partiyi, Halk Partisi dışında sıkıştıran kimse yoktu. Başa geldiği günden itibâren Demirel "Morrison Süleyman, Amerikancı Süleyman, Amerikalıların uşağı" diye sol, sosyalist kanat tarafından olağanüstü derecede sıkıştırılan bir adam. Tamam, onlar getirse de, Süleyman Demirel'in bağımsız hareket etmeğe yeltendiği yerler de olmuştur; sonunu getirememiştir, o ayrı. Hep böyle basınc altında kalmış, Amerikancılıkla masonlukla suçlanmış. Bir taraftan Rusyayı tatmin etme gereği de var.

O dönem Mısır, altı gün savaşlarında Israile yenilmiş, yerlerde sürünüyor ve Mısır ordusunu Ruslar kuruyor. Demirel deniz ve hava sahamızı kullanmalarına cevâz veriyor. Bu, iyi saatta olsunları çığırından çıkarıyor. Bu da yetmezmiş gibi Amerika sürekli zılgıt çekiyor, yardımı kesiyor. Demirel de ister istemez Rusyaya yöneliyor. Tıpkı Menderes gibi. Ama o hiçbir yardım alamadan aşağı indiriliyor. Süleyman beği de Ruslara verdiği cevâzdan ötürü iki kere 12 martta ve 12 eylülde yıktılar. Amerika ve masonluğu olmasa o da giderdi. İki kere adamı indireceksiniz de, asmayacaksınız. Tarihte bildiğim asılan tek mason Pakıstan Cumhurbaşkanı Zülfikar Ali Butto'dur. Onu asan Ziya ül Hak da havada imhâ edildi; kendi elçilerini fedâ ettiler.

Sağcılık kavramı Demirel'le mi başlıyor?

Türkiyede sol, bu millete Fransız olanlardır. Halk, bizde köylüdür. Bu komunisme uymuyor, işçi olmanız lâzım. İşçi de halk değil artık, halk denildimi rençber akla gelir. Rençberliği de baştâcı eden dindir. Öncelikle Hırıstıyanlık ile Müslümanlık. Solcuların hep es geçtiği nokta burası. Nâzım Hikmet hayatında elini toprağa sürmediği hâlde şiirlerinde, nasırlı ellerden bahseder. Emekci aslında köylüdür, rençberdir. Zanaatkâr elinde çekiç v.s. ile maden işcisi de bedenle çalışır. İşciyse her nice eliyle iş görse de yaptığı, rençber, zanaatkâr veya madenci kadar ağır değildir. Bedenle çalışmanın ana örneği rençberliktir.

Solcularımız bunları kaale almıyor. Çünkü Rus

komunisti fabrika işcisine odaklanmış. Lenin, Stalin köylüye düşmandır. Köylü muhâfazakârdır, bütün toplumlarda geleneğe, göreneğe bağlı adam olup yenilenmeğe, medeniyet tasavvurumuzdan çıkmağa teşebbüs eden çağdaşlığa, Kemâlîliğe, Halk Partisine hep karşı olmuştur. Bugün AK Partinin arkasında duran yine bu rençber kısmıdır. Bu, Demokrat Parti ve AP için de böyleydi. AK Parti için de bu çizgi devam ediyor. Bu da Karadeniz, İç Ege ve Orta Anadolu köylü kesimidir. Bunlar has köylüdür. Demirel de oradan gelmiş, köylünün kafa yapısını biliyor ve onların diliyle konuşurdu.

Bülent Ecevit'i dinlerdim. Bir kere, telâffuzu değişik. En çarpıcı örneğini Erdal beğde gördüm. Batılılaşmış kesimin halkı hor görmesi, milletin gözünden kaçmıyor. İki taraf birbirini anlayamıyor. Bu yarılmağa neden olan ailedir, eğitimdir. Türkiyede ilk defa millî öğrenimi veren imamhatiptir. Buradan yetişenleri öbür taraf lânetliyor, imamhatipten çıkan da diğerini.

1971in haziranında Fransaya gitmeğe hazırlanırken bizim fakülteden çıkıp Aksaraya yürüyorum. Lâlelide kaldırıma bir otobus yanaşmış duruyor. Üstünde Farsca yazıyla Mihan Tur yazılı. Sürücüsü içinde. Yaz sıcağında camı açık. "İranamı?" diye sürücüye seslendim. "Evet" dedi. "Kaça götürüyorsun?" diye sordum. "Bak, hemen yanında yazıhânemiz; git oraya sor" dedi. İçeri girip sordum. Bana fiyat verdiler. Tam da o sabah Frintaşa istifanâmemi vermiş, maaşımın kalan kısmını almışım.

O parayla Fransaya gitmek üzre Varan otobus şirketinden bilet almak maksadıyla Taksime beni götürecek dolmuşlardan birine binmekiçin Aksaraya yürüyorum. İşte o sıra Mihan Turla karşılaşmazmıyım?!..

Dükkâna girdim. "Arabanız nereye?" diye sordum. "Tebrize" cevabını verdi. "Bir kişilik koltuk, en önde, cam kenarı istiyorum." "Ne yazık ki en ön, pencere kenarı kalmadı" dedi. "O hâlde en ön cam kenarını işğâl edeninin yerini kaydır, beni oraya oturt." Adam da çârnâçâr öyle yaptı. Ertesi sabah dokuzda Lâleliden Erzurum yönüne hareket ettik. Hatırladığım kadarıyla yirmi iki saat sürdü. Oradan Tebrize gidiyoruz. Gece Doğu Bayazıtta durduk, millet inip hotele gitti. Paramı çok idâreli kullanmam lâzım. Bu yüzden emniyet müdürlüğü bağçesindeki sıraya yayıldım, sabahı bekliyorum. Gençtim, yorgunluk nedir bilmiyordum. Yaşca benden biraz büyük genç nöbetci bir polis yanıma geldi, oturdu. Sohbete koyulduk. "Hep sağcılıkta karar kılıyorsunuz. Niye solculara bunca düşmansınız?" diye sordum. "Kardeşim, bu heriflerin dilini anlamıyorum bir kere. Komprador, imperyalist, sömürgeci, kapitalist, faşist... Nedir bunlar? Öbürü, anamın kulağıma fısıldadığı kelimeyişahadetle iş görüyor. Ben o dili biliyorum" dedi. Halkın anladığı, bildiği, takib ettiği gelenek, görenek dili sağcılık demek oldu bizde. Türkeş'in lâfıyla halka aykırı olan "kökü dışarıda olanlar" yânî solculardı. Böyle anlaşılması lâzım. Tabii, tarihî anlamda sağcılık – solculuk böyle değil. Fransadaki

ihtilâlin ardından Fransız kurucu meclisindeki bölünmeyle bu ortaya çıkıyor. Ama bize bu sağcılık ile solculuğu getiren de solculardır. Halktan yana, halkcılıktan dem vurup ona zıt çıkan adamlardır. Bülent Ecevit bunların başında gelirdi. Meselâ İdris Küçükömer toplumcuydu da bizimkine uymayan bir toplumcu.

Bir gün fakültedeki kapım sertce vuruldu. 1980li yılların başlarında olmalı. Yardımcı doçenttim o sıra. Sert, erkek tavırlı saçları ağarmış yaşlıca bir beğ kaba tavırlarla girdi. "Ben İdris Küçükömer" dedi. Ayağa fırladım. Adını işitsem de, görmemiştim daha önce. "Otuz beş yılı aşkın bir zamandır komunistim. Niye? Bu milletin, milletimin sorununu çözmekiçin; gelgörki çözemedim" dedi. Hocam Metin Bara'yla konuşmuşlar. "Ne yapmalıyız Metin, bana bir çıkar yol göster. Komunism yoluyla çözemedim. Bu milletin geri kalması, burnunun çamurdan çıkmaması genetiğinden kaynaklanıyor olmasın?" diye sormuş. Hocam da sıkışınca topu bana atıp benimle görüşmesini salık vermiş. "Hocam," dedim "genetik olduğuna inansam bile ahmaklığımızı itiraf edemem. Ömrünü komunisme adamış bir kişinin tutup da ahmaklığımızı genetiğimize yamaması olur rezâlet değil. Buna ne derler biliyormusunuz? Millî toplumculuk, nasyonal sosyalism" şeklinde cevap verdim. "Başıma taş gibi düştün" dedi. "Yüzde altmışımız ahmaktır diyen Aziz Nesin'e katılıyorsunuz. Nedir siz komunistlerden çektiğimiz! O iddiası üzerine Aziz Nesin'e demediklerini bırakmadılar.

Bence siz yine iktisadî çözüm aramağa devam edin, genetiğe girmeyiniz. Bizleri hiç istemediğimiz yerlere götürür. Her nice sosyalist değilsem de, nasyonal sosyalisme çıkan yollardan kaçınırım, kimseye de tavsiye etmem" dedim. İdris Küçükömer, bende son derece samimî, dürüst bir adam izlenimini bıraktı.

Ama diğer taraftan halkın adamı, halktan yana değil.

Zâten o yan lâfından hoşlanmam. Ya ondansın ya da değil. Halktan bir adamdı. Onun içine doğmuş olabilir de olmayabilir de ayrı bir konu, ama onu benimsemiş. O zihniyetle büyümüş bir adam. Solcu dediğiniz kişiler, özenen, fakat o olmayan adamlardı. Ya gerçekten samimiyetle özeniyorlar ya da menfaat gereği. Yaşıtlarımın bir kısmı öldü veya öldürüldü, bir kısmı mezhep değiştirdi ve bugünlere geldiler. Rûzgâr yönünü değiştirince paltolarını başka yere tutar oldular. O günlerde afra tafralarından geçilmiyordu. Halkı tanımak, öğrenmekiçin Anadoluya, köylere, dağa, bayıra gidiyorlardı. Öylesine göze batıyorlardı ki halk, köylü bunları ihbar ediyordu. İbrahim Kalpakkaya'nın başına gelenler gibi. Haddızâtında bu durum bize mahsûs değildi. Ernesto Guevara'nın başına gelenler de böyle oldu. Bolivya ormanlarında çete savaşı başlatmağı düşlerken, onu ve üç, beş yoldaşını CIA buyruğundaki askere gammazlayan ora köylüsü değilmiydi?

Demirel sağcılığına halkı ikna etse de, hep devlet, asker öncelikliydi.

Bizde devleti kuran halk değildir. Hunlardan beri

halkı, milleti oluşturan devlettir. Önce devlet, sonra millet. Cumhuriyet de böyle geldi. Tepeden inme. Cumhuriyet ilân edilirken kimse babama, amcama sormadı. Bunu söylerken Cumhuriyeti yermiyorum. Daha eski devletlerimizin hepsi öyle kuruldu: Osmanlı, Selçuklu, Uygurlar, Göktürkler. Alain (Émile-Auguste Chartier) adında Fransız filosof var. Mehmet Kaplan hocamın çok tuttuğu, sevdiği bir filosof. Ben de onu Mehmet Kaplan üstâttan işitmiş, öğrenmiştim. İşte bu Alain, "bin yıllık devleti Fransız milleti kurmuştur" der. Bizde bu tersidir. Tarihteki değişen Türk milletlerini diliyle, diniyle, her şeyiyle devletleri oluşturmuştur. Bu oluşan Türk milletini de en fazla etkilemiş, belirlemiş unsur İslâm medeniyetidir. İslâm bizim astarımızdır. Hayran olduğumdan değil, gerçeklik bu da ondan.

Daha önce de söyledim, İslâmı çekip çıkardığınızda Türklükten eser kalmaz. Türklüğün yüzde doksanı İslâmdır çünkü. Öbür İslâm milletleri bizim gibi değil. İrandan İslâmı çıkartın, o kültür devam eder. İslâm yüzde altmışsa, yüzde kırk İslâm dışı bir Farslık var. Araplarda da bu böyledir. Önemli mıktarda Hırıstıyanları var. Baascılara bakınız, İslâmı bir kültür olayı olarak gördüklerini anlıyorsunuz. Gençliğimde güçlü olan münevver takımı, çoğunlukla, Nâsırcıydı. Arap kültürünü ululayan, göklere çıkaran, bunda kendilerini haklı gören adamlardı. Evvelemirde dillerine hayrandılar. Dünyanın en temiz kalmış dillerindendir Arapca; katiyen dışarıdan kelime alınmaz. Onları tek

birleştiren nokta da budur. Başka hiçbir şey onları birleşmeseler de, dillerine bağnazca bağlıdırlar.

Bizde en çok "Türküz, Türk kalan biziz" diye haykıranlar Alevîlerimizdir. Onları oluşturan değerlerin kaçta kaçı Türk, nicesi Farstan idhâl?.. Farsın Mazdekciliğinden, Maniciliğinden bayağı etkilenmişlerdir. İç Asyadan gelen Türk değerlere de rastlanır. Unuttukları, İslâmı terkettiğinizde Türklükten çıkıyorsunuz; böyle de olmuştur: Sol, Cumhuriyet Türkiyesi Türklükten çıkmıştır. Bunu anlatamadık bir türlü. Müslümanını kalalım? İstersen kalma. Kalmazsanız Türklükten de oluyorsunuz. Ayrıca İslâm Türkiyedeki çimentodur. Türkolmayan unsurlarla, özellikle de Kürtlerle bağlantının kurulmasını sağlamaktadır. Meselâ Müslüman kalındığı sürece Kürtte ayrılıkcılık akımları depreşmedi. Müslümansızlaştırma çabasındakiler bölücülerdir. Bütün bunlar yetmiyormuşcasına son yıllarda Kürtlerin Hırıstıyanlaştırılması gayretleriyle karşı karşıyayız.

Balkanlarda Sırplar Boşnakları katlederken "Türk" diye katlediyor. Aliya İzzetbegoviç "Türk kimliğimizle ilgili bir şey yok, ama bizi Türk diye öldürüyorlar" diyordu.

Ortaçağ Avrupası, İslâm ortaya çıktıktan sonra Müslüman demiyor, Türk diyor. Luther'i okuyun, görürsünüz. Hep Türklerden bahseder.

İNGİLİZ-YAHUDİ İTTİFÂKI VE A.B.D.

1950lerden sonra yeni bir dünya düzeni ortaya çıkıyor.

Ondokuzuncu yüzyılda gündeme gelen sermâyeci ideoloji, yânî İngilterede gerçekleşen bir felsefe sistemi olarak ortaya çıkan sermâyecilik ve buna dayalı yeni bir medeniyet örneğini yaşıyoruz. O da İngiliz-Yahudi diye adlandırdığım medeniyet. İngiliz ile Yahudinin izdivâcından A.B.D. ortaya çıkmıştır. Anne İngiltere ne zaman başı sıkışsa, yavrusu A.B.D.ni imdada çağırmıştır. A.B.D.nin kendini göstermesi, gündeme gelmesi Birinci dünya savaşıyladır. Bu medeniyet ve onun dayandığı ideoloji yerleşmeğe başladığı sıralarda tökezliyor da. En önemli tökezleme olayı, 1928deki büyük iktisadî bunalımdır. Başta A.B.D., İngiltere, Almanya olmak üzre Avrupamerika bundan dehşet etkilenir. Bir ölçüde Türkiye de.

Abdülhamit buna "buhran" diyor.

Sonra "bunalım"a çevirdiler, Türkceleştirdiler gûyâ. Bütün Türkceleştirilenler sonra Frenkleşiyor, "kriz" demeğe başladılar. Bugün bu süreç devam ediyor. O bir

yana, bu büyük 1928 bunalımı, Avrupamerikayı altüst etmiştir.

Demokrasi İngiliz icâdıdır, hakezâ sermâyecilik ile imperyalism de. 17 ekim devrimi sonrası farklı yola sapan Rusya, sermâye düzenini bıraktığıçin bunlardan etkilenmez. Lenin, "yeniden liberal iktisada dönelim, bir süre bununla idâre edelim, Rusyadaki açlığın önüne geçelim" düşüncesinde. 1920lerin başlarında Rusyada dehşet bir açlık ve çok şiddetli bunalımlar yaşandı.

Lenin suikasta uğrayıp öldükten sonra 1924te yerine Stalin geçti. Onun da Troçki'yle müdhiş mücâdelesi var. Troçki beynelmilelci ve komunismi bütün dünyaya yaymaktan yana. Yahudiler, her yere yayıldıklarıçin hep beynelmilelci olmuşlardır. "*Hayatın Anatomisi*" kitabımda belirttiğim üzre, Rus devrimcilerinin kâhir ekseriyeti Yahudidir; Lenin ile Troçki de. Meselâ Sovyet devrimi İngiltere tarafından rahatca bastırılabilirdi. Ama Yahudi dayanışmasından dolayı bastırılmadı. Komunist olmayan Batıdaki sermâyeci Yahudiler, Rusyada olup bitenlere sevgiyle baktıklarından, müdâhaleyi önlediler. Rusyada komunisme, bolşevikliğe inatla karşı çıkılmıştır. Amiral Kolçak komutasında Kızılorduya karşı mâhir subayların kumanda ettiği Akordu teşkil olundu. *Dr. Jivago* filmini seyrettiyseniz orada bu, açıkca gösterilir. Akordunun subayları ile neferleri çoğunlukla asilzâde çocuklarıdır. Ak pak tenli, yakışıklı delikanlılar. Öbürleri, Kızılordunun adamları, Moğollarla karışmış tipik Slavlar. Bunlar toprak köleliğinden gelen

*mujik*lerdir.

Troçki asker olmamasına rağmen, Kızılordunun kumandanlığını üstlenmiştir. Askerî yardımlar da almıştır. Nihâyet Akorduya karşı zafer elde etmiştir. Akordu önce geniş bir sahayı ele geçirmişti, Avrupadan da kısmen destek görüyordu. Çekler ile Lehler yardıma gittiler. Buna rağmen yenildiler. Bu yenilgi cıvar ülkelere doğru büyük bir Rus akınına yol açtı. Biz de payımızı aldık. Mütâreke Istanbulu, Pera cıvarı bunlarla dolup taştı. Sâdece kaçan asilzâdeler ile Çara sâdık kişiler de buraya geldi.

Rusların öteden beri son derece başarılı "kosak" (*cosac*) adını verdikleri savaşcıları vardır. Dünyanın sayılı savaşcılarındandırlar. "Kazak"tan gelir bu. Büyük ihtimâlle Hırıstıyan olmuş, Çarın emrine girmiş Kazaklardır. İhtilâlde Çarın tarafını tuttuklarından, yenilince bir kısmı buraya kaçar. Kazaklar da Kırgızların bir koludur. "Kazak" Türkcede serseri, başıboş, bir yere bağlı olmayan manâsına gelir. Bizde o anlamı kaybolmuşsa da, bir tek karısının buyruğunu dinlemeyen adam anlamında "kazak erkek" kullanımı kalmıştır. Onların kalın yünden yapma giysileri vardır, giydiğimiz kazak da oradan gelir.

1958de, Etibank genel müdürlüğü sırasında bir iş seyâhatında, babamla birlikte Manyas gölüne gitmiştik. Kılık kıyafetleri, gelenekleri görenekleri, ahşap inşâ edilmiş kiliseleriyle Manyas gölündeki adalardan birinde yaşayan kosaklara misâfir olmuştuk. Kocaman sakallı,

kapı gibi irikıyım adamlar. Votka bulamadıklarından ispirto içip bir yandan müdhiş şarkılar söylüyorlardı. Bu Kosaklar dünyada savaşcılıkları yanında musıkîleri, korolarıyla da ünlenmişlerdir. Hâlâ Rusyada Don ile Dinyeper kosakları var. Şimdi Ukranyada kaldılar, ama oradan kopmak istiyorlar. Manyasta gördüklerimiz de, aralarındaki akrabalık bağı yüzünden artık birbirleriyle evlenemez duruma gelince Amerikaya göçtüler.

Yine 1970lerin başlarında Karsın Alman köyünde böyle bir grup insanla karşılaştım. Kağızmandan yola çıktım, hududa doğru yürüyorum. Tepedeyken bir baktım, vadide yeşilliklerin arasında kutu kutu evler. Ne işi vardı onların orada? Almanyada, İsviçredeki köy evleri sanki. Arada bir Protestan kilisesi. Aşağıya bir indim ki, ne göreyim? Sarışın kadınlar, erkekler geleneksel kılıklarında. Gulliver'in ülkesine geldim sandım. Bunlar Stalin döneminde Rusyadan kaçan Volga Almanları. Stalin, Tatar ile Almanları Alman ordusuyla işbirliği yapmasınlar diye İç Asyaya sürer. Bunlar da "artık burada büyüyemiyoruz, evlenemiyoruz, çoğalamıyoruz, gideceğiz buralardan" diyorlardı. Cıvarları olduğu gibi Kürtlerle çevriliydi. Kızlarını onlarla evlendirmek istemiyorlardı. Benzeri bir olayı 1968de Tatvanda yaşadım. Bu kez de Çerkesler orada azınlıkta kalmışlardı ve kızlarını Kürtlerle evlendirmiyorlardı. Ak pak tenli kızları vardı. Hattâ neredeyse beni evlendireceklerdi. O zaman evliydim, iş işden geçmişti. Böyle topluluklar var. Yine Afganıstanda,

Pamir yaylasındaki Kırgızlarda gördüm bunu. Belli bir yere dek geliyor, evlenemiyor, soyları kurumağa başlıyor.

Amerikaya dönersek, dünya nasıl bir ânda değişmeğe ve Amerika önemli bir kutup hâline gelmeğe başlıyor?

Amerikalılar, Birinci dünya savaşında Avrupaya İngilizlerden yana müdâhalede bulunuyor ve İngilizler ile Fransızlar onların eteği altında savaşı kazanıyorlar. Fransızlar hep böyledirler. Almanlarla ne zaman karşılaşsalar, İngilizlerin eteğinin altına saklanırlar. Savaş bittikten sonra da İngilizamerikalılara diklenirler. Birinci dünya savaşı tamamıyla İngiliz-Yahudi medeniyetini perçinlemek üzre hazırlanmış, yürütülüp başarılmıştır. Anlattığım gibi tek istisnâ Rus, Alman, Avusturya–Macarıstan ile Osmanlı imparatorlukları. Durumunu tek perçinleyen İngilizlerdi. Gerçekten güneşin batmadığı imparatorluktur.

Neredeyse bütün dünya İngiliz hâkimiyetindeydi, onların da yardımcısı, işgüderi Amerikalılardır. Bunlar, sermâyeciliği her yöne yayıyor, sağlamlaştırıyorlar. Bunu dini kullanarak, Anglikan kilisesi aracılığıyla yapıyorlar. Asyada, Afrika ile Amerikada müdhiş bir misyonerlik faaliyeti yürütülüyor. Bizde de tabii. Daha 1832de Anadolunun en ucrâ köşelerinde okul açıyorlar. Elâzığda, Tarsusta, Kayseride, Vanda... Zirvesi de Istanbuldaki Robert Koleji ile 1950lerin başında açılan ODTÜdür. Bunlar tesâdüf değil, önemli merkezlerdir.

Zihniyetinizi, anlayışınızı öğretim yoluyla

getiriyorsunuz. Bu, iktisadî yayılmacılığın zemınını hazırlar. Çünkü ihtiyâçlar kültür esâslıdır. Ne içiyoruz Coca Cola, ne yiyoruz hamburger, ne giyiyoruz blucin (*bluejeans*). Bunların hiçbiri yoktu Afganıstanda. 1971de gittiğimde adetâ Onüçüncü yüzyılı yaşıyorlardı. Gençlerle sohbet ediyordum. "Ne olacak hâlimiz?" diye soruyorlardı. Bir Amerikalı, bir Alman, bir de ben... "Hiçbir yere gitmeyin, memleketinizde kalın, bunlar sizi iğfâl etmekiçin bekliyorlar. Bu kültürü yokedecekler. Bunu iyilikle yapmazsanız döğecekler" dedim; ne yazık ki o zamanki tahminim gerçekleşti.

Daha önce de değindiğim gibi, Birinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan bu duruma Almanya ile İtalyada bir tepki hareketi başgösterdi: Faşism ve nasyonal sosyalism. Almanyadaki ideoloji daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. Almanların millî hasletleri, kişilikleri hep aşırıya kaçmağa yatkın; her şeyden önce asker. Bu yüzden hareket, sermâyeciliğin tersine askerliğe kaymıştır. Oysa sermâyecilik sivil bir harekettir. İngilizler de Fransızlar da, sivil toplumlardır ve askerlik belli bir meslek erbâbıdır. Diğer tarafta adamın yaşayışı, ruhu asker. Bizde de öyledir. Askerliğin olduğu yerde yayılmacılık, saldırganlık da vardır.

Bu, tarihin en ilgi çekici safhasıdır. Nasyonal sosyalistliğin belirmesi, büyümesi, İkinci dünya savaşının patlaması gibi birçok olayın ortaya çıkmasına yol açmış tarihî birikimlerdir. Meselâ soykırım. Bu tarihte bile belli belirsiz vardır. İngilizler Güney

Afrikada Hollandalılara, Amerikadaki yerlilere ve Kızılderililere karşı bunu uygulamışlardır. Kızıl, kızamık, kızılcık, verem gibi hastalıklara karşı bağışıklıkları bulunmayan adamlara giyecek dağıtarak bu hastalıkları aşılamışlar. Öyle yerler var ki hiç Kızılderili kalmamıştır artık. Haitide örneğin. Kızılderililer çok gururlu insanlardır ve bu yüzden köle kılınmaları zordur. Öyle olunca toprakların ele geçirilmesi gerekiyor. Hep söylerim, teknik, kitlelerin afyonudur; aklımızı başımızdan alır. Tabletler, bilgisayarlar, telefonlar... Bütün bu "ilkel kavimler"e o günün teknik araçlarını dağıtıp karşılığında topraklarını aldılar. Bir de dini, Hırıstıyanlığı götürüp yine madenlerini alıp altınlarını yağmaladılar.

Köleliğe müsâid olan güçlü, kuvvetli, itaatkâr zencilerdi. Zencilerin veya Afrikalıların kayda değer bir medeniyeti olmamıştır. Rahatlıkla köle kılınabildiler. Sekiz milyon cıvarında zenci 1600lerin başlarından 1800lerin sonlarına değin Amerikaya taşındı. Hepsini ölesiye çalıştırdılar; kadınların ırzlarına geçtiler. Doğan melez çocuklar safkan Afrikalılardan daha çok hor görüldüler. Çok hince bir ticâret söz konusuydu. Öncelik ve özellikle Afrikanın batısından Senegal ve Gambiadan bugün Gana adını verdiğimiz Altın ve Fildişi sahillerinden çıkıyor, önce İngiltereye, Liverpoola uğruyor, oradan Amerikaya gidiyor. Her zaman değilse de çoğunlukla bu altın üçgen içinde gerçekleşiyordu bu. Felemenkler, Ispanyollar, Portekizliler ve daha az sayıda

Fransızlar bunu yaptılar ve en fazla pay İngilizlerindi. 1730lardan itibâren İngilizler buhar gücünü kullanarak sanayiyi başlattılar. 1800lerin başlarında İngiltere bir sanayi ülkesi hâline geldi. Manchester, Liverpool, Glasgow birer sanayi merkeziydi. 1804te ilk demiryolunu döşediler. Dokuma tezgâhları, demir–çelik, cam derken, Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında merceğe, optiğe geçildi ve ilâç imâl edilmeğe başlandı.

Sanayide köle işe yaramaz, ama tarımda yarıyor. Amerikadaki bütün büyük plantasyonlarda köle çalıştırılıyor. Fabrikada öğrenim görmüş adama ihtiyâç var ve öğrenim görmeniziçin de kafanızın basması lâzım. Bu bir ırk meselesimi bilmiyorum, ama zenciye bunu yaptıramıyorlar. Diğer taraftan fabrikada zenciyi köle olarak bedavadan çalıştıramıyor, ücret ödenmesi gerekiyor. Bu da ürününüzün bahalıya patlamasına yol açıyor. Hâlbuki ürünün hammaddesini çok ucuza mâletmek, hattâ bedavaya getirmek istiyorlar. Bunu da Afrikadaki, Amerikadaki ve Asyadaki sömürgelerden temin ediyorlar. Hindıstanı talan ettiler böyle. Afrikadan bütün gerekli madenleri İngiltereye taşıdılar ve böylece bir ülkeyi ikiye ayırdılar. Bir taraf hamı, mamûle çeviren mıntıka anavatan —Frenkcesiyle *metropolis*—; öbür taraf da sömürge —Frenkcesiyle *koloni*—. Masraf sâdece taşımacılık. Köleleri idâre eden yerliler de Afrikada kabile reisleri, Hindıstanda rajalar.

İtalyada ticâret mal değiştokuşuna dayanıyordu. Buna *merkantilism* deniyor. Ortaçağ klasik devrinde ortaya

çıkmıştı. Daha sonra 1300lerde para tedâvüle giriyor. Avrupa, özellikle de İtalya İslâmdan alıyor parayı. İslâm memleketlerinde devam ediyordu bu eskiden beri. Sonra Felemenkte 1400 sonları 1500 başlarında muazzam bir atılım yaşanıyor. İtalyadan gelen mallar Felemenke ulaşıyor ve ondan Hollanda, Belçika, Flaman bölgesine —bunlar aynı millet, fakat sıyâsî sebeplerle bölünmüşler —, orta ve kuzey Avrupaya yayılıyor. Felemenk müdhiş bir imâlat merkezine dönüşüyor. Teknik çok ilerliyor: Öncelikle de inşâat, mercek ve optik. Adamların memleketi küçük, ama elâlem başkasının ülkesine el atarken, bunlar denizden para kazanmağa başlıyorlar. Körfezlere bend örüyorlar ve kanallar açarak büyük ırmakların mecrâlarını değiştirip körfezleri kurutuyorlar. Zâten Felemenkin dörtte üçü denizden kazanılmıştır. Amsterdam bir su şehridir. Ayrıca Kuzey Avrupada Almancada *Handelsnetzwerk* denen bir ticâret ağı örmüşlerdir. Rotterdam, Hamburg, Bremen, Danzig, Kopenhag, Oslo... Bunlar hep bu ittifâkın içinde yer aldılar ve dehşet zenginleştiler. Zenginleştikce sanatta ve düşüncede çok öne çıktılar. Onaltıncı yüzyılda Birleşik Felemenk Cumhuriyetini kurdular.

Portekizden atılan Yahudiler Fransaya gelip oradan geçiyorlar; o bölgede pek bir yaşama imkânı bulamıyorlar. Çünkü Fransa kapalı bir devlet ve Katolik. Katoliklik ile Yahudilik hiç bağdaşmamıştır. Katolikler Yahudileri "Tanrıyı idam eden adamlar" veya "Tanrı katili" diye görürler. Hırıstıyanlık dünyaya geldiği

günden itibâren, Pavlus ve Petrus da sürekli olarak Yahudilikle cebelleşmiştir. Gerek ilâhiyâtta gerekse fizik anlamda kavgaları bitmemiştir. İki ana kilise Katoliklik ve Ortodoksluk Yahudilerin kitabına hiç hoş bakmamışlardır.

Hollandaysa Flamanlardan farklı olarak din değiştiriyor. Almanyada başgösteren Hırıstıyanlık dönüşüyor; Luther ve Protestanlık İsviçrede ve Hollandada farklı bir şekil alıyor. Islah edilmiş Felemenk kilisesi, İngilterede Anglikanlar, İskoçyada Presbiteryenler ortaya çıkıyor. Hollandadaki kilise büyük ölçüde İsviçreli din adamı Calvin'in etkisinde. Çok sert adamlar. Maddî zenginliklere açıklar, servet edinmeğe karşı değiller. Bu çok önemli bir nokta. Din kapitalismle paslaşmağa başlıyor. Oysa Hırıstıyanlık ve Müslümanlık servetlenmeğe karşıdır. Dar anlamda Müslümanlık da bundan farklı şeyler söylemez. Fâizleri yasaklamak, sâdece bankaya yatırdığın parayı kat-be-kat almanın yasaklanması değildir. İslâm, alınteri dışındaki her geliri haram saymış, dehşet vergi yüklemiştir. Geliriniz arttıkca onu vergiyle, zekâtla indirmiştir. Bu yolla sermâyeci olamazsınız. Bu sebeple Katolikliği yıkmışlardır ve yüz elli yıldır da sıra İslâmda.

İngilterede Anglikan kilisesi, Yahudilik gibi kavme bulanmış, kavmî bir kilise hâline gelmiştir. Tıpkı Yahudiliğin İbranî kavmine bağlanması gibi, Anglikan kilisesi, Amerikaya ilk çıkan İngiliz göçmenlerle birlikte o topraklara varıyor ve A.B.D.nin ilk merkezî dini, İngiliz

kavminin kendisine mahsûs dini hâline geliyor. İngilizleşirseniz Anglikan olabilirsiniz. Güney Afrikada Mandela böyledir. Eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan tam bir İngiliz beğefendisidir, bir tek, rengi karadır. Otuz üçüncü derecede masondur ve karısı da İsveçli beyaz bir hanımdır. Bu onların yöntemidir. Yahudiler de böyledir, İngilizler de. Çok gözlerine kestirdilermi, kendilerinden biriyle evlendirirler. Bunun dışında Yahudi, kesinlikle dışarı kız vermez ve dışarıdan almaz.

Servetin dağılmamasıçin evlenme bizde de vardır. Öteden beri dışarıdan evlilik yapsak da, topraklanmağa başladığımızdan bu yana topraklar yabana gitmesin diye böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Tabii, Osmanlıda toprak sâhibi bir tek Hırıstıyanlar, Kürtler ve Araplardır; Türklerin toprağı olmamıştır. Babama bir gün dedim ki "ya baba, büyükbabanın babası Bulgarıstanda mültezimdi, orada topraklarımızın olması lâzım." Güldü: "Oğlum, onlar emânetti, mültezim memur demek, o toprakları idâre eden kimse." Türklerin toprakları, ormanları hep mirîydi, devlet malı yânî. Fatih "ormanımdan bir dal kıranın kellesini uçururum" meâlinde kanun çıkartır. Vahdeddin de İtalyaya giderken parmağındaki yüzüğü çıkartıp masaya koyar "bu devlet malıdır" diye, hâlbuki beş parasızdır.

Bahsettiğiniz bu, İngiliz-Yahudi ittifâkı hep böyle iyi, sorunsuzmu ilerliyor?

Her zaman al gülüm ver gülüm işlememiştir. Yapıcı, kurucu, inşâ edici İngilizle, bunun parasını ödeyen

Yahudiler arasındaki işbirliği zaman zaman çatlayabiliyor. Büyük ihtimâlle 1990larda ve 2000lerin başlarında böyle bir anlaşmazlık söz konusu. Taraflardan biri diğerine gözdağı vermek üzre Nev Yorktaki ikiz kuleleri indiriyor. Büyük ihtimâlle de göz dağını veren Yahudiler. Çünkü ölenler arasında Yahudi yok ne hikmetse. 50 – 60 yıl sonra beni anarsınız. Yahudiler A.B.D.nde bir türlü sıyâsî sahneye çıkamıyorlar.

Bu ittifâk Amerika kurulurken de devam ediyormu?

Yalnızca Amerika değil; İngiliz nereye giderse Yahudiyi sırtında taşıyor. Avustralyaya, Kanadaya... Hep birlikte gidiliyor ve işbirliği devam ediyor. Yahudiler çoğu kere sıyâsî bir güç elde edemiyorlar ve hep İngilizlerin elinde kalıyorlar. Zaman zaman Disraeli gibi adamlar geliyor, o da binde bir. Canlarına tak ediyor. 1947de kurdukları Israili de istedikleri gibi güvenceye bağlayamıyorlar. İngilizamerikan dünyası Israilin talep ettiği mutlak teminatı sağlamıyor. Dolayısıyla da tahminime göre ikiz kuleler işâreti veriliyor. Bunun ilk sonuçları, sıyâsette yükselen İngiliz tarafının Yahudilerle karışması şeklinde ortaya çıkıyor. Birdenbire damatlar Yahudi oluveriyor. Biribirine zıt kutuplar, Clinton'ın kızı da Yahudiyle evleniyor, Trump'ın kızı da. Bununla da kalınmıyor, Yahudiliğe dönüyor ve işbaşına getirilen sıyâsetciler Yahudilere teminat vermek zorunda kalıyorlar. Obama'ya Nobel ödülü verilmesi gibi.

Almanyada savaş başladığında, Yahudilere Naziler

tarafından soykırım yapılırken bu ittifâk bu olayın neresinde duruyordu?

İngiliz-Yahudi dünyası başlangıçta Almanyadaki nasyonal sosyalist hareketi tam değerlendiremedi. Birinci dünya savaşının zaferiyle sarhoştular. Almanyayı müdhiş bir cendereye sıkıştırdılar. Toprakları elden gitti. Muazzam borçlara gark oldu. Ordusu dağıtıldı ve yüz bin kişiyle sınırlandı. Almanyada Weimar dönemi işbaşına gelen veya getirilen hükümetler büyük ölçüde Alman Yahudilerinden teşkil edildi. Bir de, Yahudiler ele geçirmeğe çalıştıkları ülkeleri soysuzlaştırmakta dehşet mâhirdirler. Başta Berline, Almanların edebine uymayacak bir yaşama tarzını soktular ve şehir, dünyanın bir numaralı edepsizlikler, ahlâksızlıklar dıyarı hâline getirildi. Pavyonlar, eğlence merkezleri... Hamburg da öyle. Taşra şehri gibi olan Bükreş yine bir eğlence merkezi.

Avrupa savaş dönemi boyunca hopluyor, zıplıyor. İngilizcede *swinginyears* "oynak yıllar" deniyor buna. Müdhiş bir öfke birikiyor. Yenilmeği hazmedemiyorlar. Toplum hayatının kaymağını Yahudiler yemeğe başlıyor. Almanyada sermâyeciliğin başını çeken beş yüz bin küsur Yahudi var; hekim, hoca, işadamı gibi. Alman işadamları, Siemens, Mercedes gibi sanayiciler, kendi sermâyeleri bulunmadığından, Yahudilerin malî desteğiyle fabrikalar kuruyorlar. Bu birikiyor, birikiyor ve bir adam gelip bu barut fıçısını ateşe veriyor, o da Hitler. Babası, gümrük muhâfaza memuru. Avusturyalı,

öğrenim görmemiş, tüm gençliği başarısızlık üzerine kurulu, sıfırdan gelen, tanınmamış bir adam. En büyük merakı resim. Fakat akademiye kabul edilmiyor ve liseyi bitiremiyor. Buna rağmen olağanüstü derecede okuyan birisi. Viyanada kimsesizler yurdunda kalırken, yatakhânede ışık yok ve parklara gidip lambaların altında kitap okuyor. Gündüz resim çizip satıyor, biraz para kazandığı vakıt, geceleri kütüphâneye kapanıyor. Çok ağır eserleri hatmediyor. En fazla etkilendiği iki filosof Nietzsche ve Schopenhauer. Bildiğim kadarıyla Kant'ı ve Hegel'i okumamıştır. Onları anlayacak durumda değil sanırım. Müziğe bir bağlılığı var, özellikle de Wagner'e. Ayrıca bilindiği gibi milliyetci ve Yahudi düşmanı.

Avusturyadan, Viyanadan nefret ediyor ve Almanyaya gidiyor. Münihte yaşarken savaş patlıyor. Hayatının en önemli dönüm noktasıdır bu. Çünkü gönüllü olarak Alman ordusuna katılıyor. Önce Alman vatandaşı değil diye almıyorlar, ama bir şekilde giriyor. Avusturyada asker kaçağı, Avusturya ordusuna katiyen girmek istemiyor. Savaşta çok yararlılık gösteriyor ve en üst mertebeden, birinci derecede demir haç nişanıyla taltif ediliyor. Üç kere yaralanıyor; ikincisinde hastaneden kaçıp tekrar birliğine katılıyor. Cephede, savaş sırasında, her boş ânında okumağa devam ediyor. Çantasında resim takımları ve kitap taşıyor. Savaştan sonra kütüphânesi kalıyor. Hattâ *"Hitler'in Okudukları"* diye bir kitap vardı bende.

Savaş bitince Münihe dönüyor. Ordu tüm mensûplarını terhis ederken onu etmiyor ve kışlada yatıp kalkıyor. Bu arada 1917 – 18 tarihlerinde Almanyanın çeşitli bölgelerinde komunistler idâreyi ele alıyorlar. Berlinde, Hamburgda, Bremende... 1918de, Münihte komunist kalkışması söz konusu. Silâhlanan milisler idâreyi ele geçirecekken ilk defa ordu müdâhale ediyor. O bastırılırken Hitler de yer alıyor bu müdâhalede ve halkın karşısına çıkıp Almanyanın içinde bulunduğu tehlikeyi anlatma görevi ona veriliyor. Bunu mükemmelen yapıyor. Dehşet bir oyunculuk kâbiliyeti var; dili çok iyi, güzel telâffuz ediyor ve halkı avucunun içine alacak şekilde konuşup onları galeyâna getiriyor. Bağırdığı konuşmalarını kesip dinletiyorlar. Aslında çok sakin, uslu bir biçimde başlıyor. Basbayağı ele geçiriyor insanı, bir tılsımı var. Bakışının insanı felc ettiği söylenir. Derin, mâvî gözleri var; annesinden almış. Zâten annesine hayran, babasından da nefret ediyor. Annesi ölürken, çok büyük bir acı içindeymiş.

1920de, Almanyada, İşci Partisinden teklif alıyor. Başta istemiyor; partiye girmek ordudan ayrılmak demek çünkü. Sonra kabul ediyor ve partinin adını Millî Toplumcu Alman İşci Partisi şeklinde değiştiriyor. Partinin başındaki adamları zamanla bertaraf ediyor. 1922de partinin başına geçiyor. Nasyonal sosyalistler 1926da, Münihte darbe teşebbüsünde bulunuyorlar. Bu arada parti tüzüğü hazırlanıyor ve gamalı haçlı yeni bir bayrak geliştiriliyor, terimler uyduruluyor. Müdhiş bir

terim zenginliği... Etrâfındaki serserilerin yanında kafası basan adamlar da var. İleride propaganda bakanı olacak edebiyat doktoru Goebbels çok kâbiliyetli biri ve çok katkıları var meselâ. Albert Speer çok önemli bir mimar. Tabii, sâdece mimarî açıdan değil, birçok başka alanlarda da çok entelektüel bir adam. Hitler'in sağ ve sol kolları bunlar, etkin kişiler. O arada son derece işe yaramaz kişiler de var, tarımla ilgili tavuk yetiştiricisi Himmler gibi. Ona *SS* yânî özel orduyu kurdurtuyor. *SS* bizim Osmanlı akıncılarını andırıyor. Hep "oradan ilhâm alınmışmıdır?" diye merak ederim. *SA* de bizim Yeniçerilere benziyor.

Nihâyetinde isyân bastırılıyor ve Hitler hapsediliyor. Hapisteyken yardımcısının da desteğiyle meşhur eserini kaleme alıyor: "*Mücâdelem*". Bizde "kavgam" olarak tercüme ediliyorsa da tam karşılamıyor. Bu kitapta yapacaklarını açıkca, dürüstce yazıyor. Yahudilerin ortadan kaldırılması sıyâsetini de anlatıyor. Tüm bunları açık seçik söyleyen bir adamı nasıl olur da ciddiye almazlar! Hiçbir şeyi gizlemiyor. Bir fazîleti varsa o da, bu dürüstlüğü sanırım. Bunun yanında bir kitap daha yazdı ve basıldı. Ama unutulup bir kenarda kaldı. Orada da dış sıyâsetle ilgili görüşlerini anlatır ve der ki "biz sömürge peşinde değiliz; sömürge istemiyoruz, yaşamalanı istiyoruz." Almanyanın 80 milyona yakın bir nüfusu var ve küçücük bir ülkeye sıkışmış vaziyetteler. Felsefede, bilimde, sanatta, her alanda etkinler. Bu yüzden Hitler önce doğuya yayılıyor. Bakıyor ki

topraklar boş. Lehleri, Rusları adam yerine koymadıklarından, onları yerinden edip Almanları yerleştirecek. Bu müdhiş mücâdelede sürekli Yahudilerle takışıyorlar. Yahudiler, kâh doğrudan karşı çıkıyorlar kâh onlarla birleşmiş gibi görünüyorlar. Bütünleşmiş Yahudiler varsa da, ayırd edilemiyor. Albert Einstein hiç Yahudilik iddiası gütmüyor. Ondan çok daha fazla Almanlaşmış Edmund Husserl var; önemli bir felsefeci; fenemonolojinin babası demeyelim, ama zirvesi. Wittgenstein meselâ, o da öyle. Bunlar son derece Alman toplumuyla bütünleşmiş görünen adamlar.

Hitler'in en çok okuduğu kişi Charles Darwin. Darwin evrimini içselleştirmiş durumda. "Sosyal Darvincilik" diye bir olay var. Nasyonal sosyalism bu sosyal Darvincilikle inşâ oluyor. "Doğadaki türlerin arasındaki çekişme ve yarışma, insanlar arasında da ırklarla yürür" meâlinde bir görüş. Irka dayalı antropoloji, psikoloji ve sosyoloji teorileri geliştiriliyor. Yığınla yayın var. Bugün bunlar tu kaka edilmiş, esâmisi okunmuyor. Nihâyet teoride böyle bir taraf var ve pratikte halkı ikna etmiş durumda. Sâdece halk da değil, önemli ölçüde aydın tabakasını da ele geçiriyor. Aydınların en büyük korkusu komunistlerin işbaşına gelmesi. Almanlar komunismden, Rusyadan dolayı çok korkuyorlar. Komunism Rusyanın âleti gibi görünüyor. Bizdeki gibi.

Nihâyet 1933te iktidara geliyor. Fakat ahım şahım bir çoğunlukla da değil. Komunistlerden farklı olarak ihtilâlle değil de, seçimle işbaşındalar. Toplumun,

milletin bütün dokusunu değiştiriyorlar. Her şeyden önce herkesin vatandaşlığı askıya alınıyor. 1933te herkes 1800e değin soyuna Yahudiliğin karışmadığını ısbat etmiş durumda. Ağabeğimi anlatmıştım. Her Alman vatandaşı Yahudiliğe karışmadığını tanıtlamak zorunda.

Niye bu nefret?

Onu çözemedik. Hitler'e bu nefreti eken nedir, bilmiyoruz. Beni bırakın, kimse bulamadı. Psikoloji de, bilim değildir. Adı bir kere uyduruk. *Psükhē* "ruh" demektir ve ruhun bilimi olmaz. Bilim, maddeye dayanır; elle tutulur, gözle görülür şeylerin bilimi yapılır. Fizik bunun en güzel örneğidir. Bu bakımdan psikolojik değerlendirmeler bana son derece yavan gelir. Felsefeye başlarken psikoloji bölümünde arkadaşım vardı; beni zorla psikoloji dersine sokmuştu. Birlikte satranc oynardık. Bağdaş kurup oturmağı severim. Dedi ki "sen ana rahmini özlüyorsun." "Nereden çıkartıyorsun?" deyince "bağdaş kurarak oturuyorsun" dedi. Ana rahminde bağdaş kurarakmı oturuyorduk bilmiyorum. Hitler'le ilgili psikolojik dehşetengîz tahminler de delisaçması bana göre.

Felsefe ve tarih kitapları okuyor dediniz Hitler için, bunlardanmı yola çıktı?

Almanya başta olmak üzre Avrupada dehşet bir Yahudi aleyhdarlığı var. Aydınlanmacılığın, insancıllığın başını çeken Walter "bütün insanlar Âdem'den gelir, tek istisnâ Yahudilerdir" diyor.

Soykırım yapılıyor, Amerika ve İngiltere niye müdâhale

etmiyor?

Bir sebep nasyonal sosyalistleri ve Almanları bu olağanüstü cinâyetin ağırlığı altında ezmek istemiş olabilirler. Bu temerküz kamplarına, Yahudilerin taşındığı demiryollarına hiç dokunmuyorlar. Her yeri dümdüz etmelerine rağmen Fransadan kalkıp temerküz kamplarına giden trenler tıkır tıkır gidip yükünü boşaltıyor. Garip! Macarıstandan, Yunanıstandan her taraftan demiryoluyla insan nakliediliyor ve Yahudilerin en çok kaçtığı yer Filistin. Filistine yer açmakiçin bizi yıktılar. Abdülhamid'in en başta gelen düşmanı İngilizler ve Yahudilerdir. Filistini vermediler.

Böylece Filistinde İsrail devleti kurdurmakiçin de bir arkaplan oluşuyor.

En önemli uğraşlarımdan biri, Yahudi basınını takib etmek. *Haaretz* gazetesini okuyorum. Kocaman bir başlık atmış: "Netenyahu: Yahudileri yoketmek emrini veren Hitler değil, Kudüs Müftüsü El-Hüseynî'ydi". Altına da resim koymuşlar; Hüseynî ile Hitler el sıkışıyor. Hüseynî "Yahudilere n'apacaksınız?" diye soruyor ve Hitler de "Almanyadan kovacağız" cevabını veriyor. "İyi, kovun! Bizim başımıza tebelleş olsunlar" diyor Hüseynî. Velhâsıl, Netanyahu'ya göre, Hitler Hüseynî'nin bu tavsiyesi ve talebi üzerine Yahudileri yakıyor. Burada müdhiş bir sahtekârlık var ki Hitler gibi iliklerine kadar nefret ettikleri adamı kuyudan çıkartıp Müslümanları batırmakiçin Hitler'den bile vazgeçebiliyorlar. Siyonismin bir numaralı adamıdır Netenyahu.

KÜLTÜR UYUŞMAZLIĞI

Hitler'den tekrar Türiyeye dönersek, Amerikanın ve sermâyeciliğin tüm dünyadaki yükselişiyle birlikte genel olarak nasıl bir tablo çıkıyor ortaya?

Tek kelimeyle kültür uyuşmazlığı. Üst kademedekilerin Avrupalılaşması tutarsızdı. Avrupayı bilen, tanıyan, o medeniyeti içleştirmiş hiçbir Allahın kulu yoktu. Bunu hemen farkediyorsunuz. Büyüklerimden başka kimse anlıyormuydu bilmiyorum; ama ben anlıyordum. Ziyâretiçin bir eve gidiyorsunuz, bir bakıyorsunuz zevksizliğin daniskası. Alışık olmadığımız bir medeniyetin döşemesi var. Bizde halı, yastık, seccade falan olur. Orada masa, iskemle, dolap göze çarpıyor. Bir kültür işâreti olarak da piyano. Şımarık oğluna yahut kızına piyano çaldıracak, alışık olmadığımız Chopen'i meselâ. Piyanonun üstünde de bir taş bebek. Üstü kaval, altı şişhâne dedikleri. Bu yakışmayan, uyuşmayan küçük bir zevk, daha doğrusu zevksizlik örneğidir. Kimin? "Beyaz Türkün." Duvarlara onuncu sınıf bir ressamın rezâlet çizimlerinden asılmış,

çünkü resmi takdir edecek zevke de sâhip değil. Bizde resim geleneği yok; hat, tezhip var. Osmanlının son derece seçkin azınlığını traşlamışsınız.

Bu uyuşmazlık nasıl ortaya çıkıyor?

Benim kişisel özelliğim, annem ile karımın Avrupanın iki çok farklı kültüründen, Almanya ve Fransadan gelmesi gibi. İkisi hiç uyuşamazlardı. Bugün bütün dünya gibi bu iki kültür de İngiliz-Yahudi medeniyetinin basıncı altında olmasına rağmen o günlerde birbirinden çok farklıydı. Karım tümüyle kentsoylu. Ailesinden geliyor bu. Almansa çakma kentsoylu ve nice şehirleşirse şehirleşsin köylülükten eser kalır. Yemeden içmeden, giyimine kuşamına değin o köylülük kendini şu veya bu biçimde gösterir. Söylemiştim, annemin en tuttuğu, sevdiği yiyecek kara lahana ve patates. Almanyada başka bir şey yetişmez ki. Öbürünün nâmutenâhî mutbağı var. Yemeklerinin büyük kısmını annemden öğrense de, değişik şeyler pişirme ihtiyâcı da duyuyordu.

Dünyada belli başlı üç mutbak var: Batıdan doğuya doğru Fransız, Osmanlı–Türk ile Çin mutbağı. Bunlar imparatorluk mutbağıdır. İran da çok eskiden imparatorluktu, fakat unutmuşlardır. Avusturya–Macarıstan da çakma bir imparatorluk. Ruslara gelince; taşra imparatorluğu. Ispanyollar, dünyanın derkenar yörelerinde hüküm sürmüşler. Ha, Çin ile Fars, Romayla aşık atacak ihtişâm ile azamette imparatorluktular. Ondan bundan pek bir şey almamış, neleri varsa, neye sâhiptiyseler, kendilerinden menkuldu. Eskiçağ ile

(erken devir) Ortaçağ Avrupasının imparatorluk timsâli Romadır. Yeniçağda onun devamı Fransadır. İngiltere klasik imparatorluktan ziyâde imperyalist devlettir. Öyleki Felemenkle birlikte imperyalismin öncüsü, bayrakdarıdır. Unutulmaması gereken husus; imperyalismin ideolojik esâsı sermâyeciliktir. İngiliz, işte, bunun bânisidir.

Fransa, Avrupanın ilk bileşik devletidir. Roma'nın çöküşü Dördüncü yüzyılda, Fransanın teşekküllü de Yedinci yüzyılda gerçekleşir. Karanlık dönem dedikleri zamanda, Germen boyları bütün Avrupayı istilâ eder, sonrasında da Avrupaya mahsûs bir düzen kurulur, derebeğliği/feodalite teşekkül eder. Bu derebeğlikte geçerakca Germen savaşcılığıdır. O Germen savaşcılığının adı da şovalyeliktir. Şovalye, savaşma tavrı, tarzı, kadına olan bakışı v.b. kara Avrupasını alabildiğine belirleyen olaylardır. Bunlardan habersiziz. Arkasından devlet kurulur. Bu da Fransaya mahsûs. Avrupanın öteki taraflarında henüz böyle bir birliktelik yok; hâlâ derebeğliği sürmekte bir taraftan. Fransadan sonra devlet olarak kurulan İngilteredir. Teşekkülünden az sonra da Norman istilâsına uğrar ve Fransız kültürü, dinî yapısıyla birlikte İngiltereye taşınır. İngilterede yaklaşık yüzyıl resmî dil Fransızcadır.

Benzeri bir durum bizim tarafta da cereyân eder. Yedinci yüzyılda Araplar Hz. Ömer'in halifelik döneminde İranı istilâ eder ve yüzyıl kadar İranda geçerakca dil Arapcadır. Ta ki Firdevsî ortaya çıkıp

"*Şahnâme*"yi yazana değin. Ondan sonra Farsca yeniden su yüzüne çıkar. İngilterenin Firdevsî'si Geoffrey Chaucer. Nasıl Farsca Arapcalaşmış bir hâlde ortaya çıkıyorsa, İngilizce de aslında Latin dili olmamakla birlikte Latincenin yavrularından Fransızcanın ağır baskısına uğrar. Latin–Roma medeniyetiyle yakından tanışır. Hazinesi yüzde altmış, yetmiş oranında Fransızcadan gelir. Böyle bir paralellik var.

Avrupada iki esâs sınıf var. Ruhban ("Tanrıdan el almış") ve ruhbanolmayan (*Laikus* Latincede "kaba kitle" manâsına gelir). Ruhban, manastırda veya kilisede tahsil görür. Sâdece onlar *Kitâbımukaddes*i okuyup yorumlayabilir. Halktan birinin üzerinde *Kitâbımukaddes* bulunursa ceza kesilir. Zâten anlamaz da. Bu derebeğlerin oturdukları şatolar, kaleler şehir hayatını yansıtır. Onun dışında herkes rençber veya toprak kölesidir. Derebeği ve efrâdı el işinden, kol kuvvetinden uzaktır; ya ordulara kumanda eder ya da zihin işleriyle meşğûl olurlar; okur–yazardırlar. Bunlara bir de, her şeyden yasaklanmış ticarî mal getirip götüren Yahudiler katılır. Niye ticarî mallar onlara verilir? Çok aşağılık bir görev olarak görülüyor da ondan. Savaşçıçin ticâret rezilliktir. Bu yüzden Türk de bir savaşcı olarak ticâretle uğraşmaz.

Hırıstıyanlıkta ya da eski metinlerde ticâret yapmanın, parayla uğraşmanın şeytansı bir şey olduğu geçiyordu.

Ne diyor İsa?: "Zengin adamın cennete girmesi, devenin iğne deliğinden geçmesinden zordur... Alınteri

ile pişmemiş hamur boğazında düğümlensin" diyor. Bedduaya bakın! Bunun gibi daha niceleri... Bunun benzeri Müslümanlıkta da var. Meselâ, fâiz bankaya yatırdığınız paradan para almak değil; bugün öyle görülse de, bu basitleşmiş bir durumdan ibâret. Necmettin Erbakan'ın rant dediği, emeğe dayalı olmayan gelir topyekûn yasaktır. Ticâret aşağılıktır o yüzden. Yahudiler toprak sâhibi olamıyor, zanaat işleriyle de uğraşamıyorlar. Ne kalıyor geriye?: Ticâret. Bundan müdhiş para kazanıyorlar. Sıkıntı ânlarında, savaşlarda, tabii âfetlerde müstahkem mevkilere sığınıyorlar. Müstahkem mevkiin Almancası "Burg"dur; orada yaşayan insanlara da "burger" denir. Fransızcası da "burjuva." Böylece yönetici asilzâde ve rençberin yanında, ruhbanolmayanlar çerçevesinde üçüncü bir sınıf daha çıkıyor: Kentsoylular. Burjuvanın kaynağı Fransa. Sonra İngiltereye, Ispanyaya, Portekize de yayılıyor. Çok geç tarihlerde Almanyaya da sirâyet ediyor, fakat oraya farklı bir yoldan gidiyor. Bir kere, Ortaçağ medeniyetini üstlenen halklar Latince türev dilleri konuşuyor. Almanlar bir istisnâ. Slav halkları bunun çok dışında kalıyor.

Kentsoyluluk, Ortaçağın klasik döneminde, Onüçüncü yüzyılda, Avrupada teşekkül eden yeni bir sınıftır. Burjuva kültürü, Fransanın çok belirgin bir özelliğidir. Kentsoyluluğu asilzâdeleri, soyluları taklid etmeğe çalışsa da, kendisi soylu değildir; asilzâdeye dayalı bir kültür zorlamasıdır. Hattâ kentsoylular içinde soylular

da var. Belirttiğim gibi en baskın olmayanlar Yahudiler. Avrupanın en eski günlerinden, Ortaçağ başlarından itibâren Yahudiler hep dışlanıyorlar çünkü. Haçlı seferlerinde, Müslümanların üzerine geleceklerken önce Yahudiler katlediliyor. Hırıstıyanlığın Yahudiliğe karşı bir aşağılık duygusu söz konusu. Yahudilikten neşet etmekle berâber kendini farklı göstermeğe çalışıyor. O günlerde daha ırk meselesi fazla ön plana çıkmıyor, dinî sebepler baskın. Bu da çok önemli bir nokta.

Malûm, *Kitâbımukaddes* iki kısımdan oluşur: Yahudilerinki *Ahdiatîk*, Hz. İsâ'ya gelen ve *İncil* olarak tarif edilen *Ahdicedîd*. Tevrat, *Ahdiatîk*'in tamamı olmasa da, bizde öyle bilinir. Katolikler ve Ortodokslar her ne kadar kabul ediyorlarsa da çok fazla *Ahdiatîk*'i göz önüne almazlar. Onaltıncı yüzyılda ortaya çıkan ve Katolikliğe isyân bayrağı açan Martin Luther de *Ahdiatîk*'i dışlar ve *Ahdicedîd*'i esâs alır. Çünkü Luther Yahudi düşmanıdır. Hattâ bu yüzden Yahudiler, "soykırımın babası Luther'dir ve Hitler'in öncüsüdür" derler.

İngilizler Onaltıncı yüzyıldan itibâren Yahudilerle yakın bir ilişki içindedirler. Katoliklikten sapan İngiliz Anglikan kilisesi Yahudiliği, başka deyişle dini taklid eder. Nasıl ki İbranîler Allahın dini Yahudiliği kendilerine mâletmişlerse, İngilizler de Hırıstıyanlığı kendilerinin kılıp tekelleştirirler ve öbür Hırıstıyan milletlerden ayrıştırmakiçin Yahudi *İncil*ine, var güçleriyle *Ahdiatîk*'e yüklenmişlerdir. Bunun en açık örneği, Amerikaya ilk göc eden İngilizlerin Yahudi adını

taşımalarıdır. Abraham, Benjamin... Bunlar hep *Ahdiatîk* adlarıdır. Anglikan Kilisesi türevlerinden Evangalistler de bu sebeplerle Yahudiliğe vurgu yaparlar. Zencilerin dinî şarkılarında (*spiritual*) hep *Ahdiatîk* konuları işlenir. Efendileri Anglikan olduğundan böyledir. Benzeri bir olay Güney Afrikada da vardır.

Avrupanın kendi içinde kentsoylulaşmışlar ile soylulaşmamışlar arasında bir uyuşmazlık vardı. Pencereyi Fransaya açtık ve sâdece belli bir zümremiz onu oradan yarı bilinçli bir biçimde aldı. Hânedân, azınlıklar, öncelikle de Yahudiler. Yahudilerden sonra daha az mıktarda kentsoylulaşan Rumlardı. Rumlarla pek anlaşamazdık. Saf olduğumuzdan ötürü kanıyorduk onlara. Ermenilerin, kentsoylulaşan çok küçük bir kesimi, Rusya Ermenileri dışındakiler köylü, Anadolulu kaldılar. Bize çok benzerler. Bu yüzden birbirimizi hep sevmişizdir; 1890a değin. Ermeniler ile Türkler arasında herhangi bir sürtüşme, anlaşmazlık yoktu. Hattâ Ermeni–Türk arasındaki benzerlik, bağdaşma başka kimseyle ortaya çıkmamıştır.

Hânedân öncelikle II. Mahmut'la başlar. II. Mahmut Fransız kültürüyle yetişir ve dışarı açılır. Fransızcası çok iyidir, çünkü annesi Fransızdır. Ondan itibâren hânedân, artan mıktarda kentsoylulaşır. Fransız eğitimi Dekartcı mantık–matematik üzerine kuruludur. Paristeki parklar tamamıyla Descartes geometrisinden ibârettir. Yeniçağ felsefe biliminin babası René Decartes'tır. Decartes'la akıl baştâcı kılınıyor. Dinde, özellikle de İslâmda akıl,

Hırıstıyanlıktan çok daha fazla ön plandadır. Bu benim izâhımdır, başka yerde görmedim. Akıl, Allah ile insan arasında bir ara duraktır. Allahın bildirdikleri doğrudan doğruya insana gelemez; yakar yoksa. Bu, tıpkı bir elektrik üretim merkezinin veya bir santralın cereyânını hânelere doğrudan doğruya vermesi gibi bir olaya benzer. Arada güç indirme merkezleri vardır. Akıl da bunu yapıyor; peygamberleri yoluyla kullarına, insanlığa Allahtan gelen bildirileri bir bütün olarak sunuyor. Aklın bize ilettiği bu ilâhî bildirilere "vicdân" diyoruz.

İçimizde sürekli bir konuşma geçer. Bu, bir monolog değil, aslında bir dialogdur. Sekülerlikte monolog hâline gelmiştir ve son derece tehlikeli bir mecrâya sürüklenmiştir. Kendikendine konuşma şizofreni belirtisidir. Fakat burada bir yanda Allah vardır, bir yanda *ben*. Üst seviyedekilerden tutun da, en basit konuşmalara kadar ömür boyu sürüp gider. Çocukken ağaca çıkıp meyve aşırıyorduk. Bir ses içimden "yapma, çıkma; dal kırılır, herif yakalarsa mahveder" diyor, diğeri "yok, bir şey yapamaz. Kaçarım. Moruğun teki, nasılsa beni yakalayamaz" diye sesleniyor. İşte bu, Tanrı ile içimizdeki sürekli muhâberemiz. Bunu idâre eden benlik, nefs; onu idâre eden de duygulardır. Allahtan gelen o sadâ, o hitap akıldır. Akıl sürekli olarak duygulara hâkim olmağa, nefsi belirlemeğe, zapturapt altına almağa çalışır. Tersi oldumu, çığrından çıkıyorsunuz. Vicdânsız dediğimiz, aynı zamanda akılsız

adamdır. Yeniçağ burjuva Avrupası Decartes'tan itibâren akıldan Allaha giden kabloyu kesiyor. Artık en üst mercii nedir? Akıldır. Nereden beslenir? Tanrıdan. Şimdi kimseden beslenmiyor ve hikmeti kendinden menkul, kendi başına dönen bir çark hâline geliyor.

Tabii, sekülerleşme sâdece dinden çıkma değil, dünyanın ve hayatın dindışı bir tarzda izâhı. Dinî, ilâhî vicdânda duyguların yeri var yine. Descartes burada aklı, felsefede biçimselleştirme dediğimiz şeye tabii tutuyor ve onu duygulardan uzaklaştırıyor. Bunun en güzel örneği mantık–matematiktir. Duygunun hiç yeri yoktur orada. Satranç da böyle. Tarih, kader, kısmet falan yoktur onda da. O sebeple son derece zalim bir oyundur. En ufak bir dıkkat veya akıl yürütme hatası yenilmeğe yol açar. Zamanında hastasıydım. Satrançta yenildiğim vakıt bunu akılsızlığıma yorardım. Kentsoylu yaşama tarzında da akıl öncüldür, yücedir ve insanda tezâhür eder. O hâlde insan, varlığın en üst kademesidir ve akıldan taviz verdiği ölçüde düşer. İşte hümanisma; insanın üstünde hiçbir şey yoktur düşüncesi. Bu anlayışa İngiliz bir de "yarar" veya "faydacılık" ilkesini dâhil etmiştir. "Akıl kendi başına sorunu çözmemeli" diyor İngiliz felsefesi. Aklın söylediğini bir de denemeliyim. Özellikle hayat seviyemi yükseltecek, zenginliğimi arttıracak konularda akıl ne diyor? Bakalım gerçekten öylemi? Bu deneyleniyor. O deney, aklı doğruluyorsa o yol açılıyor, oradan yürünüyor. Önceki felsefenin esâsında metafizik varken, İngilizle birlikte felsefe-

bilimin göbeğine iktisat yerleşiyor. Bu iktisat esâslı felsefe-bilimini zırveye çıkartan Adam Smith, sermâyeciliği getiriyor. Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyeti, Ortaçağ Hırıstıyan medeniyetine bir isyânken, onu devirip yerine kendini ikâme ediyor.

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında gelen çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti, Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinin bir çeşit devamıdır. Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetine var güçle sokulan iktisattır. İktisatla kâr ve fennin, teknolojinin zirveye ulaşmış hâli olan sanayi geliyor. Sanayi devrimi İngilterede başgösteriyor. 1730lardan itibâren fabrikalaşılıyor ve insanlık yepyeni bir devreye giriyor. Bütün bu oluşumlar, bırakın o zamanları, bugün bile Türk milleti tarafından anlaşılmış değildir. Sâdece terkettiğimiz İslâm medeniyeti ile Avrupada ortaya çıkan olaylar arasında bînamaz kalmadık. Avrupanın içindeki ayrışmalarda ve daha birçok olay karşısında da ne yapacağımızı şaşırdık.

Unutmadan, Fransız aklına vurgu yaptık, onu esâs aldığını söyledik. Fakat diğer yandan duyguyu da kapı dışarı etmez; onu da akılla yontar. Bu, akılla yontulmuş duygudan büyük bir edebiyat yükselir: Benim hiç sevmediğim Fransız, yânî burjuva edebiyatı. Ben hep yabanî, savaşma ile vuruşma üzerine okumağı severim. Bunların çoğuysa derinlemesine psişik ve toplumsal çatışmaların işlendiği hikâye ve romanlar. Bu anlayıştan da "devrimci ruh" ortaya çıkar. O devrimci ruhun

tezâhürü, yine Fransızcadan yaptığımız tercümeyle "medenî cesâret"tir. Buna en iyi örnek Dreyfus'tur.

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Fransada şiddetli bir Yahudi aleyhdarlığı, antisemitism uyanır. Bu akımın kurbanı Drefyus adındaki yüzbaşıdır. Almanlar adına casusluk ettiği iftirasıyla ağır cezaya çarptırılır. Fransanın Güney Amerikadaki sömürgesi Guena'ya sürülür, türlü eziyetler görür. Toplum tamamıyla Yahudi aleyhdarlığına yönlendirilir. Emile Zola çıkıp müdhiş vurucu bir başlık atar gazeteye: "Suçluyorum." Fransız devletine, milletine, her şeyine küfreder, hakaret eder. Bunu bir duygu patlaması olarak yapmaz; akıl silsilesi ve kanıtlamalarla ortaya koyar. Öyle etkili olur ki tek bir adamın bu olağanüstü çıkışı. Başka bir yerde olsa belki idam edilirdi; burada edemiyorlar. Çünkü aklın duygulara verdiği hızla gerçekleşen tarihin ilk büyük devrimi, Fransız devrimi yapılmış. Zola, işte Fransız devrimine sırt dayayarak bu olağanüstü cesâret işini başarıyor ve Drefyus geri getiriliyor; suçu iptâl ediliyor. Bu son derece önemli bir göstergedir. İngiltere 1600lerde yaşadığı içsavaştan, Fransa da 1870 Paris komününden bu yana bir daha ıstıpdat idâresine girememişlerdir. Burjuvalaşmış halk çoğunluğu, buna izin vermiyor. Bu bir teşkilâtlanma değil veya belli bir partinin, zümrenin verdiği bir havayla direnmiyor halk. Böyle bir bilinç gelişiyor.

Bu edebiyatın en başgöstergesi de dildir. Çünkü düşünceler dille ortaya çıkarlar. Dili müdhiş

düzenliyorlar. Fransızca insan elinden çıkma bir dil. Seksen kiloluk bir kadının korse takarak altmış kilo gözükmeğe çalışması gibi. Böyle bir sıkışıklık, kurallılık hâkim. Bizde kimse kural tanımıyor, aklınca yazıyor, çiziyor, konuşuyor. Fransızcanın öyle kurallara batmış bir yapısı var ki. Geometri problemi çözüyorsunuz sanki. Ben de Türkcede kullandığım kavramların yanına hep Fransızca karşılıklarını koyuyorum. Çünkü hep kodlanmış ve muazzam bir kavram dokusu ortaya çıkmış. Osmanlıda 1870lerden itibâren Fransızcanın etkisiyle Türkce böyle bir kalıplaşmağa doğru gidiyor. Bunun zirvesini de Abdülhamit döneminde görüyoruz.

Abdülhamid'in en önemli yanı toplumu, toplumsal olayları ve bunlarla ilgili öne sürülen fikirleri baskı altında tutuyor. Buna karşılık toplumu ilgilendirmeyen salt bilimler, matematik, fizik zirve yapıyor. Doğrudan topluma taalluk etmeyen edebiyat önemli rol oynuyor. Fikir ihtivâ etmeyen şiir liriktir. Sanıyorum, edebiyatımızda lirism de Abdülhamit döneminde ortaya çıkıyor. En önemli temsilcilerinden biri Ahmet Haşim. Daha sonra Yahya Kemâl. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu fikir yapısı ve edebiyat anlayışı iyi, kötü devam ediyor. Bunun en güzel örneğini Ahmet Hamdi Tanpınar'da görüyoruz. Türkcenin zirveye çıktığı ve şaheser bir dil olma noktası Tanpınar'dır. "*19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*"nde müdhiş bir üslup ustalığı söz konusu.

Ahmet Hamdi, Yahya Kemâl'in devamıdır. Ondan sonra gelen halka zayıftır. Meselâ hocam Mehmet

Kaplan, selefleriyle karşılaştırıldığında zayıf kalıyor. Tabii, yine de bu çölde bugün bir vahadır kendisi. Bir gün, babamın sofrasında buna benzer bir olay tartışılıyordu ve lâf Burhan Felek'ten açılmıştı. "Çok zayıf yazar" dedi birisi, başka biri de "gün gelir Burhan Felek'i çok ararsınız" demişti. O misâl. 1950lerde Osmanlıdan gelen dil ustalığı, dil zevki, uslub arayışı son demlerini yaşar. Çünkü yazı inkılâbında zâten büyük bir yara alan dilimiz 1960 darbesiyle artık iyice yerlebir ediliyor. Dil elden gidiyor. 27 mayıs sâdece Demokrat Partinin alaşağı edildiği bir olay değil. 1920den beri içine sokulduğumuz o inkâr, reddimiras sürecinin son halkasıdır. 1920lerde idam kararı veriliyor ve 1960 ihtilâlinden sonra infâza geçiliyor topyekûn. En belirgin örnek de, dediğim gibi dildir. Dil toplumun manevî, kültür hazinesidir. Dili ortadan kaldırmak, toplumu öldürmek demektir.

DİL MESELESİ – KÜLTÜR SOYKIRIMI

Dile uygulanan bu olayı neye benzetebiliriz?

1920lerde kendimizi inkâr etme döneminin başlangıcı, bütün o devrimlerin yapıldığı zamana, 1960ların ikinci yarısı 1970lerin başlarına değin gelen bir geçiş devridir. Olağanüstü bir baskı vardı ve görülmemiş bir değişim programı izlendi. Ne Fransız ne Sovyet devrimine benzetilebilir bu. Hepsi bunun yanında soluk kalır. Çünkü bütün bir toplum, tarih genetiği değiştirildi ve bir "kültür soykırımı" yaşandı — Benim kullandığım bir tabirdir bu, başkalarında gördümmü görmedimmi hatırlamıyorum—. En acısı veya en dramatik olanı da dediğim gibi yazıyı, bin yıla yakın süredir kullandığımız bir yazıyı bir günden öbürüne değiştiriyoruz. Hâlbuki yazımız, her yazı gibi ve her dil gibi medeniyetin yansımasıdır, yansıtılmasıdır. O yazıyı ve dili değiştirdiğinizde medeniyeti de berhava ediyorsunuz.

İran Şahı Rıza Şah Pehlevî 1934te Mustafa Kemâl'i Ankarada ziyârete gelir. Şahın babası bir çobandı; sonra

asker, general oluyor, darbe yapıp başa geçiyor ve Kaçar hânedânını devirip kendini Şah ilân ediyor. Mustafa Kemâl, Şaha "başa geçtiğinizde yazınızı değiştirmiyorsunuz" diyor. O eşek çobanının oğlu Rıza Pehlevî'deki bilince bakın: "Biz bu yazıyı değiştirirsek, Firdevsî'yi, Hâfız'ı, Sadî'yi, Mevlanâ'yı, Ömer Hayyam'ı nasıl okuyacağız?" diyor. Mustafa Kemâl'in söyleyecek lâfı kalmıyor. Bizde olmayan böyle bir bilinç var.

Bizde "yeni bir medeniyete giriyoruz" iddiasıyla ortaya çıkıldı. O medeniyetin şartlarını, belirlenimlerini de anlamadık; anlamamız da mümkün değildi. Çünkü medeniyetler bir günden öbürüne oluşmazlar, arkalarında bin, bin beş yüzyıllık bir geçmişleri var ve biz onu yaşamadık; yaşadığımız medeniyeti de attık. Fakat kalıntılarını olduğu gibi yoketmeğe imkân yok. Osmanlıdan kalan babamın nesli, hattâ hemen sonraki bir nesil, yânî onların çerçevesinde yetişmiş insanlar 1970lere değin geldiler. Bütün çabalarına rağmen elbiselerini olduğu gibi değiştiremediler.

Bu değişim inanarakmı yapıldı?

Kimisi inanarak yaptı. En azından büyük şehirlerin halkında ve tepesindeki bürokraside eskiyi reddetme vardı. Bizde devrimlerle gelen Yeniçağ Avrupa medeniyetinin yerini var gücüyle Çağdaş Küresel Medeniyet almağa başlıyor. Bunun başını Demokrat Partiye çektirmeğe çabalıyorlar. O da "her mahalleye bir milyoner" lâfıyla, tarihî müktesebâtımızdan çıkıp sermâye düzenini Türkiyede yerleştirme işini şevkle

yerine getirmeğe sıvanıyor.

Size Çatalağzında ilkokula başladığımda başöğretmenin anneme "bu çocuklar altı, yedi saat uhdemizde kalıyor ve eve gidince bambaşka bir havaya bürünüyorlar" tarzındaki yakınmasından bahsetmiştim. İşte o dediği hava Müslüman–Türk kültürünün havasıydı ve bu sâdece yazı, çizi anlamında değil, bütün bir hayat olarak istenmeyen, reddedilen bir durumdu. Tüm bunları çok yakından görüyordum. Annemin bambaşka bir kültür dünyasından gelmesinin de bunda etkisi vardı. Meselâ o günkü şehirler de —İzmir dışında; İzmir her zamaniçin başka bir havadaydı çünkü— kasabadan pek farklı değildi.

Türkiyenin en sert uygulamalara sahne olduğu askerî okulda bulundum. Askerliğimi Polatlı Topcu okulunda yaptım. Meselâ burada, millete kapalı yere girildiğinde kasketlerini çıkartmaları gerektiğini anlatamadılar. Benim dışımda katiyen kimse beceremedi bunu. Kültürümüzde erkek, başını evinde de örtüyor çünkü. Öncelik ve özellikle Protestan dünyasında böyle bir olay vardır. Erkek, kadınla da karşılaştığında şapkasını çıkartıyor. Bunlar zamanla içgüdü hâline gelen kültür olaylarıdır. Ben de düşünerek çıkartmıyorum, bildim bileli annem bana bunu telkin etmiştir: "Kapalı yere girdiğinde sakın başını kapalı bırakma, mutlaka çıkartacaksın; selâm vereceksin ve selâmı da gövdeni eğerek değil, başını eğerek vereceksin." Bunlar yaşamanın akışında gelişiyor, bir günden öbürüne

edinilmiyor. İstediğiniz okula gidin. "Türkiyede Avrupayı bilen, tanıyan, yaşayan kimse yok" diye onuniçin söylüyorum. "Hangi balığın yanına hangi şarap gider?" gibi zibidilikler görüyorum gazetelerde. Bazı çokbilmişlerin ve özellikle Galatasaray çıkışlıların zırvaları bunlar; kültür değil.

1920lerde atılan adımların sonuçları diyebilirmiyiz?

1965ten itibâren 1920lerde atılan tohumlar filiz veriyor; filizden de öte ağac olmağa başlıyor. Büyük bir memnuniyetsizlik söz konusu. Ama daha önceki kısır sıyâsî çekişmelerden farklı. Çocukluğumda, Halk Parti ve Demokrat Parti arasında sürekli çekişmeler yaşanırdı; o ona lâf atar, bu buna. Her gün radyoda İsmet Paşa ile Menderes'in ağız dalaşı. Sonrasındaysa büyük oranda hayat tarzının değişmesi veya değişmemesi meselesi gündemdeydi. "Değişmesin" diyenler vardı. Milliyetciler ve maneviyâtcılarsa ne istediklerini bilmiyorlardı. Bu gidişe "hayır" deme cüretini gösterenler de böyleydi. Hattâ o eski ölüp giden nesil bile sonrasında nedâmet getirmişlerdir, karşı çıkışlarından dolayı. Meselâ Refi Cevad Ulunay, son yazılarından birinde "beni affet Mustafa Kemâl" diye yazmıştır. Bilen adamların çoğu da ölmüştü artık. 1900lerin başlarında dünyaya gelenlerin de yaşlılık dönemleriydi. Babamgiller ve ondan biraz daha büyükler. Bu adamlar kendilerine has bir yaşama tarzı, dili ve tavrına sâhipti. Ahmet Hamdi, Burhan Felek gibi yazarlar, çizerler vardı o dönemden kalan. Peyami Safa meselâ, en hiddetli ve şiddetli muhâfazakârlardan

biriydi. Çetin Altan'lar falan da, "Peyami Safa: Sulanmış kafa" gibi sloganlarla bu insanları suçlayarak büyüyor ve kendilerini gösteriyorlardı.

Yeni yetişen, benim ve benden bir önceki nesil de, bütün arkaplanlardan sıyrılmış durumdaydı ve artık eskiyle bir bağlantısı kalmamıştı; hattâ geçmişimize tamamıyla yabancıydı. Kimisi o geçmişe yabancı —Frenkcesiyle *egsotik*— gözle bakıyor; Afrikadaki, Amerikadaki kültürü nasıl değerlendiriyorsa öyle veya daha da kötüsü, topyekûn düşman: "Osmanlı büyük düşmanımızdı; bizi ezmiştir, mahvetmiştir." Siz kimsiniz peki? "Türküz." Nereden gelir bu Türk? Orada duruyor. 60 – 70 yıllık bir geçmişi olan sözümona bir millet. Bu kadar yılda bir millet oluşmaz, mümkün değil. Bu kafa yapısı ve anlayışta bize yakın olan ne varsa reddediliyordu: "Arap pistir, rezildir, berbattır, ilkeldir, geridir." Daha önce de bahsettiğim üzre İslâma küfretmek biraz zor olduğundan Arap üzerinden Osmanlıya küfrediliyordu.

Benden yirmi yaş falan büyük sahte bir felsefeci —esâsen mühendisti, sonra felsefeye merak salmış; bu çok tipik bir durumdu— gelmiş Edebiyat Fakültesine, konuşma yapıyor: "Osmanlı dediğiniz kimdir? Okuması yazması yok. Halka olup ortalarına acayıp yazılı bir metin koyarlar —kastettiği de *Kur'ân*—, 'hım hım hım' diye başlarını sallayıp sesler çıkartırlar." Gençliğimde burnundan ateş püsküren bir adamdım; dayanamadım: "Sâdece bana değil, kendisinden geldiğim adama da

küfrediyorsun. O Osmanlıydı, benim babamdı. Babam eşşekse ben eşekoğlueşeğim" deyince korktu; bir de korkaktır bunlar. Böyle bir dünya...

Türkiye dışındaki durum nedir? Onlardan da etkileniyor tabii Türkiye.

Avrupa ve Amerikada geleneklerle gelmiş bir dünyanın kabuk değiştirmesi söz konusuydu. 1960lı yıllarda dünyada, özellikle de Avrupadaki nesil, zihniyet anlamında olağanüstü bir değişim yaşıyor. Almanyada ortaya çıkan nesil, atalarının işlerini, etkinliklerini soruşturmağa koyuldu. Slogan veya şiârları "biz katil babalarımızı —o zaman daha dede değildi, babalardı— reddediyoruz"du. Bunu bizzât gördüm ve yaşadım, o olayların cereyân ettiği tarihlerde.

Fransa, İngiltere ve A.B.D.nde böyle köklü bir işlem gerçekleşmese de, eylem düzleminde büyük karışıklıklar çıktı. 1968de Fransa başta olmak üzre birçok ülkede talebe eylemleri başgösterdi. Bunlara daha sonra işciler de katıldı. Fransanın millî kahramanı De Gaulle devrildi. A.B.D.nde Kennedy'nin suikasta uğramasından sonra, aktenliler ile karatenliler arasında iki yönde ilerileyen müdhiş bir gerginlik ortamı oluştu. Zenciler haklarını talep etmeğe başladı ve bunlar Ku Klux Klan gibi örgütler tarafından çok gaddar yöntemlere başvurularak bastırılmağa çalışıldı. İlk defa Amerikada zenciler, Müslümanlığı, Avrupa aktenli ıstıpdadına, zulmuna karşı bir kutup, bir direniş bayrağı olarak gördüler ve kendi içlerinde bölündüler: Martin Luther King ve Malcolm X

arkasında saf tutmağa başlayan Müslüman zenciler. Ardından A.B.D. Vietnam savaşını Amerikadaki iç karışıklıklar sonucunda kaybetti. 1973te Amerikanın Vietnamdan kaçışı müdhiş bir rezâletti. İç karışıklıklar bitmedi ve Watergate skandalıyla Nixon da devrildi. Ben o zaman Trabzondaydım.

Türkiye de kendi iç devingenleri, dinamikleriyle çalkalanmadı tabii. Her konuda olduğu gibi taklit. Avrupadaki talebe hareketleri ve onun A.B.D.ndeki yansımaları daha şiddetliydi ve bizi de ânında etkiledi. Burada, çıkıştaki sol hareket eyleme dönüştü. Önce sıyâsî ve fikri düzlemdeki toplumculuk 1966 – 67den itibâren eyleme geçti; büyük numâyışler başladı ve ardından da eylemler geldi. Kır ve şehir devrimi diye ikiye ayrıldılar. Bu harekete çok parlak arkadaşlar katıldı. Sinan Cemgil geliyor aklıma meselâ. Nurhak dağlarında vuruldu pisi pisine; keşke yaşasaydı!.. Kent eylemciliğinde Deniz Gezmiş vardı. Ne yaptı bunlar? Banka soydular. Para toplayıp devrimin sermâyesini oluşturacaklardı.

O sırada sosyalism de çok yol alıyordu Avrupada. Avrupa, savaşın travmasını hissetmeğe başlıyor. 1950lerde baygın hâldeydi ve savaştan çıkmanın getirdiği bir kendinden geçme söz konusuydu. Yine 1950de olağanüstü bir tamir hâdisesi ortaya çıkıyor. Komunism iki büyük topluma, Rusya ve Çine yerleşiyor. Yavaş yavaş Avrupa dışındaki dünyada Avrupanın, özellikle de İngilizin hükmüne karşı bir hareket başgösteriyor. Ganadan, Kenyadan bahsetmiştim. Bu,

orman yangını gibi her tarafa yayılıyor. Daha öncesinde 1947de, Hindıstan bağımsızlığını ilân ediyor ve Hindıstan ile Pakıstan ayrılıyor. Bir katliâm yaşanıyor orada; Hindu ile Müslümanlardan iki milyona yakın insan ölüyor. Tüm bu olaylar bağımsızlık hareketlerine hız kazandırıyor.

Türkiyeyse bu hareketlerin dışında. Asyanın batısında ve bin yıl İslâmın başını çekmiş bir millet olarak bunca yakındaki bir dünyaya sırtımızı çevirmişiz. 1960 ihtilâli bizi habersiz şekilde bu sürece sokuyor. Benzerini Sovyet İmparatorluğu yıkıldığında, 1991de tekrar yaşadık. Yıllar yılı "Türkler birleşsin, Türk birliği..." derken bir bakıyoruz, Rusya çöküyor ve ruhumuz duymuyor. Bu yetmiyormuş gibi bütün bu hareketlere karşı Avrupadan, imperyalistlerden yana tavır alıyoruz. En acısı, daha önce de söylediğim gibi 1958de Cezayire karşı oy kullanıyoruz.

Türkiye kafaca, ekonomide, sıyâsî ve asayiş bakımından olağanüstü derecede karışıktı. Bildim bileli istikrâr yoktu. Demokrat Partinin ilk yıllarında nisbî bir bolluk vardı; Amerikanın dibinde dolandığımızdan bizi besliyorlardı. Sonra yaklaşık 1957den itibâren yardımlar kesilince hakarete ve istiskâle marûz kaldık. Menderes'in Amerikaya gidişi, Eisenhower'in kendisini kabul etmeyişi... Büyük bir yoksulluğa düştük ve piyasa boşaldı. Her şeyi idhâl ediyorduk. 1955ten itibâren Türkiyede bir sanayileşme hamlesi, yol açma söz konusu. Orada da yanlış bir sıyâset güdülüyordu. Yerli

sanayiye ağırlık verilmemesi Türkiyedeki ilericiler ile gericiler arasındaki büyük kavga nedenlerinden biriydi.

Bir tarafta Cumhuriyet ideolojisini sâhiplenen, uygulamada başarısız bir kanat, diğer tarafta alternatif olarak gelmiş, iktidarda kalmış, ama darbeyle indirilmiş Demokrat Parti. İki kesim de bileniyor ve gerginlik var.

Bu dediğinin içine ilk defa ideoloji giriyor. Bu ikisi devrimlere, Kemâlîliğe karşı olmayan, tam tersine ona tutunan adamlar. Fakat işin ilginci, bir taraf kendisini sosyalisme bağlıyor. Yetiştiğim dönem öncesinde bizde Rusyaya bağlı komunist bir takım vardı. Mehmet Ali Aybar, Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli gibi İşçi Partisiyle açığa çıkan kimseler. Onların fişteklediği, piyasaya sürdüğü nesildaşlarım da Rusyaya iyi gözle bakıyorlardı. Ama öncekiler gibi bağlı değillerdi.

Devrimci İşçi sendikaları, Türkiye İşçi Partisi falan gemi azıya alıp büyük hamleler yaptılar. Bunlara bir denge getirebilmekiçin Bülent Ecevit, Halk Partisini dönüştürmeğe kalktı: Ortanın solu olayı. İsmet Paşa her zaman olduğu gibi muhalefet edip istemedi ve devrildi. 1970lerin başlarında Bülent Ecevit genel başkan olduğunda, Halk Partisi sol takıma çok taviz verdi. Meselâ Erdal İnönü, ODTÜ rektörüydü ve Deniz Gezmişleri falan orada sakladı.

Yükselen komunist sosyalist gidişe, İslâmi kesimden ziyâde, milliyetci kesim karşı koymağa başladı. Bunların ilk öncülerinden bahsetmiştim: Nihal Atsız, Alparslan Türkeş ve Reha Oğuz Türkkan. Türkkan'ın Türkcülüğü

Amerikanvârîydi; Amerikada uzun yıllar kaldığından, kafası biraz karışıktı. Fakat Alparslan Türkeş çok tutarlıydı ve bu işi sıyâsete dönüştürdü.

Müdhiş bir çatışma ortamı çıktı Türkiyede, her şey çığırından çıkmağa meyletti. Sıyâsî çatışmaları yürütebilmekiçin paraya ihtiyâcınız var. Bu sıyâsî çatışma olayı kızıştığı ölçüde kanundışı yollardan servet edinme de artmıştır. Dolayısıyla kaçakcılık arttı ve çatışma son derece ayân beyân bir hâle geldi. Milliyetci kesim, eski ağabeğlerimiz, kabadayıları kendilerine çekmeğe başladı. Bunlar bir yandan babaların emrinde ayakcı oldular, diğer yandan da milliyetcilerin silahşörlüğüne soyundular. Öbürleri meslekten ihtilâlci olmağa yöneldi. Bayağı talim, terbiye görüp çete savaşcısı kesildiler.

Sonra kendi aralarında bölündüler; sürekli bölünüyorlardı zâten. "Devrim kenttenmi kırdanmı başlamalı?" terâneleriyle birbirlerine girdiler. Aynı zamanda muhâfazakâr kesimle ve milliyetcilerle çatıştılar. Bu iki grup arasında içten olmamakla birlikte zımnî bir ittifâk vardı. Hattâ milliyetci kesim de kendi içinde bölündü. Bir kısmı Tümtürkcü/Pantürkist, ama Türklerin kim olduklarından haberlersiz. Öbür kısım da, Türkiye Cumhuriyetinin milliyetcisi kesildi; Anadolu milliyetcisi denirdi bunlara. Mehmet Kaplan hocam bunun önemli bir örneğiydi. Türkiyeden ibâret sayıyorlardı milliyetciliği ve muhâfazakârlardı. Nurettin Topçu da o havadaydı.

1965ten itibâren bu Türkcülük tekrar koyulaşmağa başlıyor; 1969da partileşiyorlar. Demokrat Parti döneminde Türklük vurgulanmıyordu. Bizdeki Kürtler, Araplar da herhâlde rahat bir nefes alıyorlardı. Fakat 27 mayısta bunların üzerine kapak örtülüyor. Türkcülük yükseldikce Türkolmayan unsurlar bastırılmağa çalışılıyor. Diğer taraftan solculara, toplumculara karşı bir savaş ve mücâdele veriliyor. Solcuları "Moskovacı, Moskof gâvuru" diye niteliyorlar. Bu halkın gözünde bir korku sahnesini canlandırıyor ve en korktuğu adam Moskof olup çıkıyor.

1950lerin, 1960ların Türkiyesi zihniyet itibârıyla yüzyılların, hattâ binyılların Türkünü yansıtıyordu. Devlet devrimlerle tüm varlığımızı küpeşteden atmışsa da, zihniyetimiz iyi, kötü halk arasında devam ediyordu. Neydi o? Hakca yaşamak, hakca kazanmak, haram–sevâp ayrımını gözetmek, yoksula yardım etmek, güçsüze arka çıkmak... Meselâ eskiden bir şey almakiçin dükkânlara gidildiğinde "yanımdaki siftah etmedi; sen oraya git, ondan al" derlerdi. O tarihlerde buraya gelen ecnebiler buna hayrandılar; onlardan işittim. Ayrıca bir asker disiplini vardı. Bugün gördüğümüz o sallapatilik, rezillik yoktu. İki defa Cumhuriyet tarihinde her şeyin anası paradır: Bir Demokrat Parti, bir de Turgut Özal zamanında —Allah rahmet eylesin—. Her şey, ama her şey parayla değiş tokuş edilebiliyordu. Çok kalın bir maneviyât tabakası vardı; o maneviyâtı kaldırdılar.

Osmanlının son temsilcileri de o yıllara tekâbül ediyor,

onun da etkisi varmı?

Olmaz olurmu? Ama tatbîk olunan öğretim, getirilen sistem tamamıyla bizi çığırından çıkarmağa yönelikti. Bunun başında da serbestlik geliyordu. Her şeyin ölçüsü vardır; şeker katılacak yiyecek vardır, tuz katılacak yiyecek vardır.

On yedi yaşındayken bir gün, Ankara Samanpazarından Kaleye çıkıyorum. Sağda, solda dükkânlar vardır. Yol Arnavut kaldırımı; daracık. Yolumun tam tersinde, yukarıda yokuş aşağı yerde adamın biri bir kadını alabildiğine döğüyor. Kadın yere yıkıldı. Ben de çocukluğumdan beri —herhâlde evde aldığımız terbiye gereği—, kadına ve hayvana karşı büyük bir eğilimim ve sevgim vardır. Gençliğin verdiği zıpçıktılıkla adama pata küte girdim. Adam yere yıkıldı. O ânda omuzumda bir sancı... Dayak yiyen kadın, nereden bulduysa bir odun parçası bulmuş; bana vuruyor. Öyle kaldım. "N'apıyorsun, niye vuruyorsun?" dedim. "Sana ne, benim erim; döğer de, okşar da" dedi. Cümlenin düzlüğüne bakın; saptırmam yok. O zaman şunu gördüm: Toplumun gerçekliğiyle senin gerçekliğin farklı olaylar.

Akşam evde anlattım bunu. Evdekiler kadının böyle demesine çıldırdılar. Babam önce sustu; sonra dedi ki "kadın haklı; kadının dayak yememesi değil, erkeğin kadına elini kaldırması görülmemiş bir suçtur." Yıllar sonra, daha yeni evliyken, babamın Etilerdeki evinin kapısının önünde hanımla tartışıyorum. O gençlik

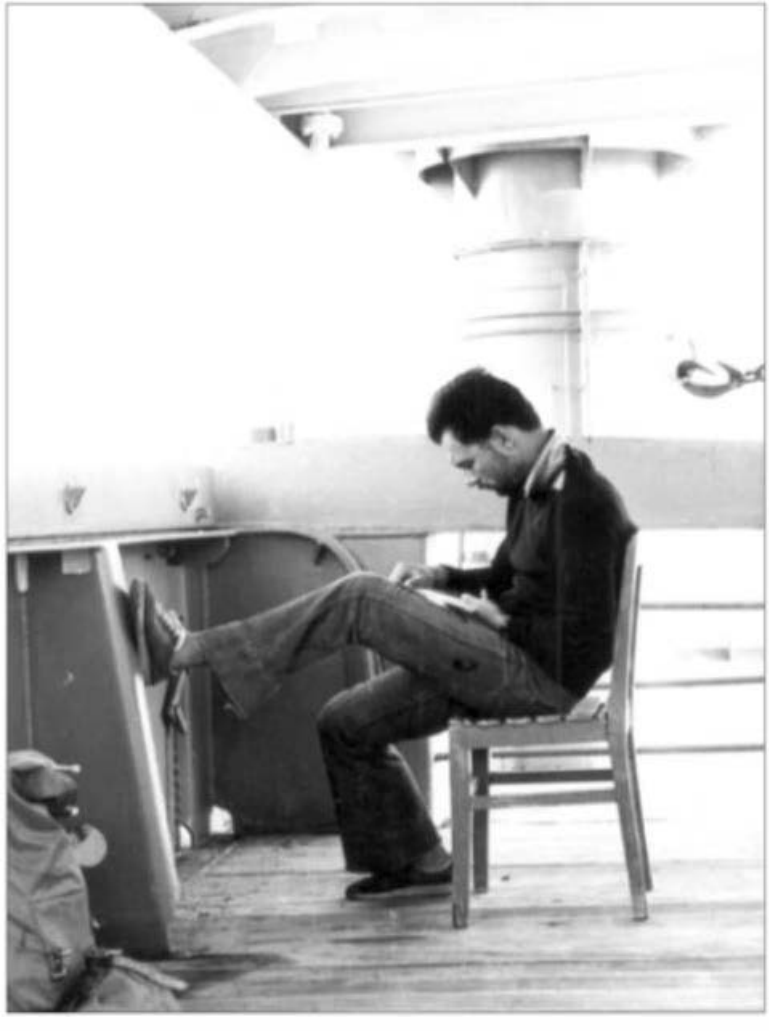
yıllarında bir inadı vardı, katır yanında halt etmiş; Nuh diyor, peygamber demiyor. Her taraftan alev saçan bir yaratığım ben de. Elim bir kalktı, kalktığı ânda bir el, bir kelepçe... Bir döndüm, babam. Çok kuvvetli bir adamdı; gençliğinde güreşmiş zâten. "Biliyormusun, kadına el kaldıran erkeğin cinsiyeti inhirâf etmiştir; böylesi bizim soyumuzda görülmemiştir" dedi. Erkek adam kadına el kaldırmaz, katiyetle. Savaşçı bir adamdı babam, asker kafası vardı. Kiminle savaşır savaşçı? Kendi dengiyle. Binlerce yıllık bir savaş kültürüdür bu: "Denginle savaşacaksın." İhtiyara, kadına, çocuğa bulaşmadan. Bunu mahalledeki kabadayılarda da gördüm. Kabadayı kadınlarla becelleşmezdi. Hiç. Kızlarla oynayan erkek çocuklarına hoş gözle bakmazlardı. Ağır bir lâf gelirdi hemen, "Leylâlaşıyorlar" denirdi.

Cinsiyeti inhirâf etmek deyimini iki kere işittim. Biri burada, bir de bundan çok önce, sanırım 1960ta. Hasan dayımla Bayazıtta üniversite karşısında, sözüm ona aydınlarının toplandığı Marmara kahvesine girdik. Dayımın arkadaşları da orada, sigara içip sıyâset tartışıyorlar; başka bir şey yok zâten. Akşamüzeri oradan çıkıp ilerilerken karşıdan gelen ak saçlı, ak sakallı, bıyıksız, ufakca ve öne eğik yürüyen bir adam gördük. Gözüm takıldı tabii; bu nasıl bir adam, sakalı var, bıyığı yok. Dayımı görünce gülümseyip selâm verir gibi oldu. Dayım âni bir dönüş yaptı sola doğru, beni de kolumdan çekti. "Dayı, nereye gidiyoruz? Bayazıda gitmeyecekmiydik?" gibi şımarıklıklar yapılmazdı o

günlerde. Lâleliye doğru yola koyulduk. Hiçbir işimiz de yoktu orada. Bir süre gittikten sonra durup tekrar yüz seksen derece döndük ve Bayazıda doğru yürümeğe başladık. “Biraz önce karşıdan bir adam geliyordu. Galiba sana selâm verir gibiydi. Gördünmü onu?” diye sordum. “Gördüm, bir Lutîydi” dedi. Lutîyi ilk defa işitsem de, soramadım da.

Dayım o sıralarda Üsküdarda ahşap bir evde oturuyordu. Onu evine bırakıp tramvaya bindim ve Kısıklıya, oradan babamın çalıştığı TEKin Çamlıcadaki misâfirhânesine geçtim. “Baba, Lutî ne demek?” dedim. “Nereden çıktı şimdi bu?” deyince anlattım hikâyeyi. “Anladım, o adam Refi Cevad Ulunay’dır; cinsiyeti inhirâf etmiş” dedi. Öp babanın elini. Bu sefer de bunu soramadım. Ankaraya döndüğümüz bir gün “cinsiyeti inhirâf etmiş ne demek?” diye bu sefer de ağabeğime sordum. Bütün olayı ona da anlattıktan sonra “perver demek” demesinmi? Yine kaldım. Nihâyet gün geldi, bütün bunların sapık demek olduğunu öğrendik.

ALTINCI BÖLÜM
OKUMA HUMMASI

Akdeniz gemisi güvertesinde

KABADAYILAR DEVRİ

Kabadayılar demişken o dönem sokaklar nasıldı?

Bazen sokağa top oynamaya çıkardık. İhtiyarlar bağırırlardı; "Hz. Hüseyin'in kellesiyle oynuyorlar" diye kovarlardı bizi. Topu Hz. Hüseyin'in kellesine benzetirlerdi.

Bu anlamda Türkiye geleneksel yapısını henüz değiştirmemişti. Savaşçı, asker Türk milleti, savaşamasa da, o zihniyet genç nesillere boca ediliyordu. Bu çok ilgi çekicidir. Belli başlı şehirlerde, kuzeyden ve doğudan batıya gidersek Erzurum, Trabzon, Ankara, Konya, Istanbul, Bursa, İzmir, Adana... Bu şehirler, mahalleler hâlinde yaşarlardı. Mahalleler sokaklara bölünmüştü. Sokaklardaki gençler birer vurucu kuvvet durumundaydı. Sokaklar, zaman zaman da mahalleler arasında kavgalar çıkardı. Her mahallenin ağabeğleri vardı. Bunların bazıları ağır ağabeğdi, yânî kabadayı. Bunlar savaşçılığın kalıntılarıydı.

Mustafa Kemâl'le birlikte giden iki kurum var: Din ve askerlik. Eskiden herkes askerdi, herkes dindardı.

Tarıkatlar din kısmını tuttu, kabadayılar da askerlik tarafını. Mahallelerin asayişi, namusu kabadayıdan sorulur oldu. Bu, benim yetişme günlerimin ülküsüydü, idolüydü. Onlar çok belirgin bir tip oluşturmaktaydılar ve bize mahsûstular. Benzerini İran Azerbaycanında görünce hayretler içinde kaldım; aynı tip. Sivri burunlu ayakkabının topuğuna basıyor; top ense, bıyık ve koyu renk giyiniyor. Açık rengârenk giyilmezdi çünkü, "o biçim" derlerdi adama. Damgalanan kişi, el kol hareketlerinden kurtulamazdı. Düpedüz herkesin önünde sarkıntılığa marûz kalırdı ve "Leylâ" denirdi nedense. Ayşe, Hatice falan denmezdi. Bunlar kutsal adlar, ondan herhâlde.

Kızlarla da biraraya gelmiyorduk. Delikanlı olmak demek, kızlarla ayrı olmak demekti. Onlarla oynamıyoruz, bağlantı kurmuyoruz. Erkeklik kadından uzak olmağı gerektirir; çünkü kadına yaklaştıkca kadınlaşıyorsunuz, yumuşuyorsunuz. Bu, sevişmek bâbında değildi ama. Biraz kırıtan, hafif sevgi gösterisinde bulunan erkeklere de "Leylâ" denirdi. Sınıfta öyle bir arkadaşımız vardı; kız gibi bir çocuktu. Bu yüzden "kız Leylâ" derlerdi. İşim, gücüm onu savunmaktı. Ona el kol atanla döğüşürdüm. Biz de delikanlıydık, arkadaşımıza bunu yaptırmazdık. Adımız çıktımı sonra bu buna âşık diye. Bir de öyle bir dert vardı. Deniyor ya günümüzde, sapıklıklar ayyuka çıktı v.s. Hayır, dikâlâsı yapılıyordu. Ama o zaman sosyal medya yoktu ve bütün bunlar yayılmıyordu, dar bir

çevrede kalan olaylardı.

Ağır ağabeğlerden bahsediyordunuz...

Evet, bu ağır ağabeğler çoğunlukla yazın yelek, kışın ceket giyiyorlardı. Tercihen deri ceket. Ellerinde tesbihleri vardı ve silâhlıydılar. Ya yandan ya göbekten fırlamalı susta taşırlardı. En iyisi göbekten fırlama. O ender bulunurdu ve bahalıydı. Ispanyadan gelirdi; en iyi sustalıyı onlar yapardı. Çok sıyrılmış olanların tabancası olurdu; tabancayı da, kılıfla falan değil —o polis tabancasıdır—, kemerine sıkıştırırdı. Asla küfretmezler, asla müstehcen lâf etmezler; az konuşur, öz konuşurlardı. Bunların dehşet kuvvetli olduklarını, bir vurdumu uçuracaklarını zannederdik.

Kabadayılar asayişi sağlıyorlar.

Kabadayılar, mahallenin namusuna da bakarlardı. Orta ikideydim galiba. Kızlarla ayrı okuyorduk. Bir gün, mahalleden bir kız bana bir defter getirip dedi ki: "Bu benim çok yakın arkadaşım Nur'un anket defteri." Meğer kızlar göz koyduğuna böyle bir defter verir, "hangi şarkıyı seversin?" gibi sorular sorarmış. Bugünkü sosyal medya neyse o zaman anket defteri oydu. Bu büyük bir şerefti. Sonra başka bir haber daha geldi, "benimle buluşsun" diye. Ben o kızı görmedim, tanımadım. Ama o beni tanıyor, beğeniyor; önemli olan da bu. Benim onu tanımamın, beğenmemin bir kıymetiharbiyesi yok.

Nerede buluşacağız? Otobus durağında. Otobus durağında karşılaşınca bana bir işâret çaktı. Yanıma

gelip "ben Nur'um" dedi. Ben ne yapacağımı şaşırdım. Yüreğim ağzıma fırlayacak sanki. Herhâlde o sıralarda küçük kan basıncım onbini bulmuştur. Otobus gelince bindi, ben de arkasından. Ona da bilet alayım dedim; param yetmiyor. Elli kuruş veriyorlardı evden; yirmi beş kuruş gidiş, yirmi beş kuruş geliş. Ben şaşırırken, o bana bilet aldı. Hiçbir şey söylemesem de, çok ağrıma gitti. Sonra gidiyoruz, gidiyoruz; hiç konuşmuyoruz. Nihâyet Ankaradaki Beşevler semtine gelince durakta indi. Çok tereddüt ettim ve son ânda kendimi attım kapıdan. O, önden yürüyor. Ben de arkada heyecândan gerçekten öleceğim.

Kıza yanaşacaksın, "affedersin, size arkadaşlık teklif edebilirmiyim?" diyeceksin diye öğrettiler bana. Şimdi koç dedikleri adamlar gibi o gün de böyle şeyleri öğreten adamlar vardı. Kıza yanaşıp aynısını söyledim. Konuşmadan yanyana yürüyoruz. Bir yolağzına geldik. "Karşıya geçeceğim, siz gelmeyin; orada ağabeğlerimiz var" dedi. Mahalle kabadayıları orada devreye giriyor. Anladım ki beni düşünüyor. Uyarmasa, yanında yürümeğe devam etsem, orada bir ton dayak yiyeceğim heriflerden. Tabii, dayak yemem, benim mahallemle o mahalle arasında hır çıkması da demek. Daha sonra mahalleye geldiğimde ağabeğler bana ne yaptığımı sorduklarında anlattım. "İyi yaptın, onlar seni döğse, bizim de onları döğmemiz gerekecekti" dediler.

Her şey yetiştirmeyle ilgili. Cesur insan yetiştirilir. Bizde bu son iktidara değin insan yetiştirilmedi.

Kabadayılar vardı, onlar cesur çocuklardı. 1960ların ikinci yarısında mahalleler iptâl oldu. Mahalle ortadan kalkınca kabadayılar açıkta kaldılar. Bunlar kısmen 1960tan sonra yeni oluşan sıyâsî akımların, özellikle sağ, milliyetcilerin âleti oldular. Bir kısmı da doğrudan doğruya haydutluğa, mafya dediğimiz olaya kaydılar. Türkiyede savaşacak bir nesil kalmadı. Askerler var bir yanda. Ama o asker. Velhâsıl toplum açıkta kaldı. Birincisi, haydutluğa karşı direnç gösterecek; ikincisi, sıyâsî akımlarda karşı çıkacak, göğüs gerecek; üçüncüsü, tek teşkilâtlı kuvvet olan askere 'hayır' diyecek kimse kalmamıştı.

Bunu bilinçlimi yaptı, tesâdüfmü oldu bilmiyorum, Recep Tayyip beğ, bu ruhu diriltecek bir gençlik yetiştirmeğe başladı. Öncüsü vardı. MHPnin uhdesinde gelişti bu ve dediğim kabadayıların önemli bir kısmı buraya kaydılar. Bu adamların bir kısmını tanıyordum. Birilerini alıp "silâh şöyle tutulur" terânesiyle yetiştiremezsiniz. Oradan olsa olsa kaba kuvvet, haydutluk çıkar. Önüne bir ideal, bir ülkü koymanız lâzım. Bunu yapan iki adam çıktı: Türkeş ve onun kıyısında yetişen, onun yöntemini üstlenen Yazıcıoğlu — Allah rahmet eylesin—. Sonra yine Türkeş'e bakarak onu taklid etmesine rağmen bunu götüremeyen Erbakan. Erbakan götüremedi, çünkü asker değildi. Türkeş bunu yaparken askerlik tecrübesine dayanarak yaptı.

Asker bambaşka bir adamdır; askerlikten çıktıktan sonra da asker olmağa devam eder. Şuradan on

metreden gelsin, ayakkabısından, elbisesinden "şu subaydır" derim. Bu teşkilâtlar böyle kurulur. Onlara Frenkcede *paramiliter*, "yarı askerî" teşkilâtlar denir. Bunu AK Partide kim yaptı? Tayyip beğ mi bunun müellifi, bilmediğim başkalarımı var, bilmiyorum. Ama buna benzer bir teşkilât kuruldu AK Partide ve bu adamlar 15 temmuzda sokağa çıktılar. Fakat sâdece yollara çıkmakla, sâdece tank karşısında göğüs açarak durmakla olmaz. O gece belediyeler araçlarını çıkarttı, kışlaların kapılarını kapattı. Darbeci kuvvetler hareket edemedi. Luzumsuz yere ateş açtılar halkın üzerine. Ne demeğe geldiğini anlayamadığımız, Boğaziçi köprüsünü kapattılar. Ama öyle bir şaşırdılar ki, hiç beklemediler böyle bir direnişi. Özellikle de o gece Tayyip beğ çıkıp da "sokaklara dökülün" demeden önce başladı bu direniş; ondan sonra kitleler hâlinde devam etti. Bu, sâdece kalabalıkların yollara dökülmesi meselesi değil, düpedüz askerî bir harekât. Silâhla olmasa bile iş makinalarıyla v.s.

27 mayıs için de, halk kitlesi 15 temmuz kadar olmasa da yürüyüş v.s. yapsaydı, darbecilerin başarı elde etmesi zordu deniyor.

Ülkenin okumuş kesimi, Demokrat Partiye karşı olduğundan, azınlık da hep üste çıkmıştır. Öbürü teşkilâtsız, bilgisiz, karmakarışık bir kitle. Dediğim gibi cesâret de yetişmeyle ilgili bir olaydır. Biz "fıtraten kahramanız, yiğidiz" diye bir şey yok. Bunlar eğitimle kazanılan olaylardır. Her eğitim gören cesurmu, tabii ki

hayır. 2016dan beri "askerî okulları açın" diye tepiniyorum. Cesâret eğitimini öyle böyle veremezsiniz, çok özel bir şeydir bu. İstediğiniz kadar eğitimli olun, kaba kuvvete karşı direnemezsiniz.

Hep bağımsız kaldık, boyunduruğa girmedik. En olmadık zamanda Kurtuluş savaşını kazandık. Bu, tarih boyunca bağımsız kalmamız, askerliğimizin bir sonucudur. Mısırın da çok iyi kumandanları vardı; ona rağmen girdiği her savaşı kaybetti. Nâsır'ı bilirim; son derece becerikli, bilgili iyi bir devlet adamı ve askerdi; ama yenilgiden kurtulamadı. Mustafa Kemâl Mısırın başında olsa o da yenilirdi. Nâsır 1920lerde Türklerin başına gelseydi kazanırdı. Savaş bir teşkilâtlanma meselesidir ve bu üç günde olmaz. Atletism yaparken bir hafta idmansız kaldığımda, sıfırdan başlıyordum. Askerlik de böyledir. Sâdece "yat, kalk, ateş et, takla at!" değil. Bize mantıksız gelen bütün o sıraya girme, selâm verme, dolapların tanzimi, bunlar içgüdü gibidir.

1968de hotelde çalışırken, Israilden 1967 savaşında savaşmış iki genç gelmişti. "Karşı tarafta rütbe görünce o herifin kafasına ateş ederdik. O öldümü birlik dağılırdı" diye anlatmıştı. Bizde olmazdı, herbirimiz kendimizin kumandanıydık. 15 temmuzda benzeri bir olay yaşadık Türkiyede. Adam emir komuta zincirinde olmadan ne yapacağını, nereye, nasıl gideceğini biliyordu. Bunlar aşılanmış olaylardır; yoktu daha önce.

AĞABEĞ KAYA DURALI

Bu ağır ağabeğlerden, ağabeğiniz Kaya Duralı'ya geçelim.

Ağabeğim Galatasarayı 1952de bitirdi. O zaman Zonguldaktaydık ve arkasından Mülkiyeye girdi. Ağabeğim pek görünmez bir adamdı. Önce Istanbuldaydı, daha sonra Ankarada. Ankaraya gelince ağabeğimle buluştuk; o da oturduğumuz eve geldi. Sâdece 1958de askere gidince yine ayrıldı. İki yıldı galiba askerlik; çok uzundu. Önce kıtaya gönderildi; arkasından da, daha önce bahsettiğim gibi askerî istihbarata alındı.

Ağabeğimin Kemâlistliği bir tarafa, açıkcası nasyonal sosyalistti. Bu ideoloji ne gerektiriyorsa hepsine inanıyordu. Çocukluğunda Almanyadaydı, belki bunun etkisi olabilir. Bunları açık açık konuşan biri değildi, ketumdu. Hayret ederdim; içse de tek kelime etmezdi. Zâten onların eğitiminde bu da vardı. Sizi içirirler ve beklerler, konuşuyormusunuz diye. Bu durduk yerde olmuyor. Kişilik meselesi, aynı zamanda eğitiliyorsunuz da. İçkiye ve işkenceye dayanıklı hâle getiriliyorsunuz. Ağabeğim sâdece ender durumlarda stratejik şeyler

söylemiştir meselâ.

Fransız eğitiminden geçmişti. Galatasaraylıydı ve Galatasaraylılık bambaşka bir olaydı. Olağan bir akılla açıklanamaz. Ağabeğimin yüksek seviyede işleri, makamları olmuştur. İşiçin başvuranlar olur. Adam Galatasaraylıyım dediği ânda bütün akan sular durur. Kafadan, hemen alınır işe. Masonlarda bile böyle bir dayanışma görmedim. Öbür bir hastalıkları da Fransaya, Fransızcaya duydukları aşk. Fransızca üstüne dil, Fransız kültürü üstüne kültür yoktur. Adam Fransızca üç, beş kelime bilse, onu yerleştirecek yer bulamazlar. Türkce konuşurken her bir cümlenin arasına Fransızca kelimeler sokuşturulur. Durmadan "Almanya barbardır, gelişmemiştir" diye lâflar edilir. Annem de ifrit olurdu. Ağabeğim sürekli Fransızca şarkılar dinlerdi. Babam ufukta görününce her şey kapatılırdı. Benim de Galatasaraylı olmaktan başka şansım yoktu. Ağabeğim Istanbuldan bana sarı, kırmızı mum getirirdi. Zâten flamadan geçilmiyordu evde. Sonra gördüm ki çok etkisi olmuş hayatımda. Bir Galatasaray fanatiği yaptı beni ve Fransaya çok merak saldım.

Aranız nasıldı, ağabeğ–kardeş olarak iletişiminiz iyimiydi?

Görüşemiyorduk pek ve bir kere, aramızda olağanüstü yaş farkı vardı. Ablamla da öyle. Ben yetişirken onlar olmuş bitmişlerdi. Ben yalnız kaldım. Temâsımız pek olmuyordu bu yüzden. Ablamla daha fazla görüşüyorduk, çünkü o evdeydi. Nihâyet o kız, ben

erkek olunca yine fazla bir temâs söz konusu değildi. Dayak yediğim vakıt yardımıma gelecek bir Allahın kulu yoktu. Ne ağabeğim ne ablam... Ağabeğim evde değildi çoğunlukla, ablam da gelecek durumda değildi. Yediğimiz dayakla kalıyorduk. Dayak gündelik bir olaydı o günlerde. Bugün anlatılır gibi değil. Kavgasız gün geçmiyordu. Okulda olsun, mahallede olsun, sürekli bir kavga...

DİLBÂZLIK YOLUNDA

Tüm bu süreç yaşanırken siz neler yapıyorsunuz? Okul nasıl gidiyor?

Menderes'in yolları genişletme ışine başlaması Ankarayı, Istanbulu, bir ihtimâl İzmiri allak bullak etti. Bomba düşmüş gibi değiştirdi manzaraları. Ankaranın içi yeşil, dışı kuruydu. O yeşillikten eser kalmadı. Tüm ağaçlar aşağıya indirilip yollar genişletildi. Zâten bu, sonun başlangıcıydı. Ankara çok çirkin bir yerse de, olabildiğince güzelleştirilmişti. Yeşillikler, ağaçlıklar, en fazla dört katlı bağçeli evler vardı. Nisbeten az da olsa sâhip olduğu şirinlik peyderpey yokolup gitti ve bunun yerini gittikce yükselen binâlar almağa başladı. Sonra Özal döneminde bu, had safhaya erişti.

Bu dönemde Osmanlı gündemden çıkarılıyor, dışımızda başka bir dünya açılıyordu. Bu tedrisâtta da böyleydi. VIII. Henry kaç kere evlenmiş, boşanmış, XIV. Louis'nin sevgilileri, *Madam Bovary*... Bu tarz ayrıntılar işleniyordu derslerde. Niye? Avrupalılaşıyoruz ya. Öte yandan bir de, bilhassa Kıbrıs konusunda sabah akşam

Rumlara bir düşmanlık söz konusuydu. Rumları besleyen de İngiltere ve Fransa. Şizofrenik bir hava esiyordu. Bir kısım insana Batı klasik müziğini seviyorum demek büyük bir suçtu, bir başka kısıma da Türk sanat musıkîsinden ya da Türk müziğinden hoşlanıyorum dedinizmi damgalanırdınız. Böylesine yarılmış bir dünyadaydık.

Anlatmıştım, benim açımdan 1958 önemli bir yıldı. İlkokulu bitirip ortaokula geçmek üzreydim. Babam hiç istemese de annemin bitmez ısrarıyla TED Ankara Kolejine yazdırıldım. Okula başladığımda, beni hazırlığa verdiler ve babamdan dolayı A, yânî numune sınıftaydım. İkinci haftada oradan atılıp berbat bir sınıfa gönderildim. TED Koleji, G sınıfına. Ne kadar çift dikiş, serseri, it, kopuk varsa oradaydı. Tüm delikanlılık günlerimiz kavga ve kavga söylemleri üzerinden geçmiştir. Kendinizi kabul ettirmeniz lâzım. Ün kazanmakiçin "böyle döğerim, şöyle yaparım" diye palavra sıkacaksınız, tükürecekseniz, jilet yahut bıçak taşıyacaksınız, bir yerinizde tercihan bıçak ya da jilet yaranız olacak. Öyle yerleşiyor ki bunlar, o günden bugüne bıçak merakım devam eder meselâ. Sustalı hep yanımdadır; kabzasını okşarım, bana bir güç verir.

O sıralarda, bir söylentiye göre, Kemâl Tahir'in tercüme ettiği bir roman var. Adı yazmaz üzerinde. Mayk Hammer. Nev Yorkta özel hafiyedir, meşhur kırkbeşliği vardır ve tam bir kabadayı ve kadınların da öldüğü bir adamdır. Bana Mayk Hammer diyorlardı,

sonra Hammer düştü, Mayk kaldı. Hâlâ o günkü arkadaşlarla karşılaştığımızda ağız alıkşanlığıyla bana Mayk derler.

Bir gün "Mayk sen nasıl dünyaya geldin?" diye sordular. Küçükken her çocuk gibi "ben nasıl dünyaya geldim?" diye sormuştum ve olağanüstü bir eğitim dehâsı gösteren annem "leylek seni bir sepette getirdi, pervaza koydu, gagasıyla cama vurdu, biz de seni alıp büyüttük v.s." diye anlatmıştı. Ben de böylece aktardım arkadaşlara. Gülmekten yerlere yattılar ve nasıl dünyaya geldiğime ilişkin hikâyeyi en iğrenç, en müstehcen ve pespâye biçimde anlattılar bana. Yaşadığım şoku herhâlde hâlâ atlatamadım. Daha önce söyledim, annem Luther Protestanlığının en saf ve katı hâline mensûptu. Ayrıca çok ilgi çekici sosyolojik bir olay var; Osmanlıdan artakalan ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yetişen nesiller, ne kerâmetse Almanların bu ahlâkını benimsemiş kişilerdi. Bu kimselerin adetâ belden aşağısı yoktu.

Aziz Nesin'in bir kitabı var: *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*; çok güzel bir hayat hikâyesidir. Babasıyla bir gün ya Heybeli ya da Büyükadada yürüyorlar. Nesin on iki, on üç yaşlarında. Karşıdan bir adam geliyor ve selâm veriyor babasına. Babası adamı soğuk bir şekilde karşılıyor ve belli belirsiz cevap veriyor. Hâlbuki son derece dindar, hattâ yobaz denilebilecek türde bir adam ve çok bilge birisi. Nesin "babamın niye böyle yaptığına şaştım. Selâm vermek ve almak dinin başta gelen

şartlarından" diye düşünüp soruyor babasına. "Meyve vermeyen ağaç; çoluğu çocuğu yok, evli değil" cevabını alıyor. Evlenmek ve çoluk çocuk sâhibi olmak sünnetir. Sünnetin bir kısmı da *Kur'ân* mesâbesindedir, hadisler de öyle. Babası bu adam sünnete aykırı davranıyor şeklinde bir tepki gösteriyor. Bu böyleydi; bırakın müstehcenliği, imâsı dahi yoktu o nesilde.

G sınıfına bakarsak, sizin nesilde biraz daha farklılaşmağa başlıyor sanki bu.

G sınıfı zamanla ikiye bölündü. Bir tarafta arkadaşım Mesut ve benim adamlarım; edepli tipler. Öbür sapık kısmın başında da Erdal diye bir çocuk vardı; tanıdığım en belâlı yaratıklardan biriydi. Orta birde, İngilterede okumuş genç, güzel bir İngilizce konuşma hocası geldiydi. Bu hanıma Ceylan adını vermişlerdi. Bir gün sınıf kapısında tuzak kurdular kadına. Uzun bir olay. Kadını yere düşürdüler ve ondan sonra da her türlü rezillik yaşandı. Tüm bunlar gözümüzün önünde cereyân etti. Üstlerine yürüdük bu hırtların; kadın bu vesileyle kurtuldu da kaldırdılar yerden. Hoca şoka uğradı. Müdür yardımcısının odasına götürüldü. Yardımcısıyla müdür geldi sonra galiba, soruşturmağa başlandı. Bunlar, bir de, hâli vaktı yerinde ailelerin çocuklarıydı.

Daha önce bahsettiğim gibi subayların okula gelmesiyle yaramazlık, edepsizlik bıçakla kesilmiş gibi bitti. Yurttaşlık dersi de alıyorduk; devrim tarihinden, kanunlardan bahsediyordu bu hocalar. Biz de dersi

uyuyarak geçiriyorduk. Elinde cetveli veya değneği vardı ve en ufak bir olayda yanına çağırıyordu. Bu yüzden sınıfta gürültü patırdı çıkartamasak da, teneffüslerde kavga ediyorduk sürekli. Bir kavgada helâdaki lavabonun üstüne düştüm. Beni iten Tosun adında bir hırttı; gerçekten tosun gibiydi. Ben ona yumruk, o bana göbek attı. Derken kendimi birden yerlebir olmuş lavabonun üstünde buldum. Daha helânın kapısından çıkarken muavin kapıda duruyordu. Kimin kırdığı bilinmemesine rağmen her helâdan çıkan çok güzel bir yöntemle tokat yiyor. Sağ gösterip sol atıyor, sol gösterip sağ atıyor; kaçamıyorsunuz.

Sonra soruşturma başlatıldı. İkimizin kırdığı anlaşılınca ikimiz de dayak yedik. Gönderilen tebliğlerin cevap getirmediği görüldüğünden, tutup babamı işyerinden telefonla aradılar. Küplere bindi tabii. Zâten her kızdığında, beni okuldan almakla tehdit ediyordu annemi, "bu herifin okulunu ödüyorum, bu işler açıyor başıma" diye. Bilmem neremden terler akıyor. Lavabonun fiyatı üç yüzdü; yüz ellisini babam, yüz ellisini de tosunun babası ödedi. Az buz para değildi. Türkiyede imâl edilmiyordu o zamanlar, iğneden ipliğe hepsi idhâl malıydı. Bu şartlarda geçip bitti ortaokul da.

Ortaokul da zor geçmiş anlaşılan.

O zaman okuma hastasıyım, o yüzden okulda başarısızım. Dehşet okumama karşın, okulda okutulan konulara hiç merakım yok. Genel olarak okulu sevmediğim gibi kolejden de nefret ediyorum. Daha o

günlerde terör yokken, "bu okulu nasıl havaya uçururum?" diye tasarılar yapıyordum. Bodrum katında bağlama dersi alıyorduk. Kalorifer boruları geçiyordu oradan. "Borunun neresine dinamit lokumu yerleştireyim" diye hayâl kuruyordum. Öncelikle o okula kızgındım, benimiçin hep ecnebi kültür (öncelikle İngilizamerikan) hayranlığını temsil ediyordu. Bana çok ters geldi o zihniyet. Bütün bu zaman zarfında o okulu hiç sevmedim. Hiçbir zaman okulu sevmedim, o ayrı, fakat orayı özellikle sevmedim. Bitirdikten sonra "ah, bir gidip görsem" diye içime hiç özlem, hasret doğmadı. O dili sevmiyordum, istemiyordum; yine de öğrenmek mecburiyetindeydim. Çok başarısızdım bu yüzden. Sürekli idâreyle de ters gidiyordum.

Babanız çalıştığıçin anneniz ilgileniyordu okuldaki durumunuzla.

Evet, lise ikiye değin velîm annemdi; sonra coğrafya hocam üstlenmişti bunu. Okuldan eve şikâyetnâmeler gönderilirdi. Sonraki yıllarda postacıyı tavlamıştım, ben alıyordum o kâğıtları. Bu, halkcılığımın sonucuydu. O günlerde cicimlerle halk arasında en ufak bir temâs yoktu. Ben adamla konuşuyordum, sohbet ediyordum, annemin adına yazılmış tebliğleri bana vermesini rıcâ ediyordum. Bir tepki gelmiyor evden diye okul şaşıyordu. Annem gelirdi hocalarla görüşmeğe. Onuniçin dayanılmaz bir işkenceydi, o şikâyetleri dinlemek. Gönderilen ihtarlardan haberi de yok tabii. Kıyamet kopuyordu sonra evde.

Hazırlık sınıfını ikmâlle geçtim. Bütün derslerden ikmâle kalabiliyorduk, bir sınır yoktu. Yaz boyu çalışıp yanlış hatırlamıyorsam eylüldeki sınava girebiliyorduk. O sınav da yıllara göre değişip dururdu. Bazı yıllarda üç derse kadar izin veriliyordu ve üç dersten çakarsak bir üst sınıfa borçlu olarak geçebiliyorduk. Sonra tekrar sınava giriliyordu. Bazı yıllarda sınır kalkıyordu; tek dersten de çaksak sınıfta kalıyorduk. Böyle olduğunda çakıyordum tabii. Ablamla Millî Eğitim bakanını görmeğe gidiyorduk. Hâlâ "sabahın köründe bakanlığa gidip senin yüzünden rıcâcı oldum" diye başıma kakar.

Bakanlığın kapısında adamın yolunu bekliyorduk. Bunlar o zaman Firavun gibi adamlardı; bugün Allah için halkidâresi var. Makam arabasıyla geliyor, etrâfında koruması değil, yağcıları olurdu. Ablam bu yağcılar arasında yolunu açıp ilerliyordu. "Tek dersten borçlu imkânını bekliyoruz, ufukta varmı böyle bir şey?" diye soruyordu. Genç bir hanım sonuçta, yolunu kesip "çekil, git!" diyemiyorlardı. Erkek olsa omuz atıp gönderirler. Tabii, seçim sathı mahallindeysek, taviz vermek zorunda kalıyorlardı ve birkaç derse kadar borçlu çıkarılabiliyordu. Seçim uzaksa, "yok böyle bir imkân" deniyordu. O zaman hapı yutuyor, ayvayı yiyorduk.

Siz Millî Eğitim bakanı olsanız n'apardınız?

Bana bunu teklif ettiler zamanında. 1985 veya 1986da bir toplantıya çağırdılar beni Ankaraya. Kavaklıderede bir hotelde kalıyorum. Sabah on bir sularında dört adam geldi. Tipleri Müslüman. "Selâmun aleyküm, aleyküm

selâm." Lobide oturuyoruz. "Hocam, biz Refah'tan geliyoruz" dediler. Hoş geldin, beşgittin, asıl meseleyi sordum. "Sizi milletvekili yapmak istiyoruz" cevabını verdiler. "Benim milletvekilliğimden ne çıkar? Bırakın beni yağlamağı, ne murad ediyorsunuz? Olsa olsa benden ya Dışişleri bakanı ya da Millî Eğitim bakanı çıkar; başka bir şeye yaramam" dedim. Kem küm ettiler. "Sanayi, İktisat falan yapamazsınız. Bu ikisinden biri olduğum takdirde hemen üçüncü günde darbeyi hazırlamış olursunuz" deyince "niye hocam?" diye sordular. "İlkokul birinci sınıfa okuma–yazma dersi koyarım. Bunun bir kısmı eski yazı olur, bir kısmı şimdiki. İkincisi imamhatipleri kaldırıp oradaki bütün dersleri istisnâsız ilk ve ortaöğretime yedirir, tek bir tedrisât hâline getiririm. Böylece eğitimde vahdeti sağlarım. Dışişleri bakanı yapsanız, hemen ilk işim Israil ile ilişkileri kesmek olur ve 'Türkiye bir asker devleti olmalı, asker yetiştirmeli' diye bakanlar kuruluna var gücümle abanırım. NATOyla bağları alabildiğine gevşetip sonunda koparırım" deyip sustum. "Olurmu öyle şey!" dediler. Öyleyse bana bir daha böyle teklifler getirmemelerini, benden ne köy ne kasaba olacağını söyledim.

Bugün olsa?

Aynı şeyi yapardım. İlköğretimi on yıla çıkartırdım, ortaöğretimi üç yıla ve ortaöğretimi ikiye ayırırdım: Yüzde doksan meslek liseleri, yüzde on teorik bilgi verecek fizik, kimya, felsefe öğretecek okullar. Bütün

okullara din dersini ayırımsız koyardım. Alevîliği de görsün çocuk, Şiîliği de. Bunlar medeniyetimizin birer parçası. Alevî olmasa da neymiş, öğrensin. "Dinsiz yetişeceğim, dini inkâr ediyorum, Allaha da inanmıyorum" diyorsa neye inanmadığını görsün, öyle ınanmasın.

Okumazsam ne yaparım diye düşünüyormuydunuz?

Ortaokul ikideyken evden para alamadığımiçin çalışmağa başladım. Felemenkce öğrenmiştim ve tercüme yapıyordum. O sıralarda yeni yeni Hollandaya, Belçikaya giden işcilerin dava dosyaları geliyordu Ankaraya. Ağabeğim de bunları bana getiriyordu. Ankarada o zamanlar Felemenkce bilen başka Türk yoktu. Felemenkceyi nasıl ve niye öğrendim? Orta bir yazında, arkadaşım Haluk, Belçikadan bir otobus dolusu öğrenci geldiğini haber verdi. Okula gelmişler, ama temmuzda kimseyi bulamamışlar. "Senin ilgini çeker; gel, gidelim, bunlara Ankarayı gezdiririz" dedi. "Ankaranın görülecek nesi var? Tanrınızın akropolisi var; başka nereye götüreceksin?" dedim.

Kızlı erkekli bir gruptu gelen. O zaman gelen giden pek yoktu Türkiyeye. Bu, olağandışı bir olaydı. Herkes benden büyüktü. İngilizcem zayıftı; elden geldiğince Almanca anlatmağa çalıştım. Orada Almancadan, Fransızca ya da İngilizceye tercüme eden biri vardı. Samanpazarına gidip kaleye çıktık. Roma hamamını, Hacı Bayram camiini gezdirdik. Ankarada da gezilecek yer varmış aslında, benimki de iftira. Bunların içerisinde

Flaman bir hanımkızla tanıştım. Hâlâ aklımdadır adı: Miryam. Sohbetimizde çok şikâyet etti: "Valonlar bize dillerini, yânî Fransızcayı kabul ettirmeğe çalışıyorlar, hâlbuki bizim dilimiz var" diye. Almanca üzerinden anlaşıyorduk; bilmediği dil yoktu kızın. Sonra "nasıl öğrenirim ben bu dili?" dedim. "Merak etme, ben sana mektupla öğretirim" cevabını verdi. Gitti ve biz sonra mektuplaşmağa başladık. Çok ayrıntılı bir biçimde dil dersi verdi mektuplaşma yoluyla. Sayfaları cetvelle ayırıp fiil çekimlerini, isimleri gösteriyordu. Muazzam bir gayretle çalışıyordum ben de. Dizi dizi dil öğreten kitaplar gelmeğe başlamıştı Ankaraya. Kendikendine bilmem ne dili öğren: *Teach yourself*. Bir taraftan para yok, pul yok. Babama söylesem dayak yiyeceğim. "On üç kırıkla dilmi öğrenilirmiş?" diye. Oradan, buradan para tırtıklayıp yeni açılan kitapcıdan kendikendine öğrenme serisindeki kitaplardan Felemenkce olanı aldım. O kız da bana Almanca, Felemenkce kitaplar gönderdi postayla. Geceli, gündüzlü çalışıyordum. O dönemde koşuyordum, spora gidiyordum bir de. Dersler nanay.

Bu dili biraz kıvırmağa başlayınca, evdekiler anladı bir şeyler döndüğünü. Ağabeğim bir gün geldiğinde, Adâlet bakanlığındaki raporlar, Belçikadaki işcilerin olaylarıyla ilgili mahkeme tutanakları falan vardı elinde. "Bunları tercüme et!" dedi. Hukuk dilim hiç yoktu tabii. Sabahlara kadar oturup çeviriyordum onları. Bir gün Belçika Büyükelçiliğine gittim, kendimi tanıttım: "Ben bir şapşal oğlancığım, dilinizi öğrendim, tercümeler

yapıyorum, bir hukuk sözlüğüne ihtiyâcım var." Kütüphâne memuru Flamandı. Aman Allahım, nasıl sevindi! Bana bir hukuk sözlüğü verdi ve "takıldığın yerde gel, sana yardım ederim" dedi. Bu şekilde para kazanmağa başladım. Sonra ağabeğim bana TRTde bir gece işi temin etti. Radyo dinliyordum ve üç dilde, Almanca, İngilizce ve Felemenkce haberleri tercüme ediyordum. Özellikle Doğu Alman ıstasyonlarını dinletiyorlardı. Komunist ya o zaman orası, kapalı kutu.

Ortaokulu zar zor bitirirken büyük bir olay patlak verdi. Orta üçte, matematik dersinde, İngiliz hoca ders anlatıyordu. O anlatırken, hemen ötemde oturan bir arkadaş "Alman gâvuru" dedi. Bu, benimiçin inanılmaz bir hakaret. Yerimden fırladım, tekme tokat girdim. Allahtan başını masanın üzerine, ellerini de kafasına koydu, yoksa beyin kanamasından gidebilirdi. Hoca da bir taraftan "yapma, yapma!" diyor. Ama hummaya tutulmuş gibiyim. Kimse de gelip ayırmıyor. Sonunda yanıma gelip kolumdan tuttu. Çıldırmış bir vaziyetteydim. Kürsüye doğru götürdü. "Dünyada en kötü şey, aklın kontrolünü yitirip dizginleri duygulara kaptırmasıdır" dedi. "Duygular üste geçerse —*if feels get the upper hand*", hiç unutmadığım bir cümle... Oturttu beni. "Bu hareketin okuldan kovulmaniçin fazlaysa da, bir işlem yapmayacağım. Bana söz ver! Bundan sonra akla tapacaksın, akıl tanrın olacak —*reason will become your idol*" dedi. Pabuç bahalı, ne diyeyim! Bu sözümde duracağıma inanmamama rağmen "veriyorum" dedim

ve günü kurtardık.

1960ların ortalarında yavaş yavaş ecnebi yazarlardan tercümeler başladı. Çocuk kitaplarından *"Devrâlem"* beni çok etkilemişti. Ben de evden kaçıp Afrikaya gidecektim. Daha çok kavga, gürültülü, polisiye romanları okuyordum. Sonra gittikce genişledi bu okuma dağılımı. Farklı dillerde kitap satan dükkânlar açıldı. Beni çok çarptı bu kitabevleri. Sürekli gidip bakıyordum. Ya Rabbim, o nasıl bir zevkti; o kitapları görmek, okşamak, bakmak... İçim gidiyordu. Evde bu kadar namus propagandası olmasa, çalabilirdim onları. Çoğu İngilizceydi kitapların; dili yeni yeni öğreniyordum ve anlayamıyordum henüz. Başlıkları okuyamayınca, anlayamayınca çok büyük bir hayâlkırıklığı yaşıyordum.

Orta birde İngilizce sınavından 100 üzerinden 0 aldım. Arkadaşlar kâğıdımı alıp elektrik direğine bağladılar, şerefpâre gibi. Bir de Tahsinler'in evindeki Fransızca kitaplara içim gidiyordu. Babası Hamdi amca Fransız filolojisi bitirmiş, konservatuvar ve tarih okumuş, üç fakülte mezunu bir adam, kamyon şoförlüğü ve matbaalarda dizgicilik yapıyor, hapse girip çıkıyor ve komunist diye iş verilmiyordu. Kütüphânesindeki kitapların başlıklarını iyi, kötü sökmeğe çalışıyordum. Bunlar beni dil öğrenmeğe teşvik etti.

Bahsettiğim gibi Felemenkce ilk kendi başıma dil öğrenme teşebbüsüm oldu. Ondan sonra bu böyle bulaşıcı bir hastalık gibi devam etti. Birsürü başka dille ilgilendim. Almancayı okulda görmedim, yine

kendikendime öğrendim. Ağabeğimin savaş romanlarını okumağa başladım. Zorlandım. Annemle Almanca konuşsak da okumam yoktu. Dilbilgisi dersi görmedim, Almanyada yahut burada Alman okuluna gitmedim. Pratikten gelen olaylardı hepsi. Bunların teorisini yapma gereği de duydum.

Açılan Alman kütüphânesinden kitap alıp geliyordum. O sıra Demirtepeden Bahçelievlere taşınmıştık. Oradaki sokakta, karşımızdaki binâlarda oturan ailelerden birinin kızı olan Sema'yla tanıştım. Hâlâ mektuplaşırız; İzmirde yaşıyor. Bir gün karşılaştık. "Ortaokulu bitiriyorum" dedim. "İkmâllerini verip geçersen liseye başlayınca bizim sınıfa gel" dedi. O yıl ilk kez kızlarla birleştirmişlerdi bizim sınıfı. Onların sınıfında bir hanımkız bana göz koymuş. Çok sonra öğrendim. Çok sevdiğim arkadaşım, sağdıcım İlhan'ın annesi bizde coğrafya hocasıydı. Bir gün "anneme gideceğim, kızlar kısmında. Sen de gel benimle" dedi. Bir gittim, hayatımda böyle rezil olmadım. Islık çalanlar, alkışlayanlar, "oğlancıklar buraya" diye el çırpanlar... Merdivenin başında durup bana bakan ak pak tenli, sarışın bir kız hatırlıyorum. Meğer o "bizim sınıfa getir bunu" demiş. Haberim yok. Sonra o sınıfa yazıldım. Hattâ bu kızların bir arkadaş grubundan Nihal Karakoyunlu Mazhar Alanson'la evlendi.

Okulda ikinci dil alma zorunluluğumuz vardı. Kimisi Almanca kimisi Fransızca seçiyordu. Bu ikisi bana Fransızcayı seçmemi söyledi. Sonra da gidip Fransız

Kültür merkezine kaydoldular; bana da teklif ettiler, kabul ettim ve bu şekilde Fransız Kültüre gittim. Ama parayı temin etmekte çok zorluk çektim. Babama yalvardım. 340 mı neydi... Nihâyet yarıyılda parasını verdi, fakat bildim bileli sıkıntılıydı. Aç kalmadık, hiçbir zaman da sıkıntıdan kurtulmadık. Babam para kazanmasını bilmeyen bir adamdı, açıkcası bu. Aradan bir süre geçti. Sonra arkadaşlarım "İtalyancaya da yazıldık, gelmezmisin?" dediler. Babamdan isteyemedim bu sefer, ablama yalvarıp yakardım da borç verdi. Ablam o zaman çalışmağa başladı. Ne yağlar çekiyordum. Hiç yapmadığım şey. "Canım, ciğerim ablam..." falan. Bunu nasıl geri ödedim? Cumartesi, pazarları bulaşık yıkama işi ablamındı; annem yıkamıyordu. Ablam da bundan nefret ediyordu. "Sana iki buçuk lira vereceğim, sen yıka!" dedi. Kabul ettim. Her öğüniçin iki buçuk lira alıyordum ve iki günde on lira ediyordu. Önceleri sinemaya gidiyordum, sonra da bu kültür merkezi için biriktirdim. Hiçbir zaman borcumun tamamını ödeyemedim.

Bir yıl Norvecce çalıştım evde. Dili öğrenip kaptanlık okuluna kaydolacağım. Anneme yalvarıp yakardım, kendikendine öğrenme serisinden Norvecceyi de aldırdım. Daha doğrusu annem doğumgünümde hediye etti. Biyoloji hocasıyla çok papaz olduğumdan dersi dinlemiyordum; sıranın altından kitabımı okuyor, kelimeleri ezberliyordum. Amfi şeklinde bir laboratuvardaydık, önümüzde sıralar var ve taburede

oturuyorduk. İlkokuldan beri her zaman en arkada oturmuşumdur. Bir gün birdenbire tepeme dikilip "ver bakayım kitabı" deyince ödüm patladı. O kadar arzuladığım kitap! Biliyorum, el koyup bir daha vermeyecek. Lânet bir herifti. Görmemişinizdir, eskiden çok at vardı ortalıkta ve her yere açık sarı pisliğinden bırakırdı. Saçları aynı o renkteydi, sapsarı. Hayatta en korktuğum olay, gözümün önüne kara bir perde inmesiydi ve olan oldu. Hoca beni disipline verdi. Zâten disiplinin müdâvimiydim, her pazar disiplin kurulundaydım. Cumartesileri o zaman yarım gündü ve on ikide bayrak töreni yapılıyordu. Bayrak töreninden kaçarken kömürlüğün duvarından atladım "pat" yine bu hocanın önüne düştüm ve beni şikâyet etti. "Bayrak töreninden kaçmak millî duygulara aykırıdır" cezası da çok ağırdı ve ihtar aldım. Sicilim harıkulâdeydi.

Lise birde Latin dillerinin temelindeki bir dil, Avrupa medeniyetlerinin temel dili olması hasebiyle Latince öğrenmekiçin çırpındım. Kendim keşfetmedim, birisi anlatmıştı. Çoğu kere de bunları ağabeğimin ukalâ dümbeleği arkadaşları söylerdi. Bazı hocalarım, özellikle de kadın hocalarım beni çok severlerdi. Erkeklerle her zaman bir kavgam olmuştur. Gerek erkek hocalarla gerekse genel olarak erkeklerle. Sevmem erkek milletini. Bir hanım İngiliz hocam, bir papaz buldu ve ona gittim. Saatı on yedi liradan verdi dersi. Çok paraydı o zaman. Niye on beş değil, yirmi değil de on yedi, onu çözemedim. "Paraya ihtiyâcım yok. Sen Müslümansın,

bedava ders vermem seni manen borçlu çıkartabilir. Bana herhangi bir yükümlülüğün olmamasiçin senden ücret alacağım" dedi. Üç, dört yıl o papazdan ders aldım.

Edebiyat hocamın kocası hekimdi. Kocasının Yahudi bir hekim arkadaşı kızlarına İngilizce dersi aldırtmak istiyormuş. Yirmi beş liradan verdim dersi. On yedi lirasını da Latinceye veriyordum. Dersiçin evlerine gidiyordum. Kıza ders verirken erkek kardeşi Moiz hep başımızda duruyordu. Beş, altı yaşlarında bir çocuktu. Nasıl zekî, nasıl zekîydi anlatamam. Hep derdim "bu *Zweistein* olacak" diye. Raşel'in babasının kitaplığında da Ispanyolca kitaplar vardı. Çok ilgimi, dıkkatımı çekiyordu hepsi.

Dil çok nankördür. Biraz ara verdinizmi gidiveriyor, unutuyorsunuz. Doktoramı hazırlarken Yunanca ve Latincede iyiydim. Yunanca için üniversitedeki yabancı derslere gittim, Zafer Taşlıklı'nın —Allah rahmet eylesin — talabesi oldum. Malayca iyi bilip unuttuğum dillerdendir. Tıkır tıkır konuşuyordum hâlbuki, zaman zaman sırf bu dili kullanmakiçin hafif tertip ders veriyordum hattâ. Ana dersler değil de, yardımcı ek dersler şeklinde. Malezyada millet İngilizce biliyordu, İngiliz sömürgesiydi. İndonesyada daha çok kullandım asıl, çünkü orada dil bilen yoktu ve tamamıyla Malaycaya kalıyorsunuz.

Şimdi birçok şeyi hatırlamıyorum. Danca da öğrendim. Dillerin büyük kısmı bende konuşma şeklinde değildir, okumadır. Farsca öğrendim, konuşamam

meselâ. Konuştuğum zamanlar da vardı gerçi. İrana, Afganıstana gittiğimde bununla geçiniyordum, şimdi bugün cesâret edemem. Portekizce konuşamasam da, okuduğumu anlıyorum. Konuşmağa önem vermedim. İşadamı veya Hâriciyeci değilim neticede. Benim işim okumak üzerine binâ edildi. Rusca vardı öğrendiğim, onu da büyük ölçüde unuttum. Ama Ruscaya ihtiyâç duyduğumda kendimi biraz sıkarsam hatırlamağa başlıyorum. Bunlar çok zor diller. Rusca, Almanca, Yunanca... Aman Allahım! Fransızca, Farsca... Karmaşık diller... Kimisi tuzak dil. Farsca ve İngilizce çok kalleş dillerdir. Düpedüz kalleş. İlk bakışta ne kadar basit sanıyorsunuz, işin içine girince sağdan soldan tokat yiyorsunuz. İnce ayırımlar ve deyimler çok fazla.

İlk bakışta felâket zor diller var, onlar daha kolay gelebiliyor. Arapca meselâ. Lise sonda ODTÜde Filistinli talebelerin açtığı Arapca derslere de katıldım. İnsanlar hep Farscaya, Arapca yolundan bakarlar, İngilizceye de Fransızca açısından. "İngilizcede bir şey yok" derler bir de. Kazın ayağı hiç de öyle değil. On iki yaşımda başladım İngilizceye ve hâlâ kıvırdığımı söyleyemem. Üç kuruşluk sokak dilini her dilde kıvırırsınız da derinlemesine girdiğiniz vakıt o zihniyeti alamıyorsunuz. Türkce de öyledir. Felâket zordur Türkce. Bilhassa bizde o bitişkenlik yokmu, korkunç bir zorluk yaratıyor, aynı zamanda müdhiş bir akıcılık da getiriyor. Son zamanlarda Türkce bilene rastlamadım. Ahmet Hamdilerin neslinden bu yana demek istiyorum.

SS SUBAYI KOBEL'LE TANIŞMA

Bu yaşlarda annenizle Almanyaya gittiğinizden bahsetmiştiniz kısa bir şekilde. Biraz detaylandırabilirmisiniz o seyâhatı?

Annanem 1950de Türkiyeye gelip 1957de dönmüştü. Annem "kal, gitme!" diye çok ısrar ettiyse de, dinletemedi. Dayım bekârdı, "bana ihtiyâcı var" deyip gitti. 1963 yazında da annemle ikimiz yola çıktık. On altı yaşında, lise ikide falan olmam gerekirken orta sondaydım. O zaman Doğu ve Batı Almanya arasında geçiş vardı henüz. Sınırın durumu olağanüstü bir olaydı. Bavyera ile Saksonya arasındaki sınır bölgesiydi burası. Herhâlde buna benzer başka bir hudud da yoktur. Belki bugün Kuzey Kore böyledir. Yaklaşık yedi, sekiz metre yükseklikte, biribirine geçirilmiş halkalardan oluşan tel örgü ve üzerinde dikenli teller vardı. Onun arkasında cereyân verilmiş başka bir tel örgü daha. İpince kum, toz hâlinde ve en ufak adımın izi kalıyor. Kaç metrede bir askerlerin bulunduğu gözetleme kuleleri. Tren de koridor şeklindeki o tel örgülerden geçip nihâyet bir

ıstasyonda duruyor. Orada kadınlı, erkekli muhâfızlar biniyorlar ve denetleme yapıyorlar. Askerlerin kılıkları kıyafetleri çarpıcı derecede eski Alman üniformalarını andırıyor. Boza yakın yeşil renk çizme, yakalarında Germenlerin en eski, bizim Göktürk yazısına benzer geleneksel işâretten var. Tek farklılık miğferleri; Almanlarınki çok aşağı iner, bunlar Rus miğferi. Boylu poslu ciddi adamlar. Kadınlar daha da korkutucu; yün çorap, ayakta postal, yünden etek ve ceket. Hiç boya yok yüzde, gözde ve tebessüm sıfır. Gâyet sert bir şekilde "pasaport" diyor, veriyorsunuz. Bana baktı, resme baktı, bana baktı, resme baktı. Ondan sonra anneme dönüp "çıkışta bunu ayrı görmek istiyorum" dedi ve beni gösterdi. Niye öyle dediğini bir türlü çözemedik.

Oradan çıkıp annemin memleketine vardık. Bizi annanemle dayım karşıladı. Daha önce dayıma sarıldığımda yaşadığım tuhaf durumdan bahsetmiştim. Dayım, bir fabrikada çalışıyordu. Orası bir sanayi merkeziydi. Evleri de şehir merkezindeydi. En üst katta oturuyorlardı, tavan arası denebilir. İki oda, bir mutfak ve helâ dairenin dışında. İkinci dünya savaşından önce, 1900lerin başlarında inşâ edilmiş, yıkılmayan çok az binâdan birisi. Epeyi zarar gördüğü dökülmüş sıvalarından belli oluyordu. Annanem "bombardıman sırasında aşağıdaki bodrumda saklanırdık ve bombaların nereye düştüğünü anlamazdık, sâdece büyük bir gürültü işitirdik" diye anlatırdı. Bombardıman bitince bir işâret veriliyor ve dışarı çıkıyorlar. Bu sefer

de bir yandan paçayı kurtardık diye sevinirken diğer yandan sağ ve sol taraftaki binâların yıkıldığını görüyorlar. Oradaki insanlar ölüyor veya yaralanıyorlar. Dayım, o kurtarma takımlarında çalışıyordu. Bir yerde bir kol, bir yerde bir el veya gövde bulunuyor. Bunları biraraya getiriyorlar, cesetleri birleştiriyorlar. Çoğunlukla da o cıvar mahalleden tanıdık insanlar. Çocukların lego dedikleri bir oyun vardı, bunun gibi bir olay. Bunları alıp arabalarla —tabii yakıt varsa—, önceleri kamyonlarla morga kaldırıp orada işâretliyor, definiçin hazırlıyorlar.

Doğu Almanyaya dair ilk izlenimleriniz nelerdi?

Doğu Almanya genel anlamda hoşuma gitti. Propagandası yapıldığı şekilde cehennem falan değildi, hayat sakindi. Bir koşuşturma, iddialaşma, rekâbet falan yoktu. Tüketim malları kısıtlıydı. Diyelim ki bugün peynir var, yumurta yok, süt yok; yarın süt var, yumurta var, peynir yok. Her şeyin birarada olduğu bir zaman yok gibiydi. Bakkalların, dükkânların hepsi devlet malı. Çalışanlar memur, işci. Bütün şehir neredeyse aynı kılıkta. Hepsi sivil. Ceket, pantolon varsa da çeşit yok. Fabrikadan ne çıkıyorsa onu alıyordu millet.

Haftada birkaç kere havuzda yüzmeğe gidiyordum. Yolda giderken cıvarda, şehrin biraz dışında yeşillik, ormanlık alanda bir Rus kışlası vardı. Kışlanın etrâfına ahşaptan bir duvar örüp kalas çakmışlar, arasına da kontrplakvârî bir şeyler koymuşlar. Çoğu yıkılmış, kütüklerin bazıları devrilmiş, olduğu gibi kışlanın içi

görülüyor. Arada bir gözetleme kulesi var; ha yıkıldı ha yıkılacak, sallasanız inecek aşağıya. Üzerinde şapşal suratlı bir asker, büyük ihtimâlle Orta Asyadan getirmişler. Elinde Rus tipi makinalı tabancayla yuvarlak magazinleri; keleşliydi herhâlde. Öyle uyukluya uyukluya duruyordu orada. Ne diye oraya koymuşlar o kışlayı, ne diye o askeri dikmişler? Anlaşılır gibi değildi. Ama hoşuma giden bir laubâlilik vardı. Cumartesi askerlerin izin günüydü. Alman ve Rus askerleri gece ile gündüz gibiydi. Rus askerleri zeytin yeşili ütüsüz üniformaları, eğik, bükük çizmeleri, başlarında yamuk kepleriyle çoğunlukla sarhoştular. Kafayı çekip kolkola yalpalayarak yürüyorlar. Alman askerleriyse pırıl pırıl çizmeleri, ütülü boz yeşil rengi üniformaları, gayet muntazam kasketleri ve kapalı yakalarıyla mum gibi adamlar, hiçbir laubalilikleri yok. Aynı düzenin askerleri bunlar. Öyle muazzam bir zihniyet farkı var ki arada.

Akrabalardan veya tanıdıklardan birinin oğluyla iyi arkadaş olmuştuk. Yakındaki Augsburg şehrini gezmeğe gitmek üzre otobusa bindik. Araba kalkmadan üniformalı bir kadın gelip tek tek izin kâğıtlarına bakmağa başladı. "Ne oldu?" dedim, "sana izin almadık" dedi. Her şehrin bir askerî idâresi var. Başka bir vilâyete geçtiğimde izin almam icâb ediyor, ecnebiyim ya. Benzerini daha sonra Sovyetlerde de gördüm. İlk defa tipimin aykırı düşmediğine şükrettim. Arkadaşım oranın vatandaşıydı ve özel bir izne ihtiyâcı yoktu. Kadın, kimliğine baktı ve "bu da nasılsa buradandır" diye

düşünüp beni atladı. Teker teker bakmıyordu zâten, nokta atışları yapıyordu. Dönüşte aynı şekilde denetlemede bana gelmediler. Gelseler ne olurdu bilmiyorum, bir de NATO ülkesinden geliyorum.

Bir pazar kiliseye gideyim dedim. Annanem "tehlikeli olur, gitmesen daha iyi. Cemaat yaşlıdır, seni genç görüp 'bu kimdir' diye tepene tebelleş olurlar" diye uyardı. Yine de gidip kilisede oturdum. Gerçekten de cemaat yaşlıydı. Papaz çıktı, ibâdetten önce vaaz verdi. "Ey cemaat, biz ne günler gördük, ne günler geçirdik. Allah hep bizden yanadır. Göreceksiniz bu kötü günler de geçecek ve Efendimiz İsâ'nın çizdiği yola döneceğiz" dedi. Arkasından ibâdet başladı. Herkesin elinde İncil var, benim yok. Oturacak bir yer, bir de önümde masa gibi bir sıra var. Hemen koşup getirdiler ve oraya koydular. İbâdet orada şarkıyla yapılıyor, ilâhiler söyleniyor, sonra o ilâhilerin arasında merkezden gelen hutbe okunuyor. Aklına eseni söyleyemiyor. Doğu Berlinde Protestan kilisesi merkezi var. Merkel'in babası da oranın mensûbuymuş. Oradan bütün Doğu Almanyaya Pazar hutbesi dağıtılıyor ve her papaz aynısını okuyor. Aslında kurallara aykırı. Her kilise bağımsız, her papaz kendi yazdığı hutbeyi okumalıysa da, rejimde yapılmıyor bu. Bizde de öyle. 12 eylülden sonra vaazlar ve hutbeler merkezden gelmeğe başladı. Hutbeler tüm camilerde aynı.

Âyîn biter bitmez yanıma geldiler. Çok merak ettiler, adımı falan sordular. NATO mensûbu olunca "Türküm"

demeğe de korkuyorum. "Macarım" lâfı çıktı ağzımdan. Niye öyle dedim, onu da bilmiyorum. Sonra "ya bunların arasından Macarca bilen biri çıkarsa hapı yutarım" diye düşündüm. Bir tânesi "Katoliksiniz değilmi?" dedi. "Evet; ama burada Katolik kilisesi bulamadım" diye uydurdum. Bir komunist ülke, din yasak ve yasak olan din nasıl yürütülüyor, nasıl imkân bulmuşlar buna, merak ettim. Gördüğüm, cemaat de, papaz da A'dan Z'ye muhalifti. Adam düzene basbayağı meydan okuyor. "Biz ne günler gördük, ne günler geçirdik. Allah hep bizden yanadır" diyor. Tam bu kelimeyi kullanmadı da ben öyle tercih ettim. Bize çok yakındı söylediği çünkü. "Her zaman ümidimizi Allaha bağlayarak yaşıyoruz" meâlindeydi.

Bir başka gün, şehrin dışında bir yolda yürüyordum, bir levhâ gördüm: "Okul inşâatına gençleri bekliyoruz." Orada komunist piyoner (öncü) gençler vardı. Ben de gidip başvurdum. "Çalışmak istiyorum, ne yapmam lâzım" diye sordum. Kadın "çalışman lâzım" dedi. Böylece kaydoldum. Her sabah oraya gidiyorum. Aralarında en ufak bendim. Gençlerle okulun inşâatında bifiil çalıştım, onlarla ahbab oldum. Cumartesi, pazarları birlikte eğlenmeğe çıkıyoruz. Eğlenme dediğim de, parklarda oturuyorduk, yiyip içip sohbet ediyorduk. Kız – erkek ilişkisi mesâfeliydi. Öyle "yanaşayım da bakalım buradan bir şey çıkarmı?" gibi bir durum oluşmuyordu.

Bir cumartesi yahut pazar yine geziyorduk. Bunlar sıgara içiyorlar. On altı, on yedi yaşlarında genç bir kız, elinde balonla önümüzde yürüyordu. Bizimkilerden biri

elindeki izmariti yapıştırınca balon "pat" diye patladı. O ânda "güm" diye bombayı andırır bir gürültü kulağıma çalındı. Baktım ahbabımın yüzü, gözü kan içinde, yere yığıldı. Meğer kızın atası cıvardaymış. Balonu patlatınca ahbabımın burnuna yumruk indiriyor. Sonra sağlıkcılar yetişti, kaldırıp bir çadıra götürdüler, kanını durdurdular. Arkasından askerler geldi. Orada polis yok, milis var. Milis, yarı askerî, bizdeki jandarma gibi diyelim. Hepimizi toplayıp milis çadırına götürdüler. Binâ yok, çadırları var. Kızın babası "kızımın balonunu patlattı, ben de yumruğu indirdim" deyince, "tamam, haklısın, dağılın!" dedi. Adamın kılına dokunmadılar.

İlerileyen günlerde sabahlardan birinde evin kapısı çaldı. On bir sularıydı. Gelen annemin çocukluk arkadaşı. Aman ne büyük sevinç! Sarıldılar, öpüştüler. Otuz yıla yakın zaman görüşmemişler. Hanımın benim yaşlarda kızı var. Oturdular, uzun uzadıya sohbet ettiler. Kıza gelince; bana göz koydu, ısrarla birlikte çıkalım istedi. Annesi "babana sormam lâzım" dedi. Babaysa, kendinin de gelmesi şartıyla izin verdi. Kız hayâlkırıklığına uğradı. Bana gelince; pek hoşuma gitti denmez. Kızla zâten ne yapacağımı bilmiyordum, bir de babası çıktı başıma. Bunlar baba, kız geldiler, üçümüz çıktık, şehri geziyoruz. Altında oranın Kadillağı sayılan Wartburg binekaraba var. Adam bizi şehir veya devlet kütüphânesine götürdü. Önümüze harıtalar çıkardı. "Şurada, burada bulunduk" gibilerden her yeri gösterdi. Hayretler içindeyim, müdhiş bilgili bir adam. Kız son

derece sıkılıyor. Bense, müdhiş bir zevk aldım anlattıklarından. Kırımdaki, Odessadaki vuruşma yerlerini anlatıyor. Sonraları iyi, kötü bilgilendiğim, ama o günlerde hemen hiç bilgim olmayan, aklımın almayacağı Türklükle, Türkiyâtla ilgili konulara girdi. Rusyada Türk halklarının bulunduğu bölgeler v.b. Hayretler içinde kaldım. Fazla da bir şey soramıyordum. Aldığımız terbiye gereği büyüğüne vırt zırt "neden, niçin, öyle mi?" gibi çıkışlar yapamıyoruz. Eve gelip anlattım. Annanem sert ve ciddi bir biçimde "o adam SS subayıydı" dedi. "Albay Alfred Kobel." Bilmediğimi belli ederek "Allah! Allah!" dedim. "Söylemez tabii, utanmaz adam. Çocukları katlettiler hep" dedi.

Sonra bir defa daha buluştuk. Tabii, içimde artık bir ukde var. "SS subayı, çocuk katili" kafama yerleşti bir kere. Adam gezdirmeğe, göstermeğe devam ediyor. "Kırıma girdik, işğâl ettik" dedikten sonra "sen bilirsin, Müslüman erkekler sünnetli olur değilmi?" diye teyidimi aradı. Onayladım. "Sünnetli erkekleri Yahudi şüphesiyle topladık. Bilmem bilirmisin, Yahudiler de sünnet olur" deyince "teker teker bakıyormuydunuz?" diye sordum; bakıyorlarmış. Rus veya Ukranya tipine uymayan adamları bulduklarında soyup teftiş ediyorlar, sünnetlileri kamplara kapatıyorlarmış. Bu haber Ankaraya da ulaşıyor zamanında. Ankarada Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Almanya büyükelçisini makamına çağırıyor, "Rusyada Yahudi diye sünnetli erkekleri topluyormuşsunuz, bunlar Türk de olabilirler"

diye uyarıyor. Büyükelçide şafak atıyor. Alman Dışişlerine haber gönderiyor. Bunun üzerine SS başkumandanlığından Heinrich Himmler veya yardımcılarından biri Almanyanın önde gelen Türkiyâtcılarını Kırım Bağçesaraya yolluyor.

Tükiyâtcı adları, okutulan kitapların müellifleri de kalmış bu adamın hâfızasında. Düpedüz bir veya iki ay, yoğun Türkiyât dersleri görüyorlar, "kim Türktür, kim değil" üzerine. Sâdece Müslüman Türkler ayırd edilmiyor, Yahudi Türkler de var. İlk defa orada işittim bunu. Bu Türkler kadar ilgi çekici ikinci bir kavim yok. İbranîler dışında kimse Yahudi olmamış, Türkler istisnâ. Dokuzuncu veya Onuncu yüzyılda Hazar devleti işi gücü bırakıp Yahudi olmuş. Fazla uzun sürmese de, bunların kalıntısı Karatay Türkleri, Kırım ile Rusyanın en batısında Litvanya ve Baltık ülkelerinde küçücük azınlık hâlinde yaşıyorlar. Bunları tespit edip ayırıyorlar. Tesislere kapatılmışlarsa çıkartılıyorlar. İbranî soyundan gelmiyorlar ya. Öbür zavallılar öldürülmek üzre temerküz tesislerine gönderiliyorlar. Mesele din değil, kavmi yoketmek.

Bu meseleden ilk defa "*Çağdaş Küresel Medeniyet*" kitabımda bahsederken elimde başvuracağım bir kaynak yoktu. Belki bundan on yıl önce, Istanbuldaki Ispanyol kütüphânesi *Cervantes*te Ispanyol kadın bir tarihci tarafından yazılmış "*Nasyonal Sosyalism Sözlüğü*" adında Ispanyolca bir kitap buldum. Kadın, nasyonal sosyalism ve İkinci dünya savaşı uzmanı. Orada geçiyordu bu. Son

kitabım "*Hayatın Anatomisi*"nde bu kaynağı zikrettim.

Bunların çoğu, nedense ailelerine, karılarına çok bağlı adamlar. Birçok örneğini gördüm. "Hayatımız tehlikede, idam ediliriz" korkusuyla basıp gitmiyor, mutlaka evine geri dönüyor. Kobel de savaş bittiğinde, 1945te evine avdet ediyor. Tabii, o sırada orası Rus işğâlinde. Hemen tutuklanıyor. 1946da mahkemeye çıkarılıp idama mahkûm ediliyor. Kendisi gibi *SS* başka idama mahkûm subaylarla, "bizi asmayın, kesmeyin, size Doğu Alman ordusunu kuralım, biz tecrübeli adamlarız" diyorlar. Benzeri Batıda da gerçekleşiyor. Amerikalılar eski SSleri yakalıyor, ama öldürmüyorlar. Dört dörtlük bir ordu ile kolluk teşkilâtı kurduruyorlar bu adamlara. Nasyonal sosyalist olmalarına rağmen komunistlere ordu kuruyorlar. Orada herkes sıkıntı içinde yaşarken, bunların bir eli yağda, bir eli balda. Evleri de diğerlerine oranla çok daha büyüktü. Parti mensûplarına mahsûs alışveriş merkezleri vardı. Benden büyük, ablamın yaşlarında, aileden, akrabadan bir zât, beni bir gün öyle bir alışveriş merkezine götürdü. Ali Babanın mağarası sanırsınız. Dışarıdan pejmürde bir binâ. İçerisi gözükmesin diye kapı üstündeki camı boyamışlar. Kapıya belirli bir şifreyle, kodla vurdu. Camın üstündeki ufak pencere açıldı. Parti belgesini uzattı, içerideki baktı, sonra iade eder etmez takır tukur kilitler açıldı, girdik içeri. Karanlık, dehliz gibi bir yerden, merdivenden üst kata çıktık. Üst katta yuvarlak balkon vardı, aşağısı da vadi gibiydi. Aklınıza ne gelirse tıka basa çoğu idhâl

tüketim mallarıyla doluydu. Fransız şarabı, şampanyası, İngiliz viskisi, Rus votkası, sabunlar, yiyecekler, havyar, giyim eşyası, bilhassa kadınları cezbedecek iç çamaşırlar... Ne dilersen, arzularsan, her şey, ama her şey var. Dışarıdaysa bir şey yok. Dükkânlara o güne denk düşen mal geliyor.

Bir pazar günü şehrin ortasındaki sunî gölün orada dayımla yürüyorduk. Yokuş yukarı çıkıyoruz. Dayım beni hep gittiği, arkadaşlarıyla buluştuğu lokantaya götürüyor. Bir kalabalık vardı. Kalabalığı yarıp bir baktık; yerde bir kadın yatıyor, davul gibi şişmiş. Kendini göle atmış, yânî intihar etmiş; cesedini çıkartıp oraya koymuşlar. Daha önce de ölü gördüm, ama çok ender. 27 mayısta, Ankarada, mahpusane avlusunda, Bulgarlar hesabına casusluk etmiş diye bir adamı asmışlardı. Adamı ölürken izlemiştim. Son sözleri "Stalin ve Nâzım Hikmet beni kurtaracak"tı. Gördüğüm ilk ölü oydu. Bunu görünce çok irkildim. Dayım "git, kadına dokun. Başını okşa. Hayatın ne getireceğini bilemezsin. İlkin ben de yapamıyordum, sonra ölülerle haşır neşir oldum" dedi. Gidip kadının başını okşadım.

Oradan ayrılıp lokantaya geldik. Şnaps dedikleri alkol oranı yüksek, ağır içkileri var, onu içiyorlardı. Alabildiğine sarhoş olmuyorlarsa da, çeneleri açılıyor, düzen hakkında olmadık yasak lâflar sarfediyorlar. Neredeyse kilisedeki papaza taş çıkartıyorlar. Özellikle Komunist Partisi birinci sekreteri Alman komunistlerinin ünlü adamlarından Walter Ulbricht'e

denmedik söz bırakmadılar. Çıkınca dayıma "burada gizli polis falan oluyor, nasıl böyle konuşuyorsunuz?" diye sordum. "Bak, her sıyâsî düzenin bi'yerlerde subabı olur. Burada da lokantalar, meyhâneler öyledir. Yalnız, burada dinlediklerini dışarıda tekrarlama, sende kalsın. Hem ecnebisin hem de bu yasakları söylemek adamın başını belâya sokar" diye uyardı. Oraları da bırakmazsan millet patlar. Zâten dayım da ağabeğim gibi ketum, çok konuşmayan biriydi.

Sonra Kobel'le bir daha görüşmediniz...

Kobel ve kızı beni almağa geldiklerinde annanem çok kızıyor, surat asıyordu. Önce sıyâsî sebeplerle kızdığını sandım, sonra bunun kız yüzünden olduğunu anladım. Ona yaklaşabileceğimi düşündü. Bir kere, katilin kızı diye diş biliyor, her nice dinle imânla ilgisi yok gibi görünse de, bu, Hırıstıyan terbiyesinin bir kalıntısı. Günâh devroluyor, atalardan tevârüs ediliyor. Atanız günâhkârsa siz de öylesiniz. Dünyaya pîrupak gelemiyorsunuz. Böyle bir kızla evlenirsem çocuğumuz da günâhkâr doğacak hâliyle. Bizde olmayan bir durum. İkincisi, annanem benimiçin annemin teyzesinin torununu uygun görüyordu. O da çok güzel bir kızdı. Babası Komunist Parti birinci sekreteri, şişman, ağdalı bir adamdı. Erkek kardeşiyle de iyi arkadaştık. Beni ikide bir, olur olmaz yerlerde sorguya çekerdi: "Tanrı nasıl bir şey, sen inanıyormusun, günâh nedir?.." Oralarda bu konular yasak olduğundan büyük merak içindeydi.

Annemin teyzesinin kocası Birinci dünya savaşında ağır yaralanmış, bir gözünü kaybetmiş, iki parmağı kopmuş, hâlâ da kafatasında bir veya iki şarapnel parçası duruyormuş. Bu yüzden İkinci dünya savaşına alınmıyor. Birinci dünya savaşında Batı cehpesinde Fransada savaşmış. Hucuma kalkıyorlar. Kendisi arkadan geliyor, ön saflarda değil. Solundaki çukurda birsürü ceset var. Aralarından birinin kıpırdadığını görünce vurmak üzre tüfeğini doğrultuyor. Adam elini kaldırıp Fransızca "ateş etme!" diyor veya o öyle sanıyor. Can havliyle ceketini açıp ona bir şey gösteriyor. Elini bir atıyor, bir cüzdan. Annemin eniştesi ilkin kendisini satınalmak istediğini sanıyor. Cüzdanı açınca içinden resim çıkıyor. Karısı, çocukları... Onları tekrar yerine koyuyor, cüzdanı da cebine. Enişte, adama "kal öyle!" diyip üstüne cesetleri örterek oradan ayrılıyor.

Bir süre sonra onu bıraktığı yere geri dönüyor, mimlemiş orayı. Cesetleri üstünden çekip omuzladığı gibi sahra hastanesine bırakıyor. Yaralı Fransız asker tedavi görüyor. Sonra annemin eniştesinden adresini soruyor. O da yazıp veriyor. Aradan on, on beş yıl geçiyor, geçmiyor adresine Paristen bir kart geliyor: "Hayatımı kurtardın. Seni evimize bekliyoruz. Parise gel!" Karısını da alıp Paris trenine atlayıp yanına gidiyor. Meğer bu adam hâli vaktı yerinde meslekten fırıncıymış. Annemin eniştesi de marangozdu. Onlara Parisi gezdiriyor, çok iyi dost oluyorlar. Zar zor da olsa el kol hareketleriyle anlaşıyorlar. Döndükten sonra da uzunca

süre mektuplaşmaları devam ediyor. Biri Almanca, diğeri Fransızca yazıyor. Birilerini bulup tercüme ettiriyorlar. İkinci dünya savaşı patlak verince yazışmaları da hâliyle kesiliyor.

Paul enişte komunistti. Naziler tarafından hapsedilince bir yolunu bulup kaçıyor. Almanyanın bazı şehirlerinin bir özelliği olarak merkezin dışında oturanların ekip biçtikleri, ağaçları, meyveleri, bir de, küçük kulubesi olan bağçeleri vardır. Paul da, bağçesindeki kulubeye kaçıp saklanıyor. Buluyorlar tabii. Hapisten kaçtı diye cezanın katmerlisine marûz kalıyor, temerküz tesisine kapatılıyor. "Günde iki vardiya ölüme giden Yahudiler önümden geçiyordu. Ölüme ben gitsem de, o manzaraya tanık olmasam diye çok dilemişimdir" demişti. Gördüğü o manzaralar, yaşadığı olaylar yüzünden kafayı yiyor. Durduk yerde ağlamağa başlar, durduk yerde kahkahalarla gülerdi. Başta tuhafıma gidiyordu, sonra alıştık, alışılıyor böyle şeylere. Olağanüstü anıları vardı.

Bir pazar günü ormanda yürüyüşe çıkmıştım. Orman ile annanemin evi arasında bir park vardı. Dönüşte oradan geçerken bana bayağı yaşlı görünen, kel, tıknaz bir adam sıraya oturmuş gazete okuyordu. Saatı sordum. Baktı, genç de gördü. Cebinden köstekli bir saat çıkarıp "gördünmü?" dedi. Kafamdan "kör değilim ya!" diyorum. Yaşlıların ukalâlığı vardır. "Bu saat, senin ile babanın yaşının toplamından fazladır" dedi. "Bana bakarak babamı tahmin edemez, benden on altı yaş büyük

ağabeğim var" diye geçirdim içimden. Saatın yaşını söyleyince düşündüm, hakıkaten babamla ikimizin yaşının toplamından fazlaydı. Sonra "Nerelisin?" dedi. O dönemlerde Almanyada eyaletlerin kendilerine göre çok belirgin lehceleri vardı. O lehceyi konuşmadığınızda göze çarpıyordunuz. Benim de lehcem yoktu, yüksek Almanca dediklerini konuştuğumdan dıkkatını çekti. "Türküm" deyince birden kaldı öyle, elinde de kösteklisi. "Yapma ya, demek Türkiyedensin. Neresinden?" diye sordu. "Karadeniz kıyısında doğup büyüdüm" dedim. Meğer orada bulunmuş, Odessa ve Kırımda. Ondan sonra da başladı zâten hikâyesini anlatmağa. Arkadaşlarını öldürüyor, ırza geçmeğe kalkıyorlar falan. "*Hayatın Anatomisi*" kitabımda bunu da anlattım.

İki ay kadar kaldık Almanyada, yaz tatilini hemen hemen orada geçirdik. Oradan tekrar Batıya geçtik annemle. Yanımda, annemin eniştesinin verdiği 1920lerde basılmış bugün çok değerli sayılabilecek birsürü kitap var; Lenin'in, bir Alman komunistin... Böylece hududa geldik. "Genç bir adam Batıya geçiyor, kaçıyormu?" gibilerden bu sefer daha ciddi araştırıyorlar. Kadın girdi, arkasından da adam. Annemle oturuyoruz. Daha benim pasaporta bakmadan "ayağa kalk!" dedi. Kalktım. "Üstünde ne var?" diye sordu. Cüzdan, kimlik, pasaport; hepsini çıkarttım. "Sen ecnebisin" deyip vize kâğıdına baktı. Sonra "çantanda ne var?" dedi. Çamaşırlar, kitaplar... Kitaplar onları sakinleştirdi. Adam olacak çocuk bilmem neresinden

belli olur misâli. Nereden aldığımı sordular. Büyük eniştemin adını verdim. Çok iyi bir referans oldu. Öylece o badireyi atlattık. Ama nasıl bir korku sarıyor insanı! Orada hukukun değerini görüyorsunuz. Türkiyeden de askerî darbelerden de biliyoruz bunu. Kayboluyorsunuz bir ânda ve bir daha kimse sizi bulamıyor. Münihe vardığımızda babam karşıladı bizi. Kitapları Türkiyeye götüremeyeceğimizi söyledi. Derelere, ırmaklara attık o güzelim kitapları. Bir tek bir tânesini, adı sanı anlaşılmaz diye büyük eniştemin hediyesi olarak gizlice soktum çantama.

Almanyanın Avrupa kültürü içindeki farklılaşmasında Luther'in katkısı varmı?

Avrupa Yunanda başlayıp M.Ö. Onuncu yüzyıla kadar gidiyor. Yunanın devamı Romadır. Değişip farklılaşsa da, Yunandan alınan değerler devam ediyor. Roma'nın devamı da Latindir. Latince konuşuyorlar ve kavim olarak İtalik deniyor. Roma devleti, M.Ö. Üçüncü yüzyıldan itibâren müdhiş yayılıyor, İtalik olmayan kavimleri boyunduruğuna alıyor: Fransada Galyalılar, Portekizde İberikler, Filistin. Bütün Akdenize çepeçevre el koyuyorlar ve bin yıl gibi çok uzun bir süre hâkim kalıyor. Bin yıl, Avrupa kafasında bir ölçüdür. Hırıstıyanlıkta kıyamete yakın İsâ'nın mukallidi, yânî Deccal gelecek ve herkes onun İsâ olduğuna inanacak, bunun hükmü de bin yıl sürecek. İnanç böyle. Sonra Mesih gelip Deccal'i yendikten sonra dünyada cennet hayatı başlayacak. Onun dönemi sonunda kıyamet

kopacak ve kimileri cennete, kimileri de cehenneme gidecek. Mahkemeikubra kurulacak ve Tanrı yargılayacak.

Bu inanç Romadan geliyor. Avrupa kafasında Roma bir nirengi noktasıdır. *Kitâbımukaddes*te Roma diye geçer. Kaysar, "Allahın hakkı Allahın, Kaysar'ın hakkı Kaysar'ın"[5] diyor ve bu aşamada sıyâset ile dini ayırıyor. Bizde de İskender tasavvuru vardır. Meselâ zülfikâr İskender'e nisbet edilen bir kılıçtır. Hz. Ali de bu çift ağızlı kılıcı taşır. "İki âlemin hükümdarı", yânî "hem Rumelinin hem Asyanın hükümdarı" diye geçer *Kur'ân*da.[6] Orada Zülkarneyn'le kastolunan İskender'dir. Avrupa kafasında İskender değil de hep Kaysar ve Roma vardır. Biz de Avrupanın etkisiyle Romaya Rum diyoruz. *Kur'ân*da da geçiyor.[7] Roma ile Farslar —Arapcada P olmadığından F okunuyor— çatışıyorlar ve ilk Müslümanlar Romayı Farsa tercih ediyorlar. Farslılar zâten Araplardan pek hazzetmezler, hâlâ da öyledir. Araplarda en nefret ettikleri adam Hz. Ömer'dir. İranda "adım Ömer" derseniz yandınız; Ali derseniz de yere göğe koyamazlar.

Latinlerin Avrupaya hâkim olduklarından bahsetmiştik. Germenleri ele geçiremiyorlar ve onları barbar, vahşî ve yabanî olarak vasıflandırıyorlar. Germenler bir devlet kurmamışlar ve konargöçer yaşıyorlar. Tipleri de farklı, Latinler gibi karagözlü değiller; renkli gözlü, dev boylu, sarışın adamlar. Germen ülkesinin kuzeyinde deniz var. O yüzden

denizde de karada da yaşayabiliyorlar. Hattâ daha sonra denizde yaşayanlara "Viking" denmiştir. Romayla aralarında hep bir sürtüşme yaşanıyor. Önce Latinler, Romalılar bunları alt ediyor. Konargöçer savaşçı adamların —ki Türklerde de öyledir— en büyük derdi namustur ve namus kadından sorulur. Romalılar Germen ülkesine dalıp kadınların ırzına geçiyorlar ve bu dehşet bir tepki uyandırıyor. Kimse ırza geçilmeği sevmez, ancak bazı milletler buna büsbütün duyarlıdır.

M.Ö. Dokuzuncu yüzyıllarda ilk defa Germenler, Romalıları Almanyanın kuzey batısındaki ormanda perîşân ediyorlar. Romalılar, Türklerde olduğu gibi — işimiz Bizans ve Arap ordusunda v.s. hep asker olmaktı— bunları lejyoner olarak alıp başkalarına karşı savaştırıyorlar. Sonra zamanla Germenler orduda yükseliyor ve Roma'nın sinir uçlarına değin nufuz ediyorlar. Nihâyet Roma'nın varlığına son veren bir Germen beğidir, M.S. Beşinci yüzyılda Germenlerin bir kolu olan Vizigotlar Romayı ele geçirir ve son verirler. Istanbul merkezli Doğu Roma devam eder.

Roma yıkılınca Germenler Avrupayı sel gibi basıyorlar. İtalya, Fransa, Portekiz, hızlarını alamayıp Kuzey Afrikaya bile iniyor, bir kol İngiltereyi ele geçiriyorlar. İşler tersine dönüyor ve Romalılardan intikam alıyorlar. Puta tapan bu adamlar, Roma topraklarına girince Hırıstıyanlıkla tanışıyorlar. Aynı Türklerin İslâm topraklarındaki Müslümanlaşması gibi. Hırıstıyanlıştıkca da Roma kültürü bunlara sırâyet

ediyor. Hırıstıyanlık Roma damgası taşıyor çünkü. Her şeyden önce *Kitâbımukaddes* Latince. Latince bilenler *Kitâbımukaddes*i okuyabilir; halk bilmiyor, papazın ağzına bakıyor. Papaz da Roma'nın temsilcisi. Bu öfke yüzyıllar boyu birikiyor ve nihâyet Luther'in ıslahat programıyla 1500lerde infilâk ediyor. Oradan Germenlerin Avrupası başlıyor ve Almanların başını çektiği yeni bir Avrupa gündeme geliyor.

Eski Avrupadaki din Katoliklik ve dayandığı kültür Roma esâslıydı. Onun da öncesinde Yunanlılık var. Ortaçağda Katolik kilisesinde Yunan etkisi az mıktarda da olsa yok değil. Avrupa kadar anlaşılması zor ikinci bir olay gösteremezsiniz. Bu derece renkli, kavgayla karışık, mücâdeleyle geçen bir tarih sürecine tanık olmuyoruz. Asyada bu kadar karmaşık bir hâdise cereyân etmez. Afrikada zâten böyle bir durum yok. Amerikada medeniyetler var, ama tekdüze. Her şeyden önce Ortaçağda ruhban ile ruhbanolmayanın bitmeyen bir çekişmesi söz konusu. Daha önce de bahsetmiştim, ruhbanolmayanın kendi içinde bir sınıflaşması var: Asilzâdeler, zadegânlar, rençber, asker ve nihâyet köleler. Bir de, bunların arasında mekik dokuyan Yahudi azınlık. Ortaçağ sonunda da Roma'nın varisi Fransada derebeğler ile asilzâdelerin karışımından kentsoylular ortaya çıkıyor.

İtalya, Fransa ve Ispanya Roma'nın meşru vârisleri. Bunlar halk Latincesi kullanıyor ve ondan da anadilleri doğuyor. Almanlar bu gidişe geç bir saatta katılıyorlar ve

yabancı kalıyorlar. Daha önce o kültürle tanışan başka Germen toplumlar da mevcut. İngilizler, Fransız istilâsıyla büyük ölçüde kabuk değiştiriyor ve Latinleşiyorlar. Felemenkler de benzer durumda. Almanlarsa farklı bir istikâmette, Luther isyânıyla değişik bir yöne sapıyorlar. Almanların Ortaçağdan kalma tasavvufa benzer güçlü bir mistik damarları var. Bu damar Yeniçağda felsefeyi de çok etkiliyor ve buradan idealisme geçiliyor.

Heinrich Heine Alman edebiyatının, dinin, kültürün ilk defa Luther'le şekillendiğini söylüyor.

Filosoflar radara benzer; serseri mayın gibi dolaşan değerleri toplayıp bir düzene sokarlar ve sistem dediğimiz akla dayalı bir düzen kurarlar. Almanlarda bunun başını Luther çeker. Luther bir din kurucusudur; kayda değer bir filosof, önemli bir şair ve bestekârdır. Bahsettiğiniz yazar Yahudi ve Almanları sevmiyor; Luther de Yahudileri sevmiyor, hattâ Yahudi aleyhdarı. O kadar ki doğrudan bir Yahudi aleyhdarlığını görmediğimiz Kant'a bile atfediyor bunu.

Almanların farklı bir istikâmete yöneldiğini söylediniz. Bu anlamda Türk tarihi ile Alman tarihi arasında da kültürel açıdan parallelikler var.

İkisi de benzer coğrafî şartlardan, soğuk bölgelerden geliyor. Onun yarattığı tasavvurlar ve yaşama tarzları bakımından benzelikler var. Bizim kadar uzun boylu göçmemekle berâber göçerdirler. Kendilerine yabancı gelen muhite intisâb edip Hıristiyan Roma Latin

dünyasına giriyorlar. Biz önce İran coğrafyasına, daha sonra da Araplara. Önce bir Araplarla tanışmışız, fakat kısa sürmüş. Asıl Orta Asyadan başlayarak içinden yetiştiğimiz ve bizi çok belirleyen bir İran dünyası var. Farslar dışarıdan İrana gelenleri soğurmuşlar, içlerinde eritmişler. Biz de Fars kültürüyle çok fazla yoğrulmuşuz ve Almanların Roma düşmanlığı gibi bir Fars düşmanlığı geliştirmemişiz hiçbir zaman. Mustafa Kemâl'in devrimleri Farslılığımızı da soymuştur, dolaylı olarak Türklüğü de unutturmuştur.

5 Luka, 20: 25; Markos 12: 17.

6 Kehf Sûresi, (18) 83 – 110.

7 Rum (30) 2 – 6.

DEVAMSIZLIK GÜNLERİ

Almanyadan döndükten sonra lise dönemi nasıl geçiyor?

Lise yılları çok çalkantılı geçti. Lise birde kız arkadaşımız sınıf mümesillinin iltimâsına rağmen devamsızlıktan çaktım. Yoklama, bazen hoca gelince, bazen de gelmeden yapılıyor. Hoca gelmediğinde var yazıyordu beni. Aslında o da çok büyük bir tehlike; hoca sorsa, sözlüye kaldırsa yokum. Yirmi sekiz gün devamsızlık sınıfta kalmağa yol açıyorken, ben otuz iki gün gitmemiştim. O kadar günü idâre edemedi arkadaşlar. Okuldan kovulma durumum oldu da, yine rahmetli coğrafya hocam kurtardı. Babam beni okuldan alacaktı, sağolsun o cevâz vermedi. 1967de, nasıl olduysa yirmi yaşında mezun oldum. İnanılmaz bir olay!

Ortöğrenimimde dört yıl kaybım vardı. Mezun olduktan iki yıl sonra üniversiteydim. Bir yıl da öyle gitti, ettimi beş. Üniversiteye girdikten sonra, birden ikiye geçerken bir ara daha verdim, altı. Toplam altı yıllık kayıp. Bırakın üniversitede kalmağı, üniversiteye gireceğimi bile düşünmediğimden, bu kayıplar

dokunmadı bana. Çok sonra kariyeriçin bunun nice önemli olduğunu farkettim. Üniversite askerlik gibi bir sıradüzenine dayalı bir kurum ve belli bir yaşta gerekli rütbeyi almadığınızda eziliyorsunuz. Sizden küçük olanlar üstünüze geçiyor, ensenizde boza pişiriyorlar. Buna rağmen yaşıtlarıma oranla erken profesör oldum, kırk yaşındaydım. Demekki o altı yılı kaybetmeseydim, otuzdördümde olabilirdim ki, bu, rekor olurdu.

Devamsızlıktan kaldığınızı söylediniz. Okulu kırıp ne yapıyordunuz?

Çoğu kere Türk Dil Kurumunun kütüphânesine gidiyor, orada dil çalışıyordum. Eski Türkce yânî Göktürkce, Eski Uygurca dilbilgisine yahut öbür Türk dillerinin sözlüklerine bakmakla meşğûldüm; oranın kütüphâne kurdu olmuştum. Onun dışında daha önce bahsettim, gecekondulara gidiyordum. Ankaranın Bentderesinde, tabirimi mazur görün, bir genelev vardı, orası çok ilgimi çekiyordu. Arkadaşım, kale gibi etrâfı duvarla çevrili müstakil evlerden birine abone olmuştu. Muntazaman gidip oradaki kadınlarla sohbet ediyordu. Bana bundan bahsedince "beni de götür" dedim. Kışa denk gelen bir Ramazan günü gittik. Ankara çok soğuktu. O zamandan hâfızama sirkemsi ekşi bir koku kazınmış. Odada bir soba vardı —o günlerde başka türlü bir ısınma biçimi yoktu zâten— ve üstünde fasulye pişiyordu. Onun kokusuydu belki hatırladığım.

Ramazan nedeniyle işleri yoktu. Bir mama, üç, dört de fahişeyle sohbet ediyorduk. Hayatımın en anlamlı

sohbetlerinden biriydi, âdeta mülâkat gibiydi. Orada dinlediğim hikâyelerin hüznünün haddı hesabı yok. Beğeniyor ve şefkat duyuyorlardı; garip bir ilgi yahut sevgi karışımı edâyla yaklaşıyorlardı. Hiçbir vakıt sohbetlerimize, ne onlar tarafından bana, ne de benden onlara yönelik cinsî durum veya bir cazibe karışmadı. Ama arkadaşım daha sonra oradan bir kadınla gizlice evlendi. Çok iyi bir aileden geliyordu, babası büyük bir kuruluşun müdürüydü. Bir kızları dünyaya geldi. Bu derece fedâkâr, son derece adam gibi bir kadın görmedim; namus âbidesiydi adetâ. Esâsında bütün kadınlar öyle değilmidirler? Kadının bozuğuna pek rastlamadım, hep her türlü pisliği erkekte görmüşümdür.

Arkadaşım komunist olduğundan, 12 martta tutuklandı ve akla havsalaya gelmeyecek işkencelerden geçirildi. O hapisteyken, 1971de evlendikten hemen sonra Yalova üzerinden Bursaya gittiğimizde, şok verdiklerini, fecî dayak attıklarını çocukluktan ve okuldan arkadaşım babadan komunist Tahsin'den öğrenmiştim. Hattâ çıktıktan sonra bir süre kısırlaşmış, verilen elektrikler yüzünden erkekliği sükût etmiş. Arkadaşım o sıra Bursada Ahmet Vefik Paşa tiyatrosunda görevliydi, tiyatro okumuştu Dil Tarih Coğrafyada. Genelevdeki kadınla evlenen arkadaşımın da yakını, yoldaşıydı; onu mahkemeye götürüp getirmiş. Orada o sıra askerliğini yapıyormuş, jandarma. Dediğine göre, karısı o hapisteyken arkadaşımıza bakıyor, saçını

süpürge ediyor, kızlarını yetiştiriyormuş. Çıktıktan sonra da bir süre iş bulamadığından, kadın hizmetcilik, ayak işleri yaparak evi geçindiriyor. Ailesi affetmişse onlardan da yardım almış olabilir o sıra, bilemiyorum.

YEDİNCİ BÖLÜM
GERÇEĞİN DAYANILMAZ HAFİFLİĞİ

İstanbul 1967

ANKARADAN KAÇIŞ

Lise bittikten sonra nasıl şekillenmeğe başladı hayatınız?

1967de liseyi bitirdim ve Ankara felâketinden kurtulmak üzre koşar adımlarla Istanbula geldim. Babam üniversite giriş sınavlarıçin yüz lira verdi. Serseri arkadaşlarım "sen okuyamazsın, liseyi bitirmen bir mucize, gel bu parayı ezelim" dediler. Öyle de yaptık; girmedim sınavlara. İyi bir paraydı o zaman. Güzel Sanatlar Akademisindeki resim sınavına girdim sonra. Sınavda Galata köprüsünün tezyinini çizdirdiler. On bin kere geçmişimdir Galata köprüsünden, dıkkatımı çekmemiş. Sınava yüz kişi girdik ve bir kişi kazandı, yeni Karstan gelmiş bir delikanlı. Şu dıkkata bakın!

O yıl bir de, Beyrut Amerikan Üniversitesinin açtığı sınava altı arkadaş girdik. Çok beklenmedik bir şey oldu ve sınavı kazandım. Sınavlarda hep çakmak üzre şartlanmış bir adamdım, nasıl olduysa bunu kazandım. Gitmedim. Birincisi, Amerikan üniversitesi diye. Peki, niye sınavına girdim? Nasıl olsa kazanamam mülâhazasıylamı? İkinci etken, annem yeğinlikle karşı

çıktı. Niye? Orada beni bekleyen Ürdünlü kız arkadaşımdan dolayı —o, Doğu Kudüste liseyi bitirdikten sonra Beyruta üniversitede okumaya geldi, bir yıl sonra da Londraya gitti; öğrenimine orada devam etti. Filistin asıllı Arap kız arkadaşım vardı. Ürdüne de onuniçin gitmiştim. Ammanda beni Ankaradan arkadaş olduğum bir Ürdünlü karşıladı ve binekarabasıyla Kudüse götürdü —az önce bahsettiğim hanımkızı okulunda ziyârete.

1967 haziranında savaş patladı. Filistin (Batı Şeria, Golan Tepeleri, Sinâ) Israilin eline geçti. Ürdünde (Doğu Şeriada) olduğu üzre Ankarada da Filistini kurtarmak üzre Filistin Kurtuluş Örgütü kampları kuruldu. Bunlardan birine ben de katıldım. Ortadoğu Teknik Üniversitesi arazisinde savaş eğitimine tâbî tutulduk. Oradaki Filistinli talebelerden Arapca da öğrenmeğe başladım.

Türkiyedeki sol ve sosyalist kesim...

Hepsi oradaydı. Deniz Gezmiş ziyârete geldi; talimde görmedim. Sinan Cemgil, Cengiz Çandar gibi tanınmış kişiler Türkiyedeki düzeni değiştirmek üzre talimlere geliyorlardı. Benim derdim tamamen özel ve öznel bir olaydı, ideolojik bir yanı yoktu.

Aileniz biliyormuydu tüm bunları?

Hayır. Yapıp ettiklerimin yüzde birinden haberleri yoktu.

Onlar Ankarada, ben Istanbulda. Beş parasızım. Önce bir çocukluk arkadaşımın evinde, sonra hukukta okuyan

ve nihâyet tıp talebesi bir arkadaşımda kaldım. Sabah evden çıkıyorduk, bunlar fakülteye gidiyorlar, bana da beş lira veriyorlardı, bütün günümü bu parayla geçiriyordum. Salı pazarına, Karaköye yanaşan gemilere teker teker çıkıp iş soruyordum. İş miş bulamayıp akşam döndüğümde tıp okuyan İlhami'nin —rahmetli, güzel yemek pişirirdi— yaptığı yemekleri yiyordum. Böyle altı, yedi ay geçirdim. Kepâzelik, bir rezillikti. Üniversiteye bir yıl gitmedim, okumayacaktım. Norvec'e hayrandım ve hiç görmediysem de oraya gidip kaptan okuluna kaydolacaktım.

Sonra bizimkiler Istanbula taşındılar. Babam hiçbir zaman sormaz, nasıl olduysa soracağı tuttu, "gemilerde iş bulabildinmi?" dedi. "Bulamadım" dedim. Bunun üzerine ilk defa elini taşın altına soktu, eski bir arkadaşı armatör Sıtkı Koçman beği aradı. Rahmetlinin Koçtuğ adında gemi şirketi vardı. Onun Milas I gemisinde beni işe alıp teleks memuru ile tercüman olarak istihdâm ettiler. Benim derdim Norvec'e, Osloya varmak, gemiden kaçıp kaptan okuluna kaydolmaktı.

ÖLÜM KORKUSUNA AŞILANMAK

Gemiyle çıktınız yola...

Gemiyle çıktık yola, fakat sandığım gibi öyle "göklere bakıp yıldızları seyret, limandaki aşkını düşün!" gibi romantik bir olay değilmiş bu. En zor ve tatsız işlerden biri aslında. Bir kere çok can sıkıcı. Günlerce sudasınız, bir şey görmüyorsunuz. Atlas denizine çıktıktan sonra yakalandığımız fırtınalarda istediğiniz kadar ateist, deist, bilmem ne olun, takla atarak Allaha sığınıyorsunuz. Biskay körfezinde yakalandığımız bir fırtınada dalga, karşıdan boz bir duvar gibi geliyordu üstümüze. Geminin kaptan köşkü yirmi metre kadar vardır ve o dalga köşkün üstünden geçiyordu. Demek bir otuz metre kadardı yüksekliği. Korkunçtu, anlatılması imkânsız. Hâlâ aklımda, sırtımdan soğuk terler boşanıyordu. Ölümle ancak bu kadar burun buruna gelinebilir! Gerçi ölüm korkusunu daha üst seviyede Afganıstanda yaşadım, aşılandım ölüm korkusuna.

Çok gençtim, geminin çocuğu gibiydim. Adamların yüzde doksanı, kaptan dâhil Doğu Karadenizliydi,

özellikle Rize ve Trabzonlu. Bu mürettebâtla Istanbuldan çıktık, Yunanıstanın güneyinden Pelleponesten, Mesina Boğazından geçip Napoliye geldik. Napolide demir attık. Mal indirip bindirdik. Orada küçük bir liman lokantasında oturuyordum. Boştu. Pizza yiyordum. Kapıdan yapılı, çok yakışıklı, üniformalı bir beğ girdi. Beni orada tek başıma görünce selâm verip yanıma oturdu. Bir Amerikan gemisinın süvârisiymiş. Güngörmüş adamlar yeniyetme gençlere ilgi duyarlardı, oğlu gibi falan görüyorlar herhâlde. Ne yaptığımı sordu, anlattım. "Bu iş sana göre değil, ipsiz sapsız köprü altında büyümüş çocuk yapabilir de, sen yapamazsın. Geldiğin aile ve çevre buna izin vermez. Üç, beş gün iyi gider. Yaşarsın, dünyayı görürsün v.s. Sonra gün gelir, bir arkaplana ihtiyâç duyarsın. 'Kimsin, necisin?' diye sorarlar, 'arkam sıfır' cevabını verdiğinde seni çöp diye bile kullanmazlar" dedi. Hayatta en önemli sermâye tecrübe. Genç insanın en büyük zaafı da tecrübesizlik. Hayâlin ne kadar güçlü olursa olsun, tecrübe sâhibi olan kişinin tavsiyeleri bir kulağından giriyor, öbüründen çıkıyor. Vedâ zamanı geldiğinde "genç adam, yerinde olsam Avustralyaya göçerdim. İstikbâl Avustralyada" diyerek ayrıldı. Bunu bir Amerikalı söylüyor.

Sonra Napoliden çıktık, Marsilyaya geldik. Bunlar düzenli seferler değildi, nerede yük çıkarsa alıyordu. Şirket bu durumda süvârisine güveniyor. Nihâyetinde adam yalan söyleyip "falanca yere dümdüz gittim, bi'yerlerden yük almadım" deyip bütün parayı cebine

indirebilir. Limandan çıkarken, bir de teslim ederken para alabilirsiniz. Genellikle biz peşin alıyorduk. Bunlarla ilgili bütün iletiler teleks memuruna gelir, demekki hepsi denetimimden geçiyordu. Tıkır tıkır yazıyordu teleks makinası, tercüme ediyordum. Marmaris ile Istanbuldan yüklediğimiz malları Hamburga götürecektik. O arada başka yerler, fırsatlar da çıkabiliyor. Meselâ Marsilyadan gelen haber üzerine Napoliden aldığımız yükü Marsilyaya bıraktık. Bizim gemiciler serseri adamlar olmakla birlikte, öbür ecnebi gemiciler mesâbesinde değillerdi. Doğu Karadenizliler ve bir yerde din terbiyesi almışlar. Her nice içseler de bir dayanışma ortamı sağlanıyordu. Çocuk gibi gördüklerinden, beni kafakola alıyorlardı. Kaptan sürekli "buna dıkkat edin, başına bir iş gelmesin" diye tenbih ediyordu. Süvâri Trabzonluydu: Ali Ulvi beğ. Kısa boylu, yuvarlak, eğri bacaklıydı; şeytanî bir sakalı vardı. Ağzından pipo düşmezdi, hastalıklı bir pipo tüttürücüsüydü. Benim pipo hastalığım da babamın dayatmasıyla on yedi yaşında başladı. Sıgara içmeyeyim diye piposunu vermişti.

24 aralıkta Hamburgdaydık. O günlerde Almanya henüz yoksuldu. Savaşın üstünden yirmi iki yıl geçmiş. Savaşta şehrin yüzde doksanı yıkılmış. Hamburg hâlâ harabeyle doluydu. Almanların en iç yakıcı yortusu Noeldir. 24ünü 25ine bağlayan gece. Hamburg kar altındaydı. Bana çok boş, loş ve ıssız gelmişti. El, ayak çekilmiş vaziyetteydi. Bizimkilerin haberi yoksa da,

bütün Hamburg Noel yortusundaydı. Almanyada Noelde eğlenilmez. Başka yerlerde, Fransada çıkarlar, içerler, dans ederler. Amerikalıların hiçbir şekilde böyle bir anlayışı yoktur. Almanya zâten karasevdâlı bir millet! Bu, Noelde daha bir katmerleşir; içeri, iç âleme, evlerine çekilirler. Bu bir aile yortusudur. Ocak başında toplanılır, şarkılar söylenir. İç karartıcı şarkılar, eğlenceli olmayıp ağır, hüzünlü, hicrânlı bir hava eser ortalıkta.

Hamburg limanı içerlektir, iskeleler ırmak kenarında. Biz de dışarı, suya doğru uzanan bu iskelelerden birine yanaşmıştık. İskelenin solunda bizimki, sağında da bir Rus gemisi bağlıydı. Rus gemisi ilgimi çekti. Rusya o günün Türklerine korkulu ruyâ ve kapalı kutu gibi gözükürdü. Gözümü gemiye dikmiş seyrediyordum. Orada öyle durup aptal aptal bakarken, omuzuma bir el dokundu. Bir döndüm, benden biraz daha yaşlı —ne bileyim, ben yirmimdeyim ya, o da olsun yirmi altı, yirmi yedi filan— boyu boyumda, sarışın, geniş omuzlu, ak pak yüzlü, soğuktan yanakları kızarmış, mâvî gözlü, yakışıklı bir adam. İngilizce "ne ediyorsun?" deyince ödüm koptu. "Hiiiç; ufka bakıyordum" dedim. "Buradan ufku göremezsin, bizim gemiyi seyrediyorsun değilmi?" diye sordu. Orada anladım ki adam Rus. Tamam, KGB şimdi beni enseleyecek. "Sen yandaki gemidensin herhâlde, Türksün. Gel bizim gemiye, sana çay ve votka ikrâm edeyim" dedi. "Yok, vaktım yok" falan dediysem de, "gel işte, biraz lâflarız" diye ısrar etti. "Bunlar beni

kaçıracak herhâlde" diye aklımdan geçiriyorum. Çocukluğa bakın, niye kaçırsınlar ki? Bir tarafta da merak var: "Acaba neye benziyorlar?" Rus, uzaydan inmiş yaratık gibi bir şey. Hey Allahım şu dangalaklığa bakın.

Sonunda çıktık. İçerisi gâyet güzeldi, loş ve iyi ısıtılmıştı. Ruslar dost canlısı, keyifli insanlar, en önemlisi içip içip şarkı söylemeleri, şiir okumaları. Gemiciler içeride kafayı çekiyorlar, bana da "votka içersin değilmi?" dedi, "hayır" dedim. Doğrusu dinî sebepten filan değil, düpedüz korku belâsı: Beni sarhoş edip kaçırırlarsa korkusu. Hep sıkıştıkca din sıyâsete âlet edilir ya, ben de yine çıkışı dini sıyâsete âlet etmekte buldum: "Dinim yasaklıyor bunu" dedim. Semâverde pişmiş çay getirdiler. Oturduk, sohbet ediyoruz. Adam Leningrad Üniversitesinde tarım mühendisliğinde okuyormuş. Babası oranın semtlerinden birinin Komunist Partisi başkanı. Aksi takdirde Rusyadan çıkamazsın. İşte Yuri de atasının makamı sâyesinde yurtdışına çıkabiliyor. Her yaz gemilerde iş bulup gidiyor. Rusların en büyük derdi, Rusyadan çıkmak.

Bir keresinde balıkcı gemisiyle Kuzey Buz denizindeki limandan ayrılmışlar. Belli bir kota bildiriyorlar: "Şunca ton balık tutacaksınız" diyorlar. Atıyorum, diyelim ki, üç ton. Kota doldurulmadıkca limana dönemiyorsunuz. Üç denmişse üç. Rakamı tutturmağa çalışırken deniz donuyor, orada mahsur kalıyorsunuz. Yiyecek, içecek yok. İmdat gemileri gönderiliyor, buz kıranlar falan.

Kurtarılıyorlar, ama büyük paralara patlıyor, kaptan ağır cezaya çarptırılıyor. Bu tabii tayfa. Bir sonraki yıl tekrar çıkıyorlar. Bu sefer de verilmiş kotanın üstünde balık tutuyorlar. O da olmaz. Fazlalık denize atılıyor. "Peki" dedim, "balıkta fosfor var, gübre olarak kullanılsa" dedim. "Seni Sovyetlere birinci sekreter yapmak lâzım. Bu bizimkilerin aklına gelmez. Gübre olarak kullanılmasa da yenebilir. Buzhâneler ancak üç tona göre ayarlanır, kalan bozulur" dedi. Her şey kalıplaşmış durumda, kalıbın dışına çıkamıyorsunuz. O olaydan sonra bu artık bir daha balıkcı gemilerine talim etmiyor, yük gemilerine başvuruyor. İşte böylece Hamburga vâsıl oluyor. En fazla Hamburgda kaldık, üç gün. Sonra oradan hareket ettik, ver elini Oslo, 28 aralık 1967.

KAPTANLIK HAYÂLİNE VEDÂ

Oslo nasıldı?

Sabah saat altı sularıydı, karanlıktı ortalık. Altı ay gece, altı ay gündüz orada ve en karanlık dönemi aralık sonu. Fakat şehir kardan ışıl ışıldı, elektrikten değil. O zifiri karanlığın ortasında beyaz bir hayâlet, bir siluet, nefis bir görüntü. Her zamanki gibi önce gemi yanaşıyor. Ama çok erken olduğundan yükler hemen indirilemiyor. Süvâri ve birinci zâbitle gerekli hesap kitapları yaptıktan sonra sekiz gibi indim gemiden. Boşaltım 10da yapılacaktı sanırım. "Gidin, biraz kafayı çekip gelin" diye izin verdi. Bunların hepsi yine bir meyhâneye girdi. Şehir boştu, kimse yoktu ortalıkta; her yer kar, buz. Oradan sıyırdım, gidiyorum; kaptanlık okulunu arayacağım ve başvuracağım. Tanımadığım bir yer, soğuk, kış, tek başınayım. Yarı yoldan döndüm, yapamadım. Okulu bulamadım değil, aramadım bile. Hâlbuki adamlarla daha önceden mektuplaştım ve adreslerini gönderdiler. Lise sonda iki elçiliğin kapısını aşındırıp durdum: Hint ve Norveç.

Niye Norveç?

Orayı gözüme kestirmiştim, yerleşmeği düşünüyordum hattâ Norvec'e. Bende hep soğuğa ve kuzey ülkelerine büyük bir arzu vardı. Her zaman. Belki annemin mirasıdır, bilmiyorum. Annem kışı çok seven bir insandı. Ağaca, ormana tapan bir yaratıktı. O bana da intikâl etmiş görünüyor. Böyle puslu, sisli, soğuk iklimleri severim. Norveç bir bakıma bunu canladırdı gözümün önünde. Çok denize açık bir memleket. Zenginliği hiç sevmem, servet düşmanı bir adamım; belki doğuştan komunistim. İsvec'e de gidebilirdim, fakat çok zengin bulduğumdan gitmedim. Avrupada da tek sevdiğim ülke Norveçti. Norveç de yoksuldu o vakıt, balıkcılıkla geçiniyordu. Savaşta Alman işğâline uğrayıp ağır yıkılmıştı. Edebiyatına da hayrandım. Hamsun, İbsen, Johan Boyer... bunları yuttum. Hep balıkcı insanlar, yoksulluk, geçim sıkıntısı...

Bütün hayâliniz deniz kaptanı olmaktı. Sonra gitmediğinizden dolayı pişmanlık duydunuzmu?

Osloya giderken ikircikli bir hâldeydim. Okurmuyum, okumazmıyım, girermiyim, girmezmiyim, emin değildim. Diğer bir isteğim de, Hindıstanda felsefe okumaktı; ünlü şair Rabindranath Tagore'un Santiniketan'daki Visva Bharati Üniversitesine yahut Osloda kaptan okuluna yazılacaktım. Her ikisinden de icâzet almıştım. Babam, hastalanırım diye Hindıstana gitmemi hiç istemedi. "Orada veba olmak istiyorsan git" dedi. Âşıktım oysa Hindıstana. "Hindıstan" diyordum,

başka bir şey demiyordum. Onun yüzünden Bengalce öğrenmeğe kalktım. Sonra bana bir İngiliz hocam "Hintte felsefe olmaz, bilgelik var" dedi. Bugün tabii ki felsefe var Hindıstanda. Ama bizim etkimizle girdi.

Bütün tutkunuza rağmen geri döndünüz.

Evet, geri döndüm. Korku belâsı! Varlık korkusu, "tek başıma burada ne yaparım?" korkusu... Gençliğimde, özellikle bir kadının himâyesi olmadığında, kadının bakımından, şefkatından yoksun kaldığım yerde müdhiş bir korkuya kapılırdım. "Başıma bir iş gelirse benimle kim ilgilenir? Erkekten hayır gelmez" diye düşünürdüm. Etrâfımda bir alay erkek olsa da, bir yere girdiğimde, işim olduğunda, nerede kadın varsa oraya yöneliyorum. Erkeklerle kesin kanlı bıçaklı oluruz. Kadınlardan tersleyen olmadımı, olduysa da az. Onlar da erkek tipli kadınlar. Zâten erkek tipli kadınla, kadın tipli erkekten nefret ederim.

Bunu çok gördüm ve yaşadım çünkü. Marsilyaya vardığımızda, bir batakhâneye girdik. İçeride yuvarlak masalar, iskemleler var ve habire içiliyor. Dünyanın dört bir köşesinden adamlar, herhâlde hepsi denizci. Solumdaki masada beş yahut altı kişi çok gürültü yapıyor. Fransızcadan bozma, Kreyol dedikleri İngilizce, Fransızca karışımı melez bir dil kullanıyorlardı. Birara dönüp baktım. Dönmemle dehşet bir gürültüyle tabanca patladı. Orada oturan kapkara, zencinin de karası, parlak, siyah bir adamın alnından birden havuz fıskıyesi gibi kıpkızıl kan fışkırdı. Bir adamdan bu kadar kan

nasıl fışkırabilir? Aklım almadı. Bu olay yaşanır yaşanmaz bizimkiler hemen ayağa fırladılar. Çoluk çocuğum ya, hemen kolumdan tuttular ve kapağı dışarı atıp hızla olay mahallinden uzaklaştık. Sonra polis, jandarma falan gelir, başımız belâya girer diye... Kaptanımız da sertti, Ali Ulvi beğimiz, çarkıfeleğimize tükürür, hele beni de oraya götürdüklerini öğrenirse hepsinin canına ot tıkardı. Hayatın ne kadar ucuz olduğunu gördüm orada.

Sonra gemiye döndük, boşaltma işlemleri bitti ve 29unda Oslodan ayrıldık. Oradan Bremene ve Rotterdama uğradık, Rotterdamdan aşağıya doğru indik, oradan da Istanbula. Ailem denize açıldığımı biliyorduysa da, kaptanlık okulu hayâlimden haberleri yoktu. Zâten yapıp ettiklerimin yüzde sekseninden haberdar değillerdi. O Filistin davası v.s. Hep dua etmişimdir: "Anneme, babama verdiğin gibi bir evlât verme bana" diye. En büyük derdim bu olmuştur. Çok üzdüm onları. Belki de babamın erken ölümü benim yüzümdendir, kimbilir. Bana benzeyen çocuklarım olsa hapı yutmuştum.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1970LER ZORLU SEÇİM FELSEFE-BİLİM

Felsefe-Bilim ıstılahının ilk ortaya çıkışı,
Fırat Üniversitesi 1983

ÜNİVERSİTEYE İLK ADIM

Deniz seyâhatı bitti...

Oslodan dönüp buraya geldikten sonra üniversite sınavlarına girdim. Tıp, hukuk ve felsefeyi kazandım. Çocuk oyuncağıydı o zaman, bugünle kıyaslanmayacak derecede kolaydı üniversiteye girmek. Altı, yedi üniversite vardı toplam, başvuran da çok değildi. Felsefe okumağa karar verdim, ama yanında tıp da okuyacaktım. Rahmetli İlhami "tıbba girme, altı yıl okuyacaksın, dört yıl da felsefe, etti on yıl. Zâten hekim olmayacaksın. Sen iyisimi biyoloji oku" dedi. Beni, bir de, kan tutar. Nasıl vaktıyla coğrafya hocam beni felsefeye sevkettiyse, o da biyolojiye yöneltti.

Coğrafya hocanız sizi nasıl felsefeye sevketti?

Lise ikide yine neredeyse kovuluyordum okuldan. Orada hocam hayatımı kurtardı. Ondan sonra da devam ediyor tabii vukuatım. Babamın arkadaşları da "bu okumayacak, adam olmayacak, sen bunu meslek lisesine ver" diye sürekli ısrar ediyorlar. Zâten hiç istememişti oraya gitmemi. Artık istiâp haddını da aşınca beni

oradan almağa karar verdi. Temmuzdu galiba, birlikte Ankaradaki Gâzî Eğitim Meslek okuluna kaydettirdi. Bana "şunu yapacaksın, bunu edeceksin" diye gösterdiler. Duvar örenler, marangozlar... "İstersen üniversiteye gider mühendis bile olursun, gitmezsen de mezun olduğunda elinde bir mesleğin olur" dediler. Babam öyle istediğine göre yapacak bir şey yoktu.

Evrakımı almak üzre okuluma döndüm. Herkes yaz tatiline çıkmış, nöbetleşe birileri duruyordu orada. Üçüncü kata çıktım, nöbetçi müdür muavini coğrafya hocamdı. Hatice hanım apak saçını topuz şeklinde başının üstünde toplamış, sert görünümlü, evlenmemiş bir hanımefendiydi. Girdim yazıhâneye. Şaşırarak bana baktı, "hayrola, niye geldin?" diye sordu. "Hocam, babam beni buradan alıp Gâzî Eğitime yazdırdı; sizden evrakımı rıcâ edeceğim" dedim. "Vermiyorum" dedi. Öyle "niye vermiyorsun?" diye sorulmazdı o dönemde. "Babama ne diyeyim?" dedim. "Hocam evrakımı vermiyor diyeceksin" deyince "tamam" deyip kapıya doğru yollandım; tam gideceğim, "gel oğlum, sana bir şey göstereceğim" dedi. Pencereden daha alt seviyede bir binânın çatısını aktaran bir adam görünüyordu. "Bak, sen bunu yapabilecekmisin?" diye sordu. "Hocam, o adam da alnının teriyle kazanıyor hayatını" gibi bir şey söyledim. "Alnının teriyle kazanmıyor demedim ki. Gâyet tabii, alınteriyle kazanılan helâldir. Ama sen onu yapamazsın. Her insan belli bir işe, sanata göre yaratılmıştır, sen bu işi becerecek yaradılışta değilsin"

deyince biraz kötümser bir edâyla "ben ne işe yararım?" bâbında "ben ne yapabilirim acaba?" dedim. Dik dik bakıp "senden felsefeci çıkar" dedi. İlk defa orada kulağıma o biti kaçıran odur. Düşünmemiştim felsefe tahsilini.

Hiç kitap okudunuzmu felsefeyle ilgili?

Ağabeğimin elindeki bir, iki kitabı okumağa çalıştıysam da, hiçbir şey anlamadım. Kafamdaki denizci olmaktı, başka bir şey düşünemiyordum.

Hatice hocanızla görüştükten sonra eve dönünce ne oldu?

Akşam babam eve geldi. "Ne oldu, getirdinmi evrakı?" diye sordu. Gerine gerine "hayır" dedim. "Niye getirmedin?" dedi. "Hocam vermedi. İstedim, özellikle senin istediğini söyledim, ama vermedi. 'Babanın itirâzı varsa, gelsin beni görsün' dedi" diye de ekledim. Ben artık yalın kılıç gidiyordum, sırtımı dayamışım ya Hatice hanıma. Annem nasıl seviniyor, arkalarda bir yerlerde uçuyor. Müdhiş bir yeise kapılmıştı beni o okuldan alıp meslek okuluna verecek diye. Hatice hanımın bu fikri işledi. Söylemiştim, bu olaydan sonra velîm de oldu. Sonra yine bir halt yiyince bana kızıp beni bıraktı.

Felsefe seçimine aileniz ne dedi?

Geldim eve. "Ne oldu?" dedi babam. "Felsefeye giriyorum" dedim. Ya Rabb, gökler yarıldı. Öyle bir fırtına koptu. "Oğlum, adam olacak çocuk bokundan belli olur, adam olmayacak da aynı şekilde. Senin adam olmayacağın ta ne zamandan belliydi. Hep umdum, belki bir gün akıllanırsın diye ama, yok" dedi. "Niye?" diye

sordum. “Bu milletin tefekkürümü var da sen en üst katına çıkmağa hevesleniyorsun, ne luzumu var?” dedi.

Öyle, böyle, biyoloji ve felsefeye kaydoldum, fakat ağırlık felsefedeydi. Lise yıllarından itibâren çok ilgi duyduğum, yazılarını okuduğum, gözağrım, sevdiğim bir felsefeci vardı: Prof Dr. Nermi Uygur. Ona talebe olmak istedim ve onun yüzüsuyu hürmetine Istanbul Üniversitesi Felsefe Bölümüne girdim. O yıl talebe olayları patlak verdi. 1966 – 1967den itibâren vardıysa da, bu kadar şiddetli değildi. 1968de Süleyman Demirel ile İsmet Paşa bir seçim kanunu geçirdiler. Bunun sonucunda Türkiye İşçi Partisi meclise vekil çıkartamayınca komunistler sokağa döküldü. Bu parti soldan gelen tepkileri soğuran bir konumdaydı.

Türkiyenin en karışık olduğu bir dönemde başlıyorsunuz üniversiteye.

1960ların ikinci yarısı 1970lerin başları dünya, Türkiye ve benim özelimde bir kırılma noktasıdır. 1970ten itibâren Türkiyede olaylar çığırından çıkmağa ve neredeyse içsavaş şartları yaşanmağa başlandı. Üniversitelerde felâket çatışmalar çıkıyordu. Üniversite dört, beş ay kapanıyor, forumlar düzenleniyordu. Sıyâsetle uğraşmıyorsanız, sıyâsete bîgâne kalıyorsanız dayak yiyordunuz. Karşı taraftan zâten yine dayak yiyordunuz yahut öldürülüyordunuz. Aziz Nesin’in bir lâfı vardı: “Ne solcuyuz ne sağcı, futbolcuyuz” diye. O futbolcu tabir edilenler iki tarafca da eziliyorlardı.

Çok sonraları Tıp fakültesinde dersim vardı, kürsüde

duruyorum. Evrim ile Biyoloji Felsefesi dersleri veriyordum. Sağ tarafımda komunistler, sol tarafımda milliyetciler, ortadaki merdivende tüfeklerini omuzlarına dayamış askerler, öyle ders anlatıyordum. En önde de futbolcular, yânî ne sağcı, ne solcular vardı. Derse giriyordum, tam başlayacağım ders anlatmağa, sol tarafımdan milliyetciler komunistlere "sizin atanız maymundur" diyor, o da oradan cevap veriyor. Böyle bütün ders boyu birbirlerine lâf atıyorlar. Ders anlatmağa imkân yok. Çok akıllı çocuklar vardı, özellikle solcuların safında. Sağcılardan akıllısını pek görmedim. Esâs dersten sonra ders veriyordum. Dışarı çıkıyorduk, etrâfımı sarıp soru soruyorlardı. Onlardan biri müdhiş bir çocuktu. Sonra gazetede Sultanahmet meydanında boğma zinciriyle öldürdüğünü okudum.

1971de Ecevit ile Süleyman Demirel biraraya gelip bir Cumhurbaşkanı üzerinde anlaşamadılar. Meclisin en yaşlısı İhsan Sabri Çağlayangil vekâlet etti. Sola tepki olarak sağ doğdu. Önce bozkurtlar vardı, sonra ülkücüler. Eski solcuların bazıları Kürtcülüğe kaydılar. 12 mart sözde bütün bu sorunları bastırmağa yönelikti. Ortalık daha da karıştı, sonunda büsbütün infilâk etti. Darbe çok şiddetli geldi ve hemen temizlik hareketine giriştiler.

12 martın ardından komunistler daha bir gemi azıya aldılar. Ulaş Bardakçı başkanlığında bir hücre, Deniz Gezmiş başkanlığında bir başka hücre daha vardı. Sinan Cemgil de bunlardandı. Hepsi değişik fakültelerde

talebeydi. Israil Başkonsolosunu kaçırdılar, banka soydular. Cınâyetler başgösterdi. Daha önce rastlanmayan bir durumdu bu. Karşılıklı müdhiş bir kıyım... Türkiye, özellikle de Istanbul bölündü. Karışıklıklar çok arttı. Karışıklıkları çıkartanların bir kısmı, meselâ Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi idam edildi, bir kısmı da Ulaş Bardakçı gibi öldürüldü. Bir tek, Ertuğrul Kürkçü'nün nasıl kurtulduğu ayrı bir muammâ.

Onların idamında Amerikanın bir isteği oldumu, Türkiyenin içindemi gerçekleşti?

Türkiye içinde. Amerikanın umurunda değil onlar. Umurunda olan 12 martın gerçekleştirilmesiydi. Demirel bizim karasularını ve havayolunu, Mısıra gitmeleriçin Rus gemi ile uçaklarına açtı. İkincisi, Rusya Türkiyede ağır sanayi kurmağa başlamıştı. Mesele buydu; idam edersin, etmezsin, onları ilgilendirmez.

12 martta Demirel devrildi. Halk Partisinden bir hukuk profesörünü başbakan yaptılar: Nihat Erim. Erim, tipik Halk Partili memuru kafasına sâhip bir adam, son derece halktan uzak. Babam bütün hâli, tavrı, giyimi, kuşamıyla çok beğeniyordu onu. Televizyon çok yeniydi, bir tek siyah beyaz TRT vardı. Haberlerde Nihat Erim'i seyrediyoruz, baston yutmuş gibiydi. "Baston yutmuş sosyalist" lâfı da Mehmet Ali Aybar için çıkmıştı. İngiliz beğefendisi denebilir Mehmet Ali Aybar için. Nihat beğ de öyleydi. Halkın asla bağrına basmayacağı bir yapısı ve dili vardı. Galatasaray çıkışlı, İsviçrede hukuk okumuş, Frenkce konuşan biri. "Biz 'rasyonel' yol

tutuyoruz... Enternasyonal münâsebetler bunu gerektirir" gibi ifâdeler kullanıyor. Kim anlar seni? Bir de, Türkce telâffuzları da Frenkceye uygundu, dalgalı ve arada bir duraklayarak akıcı olmayan bir şekilde konuşuyor. Türkce sert vurgulu bir dildir, vurgular arasında da fark yoktur. Dalgalanma Türkcede olmayan bir şey. Bu dalgalanma yapmacık duruyor. Bilerek yapmıyordu bunu, alışmış bir kere. O nesil Fransızcayla gidiyordu, sonrakiler İngilizceye geçtiler. Daha öncekiler de Farscayla yürüyordu. Bunların hepsi dalgalı dil.

Tabii, o dönem Türkiyede ordu da son derece solculaşıyor. Kırılmalar ortaya çıkıyor. Komunist demeyelim de, imperyalist aleyhdarı olarak nitelenen, Mustafa Kemâl'in yolundan gittiğini söyleyen bir kesim var. Oldum olası ordu ona tapıyor. Fakat bu sefer eklenen Avrupamerika karşıtı bir kesim subay da var. Solculuğa soyunup "bizi soyan, sömüren Amerikaya karşı geleceğiz" diyorlar. Arapların Baasından çok etkileniyorlar. Nasıl Baas bellibelirsiz Mustafa Kemâl etkisi taşıyorsa, bu kesim de Baasın etki alanına giriyor, sol Kemâlîler bu minvâlde Türkiyede bir darbe tasarlıyordu. Bunlar arasında siviller de var. İstihbarat da adım adım izliyor her şeyi. Başlarında Celil Gürkan adında bir general var.

12 mart sabahı darbe yapıldığında solcularımız bayram etti, şıkır şıkır oynadılar. Çetin Altan'ın, İlhan Selçuk'un yazılarını hatırlıyorum. "Nihâyet oldu, ordumuz tekrar Atatürkcü çizgisine girdi, bundan böyle

imperyalismi alt edeceğiz" falan. Sonra bir bakıyoruz, Amerikanın tasarladığı bir darbeymiş meğer. Solcuların hepsi içeriye atılır. Ağır işkencelerden geçenler, sakat kalanlar, ölenler, idamlar... Çok sancılı bir dönem. Bugünkü gibi ömür boyu hapse mahkûm olmuyorsunuz, doğrudan ipe gidiyor adamlar.

Bu arada evlere de baskın yapılıyordu. Yeni evlenmiştim, Rumelihisarında, ahşap bir evde oda kiralamıştım. Eve çıkacak param yoktu. Bir gün babamların evindeyken haber geldi: "Baskın var, gel bir bak" diye. Meğer bizim odaya da girmişler, dolaplarda ne varsa yerlere atmışlar. Çekmeceler boca edilmiş, iç çamaşırlarına varana dek her şey savrulmuş. Kitaplarım yerlerde... Aramışlar, bir şey bulamayıp öyle bırakmışlar. Karım müdhiş infiâle kapıldı: "Bu ne biçim terbiyesizlik. Haberin olmadan gelip mahremine el atıyorlar" diye. Bu onun tabii infiâliydi. Özellikle iç çamaşırların ulu orta didiklenip ortalık yere saçılması iffetine dokunmuştu. Öyle sıyâsî düşüncesi olan bir insan değildi. Neredeyse felc oldu o olay üzerine. Hiç unutamadığım bir olaydır.

O arada babamın evini de bastılar. Kitaplarımın çoğu da hâlâ oradaydı. Tehlikeli gördüklerimi babamın bağçesine gömmüştüm. Türkiye Sosyalist Kültür Derneğinin çıkarttığı "*Yön*" dergilerini muntazaman alırdım, oradaki toplantıları da izlerdim. Türkiyede ilklerden addolunabilecek Kürtce dilbilgisi çıkartan Urfa milletvekili Kemâl Badıllı beğ, babamın fırkadaşıydı (Demokrat Partisi). Kitabından ona hediye etmişti.

Babam da bana verdi, Kürtce çalışıyordum. Naylon yoktu, gazete kâğıtlarına sarıp gömdüm hepsini; üstlerini örttüm, yine de mahvoldular, çürüyüp gittiler. Dolayısıyla kitaplığımda artık tehlikesiz addettiklerim kalmıştı. Bir astsubay geldi, arkasından da erler. Babamın evindeki çalışma odama girip kitaplığıma baktılar. Baştan başa kitap her yer. Orada "*Larousse*" sözlüğünü gördü. "Okuyun bunu!" diye emretti. "Larus" dedim. Çıkarttırdı onu bana. Aman yarabbi, sanki cinâyet işlemişim gibi bir suçluluk duygusuna kapıldım. "Ne yazıyor?" dedi, "lugattır bu" dedim. "Rusyayı anlatıyor değilmi?" deyince orada uyandım. "Larus, bu kitabı yazan adamın adı, Rusyayla alâkası yok. Fransızdır kendisi ve çoktan ölüp gitti. Ne kelimeler var içinde! Binlerce. Bir tânesini söyleyeyim" deyip bir kelime okudum, izâh ettim. Bir türlü emin olamıyor. Neyse, onu bir tarafa koyduk.

"Bu?" diye ("*History of Russia*") "*Rusya Tarihi*"ni gösterdi. Onu unutmuşum. "Rusya tarihi; ne zaman kurulmuş v.b. onu anlatıyor" demek zorunda kaldım. "Kimler var içinde?" dedi bu sefer. "Çarlar var" dedim. "Bugünküler varmı?" deyince "yok" desem de, bir taraftan dua ediyorum: "Allahım inşaallah bakmaz, Lenin adını görmez" diye. Ecel terleri döktüm, babam da tabii. Ev, nihâyetinde onun. Bu şartlar altında her gün onlarca adam tevkif ediliyor, birçoğu kayboluyor. Kaderin, o iki dudak arasında. "Gel bakalım, seni bir sorguya çekelim" dese Fikret Mualla olur çıkarsın. Hiç kimse senin hakkını

hukukunu filan arayacak hâlde değil. Çok şükür Allaha. Allah kurtardı da, elindekileri kenara bıraktı ve çekip gittiler.

Bir gün fakülteden eve, Etilere geliyorum. İki, üç kere yolumu kestiler. Otobus Osmanbeğden geçerken durdurdular, komunistler girdi. Stalin bıyıklı, parkalı, sert bakışlı biri "kimlik?" dedi. Felsefe bölümü komunist olduğundan sorun yaşamadım. Sonra Mecidiyeköyde durdurulduk. Tekmil otobus aşağı indik. Baktı, felsefe yazıyor. "Sen komunistmisin?" dedi. "Sümmehâşâ! Orada okuyorum, fakat bu, komunist olmak demek değil ki" dedim. Canın herifin elinde; silâhı, her bir şeyi var. Hakkını koruyacak merci yok ortada. Otobusla devam edemedim, inip yürüdüm, sonra bir dolmuşa bindim. O zaman taksi dolmuş çok revaçtaydı. Dört, beş kişi doluşuyorsunuz. Oradan Akadlara geldik. Orada da polis durdurdu. İndim. Benim hastalığım okumak ya, hep cebimde kitap taşırım. "Aç kollarını" deyince açtım. Üstümü yoklarken bir sertlikle karşılaşınca bir adım geri attı, silâhşörler gibi elinde tabancası. Düğmem koptu, açtım önümü ve "bir dakka, ne yapıyorsun? Kitap bu" dedim. "Allah müstahakını versin, silâh sandım" dedi. Oradan da öyle sıyırıp eve geldim. Epeyi bir zaman devam etti bu. Bir gün, iki gün değil, uzunca bir süre, hattâ 12 eylüle değin böyle geldik.

Üniversite de böyle bir kargaşa yuvasıydı. Sürekli eylemler, tartışmalar... Parlak çocuklar vardı, kafası çok çalışan adamlar. Neredeyse bütün bölümlerdeki hocalar

da bugünkü hocalarla kıyas kabul etmeyecek derecede üst seviyedeydiler. Tıpta, Biyolojide, Arapcada, Farscada, İngilizcede, Fransızcada, Almancada, İktisatta, Tarihte, Türk Dili ve Ebediyatında, Felsefede. Bunlar bizim üniversitemizde görebildiklerim.

12 MARTIN ARTCILARI

12 Mart muhtırası sokak çatışmalarını, sıyâsetteki gerilimi, ekonomideki çöküşü daha da katmerli hâle getiriyor.

12 mart sathımahalline geldiğimizde, Türkiyede çok önemli solcu birikim var. Bunlar, toplumculuğu idâre eden nitelikli adamlar. Bir kol eski nesle dayanıyor, öbürü de gençlerden müteşekkil. Bu gençler okuyan adamlarsa da, duygular hep aklın önünde gidiyor. Bunlardan kimisini tanıdım. Meselâ Sinan Cemgil akıllı bir adamdı; milliyetciler tarafında Yusuf İmamoğluyla yakındım, ikisi de vuruldu.

12 marta doğru komunist veya toplumcu kesim, darbe hazırlığına girişti: 9 mart darbesi. Madanoğlu yer değiştirdi, Celil Gürkan başını çekiyordu. Doğan Avcıoğlu, Turan Selçuk, Hasan Cemâl ile asker kesimi de vardı. 9 mart öncesinde, bir sebeple Ankaraya gitmiştim. Çankayada oturan, hâlâ görüştüğüm, çok eski, okul yıllarından ve mahalleden bir arkadaşım Mehmet Ali "gel, seni Abdullah'a götüreyim" dedi. Parlak bir adamdı,

sınıf birincisi, benim tam tersim, çok bilgili ve münevverliğiyle temâyüz etmiş bir kişiydi. Evinde askerler çoğunluktaydı. Buna bir anlam veremedim. O vakıt orada sözü edilmişti: "Türkiye artık ihtilâle olgun hâle gelmiştir." İhtilâl de değil, aslında devrim yapılacak. Devrimin anlamı da, Türkiyede toplumcu bir idâre kurulup eşitliğin sağlanması, Atatürk ilkelerinin bütün saflıklarıyla uygulanmasıydı.

O gün devrim yapmak isteyenler, Kemâlismin 1960lardan itibâren yükselerek toplumculukla birlikte oluşturduğu yeni ideolojinin, Mümtaz Soysal'ın da içinde bulunuğu Sol Kemâlismin adamlarımı?

Evet, onlar. Tabii, bu komunistlerin arasında Mustafa Kemâl'i burjuva devrimcisi olarak görenler de var. Onlar ve öbürleri arasında bir sürtüşmedir gidiyor. Baskın çoğunluk Kemâlîliği yücelten tarafta. Kemâlîliği yüceltmek demek, öncelik ve özellikle İslâma kılıç çekmek demek. Genel kabul, İslâm bütün kalkınmanın, ilerilemenin önlenmesi anlamına geldiğinden, topyekûn kalıntılarının dahî tasfiye edilmesi yönünde. Daha önce de ifâde ettiğim gibi, bu İslâmi kalıntıların arasında dil de var. O derece yobazdı ki bu adamlar, yıllar sonra bir şairimize "*Biyoloji Felsefesi*" kitabımı hediye ettim. Bir hafta sonra buluştuğumuzda bana iâde etti. "Atatürk düşmanı birinden kitap almam" dedi, "Atatürkle ne alâkası var?" diye sordum. "Dilin, Atatürke düşmanlığını yetesiye ilân ediyor" dedi. Böylesine bir yobazlık.

Demekki sâdeleştirme falan değil, kullanılan dilin

topyekûn değiştirilmesi, öyleki tasfiyesi hâdisesi. Bugün 'düğme'yi 'buton'a çevirdiğimize göre bu başarılmış demektir. Tabii, 9 mart bâbında 12 mart müdhiş gaddar bir harekettir. Önde gelen kadrolar içeri alındı yahut da yokedildiler.

Toplumcu ve solcu kanada büyük darbe vuruldu.

Vuruldu, ancak bastıramadılar. Yeniden buharlaştıysa da, bu kere başını çekenler çok niteliksiz, tam "vur patlasın" cinsinden adamlar.

Niye o dönem burayı özellikle kontrol altında tutmak istiyorlar? Bunun sebebi, Türkiyenin bölgesel konumumu, tarihimi, kültürümü?

Esâs sebep, hep tekrarlar dururum, çağımızın medeniyetine kafa tutacak, karşı çıkacak bir medeniyet örneğini oluşturabilirler korkusu.

O gün de bugün de, küresel sisteme tek alternatifin Türkiye gözükmesi şeklinde okuyabilirmiyiz bunu?

Bin yıl İslâm medeniyetinin başını çektik. Bunu tekrarlamakta yarar var. Felsefî açıdan yapmadık; bilintizâm, gücümüzü kuvvetimizi kullanarak, kanımızı dökerek bu medeniyeti yürüttük, 1920ye değin de getirdik. Birinci dünya savaşıyla birlikte yaşadığımız çöküş, bu medeniyetin ortadan kalkması anlamına gelmiştir. Mezkûr medeniyetin yeniden harlanması, diriltilmesi tehlikesine karşı tarihte eşi görülmemiş bir tedbir alındı. Daha önce de bahsettiğim kültür soykırımının anlamı bu. Bugün olan biten artık o medeniyetin dirilmesi tehlikesine karşı bir tedbir değil, o

bitti zâten. O medeniyeti diriltmenin yolu yok artık.

Bugün İngiliz-Yahudi medeniyeti ve imperyalismi Israili korumağa almış vaziyette. Israilin çevresini temizliyorlar. Irağın, Suriye ile Libyanın çöküşü, Mısırın elden çıkışı bunun örnekleridir. Bu bölgenin en güçlü ülkesi olmamızdan, Müslümanlığa vurgu yapmasından ötürü de bugünkü iktidar tehlikeli görünüyor. Yoksa medeniyet meselesi hâlâ ortada olsa bile çok zayıfladı. Esâs gerekce Israildir. İrana yapılan baskının sebebi de bu, yoksa medeniyet yüzünden değil. İrandaki iktidarı ortadan kaldırıp yeniden kendi buyruğumuzda bize yakın birini getirirsek, Israil rahatlıkla at oynatabilecek düşüncesindeler. Humeynî birara bir İslâm medeniyeti harlatma unsuru olabilir gibi bazı düşünceler uyandırmış olsa da, ölümünden sonra İran bunu tamamıyla bıraktı, yeniden Farscılığa yöneldi, o eski Şiî hastalığına döndü.

TEZGÂHDAR VE HOTEL BEKCİSİ

Sıyâsî, ekonomik ve toplumsal anlamda zorlu bir dönemde okumakiçin Istanbula geliyorsunuz, nasıl geçiniyordunuz?

Dediğim gibi döndükten sonra üniversiteye girdim, felsefeye kaydımı yaptırdım. O arada önce Kapalıçarşıda bir Rumun yanında tezgâhdar olarak çalışmağa başladım. Turistik hatıra eşyaları satan bir dükkândı. Bir yıla yakın süre sonra oradan çıkıp sâhibi Yahudi bir derici dükkânına girdim. Dericinin oğlu Dadaş ağabeğle ömürlük dost olduk. Daha sonra Dadaş ağabeğin kendisinden değil, ama ağabeğimden değişik teşkilâtlarda çalıştığını, hattâ asıl adını da öldükten sonra öğrendim. Kırk yıl canciğer kuzu sarmasıydık, bana sayısız iyilikleri dokundu. Beni yeğeniyle evlendirip Kudüste okutacaktı. Çok şükür, sıyırdım. Evleneydim, herhâlde, Nobeli alırdım —annem de beni pencereden atardı.

Gündüzleri çalışıyor, okula da gidiyordum, akşam derslerine devam ediyordum. Kapalıçarşıda birlikte

çalıştığım Trabzonlu bir arkadaşım beni hemşehrisi arkadaşıyla tanıştırdı. O arkadaşın eniştesinin Sultanahmette onuncu sınıf hoteli vardı. Sâhibi "burada çalışırmısın?" dedi. Antepli ufak tefek biriydi. Kabul ettim. "İşime gelir, gece çalışıp gündüz fakülteye giderim" diye düşündüm. Böylece hotelde gece bekçiliğine başladım. Fakültede felsefe ile biyolojinin yanısıra Arapca, Farsca, Yunanca derslerini takib ediyordum. Bedava sirke baldan tatlıdır. Bunca dili beş kuruş ödemeden nerede öğrenebilirsin ki? En az gittiğim ders felsefe, muntazaman derslerine girdiğim kişi de Nermi Uygur'du.

Niye bu kadar ağır bir çalışma temposuna girdiniz? Babanız size para ödeyemiyormuydu?

Anlatmıştım, on altı yaşımdan beri, Ankarada daha lise öğrencisiyken paramı kazanıyordum. Evden bana para vermezlerdi.

Sâdece sizemi vermiyorlardı?

Ağabeğimde sıkıntı yoktu, çünkü o leyli okuyordu, Galatasaraydaydı, biz Zonguldaktaydık. Babam ağabeğime cep harçlığı vermek mecburiyetindeydi. Ablam da bayağı genç yaşta çalışmağa başlamıştı.

Çalıştığınız hoteldeki işleyiş nasıldı?

Sultanahmet Hotel, hayatımın en önemli okullarından biriydi. Hani derler ya "hayat üniversitesi." Gerçekten çok sıkı hayat dersi gördüm orada. O üniversitenin sınıflarından biri de, Sultanahmetti. Daha önce yine bahsettim, Türkiyenin bellibaşlı büyük şehirlerinde

mahalleler vardı. Erzurum, Trabzon, Ankara, Konya, Adana, İzmir, Istanbul, daha önce Osmanlı coğrafyasında Selânik, Şam, Halep, Beyrut... Bu mahallelerin savaşçı geleneğimizin son temsilcileri ağabeğleri, kabadayıları vardı. Sivil hayata geçsek de, savaşçılığı atamamıştık üstümüzden. Mahallenin istikrârını, asayişini, namusunu koruma iddiasındaki bu ağabeğler, 1965ten itibâren mafyaya dönmeğe başladılar. 1965 – 1970 arasındaki o beş yıl Türkiyede büyük bir çalkantı ve değişme dönemiydi. İki akım çıktı buradan: Bahsetmiştim, bir kısmı, bir yandan komunistlere karşı bir tepki olarak çıkan Bozkurtlar ve onların devamındaki ülkücüler cenâhına; diğer kısmı da yeni yeni palazlanmağa başlayan, bizimiçin yeni bir olay olan haydutluğa yönelerek mafyanın babaları değilse de, onların tetikcileri veya ayakcıları oldular. Mafyanın babaları öncelikle Doğu Karadenizden çıkmıştır.

Niye Doğu Karadeniz, bunun bir arkaplanı varmı?

Doğu Karadeniz özellikle döğüşcü bir yöredir. Sâdece Türkü değil, Rumu da öyleydi —cumhuriyetten önce Egede olduğu üzre. Ahalinin yapısından olabilir. Kafkasyadan oraya gelenler çoktur. Ruslardan kaçan Çeçenler, Gürcüler, Çerkesler... Rumlar da kabadayı adamlardı. Onların etkilediği yerlilerimiz vardı. O dönem iş imkânları kısıtlıydı. Bir tarafın dağ, öbür yanın deniz. Dağın tepesine toprak taşıyan kadınları gördüm. Bir karış kayanın üstüne toprak döküp oraya mısır ekiyor. Ekip biçme işi yapılacak yerler çok dar, yok

denecek kadar az. Böylece denize yöneliyorlar. Denizle birlikte kaçakcılık başgösteriyor. İstiklâl harbı döneminde, hattâ daha önce Birinci dünya savaşında Anadolunun beslenmesi Karadeniz üstünden gerçekleşiyor. Anadoludan mal gidiyor Istanbula, Istanbuldan veya ötesinden mal geliyor. Meselâ Gürcıstana, Abhazyaya gidiş gelişler, Hopa, Trabzon, Rize, Giresun üzerinden yapılıyor. Mafyanın önde gelen adamlarının çoğu deniz kökenliydi. Dündar Kılıç, Ziya Kalkavan... Bir tek Karadenizli olmayan Kürt İdris'i biliyorum. Öbürlerini de yakından tanıdım.

Hotelde çalışırken, oraya gelip giden bir yığın karanlık adam vardı. Öyle iyi bir hotel olmadığından, esrarkeşi, esrar satıcısı, kaçakcısı, nice ipe sapa gelmez adam varsa, orada kalıyordu. Hotele arada bir gelen benim yaşlarda bir Alman vardı. Onunla iyi arkadaş olmuştuk. Çok güvenilir bir adamdı, delikanlı bir çocuktu. Bu, bir gün bana "Bulgarıstana gidiyorum, bir işim var. Döndüğümde bir yemeğe gideriz" dedi. O sırada tam da Noel arefesindeydik. "Çok özledim Noeli" diyerek çıktı hotelden. Almanlar için Noel çok önemli, dinî olmaktan öte, Hırıstıyanlık öncesinden gelen bir olay. Anneme "bu adamı eve dâvet etsek, hasret çekiyor" dedim. Annem "olur, getir" dedi. O günlerde İNTERNET yok, gidiş gelişler çok daha zorlukla yapılıyor, uçaklar işlemiyor. Bir sonraki görüşmemizde Bulgarıstana hareket etmeden önce "annem dönüşte bekliyor. Gel, yemeğe kalırsın" dedim. "İşim zor, dönüp dönmeyeceğim belli

değil. Burada kullanılmış bir binekarabayı Bulgarıstana sokacağım" dedi. O zaman idhâl araba yasağı vardı. Almanyadan fabrika çıkış Mercedes getirecekti. Kullanılmış arabadan şase numarasını söküp yeniye takacak.

Arabanın T.C.si gibidir şase numarası.

"Onu huduttan geçirip buraya getireceğim. Binekaraba burada satılacak, gümrükten kullanılmış şekilde geçecek" diye anlattı. Gıcır gıcır Mersedesi huduttan geçirmek yasak. Gelmezsen seni kimden soracağım?" dedim. "Aslında söylememem lâzım, ama sana söyleyeyim" dedi. Patronunun Karaköydeki yazıhânesini tarif etti. Epeyi süre geçti, gelmedi. Kalkıp Karaköye gittim, tarif ettiği yerde patronunu ziyâret ettim. Tipik bir Karadenizli, gaga burunlu, gözler bitişik, sarışın, patlak gözlü. Tam da Laz şivesiyle konuşuyordu. Yazıhânesinde küçük bir kızcağız oynuyordu.

"Selâmünaleyküm", "aleykümselâm." Baktım, süzdüm, canayakın bir adamdı. Niye geldiğimi sordu. "Falancanın arkadaşıyım; gitti, dönmedi, merak edip patronusunuz diye buraya geldim" deyince "nereden biliyorsun?" dedi. Bana güvenip emânet ettiğini söyledim. İnsan sarrafı adam, "ben de sana güvendim, ne iş görüyorsun?" diye sordu. "Talebeyim, hotelde çalışıyorum" dedim. Ne talebesi olduğumu sorunca "boşverin, hekim, mühendis falan değilim" deyip söylemek istemedim. "Ne, söyle oğlum, cahilsek de, belki anlarız" derken o ara, cevap vermeden kapı "tak" diye

açıldı. Sarışın, ak pak yüzlü, mâvî gözlü, cüsseli, kocaman bir adam girdi içeri. Bunlar "selâmünaleyküm", "aleykümselâm" birbirlerine girdiler, sarıldılar. Karadenizcenin en koyusuydu konuştukları. Gelen, evsâhibine "len, bu ne yakışıklı bir delikanlı; kızına al" dedi, güldüler. Kahveler geldi. Kahveyi şekerli içiyorum. Ama orada "nasıl içersiniz?" diye sorulduğunda "şekerli" desem, beni pencereden atarlar, "sen karımısın, erkek adam şekerli kahvemi içer?" diye tefe koyarlar. Efeler Mustafa Kemâl'e nasıl içersin diye sormuşlar. "Şekerli" deyince "işte bu olmadı paşam" demişler ya. O misâl.

Sâde kahve istedim. Ziya beğ "aferin lan" deyip sırtıma vurdu. Nasıl da ağır eli vardı! Ortalıkta oynayan Dündar beğin sonra öldürülen kızı Uğur'u alıp öptü. O zaman küçücüktü, yedi, sekiz yaşlarındaydı. Sonra bana dönüp "oğlum sen neyle iştiğâl ediyorsun?" diye sordu. Çok da oturaklı dilleri vardı bu adamların. Kendi aralarında şive konuşuyorlar, sana döndükleri vakıt yine şive varsa da yüksek bir Türkce ve müdhiş bir kelime haznesiyle hitab ediyorlardı. Ben çârnâçâr felsefe okuduğumu söyledim. "Şu adama bak, bu feylosof olacak" dedi. O gün öyle geçti.

Arkadaşınızdan haber varmıydı?

Yok, anladım ki gargaraya getiriyor. O arkadaş bir ay sonra falan döndü. Arabayı sokarken tutuklamışlar, arabaya da el koymuşlar. Daha sonra yüklü bir rüşvetle arabayı kurtarıyorlar, o sıra arkadaş da çıkıyor. Araba

buraya geliyor, fakat astarı yüzünden bahalıya patlıyor. "Ödenen rüşvetin altından kalkacak bir fiyat tayin edemiyorlar, o kadar yüksek fiyata satamıyorlar" diye anlattıydı, ondan sonrasını hatırlamıyorum. Zâten bir daha da görmedim. Yazıhânesini Karaköyden İstiklâl caddesine taşıdığını işittim. Oradaki yazıhânesi için "dillere destan" diyorlardı.

Yazıhâne kavramı vardı; ofis, dükkân değil de yazıhâne denirdi o zamanlar.

Ofis diyemezsiniz, çünkü özel, seçme eşyaları var. Ceviz ağacından yazımasası, üstü süslemeli takımlar, en üstün nitelikte koltuklar, ışıklar... Bir makam odasıydı orası. Yazıhâne, yânî gûyâ yazıyor orada. Kıraâthâne gibi çok güzel bir tabirdir yazıhâne de. Bunların bir geleneği vardı. Tamam, kaçakcılık yapıyor, en başta gelen kaçakcılık da uyuşturucuydu, yine de giyimi kuşamı, edebi, yaşayışıyla gelenekciydi bu adamlar. Türkiyede afyon, hint keneviri üretiliyordu, imâlathâneleri vardı, buradan Avrupaya, Amerikaya gidiyordu. Binekaraba, sıgara kaçakcılığıysa biraz da diğerini örtmeğe yönelikti.

Sadeddin Tantan ile Dündar beğ arasında bir gün olay vukû bulur. Tantan sapına dek namuslu, dürüst, sert bir adamdı. Eğrisi, büğrüsü yok. Yamukluk ederek yanına gelenin gözünün yaşına bakmazdı. En azından kapısından dayaksız çıkamazdınız. Bir gün makam odasına bi'giriyor ki, ne görsün... Oda baştan aşağı değişmiş. Eski eşya nâmına ne varsa atılmış, her şey yenilenmiş. Ceviz kaplama bir yazımasası, deri koltuklar,

neler, neler. Adamlarını çağırıyor: "Bunlar nereden geldi?" diye soruyor. "Dündar beğ, saygılarını arzederek odanızı tefriş ettirdi" diyorlar. Çağırttıyor. O da teşekküriçin çağrıldığını sanıyor. Zâtımuhteremi Emniyet Müdürlüğünün bodrumuna buyur ediyorlar. Aman Allah, anan yahşı, atan yahşı; bir kötek, bir dayak... Sorma gitsin. Garibimi hastanelik ediyorlar. Makam odasındaki bütün o gıcır gıcır eşya olduğu gibi sokağa... Eskiler alınıp geri koyuluyorlar. Sıkıysa bir daha rüşvete tevessül et de göreyim seni!.. Sadeddin beğ gibileri satınalınamaz adamlardı. Bu yüzden herkesi satınalmağa alışmış haydudun, mafyanın gözünde birinci derecede düşmandılar.

Geceleri de kalıyordunuz hotelde değilmi?

Evet. Geceleri hotelde çalışırken gece yarısı kapıyı kilitliyordum. İki koltuğu birleştirip uzanıyordum, uyuyordum, fakat kulağım hep kirişteydi. Zaman zaman birde, ikide kapı vurulurdu. Delikanlı günlerimden beri uzak tutmadığım sustalım hep yanımda durur. Mübâlağasız hemen her gece Sultanahmet meydanından silâh sesleri gelirdi, hizipler çatışırlardı.

Şu ân polis merkezi olan bir binâ, o zaman jandarmaya aitti, jandarma kumandanlığıydı. Şehirde jandarmanın ne işi vardı, niye oradaydı? Çok tuhaftı bu. Osmanlıdan kalma güzel bir binâ, üç katlı falan. Sabah dokuzda fakülteye giderken nöbeti arkadaşım Murad'a devrediyordum. Bir sabah jandarma eri geldi: "Seni kumandan bekliyor" dedi. "Jandarma kumandanı

bekliyorsa hâlimiz harap" dedim içimden. Hattâ helâlleştik Murat'la. Binbaşı, kocaman bir adamdı. Yanında da gençten bir adam oturuyordu. Kara saçlı, ak tenli, bağrı açık, kılları hafif çıkmış, bir de altından gerdanlığı, kolunda bileziği var. Kumsal çapkınları vardır, aynen öyle. Yakışıklıydı da. "Sor bakalım bu pezevenge ne halt etmişler?" dedi. "Nece sorayım?" dedim. "Nece sorarsan sor, ne bileyim, gâvur işte" deyince İngilizce "kimsiniz, neyin nesisiniz?" diye sordum. İtalyanmış. Bunun üzerine İtalyancaya geçtik. Şirret, edepsiz bir havada "beni haksız yere tuttular, kanunsuz yere getirdiler, İtalyan Konsolosluğunu arayacağım" falan deyip durdu.

Tercüme ettim, ama küfrün biri bin para. Fazla bir şey söylemeğe de gelmiyor, bu sefer ben dayak yiyeceğim. Bunlar uyuşturucu kaçakcısıymış. Cilvegözünden bir kamyon gelecekmiş. Binbaşı onun buraya kaçta geleceğini, oradan nereye uğrayacağını öğrenmemi istedi. Kamyondaki malları nakledecekleri vasıtanın numarasına ihtiyâcı var. Adam bin çeşit edepsizlik ediyor ve "siz kimsiniz, beni burada tutmuşsunuz, ben İtalyanım, sizi şikâyet edeceğim, sizin çarkıfeleğinize tükürecekler" havalarında hakir görerek konuşuyor. "Oğlum, sen git, yine çağıracağım seni" dedi. "Binbaşım benim derslerim var" dememe kalmadan "derslerine de sana da..." diye başladı.

Hotele döndüm, o günkü dersler güme gitti. Saat bir buçukmuydu neydi, yemeğe de çıkmadım. Yine o er gelip

“binbaşım seni bekliyor” dedi. Bir gittim; efendim, ben bir insanın bunca değiştiğini görmedim. O yakışıklı, kumsal çapkınından bir felâket, bir harabe çıkmış, korkunç bir şeye dönmüş. Şimdi bülbül gibi ötüyor. Bütün hikâyeyi anlattı. Nereden gelecek, nereye gidecek?.. Plaka numaralarını ezbere bilmiyordu. Istanbulda bu arabayı karşılayacak genç bir İngiliz hanımın adını verdi. Bu sefer binbaşı beni bu İngiliz kadınla görüşmekiçin Sultanahmetteki adliyeye gönderdi. Meğer kadını bu adamdan önce yakalamışlar.

Girdim adliyeye, o zamanlar öyle bugünkü gibi kontrol montrol yok. Kapıdaki bir adama sordum, hangi sebeple geldiğimi anlattım. “İki kat aşağı ineceksin” dedi; indim. Demirkapı önünde bir nöbetci jandarma duruyordu. Ona da kısaca bahsettim durumdan. Açtı kapıyı, girdim içeri. Bir facıa! Kadın bir duvardan öbür duvara kendini atıp kafasını vuruyor, üstünü zâten paralamış; bu hâliyle midemi ağzıma getirdi. Yüzünden, gözünden her tarafından kan akıyor, uyuşturucu bunalımına girmiş. Zâten kan tutuyor beni. Çıldıracağım, öleceğim. Demir parmaklığın arkasına gidip “beni çıkarın” diye haykırdım. Önce ses çıkmadı, adam basıp gitmiş sandım. “Kafamı kırsam bari, burada dayanamayacağım” diye geçti içimden. Kadın kendini paraladığı gibi, korkunç bir sesle bağırıyor. Biraz daha beklersek kan kaybından, beyin sarsıntısından ölüp gidecek. Hâlbuki ondan hayatî malûmât edinilecek. Adam nihâyet gelip açtı kapıyı. “Şimdi beni nöbetci

savcıya çıkart, vakıt yok" dedim. Üst kattaki polisin yanına, oradan nöbetci savcıya gidip durumu anlattım. Koskocaman adam "ne yapmamız lâzım?" diye bana soruyor. "Ölünün körü" demek geldi içimden. "Savcım, bu tıbbî bir olay. Bir yatıştırıcı, teskin edici bir iğne yapsınlar, kadın ölüyor; unutmayın ki, bu kadında bir dolu sır var" dedim. Sonra ne yaptılar bilmiyorum. Sâdece ertesi günmü, iki gün sonramı ne, arabayı yakaladıklarını işittim. Binbaşı haber gönderdi, "delikanlı seni tebrik ediyorum, sâyende yakaladık" diye. Hepsi bu.

Olağanüstü bir kaçakcılık seyrüseferi vardı. Özellikle uyuşturucu ile silâh. Silâhlar önemli ölçüde Güney doğuya sevkediliyorlardı.

Bir gece saat iki yahut üçtü. Kıştı, dehşet soğuk. Kar vardı. Aylardan ocak olabilir. Holün —lobi demeğe dilim varmıyor, öyle sefil bir yerdi ki— dışarı bakan pencereleri buzlanmıştı. Kapı şiddetle vuruldu. Elimde bıçağımla fırladım. Baktım, kapıda orta boylu, başı kalpaklı bir adam. Kapıyı açtım, bozuk bir İngilizceyle "iki oda istiyoruz" dedi. Bu girdi, arkasından bir kadın geldi. Ak pak bir kürk vardı üstünde, başında da ak bir kalpak değil de, koyun postu gibi bir şapka. Altında yeşil gözlü, apak yüzlü bir kadın. Dışarısı kadar soğuk görünüşlü bir kadın, buz kütlesi adetâ. Konuşmuyor.

Merdivenin kenarında duruyorlar, ben de duruyorum. Ne yapacağımı bilmiyorum, bir şey söylemiyorlar. Sonra bir adam daha geldi. Herif

ızbandut. Kapı gibi biri, mübâlağasız iki metre falandı boyu, herhâlde kilosu da yüzün epey üstündeydi. Onun da başında bir papak, üstünde kürk palto vardı. Sarı gür sakallı, mâvî gözlü birisi. İngilizce "buranın yetkilisi senmisin?" diye sordu. "Bize iki oda, biri iki kişilik olsun" dedi. Kayıtlarını aldım. Adı aklımda kaldı, Rudolf'tu. Kadının Rusca, öbür adamınki de Almancaydı adları. Anladık ki ayakcısıymış, fedâisi. O da konuşmayan biriydi.

Çıkardım odalarına. Ellerinde güzel bir bavul vardı, ince deriden. "Buranın suyu akıyormu?" diye sordu. "Herhâlde" dedim. İndim aşağı. Ertesi sabah dokuzda nöbeti devrettim. Akşam saat beşte devraldım tekrar. Sabah, tuhaf bir adam geldi diye anlatmıştım arkadaşa. Hizmetci kadın yatağı yaparken kalibresi bayağı büyük bir tabanca bulmuş. Ne yaptıklarını sordum. "Buraya koyduk" demezmi? "İyi yapmadınız, yatağında bıraksaydınız" dedim. "Durumu polise bildirmemiz lâzım" dediler. "Adamın kim olduğunu bilmiyoruz, bizi çivilerse n'eylersiniz?" diye uyardım. Adam akşam geldi, kadın da o herifle birlikte. Bana "beğim" der demez, ne isteyeceğini kestirdim. "Tabancamı buldunuz değilmi?" diye sorunca, "evet" dedim. "Peki, nerede?" diye sordu. Verdim. "Bir daha olmasın, madem yatağımda buldunuz, orada kalsın, yatağımı kimse yapmayacak" dedi. Bunu baştan söyleseydi, durumun böyle olmayacağını anlattım. Sabah beni orada bulacağını sanmış. "Mahsûsmu bıraktınız tabancayı?" dedim. "Genc adam,

ziyâdesiyle soru soruyorsun, çok soranların ömrü uzun olmaz" dedi.

Bu Almanla ahbab olduk. Almanyada 1958 veya 1959da büyük tren soygununa girişmiş. On yıl hapse mahkûm edilmiş. Kimya öğrenimi görmüş. Sonra hapishânede merak salıyor, Arapca öğrenip *Kur'ân* üzerine doktora çalışması yapıyor. Bu, eski Almanlarda İslâma büyük merak vardı, şimdi kalmadı. Oradan çok iyi *Kur'ân* yorumcuları, Şarkiyâtcı, Türkiyâtcı çıkardı. Yanındaki hanım karısı, Rus. O günlerde Rus bulmak, Merihte taş bulup dünyaya getirmek gibi bir şeydi. Demirperde ülkesi. Pek merak ettim. Karısıyla nerede tanışmış. Sormaya cesâret edemedim.

Hotelde kalan Batmanlı bir Şıhoğlu vardı. Çok konuşur, tuhaf lâflar ederdi. Babası buna para gönderiyor, o da Istanbulda gününü gün ediyordu. İlk defa pavyonu onun sâyesinde gördüm. Beni Beyoğlunda bir pavyona götürmüştü. Bir gün bana bu, yeni gelen Almanın ne iş yaptığını sordu. Anlattım. Sonra birlikte odasına çıktık; kadın orada değildi. Konuştular. İşin özeti, Alman buna silâh getirecek, o da ona uyuşturucu temin edecek, takas edecekler. Birara Alman helâya gitti, biz de kapıya çıktık. Odaların kendi helâsı yoktu, umumîydi. Şıhoğlu: "O silâhları getirir, ben ona nah uyuşturucu veririm. Çakmaz manzarayı" falan dedi. Alman helâdan çıkınca çekti beni kenara: "Bu hırta söyle, onu on şişenin üstüne oturturum. Ben dünkü çocukmuyum bana ot getirecekmiş" diye kızdı. "Türkce

anlıyorsunuz demek" deyince, "bana sorma demedimmi sana? Anlattıklarımla yetineceksin. Şu şıhının kafasına şeytan girmiş, bununla iş yapılmaz" dedi. Sonra Şıhoğluna adamın her şeyi işittiğini söyledim. Bana Türkceyi nereden bildiğini sordu. "Kürtceyi bile bilip anlıyordur" dedim. "Üstünde durma, kabilem, aşiretim var, tepemi attırırsa onu yaşatmam" diye de tehdit etti.

Aradan birkaç gün geçti. Almanla, gelen bütün ecnebilerin muhakkak uğradığı Sultanahmetteki Lale pastanesine yemeğe gittik. Eskiden hippiler, çiçek çocukları falan Nepale giderken orada mola verirlerdi. İlk defa karı — koca olarak ikisiyle orada birarada bulundum. Birkaç kez aralarında Rusca konuştular, fakat kadın benimle hiç konuşmadı. Almanca biliyormuydu, bilmiyorum. O son görüşmemizdi. Ertesi akşam nöbeti devraldığımda, çıktıklarını öğrendim. Volkswagen minibüslerine eşyalarını koyup gitmişler. Aradan altı, yedi ay geçti. Gazetede haber, İzmir yakınlarında eski eser kaçakcılığı yaparken suçüstü yakalanmış, ama nasıl yaptıysa yapmış, Türkiyeden çıkmış. Bir daha da haber almadım.

Haber çıktıktan sonra ince yapılı genç bir subay, tarife uygun adamımızın hotele gelip gelmediğini sordu. Geldiğini, nice kaldığını falan anlattım. "Ne iş yaptığıyla ilgili bir fikriniz varmı?" dedi. Tahminime göre uyuşturucu veya silâh kaçakcılığı yaptığını söyledim. Kanunî işler yürüten tipte bir adam değildi. Kaldı ki bizim hotele normal bir adam gelmez, bunu söylemeğe

bile hâcet yok. Bütün gelenler ya bu işi bilfiil yapanlar ya da kullananlardı. Gerçekten de arada bir düşen Türklerin dışında, hemen hiçbiri doğru düzgün gecelemeğe gelen adamlar değildi, hep bu tip adamlardı.

Yaman bir kanunsuzluk döneminden geçiyorduk. Öyle müdhiş bir birikim var ki. Hep göz yumuldu. Meselâ 12 eylülde askerî idâre geldiğinde, bir süre bunlar takib ediliyormuş gibi yapılıyor, sonra takib edenlerin kendisi de büyük ihtimâlle onlara katılıyor. PKKnın bu kadar uzun bir zaman ayakta kalmasının başka bir açıklaması yok. Çete savaşı yürütmeniziçin paraya ihtiyâcınız var. Bedava yapılacak işler değil bunlar. Hep bu kaçakcılıktan gelen servetle ilerliyor. Şimdi şaşıyoruz, her köşede hastane, üniversite... Türkiyede dolar yükseliyor, lira düşüyor, inflasyon sorun, büyük sıkıntıdayız... İşte o servet bizleri buraya dek getirdi. Elimde belge, kanıt filan yok, fakat bu üniversiteler, hastaneler, kanaâtımca para aklama noktalarıydı. Orada muazzam bir servet birikti ve bu servetin somut birtakım görüntüleri açığa çıktı. Bu küçük bir parçası. Tabii, merkez yine Sultanahmet taraflarıydı. Bunlar palazlandıkca oralardan ayrıldılar.

Daha önce yokmuydu kaçakcılık? Vardı, özellikle de Egeliler yapıyordu. Romanları bile filmleştirildiler. Attila İlhan'ın yazdığı "*Kartallar Yüksek Uçar*" bunu anlatır. Ege ehlileşince Karadenize kaydı, daha sonra da Güney doğuya. Bu da bir birikim getirdi. Başka çeşit birikimimiz de yoktu hani. Üretmeliyiz ki ihrâcat falan

yapalım. Sanki dün çok üretim vardı da, bugün Tayyip beğ gelince kesildi. Ben bildim bileli bir şey üretmiyoruz. Tarım vardı, para getirmiyordu. Tarım ürünlerimize ne zaman ihtiyâç vardı? Avrupa savaştan yeni çıktığında, elinde avucunda bir şey kalmadığında. O da belini doğrultana değin. Avuçiçi kadar Felemenk bizden daha fazla tarım ürünü çıkartmağa başladı. Danımarka hakezâ.

Bizde tarım gitgide ihmâl edildi. Tabii, bunda kasıt var. Büyük ölçüde A.B.D. kendi tekellerini kurmakiçin bize baskı uyguladı. En başta afyon üretimini durdurdular. O büyük bir kalemdi. Afyon üretimi kesilince Afganıstan gündeme girdi, oradan getirmeğe başladılar. İran üzerinden geçireceksiniz, ona para yedireceksiniz, bu da kârlı değil. Sonra muz üretilmemeğe başlandı. Orta Amerikadan çikita çıktı piyasaya. Karadeniz fındığı, Rize çayı derken en sonunda iş buğdaya geldi dayandı.

Velhâsıl bizde gerçek anlamda bir üretim yapılmadı hiçbir vakıt. Birara ortaya çıkan zenginliğimiz bu birikmiş servet sâyesindeydi. Kaçakcılıkla elde edilen paralar yurtdışına çıkmıştı. Turgut Özal bunları getirtti. Nasıl elde ettiyse etti, getirdi. Olay buydu. Bu su kesildi, kesilince de şapa oturduk.

ESKİ NESİLİN TALEBESİ

Bütün bunlar yaşanırken felsefe talebesisiniz. İlk girdiğiniz derslerdeki izlenimlerinizi alsak?

İlk hocalarım Takıyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Vehbi Eralp, Ismâil Tunalı'ydı. Felsefede ağır top, eski nesil hocalarım vardı. Bunlardan en özellikli olan Takiyettin beğdi. Takıyettin beğ Malatya Hekimhandandı. İlgi çekici bir kişiydi. Kıvrık, kısa bacakları, uzun bir gövdesi, topatan kavunu gibi bir kafatası, incecik bir burnu, uzun ince bir yüzü vardı; iki gözü neredeyse bitişik, çok yakındı biribirine, biraz Doğu Karadeniz gözlerini andırıyordu; gözlükleri vardı ve saçları dökülmüştü. O tarihlerde altmış yaşlarında olmalıydı. O kadar zor yürüyordu ki! Gerçi yürüyüşü, konuşması, neredeyse her şeyi rahatsızdı. Takıyettin beği hep istikbâlin insanı olarak düşünüyorum. Artık hareket etmeğe gerek yok, her şey hareket ediyor zâten; sâdece düşünmek kalıyor insana.

Dersânede, önümüzde uzanan masaya daire şeklinde yanyana oturmuştuk. Sol tarafta tahta var —hâlâ öyledir

— ve önünde de kürsü mahiyetinde bir masa. Takıyettin beğ, o masanın arkasına bir geçiyor, yampiri yampiri arkaya doğru yürüyüp dönüyor ve gelip gidiyor. Yeni başlamıştık derse. Önce adlarımızı sordu. Kekeleyerek konuşuyordu. Adları sorduktan sonra bildiğimiz ecnebi dillere geçti. Herkes bir dil uyduruyor, kimsenin bir şey bildiği yok. O zamanlar Anadoludan gelen hemen hemen kimse de yok. Hepsi Istanbullu, muhallebi çocuğu. Sâdece bir tânesi, Doğu Anadoluluydu. Üzerinden akıyordu bu. "Senin bildiğin dil ne?" dedi hoca. "Kürtce" dedi. Topallayarak yürüyen Takıyettin hocam birden koşmağa başladı. "Kürtce diye bir lisan yok. Nereden uydurdun?" diye sağ elinin uzunca parmaklarını o yüksek alnına şak diye vurmağa başladı. Çocuğu attı dışarı.

Benzeri bir konuyu bundan birkaç gün sonra, başka bir bağlamda yine tekrarladı. Ders anlatıyordu; felsefenin en önemli olayı neden – etki diye söylüyordu. Örnek veriyordu: "Hava sıcak, su ısınıyor, buhar yükseliyor, belli bir hava tabakasına geldiğinde damla olup yere düşüyor." Oradan yine bir köy çocuğu parmak kaldırdı: "Bu süreçte Allahın yeri nedir?" Takıyettin beğ yine koşmağa başladı. "Allah burada yok!" Bayazıt camiini gösterip "Allah orada, oraya git" dedi. Çocuğu dersten attımı kendi mi çıktı, hatırlamıyorum.

Hocanın kendi anadili de Kürtce. Sonra öğrendim ki on yaşında Türkce öğrenmiş. Almanyada okumuş, doktorasını orada yapmış. Ali Fuat Başgil, Adâlet

Partisinin ilk başkanıdır; Cumhurbaşkanı olacakken askerler şakağına silâh dayarlar ve vazgeçirirler. Başgil, Birinci dünya savaşında Kafkas cephesine gidiyor ve Malatya Hekimhan kazasının bir köyünde geceliyor. Gecelediği yer de Takıyettin beğin ağababasının evi. Sohbet ederlerken baba, oğlunu çağrıyor. Ali Fuat beğin tasvirine göre, on yaşlarında, eğri bacaklı, sıska bir oğlancık geliyor. "Ah!" diyor babası "şu benim oğlum bir Türkce öğrense de onbaşı olsa." Böylece ortaokulu Malatyada bitirip liseye Sıvasta gidiyor.

1927 veya 1928de, babamın döneminde liseden mezun oluyor. Mustafa Kemâl Ankarada, zaman zaman da Istanbulda lise bitirme sınavlarına iştirâk ediyor. Takıyettin beğin mezuniyetine de Milli Eğitim bakanı katılıyor ve çok etkileniyor. Herkes "mühendis, hekim olacağım" derken o, "felsefeci olacağım" diyor. "Nerede okumak istiyorsun?" diye soruyor. "Fransada, Henri Bergson'un yanında okumak istiyorum" cevabını veriyor. Mustafa Kemâl teker teker soruyor diğer bölgelerde mezuniyete katlanlara "ne gördün, ne işittin?" diye. Bakan, Sıvastaki Takıyettin adındaki öğrenciden bahsediyor. Mustafa Kemâl çok ilgileniyor, Ankaraya çağırtıyor. Tekrar aynı soruyu soruyor, aynı cevabı alıyorlar. Fakat Mustafa Kemâl, "Almanyaya yollayacağız. Felsefe öğrenimi Almanyada görülür" diyor.

En önemli bilim tarihcimiz Aydın Sayılı'dır, onu da tanıma şerefi ile zevkine nâil oldum. Yakındık

birbirimize. Aydın beğ liseyi Ankarada bitirmiş. Bu kere Mustafa Kemâl onun sınavındadır. "Oğlum, Türkiyenin su yollarını ve bunlarda taşıma işini nasıl düzenlersin?" diye sormuş. O da "Sapanca gölünü Sakarya ırmağına bağlayıp kanal açarım, Sapanca gölünü de İzmit körfezine bağlarım. Böylelikle Karadenizden gelen gemi doğrudan Sapancaya girer, Marmaradan gelen de Adapazarına. Böylece Sakaryanın debisini düzenleriz ve bir ihtimâl Porsuk vasıtasıyla nehir gemilerini Eskişehire kadar götürebiliriz. Kızılırmak ile Tuzgölü arasında da kanal açarak o suları dengeleyebiliriz" diyor. Mustafa Kemâl Paşa bu cevaptan adamakıllı etkileniyor. Ne olmak istediğini sorduğunda "mühendis olacağım" cevabını alıyor. Mustafa Kemâl Paşa, Aydın beğin mühendis olmasını istemiyor. Mühendis alelumum bir iş. Bunu herkes olabilir. Aydın Sayılı oysa özel bir genç, bir istidât. "Sen bilim tarihcisi ol; araştırdım dünyanın en iyi bilim tarihcisi Amerikada" deyip Aydın beği o kişinin, George Sarton'un yanına iadeli taahhütlü postalıyorlar. Orada doktorasını yapıyor ve dünyanın sayılı bilim tarihcilerinden biri oluyor, özellikle de tıp ve matematik üzerinde uzmanlaşıyor.

Takıyettin beği de dediği gibi Almanyaya göndertiyor. Almanyada en ünlü filosof kim? Martin Heidegger. O da Takıyettin hocama neyle ilgili çalışmak istediğini soruyor. Tabiatta yetişmiş bir adam olduğundan "doğa felsefesi" diyor. Heidegger, "o alanda yetkili değilim" deyip sevmediği, tutmadığı bir filosofa Nikolai

Hartmann'ın yanına gönderiyor. Takıyettin hocam da doktorasını onun gözetimi ile denetiminde tamamlıyor. 1944te savaş sona ermekteyken doktorasını verip dönüyor.

Nermi hocanızın ilk dersi nasıldı?

Fakültenin en üst katında, manzarası şahâne bir sınıf var. Bir tarafta adaları, öbür yanda Zeytinburnunu görüyorsunuz. Çepeçevre denize nâzır bir manzara. Günlük güneşlik bir gündü, ekimdi galiba. Nermi beğ gelince çok heyecânlandık. Filosof dediğin saçı başı dağınık bir adam olur? O, tertemiz, tertipli, düzgün giyinmiş, saçı taralı, traşlı bir beğefendi olarak girdi derse. Bir kere, bu hususta hayâlkırıklığına uğradım. Pipolu, saç sakal biribirine karışmış bir adam bekliyordum. Fransızcadan Tanzimat Türkcesine girmiş bir lâf var: *Komilfo*, yânî olması gerektiği gibi. İşte öyle tip çiziyordu. O bizleri felsefeyle tanıştırmağa girişirken uzun boylu, sarışın, bıyıklı, ak pak tenli, mâvî gözlü biri kalkıp "bu ne menem bir felsefedir böyle; bizlere ne anlatıyorsunuz?" dedi. Kuzeyli görünüşlü bir genç ve yanında erkeksi, sert, dangıl dungul bir hanım oturuyor. Bunlar hep beyaz Türk. "Felsefe anlatıyorum" dedi hoca. "Yok, öyle felsefe olmaz" diye çıkıştı. Bu sefer o bahsettiğim hanım kalktı, elini cebine soktu, "bu anlattığınız masal masal matitas, kaynanamın... tas, pır pır eder uçamaz... Biz bu dersi dinlemek zorundamıyız?" diye haykırdı. "Hayır, beğenmeyen gelmez bu derse. Ne ben sizin bu uğultunuzda felsefe anlatmağa mecburum

ne de siz benim anlattığımı dinlemeğe. Kaldı ki sizin beklediğiniz felsefe değil, başka bir şey. Ben o konuda uzman değilim, benim uzmanlık alanım bu felsefe" dedi Nermi beğ. İkisi çıkıp gittikten sonra hiçbir şey olmamış gibi anlatmağa devam etti. Medenî cesâreti ile soğukkanlılığı beni ziyâdesiyle etkiledi. O günün şartlarında o verdiği karşılık takdire şâyandı.

Sonra başka hocaların derslerine girmeğe başladım. Aradan bir veya iki ay geçmişti. Koridoru basıp "hepiniz foruma geleceksiniz" dediler. Ben aradan tüydüm, gitmedim. Bizim koridorun ucundaki anfiye milleti doldurup sosyalism propagandası yapılıyor. Buna karşılık fakültenin öteki bölümlerinde başka türlü tepkiler doğuyordu. Üstümüzde Tarih ile Türkiyât vardı. Orada da milliyetciler saf tutmuş. Hocalar öyle, öğrenciler böyle... İlkin hır çıkmadıysa da, 1969da kıyasıya döğüşler başladı. Kapılarda henüz denetleme falan yoktu, içeri her şey sokuluyordu: Demir çubuklar, sopalar, tabanca, bomba. Hattâ çok sonraları 201 nolu dershânede dinamit patlattılar. Anlatamam o sesi size! Kapalı mekân, acayıp yankılanıyor. O yılın üçte biri böyle forumlar ve boykotlarla zayî oldu. Sonra da fakülte kapatıldı, dersler tatil edildi.

HOCALAR ARASINDA BÎNAMAZ

Hocalarınızın birbirleriyle araları nasıldı?

Doktora hocam Nermi Uygur ile Takıyettin Mengüşoğlu anlaşamazlardı. Koridorda karşılaştıklarında selâmlaşmazlardı. Süreklice Takıyettin beğin derslerine girip çıkıyordum. O beni sever, ben de onu hem sever hem de sayardım. Olur a, derslerinin bazılarından hoşlanmazdım. Nermi Uygur'un yanında doktoramı hazırlıyordum. Bir gün Takıyettin beğin dersinden çıktım. O önde, biz talebelerse arkasından yürüyorduk. Odasına gidip sohbete devam edecektik. Koridorun ucundan Nermi Uygur göründü. Girecek delik aradım, oralarda pencere falan olsa kendimi dışarı atardım. Nermi beğ hep yere bakarak yürüse de, her tarafı görürdü. Takıyettin beğ de kapısını açmış beni bekliyor. Doğal olan odasına girmem. Nermi beğin yanından selâmlaşmadan geçtik. O tarihlerde Nermi beğin odasında oturuyordum. Takıyettin beğin odasına da gidemedim. İkisi odalarına girince, ben kaldımmı koridorda öylece tek başıma. Karı — koca ilişkilerinde,

bir de, sevgiliniz varsa, böyle arada bînamaz kalırsınız.

Çârem yok, odama döndüm, yânî Nermi beğin yanına gittim. Masasının üzerindeki kâğıtlarla meşğûl gûyâ; başını kaldırıp bakmıyor bile, yüzü asık. Gidip masama oturdum, lâf arıyorum. "Hocam, bana dargınsınız galiba" dedim. "Teoman, darılmanın ne manâsı var, iyisimi sen işini Takıyettin beğle yürüt!" dedi. "Hocam, tabiat felsefesi..." diye başladım. Güldü. Takıyettin beğin odasında bir arslanpençesi vardı. "Takıyettin beğin hayatında gördüğü tek canlı yanındaki o arslanpençesidir. O tabiat felsefesinden ne anlar? Sen biyoloji okumuş adamsın, onun tabiat felsefesinemi kaldın?" dedi. Aradan bir süre geçti, Takıyettin beğle tekrar karşılaştık. "Galiba dersime gelmekten men olundun" deyince ne söyleyeceğimi bilemedim. İşte böyle bir ilişki.

Canciğer hocam, kılavuzum diyebilirim, Ahmet Yûksel Özemre, Nermi hocayla önce çok iyiydiler, hattâ Bilim Felsefesi Tarihi dersini ortak veriyorlardı. Ahmet Yüksel Özemre, Teorik Fizik kürsüsünün başındaydı, Nermi Uygur da Felsefe Tarihinin. O ders olağanüstü derecede ilgi çekici, güzel ve kalabalıktı. Dersâneden taşar, dersi koridorda dinlerlerdi. Derslerden birinde birara lâf Einstein'dan açıldı. Nermi hoca "Einstein 1956da falanca yerde şunu söyledi" dedi. Ahmet hocam oturduğu yerde belini şöyle bir doğrulttu ve gülerek "Einstein o tarihte yaşamıyordu, 1955te öldü" deyiverdi. Nermi beğ onca kalabalığın, talebenin önünde dehşet bozuldu. Ben

olsam, "ya öylemi? Neyse şaşırmışım. Daha önceki bir tarihte söylemiş olmalı" filan der geçerdim. Bunlar o tarihten itibâren birbirlerine candüşmanı kesildiler. Ders de tabiatıyla kalktı. Bir daha birbirlerinin yüzüne bakmadılar. Ahmet beğin dersine devam ediyordum yine. Bir gün döndüm, geldim. "Teoman, neredeydin?" dedi. "Ahmet Yüksel beğin Fizik Felsefesi dersindeydim" demeğe kalmadan "bir daha o adamın dersine girmeyeceksin" diye masaya vurdu. O tarihlerde "olurmu hocam, niye gitmeyeyim?" deme şansınız da yok; isterse atar, bitirir işinizi. Duygusallık zirve yapmış zâten. Tabii, ona girmeyeceğimi söylesem de, habersiz devam ettim Ahmet hocamın derslerine.

Ahmet Yüksel Özemre sizin hayatınızda ne kadar etkiliydi?

Hayatımda karşılaştığım en dürüst iki insan: Babam ile Ahmet Yüksel Özemre. Her şeyden önce bir namus âbidesiydi hocam. Çok parlak tekliflere göğüs geren, bel vermeyen insanlar bu kategoriye girer. Hocama olağanüstü tekliflerde bulunulmuştur, ancak vicdânıyla bağdaştıramadığı her olayı itmiştir. Birinci ölçü vicdândır. Atom Enerjisi Kurumunun başındayken Türkiyede atom santralları kurulmak üzre ihâle açılıyor. İsviçreliler bir mıktar para ve Cenevrede üç katlı bir köşkiçin rüşvet teklifinde bulunuyorlar. Çok iyi hatırlıyorum, masada oturuyoduk mektubu açtığında. "Şu küffâra bak!" dedi. Hoca, hiçbir zaman bu lâfı kullanmaz normalde. "Nedir hocam?" dedim, Fransızca

yazmışlardı. Üstüne bir çarpı işâreti atıp zarfa geri koydu. "Bu hâlde geri vereceksiniz öylemi?" dedim, "evet" dedi. Adamları ihâleden çıkarttı. Dediğim gibi sapına kadar dürüst bir adamdı. O duruşu beni çok etkilerdi, dehâ mesâbesinde de akla sâhipti.

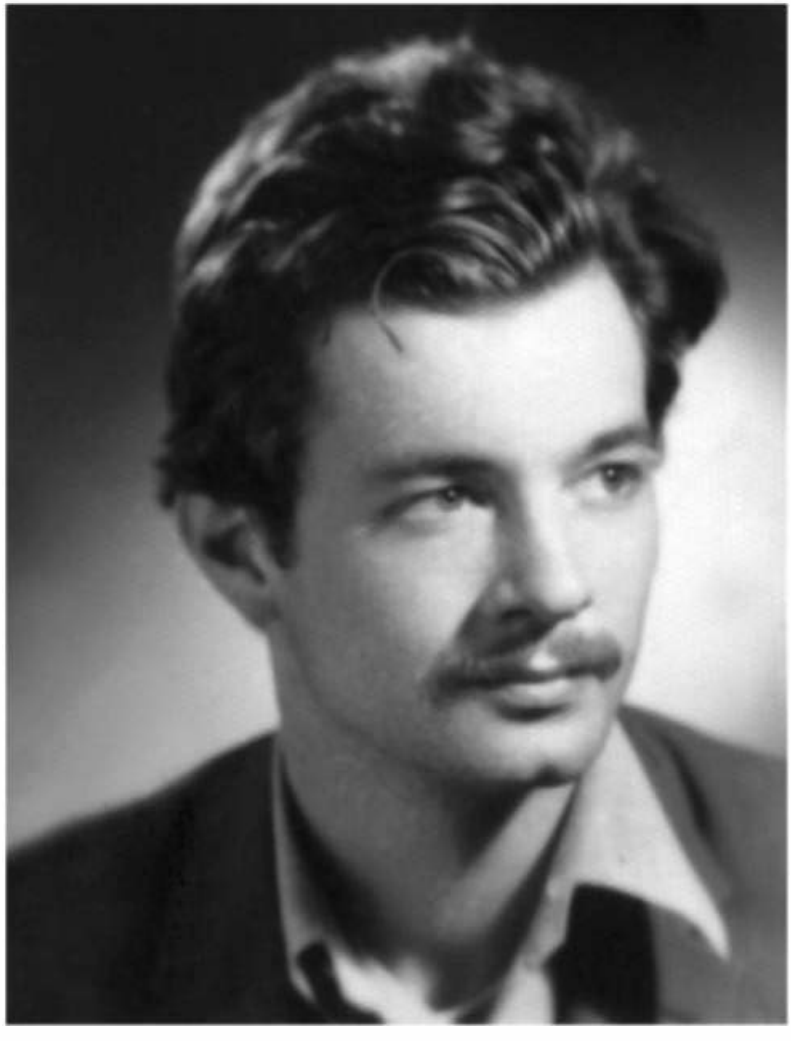
Başka hangi hocaların dersini takip ediyordunuz?

Bizim üniversite Osmanlının devamıydı. Osmanlıda kurulan öğretim kurumlarından biri bizdik, diğeri de İTÜydü; öbürleri Cumhuriyet çocukları. Aradaki zihniyet farkı anlatılır gibi değil. Boğaziçindeki dersleri de izledim; sanki ayrı bir ülke, öyleki ayrı bir gezegendi. O sırada oranın kütüphânesinde gece memuru olarak çalışıyor, gündüzleri de Erdal İnönü ile John Freely'nin fizik derslerine giriyordum. Freely'nin dersleri tam bir müsâmereydi. Fizikten gayrı her şeyi anlatırdı. Erdal İnönü'nün ne anlattığını bilmiyorum, çünkü anlamıyordum; hep gülerek anlattığından, bu, söylediklerini boğardı. Erdal beği çok severdim, o da sanıyorum beni sevmiştir. Ders dışında sohbet ederdik. Bolca babası İsmet Paşadan bahsederdi. Bu ikisinin dışında yerli olsun, olmasın hocalar, bana ziyâdesiyle lâubali gelen bir tarzda kısa tenis pantolonuyla derse girer, kürsüye oturur, bacak bacak üstüne atıp öyle ders anlatırlardı. Dünyam altüst olurdu. Bizim alıştığımız disiplin nerede, bu nerede?

Boğaziçinde fizikte talebe olan Ahmet adında bir arkadaşım bir gün "Ahmet Yüksel beğ hocanmış, beni ona götürsene, soracaklarım var" dedi. Hocam tanınmış

biriydi, özellikle fizikciler arasında. “Hocam, Boğaziçinden birini getireceğim size” dedim. “Getir bakalım” cevabını verdi. Biraz da çekinerek götürdüm tabii, Boğaziçi, dedik ya, farklı bir dünya. Birlikte gittik. Sorusunu sorduktan sonra Ahmet beğ de cevabı odasındaki kara tahtaya yazmağa koyuldu. Arkadaş gidip oturacak başka yer yokmuş gibi hocamın yazımasasına oturmazmı?.. Ahmet beğin sırtı dönük, görmüyor. Kaş göz işâretleri yapıyorum, yok. Ya Rabb çıldıracağım. O ara hocanın yazacakları bitti, dönüp bir baktı, adaşı tıknaz, şişko Ahmet, masasında badi badi bacaklarından birini diğerinin üstüne atmış oturuyor. Hocamın yüzünün şeklişemâli değişti. Ahmet tavrından, duruşundan zerrece şüphe duymaksızın hocamın açıklamalarını sorgulayıp duruyor: “Hocam niye öyle yaptınız, o formül de neyin nesi?” filan. Bugünkü nesillerin takıntısı “niye?” Eski bir adam olarak Ahmet beğ o lâfa ifrit olur. Fizikte, matematikte her şey açık, niyesi yok, ukalâlık olsun diye soruyor. Baktım, patlama yaşanacak, Ahmed’i apar topar kolundan tuttum, “hadi Ahmet, hocamızın çok işi var, gidiyoruz” diye kapıya sürükledim. Hocaya teşekkür ettim. “Nereye götürüyorsun, daha soracaklarım var” diye itirâz ediyordu. “Açtırma bayramlık ağzımı. Hocadan dayak yemeden gidelim şuradan” dedim. Hâlâ “ne yaptım yahu?” diye sorup duruyor. Allahım, o ne eziyetti, anlatılacak gibi değil.

DOKUZUNCU BÖLÜM
AVRUPA MACERASI

1971

BEKCİDEN FELSEFE DERSİ

12 marttan sonra Türkiyeden ayrılıp Avrupaya gidiyorsunuz. Hocalarınıza, derslerinizemi alışamıyorsunuz?

Hayır. Zâten sürekli tatildi okul. 1970te, "artık buradan bir şey çıkmaz" diyerek iki arkadaşımla kaydımı dondurup Türkiyeden ayrıldım, okumayacaktım. Bir yıl Avrupada çalıştım. Bütün derdim, Türkiyeden çıkıp dünyayı dört dolaşmak, keşfetmekti. Afrikayı, Latin Amerikayı. Kuzey Amerikayı hiçbir zaman merak etmedim. Param olmadığından, sürekli kazanmak ve kazanabileceğim ülkelere gitmek mecburiyetindeydim. Biriken parayla da başka yörelere geçmek ve öylece dolaşmak niyetindeydim. Ama bu niyetim gerçekleşmedi. Olmadı. Her zaman söylüyorum, Allah izin vermedi. Beni iki kere Fransaya attı rûzgâr. Birincisinde ucuz kurtuldum, ikincisinde kurtulamadım, ömrümü ipotek altına alacak müstakbel karımı orada buldum.

Volculuğunuzda ilk durak Almanyaydı değilmi?

Bir arkadaşın arabasıyla Bulgarıstan ile Yuğoslavya

üzerinden Almanyaya geçtik. Babamın Alman bir arkadaşı, "amca" diye hitab ettiğim bir zâtımuhterem beni kaldığım yerde, gençlik yurdunda ziyârete geldi. Para falan nanaydı; tuttu bana yüz mark verdi. O para bana hayat iksiri gibi geldi. Bir de, denir ki Avrupada insanlar biribirine bakmaz, etmez. Oralarda gördüğüm insanlığı anlatamam. Şu yakınlığa bakın! Babamın sınıf arkadaşıydı ve kardeş gibiydiler. Ne zaman Almanyaya gitsek onlarda kalırdık; annesiyle yaşıyordu o zaman. Annesi babama Almancada s'ler z okunduğundan "Zabi, Zabi" derdi. Sonra çok geç bir vakıtta evlendiğinde, annemle babam nikâh şahidiydi.

Niyetim Londraya gitmekti. Arkadaşlarımdan birinin Londrada bir arkadaşı vardı. Eski denizci, o sıra orada lokantada çalışıyor. Ona gideceğiz, bize de lokantada iş ayarlayacak. Ama o kadar sevdim ki Fransayı, hiç gidesim gelmiyor. Hiçbir şeye karar vermedim, ne yaptığımı bilmiyorum, serseri mayın gibi dolaşıyorum. Anne-baba tahakkümünden o kadar illallah demişim ki, yaydan fırlamış ok gibiydim. Babam o sıra Anbarlı santral müdürüydü. "Döneceğim" diye yola çıksam da, bir daha Türkiyeye dönmeyecektim, kaybolup gidecektim dünyada.

Almanyada bir hafta kaldıktan sonra üç arkadaş trenle Fransaya geçtik, Münihten Parise. Paris çok hoşuma gitti. Görmediğim, alışık olmadığım bir hürriyet, sereserpelik yeli esiyordu. Böylesi Almanyada yoktu. Orası da Türkiyenin devamı gibi kısıtlamalar ülkesiydi.

Meselâ Münihte pansiyona geldik, annanem yaşında bir kadın, "ne edeceksin?" diye sordu. "Ne edeyim ki, tabii ki kalacağım." "Kimsin? Kaç zaman kalacaksın?" Bir gün, üç gün, beş gün, neyse ne. Fitilli kadife pantolonum, postalını, sırtçantam, uykutulumum yanımda. "Ayakkabılarla giremezsin, kapı-önünde çıkartacaksın" dedi. La havle velâ kuvvete, hoşgeldin annem. Girdim içeri, bu sefer de "bak, oda tertemiz. Bunu sana nasıl veriyorsam, öyle alacağım. Dokuzdan sonra gelmek yok. Kız arkadaş falan getirmek de" diye sıraladı da sıraladı. Hakkaten oda nefisti, apak nevresim, kuştüyü yatak. "Peki, kendimi getirebilirmiyim?" diye sorunca, "öyle tuhaf şakalara tahammülüm yok" dedi. Fransaysa apayrı bir dünya; insan tipleri, manzaralar, evlerin inşâsı bile farklı. Almanyada herkes içeride yaşarken, Fransada dışarıdalar. İnsanlar biribirlerine karışıyorlar, "ne yapar, ne edersin?" diye bakıp lâf atarlar. Genç gördüklerinden, yol yordam gösterip uyarırlar.

Dediğim gibi, gece ile gündüz gibi müdhiş bir fark gördüm aralarında. Hangisi Avrupaydı? Fransa, Avrupaysa Almanya değil; Almanya, Avrupaysa Fransa değil. Hududa geliyorsunuz, Alman hudut muhâfızı eski Alman üniformasıyla çift katlı kasketi, gâyet ciddi. Fransız "*bonjour monsieur*, hadi bakalım, iyi yolculuklar" diliyor, yanındaki şarap kadehinden ikrâm ediyor.

Sabah altı gibi Parise vardık. Her taraf kapalı. Kahvâne – meyhâne arası bir yer. Kahveci-meyhâneci dükkânının önüne iskemleleri dizmeğe başlamış.

“Merhaba” dedim. Diğerleri dil bilmediğinden, ben konuşuyorum. Dil bilmiyorlar dediysem, Fransızca bilmiyorlardı. O günlerde Fransızca bilmiyorsanız, Fransada yaşayamazdınız. İngilizce bilseler bile “bilmiyorum” derlerdi. “Kim oluyorsunuz da Fransızca bilmeden Fransaya geliyorsunuz” havaları vardı. Adamı bize çok benzettim. Ufak tefek biri. Üç dört günlük (pis) sakalı var. “Burada kahvaltı edermiyiz?” dedim. “Tabii, başka ne yapacaksınız ki?” deyip üçümüze yer gösterdi. “Yeni açtım, biraz bekleyeceksiniz, ekmekleri ısıtacağım” dedi. Kruvasan dedikleri hilâle benzer ekmekleri vardı. O vakıt mikrodalga falan yok, ocakta ısıtılıyordu. Önce bir helâya gittim. Baktım, alaturka. Nasıl sevindim! Bugüne kadar alafrangaya hiç alışamadım, herkesin üstüne oturduğu yer, kepâzelik! Çıkıp geldim: “Helânız çok hoşuma gitti” deyince şaşırdı. Bizim helâlara benzediğini söyledim. Nereden geldiğimizi sordu. Türkiyeden geldiğimizi işitince adam bambaşka bir havaya girdi. Meğer Kayseri Ermenisiymiş. Bizden para almayacaktı, hattâ zorla verdik. “Siz kısmetimi açacaksınız, ilk müşterimsiniz. Buraya sekizden önce kimse gelmez” dedi. “Niye altıda açıyorsunuz o zaman?” diye sordum. “Babamdan böyle gördüm” cevabını verdi.

Pariste epeyi dolaştım. Orada geçirdiğimiz dört, beş günün birinde Sorbonne’a da gittim. Sorbonne’a yakın bir park vardı. Bekçisine yanaşıp “merhaba” dedim. Uniformasıyla falan tipik bir Fransız. Fazla iplemeyen, yine de ilgi gösteren bir havası vardı. “Felsefe derslerini

dinlemek istiyorum" deyince felsefe okuyup okumadığımı sordu. "Evet" cevabını verdim. "Nerede?" dedi. "Istanbulda" dedim. "Kimi dinleyeceksin?" diye sordu bu sefer de. "Sartre'ı dinlemek istiyorum" dememe kalmadan "başka adam bulamadınmı, iş yok onda" deyip kestirip attı. Park bekcisi diyor bütün bunları. Şaşmamak elde değil. "Sorbonne'da dinleyemezsin kimseyi, burası normal üniversite. Sınava girmen, kaydolman lâzım. Çok değerli adamları dinleyeceksen *Collège de Francea* gideceksin, fazla uzak değil" deyince "Sartre orada ders veriyormu" dedim. "Bırak onu. Alırlarmı oraya? O ders vermez, kahvânelerde dolaşıp laga luga eder; bir de, sevgilisi var Simon de Beauvoir diye. Ondan bir şey çıkmaz" dedi. Onu kıyıda, köşede bir adam olarak andı ve bir daha da bahsetmedi.

Bu adam oturdu, bir veya iki saat, belki daha fazla bana A'dan Z'ye varoluşculuğu anlattı. O zaman çok modaydı. Öyle filosofların adı geçti ki, bu adamlara sonradan el attığımda, hayretler içinde kaldım. Herhâlde Katolikti bu adam, bir şey söylemese de, öyle anladım. Varoluşculuğun Hırıstıyanlık tarafından bahsetti. Søren Kierkegaard'dan söz açtı. "Park bekcisisin, bütün bunları nereden biliyorsun?" diye sormadım. Fransada o dönemde zihin hayatı öylesine yüksek, öylesine yaygın bir hâldeydi ki! Belki özel bir adamdı, o da olabilir. Çok sonra Nietzsche'nin 1860larda yazdığı "Avrupada zihin hayatını merak ediyorsan, Fransayı okuyacaksın" diye bir ifâdesine denk geldim. Zâten yıllar yılı Galatasaraylı

ağabeğimden hep Fransanın efsânesini dinlemişim. Annem, babam dışında bütün yakın ile uzak çevre Fransacıydı. Bizde Tanzimattan sonra okumuş yazmış kesim hep böyledir. Bu dili çok küfrede ede öğrendim, çok zorlandım da ondan. Son derece karmaşık, acayıp bir dil. Fransızcamın yüzde altmışını karıma borçluyum. Zâten neyimiz var, neyimiz yoksa kadınlardan aldık. Onlar olmasa fenâ hâlde hapı yutmuştuk.

Bir gün bir gençle tanıştım. Herkes benden büyüktü o zamanlar. Polonya Yahudisiydi. Dilbilim öğrenımı görmüş. Dillerin ilişkileri, dilbilgisi üzerine çok ilgi çekici şeyler anlattı. Islav dilleri arasındaki farklardan bahsetti. Annesi, babası Alman işğâlinde Fransaya kaçmış. Sonra Fransa da Alman işğâline uğrayınca ölümden kurtulamamışlar. Nasıl olduysa o, hayatta kalmış. Bana gazete satmağı önerdi, akşam gazetelerini satıp biraz para kazanabileceğimi söyledi. Birkaç gün yaptım bu işi. Parisin meydanlarında akşamları basılan *France Soir* gazetesini sattım. Bir gün, bana biri gazeteyi falanca adrese bırakmamı söyledi. Baktım, Yıldız meydanında çok seyrüsefer var. Kalabalık, kolluk memuruna yanaştım. "Affedersiniz" dedim. "Şimdi dur" diye cevap verdi sinirlice: "Bak, orada yürüyen dilberi görüyormusun, şimdi onu seyrediyoruz, ondan sonra ne soracaksan sor" dedi. Birlikte dilberi seyrettik. Mini etek modası vardı o zaman; tıpış tıpış geçti. "Beğendinmi?" diye sorunca çok beğendiğimi söyledim. "Şimdi sor!" deyip gideceğim yeri tarif etti.

Paristen trene bindik. Normandıyaya, Kaleye (Callais'ye) geldik. Oradan gemiyle geçeceğiz. Üstümde Almanyada baba dostu Fritz amcanın verdiği yüz marktan altmış kalmış. Bir de, Pariste kazandığım yüz yirmi frankım var. Para varlığım bu. Öyle, böyle bindik gemiye, karşıya geçiyoruz. Neye uğrayacağımızı bilmiyoruz yahut en azından ben bilmiyorum. Dalgalı bir deniz. Genişce mekânın dört bir tarafı duvar. Bunlardan birinin önünde bir İngiliz kolluk memuru kollarını kavuşturmuş, kara üniforması, koni biçiminde üste doğru sivrilen miğferiyle kıpırtısız duruyor, geminin sallanmasına ayak uyduruyor. Boyun bağı, her şeyi tastamam. Sırtının dönük olduğu duvarda İngiltere harıtası var. Kollukcunun önüne ufak tefek, kara kuru bir İtalyan dikiliveriyor. Böyle şirin, güldürücü bir adam olamaz! Olsa olsa böylesini sirkte görürsünüz. Bozuk bir İngilizceyle "ne zaman Dover'e varacağız?" diye soruyor. Kolluk memuru istifini bozmuyor, cevap vermiyor, sâdece boşluğa bakıyor, sanki sinek vızıldıyor. Tekrar soruyor, yine cevap yok. Adam kırk bin çeşit telâffuz denemesi yapıyor, acaba bu benim konuşmamımı anlamıyor diye. Ses yok. İngiliz kollukcusunun kıpırtısızlığı, o kımıltısız duruşundaki kibir görülmeğe değer. "Ben yeryüzünün karalarını, denizlerini idâre eden, güneşin batmadığı koca İngiliz imparatorluğunun, haşmetmâp kralımızın kolluk memuruyum" dercesine bir tavır. Sesini çıkarmadan haykırıyor adetâ: "Ya sen kimsin ey eciş bücüş maymundan bozma Akdenizli?!"

İşte o tiyatro oynarmışcasına yüz ile beden ifâdelerini sergileyen şirinmi şirin İtalyanımız, parmağını harıtanın üstüne koyup "buraya gitmiyormuyuz?" diye sorunca, bizim kibir kumkuması kollukcumuz nihâyet tenezzül buyurup başını harıtadan yana çeviriyor. Yezit, İtalyanın ne demek istediğini çoktan çakmış vaziyette. Gelgörki sırf terslik olsun veya tahkir etmekiçin anlamazlıktan geliyor. Sonunda "oov, düv*er*, dûv*er* demek istiyorsun" diyebildi en sonunda. Bellibelirsiz bi'şeyler geveledi. Sâdece yarın sabahı anlayabildim. Saat kaçta, onu bütün çabama rağmen işitemedim. İhtimâl hokkabazımız İtalyan da anlamadı.

Sonunda vardık. Sınır kapısından geçip ıstasyona geleceğiz, oradan da trene binip Londraya gideceğiz. O zaman pasaport var, ama vize yok. Uzun bir koridorda millet sıraya girmiş, yürüyor. Sonra o yol sağa ve sola ayrılıyor. Kasketi ve üniformasıyla ortada bir İngiliz subay istifini bozmadan duruyor, kolunun altına da bir çubuk kıstırılmış. Gelenleri süzüyor. Gözü tutanları sağa saptırıyor, gözünün tutmadığını sola gönderiyor. Kuzey Avrupa tiplileri sağa, sola sapanlarsa tekrar "niye geldin, n'apacaksın, paran pulun varmı?" diye sorguya çekilecekler. Denetlemede gözü tutmazsa geri gönderilecek.

Sıra bana geldi. Baktı bir yüzüme "sağa" dedi. Aman, içim nasıl bir aydınlandı. Arkadaki arkadaşım Türkce "lan, seni niye o tarafa aldı?" deyince, "buraya gel, pasaportunu göster" dedi. İstememişti az önce. "*You are*

Turkish, to the left" ("Türksün, sola") dedi. Nasıl sinirlendim. Zâten ifrit oluyordum o arkadaşıma, yol boyunca büyük bir dertti. Annemden emdiğim sütü burnumdan getirdiler. Sonunda bir alavere dalavere, Kürt Memo nöbete misâli oradan geçip Londraya vardık. Uzun hikâye.

BİR BULAŞIKCININ GÜNLÜĞÜ

Uzun hikâye kısmını biraz açsanız?

İngiltereye girerken Kuzey Avrupalı olmadığımı arkadaşım yüzünden anladılar. Arkamdan "nereye gidiyorsun, seni niye kayırıyorlar" gibi bir şey söyledi ve beni geri çağırdılar. Öbür saymadıkları milletlerin arasına katılarak Jamaika ile Hintlilerin kuyruğuna girip diğer uçtaki kontrole takıldım. Pasaportumu sordu, niçin orada bulunduğumu v.s. "Gezeceğim" demek zorundaydım, çünkü İngilterede çalışmak yasak. "Paran varmı?" diye sordu. "Var; elli bilmem şu kadar Mark, yetmiş sekiz frank" deyince "bu büyük parayla, değil İngiltereyi dünyayı bile dolaşırsın" dedi. "Babam gönderir" dedim. İngilizvârî bir ukalâlıkla "ha ha, Türk parasını koruma kanunundan haberin yok galiba, baban sana zırnık gönderemez, göndermek istese de çıkışmaz parası" dedi. Adam benden iyi biliyor Türkiyeyi. Tek çıkar yol, kendimi Manş denizine atmak.

Bir ân, ayrılmakiçin can attığım, hattâ nişan yüzüğünü satarak yolculuğa çıkabildiğim sâbık nişanlım

aklıma geldi ve "bana bakacak biri var" dedim, adını verdim, Londrada yaşadığını ve telefonunu bildiğimi söyledim. O zaman herkeste yoksa da, onda sâbit telefon vardı. Sabahın beşimiydi neydi, aradılar. Tabii, paldır küldür uykudan uyandı kızcağız. "Şaban Teoman Duralı burada, tanıyormusunuz?" diye sordu. Allah razı olsun, her soruya olumlu cevap verdi. "Tanıyorum, ona bakacağım, adresim falanca falanca" der demez, adam damgayı vurdu: "Sâdece gezmeğe yetkili, çalışması yasaktır." Dünyalar benim oldu.

Londraya geldik, dolaşıyoruz. Bizi işe alacak kişi epeyidir İngilterede yaşıyordu. İngiltereden biriyle evlenince orada yaşama izni alabiliyordunuz. Zâten birçoğu öyle yapıyordu. Sırf İngilterede kalabilmekiçin bir kıza para verip evleniyor, ardından boşanıyorlardı. Erkut'un arkadaşı gelip bizi tuğla renginde üç katlı bir binâya götürdü. Evin sâhibi, bana yine yaşlı gibi gelen, altmış yaşlarında bir hanımdı. Üç katlı binâda bütün odalar kiralık, neredeyse hotel mesâbesindeydi. Üç kişi, üç yataklı bir oda tuttuk. Bize "hukuk müşâviriyle hekime kayıtlarınızı yaptırın" diye tenbihledi. Hekime gittik, "bulaşıcı veya zührevî hastalığınız varmı?" dedi, "yok" dedik; "ne derdiniz olursa olsun buraya, altından kalkamadığımız takdirde hastâneye sevkedeceğiz" diye anlattı ve adama yetmiş pound verip yanından ayrıldık. Oradan hukukcuya geçtik, "ne derdiniz olursa, her şeyi ben hâlledeceğim; polislemi işiniz oldu, önce bana geleceksiniz ve polise 'beni karakola almayınız, önce

falanca yere gitmem gerek' diyeceksiniz" dedi. Ona da yetmiş pound tosladıkmı, etti yüz kırk. Dönüp geldik pansiyonumuza. Kadına haftada yirmişer pound vereceğiz. Sırada çalışacağımız lokanta işi vardı, oraya gittik.

Lokanta dediğim, *King's Cross*taki *Kentucky Chicken*. İşletenler İtalyan, yöneticiler mafya, düpedüz uyuşturucu kaçakcılığıyla meşğûller. Uyuşturucu dışında tetikcilik falan da yapıyorlarmış. Sicilyalıydılar. Orada aşırı esmer, sert, kaba, bir o kadar insana sâhip Antonio'yla tanıştım. İngiltereye sinema okumağa gelmiş, fakat işleri sarpasarmış, arzusunu gerçekleştirememiş. Çok zekîydi, zâten İtalyanlar en zekî üç, beş milletten biri. Zekâ seviyeleri yüksek olduğundan, çok sevimlidirler. Hattâ ters işler yapanlar bile. Antonio'yla çok iyi arkadaş olduk. Birlikte gezerdik, iş arasında sohbet ederdik, çok anlatırdı; münevver biriydi. O da benden büyüktü.

Arkadaşımın arkadaşıyla tanışmıyorduk, nasıl olduysa "sen hizmeti (garsonluğu) beceremezsin, iyisimi mutbakta çalış" dedi. Bunun üzerine bana bulaşıkcılık işini verdiler. Mutbakta üç kişiydik: Ispanyol aşcıbaşı Jesu ile yamağı José ve ben. Jesu kısa boylu, tıknaz, meseta dedikleri bir Ispanyol köylüsü. José de onun köyünden. Uzun boylu, sırım gibi bir delikanlıydı. Çalışanların geri kalanı İtalyandı. Birlikte yola çıktığım iki arkadaşım da sözümona oraya hizmetli olarak girdiler, daha ikinci günü pes ettiler, çekip gittiler. Ben

tek kaldım, bundan da memnundum. José ile Jesu'yla yakın dost oldum. Bir de, orada hizmet eden otuz yaşlarında, Portekizli çok nazik, kibar bir hanım vardı. Öyle olmamakla birlikte, bana bayağı yaşlı geliyordu. Hayret edilecek bir şey.

Dokuzda işbaşı yapardık. On birde de kapı müşterilere açılırdı. Herhâlde en genç ben olduğumdan, kenefi silip süpürmek, temizlemek çeşidinden ayakişleri bana düşerdi. On iki – bir arası zirveydi. Dehşet bir kalabalık doluşurdu. Tabakları yıkayamazdım bile. Bir bezle tabağın üzerindeki çerçöpü atıp şöyle bir siler, José ile Jesu'ya verirdim. Onlar yemekleri koyarlardı. En çok yenen *fish and chips* ve kızarmış tavuktu. Avam İngilizin tek bildiği *fish and chips*ti. Gelen bardaklarda kadınların dudak izleri olur, onları biraz suyun altına tutup boyayı silerdim. Sonra yemekler tabaklara doldurulup müşteriye sunulurdu. Yıkamağa zaman yetmiyordu. Ömrümde ilk defa böyle bir rezâletle karşılaştım. Zihnimde de hep annem vardı. Bir temizlik hastası olarak bunu görse, çıldırır diyordum.

Saat ikide yemek paydosu. Yemek yenirken sohbet ediyorduk. Jesu bir gün ailesinin resimlerini gösterdi. Annesi, babası, erkekkardeşi, ağabeği, galiba çocuklarını da. Herkes var, bir karısı yok ortalıkta. "Karın nerede?" diye sordum. Masaya bir yumruk attı, "sana ne lan, karımdan!" dedi. Apışıp kaldım. Hiç beklemediğim bir tepki. Hoşgeldin Anadolu! "Yok, bana ne tabii de, herkesi gösterdin..." desem de "karımı karıştırma" diye gürledi

yine. Masaya vurunca herkes irkildi; ne konuştuğumuzu anlamadılar, Ispanyolca konuşuyorduk. Lokantanın başındaki başmafyöz baba "ne oluyor?" diye geldi. "Yok bir şey, efendim, bana ailesinin resimlerini gösteriyordu, ben de ona 'karın yokmu?' deyince çok sinirlendi" dedim. "Bak, bizim taraflarda karı, kız meseleleri açılmaz, kan temizler" dedi. Bizde de aynı durum olduğunu, fakat aklıma bir şey getirmediğimi söyledim. "Sen aklına getir, getirme bu böyle" cevabını verdi. O olaydan sonra bir süre bayağı bir soğuk davrandı bana. Gel zaman, git zaman Jesu'yla ilişkimiz düzeldi.

Sicilyalı ya, orası da Ispanyol zihniyetinin etki sahasında. O günün Ispanyası ile bugününki arasında bırak dağları, kıtalar kadar fark var. 1973te Franco'nun ölümüyle Avrupaya bağlanarak lağım çukuruna düştüler. Avrupamerika, her yeri olduğu gibi, güzelim gururlu Ispanyayı da bitirdi. Çok şerefli, gururlu insanların teşkil ettiği bir millet Ispanyollar. Kan dökücü, sert, silâha çabuk davranan adamlar. Sustalı geleneği Ispanyollardandır. Daha eskiden kılıç imâli de bunlardaydı. Ispanyollar bedevî Arapları andırır. İtalyan ile Fransız da Akdenizli olmakla birlikte Ispanyola benzemezler. İtalyanlar silâha davranmaz. Rumlar kabadayıdır. Nitekim bizim kabadayılığımızın da esin kaynağı olmuş olmalılar. Batı Anadoludaki kabadayılık, önemli ölçüde efelerden gelir, efe sözüyse Rumcadır — *efebos*: Delikanlı, yiğit.

José'nin sesi çok güzeldi. Yanık Ispanyol türküleri

söylerdi. Hattâ bir tânesini hiç unutmam, hâlâ kulaklarımdadır. Artık yaşamayan Arjantinli ozan Atahualpa Yapanqui bu türküyü söyler: "*Los ejes de mi carreta*" ("Arabamın Dinginleri)". Bestesi ve güftesiyle enfes bir türkü. Öylesine güzel bir dil ki, ne söylersen söyle kulağa hoş gelecektir. Hoş bir kişiydi José. Jesu'ya oranla daha ağırbaşlıydı. Ben girdikten iki veya üç hafta sonra İtalyada talebe olan genç bir kız da lokantada çalışmağa başladı. İngilizce öğrenme niyetiyle gelmişti. İngilizce öğrenilmeyecek belki de tek yer burasıydı, hepsi İtalyanca konuşuyordu hâlbuki.

Lokanta cumartesileri tatil, pazarları açıktı. İşe gitmek üzre çok erken kalkmağa alışmıştık. Cumartesileri de altı gibi uyanıyordum. Rahmetli arkadaşım Dinç'le çıkar, önce yakınımızdaki mezarlığa, Almanlarla savaşta uçakları düşürülmüş Polonyalı pilotların yattığı mezarlara giderdik. Enfes bir yerdi. Lehce felâket bir imlâya sâhip acayıp bir dil, hep sessiz harflar yanyana dizilir. Oradaki taşlardaki adları çözmeğe çalışırdık. Sonra kahveye girerdik. Kahvânedeki adam, Daniel, Meksikalıydı. Buradan çok sevdiğim Antalyadan rahmetli arkadaşım Aykan'ı andırıyordu, neredeyse tıpkıbasımıydı. Yeryüzünün bütün tiplerini bizim memlekette bulabilirsiniz. Uzun boylu, kapkara pasparlak saçlı, kocaman bıyıklı, kara gözlü, yapılı bir genc adam. Orada sert, sütsüz Kolombiya kahvesi içerdim. Yanında da Ispanyolvârî bir yumurta vardı; onu yerdim. Oradan çıkınca Dinç'ten ayrılıp mutlaka

pipocuya uğrardım. Dehşet bir pipo tiryakisiydim. Mahatma Gandhi'nin mağazasına gitmek büyük bir zevkti benimiçin. Son derece zarîf giyimli, kadınsı tavırlı bir çelebi kişi. Seçkin telâffuzlu bir İngilizceyle konuşuyor: "Beğefendi nasıl bir tütün arzularlar?" Kahvaltı ile öğle yemeği arası içilen tütünü dolduruyor. Deneme pipoları var. Tütün falan alacak param yok, sırf onu tüttürmekiçin gidiyordum. Kibritle yakıp —pipo kibritle yakılır, çakmak kullanılmaz— "damağınıza uygunmu?" diye soruyor, "harıkulâde" diyorum; ikimiz de İngilizce lugat paralıyoruz. Hem İngilizcesine hem de tütüne hayranım. Orada biraz pufladıktan sonra saat dört sularında çıkıp Asya Afrika Talebeler Birliğine gidiyordum. Orada dünyanın dört bir köşesinden Kongodan, Cezayirden, Hindıstandan, Çinden, Güney Amerikadan gelen gençler ilgimi çekiyordu. Santranç oynuyorduk. Çocukluğumdan beri bir başka hastalığım da santrançtı.

Anlatmıştım daha önce, Hyde ile Regent's parklar arasındaki yere saat beşte köpekciler gelirdi. Her cumartesi itlerini getirip sâdece köpek üzerine konuşurlardı. Bunları nasıl yetiştirdiklerini, ne canbazlıklar yaptırdıklarını anlatırlardı. Ben de orada yatıp bu saçmalıkları dinlerdim. Zaman zaman da öğlen bir sularında Hyde parkta yapılan açık kürsü sıyâsî konuşmaları dinlemeğe giderdim. Öncelikle de aşırı sağcıların bağıra çağıra yabancı düşmanlıkları, İngiliz milliyetciliğine vurgu yapan konuşmaları beni çok

çekerdi. Hyde park çok büyüktü; bir gün kenar taraflarından birinde bir baktım, liman işcileri numâyış yapıyor. Pankartlar açmış, bağırıp çağırıyorlar. Olaylar iyiden iyiye gemi azıya almağa başladılar. O azgınlık sırasında kenarda durup sosis, sandviç satan seyyar satıcının tezgâhını devirdiler. Ortalıkta kollukcu filan yokken, bir ânda yerden pıtrak gibi bittiverdiler. İki yahut üç kamyon kollukcu. Sessizce, çatışmaya mahal bırakmadan işcilerin bileklerini büktüler, ellerini arkaya sarıp kelepce vurdular. Herifleri olduğu gibi kamyonlara doldurup götürdüler. Her taraf tekrar süt liman. İngiliz kollukcusu hâlâ öylemi bilmiyorum, fakat o zaman silâhsızdı, tek silâhı copuydu. Külâh gibi uzun miğferleri, kara uniformalarıyla son derece ciddi adamlar. Yüzünde herhangi bir ifâde yok. Birkaç polis, sandviccinin tezgâhını düzeltirken zararını tazmin edeceklerini söyledi. Ben de satıcıya "zararını kim tazmin edecek?" diye sordum, "haytalardan (hooligan) alırlar o paraları; namussuz komunistlere günlerini göstereceğim" dedi.

Bir gün yine Asya Afrika Talebeleri Birliğinden ayrılıp Hyde parka giderken arkamdan bir ses: "Teo!" Üstüme alınmadım önce, kendikendime uyduruyorum herhâlde dedim. Çocukluk arkadaşımın en büyük zevkiydi, o "Teo" diyecek, ben de dönüp "ne o?" diye soracağım. Aramızda böyle bir anlaşma vardı. Dönüp baktım, uzun boylu, iri cüsseli bir adam kocaman adımlarla bana doğru geliyor. Hayâl görüyorum sandım; ortaokuldan arkadaşım Aydın. "Aman ya Rabb, nereden çıktı şimdi!" diye

geçirdim içimden. Sonra sarıldık. "Sana Teo diyorum, 'ne o?' diyeceksin" dedi. Londra nüfusu 13 milyondu o günlerde. Çok da yayılmış bir şehir. Meselâ Paris öyle değil, sınırlıdır. Beni nereden, nasıl buldu anlamadım. Kuzey İngilterede Kingston'da antropoloji okuyordu. Hâlâ mektuplaşırız, postâneden atarım bir de. Mektup geciktimi kızar. Teknoloji düşmanlığı yüzünden bilgisayar kullanmaz. Bu sefer o da katıldı bize, odada dört kişi olduk. Sırayla birimiz her gece yerde yatıyordu.

Bu arada eski nişanlımla hiç görüşmedim. Ona paçayı kaptırırsam hapı yuttum demekti çünkü. Bütün derdi evlenmekti; yıllar yılı bu derdi çektik. Bir sabah çok erken, yedi gibi kapı vuruldu. Dinç gidip kapıyı açtı. Aceleyle gözlüklerini almamış, pek iyi göremediğinden, kapıya gelene yüzünü iyice yapıştırnuş. Dönüp "seni bir kız bekliyor" dedi. "Allah Allah, ne kızı, kız nereden çıktı?" dedim içimden. Kalktım don gömlek. Eski nişanlım değilmi? İnanılır gibi değil. Gelip sarıldı. Ben, sarılmak hak getire, yıkılacağım neredeyse, öyle bir şaşırdım ki.

Londrada gazetecilik okuyordu. İlk sorum "beni nereden buldun?"du. Tören Kilyosta olmuştu. Babası tertiplemişti her şeyi. 1969du, yirmi iki yaşındaydım, o da benden üç yaş küçük, on dokuz yaşında. Babası olağanüstü zengindi; 1969da Kaddafî idâreyi ele geçirdiğinde Libya petrollerinin yüzde yirmi sekizi onundu. Nişanımızda bulunanlardan biri —nişanlarda şahid olurmu olmazmı, bilmiyorum, fakat o gün o görevi

üstlenmiş gözüken— bir Alman hanım vardı. Kocası babasının ortağıydı. Bu hanımla sonrasında da mektuplaşmağa devam ettim, ona Londraya gideceğimi de söylemiştim. Onda adresim vardı. Ancak, ikisinin temâs hâlinde olduklarını bilmiyordum. Sabahın köründe can havliyle kendisini arayınca, Londraya varmak üzre olduğumu anladı. Alman hanıma hemen yazmış: "Haberin varını, Teoman Londradaymış" diye. Adresimi sorup öğrenmiş. Çok tahakküm ediciydi: "Oraya gidelim, buraya gidelim." Çalıştığımı söyledim. "Neyle uğraşıyorsun?" diye sordu, "bulaşık yıkıyorum" deyince "ne rezillik, böyle şeymi olur? Hay Allahım! Ben sana bakarım" falan. Tam bana söylenecek lâf: "Sana bakarım, seni beslerim." Evet, "babanın parasıyla bana bakarsın" diye içimden geçti. "Ben bakılacak adammıyım; çalışıyorum, keyfim yerinde" dedim.

Birkaç gün sonra ablasının Londrada nikâhı vardı, bir İngiliz asilzâdesiyle evlenecekti. Adamın ailesi çok karşıydı Arapla evlenmesine. "İlle sen de gel, nikâh şahidi ol!" diye tutturdu. "İyi, hoş da üstüm başım dökülüyor, ne edeceğim?" dedim. Aydın'ın İtalyan arkadaşının elbiselerini giydim. Birinin pantolonunu, öbürünün ceketini. Böylece gittik. Nikâhta evlenen çift, adamın annesi, bir de ikimiz vardık. O, ablasının şahidiydi, ben de güveyin. Nikâhtan sonra evlerine gittik. Nefis bir ev, Londranın zenginler semti *King's Road*daydı. Lord Kinross da orada oturuyordu —onu da ziyârete gittiydim; Aydın'ın tanıdığıydı da, o beni götürdü. Neyse,

henüz evlenmiş çiftin evlerinde yemek yedik. Tutturdu "hadi biz de nikâhlanalım" diye. Ablası Haniya, onun şahidi olacakmış, kocası da benim. Kızılca kıyâmet... Tabii, o arada nişan yüzüğünü sattığımı da öğrenince film koptu. Çok şükür, sert ve kanlı bir muhârebeden sonra ayrıldık. O sıralarda onun acısını, hüznünü yaşarken lokantadaki İtalyan kızla vakıt geçirdik. Dolaştık, hayvanat bağçesine falan gittik. Yine bir keresinde ya onunla ya da Aydın'la bir bitki bağçesini gezdim. Harıkulâde bir yerdi, muhteşemdi. İngiliz impatorluğunun her köşe bucağından bitki getirip oraya çok güzel bir biçimde ekmişler.

Bir gün de, Oxford Üniversitesine gittim. Çalıştığımiçin vaktım pek kısıtlıydı. Zamanla mutbak işinden çok sıkıldım. Yıllar önce mektuplaşma yoluyla tanıştığım İslandalı bir kızı ziyâret etmek üzre gemiye atlayıp oraya gittim. Fazla kalamasam da, orası çok hoşuma gitti. İslandanın nüfusu az, iş imkânları da kısıtlıydı. Devlet radyosundan programlarda İngilizce, Fransızca, Almanca ve Felemenkce konuşmam istendi. Orada kalmağı çok isterdim. Fakat sonra oradaki bir olaydan dolayı olmadı. Neydi o? Evlenme dolayısıyla, hürriyeti kaptırma korkusu. Nasıl bir şeyse; nereye gitsem, neye el atsam, ensemde evlenmenin ölüm kokan soluğu. Mübârek, Azrailin öncüsü, habercisi. Sonunda, tilkinin dönüp dolaşıp varacağı yerin kürkcü dükkânı olması gibi, ben de yine lokantaya döndüm.

Bir gece eve geldim, bir gürültü patırdı geliyor

yukarıdan. Çıktım, bizim oda ana baba günü. Meğer arkadaşım kızlı, erkekli birsürü kişiyi dâvet etmiş, parti veriyormuş. Geldiğimi işitir işitmez ışıkları söndürdüler, müzik çaldılar. "Teocuğum, seni çok güzel bir kızla tanıştıracağım, bu hanım Fransız, birlikte dans edin" dedi. "Dans mans bilmiyorum" deyince "neyse o idâre eder" diye elini uzattı. Öbürleri gülüşüp sustu. Elini tuttum, sert. "Böyle de kadın elimi olur?" dedim içimden. Bir şey söylemedim. Dans eder gibi yaptık. Onun idâre etmesi gerekiyordu, o da yapamadı. Sonunda ışıklar yandı, bir baktım erkek. Erkeğin her bir şeyinden rahatsız olan bir adamım. "Senin kalıbına tüküreyim, niye yaptın bunu?" dedim. Gülüştüler. Elinden anlamıştım zâten kadın olmadığını.

Çalıştığım lokantadan on bir buçukta çıkıyordum, son metroyu yakalayıp oturduğumuz yere geliyordum. Bayağı uzaktı. Istasyondan ayrılıp birkaç köşeyi döndükten sonra makina vardı, birkaç pens atıp bir kutu süt alıyordum. O sütü gece ve ertesi sabah içip tekrar işe gidiyordum. Tek besinim oydu, bir de lokantadaki öğle yemeği. Pakıstanlı kapı komşumuz vardı, sürekli yağ çekerdi, "benim Müslüman kardeşlerim" falan. Fazla yakınlık gösteren adamlardan nem kaparım. Bir gece ıstasyondan çıkarken, patgadak Pakıstanlıyla karşılaştık. "Ah benim Müslüman kardeşim nasılsın?" dedi yine. Makinanın başına geldik. Parayı attım, sütümü aldım. O da sıgara içiyordu. Tam gideceğiz, lastik düğmenin üzerine sıgarayı bastırınca düğme eridi. "Ne yapıyorsun

bre adam?" diye öfkeyle bağırdım. "Bunlar bizi sömürdüler, ben de onlardan öc alıyorum" dedi. "Kaz kafalı, öcünü benden alıyorsun. İngiltere için bu bir plastik düğme. Ama ben kimbilir kaç gece sütümü alıp içemeyeceğim. Onuniçin geri kalıyoruz işte" dedim.

Aydın'ın tertiplediği partide bu Pakıstanlı da vardı. Millet artık kalktı gidiyor; zâten bozulmuşum, dans olayına canım sıkılmış, öfkelenmişim. Pakıstanlı gitmiyor. "Niye kalkıp gitmiyor, gitse de yatıp uyusak, ertesi sabah altıda kalkacağım" dedim. Pakıstanlı başladı "canım çok sıkılıyor" demeğe. "Hayrola?" diye sordum. "Bana kadın bulamadılar" cevabını verdi. "Ne kadını, nereden çıkardın?" dedim. "Herkesin kadını vardı, bana bir şey çıkmadı" dedi. "Aydın çöpçatanmı, kendin bulaydın" dedim. "Hayır, bana İngilizler yüz vermiyor, koyu tenliyim ya!" Benim de canım sıkılıyor, artık nezâketi elden bırakmıştım: "O hâlde tenine küs" dedim. Öfkeli bir şekilde bakıp kalktı gitti.

Evsâhibesi hanımla aram iyiydi, beni seviyordu. Babası askermiş, çocukluğu Hindıstanda geçmiş. Oturuyorduk, bana albümlerini gösteriyordu. Öbür günler lokantada olduğumdan genelde cumartesileri yemek ikrâm ederdi. İki yahut üç akşam sonra yine işden döndüm. Olağandışı bir şey, kadın ayaktaydı o saatta. Olağan şartlarda tavuklarla yatıp kalkıyordu. Kapısını açıp "biraz gelsene" diye çağırdı içeri. Allah Allah "ne oluyoruz acaba?", bu saatta ayakta olması tuhaf, bir de, beni çağırıyor. Çay ikrâm etmek istedi,

“içmem” deyince süt getirdi. “Ne oldu?” dedim. “Akrabam Amerikadan geliyor, odayı ona vermem lâzım. Çok üzgünüm, çıkmanız gerekiyor” demezmi! “Gerçek sebebi ne, bu bana biraz tuhaf geldi” dedim. Tereddüt etti. “Siz yukarıda uyuşturucu kullanıyormusunuz?” diye sordu. “Ne uyuşturucusu?” Olacak iş değil. Bu saçmalık da nereden çıktı? Kullanmadığımızı söyledim. “Bilmiyorum, bana bir ihbar geldi. Kim olduğunu sorma. Hem sizin odayı temizlerken yatağın altından pamuklar da çıktı” dedi. Erkut’un ayağı yaralanıyor, alkolle temizleyip yatağın altına atıyor. Kadın da bunu uyuşturucuya benzetiyor. Eroin zerkedilirken kullanılan pamukmu sanmış, ne sanmışsa.

Apar topar çıkmak zorunda kaldık, bir Hırıstıyan gençlik kurumunun yurduna geçtik. Para bakımından başka yer bulamadık. Aydın “bunu yapsa yapsa o Pakıstanlı yapar” tesbitinde bulundu. Kapısına gidip “niye yaptın bunu?” diye sordu. “Siz bana kadın bulmadınız, ben de öcümü böyle aldım” demesi üzerine arkadaşım, “öyle mi?” deyip okkalı bir Osmanlı tokadını suratına aşkediverdi. “İyi, bir de bu yüzden ihbar etsin bizi” dedim. Mahalleye ilk geldiğimizde başvurduğumuz hukukcu ile hekime her ay para yatırsak da, hiç işimiz düşmemişti. Aydın’a “hukukcuya bir uğra bakalım, durumumuzu anlat” dedim. O da gitti, “haberim var, sizi çağırma gereğini duymadım, çünkü o herif meşkûk, şüphe uyandıran biri, siz öyle tipler değilsiniz” demiş. Bizi topu topuna bir, iki kere gördü hâlbuki.

“Evsâhibeniz sizi yalan yere çıkarttı, gözü korktu. Bana daha önce sorsanız, söylerdim, akrabası falan gelmeyecek. Size her sorunda, önce bana gelmenizi söylemiştim, fakat gelmediniz, dolayısıyla bu azabı çekeceksiniz” demeğe getirdi.

İngiltere seyâhatım bana çok şey öğretti. Başka ülkeler ile İngilizlerin mukâyesesini yaptım. Bir İngiliz hayranı olarak babamdan çok şey dinlemiştim. Üstün medenî bir millet! Son derece üçkâğıtcı. Saman altından su yürüten, fakat duruşu, bakışı, tavrı olağanüstü medenî. Her şeyden önce sivil toplum. Yeryüzünde demokrasi diye bir şey varsa, o bir tek İngilterede yürüyor, bir de onun dümen suyundan giden Avusturalya, Yeni Zelanda, Kanada gibi ülkelerde. İngilteredeki demokrasinin benzeri ona hayran Felemenk, İslanda, Danımarka, İsveç ile Norveçte var. Bunun dışında başka yerde yok. Çokmu serbest bir ülke? Hayır, serbestlik başka bir şey. Serbetliğin daniskasını ben Fransada gördüm. Sonunda zâten burada yapamayacağım deyip tekrar Fransaya döndüm.

SAPANCI VE SON KONTROLCÜ

İkinci kez Fransaya gidiyorsunuz? Sizi çeken serbestlikmiydi?

Bu derece baskı altında yaşayan bir ülkeden kalkıp serbestliğin bu derece tavan yaptığı bir yere gelince sarhoş oluyorsunuz, hiçbir şey içmeğe hâcet yok. Fransada sarhoş oldum. Kimse sizi denetlemiyor, kaydaltına almıyor. Olağanüstü bir şey.

Paris şehir merkezinin dışında Laumière adlı sefil bir varoşta gençlik yurdunda kalacağım. Para pul yok. Kapıda dişleri dökülmüş bir serseri oturuyor, o kaydediyor. Herif süreklice sıgara içiyor. Fransızların sarı sıgarası vardır, ağzının sağ köşesinde hep o. Herhâlde günde birkaç galon da şarap deviriyordur. "Burada kalacağım" dedim. "Peki, geceliği on frank, tosla bakalım parayı" dedi, verdim. "Bir de geberip gidersin, leşini nereye göndereceğimizi bilemeyiz, adresini de söyle" deyince "harflar biraz zor, ben yazayım" dedim. Yazdım Türkiyedeki adresi. "Başka geceler kalacaksan, yine bana on frank toslayacaksın" diye ilâve etti.

Genişmi geniş bir mekâna karyolaları dizmişler. Otuz, kırk kişi kalıyoruz. Şarap kusmuğu kerih bir koku. Uyku tulumunu öylece serdim şiltenin üstüne, elbiselerimi çalarlar diye giyinik yattım, postallarımı da çıkartmadım. İngiltereden almıştım postallarımı. Askerlerin artık eşyasını satan bir dükkâna gidip kendime bir İngiliz havacı paltosu ile bir çift çürçil postalı satınaldım. İşte bu kılıkla Fransaya geldim. Aylardan ağustos. Üstümde palto, sırtımda çanta, ayağımda postal... Pariste metroya bindim. Merkezden varoşlara giden ıstasyonda binip bahsettiğim yurda varacağım. Arkada ayakta duruyorum, yanımda bir hanımefendi, üç de genç kızı var. Kadın bir bana baktı, sonra kızlarına dönüp "bakın, şu genç İngiliz beğle konuşun, İngilizcenizi ileriletirsiniz" dedi. Onlarsa ne diyeceklerini şaşırdılar. Fransızlar aslında girişken olmakla birlikte, o zamanlar insanlar utangaçtılar. İngiliz dehşet soğuk, katiyen yanaşmaz, İsveçli ondan da beter. Neyse dönelim tekrar kızlara: Biri "ello" dedi. Dıkkatımı çekti, Fransızcada 'h' telâffuz edilmez ya. Ben de bastıra bastıra "hello" dedim. Anneleri "gördünmü seni düzeltti" dedi. "1967de Israil – Arap savaşı oldu, ne düşünüyorsunuz?" diye sordu İngilizce. Öyle bir şaşırdım ki, her şey aklıma gelir de, 1967 Arap – Israil çatışması gelmezdi. "Hiçbir şey demiyorum" dedim, "Niye?" diye sordu. Bir İngiliz olarak bana ne Arap – Israil savaşından. "Siz ilgilenmiyormusunuz" diye ısrarla sordu. "Sıyâsetle ilgilenmiyorum" dedim. Hangimiz

önden indiysek o muhârebe orada öylece kaldı.

Oradan gençlik yurduna vardım. Kapıdaki o anlattığım adamla karşılaşıp kaydımı yaptırdım. Ertesi gün Opera meydanına gidip babamın söylediği kişiyi bulacağım. Fransız Enerji Kurumunun başı. Birara Türkiyede bulunmuş. O sırada ya TEKin ya da Etibankın genel müdürü babamdan yüksek gerilim hatlarıyla ilgili bir tasarı/proje taleb etmiş. Babam da bunu çizip hazırlamış, karşılığında bir şey almadan adama vermiş. Adam da yememiş içmemiş babama ödemede bulunmanın yollarını aramış durmuş. Babam adamın ardı arkası kesilmeyen mektuplarından bunalıyor. Benim İngilterede oluğumu hatırlayınca bana "atla bir taşıta Parise var, git, o adamı gör" diye yazıyor. Ben de işte bunu vesile bilerek Parise vardım. Metroya bineceğim, ıstasyonda genç bir hanım, metro harıtasına bakıyor. Çok hoştu. Yanaşıp "merhaba, buranın yabancısıyım, Türkiyeden geliyorum, Türküm; Opera meydanına nasıl giderim?" diye sordum. "Ben de yabancısıyım" dedi. O da Bourdeaux'dan geliyormuş. Opera meydanını bulduk. Nereye gideceğimi falan anlattım: "Vaktınız varsa burada bir yerde bekleyiniz, çıkınca görüşelim" teklifinde bulundum. Oradaki bir kahvâneye girdi. Ben de Fransız Elektrik İdâresi Genel Müdürlüğü binâsına.

Dehşet bir yapıydı. Kapıdaki adam beni durdurup "nereye böyle?" dedi. Üstümde İngiliz hava subayı paltosu, kadife pantolon, ayakta çürçil postalları...

Sırtçantam ile üstündeki uykutulumunu kıza bırakmıştım. "Genel müdürü göreceğim" deyince şöyle bir süzdü aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya; "şu serseriye bak, genel müdürü görecek" edâsıyla. Telefon etti, genel müdür beni bekliyormuş. Çıktım yukarı, 'kırk' sekreterden geçtim. Her biri bir acayıp bakıyor bana. Adam kapısından çıkıp buyur edildiğim sekreterinin odasına girdi. Boylu poslu, ak saçlı, babamvârî bir adam. Yanıma gelip "hoşgeldiniz" diye karşıladı. Bu hâlimle içeri girmeğe utandım. Koskoca halı, maroken koltuklar, ceviz kaplama masa, loş ışık... Benim kılık ve odanın tefrişâtı. Böyle bir aykırılık olurmu!

Babamı bir fasıl öğdükten sonra, "böyle bir zâtın olsa olsa böylesine efendi, yakışıklı oğlu olur ancak. Fransızcanız da mükemmel. Tabii, çok iyi yetiştiniz. Bu bir medeniyet dili. Bunca dil bildikten sonra Avrupada başınızı nereye koysanız yastığınız olur" dedi. Nihâyet o dört gözle beklediğim sekiz yüzyüz frankı vermedi, filanca yere gönderdi, oradan ödediler.

Oradan çıkıp kızın yanına gittim. Oturup yedik, içtik. Almanlar Parisi işgâl ettiklerinde, Hitler'in de gelip ziyâret ettiği Napolyon'un *Lezenvalid*deki (Les invalides) mezarına vardık. Hitler, oraya gittiğinde Napolyon'un oğlunun nerede yattığını sorar. Viyanada gömülü olduğunu bildirdiklerinde "olurmu öyle şey, hemen buraya getirin, oğul, babasının yanında yatmalı" der. Bunun üzerine Napolyon'unkinin yanına küçük bir mezar açarlar. Kızın bütün bunlardan haberi yok. Ben

de malûmâtfuruşluğun dayanılmaz zevkini yaşıyorum. O bir Fransız olarak bunu bilmiyor, ben biliyorum ya.

Sonra Sorbonne Üniversitesinin bulunduğu Latin semtine (Quartier Latin) indik. Tabii, bu gezip dolaşmalar sebebiyle babama götürmekle yükümlü olduğum paraları da yiyip tüketiyorum. Kız İngiliz Dili–Edebiyatı tahsili görmüş, İngiltereye de ya pratik yapmağa ya da lisansüstü öğrenim görmeğe gidiyor. "İstersen birlikte gidelim" dedi. İngiltere bana sevimsiz gelse de, bir ânda caydım: "Hadi gidelim" dedim. Atladık trene, Paristen Kaleye. Üç saatmı ne sürdü. O zaman hızlı tren filan yok. Gece vaktı, fırtına, karanlık. Manş denizi —denizler arası güzellik yarışması tertiplense, çirkinlik ile sevimsizlikte İsveç ile Finlandiya arasındaki Botni körfezinden sonra Manşın ikinci geleceğine kalıbımı basarım. Param bayağı suyunu çekmiş hâldeydi. Kadına para ödetmek kadar benimiçin aşağılayıcı başka bir şey yoktur. Gözüm yemedi, İngiltereyi oldum olası da sevmedim, sevemedim —onun Atlas Okyanusaşırı devamı A.B.D. için de bu böyle. "Buradan karşı kıyıya (Dover/İngiltere) geçmem" dedim. O gitti, ben Kalede kaldım. Cebimde yirmi sekiz frank var. Bu kadar parayla Parise de dönemem. Ertesi gün doklarda bir iş buldum. Fork dedikleri bir vinç çeşidi var, onun çatallarına yükü koyuyorsunuz. Fork yükü kaldırılıp koca vincin tasına yerleştiriliyor, oradan da gemiye yükleniyor. En alt işi, kaldırma işini ben yapıyorum. İlk gün çok zorluk çektim. Şunu gördüm: Beden olağanüstü esnek bir yapı. Yeter ki,

genc ve sağlıklı olun. Gerçekten de genç yaşta beden kendini her türlü harekete, işe uyarlayabiliyor. Fakat zihin işi öyle değil. En zor kafa işini seçtim. Felsefede hayatım hiçbir zaman kolaylaşmadı. Bedenin tersine, dimâğın zora alışması diye bir şey yok.

Üçüncü gün, iyice işe alıştım. Ama ters bir hareketle omurum oynadı, yere yığıldım. İlkin bir şey hissetmedim. Bir süre sonra inanılmaz, anlatılamaz sancıyla kıvranmağa başladım. Beni alıp hangar gibi bir yere götürdüler. Tekrarlıyorum: O sancıyı anlatamam, korkunçtu. Kerevete benzer bir yere yatırdılar. Dümdüz yatıyorum. Maneviyâtım bomb.k, kafam karmakarışık: "Artık benimiçin her şey bitti; ağır sakatlandım, çalışamayacak hâldeyim; yabancı ülkede beş parasızım; a bre kelkenez, burada ne işim vardı ki, ne demeğe geldim; kimsem de yok; sonum böyle gelecekmiş meğer" diyip duruyorum kendime. O ânda yine Allah devreye girdi. Bulunduğum yer loştu. Kapının açılmasıyla içeri ışık huzmesi girdi. O ışığın altında altın mesâbesinde parlak bir parıltı. Hani Hırıstıyan resimlerinde azizlerin başlarını çepeçevre saran hâleler olur ya, onun gibi bir şey. Gencecik bir kadın, altın saçlı veya bana öyle geldi, sanki semâvattan melek iniyor. Üstünde arılık timsâli ak mintan. Bir iskemle çekip yanıma oturdu, başımı okşadı. Annem bile böyle okşamamıştır. "Üzülme, hâllederiz" gibi bir şey söyledi. Bir ânda dünyam değişti, sanki yeniden doğdum. Hiçbir şey yapmadı hâlbuki. "Az sonra bir arkadaşım, meslekdaşım gelecek, sana bir işlem

uygulayacak, hiç merak etme" dedi. "Buradan Parise gidecek param..." diyecek oldum, "aklına bir şey getirme, her şey hâllolur. Ne zaman ihtiyâç duyarsan buradayım" dedi. Ya Rabb, ne diyeyim, nasıl diyeyim? Omurumun yerinden oynamasınamı şükredeyim? Bu sâyede bana, bir nebzecik de olsa, cennet hayatımı yaşatılıyor? Neyse, lâfı çok uzattım. Kurtarıcı meleğimin dediği üzre, çok geçmeden meslekdaşı geldi. O da ak mintanlı. Bunlar Normandıyalı, demekki Kuzeyli; ataları Viking. Bundan dolayı ak tenli, gök gözlü, sarışınlar. Adam hastabakıcımıydı yoksa hekimmi? Bilmiyorum. Neyse neydiyse neydi; o da benimle iyiden iyiye ilgilendi. "Meraklanma, sırtına bakacağım. Yalnız, önce sana bir şey soracağım. Hikâyeni dinledim, büyük ihtimâlle omurun oynamış. Bunu iki türlü yerine yerleştirmek mümkün. Ya MR çekip anestezi uygulayacağız, sana sancı çektirmeden meseleyi hâlledeceğiz, ama bu paralı olur; ya da uyuşturmadan bedava yapacağız, çok acı çekeceksin. Hangisi tercihin?" diye sordu. "Param yok, bu yüzden bedava olsun" dedim. "O hâlde bunu 'kör uçuşu' yapacağım; umarım bu şartlar altında omurunu yerleştiririm" dedi.

Çok sancım vardı. Beni sedyeye alıp yatağa yüzükoyun yatırdılar, ağzıma da "dişlerin kırılabilir" gerekcesiyle bez sokuşturdular. Benzer manzarayı filmlerde görmüştüm. "Tekrar ediyorum, sancısı çok büyük olabilir, doğru da yapmayabilirim, çünkü nerede ne olduğunu tam bilmiyoruz" dedi. "Çârem yok, kumar

oynayacağım. Yirmi sekiz frankla ne anestezi yaptırabilirim ne de MR çektirebilirim. Anlatamayacağım derecede acı içindeyim" dedim. Üstümü başımı soydular, kurtarıcı meleğim de orada. Müdâhale yapılırken sancıdan bayılmışım.

Kendime geldiğimde tekrar eski yerimdeydim. Yatıyor ve zangır zangır titriyordum. Ameliyatı yapan hekim veya hastabakıcı yanıma gelip "çok talihli bir gençsin; kör uçuşu gitmeme rağmen, doğru omuru yerine yerleştirdiğimi anladım" diyerek gülümsedi. Hekimlik dediğiniz de budur işte. "Büyük ihtimâlle şifâ bulursun, ancak uzunca süre bedenini çalıştırmamanı tavsiye ederim; doklardaki işi bıraksan iyi olur" dedi. Muazzam, ödenmez bir iyilik. Beni orada bedavadan iki gece tuttular, yedirdiler, içirdiler. Vatandaşları değilim, sıgortam yok. Hayatımda böyle olağanüstü iyilikler gördüm. İyiliklerini dile getirir bir çift lâf etmediler. Teşekkür edecek yeterli söz bulamadığımda, "lâfı bile edilmez" kabîlinden geçiştirdiler, dünyanın en olağan işini yapmış gibiydiler.

İki günün ardından Parise döndüm. Oradaki dilbilimci arkadaşımı bulup bir süre onda kaldıktan sonra Almanyaya geçtim. Almanya Münihte seskayıt cıhazları imâl eden bir fabrikaya girdim. İnsanlarla hep iyi ilişkilerim oldu. Orada çalışan Almanlarla aramda sıkı bir bağ kurulmuştu —özellikle yaşıtım iki gençle samimî oldum; biri Alman, öbürü Volkswageni olan Triesteli İtalyan. Tabii, böyle olunca yardım ediyorlar, iyilikte

bulunuyorlar. Orada iş görürken Karl Marx'ı hatırladım. Gördüğüm iş, kendine yabancılaşmayı çağrıştırıyordu. Bir makina geliyor, vidayı takıyor, düğmesini sıkıştırıyorsunuz, başka birine postalıyorsunuz. Akabinde başka biri geliyor, bu böyle ilânıhâye sürüp gidiyor. Ben en son denetimlerini yapıyor, düğmeleri sıkıştırıyordum.

Çalıştığımız holün en uç köşesinde ustanın odası vardı. İri yarı, kızıl suratlı, sarışın bir adamdı. Günlerden birinde odasında kızılca kıyamet koptu. Ne oluyor diye herkes oraya bakıyor. Dışarı çıkıp "bir mesele var, gelsene" diye beni çağırdı. Öbekler hâlinde çalışılıyordu. Son denetlemeleri ben yaptığımiçin masanın ucundaydım, yanımda da benden epeyi yaşlı bir Alman vardı. Denizcilikten gelmiş oraya. Ustanın çağırması üzerine "nitelikli adam olmak kolay değil" deyince "niye?" dedim, "nerede mesele çıksa sana gelirler" dedi. O yaşlarda bir anlam vermiyorsunuz bunlara, işte öylesine bir lâf etti diyorsunuz içinizden. Sonra sonra bunun adamın aklına nereden geldiğini, olayı nasıl gördüğünü anlar gibi oluyorsunuz.

Kızıl suratlı usta, "sizin oralardan iki herif var, hem geç geliyor, hem de bir yığın cıngar çıkartıyorlar" dedi. Bir saat geç gelirseniz bir mark, iki saatiçinse iki mark ceza ödeniyordu. Bunlar her sabah geç gelir, ama para ödemek istemezler. Rumca bağırıp çağırıyorlar. "Rumca konuşuyorlar, anlamam" dedim. "Konuş işte, sizin oralardan" diye ısrar etti. Umutsuzca, bildiğim (Eski)

Yunancayla, “nerelisiniz?” diye sordum. A, tuhaflığa bak, anladılar: “Sisamlıyız” cevabını verdiler. Sonra Rumca (yânî Yeni Yunanca) “sen neredensin?” diye sordular. Türk olduğumu öğrenince, sevinir gibi oldular ve konuşmalarına Türkce devam ettiler. “Yapma yahu, bu gâvur, tavukmu sandı bizi yolmağa kalkıyor?” diye başladılar söylenmeğe, sayıp söğmeğe; küfrün bini bir para. Ana, avrat... en tuhafı da iki lâflarından biri “gâvur”. “Arkadaşlar, bakınız böyle bir kural varmış, bu da herkese uygulanıyormuş” dedimse de “biz bunu döğeriz,...iz” dediler. Olacak gibi değil. “Yahu durmadan küfretmeği bırakın, benim de terbiyemi bozacaksınız” dedim de, bir ân duraladılar, arkasından bir kahkaha tufanı koptu. Dedim ya, bu Rumlarda kabadayılık var. Buranın yemeği şöyle, burası böyle diye şikâyet etmeğe başladılar. Sonunda razı ettim bunları, “geç gelmeyin, geç gelirseniz hep aynı olay gelecek başınıza, değişmez bu” dedim. Ustaya da dertlerini, niye geç geldiklerini falan anlattımsa da, onun zerre kadar umurunda değil, mühim olan işin aksamaması. Sonra bunlar “yine görüşelim, neredensin, nerelisin?” diye sordular. Karadenizden diyerek kestirip attım. İşimi az biraz daha ihmâl edersem, bu sefer bana da ceza kesilebilirdi.

Sonunda olay çok şükür tatlıya bağlandı. Ancak, düşman kesildikleri ustabaşı ‘gâvurluk’tan kurtulamadı. Demekki Osmanlı olmayan ‘gâvur’ oluyor. Demekki Türkolmayaniçin de bu böyle. Yânî Osmanlı coğrafyası dışında kalan ister Hırıstıyan ister Müslüman olsun

"gâvur" deniliyor. "*Hayatın Anatomisi*" kitabımda uzun boylu bahsediyorum bundan. Bizlere, yânî Osmanlıya benzemeyen, uzun boylu sarışın adamlar bu coğrafyada gâvur görülüyor. Bu, Ermeni için de böyle olmalı. Ispanyol kültürünün yayıldığı yerlerde meselâ Amerikalı-Kanadalılara, kendinden olmayan, tipini beğenmediği adama "gringo" denmesi gibi.

BAĞBOZUMU İŞCİLERİ

Bu fabrikadaki işiniz uzun süre devam ettimi?

Bir süre sonra o fabrikada çalışmaktan da sıkıldım. Bana göre bir iş değildi. Bir gün talebe yurdunda Fransada bağbozumuna işci arandığı ilânını gördüm. Alelâde işci değil, talebe isteniyor. Bağcı o yıl ucuza mâlolsun diye talebe istihdâm etmek istiyor. Münihte temsilcisi vardı. Belirtilen adrese başvurdum. Güzeller güzeli, kibar, zarîf genç (tabii ki benden yaşlı) bir hanımefendi. Beni büyük bir nezâketle ağarladı. Sütsüz filtre kahve eşliğinde çıkolatalı pasta ikrâm etti. Menzil ile oraya götürecek güzergâh hakkında bilgi verdi. Sonuçta belirtilmiş tarihte toplanma yerinde altı kişiydik. Pariste okuyan bir Faslı, Münihe gezmeğe gelmiş bir İngiliz, üç Alman, bir de ben. Adam, arkası kapalı bir kamyonla geldi. Almanca – Fransızca tercümanlığı üstlendiğimden, ben öne, diğerleri arkaya geçti. Münihten çıkıp Fransanın en doğusundan batısına bir baştan diğerine ülkeyi enlemesine katettik.

Bir gece bir şehirde geceledik. Almanya ile Fransa

arasındaki fark çok çarpıcıydı. Daha önce de bahsetmiştim bundan. İnsanların kılığı kıyafeti, doğası, yaşama tarzı bambaşkaydı. Bütün bir Avrupa olayının olmadığını gördüm böylece. Bugün olabilir, ayrı bir konu, fakat o gün yoktu. Zihniyetler çok farklıydı. Meselâ annem nice farklı yapılar olduğundan bahsettiğinde, onun uydurmaları gibi gelirdi bana hepsi. Evimizde sürgit devam eden tuhaf bir zıtlaşma söz konusuydu. Ağabeğimin Fransaya hayranlığı ve annemi sinir edecek ne varsa onu yapması, Fransızca şarkılar dinlemesi, annemin ifrit olup sinirlenmesi... Yol boyu düşündüğüm şeylerdi bunlar.

Almanlardan çaldıkları, gasbettikleri, merkezi Straßburg olan, Alsas–Lorenden itibâren asıl Fransa başlıyordu. Bu bölgeden Fransaya geçtiğinizde gece ile gündüz gibiydi işte. Ancak bu kadar fark olabilir. O küçük yerleşim yerlerinde insanlar dışarıda oturuyorlar. Evlerin dışındaki hayat çok çeşitli, renkli ve değişik. Almanyada insanlar evde yaşıyorlar daha ziyâde, işiçin çıkıp yine evlerine kapanıyorlar. Manzara çok farklı. Almanya bir orman memleketi. Neredeyse hiç ışık girmeyen zifirî karanlık ormanlardan (Kara-ormanlar) geçtik. Fransaysa ışıl ışıl, her taraf güneş, ormanı az — ağaçlar, koruluklar, tarlalar varsa da, orman değil. Her yerde sular, ırmaklar... İnsanlar birbirlerine karışıyorlar, müdâhale ediyorlar. Türkcede bir lâf vardır, biraz ayıptır, ama "enseye şaplak" misâli. Tanışsın, tanışmasın, lâf atıyorlar birbirlerine. Çok konuşuyorlar,

konuşmaktan zevk alıyorlar. Hayattan kâm alma hâdisesi vardı Fransada.

Yıllar sonra 1978de beni Parise, NATOnun düzenlediği biyoteknoloji seminerlerine çağırdılar, Sorbonne Üniversitesine dâvetliydik. O duvarlardaki resimler, o heykeller, bir şâheserdi; böylesine bir kültür örneği. Yemeğe çok düşkünler, bir öğle yemeği iki, iki buçuk saat sürüyor. Yemeğimi bitirip resimleri seyrediyordum. Arkamda dünyanın en çirkin dilli adamlarından biri, bizim takımdan Amerikalı bir biyolog, Amerikanca mart kedisi miyavlaması biçiminde bir şeyler söylüyor bana. "Şimdi anladım, bu adamlar niye böyle geri kalmışlar" diyor Fransızlar için. "Niye?" diye sordum. "Şu resimlere insan bunca vakıt ayırırmı? İki saattır burada sinek avlıyoruz, yemek yememiz iki saat sürüyor. Bunca iş görmeyen bir millet, nereye varabilir?" dedi. "Ben bu iş görmeyen milleti, senin iş gören milletine yüz bin kere tercih ederim, siz yaşıyormusunuz ya?" dedim. "Biz dünyanın en kalkınmış..." sözünü bitiremeden "batsın kalkınmanız, şuradaki keyfi nerede bulacaksın?" diye sordum. Dil bilmediğinden sohbeti de anlamıyordu. Adamlar biyolog, kimyacı falan, fakat edebiyat, şiir üzerine konuşuyorlardı. Birara aralarında münâkaşa çıktı, "Baudelaire mi yoksa Paul Verlaine mi daha usta şair?" Oradan biri çıktı "Victor Hugo daha önemlidir" deyip mısralarını tekrarlıyor. Edebiyat üzre yaşayan iki millet gördüm: Bir, Fransızlar, bir de, Acemler. Rusları da katabiliriz, Rus da içsin, şiir söylesin, ağlasın.

İki gün, bir gece gittik ve sonunda vardık çalışacağımız yere. Çiftlikte kalıyorduk ve yeme içmeği onlar karşılıyordu. Enfes bir mutbaktı, bağ sâhibinin aşcısı ve karısı pişiriyordu yemekleri. Talebeler olarak otuz kişi mi neydik. Bunların çok büyük bir kısmı Fransadandı. Çiftlik sâhibi şikâyetciydi çoğundan. Tipik Fransız, sürekli isyân hâlindeler, onu beğenmezler, bunu beğenmezler. Ama hoş adamlardı ve çok iyi arkadaş olduk. Sabah akşam içiyorlar, şarkılar söylüyorlardı. Müdhiş bir içki tutkusu ve erkekler arasındaki sohbetlerde baştâcı sıyâset...

Tabii, kaderimizi de bağladı oraya gitmek. Her şey Onun elinde. Ne oraya gitmek gibi bir tasarım ne de orada bir kısmet bulma derdim vardı. Dediğim gibi, gezip dolaşacaktım, öyle bir hayat yaşayacaktım, ama olmadı. Karıma orada rastladım. Dehşet yalnızlık içindeydim. Erkekler arasında olunca yalnızlık çekerim; işte o zaman hata üstüne hata işlerim. Ona da bu meyânda yaklaştım. Tavrı, duruşu, hâl ile hareketleri hoşuma gitti. Ona yanaşıp bir yerden kopardığım kır çiçeğini uzattım. Bütün bildiklerimi kafamda toparlayıp şiirsi bir cümle kurup sundum. O yıl liseden mezun olmuş, üniversiteye kaydını yaptırmış, tıp okuyacaktı. Bağa çalışmakiçin gelmişti. Kızlar üzümleri kesiyor, erkekler de katırlık edip bunları sırtlarında taşıyorlardı. Küfemle yanına çöküyordum, o da kovalarını boşaltıyordu. Küfeyi de ilerideki romorka döküyorduk. Dolunca alıp çiftliğe götürüyorlar. Üzümleri oradaki

büyük hangarlara boca ediyorlar. Sonra da işlenip şaraba dönüştürülüyordu. Dehşet bir işlemler zinciri... Hemen olup biten bir olay değil.

Çalıştığımız bağlar, onların yaşadığı küçük şehrin, Bretonyanın yakınlarında çok güzel, şirin bir yerde, Anju bölgesindeydi. Karımın annesi de zâten Bretondu. Beni bir süre sonra evine, ailesine götürdü. Otostopla gittik. Beni Fransada tutmağa çalışıyordu, orada bir üniversiteye kaydettirecekti. Gidip sorduk, yıl kaybetmeden devam edebileceğim söylendi. Türkiyede milletlerarası geçerliliği bulunan iki üniversite vardı: Istanbul Üniversitesi ile İTÜ. Orada okursam onun ağına düşeceğimi biliyordum. Nantes şehrinde babasının evi vardı, "orada yaşarız, ben çalışırım, sen okursun" dedi. Bana çok mantıklı gelecek şeyler söylese de, nerede sıkışsam oradan kaçmanın yollarını aramışımdır.

Evlenmeği düşünmüyordum. Hele hele bir ecnebiyle evlenmeğe kesinlikle karşıydım. Bir ısdıpdat idâresinin başı/diktatör olaydım, ecnebiyle evlenme yasağı çıkartırdım. Evlenmemeğe kesin kararlıydım. Baktım ki çıkamayacağım işin içinden, "ertesi yıl döneceğim" sözü verip çok acı bir ayrılığın sonunda kapağı zar zor Almanyaya attım. Kamyonla günlük güneşli Fransadan lapa lapa karın yağdığı Kara-ormanlardan geçerek sıkıntılı bir yolculuk sonunda Münihe geri döndüm. Asıl gitmek istediğim yer Ispanyaydı. Oradan da Afrikaya geçecektim. Fakat çok parasızdım. Almanyada biraz para biriktirip Ispanyaya gidebileceğimi düşündüm. O tarihte

Almanyada kimsem kalmamıştı. Yüzde altmışı savaşta olmak üzre, akrabanın hemen hepsi, bu arada annanem ölmüştü, dayımsa ağır hastaydı. Sıgara tiryakiliği yüzünden iki bacağını kestiler. Zâten Doğu Almanyaya gitmek de zordu.

Almanyada kadastrocuların yanında iş buldum. Arazide çalışıyordum. Ayakişlerini görüyordum. Trigonometri hesapları yapıyor, ormanaltı bitkilerini traşlayıp kesiyordum. İşler bayağı ağırlaştı. Sert ve soğuk kış şartlarında arazide, dizboyu kar altında çalışmak gitgide zorlaştı. Nihâyet 1970in 27 – 28 aralığında dönmeğe karar verdim. Trene atladım. Bölmeler tıklım tıklım dolu. Hep bizim işciler. Koridorda, ayaktaydım, sırtımda çantam, uykutulumum. Dışarıda manzara nefes kesici güzellikteydi. Birara bölmelerden birinden içeri baktım, boş yer var. "Beğler şurada bana bir yer açarmısınız?" diye rıcâcı oldum. Hepsi silme Anadolulu. "Sana yer yok" dedi biri. Öyle ağırıma gitti, öyle içime oturdu; beni yabancı görüyor, dışlıyor diye. Bir de herkese pislik atar, ırkcı deriz. Bu memlekette ırkcılığın envâıkesîresini gördüm. Tekrar koridora çıktım. Bütün o dağlar, bayırlar kar altındaydı.

Sabahın beşinde Avusturya – Yugoslavya hududuna geldik. Tren durdu. İçeri Yugoslav askerleri girip Sırpca-Hırvatca "dışarı" dediler. Bölmede oturanlar ne dendiğini anlamadılar. Ben indim. Dışarısı buz kesiyor. Buz çölü sanki. İnmediklerinden, bizimkilerden kimisi tokatlandı. O zaman insan hakkı, bit pire hakkı falan

yok. Dayağı yiyince çârnâçâr apar topar indiler. En iyi anladığımız dil dayaktır derim ya hep. Orada da gördüm bunu. Hepsi yığıldı araziye. "Buradan geçemezsiniz" diye bağırdı subayın veya erin biri. "Niye?" diye sordum. Kimse bir şey demiyor, bir ben konuşuyorum. Yüz küsur kişiydik. "Türkiyede kolera salgını var, Türkler buradan geçemezler" dedi. "Aldığım habere göre o salgın ekimde, Istanbuldaydı. Şimdi aralık sonundayız. Kaldı ki Türkiyeden gelmiyoruz, Almanyadan oraya gidiyoruz, ne kolerasından bahsediyorsun" dedim. "Çok konuşuyorsun, geçemezsiniz, o kadar. Buradan döneceksiniz" cevabını verdi ve trenden sâdece Türkleri indirdiler. Tren hareket etti. Orada, o soğukta, o fırtınada üç saat Belgraddan Münihe gidecek treni bekledik. "Ağabeğ, ne olur, bi'şeyler et, söyle" diye yalvarmağa koyulmazlarmı!.. Birdenbire 'ağabeğ' oluverdim. Hâlbuki hepsi benden büyük. Bana gâvur yakıştırmasıyla "yer yok" diyenlere, yanlarına almayan, dışlayanlara hele bir bak! Beni sözcülüğe tayin edip önder kıldılar. Belgraddan gelen trene binerken bana öncelik tanıdılar, baş köşeyi verdiler. Geceboyu geçtiğimiz güzergâhtan şimdi gerisin geriye dönüyorduk. Nihâyet geldik Salzburga. Alman hudut subayı pasaportlara baktı, "geçemezsiniz" dedi. Neymiş efendim, Almanyadan çıkmışız. "Keyfim bilir, çıkarım da girerim de, varmı benimle ilgili olumsuz bir kayıt?" diye sordum. Almanyada çalışmış olmaklığımı zikretti. "Eh, olabilir" dedim. Devamla: "Şimdi çalışmağa gitmiyorum" deyince

“nice paran var?” diye sordu. “Sana ne” dedim. Kedi köşeye sıkıştımı hasmının gözüne tırmık atar, işte ben de o vaziyetteyim. Geceboyu uyumamışım, soğukta kalmışım, bitkinim... Herifi boğacağım. “Bak, beni buradan geçirmezseniz atlayıp Viyanaya gider, Türk elçiliği yoluyla sizi şikâyet ederim. Bizi burada alıkoymağa hakkınız yok. Kendi hesabıma suç işlemedim, aleyhimde en ufak olumsuz bir durum, bir ihbar yok” dedim. Bir de dili çok akıcı kullanmaktan cesâret alıyorum. Türk pasaportunun rengi mâvîydi. Vize de yoktu. Viyana tehdidini savurunca, subay geri adım attı. Böylece geçme hakkını kazandık.

Akşam vaktı Münihe vardık. Cebimde tamı tamına yüz mark vardı. Bunun otuzunu dönüşiçin vermiştim. Kala kala yetmiş kaldı. Istasyon yakınlarında bir pansiyona geldim. Kabulmasasında zarîfmi zarîf, kibarmı kibar güler yüzlü bir hanımefendi duruyor. Bir gecelik oda istedim. “İsveçlisiniz değilmi?” diye sormazmı! Şaşırdım, “İsveçi de nereden çıkarıyor?” diye soruyorum kendime. Şöyle bi’fasıl duraksayarak “evet” dedim. “Ah, çok severim İsveçlileri” deyip pasaport göstermemi istemedi. Adımı da sormadı. “Bundan zerrece bi’şey anladıysam, arab olayım” dedim kendime. Gece buharlaşır korkusuyla, cebimdeki bütün parayı peşin verdim. Dayalı döşeli odama çıktım. Karnım aç. Allahtan Münihin suyu içilebilir hâldeydi de, musluktan kana kana içerek açlığımı bi’nebze bastırdım. Kuştüyü yatağa —o zamanlar Almanyada bayağı yaygındı—

kendimi attım. Yatmamla uyumam bir oldu. Deliksiz bir uykudan sonra ertesi sabah erkence kalktım. Akşamki hanım kahvaltıya dâvet etti. Gerçek su yüzüne çıkar, yalanım fâş olur korkusuyla teşekkür edip kendimi dışarı dar attım. Üniversite talebe merkezine gittim. Tanıdıklara, "beş parasız kaldım, imdat!" çağrısında bulundum. Sonra eski işyerime gittim, hemen işe girdim. Allahtan ağır kış şartlarında çalıştıracak adam bulamamışlar. Bir süre çalışıp para biriktirdim. Sonra Yugoslav konsolosluğuna gittim, hudutta yaşadıklarımızı anlattım. "Bir daha olmaz" dediler, pasaportuma Yugoslavyadan sıkıntısız geçebilir diye bir ibâre koydular. Bu sefer kuşetli vagondan bilet aldım, sevgili yurduma dönebildim!

ONUNCU BÖLÜM
BİR YUDUM HAYAT

Piyeret (karısı), kucağında kızları (Elif), oğlu (Deniz) ile

MÜDÜRLÜK HAYÂLİ

Istanbula geldikten sonra yine işmi buldunuz?

Buraya geldikten sonra 'FRİNTAŞ' diye bir şirkete girdim. Şirket, Arap ülkeleri, İran ile Orta Avrupa arasında dondurulmuş besin maddelerinin taşımacılığını yapıyordu. O kış öyle geçti, 12 mart muhtırası verildi ve FRİNTAŞın bütün yönetici kadrosu lağvedildi. Bunlar daha ziyâde Müslüman, MSP tarafdarı adamlardı. Bizim bölümün başındaki Gavsi ağabeğimiz, Harbokulundan atılmış. 1962 ile 1963te albay Talât Aydemir'in, Harbokulu öğrencileriyle İsmet Paşa hükümetine karşı iki darbe teşebbüsü olmuştu. İkisi de bastırıldı. Başarısız ikinci teşebbüsün8 sonunda Talât Aydemir ile yardımcısı idam edildiler. Gavsi ağabeğ de o zaman Harbokulundan atılan talebeler arasında. Çok iyi anlaşıyorduk, kardeşce bir ilişkimiz vardı. Zaman zaman beni yurtdışına tercümanlık göreviyle gönderiyorlardı. Bu vesileyle Bulgarıstan ile Romanyaya gittim.

Dediğim gibi darbeyle bütün o kadro değişti. Denilene bakılırsa masonları getirmişler. Aylardan mayıstı,

işyerime gittim. Şube müdürlüğüne eski kamyon sürücüsünü tayin etmişler. "Selâmünaleyküm, aleyküm selâm"... "ne yapıyorsun?" diye sordum. "Geçici olarak buraya müdür tayin edildim" diye anlattı. "Ben işi bırakıyorum" dedim. Fransaya gideceğim sözde. "Gitme! Üç, dört ay sonra seni buranın müdürlüğüne getirirler" dedi. Hoşuma da gitmedi değil. O vakıt daha yirmi üç yaşındayım.

Eve döndüm. Akşama babam geldi. Ona "beni FRİNTAŞın Istanbul şube müdürlüğüne tayin edeceklermiş" dedim. Bana şöyle bir baktı, "k...nın kutrunu aynada gördünmü?" diye sordu. "Canım efendim, k...mın kutru ile müdürlük arasında ne münâsebet var ki?" diye hayretle sordum. "Olmaz olurmu; o makam koltuğunu şu küçücük k...nla nasıl dolduracaksın? Sen yaştaki adamı müdür yapanı..." diye de zarîf bir küfür patlattı. Düşündüm; mütevelli heyet başkanı, can ciğer arkadaşım Kâmil'in babası, babamın zikrettiği koltuğa oturunca, gerçekten de onu bîhakkın kaplardı. Neyse sonunda istifa edip o işi bıraktım.

Bu arada, Fransaya dönme sözü verdiğim — bağbozumunda tanıştığım— hanımkızla da bir yıl delice mektuplaştık. Bütün bir kış boyu yazdı: "Gel, bekliyorum; babamın evinde oturacağız, sana iş buluyorum, üniversiteye gireceksin" ve daha neler neler... Derken işte o arada 12 mart olayı yaşandı burada. Bir temmuz günü fakülteye bir işiçin gittim. Fakültenin az aşağısında, Lâlelide bir otobus gördüm, üstünde Arap

yazısıyla Mihan Tur yazıyor. Baktım, içinde bir adam oturuyor. Önce Türkce hitab ettim, anlamadı. "Nerelisin?" diye sordum. İranlıymış. "Nereye gidiyor bu?" dedim, "Istanbul – Tebriz seferini yapıyoruz" cevabını verdi. "Nereden bilet alınıyor?" diye sorunca da, yerini gösterdi. Dönüp baktım. İşe bak: Seyâhat şirketinin yazıhânesi, babannemin, ben beş yaşındayken, elimden tutup götürdüğü ve bana ilk defa namaz kıldırdığı, Lâleli camiinin altı değilmi! Hemen gidip biletimi satınaldım. Fransaya gideceğime, ver elini İran. Yüzümü ters istikâmete çevirip İran, Afganıstan ile Pakıstan üstünden Hindıstana gitmeğe kalktım. Ona bir yerlerden kart attım, galiba Erzurumdan. "Gelemediğimden ötürü çok, ama çok üzgünüm; hiç istemememe rağmen, yönümü doğuya çevirmek zorunda kaldım" diye yalan söyledim. Yolculuk boyunca bir şey yazamadığımdan, "kurtuldum" dedim, bağ koptu, en azından benim açımdan, gelgelelim öyle olmadı. Bana "hayatımın en büyük hayâlkırıklığını yaşattın" diye mektup yolladı —mektubuna döndükten sonra muttali oldum.

8 20 mayısı 21e bağlayan (1962) gecenin geç saatlarında (rahmetli albay) Talât Aydemir – (binbaşı) Fethi Gürcan hükümet darbe teşebbüsünün akıbeti belli olmuştu. Başbakan İsmet Paşanın buyruğundaki Silâhlı Kuvvetler, darbeyi bastırmış, gözaltına alınan Harbokulu talebeleri Atatürk bulvarında tevkif edilecekleri mahalle uygun adım asker yürüyüşüyle giderken birağızdan harbokulu marşını söylemelerine o sıra görevliyken tanık olan ağabeğim evde gözyaşlarına boğularak anlatmıştı: "Bir SS

birliğini aratmayacak şan, şeref, gurur ve dirâyetle 'harbokulu'nu da söyleyerek yürüyorlardı; onların her birinin ve kumandanlarının gözlerinden öpüyorum; o yiğitlere her şey helâlihoş olsun."

YAŞAMIN KIYISINDA

Sonra nasıl evlenmeğe karar verdiniz?

Afganıstanda başımdan geçen olay, ömrümde dönüm noktası oldu, hayatımın bütün seyrini değiştirdi. Olağanüstü dramatik bir olaydır. Bir uçurumdan yuvarlanıyordum, ölümden döndüm, Allah kurtardı; kendi bilinçli bir çabam yoktu ortada çünkü. Nasıl kurtuldum, hâlâ bu bana bir muammâdır, sırdır. Daha önce Mezarışerîfte tanıştığım Hollandalı Hans'la Bend-e Amir'e birlikte geldik. Çölü geçerken iki Amerikalı dağcıyla karşılaştık. Dördümüz Bend-e Amir gölüne ulaşmak üzre daracık keçi yolundan iniyoruz. Önde Hans, ardında ben, arkamda o iki Amerikalı. Dediğim gibi, yol pek dar, kumul, bu yüzden de aşırı kaygan. Bir taraf duvar misâli yamaç, öbür yan, sol tarafım uçurum. Altmış, yetmiş metre aşağıda süngü gibi kayalar. Kayaların hemen altı, ilgi çekici, göl. Daha doğrusu arada üstünden dere şeklinde sular akan ince şeritler ayrılmış beş, altı göl. Bir göl ile öbürü arasında yer alan kara parçaları cennetten bir parça, köşe sanki.

Hans önümdeydi, ilerliyorduk. Yürürken duvar benzeri yamaca sırtçantam ile üstündeki uykutulumum sürtününce dengemi yitirdim, yardan düşeyazdım. Yürüyemeyince kıçüstü oturdum. Uçuruma gıdım gıdım kayıyorum. Arkamdaki Amerikalı üstümden sıçradı ve bana Bob Dylan'ın o günlerde pek ünlenmiş şarkısının adını, "*Don't think twice it's all right*" andı; "hapı yutuyorsun, işin bitti" gibilerinden.

Ölümün dondurucu soluğunu ensemde duyuyorum. Dile getirilebilecek bir durum değil. Müdhiş tasavvufî bir olay. Mistiklikte dile getiremezsiniz, konuşalamaz yaşananlar. İki şey dile getirilemez: Bir, aşkın en üst noktası olan sevişme ânı; iki, kul ile Allah arasındaki en üst aşkın zirvesi, tasavvuftaki *fenâfillah*. Ancak benzetmelerle yol alırsınız. Bunun en güzel örneği Mevlanâ'nın eserleridir; benzetmelerle doludur ve hiçbir şekilde doğrudan ifâdeye rastlayamazsınız. Öleyazmak da buna benziyor, anlatılır gibi değil!

O ölüm ânının eşiğinde bütün ömrüm film şeridi gibi gözümün önünden geçti. Kozluda beni bir salıncağa bindirmişler, sallıyorlar. Dört kız vardı; bunlardan biri bir akrabam, onu hatırladıysam da, öbürlerini çıkaramıyorum. "Çadırımın üstüne şıp diye damladı, Allah müstahakını vermedi vermedi" türküsünü söylüyorlar. Etilerden Ulusa taşınırken, bütün ıvır zıvır eşyalar toplanıyordu. O arada resim albümlerini tekrar gözden geçiriyordum, pat diye bir resim çıktı karşıma, beni salıncağa koyup salladıkları resim. 1950de

Zonguldağa taşınırken çok az önce üç yaşındayken Kozluda çekilmiş. İşte bu başlangıç noktasından o bulunduğum âna değin o şerit devam etti, saniyenin bilmem kaçta kaçı, bütün bir ömür... O vakıt yirmi dört yaşındayım. O arada kendime dedim ki "şimdi burada ölüyorum, aşağısı kayalık, kayaların altı da göl. Bir daha kimse beni bulamayacak; annem, babam ne yapacak kim bilir. Yanımdakiler hiçbir şeyimi bilmiyor, kimse haberimi de götüremez."

Oradan kurtulduktan sonra iki şeye karar verdim. Birincisi Allaha inandım. Daha önce nasıl inanıyordum bilmiyorum, ama gevşekti son derece. Allaha inanmakla birlikte dine de intisâb ettim. Son derece tutarlı ve sıkı bir biçimde buna saplandım diyebilirim. Benim Müslümanlığım babadan değil, 1971in temmuzundan bu yanadır. İkincisi, "dünyaya bir tohum bırakmadan gidiyorum" diye düşündüm. En son duygum bu oldu ve "evleneceğim" dedim.

Aradan aylar geçti, döndüm nihâyet ve eve geldiğimde bu kızdan mektup buldum. "Hâlâ seni bekliyorum, gelmeyeceksen ben geleyim" diyor. Peygamberin lâfı var ya "utanmadıktan sonra ne yaparsan yap" diye. Bunun üzerine yüzüm tutmadı, "tamam, gel" dedim. Her şeyini bıraktı; evini, barkını, annesini, babasını, ailesini, kardeşlerini ve tahsilini. Daha önce söylediğim gibi, tanıştığımızda lise mezunuydu, o yıl üniversiteye girip tıp okuyacaktı. Ben zâten üniversiteliydim, ara vermiştim.

Evlenmenin e'si benimiçin söz konusu değildi. Ama bu olayın öncesinde anlattığım Afganıstandaki başımdan geçen olay bana bunu bir ödev olarak yükledi. Din ve evlenme bana bir ödev olarak yüklendi o zaman. Dini de isteyerek, severek, Müslümanlık duygusuyla falan seçmedim. Hiçbir şekilde böyle bir anlayışım, kafa yapım yoktu. Hayatta hiçbir şeyin tesâdüf olmadığı kanısına vardım. Hepsi baştan hazırlanmış, ben de bunlarda bir oyuncuyum, başka bir şey değilim.

Buraya geldi, hayatımız öyle başladı ve bugüne kadar sürdü. Babam değil, fakat annem bu evliliğe nasıl şiddetle itirâz etti. "Daha çok gençsin, öğrencisin" gibi birsürü olay saysa da, asıl sebebini gizliyordu. En önemlisi kız Fransızdı. Kedi, köpek gibiydi Fransızlar ile Almanlar. Üstelik annemin babası Fransada ağır yaralanıp o yaralar sonucu ölüyor. Burada Fransızın bir kabahatı yok; nihâyetinde savaşıyor, o onu öldürmese, öbürü bunu öldürecek, bu kadar basit. Annem kadın olması hasebiyle bir duygu torbasıydı, öyle mantık falan aramayın. Halamın rahmetli kocası, onunla hiç anlaşamasak da, o noktada hayatımı kurtardı. "Yenge sen bu Fransız geline razı değilsin. Bu herif delinin önde gideni. Tut ki, sana zenci yahut Yahudi gelin getirdi, ne yaparsın o vakıt?" deyince annem yelkenleri suya indirdi.

Eşiniz geldikten sonra burada okuluna devam etmedimi?

Nasıl etsin?

Dil konusu mu, sizmi istemediniz?

Dil var da, bilmiyorum nasıl olurdu, olmazdı. Aklımıza bile gelmedi. Tabii, oğlancık da dünyaya geldi hemen. Öğrenimi bitti, yükseköğrenim görmedi benim yüzümden. Eksiklikmi fazlalıkmı bilmiyorum. Hiçbir zaman onun eksikliğini yaşatmamağa çalıştım.

MÜŞTEMİLÂT GÜNLERİ

Oğlunuz doğduğunda nerede oturuyordunuz? Çalışıyormuydunuz?

O sırada Boğaziçi kütüphânesi süreli yayımlar bölümünde gece görevlisi olarak çalışıyor, gündüzleriyse fakülteye gidiyordum. Hâlâ 12 mart sonrası sarsıntıları yaşıyorduk. Bin altı yüz lira maaş alıyor, altı yüzünü kiraya veriyorum. Karım Fransızca özel ders veriyordu, oradan da bir küçük gelirimiz var. Beceriksizliğimi baştan kabul ettiğimden, her şeyi ona bırakıyor, maaşı alır almaz ona veriyordum. O da bin lirayı haftalara böler, zarflara koyardı. Bana elli lira cep harçlığı... Her küfredişimde, edebe aykırı bir şey söylediğimde bir lira ceza keserdi. Ağzım epeyi bozuktu, belki de hâlâ öyledir. Beş lâf ediyorsam üçü o biçimdi. Evet, ceza ile otobus ücretiydi, kitap borcu filan derken, bir bakıyordum haftalık bitmiş. Yemeği dışarıda yemiyordum zâten. Ya sefertasıyla fakülteye götürürdüm ya da öğleye bir şey yemeyip akşamı beklerdim. O maaş günleri başlıbaşına bir dertti. Muhasebeden aldığım maaşı üstümde taşıyıp

eve getirirdim. Herifler yolunuzu kesip "çıkar mangırları" dese hapı yuttunuz. Çok şükür, başıma öyle bir olay gelmedi.

Evlendikten sonra Rumelihisarında ahşap evde bir oda tuttuğumdan bahsetmiştim. Manzara harıkaydı. Doğrudan Hisarın üzerinden Boğazı görüyorduk. Bu nefis manzara dışında ne varsa, yânî gerisi felâketti. Her köşe bucaktan yel eser, ahşap ev ya. Eski püskü sobamızla hem ısınıyor hem de üstünde yemek pişiriyorduk. Evin bir ortak helâsı vardı. Hamamı yoktu, akan suyu da. Musluğun üstündeki hazneye bağçedeki kuyudan su çekip boşaltıyorduk. Kışın, küreğin sapıyla kırdığım buzun suyunu çekip yukarı götürüyordum da, elimizi, yüzümüzü, ayrıca bulaşığı yıkıyorduk. Büyük yıkanmaları ya Boğaziçinin —o kızlar, ben de erkekler— yatakhânesinde ya da cumartesileri babamın evinde hâllediyorduk. Cumartesi, pazar anne-babamın yanında kalıp pazartesileri oradan ayrılırdık.

Oğlunuz buradamı dünyaya geldi?

Gemiyle Istanbuldan Marsilyaya gidecektik, oradan da trenle karımın anne-babasının, ailesinin yaşadıkları şehre geçecektik. Yol paramızı babası gönderdi. Ruhları şâd olsun, olağanüstü yardımları dokundu. Marsilyaya hareketten önceki sabah işlemleri tamamlamak, yolda gerekecekleri temin maksadıyla Rumelihisarından Bebeğe doğru otobusla gidiyoruz. O da ne? Ânsızın arabada doğum sancısı tuttu. Tabii, başta doğum sancısı olduğunu da anlamadık. Nereden, nasıl anlayacağız ki?

O, on dokuz yaşında hani neredeyse çocuk, bense yirmi dört yaşında. Karım kendi başına evlenme kararı vermesine o günün Fransız medenî hukuku icâbı icâzet yoktu. Bundan dolayı evlenirken babasının yazılı izni gerekmişti. İleriki zamanda bu değişti tabii.

Neyse. Baktım, oturacak yer de yok. Genç bir hıdır öyle tınmaksızın oturuyor. Şu genç kadının nasıl kıvrandığını görüyor. Ama hiç oralı değil. Her köşe bucağımı bir öfke dalgası sarıverdi. Herife "kalksana lan" diye bağırdım. Neye uğradını şaşırdı. Karımı boşalttığı koltuğa otturtum. Bebeğe geldik. Artık dayanacak hâli kalmamıştı. Hâlis sevginin birinci maddesi, Yunancada 'empathos' dedikleri, bizim harıkulâde deyişimizle, hemhâl olmaksa, ikimiz işte o sıra bir olduk. Doğum sancısı sanki beni de sarıverdi. Birden, daha önce adını bir arkadaşımdan işittiğim, adı hâlâ hatırımda, Neclâ Serel hanım aklıma geldi. Otobustan indik, taksi tutup Leventteki evine gittik. Bağçeli iki katlı tipik bir Levent eviydi. Kapıya vurdum, açılmıyor. Bu sefer cama vurmağa başladım. Benimkisi iki büklüm. İçeriden kırk yaşlarında enli boylu bir adam geldi. "Hekim hanımı görmeğe geldik" dedim. "Karımı muayene ediyor" dedi. "Çıkarınız karınızı oradan" diye daha adam ne diyeceğini bilemeden ittim, karımı da kolundan tutup içeri soktum. Adam muayenehâneye girip karısını apar topar kaldırdı. Neclâ hanım da şaşırdı. Hemen benimkini alıp muayene-doğum koltuğuna oturttular. Öyle bir kargaşa ortalığı basmış ki, erkek

olarak bana yasak manzaraya görgü tanığı oluyorum da, bu, ben dâhil, kimsenin dıkkatını çekmiyor. Tecessüs sebebiyle değil, kendimi olaya öylesine kaptırmışım ki, görmemem gerekene tanık oluyorum. Muayeneye gelmiş olan hanımefendi de, Neclâ hanıma hemşire gibi yardım ediyor. Kırk dakka falan sürdü doğum. "Ömrümde böyle bir şeye tanık olmadım" dedi hekim hanım. Erken doğdu, yedi buçuk aylıktı. İki kiloydu doğduğunda, yaşayıp yaşamayacağı bile belli değildi. Şimdi oğlumuz, maşallah, kırk altı yaşında, üç çocuk babası. Allah ona bin yıl sağlıklı ömür bahşetsin.

Derhâl annemi aradım: "Hiçbir şey sormadan, çarşaf, örtü filan falan ne varsa topla gel, torunun doğdu" dedim. Etilerden çok yakındı Levent. Atladı, geldi. Hekim hanım, ona yardım eden hayırlı hanımefendi ile annem hep birlikte bebeciğimizi sarıp sarmaladılar, herhâlde bir saattan sonra karım ayağa kalktı. Bu, Yirminci yüzyıl Fransasının kentsoylu kızımıdır? Zâlim Rus atlılarından kaçarken sancıları tutunca atından inip babannem Fatma hanımın atası Recep beği çalıçırpının arkasında doğurduktan sonra tekrar atına atlayıp olay yerinden dörtnala uzaklaşan Çerkes (Ibıh) Ruzide hatunu nice andırıyordu.

Babamı aradım. O sıra Anbarlı Elektrik Santralının müdürüydü. O da binekarabasıyla geliverdi. Oradan eve geçtik. İşte, bir kadının nice sağlam ve dayanıklı olduğunu bizzât gördüm. Doğum yapıp hemen yürüyor gidiyor. Bu devirde kaç şehirli kadın, sezeryana

başvurmadan, doğal şartlarda doğurur ki?!

Kadın hekimimiz on bin lira taleb etti. Korkunç bir rakamdı. Unutmayınız ki, yıl 1972. Verecek durumum yok. Babam ödedi. Birkaç gün sonra Cağaloğlundaki Tabipler Cemiyetine şikâyete gittim. "Bir tek, muayenehânede doğurtması ihbar nedeni olabilir. On değil, yüz bin lira bile taleb etse, yeridir" dediler. Demek istedikleri: "Sesini kıs, yerine otur." Biz de öyle yaptık.

Oğulcuk doğduktan bir hafta sonra Fransaya gittik. Onu seyâhat çantasına koyduk. O zaman öyle özel çantalar falan yoktu. Gemiyle gideceğimize, buradan Parise uçtuk. 14 temmuz. Fransada bayram var —14 temmuz 1789 İhtilâlikebîrin yıldönümü. Felâket sıcak bir gün. Seyâhat çantası ve bavulla, Batıya giden trenlerin garında bekliyorum, Piyeret bilet almağa gitti. Zâten Fransaya geldik, başıma patron kesildi. Her şeyi ayarlıyor, konuşuyor. Oğlancık da bağırdıkca bağırıyor. Şu kadarcık bir bedenden nasıl bir gürültü çıkıyor. O kadar ki, yüksek tavandan yankılanıyor. Dedim ya, daha ben çocuktum. Dayanamayıp kıçına bir şaplak attım. Demiştim, bu insanlar Kuzeylilerden çok farklı, her işe burunlarını sokan sıcakkanlı insanlar. Kadının biri bunu görünce üstüme yürümeğe başladı: "Sen ne biçim adamsın, parmak kadar çocuğa tokat atılırmı?" diye. "Peki, ne edeyim, susturamıyorum" dedim. "Tabii bağırır, o bu sıcakta susamıştır" deyip oradan biberonu aldı, dayadı ağzına ve Denizciğimiz sustu. Nereden aklıma gelsin çocuğun susadığı. Daha önce çocuk

gördükmü de bilelim ne olduğunu. O sırada kadın bana bağırırken, karım ufukta gözüktü. Kadının bağırdığını işitince koşmağa başladı. Kafasında ben yokum, ne varsa oğulcuğu. Zâten o dünyaya geldi, pabucum dama atıldı. Bitti, aşkımız falan da kalmadı.

Oradan trene bindik. Belli bir yere kadar geldik. Fakat anne-babasının oturduğu yere dek demiryolu devam etmiyordu. Eskiden varmış, iptâl etmişler. Kalan yolu taksiyle gittik. Taksici bavulları yüklüğe yerleştirirken bu çantayı da aldı koyuyor. Piyeret: "Aman, aman! Ne yapıyorsunuz? Orda çocuk var" dedi. "Ömrümde ilk kez seyâhat çantasında çocuk görüyorum, ne yapıyorsunuz, kaçırıyormusunuz?" diye sorunca "kaçırıyorum, isterseniz kollukcuya ihbar ediniz" dedim. Annesi bu lâfımı hiç bağışlamadı.

Ailesinin, o gün geleceğimizden haberleri yoktu. Saat gece birde vardık. Baba evin önünde —arkası tarla, bağçe içinde çok güzel bir evdi— arkadaşıyla sohbet ediyordu. Ailesi son derece dost canlısı insanlardı, özellikle de babası. Genelde zâten Fransanın zihniyeti böyleydi. Bizi görünce nasıl sevindi! Büyük bir yaygara koptu, konu komşu gecenin o saatında eve akın edip Martin ailesinin biricik kızını, torununu görmeğe geldiler. Herhâlde hayâlkırıklığına uğramışlardır, mini minnacıktı çünkü. İkisi orada, bir yıla yakın bir zaman kaldılar. Ben o arada uzun bir seyâhatla, demirperdesi gerisi olmasına rağmen Macarıstan, Çekoslovakya, Romanya ile Bulgarıstana uğrayarak geri döndüm.

Okulu bıraktınızmı?

Bir ay gecikmeyle kasımda başladım. O ara işyerimi değiştirdim. Ruhu şâd olsun Dadaş ağabeğimin bulmuş olduğu bir nakliyat şirketine transfer memuru ve tercüman olarak girdim. Havameydanına gelen ecnebileri karşılayıp şehre getiriyor, hotellerine yerleştiriyor, görüşecekleri işyerlerine götürüyordum. Biletlerini temin ediyor, Türkiyedeki yolculuklarını tertipliyordum. Şirketin kiraladığı arabayla havameydanına gidip geliyordum. Saatlarca bekliyordum orada. Uçakların, özellikle THYnın iki, üç saat gecikmesi kanundu sanki. Yeşilköy Havameydanı ahır gibi bir yerdi, şimdiyle kıyas kabul etmeyecek durumdaydı. Binekarabada beklerken yaktığım o soluk ışıkta Eflâtun'umu okuyordum. Sürücü de aküden yediğiçin kızıyordu tabii. Sürücüler de nedense hep Arnavuttu, inatcı adamlar. Orada bir yıla yakın çalıştım. Sonra şirketin başındaki adamla bir kavga ettim, üstüne yürüdüm hattâ. Zar zor ayrıldım bu işden. Sonra galiba yeniden Boğaziçi Üniversitesine girdim, gece görevine. O ara karım da döndü oğulcukla.

Siz o süre içinde gidemediniz yanlarına?

Hayır, ben gitmedim bir daha. Burada para kazanma derdindeydim. Daha fazla kalacaktı aslında, kalmak istemedi sonra. "Döneceğim" diye başımın etini yedi her mektupta. Son derece şiirsi mektuplar yazıyordu, öyle bir tarafı olmamasına rağmen. Bu arada Küçük Bebeğe taşındık. Boğaziçinden tanıdığım bir hanımın Bebekte

köşkü vardı. O köşkün müştemilâtını kiraladım. Pencereden baktığınızda Boğaz görünüyordu. Boğaza dek her yer yeşil. Manzara nefisti, fakat iniş çıkış çok zordu, dik bir yokuş Küçük Bebeğe iniyordu. Harıka bir yerdi. Çok sarp bir tepede, ormanda bakımsız kalmış, yemyeşil, vahşî, bâkir bir sahaydı. O tepede ufak bir düzlük vardı, o düzlüğün üstünde ahşap bir köşk, onun yanında da bu müştemilât. Tuğladan yapılma, müstakil, düz bir binâydı. Bir yatak odası, oturma odası, mutbağı vardı. Yine hamam ve su yoktu. Babamla oraya bir sarnıç getirdik. Şehir suyu gelmiyordu. Biraz yukarıda, bir üst arazideki kuyudan su çekip mutbak ile hamam sarnıcına döküyordum. Son derece zorluydu. Bir de, yağmur yağdığında içeri akıyordu.

Oraya taşındıktan kısa süre sonra Piyeret'in annesi ile babası geldiler. Babasının eli her şeye yatkındı. Birlikte damı aktarıp yeni sağlam kiremitler koyduk. Marazî bir balıkcıydı. *Citroen*iyle gelirken malzemelerini de getirmişti. Sabahtan Bebeğe iner, kıyıdan balık tutardı. O bizi para harcamaktan kurtarırdı, balıkla geçiniyorduk. Sonra aşağı taraftaki binâları yıkıp sinema ve han inşâsına başladılar. Tepenin bir kısım toprağı alındıkca oturduğumuz yerde çatlaklar peydahlandı. Orada kalmak tehlikeli hâle geldi. Apar topar çıktık, oraya bayağı yerleşmiştik hâlbuki. Tabii, suyun olmaması da zorluklar yaratıyordu. Bu kadının en önemli özelliği maddî yaşama şartlarına itirâz getirmemesiydi. Sâdece bir kere itirâz etti. Öğrenim gördüğüm sırada "bir ilân

gördüm, Anadolu kavağındaki fenere bekci arıyorlar, hadi gidelim oraya" dedim. Baktı, "bak, çok şeye tahammül ettim, fakat tahammülümün de bir hududu var" dedi.

Niye deniz feneri?

Bıktığım şehrin gürültü patırdısından kurtulayım, deniz feneri bekcisi olayım diye düşündüm. Tabii, o öyle deyince kaldık, yattı o iş. Etilere anne-babamın yanına gidip bir süre de orada kaldık.

KIBRIS HAREKÂTI

Bu arada Türkiyedeki sıyâsî hareketlilik devam ediyor. Türkiyeyi sağıyla soluyla, muhâfazakârıyla, milliyetcisiyle kontrol etmeğe çalışıyorlar. İslâmcılar, yeşil hat projesiyle komunisme karşı bir blok oluşturup solcuları bölüyor. 1974teki Kıbrıs harekâtı, Batının şiddetli tepkisine yol açıyor. Bu kadar denetime rağmen bir o kadar kontrol dışınamı çıkıyor olaylar?

Evet. Görmekte zorluk çektiğimiz nokta şu: Böylesine bir kültür kırımına uğramış bir millet, nasıl oluyor da hâlâ bir şeyleri hatırlıyor! Çok ağır hâfıza hastası insanlar da bir bakıyorsunuz, bir ânda hatırlar gibi olabiliyorlar ve çok zayıflatılan bir hâfıza işliyor. Bunu izâh edemiyorum. Çünkü en önemli nirengi noktalarımız kırıldı. Daha önce konuştuğumuz asker – sivil tefriki gibi.

1974 Kıbrıs harekâtı sonrası Amerikayla aramız çok ciddi geriliyor. Bize birçok ambargo uygulanıyor. Ecevit haşhaş ekimini başlatıyor.

Kısa sürüyor, ancak arkasından Ecevit'in hükümetine yaşama hakkı tanımıyorlar. Ecevit bu tuzağa düşüyor.

Mezkûr adamlar dehşet kurnaz, zekî. Adamın röntgenini çekiyorlar. Ecevit saf, çabuk inanan biri. Ona değişik yönlerden telkinlerde bulunuluyor, "Erbakan gerici, dincidir, bundan kurtul" falan. Kıbrıs harekâtı bir fırsat yarattı. Çok havalandı, kahraman ilân edildi. "Seçim yapalım, ben tek başıma gelirim" hülyâsına kapıldı. Kişinin seciyesini oluşturan çevresidir, aldığı terbiyedir. Ecevit İngiliz-Yahudi dünyasında yetişmiştir. Sâdece Robert kolejinden dolayı değil. İnsanı en çok biçimleyen, kültürün en baştaşıyıcısı kadındır. Erkek hemen çöker, bel verir, kadın öyle değil. Bülent beği de yetiştiren Rahşan hanımdır.

1970 – 1980 arasındaki on yıl dehşet bir istikrârsızlık dönemidir. Biraz başımızı suyun dışına çıkartabildiğimiz ânda da 1974 Kıbrıs olayı yaşanır. İlk defa yakın tarihimizde Müslümanlar ile karşıtları anlaşır gibi olurlar. İçten içe şüphe devam edegider. Meselâ General Charles De Gaulle öldüğünde Bülent Ecevit Fransaya cenazeye giderken yanında Necmeddin Erbakan'ı götürür. Hâlbuki Necmeddin Erbakan'ın burada kalıp başbakanın vekilliğini yapması gerekirdi. Buna benzer olaylar tekerrür edince Erbakan isyân etti. Bardağı taşıran son damla ilâç meselesiydi. Orada dağıldı hükümet. Ecevit zâten baştan itibâren dağıtmağa teşneydi. Tarihimizin çok ender bir kısmetiydi bu, fırsatı hebâ ettik.

Ecevit – Erbakan hükümeti zamanında Osmanlı ailesinin Türkiyeye dönmesine izin veren kanun

çıkarıldı. Büyük ihtimâlle Erbakan'ın baskısıyla gerçekleşti. O aykırı görülen birçok talepte bulundu. "Kıbrısın tamamını alalım" dedi. İlk harekâtta Başbakan Birleşmiş Milletler kararına uyarak birliklerimize "dur" buyruğu verdi. Bunlar kuzey kıyısında dar bir alana sıkışıp kalmıştı. Karşı hucum vukû bulaydı, bizimiçin hüsrân olurdu. İsviçrede ilgili ülkeler ile merciler arasında görüşmeler oldu. Bizleri dışişleri bakanımız merhum (Prof. Dr.) Turan Güneş temsil etti. Rumlar tavize razı olmayınca Turan Güneş "Ayşe (kızının adı) tatile çıksın" şifreli iletisiyle Ankaraya harekete geçilmesi hususunda talimat verdi. Ecevit'e rağmen, Necmeddin hocanın ısrarıyla, harekâtın ikinci safhasına geçildi. A.B.D. —malûm kuyrukları Fransayı, Felemengi filan falanı arkasına alarak— buna şiddet ile hiddetle karşı çıktı, bir de, üstüne üstlük ambargo geldi. Ambargonun iki sebebi vardı: Biri afyon ekimine yeniden başlanması, öbürü de Kıbrıs olayı. Milliyetci cephe hükümetleri kurulduktan sonra müdhiş bir çatışma başladı. Çatışmaların çeşitli ânları, safhaları oldu. Birincisi, sağ – sol çatışması. İkincisi, solun kendi içinde kanserli hücre misâli bölünüp hiziplerin birbirleriyle çatışması. Bu çatışmalar mâlî durumu çok sarssa da, yine de iyi, kötü gidiyorduk.

Haşhaş meselesi yüzünden İngiliz-Yahudi imperyalisminin Ecevit'ten sıtkı sıyrıldı. Arkasından Erbakan o her zamanki takıntısıyla "ağır sanayi"ye yöneldi. Ağır sanayi konusunda çok haklıydı tabii.

Bununla birlikte "Türkiyede ilâç sanayiini kuracağız" dedi. O sıralarda, ya kendisi ya da sağlık bakanı Çekoslavakyaya gidecekti, Doğu Blokuyla ilâç sanayii konusunda bir anlaşma imzalandı. Batının en önemli takıntıları ilâç ve kimya sanayiidir. İlâç sanayi olağanüstü bir tekeldir. Bugün de öyle. Birkaç kalem var böyle; bu kovanları değneklediğinizde, arılar fecî şekilde sokarlar. Öbürü de "dolardan kurtulacağız" demektir. Birara "Türk parasına dönüyoruz, doları dışlıyoruz" demişti.

Belirlediği yoldan yürümezseniz yaşama hakkı tanımaz, yaşatmaz. Bu ancak ziyâdesiyle tecrübe sâhibi insanların görebileceği bir olaydır. Yoksa dün sıyâsete atılmış ve sıyâsî görgü arkaplanı olmayanların göreceği bir durum değil. Buradan bizler çok zarar gördük. Menderes'in Amerikalılara sattığı madenler tekrar 1978de Deniz Baykal'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı sırasında devletleştirildi. Sonra da her nice adamları olmuşsa da Ecevit hükümetini sepetlediler. Ecevit'i iki kere gözden çıkarttılar: Bir, afyon meselesinde, bir de, şu maden olayında. O günden itibâren belâdan kurtulmayan başımıza daha katmerli olaylar geldi. Bunların başında da 12 eylül darbesi var. Bunu kendi tenimizde, derimizde de hissetik. Evde taşkömürü yakıp ısınıyorduk, temizdi, isi, dumanı yoktu. Baykal'ın bu girişiminden sonra, taş kömürü kesildi, ısıtmayan, korkunç kir, is bırakan linyit geldi.

Niye linyite geçildi?

Para yok, işletemiyor, zarar ediyor. Sonra Özal geldi, Zonguldak madenlerini yok bahasına elden çıkarttı. Korkunç bir şey! Dünyanın en iyi kömürleri Zonguldakta işletemez hâle geldik.

1974 Kıbrıs çıkartmasına bakınca, sıyâset sahnesinde bu kadar Batılılaşıyoruz, fakat en küçük olayda düşman ilân ediliyoruz.

Beklenmedik yer ve zamanlarda böyle tepkiler gösteriyoruz. İstiklâl harbı, Kıbrıs harekâtı da böyleydi. Bütün hükümet propagandası bir tarafa, 15 temmuz da olmayacak bir olaydı. Bunun altından nasıl kalkıldı, hayretler içindeyim. Daha da önemlisi, 15 temmuzdan bir buçuk ay sonra yüzde kaçı içeri alınan, kırılıp berbat olan bir orduyla son derece zorlu bir muhârebeyi kazandık: Fırat kalkanı. Bu inanılmaz bir olaydır, kalburüstü bir başarıdır.

Fırat kalkanında beli kırılmış bir askerle direkt Amerikayla savaşıyorduk.

Yağdan kıl çekercesine. A.B.D. bizim orada gösterdiğimiz başarının yüzde onunu bile gösterememiştir. Bir yıl süren Musul harekâtında, Musulu yerlebir ettiler, oysa İdlib'e hiçbir şey olmadı.

Meselâ Erbakan'ın bir modernite, Batı karşıtlığı var, hükümet ortağı Ecevit laik ve seküler hayatın içinden geliyor. Erbakan'ı anlıyoruz da Ecevit'in anti-imparyalist söylemini neye bağlayabiliriz?

Ses getirmek, albeninizin olmasıçin o günlerde solcu olmak gerekiyordu. Böylece ilgi çekici görünüyorsunuz.

Ecevit'te gördüğümüz millî bir uyanış hâdisesi değildi. Doğrudan doğruya böyle bir şeyi hedeflemiş olmasa bile, o günün havasında olan bir şeydi. Solcu olmadığımiçin beni de çok yargılamışlardır. "Sen okumuş yazmış, iyi bir aileden gelme birisin, nasıl olur da solcu, komunist filan değilsin" diye. Türkiyenin en geçerakca mesleği solculuktu bir dönem. Yer edinmek istiyorsanız, solcu olmanız gerekiyordu. Gençsiniz, bir hanım kızın gözünemi girmek istiyorsunuz, "ben komunistim" diyecektiniz.

Marmara Üniversitesinde Fransızca Bölümünde 1980 başlarında kültür felsefesi diye bir ders veriyordum. Bir gün, o bölümün başındaki hanım "Teoman beğ, ben sizi anlamıyorum, o kadar iyi öğrenim gördünüz, neredeyse bilmediğiniz Avrupa dili yok, dünyayı tanıyorsunuz..." diye başladı söze; sabırla bekliyorum sonunda ne gelecek diye. "Nasıl oluyor da solcu değilsiniz, nedir sizi muhâfazakârlığa, sağa çeken?" dedi. "Solculuğun bir balon olmasıdır hanımefendi. Dehâma hayran olabilirsiniz. Kimsenin görmediği bu balonu gördüm ve rağbet etmedim. Kaldı ki bir Türk olarak sağcı falan değilim, Türkün değerlerine sâhip çıkan adamın sağla alâkası yok" dedim. "Ne demek bu?" diye sordu. "Fransız İhtilâli Konvansiyon Meclisinde kutsal kabul edildiğinden, muhâfazakârlar sağda, öbürleri de solda oturuyormuş. Öbürleri de bunu reddediyorlar. Seyrüseferi/trafiği de ona göre ayarlayıp Fransız İhtilâlinden sonra gelişi sola, gidişi de sağa alıyorlar.

İngilizler de tam tersi. Biz bu ayırımlara uymuyoruz, bizimle bir alâkası yok bunların. Biz başka bir yerden geliyoruz" dedimse de, anlatamadım.

Avrupalı olmadığımız, hiçbir zaman da olamayacağımızı benim kadar duyan, hisseden ikinci bir adam göremedim. Kenarından, köşesinden sığınırsınız, sığınma olduğunuzda sizi sürekli tokatlarlar, tükürürler üstünüze, hakarete uğrarsınız. Bu böyle devam eder. Bunun sembolik iki resmini gördüm, Boğaziçi Üniversitesinde tarih hocası Selim beğ göstermişti. 1800lerin sonlarında milletlerarası bir toplantıda. Avrupa devletlerinin önde gelen adamları, başbakanları, dışişleri bakanları falan dizilmişler: Rusya, Fransa, İngiltere, Prusya, Avusturya, Macarıstan v.b. Galiba Abdülmecid döneminde, büyük devlet adamımız Âlî Paşa o resimde 'bu benim' diye fırlıyor, üniforması içindeki o gururlu duruşu, kılığı kıyafeti, bize mahsûs fesimizle. Kollarını kavuşturmuş, diğerleriyle mesâfeli, hemen bitişik nizâmda durmuyor. Büyük bir meydan okumayla bakıyor dünyaya. Bir de, ne kerâmetse, Japon temsilcisi de orada. Aynen bir penguen. Frak giymiş, papyonlu, ufak tefek zayıf biri. O Avrupalı delegelerin suratlarına ayran budalası gibi bakıyor, "emredin takla atayım" dercesine. Diğeriyse Özal devrinin savunma bakanının 1980 sonlarında NATO toplantısında çekilmiş bir resmi. Öbür resimdeki Japonun duruşuna nice benziyor; diğerleri gibi giyinmiş, tabasbus hâlinde. O günle bugün arasındaki fark bu iki resimde kendini

gösteriyor işte.

DR. HANUTCU

Kıbrıs harekâtının çalkantıları arasında bir yandan okulu bitirip akademisyen olma yolunda ilerliyorsunuz. Nasıl bir süreçten geçtiniz?

1974te hocam Nermi Uygur'u görmeğe gittim. Rahmetli Nermi hocam çok gururlu, son derece mesâfeli bir adamdı. Beklemediğim bir olay yaşandı. Bana kendisiyle doktora çalışma yapmamı teklif etti. Büyük bir sevinçle, fakat memnuniyetimi çaktırmadan kabul ettim. Çalışmamın doğrultusunu belirleyen hocamdı. O da çok ilgi çekici bir olay. Nasıl ki beni felsefeye yönlendiren coğrafya hocam olduysa, felsefede en olmayacak istikâmete, metafiziğe meylettiren de Nermin Uygur oldu. Niye olmayacak bir olay. Çünkü metafiziği kimse istemiyor. Sıkıcı, boğucu, çağdışı bir olay olarak görülüyor. Nermin Uygur'un da baştâcı ettiği bir durum değildi bu. Beni metafiziğe yönlendirmesinden ötürü son derece müteşekkirim kendisine. Hayatımdaki en iyi, en doğru kararlardan biri oldu.

Felsefe doktorası yapmağa kalkışmamdan dolayı

babam küplere bindi. Kesinlikle bunu yapmamamı söyledi. Zâten daha başta felsefe tahsiline başlarken de, istememişti. Beni bundan vazgeçirmeğe çalıştı. Tutup beni Burla Birâderlere götürdü. Türkiyenin bellibaşlı sanayi şirketlerinden biriydi. Elektrik aksâmı imâl ediyorlardı. Babam elektrikci olduğudan, onlarla işi oluyordu. Temmuz sıcağında Bankalar caddesindeki Osmanlıdan kalma merkez binâsına gittik. Babamla beni, oranın en üst seviyedeki şahsıyetlerinden Cihat beğ karşıladı. Hiç unutmam, üzerinde apak gömleği, boynunda bağıyla, tahminen altmışlarında ak saçlı bir beğefendi. Birara kolunu kaldırdığında, gömleğinin koltukaltı dikişinin patlamış olduğunu farkettim. Nice önemsiz, ama aynı zamanda dıkkat çekici bir olay. Onca titizce giyinmiş, sinekkaydı traş olmuş bir kişinin dikişinin patlaması acayıp —"... acayıptır kertenkele, vur belini yerden yere..."

Âveylâ vâveylâyla karşılandık. "Beğoğlumuz, —o çağdaki adamlar, benim gibilere "beğoğlu" derlerdi— bizimiçin şereftir, tabii ki istihdâm edeceğiz, ona iş bulacağız burada, fakat başka bir fikrim var" dedi babama. Zâten büyük bir sıkıntıyla gitmişim, ne ilgim var elektrik aksâmıyla. "Tunç Yalman Bostonda, yanına gönderelim" dedi. Tunç beğ Bostonda beşerbilim/antropoloji profesörüymüş. Gök yarıldı, melekler sanki üzerime öbek öbek iniyorlar. Olağanüstü sıkıntılı ânların üstüne bir vaha gibi açıldı bu antropoloji lâfı. "Yanında doktorasını yapsın, burada işi hazır"

deyince, o âna değin ağzını bıçak açmayan ben dayanamayıp soruverdim: “Bildiğim kadarıyla elektrik aksâmı imâl eden bir şirketsiniz, bir antropoloğu ne edeceksiniz?” dedim. “Çok işimize yarar, ürünlerimizi yeryüzünün dört bir köşesine satıyoruz. Milletlerin, toplumların değişen zevklerini ölçüp biçmemiz lâzım” dedi. O nasıl bir akıldır, hangi Türkün aklına gelir bu? Yahudi kafası işte.

Çıktık oradan. Babamın ağzını bıçak açmıyor. Karaköy meydanına indik. O tarihte meydan trafiğe açıktı. Türkiyede kan gövdeyi götürüyor, anababa günü, ortalık felâket karışık, içsavaş şartları hüküm sürüyordu. “Baba, hiçbir şey söylemiyorsun” dedim. “Ne düşünüyorsun?” diye sordu. “Sanki cennette buldum kendimi. Bunca büyük bir fırsat, imkân olurmu?” deyince “Şimdi antropoloji doktorasını felsefeye tercihmi edeceksin?” diye sordu. Hoppala! “Evet, bu işe fitim” dediğimde de “ben değilim” cevabını aldım. Hiçbir şey anlamadığımı anlatmağa çalıştım. Sağırsam kulakcıya götürebileceğini söyledi. “Baba, benim bütün anlamagücüm sıfıra indi; beni buraya getiren sendin. Adam teklifte bulundu; teklifi çok olumlu karşıladım, hepsi bu” dedim. “Oğlum, bundan bir şey çıkmaz, bunlar Yahudi” dedi. “Sen onların ne olduklarını bilmiyormuydun?” diye sordum. “Biliyordum da, böyle bir teklif beklemiyordum. Türkiye çok karışık, öyle bir gün gelir ki, onların tepesine balyozla inerler...” cümlesini tamamlamadı. Herhâlde aklına Milliyetci Hareket Partisi falan gelmiş olmalı.

“Öyle bir şey olsa, bunlara bir şey inmez, kaçar giderler” dedim. “Dediğin doğru, peki, sen ne yapacaksın?” diye sordu. “Ben de onlarla birlikte çeker giderim” dedim. “Benim sülbümdensin, kaçamazsın. Doğduğumuz yerde ölürüz” dedi. “Nasıl oluyor, sen Langazada doğdun, baban Kırcalide, hani aynı yerde ölüyorduk. Büyükbabam Kütahyada öldü, sen de büyük ihtimâlle Istanbulda öleceksin” dedim. Dediklerime karşılık, “gördünmü! Hep doğduğumuz yerde ölmüşüz veya ölüyoruz; Osmanlı coğrafyası.” dedi ve son sözü: “Çok uzattın, bu iş olmaz, biz ona buna kapılıp kaçamayız” oldu.

Birara beni İşbankasına da sokmağa kalktı. Birsürü seçenek sunduysa da, hiçbiri olmadı. Nıhâyet, 1974te doktoraya başladım. 1975 yazında doktoramla ilgili olarak fakülteye gidip geliyordum. O zamanlar arada lisansüstü basamağı yoktu. Üniversiteden mezun olurken bitirme tezi yazıp sunuyorduk. Arkasından doktora çalışması yapacaksanız, buna doğrudan doğruya girişiyordunuz. Nermi hoca bana tez çalışmasına başlamadan önce birsürü ödev verdi, ağır ödevler. Biyoloji üzerine çalışacağımdan ötürü fizikte derinleşmem gerektiğini de söyledi. Onunla ilgili, bir de, Ahmet Yüksel Özemre hocamın derslerine giriyordum.

Bir gün, hocamla çalıştıktan sonra felsefe koridorundan çıkıp psikoloji koridoruna girdim, oradan da fakülteden çıkacağım. Hiç sevmediğim bir hoca gözüktü karşıda. Daha önce kıyasıya kavga ettiğim bir

adam, ona da Allah rahmet eylesin. Birbirimizi gördük. Yolumu değiştirme, dönüp tekrar bizim tarafa geçip başka yoldan dışarı çıkma imkânım yok. Var aslında, ama beni bir kere görmüş oldu. İş işden geçti, dönemezdim artık. Adam bana ters bir şey söylerse, kafamı atarım, tükürürmüyüm, n'eylerim, bilmiyorum. Yanyana geldik: "Teoman beğ" diye seslendi. Kırık bir dili vardı. Kimi hocalarda nedense böyle bir tavır vardır. Benimkinde de vardı. "Buyurun" dedim. "Hocam mocam" demedim. Aramızda çok tatsız şeyler geçmişti. "Size bir şey söyleyeceğim" dedi. Eyvah, çattık. Kendimden korkuyorum; bu bana berbat bir şey diyecek, ben de kendimi tutamayacağım. "Çok önemli bir şey" deyip durdu, yutkundu. Akabinde "burada çalışmak istermisiniz?" diye sordu. "Ne olarak hocam?" dedim. Kimsenin, özellikle de Nermi beğin haberi olmayacakmış. Bunun üzerine teklifini sordum. "Asistanlık" cevabını verdi.

Burla Birâderlerdeki antropolojide doktora teklifi gibi, bu da, gökten indi sanki. Düşümde görsem, inanamazdım. "Efendim, bana biraz açarmısınız? Çok birdenbire, damdan düşercesine geldi üstüme" diyebildim. "Gelin, birlikte yürüyelim öyleyse" dedi, kolumdan tuttu. Bu beni rahatsız etti. Zâten ondan nefret derecesinde hoşlanmıyorum. Kendime "köprüyü geçene dek..." diyorum. "Hocanızla karar verdik, sizi buraya asistan almak istiyoruz. Ama şimdilik bu teklifi benim getirdiğimi bilmesin" dedi. Yine kendine prim çıkartıyor

diye geçti içimden. “Hocam istiyor, öylemi?” deyince, “evet” diye onayladı. “Hay hay, hocama boynum kıldan ince” cevabını verdim. “Demek ben söylesem kabul etmeyeceksiniz” deyince, “estağfurullah” diyebildim ancak, “evet veya hayır” demedim. Allahtan böyle deyimlerimiz var da, ne tarafa çekseniz gidiyor. “Bunu daha sonra konuşalım isterseniz” teklifinde bulundu. “Kabul ediyorum, başka da konuşulacak bir tarafı yok” dedim, çıktım.

Evde müdhiş bir sevinç! Geleceğim belirsizdi. Babamın beni koymağa kalktığı yerlere gitmiyorum. Onun dışında ne yapacağım? Dediğim gibi, Boğaziçindeki, devamlı yapılacak iş değil, sonuçta gece nöbeti. Aradan bir hafta geçti. Hocamla her hafta biraraya gelip çalışıyoruz. Bekliyorum, bir şey söylecek diye. İyi de öyle bir konu gündeme gelmiyor. Keyifehliydi. Midesine düşkün, Klasik dilimizde şikemperver, Fransızcadaki ‘gurme’nin Osmanlı Türkcesi. Öğleleri çıkıp yemeğe giderdik. Eminönüne inerken mahalle arasında kalmış esnaf lokantalarında enfes tencere yemeği yerdik. O yerleri çok iyi bilirdi. Giderek yürürken gerekse yemek sırasında kesîf sohbetlere dalardık. Meselâ bu olaydan sonra bir gün bana yolda “Teoman, acaba bizim hanımlar ne yapıyorlardır şimdi?” diye sordu. “Bilmem, benimkisi oğulcuğumuzun bezlerini yıkıyordur” deyince, bir, “acaba?!” deyişi vardı. “Hocam, ben müminim. Her şeyden ve herkesten önce sevdiğim kadına kayıtsız

şartsız güvenir, inanırım. Karımı dediğiniz durumda yakaladım diyelim, nah şu parmağımla bu gözümü, öbür parmağımla da öteki gözümü çıkartırım, bana yalan söylüyor, ona iftira ediyorlar diye" dedim. Sesi soluğu kesildi. Çok hince bir şeydi bu. Sağlıklı bir akla böyle feci bir fikir nasıl, nereden gelir? Müminliğim geneldir, sâdece Allah ile kul arasında, imân mesâbesinde, şüpheden ârî inanç bağından ibâret değil. Bir insana inandımmı, inanırım ve o inanç üzre yürür giderim. İnançtan, güvenden yoksun yaşayamazsınız. Paranoyaklık kadar korkunç maraz olabilirmi?

O bahsettiğim gün, yine böyle yürüyoruz. "Bana asistanlıkla ilgili bir şey söylendi hocam. Bana bundan söz etmiyorsunuz. Nedir bu? Gerçi bunu size söylememem de tenbihlendi ama..." dedim. "Niye bunu bilmeni istemedim. Çünkü kesinliğe bağlanmasını bekledim. Bir şey kesinliğe bağlanmadan konuşulursa ve o gerçekleşmezse, ondan hayâlkırıklıkları doğar" dedi. Olay şu: Bölümde süreklice çatışma ortamı var, bir felâket. Hocalar arasında dehşet bir sürtüşme. Hocama karşı çıkmağa teşne kürsü başkanımız da söz konusuydu. Kadrolar arslanın ağzındaydı. Bir kadro açılmış, kürsü başkanı hocamız muteber kişilerden olması hasebiyle 'iyi saatta olsunlar' ona bu kadroyu bağışlama eğilimindelermiş. O da oraya güveyini alacakmış. Müdhiş bir gürültü çıktı fakültede, profesörler kurulunda çok kırıcı tartışmalar olmuş. Sonunda kürsü başkanı hocamızın talebi reddedilmiş.

'Miş'li konuşuyorum. Olaylara doğrudan görgü tanığı değilim. Burada ne diyorsam, hocamın ağzından söylüyorum. Kürsü başkanı hocamızın güveyinden münhâl kalan kadroya beni aldılar. Destek bulmak maksadıyla öteki —tutmadığım, sevmediğim— hocaya "sen de tercih ettiğin birini al" demiş. O da sonra arkadaşım olan kişiyi, tavsiye üzerine Ankaradan buraya getiriyor. İkisi yardımlaşacak. Hocam onun adayına arka çıkacak, o da bana.

Sonunda sınav açılıyor, dil ile bilim sınavını kazanıyorum. Asistan olarak alınıyorum. Henüz ders okutmuyorum. Doktora bitinceye değin ders verilmezdi de ondan. O şartlarda doktora tezimi verip sınavı kazanıyorum. İki başlı tez, bir tarafında biyolog (Profesör Dr. Metin Bara) var, öbür yanda felsefeci (Profesör Dr. Nermi Uygur). Fakat 12 Mart darbesi ardından 1971de askerlerin yayımladığı kanun uyarınca doktorasını veren, yânî doktor olanların kadrosu iptâl olunuyor. Bu durumda olanlar yeni bir kadroya — asistanlık kadrosuna— başvurmaları gerekiyor. İşte bu vesileyle kadrom iptâl ediliyor. Hukuka aykırı. Anayasa gereği verilmiş hak geri alınmaz ya. Kim takar hukuku. Bir ânda açıkta kalıyorum.

O sırada doktoramın özetini, Kanadanın Fransızca konuşulan Kebek (Québec) eyâletindeki Trois-Rivières Üniversitesine gönderdim. Beğendiler. Kebeğe, yânî Kanadaya çağırdılar. "Gel, burada ders okut" dediler. Dilinin Fransızca olması da karımın hoşuna gitti. Bunu

babama anlattığımda şöyle yan gözle baktı, "buranın ekmeğini yedin, ilkokul birinci sınıftan bugüne değin bütün tahsilini burada gördün; şu fakir fukara millete kaça mâloldun, haberin varmı? Onlarsa hazıra konacak, tek kuruş harcamadan olmuş bitmiş birini işlerine koşacaklar, tam işte kapitalist sömürü kafası; sense, yediğin ekmeğe tükürecekseniz öylemi!" dedi. Beni mahvetti bu sözler. Şapşalın teki olduğumdan, kalkıp "bana ne" demedim. Öyle âşikâr milliyetciliği yoktu. Daha doğrusu, 'lâfla peynir gemisini' yürütenlerden değildi. Onun bana bilmece gibi gelen tavırlarını, tutumlarını, görüşleri ile düşüncelerini şu aşamada anlıyorum. Şıp demiş burnundan düşmüşüm. Milliyetciliğim içine doğduğum, içinden yetiştiğim şu millete kayıtsız şartsız hizmet kavrayışına dayanıyor. Burada doğup büyümeği, bu millete mensûb olmağı, hayat yolumu, şeklimi, şemâilimi, anne-babamu ben seçmedim. Ömrümün hiçbir olayı, merhalesi tercihime sunulmadı. Hepsi kader. Buna rıza göstereceksin. Göstermesen ne yazar? Tanrı dediğin öyle tahta kurulmuş bir müstebit değil ki, kılıcını çekip üstüne yürüyesin, hâlledesin. Bu yüzden ona başkaldırma, itaat etmeme kadar saçma ne olabilir?! O, doğaşkın olduğu kadar mantıkla kavranamaz, akla havsalaya sığmaz bir varlık. Yayınladığı 'ışın', kaderdir. Kaderse bana bir dizi görev yükler. Çocuklar sorar durur ya... "Anne" yahut "baba niye dünyaya geldim, ne işim var?" Demekki işe hayatı sorgulamakla başlarız. Hayatın anlamı ne?

Elcevap: Üstüne düşen görevi, sapmadan, saptırmadan, ifâ etmek. Hepsi bu. Görevinden sapmak, eğlenmek demektir. Şu durumda yaşamak tatsız tuzsuz etkinlikler süreci olup eğlenceye yer yok.

Velhâsıl 1977de 'doktor' oldum. Hemen ardından işimden oldum. Sekiz, dokuz ay işsiz kaldım. Ne yaptım? Elde avuçta para yok. Kapalıçarşıya gidip hanutculuğa başladım, 'doktor hanutcu' oldum. O arada bir kadro geldi. Fakat başka bir hocamız oranın kıdemlisi olduğum hâlde, kadroya kendi adayını aldı. Çünkü o hanım ile kocası tanınmış, muteber solculardandı, bense değildim. Dokuz ay sonra nihâyet bana da bir kadro lütfedildi. Ardından tekrar dil ile bilim sınavları... Girdiğim dil sınavlarının haddı hesabı yok.

ELİFCİĞİN DOĞUMU

Bu koşturmalar arasında kızınızın doğumu nasıl oldu?

1979da Cerrahpaşa Tıp Fakültesinin doğumhânesinde dünyaya geldi. Etilerde evimizdeydik. Bu, taşındığımız dördüncü evdi sanırım. Bağçeyle hemzemindi, girişte uzun koridor vardı. Oturma odamız, aynı zamanda yattığımız mekândı. Geceleri açılır – kapanır kanepede uyurduk. Bir de, çalışma odam vardı. Çoğu kere orada yatardım. Bir gece, saat iki sularında, yine çalışıyordum, o zaman doçenliğime hazırlanıyordum; Piyeret "doğuracağım galiba" dedi. Tecrübeli ya artık. "Yapma ya!" diye fırladım. Taksi çağırmamız lâzım, telefon yok. Hemen üstüme bi'şeyler giyip anne-babamın evine koşarak vardım. Onları geceyarısı kaldırdım: "Kalkın, torununuz dünyaya geliyor" deyip bizim eve geçmelerini söyledim. "Deniz'i getir" dedilerse de, "uyuyor, siz geleceksiniz" dedim. Baba evindeki telefondan taksiyi aradım.

Taksi geldi kapıya, karımı alelacele apar topar bindirmeliyim. Ama bir türlü hangi kitabı yanıma

alacağıma karar veremiyorum. Bunu hep söyler: "Sokakta doğuracaktım; bu, hâlâ kendine kitap arıyordu" diye. Tezelden Cerrahpaşaya geldik, içeri aldılar. Eşik nasıl kalabalık, anlatamam! O günleri hatırladıkca sağlık konusunda aldığımız mesâfenin haddı hesabı yok diye düşünüyorum. Bunları yaşadım, inkâr etsem nankörün önde gideni olurum. O hastane kapılarının hâli, hastanelerin içi... kıvrananlar, doğum yapacaklar... Gelenlerin geri çevrilmesi. Allahtan üniversite mensûbuydum da karımı aldılar. Almasına aldılar da ben kapıda dokuz doğuruyorum. Meğer yarım saatta doğurmuş, bana asır gibi geldi. Heyecândan kitap mitap okumağa hâlmi kaldı? Cuma, sabah ezanı okunurken doğdu! Neyse, kapı açıldı, hemşire "gelin, görün" dedi. Yeni doğmuş çocuklar da çirkin, acayıp bi'şey oluyorlar.

Ertesi gün yiyecek götürdüm. Deniz'i de yanıma aldım. Bu kere bizi içeri sokmadılar. Bu nasıl bir kafadır anlamıyorum, niye sokmazsınız? Yasak! Öyle olunca, biz de gizli gizli arkadaki kalorifer dairesinin duvarından atlayarak içeri girdik. Sonra baktım ki içerisi anababa günü. Hiç luzum yokmuş buna, o herifin kaprisi, itliği. Piyeret'in kaldığı odada, belki koğuş demek daha doğru olur, beş kişiler. Onun yattığı tarafta kendisi dâhil üç, karşısında da iki kadın var. Bir tânesi çok ahlayıp ufluyordu. "Ne oldu?" diye sordum, Fransızca konuştuk anlaşılmasın diye. "Benden sonra getirdiler bu kadını, Çingene herhâlde. Sezeryanla doğurmuş da, göbeği şişmesin diye kum torbasını üstüne attılar, olacak iş

değil" dedi. Çok sancı çektiği ahlayıp uflamasından belliydi. Şöyle yan gözle baktım, hakıkaten kara kuru bir Çingene kadını. Daha ilk bakışta çok güzel bir kadın daha vardı. Bir kollukcunun/polisin karısıymış. Kocası Maraş olaylarında yaşanan katliâma tanık olunca fıttırıyor. Çocukları nasıl kesmişler, ayaklarından tutup duvara vurmuşlar kafalarını. Bunlara tanık olunca kafayı üşütüyor, adamı Bakırköye, hastaneye kaldırıyorlar. Kadın, karıma anlatmış hikâyelerini. O da bunları bana hikâye edince, ben fıttırıyordum. Allah gönlü mühürlemeğe görsün. Gönlü mühürlenmişin, demekki ruhhastasının etmeyeceği kötülük, gaddarlık yok.

Götürdüğüm yiyecekler arasında mebzul mıktarda — Fransadan getirilmiş veya gönderilmiş— çıkolata da vardı. Deniz'le birlikte götürdüğüm güzelim sütsüz (bitter) çıkolatayı o günün gecesinde sıçanlar kemire kemire tüketmişler. Artakalan birkaç parçayı da karım ertesi gün çöpe atmış.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

1980LER YERELİ VE DÜNYAYI BİLMEK

Çukurova Üniversitesi 1988

12 EYLÜL HÂDİSESİ

12 eylül öncesindeki genel durumdan bahsedebilirmisiniz?

1978e geldiğimizde milliyetci cephe çökertildi ve Halk Partisi koltuk değneğiyle iktidara geldi. 1977de Güneş motel rezâleti çıktı. On üç, on dört adam satınalındı, bakan oldular. Görülmemiş bir sıkıntıya girdik; bu kadarı yaşanmamıştı. Piyasa sıfırlandı. Hiçbir şey bulamaz olduk. Allahtan gençlik yıllarımda Rus edebiyatına hastaydım, müdhiş okuyordum. Bu meyânda Vladimir Dudinzev adındaki yazarın Stalin döneminde geçen *"Sâdece Ekmekle Yaşanmaz"* enfes romanını okumuştum. Rusyada o yıllarda herkesin cebinde zembil bulunurmuş. Nerede bir kuyruk görseler, sormadan etmeden o kuyruğa girerlermiş. Ben de bunu taklid ettim. Aralık ayında sekiz saat aygaz kuyruğunda sıra beklediğimi hatırlıyorum. Boş bidonun üzerinde oturup bir yandan kitabımı okuyarak bekliyordum. Sıra geldimi de, tek tüp veriyorlardı, iki adet alamıyorduk.

Sabahları, her tarafı ayrı sallanan, rezil otobuslarla

bir buçuk saatta gidiyordum. Fakülteye geldiğimde zâten bitkin vaziyetteydim. Bir de saatlarca derse giriyordum. Dersler zaman zaman kesiliyor, boykotlar oluyor, büyük karışıklıklar çıkıyor, vurmalar, kırmalar... Öyle oldu ki odamda ecza kutusu tutmağa başladım. Yaralananlar geliyordu. Kan göremediğimden, başta Şafak olmak üzre, arkadaşlarım pansuman işine sıvanıyorlardı. Ölenler de çoktu.

Fakülte çıkışında akşamları alışverişe çıkıyorum. Çarşanbaları Fatih pazarına gidiyor, yükle dönüyorum. Nerede sıra görsem, Dudinzev'in dediği üzre, sıraya giriyordum. Bugün unmu var? Evde var, yok farketmez, alacaksın; kimbilir nice zaman un olmayacak. Peynir çıktı, alacaksın, yumurta yine öyle. Bazı maddeler tamamıyla ortadan kalkmıştı, meselâ ampul. Dayanıklı ampul de yoktu. Beş, on gün gidiyor, sonra pat diye atıyor, sıgortayı da attırıyordu. Allahtan karım çok becerikli, hep o değiştirirdi. Çocukların velîliğini üstlenir, evde boza, ekmek, diğer yiyecekleri pişirirdi. Babam şaşardı: "Bozayı nereden biliyorsun, nereden öğrendin bunu?" diye. Çoğu kere ekmek de bulunmadığından, onu da evde pişiriyordu. Bütün bunları buraya geldikten sonra edindiği arkadaşlarından öğrendi.

Nihâyet Ecevit derdinden kurtulduk. Tabii, bütün bunlar Ecevit'in beceriksizliğinden ileri gelmiyordu. Özel sermâye ona düşmandı. TÜSİAD gazetelerde, "bunu devireceğiz" diye kocaman ilânlar bastırdı. Ardından

Süleyman beğ tekrar başbakan oldu. O vakıt meşhur lâfıydı: "Yetmiş sente muhtâç durumdayız." Demirel iktisadı yola soktu, bir şekilde belimizi doğrulttuk. Bir kere, dükkânlar yine dolmağa, hattâ Türk parasının değeri de çıkmağa başlamıştı. İktisat biraz düzeldi, bu sefer de sokak çığırından çıktı.

12 eylül günü darbeden nasıl haberdar oldunuz?

12 eylül sabahı yedi, sekiz sularında cama biri tıkladı. Evimiz bağçeyle hemzemindi. Kalkıp perdeyi açtım, baktım babam. "Kapıyı aç!" dedi. Niye zili çalmadığını sordum. Çocuklar uyuyorsa, uyandırmak istemediğini söyledi. "Ne oluyor?" dedim. "Darbe oldu" dedi. Bizde televizyon yoktu. Radyoda da hep ecnebi olanları dinliyordum. 27 mayıstan alışık olduğumuz gürültü patırdı kopmayınca haberim olmadı. Açıkcası babam da, ben de dehşet sevindik. Bütün o yıllar boyu yaşanmış kargaşanın yol açmış olduğu ruhî tahribâtı anlatamam. Sabah helâlleşip çıkıyordum. Akşam dönüp dönmeyeceğiniz belli değildi. Eline silâhı kapan 'alikıranbaşkesen' kesiliyordu. Allahtan başıma bir iş gelmedi. Maslakta otobusu durdurup içindekileri "sen, sen" diye aşağıya indirip iki adım ötede, ağaçların altında kurşuna diziyorlardı. Bunun gibi nice olay.

Bir günden, öbürüne bıçakla kesilmişcesine bütün bu karışıklıklar bitti. Nereye gitti bu efelenen adamlar, Devgençler, Devsollar, DİSKler, MHPnin adamları, ülkücüler?.. Ayırım gözetmeden topunu da içeri attılar. Zâten Evren öyle demişti: "Bir sağdan, bir soldan adam

götürüyoruz." Bu, 12 marttan çok daha fazla onay gördü. Halk bunu sevinçle karşıladı.

İstikrârsız hükümet, ekonomik sorunlar, sokaklardaki çatışmalar Türkiyenin kendi içindeki bir sorunmu, yoksa uluslararası bir müdâhale söz konusumu?

Bizi 12 eylüle götüren, daha doğrusu Amerikanın bizi cezalandırmasında iki unsur çok önemli. Daha önce söylemiştim, birincisi, 1967 Israil – Arap savaşında Arapların en güçlü devleti Mısır ve onun ordusu perîşân oldu. Rusya Mısır ordusunu yeniden kurdu. Demirel, Rusyanın hava ve deniz nakliyatını buradan geçirmesine izin verdi. Bununla da kalmayıp ikinci olarak Rusların esâslı yatırım yapmalarını sağlayarak Seydişehir alüminyum fabrikası ile İskenderun demir–çelik tesislerini onlara kurdurdu. Neredeyse karşılıksız. Kara kaşımız kara gözümüziçin değil, o ayrı. Fakat Amerikanın yaptığı gibi de değil en azından. Hiç unutmam, babam o dönemde şunu söylemişti: "Demirel, eceli gelmiş iti andırırcasına duvara işiyor."

Daha önce bunun benzeri Menderes zamanında da yaşanıyor.

Evet, Menderes'in Moskovaya gitmesiyle 12 mart hâdisesi yaşanıyor. Ardından da içsavaş sahneleniyor. A.B.D. daha görünür olmayan bir durumu, "kürtcülüğ"ü devreye sokuyor. 1970 sonlarına doğru, ayrıca İslâm yükselişe geçiyor. Bunun sıyâsî anlamda başını çeken de Erbakan. Onun karşısına da bilinmedik, tanınmadık, gökten indirdikleri Fethullah Gülen çıkartılıyor. Belli

belirsiz haberler geliyordu, "bir vaiz ortalarda dolaşıyor, özellikle Batıya gidiyor, İzmire, Trakyaya" falan diye.

12 eylülün ortaya çıkardığı problemler nelerdi?

Bugün ne söyleniyorsa yalan. Çünkü en başta gelen olay can güvenliğidir. O gün can ile mal güvenliğimiz yoktu. Şimdilerde bazıları çıkıp "bugünkü kadar kötü zaman yaşamadık!" diyor. Nereden uyduruyorsun bunu? Bir kere yaşın kaç, başın kaç? Gelmiş yirmi, otuz yaşına, ahkâm kesiyor: Irza geçiliyor, kadınlar döğülüyor... Bugünkü kadar ayyuka çıkmıyordu belki, çünkü haberleşme imkânları kısıtlıydı. Fakat gözümüzün önünde neler cereyân etmedi, kimler öldürülmedi ki.

Bizde "vur" dedinmi öldürülür. Kurunun yanında yaş da gidiyordu. 12 eylülün en büyük sorunu buydu. Olur olmaz herkesi içeri aldılar. Elâzığda Fırat Üniversitesindeyken dekanımız beni çağırıp "şu pakete bak" dedi. Bir paket gelmişti. Orada yardımcı doçent olan birinin doçenliğe başvuru sonucu YÖK tarafından bildiriliyor. Açtık, kâğıdın üzerinde kurşun kalemle "bu komunisttir" diye yazıyor. Çekemediğin, sevmediğin adama "komunist" de, hayatı bitsin.

Böyle durumlarda ilk güme giden hep üniversite olur. 27 mayısta da öyleydi, 12 martta az da olsa yine vardı. 12 eylül bunun iyice ayyuka çıktığı bir dönemdi. Yığınla adam üniversiteden atıldı. Zâten kadrolar zayıf, kaç kişi var ki... Niye bu kırıma gidiliyor? Böylece 1933te kurulan yeni üniversite geleneği altüst edildi, topyekûn ortadan

kalktı. Alışılmış bir çizgi vardı o zaman. Üniversite askeriyeyi andırır. Sıradüzeni ile rütbe var. Asistan olarak giriyordunuz, doktoranızı verip doktor asistanı oluyordunuz. Doktora tezinizi hazırladıktan sonra doçentlik geliyordu, ardından da profesörlüğe gidiyordunuz. 27 mayıstan önce, bir de, ordinaryusluk vardı, iptâl oldu. YÖK geldi, asistanlık iptâl edildi, doçentlik yeni bir kurala bağlandı. Bilmediğimiz, tanımadığımız yardımcı doçentlik zuhur etti. Artı, kürsü sistemi vardı, onu da kaldırdılar. Bitişikmi yoksa ayrımı, nasıl yazılacağı bir türlü anlaşılamayan, benim bitişik yazdığım, anabilimdalı geldi, ne luzumu vardı bilmiyorum.

Nasıl bir ânda kesildi tüm bu karışıklıklar?

Özellikle solun, imperyalismin taşeronu olduğunu gördük. Öyle güzel bir oyun kurmuş ki o körolası İngilizamerikan-Yahudi imperyalismi. Hep Moskovadan, Rusyadan idâre edildiğini sandıklarımız meğer Londra – Vaşington (Washington) ekseninden idâre ediliyorlarmış, onların emir kumandasından geliyorlarmış. 12 martta da böyleydi, 12 eylülden sonraki olaylarda da. Gittikce bu sola karşı kendiliğinden bir direnme belirmeğe başladı.

Her konu gibi, komunismi de bilen yoktu. Ha, aynı şekilde faşism ile nasyonal sosyalism bilinmiyordu. Şimdilerde de bilinmez. Her şey ahmakca taklitten ibâret. Marx felsefesini derinlemesine tek bilen hocam Uluğ Nutku beğdi. Onun dışında komunismin felsefî

temellerini görmüş, tanımış birini tanımadım. Karl Marx'ın özellikle 1844 – 1847 yazılarını esâs alan felsefesini yazıp "*Kutadgubilig*" dergimizde bastırmasını arzulamıştım. Olmadı. Ömrü vefâ etmedi. Çok yazık. Ömürlük fırsat kaçtı. İktisattaysa komunismi bilen bir tek İdris Küçükömer'di.

1975te toplumcuların bölünmesinin ardından Türkiyede bilinmeyen, gündemde olmayan bir hareket başgösteriyor: Maoculuk. Böylece toplumculuk, Moskovanın yörüngesinden çıkarılıyor. Çini Türkiyede kaç kişi tanıyordu. Yapılmak istenen toplumcu hareketi bölüp bozmak. Moskovacı addedilen toplumcular topa tutuldular. Moskovaya sırtını dönen Maocu sözümona toplumcular, aynı zamanda, milliyetcilerin elinden millîlik kozunu alır ayaklarına yattılar. Buyrunuz, bir taşla birsürü kuş vuruluyor. Tabii, hepsi, Amerikanın çevirdiği dolap.

"Moskovaya karşıyız, Maodan yanayız" sloganlarıyla solun gidişin yolunu kesip yükselen komunist çizgiyi, gerek komunistleri gerekse milliyetcileri böldüler. İkincisi, Bozkurt ile Ülkücüler rakip hâle geldi. Türkeşcilerin en büyük sermâyesi Rusya düşmanlığıydı: Komunisme düşman Türk birliğinden yana bir Tümtürkcülük. Biz de o zamanlar buna kapılmış gidiyoruz. "Bütün Türkler birleşecek" düşleri görüyoruz. Gerçekten öyle bir şey varmı, yokmu, farkında bile değiliz. Azatlık radyosunda Tatarca, Kırgızca, Özbekce Türk dilleriyle, lehceleriyle yayınlar yapılıyordu.

Arap ülkeleri ile Güney Amerika memleketlerindeki gibi bizde de birtakım kafasız zibidiler, 'erken kalkan iktidarı ele geçirerek devrimi becerir' hamhayâline kapıldılar. Ağlarına düşürdükleri gerek sağdan gerekse soldan fidanları gözlerini kırpmadan ölüme gönderdiler. Onlar ya çarpışma esnasında ya da askerî darbelerden sonra derdest olunup içeri atılıdı veya idam edildiler. İşkencenin bini bir para. Komunist mahkûmlara milliyetci, milliyetci tutuklulara da komunist muhâfızlar tayin olundu. Aklıselim sukût etti. Zerre kuşku üzre gencecik insanların hayatı karartıldı. Elektrik şok, muntazaman dayak seansları, konuşturmakiçin aklın havsalanın alamayacağı kertede eziyet. Sırf bundan kurtulmak amacıyla düzmece bilgiler verenimi, iftirâ atanımı, yersiz, sahte suçlamalarda bulunanımı istersin... B.k yedirmeden, makatına kırık şişe sokmadan tutun da, önünde soydukları sevgilisinin, yavuklusunun, karısının ırzına geçme tehdidine varana dek her çeşit aşağılık, alçakca, şerefsiz işlemlere tevessül... Bu iğrençliklere, sapıklıklara kalkışan, girişenlere ne oldu derseniz, hiç; yanlarına kâr kaldı. Olan topluma oldu. Hani bugünlerde nasıl oluyor, bunca canîlik, şiddet, zulum husule geliyor diye şaşıp duruyoruz. Şaşılacak tarafı yok. 1968 – 1981 arasında cereyân etmiş içsavaş benzeri çatışmaların, idamların, işkence edenler ile görenlerin yol açmış oldukları ruhî–manevî tahribâtın sonuçlarına tanık oluyoruz. Savaş kadar sonrası da felâkettir.

MİTtekiler silme Amerika tarafdarı adamlar olarak algılanıyordu. MOSSAD – SAVAK – CIA – MİTin ortak çalıştıkları öne sürülüyordu. Bunların başını çeken hâliyle CIAydi. Zaman zaman adamlarımızın maaşı CIA tarafından ödendiği yaygın bir iddiadıydı. Buna tepki olarak MİTin içinde onu millîleştirme ve millî bir kadroyla bir Türk istihbarat teşkilâtı kurmanın mücâdelesine giren bir yiğitler takımı tecessüm eder olmuştu. Bunlar anladığım kadarıyla millî toplumcu fikir yapısına sâhiptiler. Millî nitelikteki toplumculuğa yönelmiş olmakla birlikte, Almanyada 1930lar ile 1940larda gördüğümüz nasyonal sosyalism anlamında değildi. Toplumculukları Türkiyeyle sınırlıydı. Heyetimecmûuyla ırkcı–kavmiyetci değildiler. Bu hareket, İngilteramerikanın hoşuna gitmedi. Bu bağlamda bir millî MİTin teşekkülü baltalanmağa çalışıldı.

Istanbul Üniversitesinde doktoramı hazırlıyordum. 1976ydı. Bitkibilim/botanik Bölümündeki hocamla çalışıyoruz. Bitkibilim çok güzel bir yerde, Müftülüğün yanında. Rahmetli hocam Metin Bara'yla bir yandan pipomuzu tüttürüyoruz. Kapı vuruldu. İçeri iki genc adam girdi. Hoca çok neşeli, şakacı bir adam olmakla birlikte aksiydi. Bunlar biz tam çalışıyorken gelince "ne var lan?" dedi. Öyle deyince bir dikildiler. Hoca beyaz Türklerdendi. Kabadayının neye benzediğini pek bilmezdi. Bunların o takımdan olduğunu anladım. Karanlık karanlık baktılar. Ellerinde bir tomar gazete

vardı. “Bu gazeteye abone kaydediyoruz” dediler. “Gazete filan istemiyorum, görmüyormusunuz, çalışıyoruz” diye bunları tersledi. Düpedüz korktum. Gazetenin üzerinde “hâin MİTcilerin güzergâhları” yazılıydı. MİT mensûplarının çocuklarının okula nasıl, saat kaçta götürülüp getirildiklerinden bahsediyor. Aralarında tanıdığım adlar da vardı. 12 martta ordu, sosyalistler ve onlara karşı olanlar şeklinde bölündü. Sosyalistler içinde siviller de ağır basıyordu. Bugün de tanınmış simâlar vardı. Milli olan MİTcilerin çocuklarını kaçırıp öldürecekler. “Hocam, müsâade buyurun, ben konuşayım” dedim. “Biz bir düşünürüz” deyip korku belâsına bir nüsha satınaldım. O, hâlâ bir şeyler söylüyordu. “Hocam, ben akıllı adamım, akıllı adam temkinli olur, bunların kim olduğunu bilmiyoruz” dedim.

Sol sosyalist kanadın bölünmesi sonrasında meydana gelen olaylar yaşanmasaydı, Türkiye gerçekten bir sosyalist sisteme geçebilirmiydi?

Bizim derin devlet muhakkak buna izin vermeyecekti. Millî varlığımızın teminatı derin devlette kimler vardı? İngilizamerikan-Yahudi imperyalismi tarafdarları da varmıydı? İhtimâl vardı. İmperyalismin en önemli oyunları arasında kafaları karmakarışık kılma temrinleri, alıştırmaları var. Sağ gösterip sol, sol gösterip sağ çakmak imperyalismin en becerdiği işlerdendir. Düşünün, milliyetcilerin arasında öyle tipler vardı ki. “biz de Sovyetlere katılsak, öbür Türk unsurlarıyla doğal

olarak kaynaşsak" diyorlardı. Bu gayrıresmî sahte milliyetciler, elbette, Türkeşci değildiler.

O günün şartlarında bütün bunları organise eden Amerika ve İngiltere.

Evet. Bunları ayarlayan, hattâ Rusya ile Çini, komunist olmalarına rağmen, biribirlerine düşüren de odur. Önce Çini Rusyaya can düşman kıldılar. Daha sonra da Nixon kalkıp 1970 başlarında Çini ziyâret ediyor. Mao niye Rusyaya karşı çıkıyor? Sonra öğrendiğimize göre, Amerikanın fişteklemesiyle Kruçev'e "bana atom bombası ver" diyor. Kruşçev de reddediyor; sorumluluk sâhibi adam. Bunun üzerine Çin, nasıl oluyorsa, atom bombasını kendi geliştiriyor; müttefiğiz, aynı ideolojiye mensûb olmamıza rağmen, bize bunu vermiyorlar diye Rusyaya karşı kin beslemeğe başlıyor.

TURGUT ÖZAL

Hocam, Özal'lı yılları kısaca değerlendirebilirmiyiz? Darbe sonrası dünyaya açılan bir parti lideri geliyor ve döviz kurlarını kaldırıyor, serbest ticâreti getiriyor. Türkiye bir ânda normalleşiyor, piyasalar coşuyor. Aslında tam da Amerikanın istediği bir şeymiydi bu?

Demirel, Menderes'in düzayak devamıdır. Yol açıyor, baraj inşâ ediyor, ama iktisadî yenilik getirmiyor. Özal, tamamıyla Amerikanın emir kumandasında, onun istediği bütün şartları yerine getiriyor. Menderes'le başlayıp Demirel'le devam eden bir kabızlık var. Tam deyim bu. Hırsızlığa, yolsuzluğa, uğruya gelince "e, ne yapalım, serbest teşebbüs, sermâye düzeni böyle olur işte" deniliyordu. Buna karşılık, büyük işletmeler, iktisadî teşekküller yine devletin elinde kaldı. Bu ne perhiz ne lahana turşusu. Sermâyeci düzene geçiyorsanız, şartlarını da yerine getirmeniz gerekir. "Kızımız biraz bâkire" çeşidinden saçmalık olmaz. Korkunç çelişkili bir olay. Felsefî akılla iş görmememizin sonuçları. Sosyalist değiliz, kapitalist olamıyoruz, neyiz

peki? Ne sermâyecilikten, ne toplumculuktan ne de millî toplumculuk ile faşismden zerrece bir şey anlamışız. Burnumuzun pislikten çıkmamasının en önemli sebebi de işte bu. Avrupalılaşma, Mustafa Kemâl zamanında başlıyor, fakat Avrupalı olamıyorsun, Avrupalı olman mümkün değil, en azından sermâyeci olabilirdik —o, nihâyet secde ettiğimiz medeniyetin belkemiğidir.

Bu minvâlde Özal'ın yaptığı en önemli iş, piyasayı açıyor, açarken gümrük duvarlarını indiriyor, Türk Parasını Koruma Kanunu gibi bir ucubeyi kaldırıyor. Türk Parasını Koruma Kanunu kadar saçma, ebleh, ahmakca bir şey olamaz. Kaçakcılığın, Türkiyenin para kazanmamasının en başta gelen sebebi, ayrıca ihrâcat da buna takılıyor. Ama vur deyince öldürüyoruz ya, bu memleketin en has ürünlerini iptâl ediyoruz. TEKELi kaldırıp sigara imâlatını öldürüyoruz. Amerikanın baskısı da var tabii bunda. O sigaralar idhâl ediliyor. Tütün ile sigara sahamız sıfırlanıyor.

Sonra sıra Karadeniz çayına geliyor. 1986da Çernobil patlak veriyor. O sırada aziz hocam rahmetli Ahmet Yüksel Özemre, Atom kurumunun müdürü. Tabii, hocam çok duygulu ve heyecânlı bir adam. Her nice matematikci, fizikci de olsa, duygular ağır basıyor. Bu anlamda hâlis Türk. Kalkıp "bütün araştırmaları yaptık, çayda radyoaktiv madde haddından fazla değil" diye açıklamada bulunup televizyonda lıkır lıkır çay içiyor. Çok da tıyatro tarafı kuvvetli bir adamdı. Olayları hareketlerle, yüz ifâdeleriyle anlatmayı severdi.

Radyoaktiv bir madde yakın veya uzak, dünyanın her yerini etkiler. Nitekim bizim burayı da etkiledi. Bunu böyle anlatsa, öyle çay içmeğe falan hâcet yok. Seylandaki çayı nice etkilediyse, bizdekini de onca etkilemiştir. Üç derece az veya fazla. Bu arada imperyalistler ile onların yerli uşakları "çaylar zehirlendi, radyoaktiv düştü" diye ortalığı gaza getiriyorlar. Çayı felce uğratmakiçin ellerinden geleni ardlarına koymuyorlar, çünkü Lipton satacak. Türk çayı en büyük rakip. Türkiyede zâten kimse ecnebi çayı içmiyor.

O dönem artan kanser olayları bununla doğrudan bağlantılı değil. Varsa bile bunu ısbat edemezsiniz. Burada çay baltalanıyor. Ben bildim bileli Karadenizde kanser vardır, iyot mıktarı çok yüksektir çünkü. Bunlar bilinmiyor. Özal zamanında sağlık kurumları patlıyor. Trabzonda 1980den önce iki, üç tâneyken sonrasında hastaneden geçilmiyor. Rizede de öyle. Köyünden kalkıp geliyor, muayene oluyor, sonuçta ortaya mebzul mıktarda kanser vakası çıkıyor.

O dönemde hocama cehennem azabı çektiriyorlar, o da istifa ediyor. Sâdece İngilizlerin işi değildi bu, içeriden de çok muhalefet var. Dindar, sağcı adama "bu, ülkücü, bunu işe al" diyorlar. "Alamam, burası uzman yeri, her gelip geçeni işe alamam ki, burada atom fizikcisi istihdâm etmek zorundayım" deyince de "vay, hâin" deniyor. 12 marttan sonra Ankara Fen Fakültesinde Fizik Bölümünde doçent olan biri, daha

önce İşci Partisi yüksek mevkiinde bulunmuş bir kişi, tezini veriyor. Hocamı Müslüman, milliyetcidir diye, istemedikleri kişiyi nasılsa çaktırır zannıyla onun tez heyetine dâhil ediyorlar. Hocam adamın tezine bakıyor ve en yüksek notu veriyor. Dört dörtlük bir tez. Ortalığı kırıp döküyorlar: "Seni ne biliyorduk, ne çıktın!" diye. "Senin beni ne bildiğin önemli değil, benim kendimi bilmem önemli. Ben sıyâsî değilim. Bana fizik tezi gelmiş, onu değerlendiririm. Bu adam millî güvenliğe aykırıysa buna Cumhurbaşkanı bakar, benim işim değil" diyor hoca da.

Özal döneminin zararları yanında yararları da vardı.

O dönemde Türkiyenin en önemli birkaç maddesi çay, muz, tütün, sıgara kesilip atıldı. Tıpkı Mustafa Kemâlden sonra nasıl uçak sanayii dumura uğratılıyor, demir – çelik durduruluyorsa, burada da bunlar aynı muâmeleye marûz kalıyor, tabiatıyla, Türkiye zarara uğruyor. Yararları varmı, var tabii. Anadolunun her köşesinde Türkiyede üretilen maddeleri bulmağa başlıyorsunuz. Telefon, elektrik, ayakkabı, bisküvi, peynir... Elâzığa balık geliyordu Karadenizden. Dondurulmuş vaziyette. Samsundan kamyonlarla getiriyorlardı, orada satışa arzediliyordu. Olacak iş değil. Elâzığ çarşısından her gün tâze hamsi, palamut falan alabiliyordunuz.

Daha önce durgun bir iktisadımız vardı. Istanbul, Ankara dışına çıktınızmı bir şey bulamazdınız. Belli zamanlarda buralarda bile bulabilmek pek mümkün değildi. Menderes'in, Demirel'in ve Özal'ın ilk dönemleri

çok iyiydi; üç, beş yıl cıcim yılları. Sonra cıvıtmağa başlanıyor. Bu, sâdece dışarıdan değil, içeriden de böyleydi. Özal'ın en büyük derdi ailesiydi. Sıyâsetimizde iki kırılma noktası vardır: Biri hanımköylüsü olup karısına tapma, öbürü de kadını hiçe sayma yahut hor kullanma. İfrat ile tefrit.

Babam Semra hanımı tanırdı. Müdür olduğu kuruluşta kâtibemiydi neydi... Tam hatırlayamıyorum. Özal taviz veren, zayıf bir adamdı. Zaaflarından biri yemekle ilgiliydi. Başka bir deyişle oburdu. Bunun içkicilikten veya esrar bağımlılığından farkı yok. Yatağının yanında ufak gece buzdolabı varmış. Gece uyanır, yer, sonra tekrar uykuya yatarmış. Ne önemi var diyebilirsiniz. Olmaz olurmu!.. Başbakan, hele hele cumhurbaşkanıysan, milletini dünya halklarına karşı temsil ediyorsun demektir. Bütün ecnebi takım, bakıp bakıp gülüyorlar. Dönemin yolsuzluk söylentileri de cabası. Gûyâ kızı Zeynep jipine atlarmış, Beşiktaştan Maslağa kadar tek tek bütün benzin ıstasyonlarını haraca kesermiş. Bunun gibi birsürü dedikodu. Oğullarının Kazakıstanda banka batırdığı falan. Gerçi her devirde "böylesi görülmedi" denir. İsmet Paşa, Demokrat Parti/Menderes, daha sonraları Demirel dönemlerinde de aynı lâflar edilmiştir.

Babam, 1945te Marshall yardımıyla ilgili tek bavulla hemen hemen bir yıllığına gittiği Londradan sekiz bavulla dönüyor. Ne var bunlarda? Devrin cumhurbaşkanının karısına getirdiği eşyayla dolu.

Meteliğe kurşun atar durumdayız, Türkiyede ekmek karneyle satılıyor, yiyecek içecek kısıtlı. Hanımefendiye İngiltereden koca bavullar dolusu giyim eşyası geliyor. O vakıt uçak falan da yok. Önce İngiltereden gemiyle Fransaya, oradan birkaç aktarmayla da buraya. Yunanıstan girişinde gümrük memuru bavulları hiç açmıyor, tek bakılan babamın kendi bavulu.

Arkasından Demokrat Partinin hırsızlıklarından bahsedilir. On yıl boyunca bu konuşmaları dinledim. Aman Yarabbi! O ne hırsızlık hikâyeleri, ne yolsuzluklar... Menderes'in yoktu Allah için, fakat çevresi bataktı. 27 mayısta babamın dışında dayım, ablam, kim varsa şıkır şıkır oynadı. Ağabeğimi bilmiyorum, o zaman Antepte yaptığı askerlikten Ankaraya henüz dönmüştü. Herkes sevince boğulmuş vaziyetteydi. Üç ay geçmeden askerî idâreye veryansın etmeğe başladılar. Bütcemiz bitti, hazine tam takır kuru bakır denilince "Demokrat Parti soydu, soğana çevirdi" oldu, sonra nikâh yüzükleri toplandı yahut toplatıldı v.s.

Demirel de hırsızlık hikâyelerine boğulmuştu. "Kardeşlerini, yeğenlerini zengin etti" dediler. Yalnız, iktidardan gidince o defterler açılmaz artık, biter. Hiçbir zaman hırsızlıkların takibi olmamıştır. Özal Cumhurbaşkanı, Demirel Başbakanken ikisi koltuğu paylaşamadıklarından müdhiş çatışmışlardı. Demirel, Özal'ı Çankayadan indirmekiçin olmadık dolaplar çevirdi, o ölünce muradına erip kendi cumhurbaşkanı oludu. Uzun lâfın kısası ikisi fazla bir şey yapmadı.

Demirel'in yine başbakanlık görevinde en azından ilk dönemlerde biraz daha fazla iş gördüğü söylenebilir. Özal ise bir, iki yol açtı, bunun dışında hırsızlara nâmutenâhî imkân sağlamış olduğu iddialarının ardı arkası kesilmedi.

NECMEDDİN ERBAKAN

Özal'ın 12 eylül karşısındaki tavrı nasıldı?

Turgut beğ, 12 eylül hareketinde Kenan Evren'in yanında yer almış bir kişi olarak gözükür. Kenan Evren onu tanımamışsa da, kendisini oraya iten Amerikadır. Arkasından son derece köklü, sermâye dünyasının istediği, tuttuğu kararlar alır. Çok kötü giden durumumuzu Hz. Musa'nın sopasıyla karaları deniz, denizleri kara kılması gibi, bir ânda bütün şartları kısa vâdede olumluya çevirir. Bir taraftan onların has adanu, öbür taraftan halka su katılmamış Müslüman olarak tanıtılır. Devletin içinde bir çeşit basıncölçerler vardır. Çocukluğumda, Demokrat Parti döneminde bunlardan iki tâne vardı: Halk Partisinden Kasım Gülek, bir de, Cumhuriyetci Köylü Millet Partisi (CKMP) başkanı Osman Bölükbaşı. Dürüst mert adam Bölükbaşı, Menderes'e kök söktürmüştür. Çok akıllı (Fransada gökbilim öğrenimi görmüş), sevimli, nüktedan, dehşet hatip bir adamdı. Ortalama iki saat konuşur. Rekoru sekiz küsur saat. Ortalığı kırar geçirir, sonra "bu adam

ne anlattı?" diye sorarsınız kendikendinize. Sıyâsette çok önemlidir bu.

Menderes de Bölükbaşı'yla yarışacak kadar usta hatipti. Sözdağarı, telâffuzuyla kalburüstüydü. Sonrasında hatib olarak bunların ayarında bir adam çıkmadı. Demirel zamanındaki basıncölçerimiz, ayarımızı veren adam Necmeddin Erbakan oldu. Erbakan her iktidar döneminde muhalefetti. Hattâ içinde yer aldığı hükümetlerde de böyleydi. Bu bakımdan Osman Bölükbaşı'yı andırırdı. Sonra anladık, gördük ki, bu meğer derin devletin bir adamıymış, ayar çekiyor. Tabii, elde belge melge yok. Ağızdan kulağa tevâtür, tahmin... Nereden anlaşıldı derin devlet olduğu? Çok önemli ipuçları var.

Yanlış hatırlamıyorsam, 1979da, Milliyetci Cephe Hükümeti sırasında başbakan Süleyman Demirel, başbakan yardımcılarıysa Türkeş ile Erbakan. Adâlet Partisinden İhsan Topaloğlu da Millî Savunma Bakanı. Topaloğlu, Erbakan'ın yanına gelip "hocam, yeni kanun çıkartıyoruz. Bu yoldan imamhatip mezunları Harbokuluna alınacaklar" diyor. İnanılmaz bir şey. En büyük dertlerimizden biri, ordunun Müslümanlığa karşı oluşu. "Aman hocam, sakın bir şey söyleme, hemen Genelkurmaydan muhtıra gelir. Öğleden sonra bu kanun çıkacak, ondan sonra konuş. Kanun çıkana değin ağzından bir şey kaçırma" diye tenbihliyor. O odadan çıkar çıkmaz, Erbakan telefona sarılıp gazetelere haber salıyor: "Gelin, basın toplantısı düzenliyorum." Öğle

üzeri geliyorlar. "Efendim, sayın basın mensûbu dostlarım, nihâyet maksadımıza ulaştık. İmamhatipli kardeşlerimiz artık Harbokuluna kabul olunacaklar. Sizi, bu müjdeyi vermekiçin buraya dâvet ettim" demesinden yarım yahut bir saat sonra Genelkurmaydan muhtıra geliyor. Mutasavver kanun geçmiyor.

Erbakan bütün görünüşünde her nice imamhatipten gelenleri orduya, v.s. girsin istese de, devlet kafasıyla buna karşı çıkıyor. Uzun vadede hata işledimi, işledi tabii. Belki imamhatipliler girseydi, FETÖcü istilâsına uğranmayacaktı. Nedir fark? İmamhatip devletindir. Şöyle veya böyle orada devlet terbiyesiyle yetişiyorsunuz. Bunu kendi okulumdan da biliyorum. İngilizce görsek de, devlet okuluydu. İngilizce öğrenim gören öteki bütün okullardan devletcilik açısından yüz seksen derece farklıydık. Sevmediğim, hiçbir zaman de benimsemediğim okulumdan çıkan kimse yabancıların, ecnebilerin yardakcılığına soyunmamıştır. Ecnebilerin açıp işlettikleri kolejlerden, okullardan çıkanlar bunun tam tersidir.

TÜRKİYEDEKİ SIYÂSETCİ TİPLERİ

Genel olarak Türkiyede, sıyâsetci niteliğini taşıyan, onu bir özelliği hâline getirmiş isimler varmıydı?

27 mayısla birlikte hem üniversitelerde hem de sıyâsette elimizde yetişmiş adam diye bir şey kalmadı. Öncesinde çok iyi sıyâsetcilerimiz vardı. Başarılımıydılar, değilmiydiler o ayrı bir mesele, fakat gerek Halk Partisinde, gerek Demokrat Partidekilerin çoğu nitelikli insanlardı. Söylemeğe hâcet yok, bunların başında, seversiniz sevmezsiniz İsmet Paşa geliyor. Halk Partisinde Kasım Gülek çok nitelikli bir adamdı. Mustafa Kemâl'in çevresindeki adamların çoğu böyleydi ve en zibidisinin bile belli bir seviyesi vardı. Nedir bu seviye? Sâdece öğrenim görmüşlük değil. Burada çok önemli olan olay, bizde eksikliğini hissettiğimiz şehirliliktir. Türkün şehirlisi yoktu. Göçerdi, hayvancılıkla ve en iyisi rençberlikle uğraşırdı. Fatihten itibâren şehirleşmeğe başlıyoruz, o da kör, topal. Oturmuş bir şehirlilikten bahsedemiyoruz. Daha önce kentsoylunun ortaya çıkışını anlattım size. Şehirleşmişliğin zirvesini

Fransızlar, sonra da İngilizler tutmuşlardır.

Fransızcada şehirliye *ürben* (urbain) denir. Kelimenin Fransızcası Latincedeki *urbanus*tan gelse de, sözün arkasındaki tasavvur çok farklıdır. Şehirlinin kendine mahsûs edebi, âdâbı vardır. Bizdeki azınlıklarda vardı bu. Ermeniler kasaba eşrâfıydı, Rumlar ile Yahudilerse has şehirliydiler. Pâyıtahtın yanısıra en şehirleşmiş şehirlerimiz Selânik, Saraybosna, İzmir, Trabzonda Pontus kalıntıları, Sinop, Samsun. Daha sonraları da Beyrut geliyor.

Tabii, şehir denilince akla ilk gelen Paristir. Paris şehirleşmesinin bizdeki yansısı II. Mahmut sonrası saraydır. O da tesâdüf değil. Daha önce de dediğim gibi, annesi Fransız olup terbiyeyle yetişmiştir. Bunlar müdhiş önemli noktalardır. Bunu tamamıyla kendi dehâmla ortaya çıkarmış filan değilim. Beni uyaran İrandır. İrana son gidişimde, üniversitede bunları tartışmıştık. "Bize oranla büyük bir önceliğiniz var, sizde saray Fransaya açıldı ve ilk *ürben* anlayış orada başladı. Biz çok geç tarihte girdik" dediler. İranın öyle ahım şahım bir hâli yoktu. Kaçarlar geç bir tarihte hânedân oldular, 1920 başlarında devrildiler ve onun yerine eşek çobanının oğlu, asker olup darbeyle işbaşına gelmiş Rıza Şah Pehlevî tahta oturdu. Ne var? Sonradan görmelik var. Osmanlı hânedânıysa *Habsburg*larla, *Bourbon*larla, *Ming*le yarışacak seviyede yeryüzünün en oturmuş, en muhteşem hânedânlarındandır.

27 mayıstan sonra ne oluyor?

Önceki kadrolar tasfiye ediliyor. Yeni yetme, ne idüğü bilinmez bir Süleyman Demirel nesli çıkıyor ortaya. Şehirli değildir bunlar. Yanlış anlaşılmasın, köyde doğup büyümek şehirli olmağa engel değil. Adnan Menderes büyük bir çiftliğin evlâdıysa da, şehirli yetişmiştir. Bayar hakezâ. Bunlar hep pâyıtahtın etkisinde yetişmiş son dönem Osmanlı kaymak tabakasıdır. Meselâ Refik Koraltan ile Fatin Rüştü gibi kimseler. Seciyece ve ahlâkca birbirlerinin zıddı olmakla birlikte —Fatin Rüştü beğ, bir efendilik, ahlâk, dirâyet timsâliydi—, âdâp bilen, tanıyan kişilerdi. Her iki tarafı yakından tanıdım, evimize gelip giden adamlardı hepsi.

Demirel köyden çıkmış bir adam, şehirlilikle ilgisi yok: "Çoban Sülü." Bunda ne var diyebilirsiniz. Sıyâsette, devlet adamlığında davranış kurallarını tanımak, bilmek hayatî önem taşır. Tarihte büyük devletlerde yetişmiş, devletin kaderini ele alan insanlar, tavır bilen adamlardır. Bunu *Pâyıtaht Abdülhamit* dizisi çok iyi yansıtır. Nice tarihî yanlışları var, bilmiyorum. Yalnız, Abdülhamid'i oynayan adam bir harıka. Cüneyt Gökçer'den sonra en iyi klasik rolü oynama becerisini göstermiş bir kişi. Eskiden Yeşilçam sokaktan toplama adamlardı. Tiyatro, taklitcilik v.s. iyidir bizde. Belki tek becerdiğimiz de bu, mükemmel oyuncularımız var. Bundan bir süre önce *Pâyıtaht Abdülhamit* dizisinin ya yönetmeni ya da yönetmen yardımcısıyla karşılaştım. "Bu bilinci nereden edindiniz?" dedim. Oradaki bilinç seviyesi tavan yapıyor, iyi oynuyorlar. "Hocam, bütün

fikri sizin '*Çağdaş Küresel Medeniyet*'ten aldık" dedi.

Devlet adamı olmak kâbiliyetemi bağlı?

Sıyâsette her bir hareket, her bir tavır ölçülüdür. Alınan çok köklü bir terbiyenin sonucudur. O yüzden asilzâde hükümdarlığın (aristokratik monarşi) vazgeçilmez tarafdarıyım. Çünkü devletadamı olarak dünyaya geliyor. En başta, en temelde öyle büyüyor. Bunlar edinilemez, sonradan gelmez. Adları lâzım değil, yakından tanıdığım birçok sıyâsetcimize bakıyorum, yok. Önemlimi bunlar? Köklü bir devlet için evet. Bizde çok önemli bir yer tutuyor bu. Biz Litvanya veya Butan değiliz. A.B.D. gibi haydutların kurduğu bir devlet de değiliz.

Devletadamı karar verirken, gördüğü aile terbiyesinin etkilerini taşır. Orada bir devlet tecrübesi vardı. Hayatta en önemli olay hâfızadır. Onun kaybolmaması lâzım. İşte bu dediğim insanlarda böyle bir hâfıza söz konusudur. Hâfıza iki türlü yürür: Şehirli, okumuş yazmış insanlarda ve sözlü geleneğe dayalı, okuması yazması olmayan köylüde. Biz ikisinden de yoksun kaldık. Köylü de şehirli gibi vazgeçilmez bir dayanaktır. Onu bir attınmı üstünden, boşlukta kalırsın, çünkü hâfıza oradan yürüyor. Bugün hâlâ ayaktaysak çok zayıflamış olan köylünün sâyesinde. Niye bizde Müslüman, gelenekci partiler kazanır? Sebebi yine köylü. Çetin Altan gibiler yıllar yılı "köylü kötüdür, tu kakadır" propagandası yapıp durdular.

En kötüsü, en berbadı varoş burjuvazisidir. Ne

köylüdür, ne şehirli. Bugün yüzde sekseni böyle. Kenar mahallelerde veya şehrin mutenâ semtlerinde de doğabilir bu tip; Şişlide, Nişantaşında. Şehirleşememiş, köylü de kalamamış. Bunun tipik örneğidir Süleyman Demirel. Her ne kadar köyde dünyaya gelmişse de, o köy gelenekleri artık çekiliyor, bitiyor ve yerini şehirli, köklü bir kültür de almıyor. Bu her safhada kendini gösteriyor. Varlıkları yok bir kere. Gününe göre devletci oluyor, gününe göre satıcı. Vefâ, sadakat belirli bir kültürün imbiğinden geçmiş insanlarda karşımıza çıkıyor. O kültür olmadan bir şey yapamazsınız.

Yine Demirel'i öpüp başıma koyuyorum. Köy çocuğuydu, köyden getirdiği alışkanlıklar, gelenekler bir nebze ağır basıyordu. En felâketi Özal. Ne köylü, ne kentli, hiçbir şey. Bu insanlar sadakattan nasipsiz olduklarından katiyen tutarlılık örneği göstermezler ve sapına kadar faydacıdırlar. Kendine, yakın çevresine ve toplumun hesabına faydalı gördüğü şeyleri savunur. Küçük bir örnek vereyim. İlk başta son derece olumlu gibi gelen tedbirler alınıyor. Zâten kısa vadeli çözümler hep olumlu görülür. Türk Parasını Koruma Kanununun iptâli çıkınca bayram ettik, ondan sonra gördüğümüz inflasyon felâketlerin baş müsebbibiydi.

Akıllı insan, uzun vadeli düşünen insandır. Kenar mahalle kentsoyluluğundan/ burjuvazisinden çıkmaz bu. O hep kısa vadelidir, çünkü kötü günler görmüştür. Eski başbakan, cumhurbaşkanımızı nerede çözdüm? Eski Malatyada doğup büyüdüğü evi gördüğümde. İti

bağlasan orada durmaz. Öylesine sefil bir yerdi. Bir defa taşın üstünde yatmaktan kurtulup kuştüyü yatağı boyladınızmı "aman bu yatağı yitirmeyeyim" diye çırpınırsınız. Hâlbuki kuştüyünde yatmış adam zamanla her zorluğu göğüsleyebilir. Çünkü o rahatı görmüş, bir bakıma ona alışmıştır artık. Ondan yoksun kalmağa göğüs gerer. Asilzâde aileler maddî varlıklarını yitirdikten sonra hayatta kalmaları bundandır. Nereye giderseniz gidiniz, asilzâde aileler, hânedân kalıntıları yaşamağa devam etmişlerdir. Zâten asilzâde olup servete mâlikseniz, onu daha fazla büyütmenin çabasını göstermezsiniz. Bunu Şah devrinde İranlılara söylerdim: "Devirmeyin şu adamı, bundan iyisi gelmez. Bu doydu, bundan daha fazla ne edecek. Kesesi doldu." Onu devirdiler. Kim yerini aldı? Açlar. Aç it fırın devirir, demezlermi!.. İşte buyurunuz İranı mahvettiler, hırsızlıkla, yolsuzlukla bunca köklü, büyük bir milleti perîşân ettiler. Kimse bunu İslâma filan bağlamasın. İhtilâlikebîr, Bolşevik devrimi... hep aynı.

Pers İmparatorluğunun son temsilcisi Şah mıydı?

Başta öyle değildi, zamanla o hâle geldi. Bundan ötürü de İngiliz-Yahudi imperyalismi onu devirme gereğini duydu.

Enflasyonun ardından yine zorlu bir döneme giriliyor.

Özal sonrası felâketlerin hazırlayıcısıydı bu. Özal da, Demirel de paraşütle indiler. İkisini de Amerika getirdi. Demirel hiç tanınmayan, bilinmeyen bir adamdı. Adâlet Partisinin başına Ali Fuat Başgil geçecek, büyük

ihtimâlle de başbakan olacaktı. O süreci anlatmıştım size. Sonra Demirel getirildi. Çok gençti o zaman. Devlet adamının genç olması iyi değildir. Bu, diktalarda, mutlâkıyet rejimlerinde o kadar önemli değildir. Meselâ İskender yirmi bir yaşında hükümdar olur, Fatih de aynı şekilde. Dehâ mesâbesindeki bir adam işini yürütür. Fakat demokrasilerde tecrübenin yerini tutacak başka hiçbir şey yok. Sıyâsette tecrübenin yeri çok önemlidir. Tecrübenin sonu varmı? Kendi hayatımdan biliyorum ki, yok. Bundan on yıl önceki hatalarıma bakıyorum, "bu hataları nasıl işledim?" diyorum. On yıl önce altmış bir yaşında olsam da, bugüne oranla gençtim ve tecrübem eksikti. Çok tuhaf bir şeydir bu.

Demirel başa getirilince nasıl bir yol izliyor?

Demirel çok zigzak çizdi. Açık piyasa iktisadına yönelmek istedi. Fakat ne kerâmetse, dediğim gibi, gördüğü geleneksel terbiye buna istediği mıktarda izin vermedi, devletciliği korumağa devam etti. Başta Türk Parasını Koruma Kanununu sürdürdü. Kısa vadede bunun çok zararı oldu, uzun vadede ne anlama geldiğini sonraki dönemlerde gördük. Gümrük duvarlarını yüksek tuttuğundan ötürü çok eleştirildi. Bunları kaldırdığınız takdirde ne olacağını yine gördük sonrasında. Elimizde hazır bir üretim gücü yok. Hemen hemen tek üretim kalemimiz tarım. Bunu gören imperyalism, köylülüğü baltalamak sûretiyle elimizdeki en önemli kozu almağa kalktı. Tarımda üç önemli dayanağımız vardı: Kenevir, buğday, tütün. Bunlardan kenevir ile tütünü

yasakladılar, geriye buğday kaldı.

Becerisine tanık olmadığım bir adam Ecevit şehirliydi, doğrudur. Fakat akıl olmadıktan sonra istediğiniz kadar şehirli olun. Ecevit ile Demirel arasında kıyas kabul etmez bir akıl farkı var. Demirel sâdece zekî değil, akıllı bir adam aynı zamanda. Ecevit de tam tersi. Akılsız insanların en önemli özelliği takıntılarıdır. Bir şeye kafayı takar ve öyle gider. İyi bir şair olduğu kanısında da değilim. Şiir çok zor bir iştir. İyi şair şıp dedinmi annesinin karnından çıkmaz. Şiiriçin çok zengin bir dile ihtiyâcınız var. Ecevit'in içinden yetiştiği dönemde Klasik Türkce bitmişti. Demirel, klasik Türk devlet adamının aşırı tehlike algısına sâhipti. Adamı korkaklığa götüren bir tehlike algısıydı bu. Belki de haklıydı.

Demirel'in önemli katkıları olmadı değil. Yiğidi öldür, ama hakkını da teslim et. Çok daha önemli işler yapabilirdi. Ama biraz önce bahsettiğim öyle köklü terbiyeden yoksun olması, onu önemli ölçüde engelledi. İkincisi, Türkiyenin başındaki en önemli belâ, İngiliz-Yahudi imperyalisminin sokuşturduğu solcu taşeron şirketler hükümetleri sürgit örselemişlerdir. Basın-yayın organları, okullar, reklam ile propaganda araçları onların ellerindeydi. Askerî dönemler dışında Türkiyede sıyâsî yetki son derece düşüktü.

AKADEMİK KISKANÇLIKLAR

12 eylül sonrasında akademide durumlar nasıldı?

12 eylül sonrasında sistem tamamıyla değiştiriliyor, asistanlık iptâl oluyor ve ben dâhil bütün asistanlar işsiz kalıyor. 1982 martında açılan yardımcı doçentlik sınavına girip kazanıyorum. Ama yakın arkadaşım, meslekdaşım sınavı kaybediyor. Sınavı bir kere kaybettinizmi işden atılıyor, bir daha da kolay kolay alınmıyorsunuz. Kimi hocalarımız allem edip kallem edip onun sınav kâğıdını tekrar gözden geçiriyorlar, uzun bir hikâye ve arkadaş paçayı kurtarıyor. O sınava da fakültenin kurul odasında giriyoruz, ikimizin dışında herkesin hocası yanıbaşında durup dikte ediyor. Dil bilen falan yok. Filolojilerde okuyanları kastetmiyorum tabii. Zâten üç dilden birinden İngilizce, Fransızca veya Almancadan sınava giriyorsunuz. Verilmiş Türkce metni ecnebi dile, ecnebi dilden de Türkceye tercüme ediyorsunuz. Bir ikimiz kimsenin yardımını görmüyoruz. Bir de, ona öyle bir çelme takıyorlar; belki bana da takmak istiyorlardı, neyse ki benim kâğıdım çok

başarılıydı.

Böylece oradan sıyrılıp 1982 ekiminde doçentliğe geçtim. Son bir şans tanındı, bunlar da girsin denilip sonra tezler kaldırıldı. Tezler kalktıktan sonra artık çeşitli yazılarınızla, makalalerinizle doçentlik sudan ucuz olmağa başladı ve bugün böyle meselâ. Doçentlik olunca kira ödemekten kurtulduk; son zamanlarda sekiz yüz liraya çıkmıştı ve çok belimi büküyordu. Tabii, yine de evin bütün masrafı benim üzerimdeydi. Müstakil bir evdi ve sürekli orası burası arızalanıp bozuluyordu. Bir de mazot parası, diğer harcamalar... Bu şartlarda doçentlik tezini hazırlamam ve sınava girmem başlıbaşına bir hikâyeydi. Hayatımın en zor dönemlerinden biriydi. 1981de babam ölünce annem "yalnız kalamam, yanıma gelin" diye tutturdu ve evimizi barkımızı iptâl ettik, pılımızı pırtımızı toplayıp annemin yanına geçtik. Bir odada yaşıyoruz, yatak ve çalışma masası bir yerde. Bütün gece yazımakinasıyla tezimi yazıyorum, sabahları da fakültedeyim. Oğlum hâlâ "makina sesiyle büyüdüm, bana müzik gibi geliyordu o ses" der.

Tezimi çok büyük zorluklarla bitirdim. Ömrümün bilmem kaçta kaçı gitti. Öyle bir sinir savaşı vardı ki ortalıkta, anlatılır gibi değil. O zaman kalp sektesinden gitmediğime, kanser olmadığıma çok şaşırıyor, nice sağlam bünyem varmış diyorum.

Neler yaşadınız?

Neler, neler! Bir mühlet verilmişti, o sürede tezini

teslim edeceksin dediler. Ettin ettin, etmedinmi hakkını kaybediyorsun. Sonra ne olacağın belli değil. Çünkü tez kaldırılmıştı. Günlerden perşenbeydi. Hocam beni çağırdı, baktım masasının üzerinde birsürü kâğıt. Gözlerini kırpıştırarak; "Teoman, şunları görüyorsun, hepsini alıp pazartesiye değin yazımakinasıyla temize çekeceksin" dedi. Mühletimse pazartesiye doluyor. Demekki tezi teslim edemeyeceğim. Ya tezi bitireceğim ya da bu dediği kâğıtları temize çekeceğim. İki işi birarada yürütemeyeceğim muhakkaktı. 12 eylülün getirdiği önemli bir olay vardı. Kaderiniz, kürsü (o asırdîde söze bugün, Amerikancadan mülhem, 'anabilimdalı' diyorlar) başkanının iki dudağı arasındaydı. Temize çekmediğim takdirde kovar, işime son verebilirdi. Bir şey diyemezsin. Mahkemesi falan yoktu bu işin.

Odadan çıktım. Dünya başıma yıkılmıştı. Anlatamam size, o günleri aşıp bu günlere nasıl geldim, bu yürek buna nasıl dayandı, nasıl fıttırmadım, hâlâ benimiçin bir bilmece, bulmaca. Karar verdim, dekanımıza gidip hocamı şikâyet edeceğim. Oxford çıkışlı, karısı İtalyan, elleri, tırnakları bakımlı zarîfmi zarîf ve dahî kibar bir zâtımuhteremdi. Psikolojinin koridoruna son sürat daldım. Koridor boştu, zâten orası çok manidâr bir mıntıka, hatırlayacaksınız, bana asistanlığın da teklif edildiği yerdi. Kendimden geçmiş hâlde irikıyım adımlarla koridoru arşınlıyordum ki, arkamdan bir ses: "Teoman!". Çağırış iki, üç kere tekrarlanınca dönüp

baktım. Benden yaşca epeyi büyük, psikolojiden Ayla hanım. Toparlakca, anacan bir hanımdı. Beni severdi. "Abla, çok işim var, ne olur, sana sonra uğrarım" diye geçiştirmeğe çalıştım ama sert, kesin, buyurucu bir sadâ ile edâyla "buraya gel" dedi. "Abla, işim var, sürem doluyor, dekanı göreceğim" dedimse de, "gel bakayım yanıma" diye düpedüz buyurdu. Odasına, yanına gidip oturdum. Çay söylemek istedi, kabul etmedim. "Oturacaksın, bu hâlde hiçbir yere gidemezsin" deyip çıktı çay söylemeğe. "Anlat bakalım, ne oldu?" sorusuna cevaben hocanın yaptıklarından bahsettim. "Dekana gideceksin öylemi? Şikâyet edeceksin, o da seni anlıyor, sana hak veriyormuşcasına başını hafif hafif sallayacak, dediklerini onaylarcasına dinleyecek, sonra da bi'güzel kuyunu kazacak. Delimisin, seni tutarmı hiç? Hem kırk yıllık arkadaşı dururken seni niye tutsun, kimsin ki, yavrucuğum?" dedi. Haklıydı. Dünkü çocuğa kırk yıllık tanıdığını, arkadaşınımı fedâ edecek. Gayrihtiyârî, ümitsizce, "peki, ne yapayım?" deyince "dekana, ona, buna gitmeden ablana gelip bir soracak, danışacaksın. Akıl yaşta olup tecrübeyi konuşturur. Evet, vakıt kaybetmeden aşağıya in, Fatoş hanıma elindeki o tomar kâğıdı uzat. O da pazartesiye değin o müsvetteleri temize çekip işini hâlletsin. Hocan o gün nasıl olsa okulda değil. Kâğıtları pazartesi Fatoş hanımdan alır, hocanın çalışma masasına koyarsın. O arada evde tezini yazmağı bitir, hocan da balon gibi şişsin" dedi. Bir de, elime yüz lira tutuşturdu; "bunu göreceği iş karşılığında Fatoş hanıma

verirsin. Tamam, tamam; borcunu bana ileride ödersin. Şimdi derhâl dediğimi yap, in aşağıya, Fatoş hanımı gör" diye tenbihledi.

Dediğini yaptım. Aşağıya inip Fatoş hanıma kâğıtları teslim ettim, Ayla ablanın verdiği yüz lirayı da uzattım, "pazartesiye değin bitmesi lâzım" diye tenbihledim. Cuma, Cumartesi, pazar gönül rahatlığıyla, durmadan dinlenmeden, yemeden içmeden bitirdim tezimi. Pazartesi rektörlüğe gidip tezi teslim ettim, kâğıtları da hocanın masasına bıraktım. Ayla ablayı karşıma Allah çıkardı. Ben koridordan son sürat geçerken odandan çık, eşiğe adımını at, gör beni, sinirli, öfkeli gidişimden huylan, psikolog, pedagog olarak bi'şeylerin ters gittiğini sez, beni en üst perdeden çağır. Yahu bu mucize değil de nedir!.. Böyle, hayatımı borçlu olduğum insanlar var işte.

Bununla da kalmadı. Hocam daha sınava girmeden kulis yapmış, benden taraf olabilecek kişiye, hocam olmuş hanımın, aleyhimde atıp tuttuğunu, ağır iftiralarda bulunduğunu bana anlatıyor. Doçentlik heyetimde yer alabileceğini tahmin ettiği söz konusu hoca ile aramı bozmakiçin aleyhimde, o günlerde hayatî tehlike arzeder sıyâsî–ideolojik yönleri de bulunan iftiralar atıyormuş. Bunu bana ne vakıt, nerede söylüyor? Evinde, 12 mart askerî iktidarının sâbık başbakanı Profesör Dr. Nihat Erim'in solcu tedhişcilerce suikasta kurban gittiği radyodan öğle haberlerinde bildirildiğinde!.. Üstelik, yıllarca o hanımefendiyi bana bi'fasıl kötüleyip durdu. Neyse bu yolla beni tutacak

kimse kalmayacak, beni yalnızlaştıracaktı. Doçentlik sınavında sizi savunacak insanlara ihtiyâcınız var. Hattâ sâdece doçentlik değil, bütün sınavlarda böyle; yoksa ağzınızla kuş tutsanız, geçemezsiniz. Öyle nesnel bir olay aramayınız. O, beş kişiden sâdece biri yanımdaydı. Aynı kürsüdendik, fakat hocam değildi ve dünyagörüşlerimiz de uyuşmazdı. Ayrıca savunmak gibi bir zorunluluğu da yoktu. Buna rağmen dünyanın en namuslu insanıydı ve o namusunun icâbı beni savundu.

Kimdi o?

Bir namus âbidesi Bedia Akarsu hanımefendi. Son derece dürüst, şerefli bir insandı. Sınav Ankarada, Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeydi. Dediğim gibi, beş kişiydiler. Bunlardan biri bana candüşman, sebebi çok açık değil, ama öyle. Sınav sabahı koridorda dolaşıyordum, sınavıma girecek Dil Tarih Coğrafya Fakültesi hocalarından Mübahat Küyel hanımefendi yanıma gelip "oğlum, falanca kişi senin sınava girmene karşı. Tezin 'Aristoteles'te Canlılar ve Bilim' ya, 'ben bunu Yunancadan sınayacağım' ve 'bu sınavı kazanamadığı takdirde esâs sınava giremez' demiş" diye anlattı. "Hocam, kanunda böyle bir şey yok. Ben filolojiden değil, felsefeden sınava giriyorum. Felsefede böyle bir gereklilikten haberdar değilim. İkincisi, tamam, bu sınava girerim, Yunancayı da geçerim, fakat o kişinin kendisi Yunanca bilmez. Rumca Yunancadan gelmekle birlikte, aynı dil değil. Günümüz Türkünü Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı Türkcesinden sınava

sokunuz, nice başarabilirse o da bu işi onca kıvırır. Ayrıca kendisi doktora tezini Nietzsche üzerine vermiş. Bu durumda ben de Almancadan sınava alınmasını talep ediyorum. Başaramazsa doktorasının iptâliçin YÖK Başkanlığınamı başvurayım?" dedim.

Sonunda beni sınava aldılar. Çok sevdiğim ve hocam olarak kabul ettiğim Ankara İlahiyat Fakültesi felsefeden Necati Öner beğefendi de vardı. Bana düşman kesilmiş hanım "tezinizde Immanuel Kant'tan alıntılanmış 'rapsodi' sözü geçiyor. Bu sözün anlamı ne?" diye sordu. Ben de izâh ettim. Bir şer gülüşle "yalnış tercüme etmişsiniz; 'rapsodi' Eski Yunancada bir raks çeşidi, raks adıdır; siz tamamuyla ilgisiz bir şey söylüyorsunuz" diyince "dediğiniz gibi, efendim, aslı Yunanca, doğru, fakat tezimde bunu Kant'ın kastettiği anlamda kullandım; o da 'aklî düşünmenin zıddı, gelişigüzel, oynaklık' şeklindedir. Akıl insanı belirli bir çizgiye sokar, düzgün bir rota takib ettirir, Kant'ın 'rapsodi'siyse tersine 'dağınıklık, başıboşluk' anlamlarına geliyor. Bu, gerçi Kant'ın da icâdı olmayıp Almancada 'rapsodi'nin anlamı böyledir" dedim. "Bilmiyorsunuz, bu Yunanda bir dans çeşidiydi" diye bozuk plak gibi aynı şeyi tekrarlayıp duruyor. "Hocam, bahsettiğim Yunanca değil, Yunancadan devşirilmiş olmakla birlikte, Almancadır" demem üzerine "olsun" dedi. "Olsun değil, Yunancadan almışlarsa da, artık başka bir anlam kazanmış. Türkcede de böyle kelimeler var. Meselâ 'kârhâne' Farscada fabrika demektir. Bakınız, Türkce

söyleyince nasıl bir tepki gösterdiniz. Bizde kullanıldığı anlam ile Farscadaki arasındaki mesâfeye bakınız...”

Beni o sınavda gerçekten sıkıştıran Necati Öner beğ hocam oldu. Rahmetli çok akıllı bir adamdı. Bana öyle bir şey sordu ki, bu, beni ya batıracak ya da çıkaracaktı. Üç kavram sıraladı: Değişim, dönüşüm ile başkalaşım. “Evrime ilişkin tezinde söz konusu üç kavramdan geçilmiyor. Peki, aralarındaki fark nedir?” diye sordu. Son derece basit koyulmuş bir soru, ama bir o kadar da canalıcı. Ben de çok yalın, açık, kesin bir dil ve uslupla tarif ve izâh ettim. Hepsi bir âniçin durdu. Bir başka heyet üyesi “tamam, bu kadar yeter, adayımız çıkabilir” deyip beni odadan çıkardılar. Durumumu müzâkere ettiler.

İkindide deneme dersi oldu. Tezi verip sonra sınava ve ardısıra deneme dersine giriyorsunuz. Hatırlamıyorum. Otuz dakkamı ne sürdü. Deneme dersinde ben yine her zaman olduğu üzre, evrimi anlattım. Üç, beş dakka lâfı uzatmışım diye aynı kişi üstüme geldi. Artık Necati beğ patladı: “Hanımefendi, makul bir şey bulun getirin de, şu adamı ille çaktıralım; madem bütün arzunuz bu.” Sağolsun, sabah da bahsettiğim üç kavramı sorarak destek vermişti. Hepsini de dört dörtlük anlatmıştım.

Ankarada Necati beğ hocamda kalıyordum. Necati hocam Erzurumlu, hanımı Adanalı; ateşle su gibiydiler. Sıcak ile soğuk iklimin çocukları. Hayat dolu bir hanımefendi ve durgun, duru bir beğefendi. Ortak

özellikleri? Birbirlerine takılmadan edemiyorlardı. İşin hoş tarafı buydu. Gelgelelim birbirlerine öylesine doğal bir saygıyla bağlıydılar ki, görülmeğe değer. Hiçbir yapmacıklık, sunîlik filan yok. Neyse, yemeğe oturduk. "Oğlum, şu dil sınavını ne edeceksin?" diye sordu. Girmem gereken bir dil sınavı vardı, fakat acelesi yoktu. "Hocam, bittik. Onu da başka zamana..." cümlemi tamamlayamadan "yapma! Bak, ben tezcanlı adamım; hemen ona da gir, hâllet. Yarın ne geleceği belli olmaz. Sonra yaşın ilerliyor, yarın ağababası olursun, bacak kadar çoluk çocuk seni sınava aldıklarında ağrına gider. Gururlu adamsın. Gel, yaşken biz bu demiri döğelim" dedi. Hakıkaten kim derdi YÖK kurulacak, başımıza bunca işler açılacak diye.

Doçentlik sınavından üç, dört gün sonra Istanbula dönmeden dil sınavına da girdim. Sabah ondan akşam altıya değin felâket bir sınavdı. Yıllar önce, üç gün süren İngilizcenin en ağır sınavına, Cambridge Üniversitesinin açtığı bir sınava da (certificate of proficiency in English examination) girmiştim. Giriş ücreti bayağı tuzlu biberliydi. Onu kazandığınızda yeryüzünün her yerinde İngilizce hocalığı yapabiliyordunuz. Oradan aşılanmışlığım var. Bu, onu takib eden bir olaydı. Onca ağır olmamakla birlikte onları taklid ediyorlardı. Onu da verdim. Büyük bir rahata, huzura erip Istanbula döndüm.

Hocanız doçentlik sınavını verip dönmenize nasıl bir tepki verdi?

O günden sonra rahmetli hocam bana dehşet bir tavır ve mesâfe koydu. Doçent olduktan sonra aramız iyice açıldı. Onun açısından tabii... Aramızdan su sızmazdı. Müdhiş bağlandığım, sevdiğim kişi bana düşman kesildi. Doçent olmamı istemedi. Sonra profesör oldum. Onu onayladı. "Hayır" demeği herhâlde kendine yediremedi. Önünde sonunda yetiştirdiği adamdım. Bir insana yetiştirdiğini görmek kadar gurur ve haz verci ne olabilir? Profesör olmamdan sonra bölümdeki, kürsüdeki birlikteliğimiz fazla sürmedi. Emekliliği geldi ve ayrıldı.

Hayatta en çok şikâyet ettiğim, nefret ettiğim şey duygulardır. Genetikci olsam, yeni bir gen icâd ederdim: Duygusuz insan. Duygudan çektiğimi kimseye anlatamam. En başta annem, sonra hocam, sırasıyla gider bu. Duygulardan en fazla zarar gördüğüm kıskançlıktır. Aman yarabbi, hiç bitmeyen bir fırtına bu kıskanılmak. Bu da böyle bir kıskanma meselesiydi. İnsanımızın en önemli özelliği hangi meslekten olursa olsun, duygularının, aklının katbekat yukarısında olması. İnsanımız, özellikle de aydın, çağdaşcı, ilerici filan geçinenlerimiz, nice akılcı takılırsa takılsın, duygularının esâretinden, o yerebatasıca duygusallık girdabından çıkıp kurtulamıyor. Onda debelenip duruyor.

Istanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde sürekli bir çekişme, kavga vardı. Sebep kıskanma, çekememezlik. Kimse kimseye güvenmiyor, kimse kimseyle

geçinemiyor, herkes herkesle sidik yarışında. Böyle bir dünya. Hocam, bir gün bana "Teoman, Türkiyeyi gezmeğe hâcet yok, burası Türkiyenin çok küçültülmüş örneğidir" demişti. Elhak doğru demişti.

Fakültede Osmanlının önde gelen ailelerinden, asilzâde çocukları da vardı. Çöken bir kültür dünyasının başoyuncularıydılar. Bunlar, son derece nazik, güngörmüş, efendi, bir o kadar da içi boş, sahte yaratıklardı. Öyle bir zaman geldi ki, buna da razı oldum, "hiç olmazsa yalancı bir nezâketleri var" dedim. Sonra gelenlerde o incelik, o nezâket de yoktu artık. En eskileri Almanyada öğrenim görmüşler, babamın neslinden insanlardı. O dönemde Almanyadaki nasyonal sosyalismin birinci dereceden tarafdarıydılar. Babamın bir özelliği hiçbir zaman o düzenin tarafdarı olmamasıydı. Özellikle de ırkcılığı son derece sert bir biçimde reddederdi.

Hocam, eski hocalarımızdan birinin İkinci dünya savaşı sırasında Almanya hangi ülkeyi işğâl etmişse, mektuplarını o zaferle tarihlendirdiğini — diyelim ki, 3 ağustosta Sofyaya girdiler, o da mektubuna "3 ağustos zafer gününden" meselâ "on gün sonra" diye tarih atarmış— ve her fırsatta sağ elini havalara kaldırarak 'Roma selâmı' çaktığını anlatmıştı. Almanyanın Stalingradda yenilmesinden sonra, yüz seksen derece dönüp toplumcu, devrimci, aydınlanmacı filan olmuş. Bütün bu tevâtür ona olan saygımı eksiltmedi. O özellikle emekliye ayrıldıktan sonra ailecek dost olduk. Karımla

evlerine giderdik, onlar bize gelirdi. Niye emekli olduktan sonra? Yine hocamla yakından ilgili bir mesele. Osmanlıdan sonraki ilk nesilden olan o eski hocamız, hocamla geçinebilse bile, hocam onunla geçinemiyordu —şunu ilâve edeyim, benim olduğu kadar o, hocamın da hocası oldu. Hocamın geçinemediği adamlarla temâs kurmam büyük bir sorundu.

Bunları bugünlerde anlatamıyorum artık. Özerk ve hür falan değildik. Bana zâten söylerdi: "Bak Teoman, ben biliyorum, sen bilmiyorsun. O hâlde benim bildiğimi harfiyen yapacaksın, tartışmayacaksın." Aynı lâfı solun solunda yer alan Nâzım Hikmet'in üveyoğlu Mehmet Fuat da bana söylemişti. Tercüme yapıp Memet Fuat'a götürürdüm. O zamanlar *Yeni Dergi*yi basıyordu. Eski sözleri kullanıyorum diye dilimi beğenmez, benimle tartışırdı. Bana bir "ya dediğimi yaparsın ya da tası tarağı toplar gidersin; ha, seviyeme geldiğinde oturur benimle başabaş tartışırsın" derdi. Yerden göğe haklıydı. Tutmadığım cumhuriyet Türkcesini —Akşit Göktürk'ün yanısıra— en iyi kullanan yazardı. Jack London'un "Ateş Yakmak" romanını tercüme etmişti. Bu kadar da güzelmi yazılır, yahu! Memet Fuat tercümesi bana kalırsa romanın aslından da güzeldi. Çok sever, sayardım onu. Kalburüstü yakışıklı bir adamdı. Uzun boylu, sarışın, gök gözlü, ak tenli, yüzü de güneşten yanmış hâldeydi. Nâzım Hikmet'i öylesine andırıyordu. Hayret ki hayret. Bir üveyevlâdın babaya bu derece çekmesi olacak iş değil!

Profesörlük süreci daha mı kolay geçti?

Profesörlüğe sıvandım hemen. Profesörlük aşamasında da başka bir meslekdaşımız takoz koymağa kalktı. İdeolojileşmenin zirvesi yaşanıyordu o dönemlerde. Ben olur olmaz, bilinir bilinmez gerici, sağcı, faşist olarak damgalanıyordum. O dönemde beni kurtaran ve çok seven dekanımız, Allah selâmet versin, Nurhan Atasoy'du. Beni profesörlükten sonra bölüm başkanlığına getirdiydi. Hiç istemediğim bir durumdu, fakat kabul etmeğe mecbur oldum. Bir süre sonra Malezya teklifi gelince istifa ettim. Çok kızdı bana. "Bir işe yaramazmısın?" dedi. "Yaramam hocam" dedim.

Malezyaya gittiğimde, çok yardımını gördüm. Bana haddından fazla izin verdi. Malezyadan dönünce ders vermeğe Avusturyaya gittim. Oradan da Sudana. Böyle ard arda izinler... Maaşlı izin alabiliyorsunuz. Her yerde ders vermeğe gittim. Buradaki derslerimi de aksatmadım. Kışın burada, yazın sıcak dıyarlarda. O da beni olağanüstü yordu. On iki ay boyu istim üstündeydim. Hiç tatil yapmadım. Oralarda ders vermek daha zor, bir de, ecnebi dilde anlatıyorsunuz.

Sudanda ne anlatıyordunuz?

Bilim Felsefesini İngilizce anlatıyordum.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine de gidip araştırma yapıyorsunuz, nereden aklınıza geldi, niye gittiniz?

Istanbul Üniversitesi araştırma gezisine gönderdi. Oralar yeni bağımsızlığına kavuşmuştu. Herhâlde bir altı bin kilometre katettik. Çok yorucuydu, ama son derece

ilgi çekiciydi.

Ne kadar kaldınız orada?

Bir ay, beş ülke: Kazakıstan, Kırgızıstan, Özbekıstan, Tacikıstan ile Türkmenıstan.

DOĞU İLLERİNDE BİR FELSEFECİ

Hızlıca profesörlüğünüze değindiniz ama doçentliğinizi alıp İstanbula döndükten sonra neler yaşadığınızı anlatabilirmisiniz?

Gelir gelmez Erzuruma çağırdılar. Gidip seminer verdim. Ne kerâmetse ben Türkiyenin de, dünyanın da batısını sevemedim, hep doğuda kaldım. Geldiğimde masamda bir kâğıt buldum. On gün sonrası için bir tarih koymuşlar, "bu tarihe değin Elâzığ Fırat Üniversitesinde işbaşı yapacaksınız, aksi takdirde müstafî sayılırsınız" diye yazıyor. Evde küçük çocuklar var, genç bir kadın... Otuz üç yaşında falanım. Elâzığ dünyanın öbür ucu o günlerde. Ne bilgisayar var, ne e-posta, ne İNTERNET; telefonlar bir rezâlet, merkeze bağlanıyorsunuz, bir saat bekletiyorlar.

Aceleydi ve mecbur apar topar gittim. Otuz sekiz saat falan sürdü trenle. Malatya ile Sıvas arasındaki demiryolunu değiştiriyorlarmış, saatlarca bekledik orada. Bana sorun yaratmıyordu bu. Birinci sınıf almıştım bileti, yataklıydı; kafayı vurup okuyordum.

Nihâyet Elâzığa geldim, işbaşı yapacağım. Tanımadığım bir yer. Daha buraya yeni gelmişken iki yer daha çıktı: Dıyarbakır ile Malatya. Dıyarbakırda Felsefe Bölümü açılmış, hoca yok. Ayda bir Dıyarbakırdayım, iki gün sekizer saattan on altı saat ders veriyorum. Malatyaya her hafta pazartesi gidiyorum, orada da bir günde altı saat.

Nerede kalıyordunuz?

Elâzığda Sular İdâresinin misâfirhânesinde kalıyordum. Benimle aynı zamanda oraya gelen sosyolojiden Mahmut Arslan'la çok iyi arkadaş olduk. Beyaz Türklerdendi. Dünyalar tatlısı bir arkadaş. Bana o sürgün günlerinde ilâç gibi gelmişti. Bilmem, o da benimiçin aynı şeyi söylermi? Fakültede aynı yerde çalışıp aynı yerde yatıp kalkıyoruz. Başkasıyla aynı yerde yatmağı sevmezdim, o da sevmiyormuş. Bir de radyo takıntım var. Küçücük radyomdan gece saat ikide, üçte BBC dinliyorum. Zamanla alıştık. O gezmesini sevmeyen bir adam, ben sürekli yoldayım. O bakımdan fazla da çatışmıyorduk. Çarşanba, perşenbe ve cuma sabahları dersim vardı. Cuma ikindide otobusa atlayıp gidiyorum, çarşanba sabahına değin dönmüyorum zâten.

Nasıl geçiyordu günleriniz?

O günkü şartlar anlatılır gibi değil. Bir kere Elâzığ yabancı bir ortamdı. Ama çocukluğumda taşrada yaşadığımdan, kısa sürede o ahaliyle bütünleşebildim. Ayakkabı boyacım, terzim falan vardı orada, dikiş

dikemediğimiçin ona götürüyordum. Bu arada, oranın kurucu rektörlerinden biri Elâzığın yerlisiydi. Hâlis bir köylüydü, ağaydı. Baytarlık okumuşsa da, yerinden, yöresinden uzaklaşmamış. Yaşca benden pek büyük olmasına rağmen, yakın bir ilişkimiz vardı. Çok severdi beni. Anadolu insanı böyledir; sevdimi sizi bağrına basar, evine götürür, ailesiyle tanıştırır. Bunlardan zaman zaman Mahmud'a bahsediyordum. "Ne edeceksin bu adamları, bunlardan ne hayır gelir, bırak şunları" diye cevaplar alırdım. Daha önce de zâten yine bu tiplerden biri, kalburüstü ünlü bir tarihcimiz bir gün bize gelmişti. Ona "Elâzığa gidiyorum" dediğimde "iyi yapmışlar, sen böyle boktan yerlere lâyıksın, oralarda tezek içinde debelenirsin. Ben de üniversiteden istifa ettim, Amsterdama gidiyorum" demişti.

Zor şartlarda ders veriyormuşsunuz. Ama bu sâyede o bölgeyi, o günün insanlarını tanıma imkânı da elde ediyorsunuz.

Tabii. Diğer şehirlerde de ders versem de, asıl limanım Elâzığdı. Ders vermediğim günler genellikle cuma fırlayıp gidiyordum, gezmeğe çıkıyordum. En civcivli, OHAL zamanlarında bütün Güney doğu Anadoluyu karış karış, adım adım dolaştım. Bir gün dekan Bayram Kodaman çağırdı. Çok severdim onu. Ispartalıydı, büyük ihtimâlle yörük kökenli ve aslını asla inkâr etmeyen biriydi. "Lan, neredesin sen? Seniniçin burnu kaf dağında bizlere tenezzül etmiyor diyorlar" dedi. "Dekan beğ, ne edeceğim burada, dedikodularlamı

uğraşayım? Varsa eksik yaptığım bir iş cezalandırın. Hiçbir dersimi asmıyorum, hepsine geliyorum; talebelerle de meşğûlüm. İşim bitince gidiyorum" dedim. Meğer 7.mi, 8.mi ne kolordunun kumandanı ertesi gün yemek verecekmiş, ben de dâvetliymişim. Bir kurmay albay, beni görmek istermiş. Bir kere karşılaşıp tanıştığım kolordu kumandanının kurmayını severdim, konuşulacak bir adamdı. Ertesi gün biraraya geldiğimizde, albaya son yaşadığım bir olayı anlattım. Adam Elâzığ, Tunceli, Bingöl üçgenindeki anlattığım şartlardan habersiz. "Albayım, inanmıyorum, siz ki, buranın en üst merciisiniz, istihbarat sizden sorulur, nasıl oluyor da bütün bunları bilmiyorsunuz?" diye sordum.

Anlattığım olay şöyleydi: Cumadan çıktım, bermûtat otobusuma bindim. En ön sağda, pencere kenarında oturuyorum. Menzil Bitlis. Gidiyoruz. Yanımda gençten bir adam. Mütecessis. Beni soru yağmuruna tutuyor. "Nereden geliyorsun? Ne işle meşğûlsün?" Sonu gelmez sorular. Ağır bir Kürt şivesiyle konuşuyormuş gibime geliyor. Nihâyet ben de soruyorum: "Peki sen kimsin? Niye bu arabadasın? Nereden nereye?" "Bugün taburcu oldum" cevabını verdi. "Ya, geçmiş olsun; hastalığın neydi?" dedim. "Ne hastası? Hasta filan değilim. Hapsâneden geçici olarak çıktım, memlekete dönüyorum" deyince "ha, taburcu oldum dedin de, hastâneden çıkanlar taburcu olur; sen tahliye olmuşsun" diye şaşkınlığımı belirtince "ne yapalım, Türkcemiz de

bu kadar, cahiliz işte" diyerek beni aklısıra bozuntuya uğratacak. "Peki, niye hapishânedeydin?" Abdi İpekçi cınâyetine katılmış. Cınâyet tarihinden geçici tahliye olduğu, benim de Bitlise gitmek üzre yola koyulduğum o mahût güne, 1982nin kasım günlerinden birine değin içeride kalmış. Sıyâsî sebeplerle tutuklu kaldım deyince onun komunist olduğunu sandım. Gidiyor da gidiyoruz. Bana anlattıkca anlatıyor. Susmak nedir bilmiyor. Orada komunist polisle, şurada askerle, falanca bölgede solcu hâinlerle vuruştuk, çarpıştık, döğüştük... Neler, neler... Sonunda dayanamadım "yahu, sen komunist değilmiydin, nasıl, solcularla, komunistlerle boğuştun bre adam?" diye çıkıştım. Şöyle bir durdu. Yutkundu. Bana "hoca, git de bi'fasıl ağzını yıka!; bana niye böyle hakaret ediyorsun?; ne komunisti?; ben onlarla diş dişe, tırnak tırnağa, göğüs göğse savaşmış adamım!" diye bi'parlayıverdi ki... "Yahu, ne bileyim, 'beni içeri attılar' demedinmi?; tutuklananlar hep komunist değilmiydi?" diye hayretimi bildirince "ne münâsebet, biz milliyetcileri de içeri attılar, bol kepçe işkenceden geçirdiler; bizlere solcu, onlara da sağcı gardiyan diktiler; karşılıklı işkence çenberinden geçerken birbirlerimizi acı çığlıklarımızdan tanır olduk." dedi.

Karakoçana vardık. Adınca karanlık bir şehircik. Tabii, mevsimi de nazaritibâra almak lâzım. Güzdeyiz. Kışa bir adımlık yol var. Gök ağır tehditkâr bulutlarla kaplı. Otobus bir kahvânenin önünde duruyor. İçeride sıgara dumanından göz gözü görmüyor. Kahvânenin içi

gibi sâkinleri de boz bulanık. Son derece dıkkat çekici: Ak mintanlı, kara şalvarlı sürüsüne bereket erkek. Kılığa bakılırsa, Türkmen olmalılar. Kürtlerle dolu olacağını sandığım bu dıyarda Türkmenin işi ne? Benim adam etrâfını saranlarla çatır çatır Kürtce zannettiğim bir dilde ellerini, kollarını sallayarak konuşuyor. Gözümün önünde Adolf Hitler'in nutuk atma usulü canlanmazmı?.. Fırsat bu fırsattır deyip çubuğumu doldurdum, *zippo*mla ateşledim. O boz bulanık, dumanlı ortama herkesten fazla duman salmanın gururunu yaşıyorum. Mola süresi doldu. Otobusa doluşuyoruz. "Yahu Ali Rıza" diyorum, "bir şey anladıysam, arab olayım." "Nedir hocam?; anlamadığın ne?" "Kardeşim, hani, Türk milliyetcisiydin; yahu Kürtmüşsün meğer, bu nasıl işdir?.. Bunları bi'türlü bağdaştıramıyorum" deyince seninkisi bi'parladı, deme gitsin: "Hoca, hocam, sen fazla oluyorsun ha, hakaretinin bini bir para; önce beni komunist yaptın, şimdi de bana Kürt diyorsun; benim Kürtlükle ne alâkam var!?" "Baksana bana, esâs sinirimi bozan sensin" dedim, sabrım taşıyordu, "Kürtce konuştuğunu işittim. Bu, İngilizce, Fransızca çeşidinden dünya çapında kültür dili olur da baban seni Kürtce tedris eden bir okula gönderir, orada bu zıkkımı öğrenirsin..." Ânlık bir sessizlik. Ondan beklenmeyecek bir tavırla sâkince lâfa girdi: "Hocam, olay şöyle; bizler, Bingöllüler Zazayız; ha, milliyetciliğim nereden geliyor diye soruyorsun, değilmi?; bir tarafımızda Dersim, Alevî, öbür yanda Kürtler; çepeçevrelenmiş durumdayız; öyle

değilmi?; ne edeceğiz?; günün sonunda Türkcülüğe sığınıyoruz işte; kahvânede konuştuğum da Kürtce değil, Dersimceydi." Ağzım açık kaldı. Ulan şu ne biçim bir ülke. "Vay be, desene" dedim, "düşmanımın düşmanı dostum!" O ara çantamdan bir parça kâğıt çıkardım. Söyle bakalım, şu cümlenin Zazacası, Kırmançca ile Dersimcesi nasılmış." Basit bir cümle söyledim; o da sıraladığım dillere teker teker tercüme etti. Görünüşte üç dilde cümleler şaşırtıcı derecede benzeşmiyorlar. Derinine inildiğindeyse, eminim, akrabalıkları rahatlıkla tesbit olunabilir. Dersimce ne menem bi'şey bilmiyorum. Adını ilk defa işitmiştim. Buna karşılık Kırmançca ile Zazaca İranî diller. Tabii sonraları öğrendiğime göre, Dersimce dedikleri karma – kırma bir dil. Türkce ile Kırmançca sözlerin karıştığı esâsı Zazaca bir dil yahut lehceymiş. Zâten Dersimliler Türk asıllıymış. Akla yatkın. Ermenilikten dönme değilse, Kürdün Alevîsi olmazmış. Avuçiçi kadar bir bölgede dört dil konuşuluyor: Türkce, Zazaca, Kırmançca, Dersimce! Hey be, bu nasıl bir memleket. Adımbaşına yeni, şaşırtıcı bir olayla yüz yüze geliyorsun.

Evet, sonunda Bingöldeyiz. Otobustan iniyoruz. Bir kalabalık, bir numâyış, bir tek bando mızıka eksik. Görülmeğe değer. Fatihin Istanbula girişi bundan görkemli olmamıştır. Sıyâsî önderler gibi, sevgi gösterisinde bulunanlara el sallıyor. Dosdoğru eniştesinin terzi dükkânına giriyoruz. İçeride perdeyle ayrılmış iki oda var. İlk girdiğimiz, müşterinin buyur

edildiği, ölçülerinin alındığı, provanın yapıldığı olağan terzi dükkânı. Oradan geçip girdiğimiz ikinci odaysa işlik. Duvarlarında "Tanrı Türkü korusun" yazılı levha, Bozkurt ile Türkeş'in resmi falan asılı. Bunlar da Zaza!

Bütün bunları albayıma hikâye ettim. Büyük bir ilgiyle dinledi, sonra da ötede duran ilk kez gördüğüm gençten bir subaya seslendi. Yanımıza geldi. Tanıştırdı. "Dinle, hocam ne ilgi çekici olaylara tanık olmuş, senin de bunları dinlemen lâzım" dedi. Bahse konu jandarma yüzbaşısı, on, on bir yıl sonra öldürülecek Cem Ersever'di. O son seyâhatımı ve yaşadıklarımı bi'fasıl da —o gece aynı liseden mezun olduğumuzu öğrendiğim— Cem beğe anlattım. Gerçekten büyük bir ilgi ve hayretle beni dinledi. "Peki, efendim, ne yapmalı, tavsiyeniz nedir, ne öneriyorsunuz?" sorusunu "önerim basit" diye cevapladım: "Bulunduğunuz yer, yurdumuzun bir parçası, buradakilerin de insanlarımız olduğunu anlayacak, benimseyeceksiniz. Bakınız, vatandaşlıktan bahsetmiyorum, öz insanlarımızdan söz ediyorum. Vatandaş demiyorum, çünkü o yapmacık, sunî bir ifâdedir. Vurguluyorum: Bizden, yurdumuzu paylaşan, öz insanımızdan, yurtdaşımızdan bahsediyorum. Bunun da ilk işâret fişeği dilini öğrenmekten geçer. Buradaki insanların dirliğini, güvenliğini sağlamanın mücâdelesini veriyorsunuz. Bu mıntıkada dolaşıyorsunuz, buranın asayişinden sorumlusunuz ve insanların konuştuğu dilden habersizsiniz. Dillerini bilmiyorsanız, onlarla nasıl duygu – düşünce

alışverişinde bulunacaksınız ki? Kişi özünü anadiliyle dışavurur.

Demin dediğim gibi, aradan on, on bir yıl geçmiştir. Kuala Lumpur'da ders veriyorum. Bir dul Çinli hanımın evinde odada kiradayım. Her gece saat ikide küçücük Sony radyomdan BBCnin parazitli yayınını bir saat boyu dinliyorum. Türkiyeyle tek irtibatım BBCnin, günümüzde artık varolmayan, zikrettiğim yayınıyla kurulabiliyordu. İşte BBC Türkce yayının haberlerinden birinde beni nezâketi, anlayışı, efendiliğiyle etkilemiş olan Ahmet Cem beğin cınâyete kurban gitmiş olduğunu öğrendim. Müdhiş üzüldüm. En iyi yetişmiş, değerli kişilerimizi pisi pisine yitiriyoruz. Ya Haluk Dursun, Adnan Kahveci ile Recep Yazıcıoğlunda gördüğümüz gibi trafik kazalarında ya da Ahmet Cem Ersever örneğinde olduğu üzre cınâyete kurban veriyoruz.

Tabii, o günlerde PKK da artık görünür bir durumdaydı. Ovacıklı eski bir talebem Munzur eteğinde bir dâvete çağırmıştı beni; yedik, içtik. O Fıratın doğduğu gözeler bir harıkaydı, bu kadar güzel yerler olamaz. 1983 mayısı olması lâzım, PKK o cıvarda bir eylem yapmıştı o gün. Hattâ beni göndermek istemediler, tehlikelidir diye. Ertesi gün dersim vardı, gitmek zorundaydım. Beni Tunceliye götürdüler, oradan otobusa binip Elâzığa gittim.

1983te Erdal İnönü Elâzığa geldi. İlk seçimler yapılacaktı, SODEP başkanı olarak oraya konuşma yapmakiçin gelmişti. Sinema salonunu tahsis ettiler.

Kırk, elli dakka kadar konuştu. Konuşması bitince gayrihtiyârî hocalık alışkanlığıyla "varını bir soracağınız?" dedi. Kimse bir şey anlamadı. Ben güldüm. Yanımdaki bekci "ne anladın bunun anlattıklarından, ben hiçbir şey anlamadım" demişti hattâ.

Kürsüden indiğinde yanına gidip saygılarımı sundum. Ne sevindi! Birsürü kalabalığın içinde tanıdığı ve herhâlde sevdiği biri çıktı. "Gel, beni bırakma" dedi. Ben de takıldım ister istemez. Beni de yemeğe götürdü. Gakkoşlar yer sofrası hazırlamışlar. Erdal beğ bilmiyor yerde yemesini. Bağdaş kuracak, ama çok da uzun boylu. İngilizler dokunulmaktan hiç hoşlanmayan adamlardır. Erdal beğ de benzer terbiyeyle yetişmiş. Aşırı derecede 'dokunmatik' insanlarız. İşte bu bağlamda ona dokunan dokunana. Bu, bir sevgi, samimiyet, 'sen bizdensin' ifâdesi. Gelgelelim o, bundan irkiliyor, dehşet rahatsız oluyordu. Bunu benden başka anlayan varmıydı? Sanmıyorum. Bu yüzden o rahatsız edici dokunuşlarını, omuz omuza gelme çabalarını, oradan buradan lâf atmalarını önlemeğe kalktığımda, en azından, tutumumu tuhaf karşıladılar. Ben de Erdal beğin işitmeyeceği sesle bana karışılmamasını sıkca tekrarladım. Üniversitede hoca olduğumdan tanıyorlardı beni orada. Çiçeği burnunda doçenttim ve bunun yarattığı bir çeşit itibârım vardı. Halkla da sıkı bir temâs içindeyim. En çok gözlerine çarpan, takdir toplayan dine olan tavrım. Gösteriş olarak yapmıyordum hiçbirini, bu benim inancım. Meselâ cumaya gidiyordum orada da.

Değişik vesilelerle bunun etkisini görmüşümdür. Bu yüzden Erdal beğe sâhip çıkmağa çalıştığım vakıt müdâhale etmediler. Minarenin yıkılmasına benzer bir biçimde yıkılıyordu. Yakaladım kolundan, usulcacık oturttum. Bacaklarını uzattı. Bulgur, et v.b. birsürü yemek var. "Ben size keseyim" dedim. Otururken uzanamıyor diye tabağını da kucağına koydum. Usul usul yedi, fakat dörtte üçünü bıraktı. Bunlar ona son derece yabancı gelen hâdiseler. Hiç böyle bir olayla karşılaşmamış ömründe. Bu manzaraları tanıyorum, yabancılığını da anlıyorum. Ayrıca diğerlerinin bu yabancılığı anlamamasını da anlıyorum.

Böyle bir karşıtlık var ortada. Tuhaf gözlerle bakıyorlar. Başka bir gezegenden gelmiş bir adam gibi gözlemliyorlar. Mümkün mertebe gidermeğe çalışıyorum bu hissi. Tuttuğum parti olsun veya olmasın, hocam değilmi; gelmiş buralara, oy toplayacak. Sıyâsete bulaşmayacak tıynette bir adamdı aslında. Bu saçmalığa istemeğe istemeğe katlandığını biliyorum.

Birara başbaşa kaldık. Kahve geldi. Lâf lâfı açtı. Babamın felsefe öğrenimi görmeme nasıl şiddetle karşı çıktığından bahsettim. Çok hoşuna gittiydi. O da bidâyette felsefe okumak istemiş. Gelgörki babası "oğlum, bu memlekette felsefe okumak adamı iflah etmez, yapma" demiş. Aynı şeyi babam da söylemişti. Erdal beğ babası İsmet Paşayı biraz daha teskin edecek bir alana, teorik fiziğe giriyor. Babası bunu da pek istememekle birlikte, kerhen, rıza göstermiş.

Her şey yaşama tarzıyla başlıyor ve diğer alanlara yayılıyor. Çok farklı eğitiliyorsunuz, bambaşka bir eğitimden geçiyorsunuz. Çarpıcı bir başka örnek daha vereyim. Bu olaydan on yıl sonra misâfir öğretim üyesi olarak Malezyadayım. 1992 Ramazanı. İran elçiliği Kuala Lumpurdaki Müslüman misyonlara iftar yemeği veriyor. Bizi de dâvet ettiler. Türklerden üç kişiyiz: Alparslan Açıkgenç, Ahmet Davutoğlu, bir de, ben. Yanyana oturuyorduk. Yanımda elçiliğin serkâtibi çok genç biri vardı. Büyükelçiyi çağırmışlar, seyâhatta olduğu bahanesiyle gelmemiş. Türkiye laik ya. Kâtibi gönderiyor.

Oturduk, tanıştık, konuşuyoruz. O arada akşam okundu. Bir, iki lokmayı ağzımıza attık, biraz içtik. Acemler "yukarıki salonu mescit hâline getirdik, akşamı kılmak isteyen olursa yukarı buyursun" diye duyurdular. Ahmet Davutoğlu, Alparslan, ben kendiliğimizden kalktık, kâtip oturuyor. "Hocam, ne edeceğim? Ben de kılmam gerekirmi?" diye endişeyle sordu. "Şart değil, laik bir ülkeyiz. Ama siz resmî temsilcisiniz, gelseniz güzel bir görünüm arzeder, gelmezseniz kimsenin bi'diyeceği olmaz" dedim. Tereddüt içinde "iyi olur değilmi hocam?" diye üsteleyince, niye tereddüt ettiğini sordum. "Size bir itirafta bulunacağım. Hiç namaz kılmadım, nasıl kılınacağını bilmiyorum" cevabını verdi. "Ahım şahım tekniği yok, herkes ne ediyorsa, onu yapacaksınız" dedim. Bu arada Ahmet ile Alparslan beğler de kalkıp

gittiler.

Kâtip de kalktı, fakat şimdi başka bir derdi var. "Hocam, abdesti nasıl alayım?" dedi. Abdest alırken düşer bir yerini incitir, kırar, döker kaygısıyla ona "boşver, almış kabul et" dedim. Gidip dizildik. Yanyanayız. Bir adım öne çıkmamı istedi. "Çıkamam, mesâfeler dar, beni görmene luzum yok, yere yıkılınca sen de yıkılacaksın, kalkacaksın, yapacağın bu" derken "dua da bilmiyorum" dedi. Artık çenesini kapatması gerektiğini usturupluca söyledim. Sonunda kılıp aşağıya indik. Bu namaz kılma olayını kastederek hayatının en zor ânını yaşadığından bahsetti. Babası hâriciyeciymiş, İsviçrede doğmuş, sonra Türkiyeye gelmişler, ömründe camiye yüz metreden fazla yaklaşmamış. "Niye, bırak Müslümanı, Türkiyeyi ziyârete gelenlerin ilk uğradığı yer cami oluyor" diye çıkıştım biraz. "Cami bana hep karanlık ve korkutucu gelmiştir" deyince "sen Katolik kiliseleriyle karıştırıyorsun" dedim.

İşte Böyle şartlarda yetişiyor bu insanlar, toplumuna tamamıyla yabancı kalıyorlar. Hikmet Kıvılcımlı gibi adamlar inansa da inanmasa da, evine girilirken, ayakkabısını fora etmeyeni döğerdi. Devgençten adamlarmı geldi?.. "Bura gâvur evi değil, namaz kılınan yerde pabuçla girilmez" derdi. Şiddetli bir adamdı. Müslümandır veya değil, beni ilgilendirmez, yerliydi, millîydi, (milliyetci değil) milletciydi. Beni ilgilendiren de budur. Dayım da eve girdiğinde, ayakkabısını kendiliğinden çıkartırdı. Nezâket icâbı değil, öyle alışmış.

Elâzığ Üniversitesinin ilk kurucu rektörü mahallî. O kültürü, o şartları içinden bilen, onun içinden yetişmiş bir insan, ama denizde balık, dünyadan habersiz. Öbürü, elçiliğin serkâtibi, Tayyip beğin vaktıyla hâriciyecileri nitelediği ifâdeyle 'monşerler', Erdal beğ gibi adamlar dünyayı biliyor, Avrupanın burjuva kültürünü içleştirmiş, gelgörki Türkiyeden haberi yok. Bu iki yakayı biraraya getirecek adam çıkmadı.

Şu konuştuğumuz bağlamda, bir keresinde çok ilgi çekici bir adamla karşılaştım. 1974te Trabzondaydım, oradan Artvine gideceğim. Şehirlerarası otobus durağına geldim. Kaba saba herifler. Dışarıdan gelenleri dışlarlar. Kibirliler. Midibüse bindim, gelgörki yer yok. "Yer varmı?" diye sordum, "yok" dedi. "Gitmem lâzım, boş bir yer çıkmazmı?" deyince döğecekmiş gibi baktı bana. Sürücü mahallinin hemen sağında motor kapağı. "Buraya otur" dedi. Sert, berbat yer. Üstelik sırtım dışarı, yolun gidiş yönüne ters, yüzüm otobusun içine dönük. Hemen solumda orta yaşlarda, kırklarının başları olabilir, Karadeniz tipli bir beğ oturuyor. Pencere açık, hava çok sıcak. Adam "beğe bir yastık ver, bu yollarda perîşân olur" diye seslendi. Sürücü "bir de kıçımı rahatsız olacakmış" deyince "doğru konuş!" diye sürücüyü tersledi. Anlaşılan, burada adamakıllı itibârı var. Kaba, terbiyesiz sürücümüz yastık çıkardı, koydu. "Beğefendi çok teşekkür ederim" dedim. Sürücünün işiteceği şekilde "ne biçim herifler bunlar, misâfirimizsiniz, böyle kabalık olurmu" dedi. Buradan

da beğin Trabzonun yerlisi olduğu anlaşılıyor.

Sonra lâf lâfı açtı. Bir kere, yer bulmam ile yolculuğumu mümkün kıldı, ikincisi, adım adım her yer hakkında bana muazzam bilgi verdi. Dili çok düzgündü. "Siz burada görevlisiniz herhâlde" dedim. Görevli deyince de akla "MİT, ajanlık" falan gelirdi. "Yok, ben istihbarattan değilim, buradaki PTT şebekesinin müdürüyüm" dedi. Fransada iletişim teknikleri okumuş. Dönünce bunu babama anlattığımda "dünyadaki en iyi mühendislik okullarındandır" demişti. Adam, okulu pekiyi dereceyle bitirip Fransadan Türkiyeye dönünce önce Ankaraya almak istiyorlar; ama öyle bir Trabzon hayranı, memleketinin milliyetcisi ki, mecburen şehrinin PTT şebeke müdürü olarak tayini çıkmış. Trabzonuna çok hizmeti olmuş. "Ben memleketimden uzak kalamam" diyerek anlattı bütün bunları.

Hemşine veya Çamlıhemşine geldik. "Seni Anzere çıkarayım" deyince indik arabadan. PTTnin eski püskü bir cipini alıp Anzere çıktık. İlk canlılardan mâvî-yeşil yosunların kapladığı, ak bulutların üstüne çullandığı nefes kesici manzaralı bir yaylaya vardık. Beni barakamsı bir yere götürdü. Orada çay kaşığıyla Anzer balı tattım. Bunca güzel bir şey olamaz. Mâvî-yeşil yosundan bahsettim ya, işte bu, yeryüzündeki ilk canlı. Yaklaşık iki buçuk milyar yıl önce bu yaratık azotla solurmuş. Sonra buharküre oksijenle dolunca azotla soluyan mâvî-yeşil yosun nalları dikiyor. Çok az mıktarda değişim geçirip sağkalanlar var. İşte şimdi

oksijenle soluyan mâvî-yeşil yosunlar Anzerde ikâmet buyuruyorlar. Arıcıklar da bunlardan ballarını imâl ediyorlar.

Günün birinde makam sâhibi olursam, tek kabul edeceğim rüşvet Anzer balı olsun dedim. Öylesine harıka bir besin. O tarihte bin altı yüz lira maaş alıyordum; Anzer balının kilosuysa iki bin yüz liraydı. Adam beni Artvine bıraktı, kendisi Arhaviye devam etti. Keşke Arhaviye de gitseydim onunla. Bu adam ideal insandı. İki yakayı biraraya getirebilmiş, dünyagörmüşlüğü yanında mahallî kalabilmiş ender rastladığım kimselerden biriydi. Büyük bir hata işledim, adını bi'yerlere kaydetmedim. Keşke ziyâret edebilsem tekrar, kimbilir ne cevher vardı onda. Bu insanlar kaybolup gidiyor. Bunun kadar olmasa da bir benzerini ahbab olduğum Adnan Kahveci'de gördüm. O da Trabzonluydu ve bu adama benziyordu. Çok iyi bir yerel bilgi ve kültürle donanmış, aynı zamanda dünyayı da biliyordu. O Trabzonlu beğle Fransa sıyâsetinden, Amerikada cereyân etmiş Watergate rezâletine dek neler, neler konuşmadık.

Orası size müdhiş bir deneyim kazandırmış.

Bilgimin yüzde yetmişi tecrübe, yüzde otuzu okumağa dayanır. Çok geniş bir bölgeyi tanıdım orada. Güney doğu ve Doğu OHAL bölgesiydi. Akılalmaz bir baskı vardı ve bunu hemen duyuyorsunuz, hissediyorsunuz. Ağızdan kulağa dolaşıyor o görülen işkenceler. Özellikle Dıyarbakır hapishânesindeki adamlara insan dışkısının

yedirilmesi hâdisesi. Biraz bunlardan albaya bahsettiydim: "Bu şekilde sorun çözülmez" demiştim. Abdala malûm olur, "tam tersi sonuç alınacak. Bu insanlar fikir suçlusu olarak girmişse militan olarak çıkacak" dedim. İki buçuk yıl sürdü o.

Arada gelip gidiyormuydunuz Istanbula?

Yazın gidiyordum, fakat kışın çok enderdi. Yirmi saat sürüyordu otobusla, hele kışın yollar da karlı. Polatlıda askerliğimi yaparken kazanın kenarından döndük. Araba karda kaydı ve uçuruma gidiyorduk; nasıl olduysa durdu.

Istanbula ne zaman döndünüz?

Elâzığ faslı bittikten sonra Istanbula 1984te döndüm. O yıl bir çalışmamdan dolayı A.B.D.ne, Penn State Üniversitesine dâvet ettiler. Biyolojik arkaplanla ilgili bir çalışmamı sunmak üzre Amerikaya gideceğim. Bana oradaki kalış imkânlarını temin ettilerse de, oraya gidip dönme masrafını karşılayacak gücüm yoktu. Fakülteden, Kütüphânecilik Bölümünden bir hocamız bana Amerikan konsolosluğundan bir adamın adını verdi. "Git, onunla konuş, Amerikan hükümeti yol paranı karşılasın" dedi. Ben de öyle yaptım, bahse konu hocanın bildirdiği kişiyi bulup konuştum, durumumu anlattım. Bin dolar harçlık verdiler. Fakat vize almakiçin gittiğimde sorguladılar. Hiç başıma gelmezdi. "Komunistmisin?" veya "İslâmcımısın?" sorulur da "sende Nazilik varmı?" sorusu, rastlamadığım bir olaydı. Hayretler içinde kaldım. "Benim ne alâkam var, nereden

çıktı?" dedim. "Evetmi, hayırmı?" diye sorusunu tekrarladı. Öylece vizemi de aldım, hattâ sınırsız verdiler.

Bin dolar az bir paraydı. Ancak gidiş–geliş uçak masrafına yetiyordu. Çok sevdiğim bir dostum bana Pakıstan havayollarından beş yüz kırk dolara gidiş–dönüşiçin yer ayırdı, neredeyse bedava. Dolayısıyla cebimde bir mıktar para kaldı. Oraya gittiğimde, bana iyiliği dokunan bu arkadaşımı, oradaki kültür müsteşarını ziyârete gittim. Sonra ahbab olduk. Bizi yemeğe dâvet etti, gidip oturduk. Ahbaplığımız ilerilediği ölçüde birbirimize hayatımızdan kesitler anlattık. Bu bir Osmanlı tarihcisiydi. Esâsında iyi bir Türkcesi vardı, eski Osmanlı metinleri okuyacak durumda bir kişiyse de, konuşamıyordu. Özellikle Osmanlıların Balkan sıyâsetinde uzmanlaşmıştı. "Nereden buna merak saldın?" diye sordum, "ilk gençlik yıllarımda, 1960larda Amerika, Türkiyeye 'barış gönüllüleri' gönderdi. Onlara katılıp Güney doğuda çok dolaştım, saha araştırmaları yaptım" dedi.

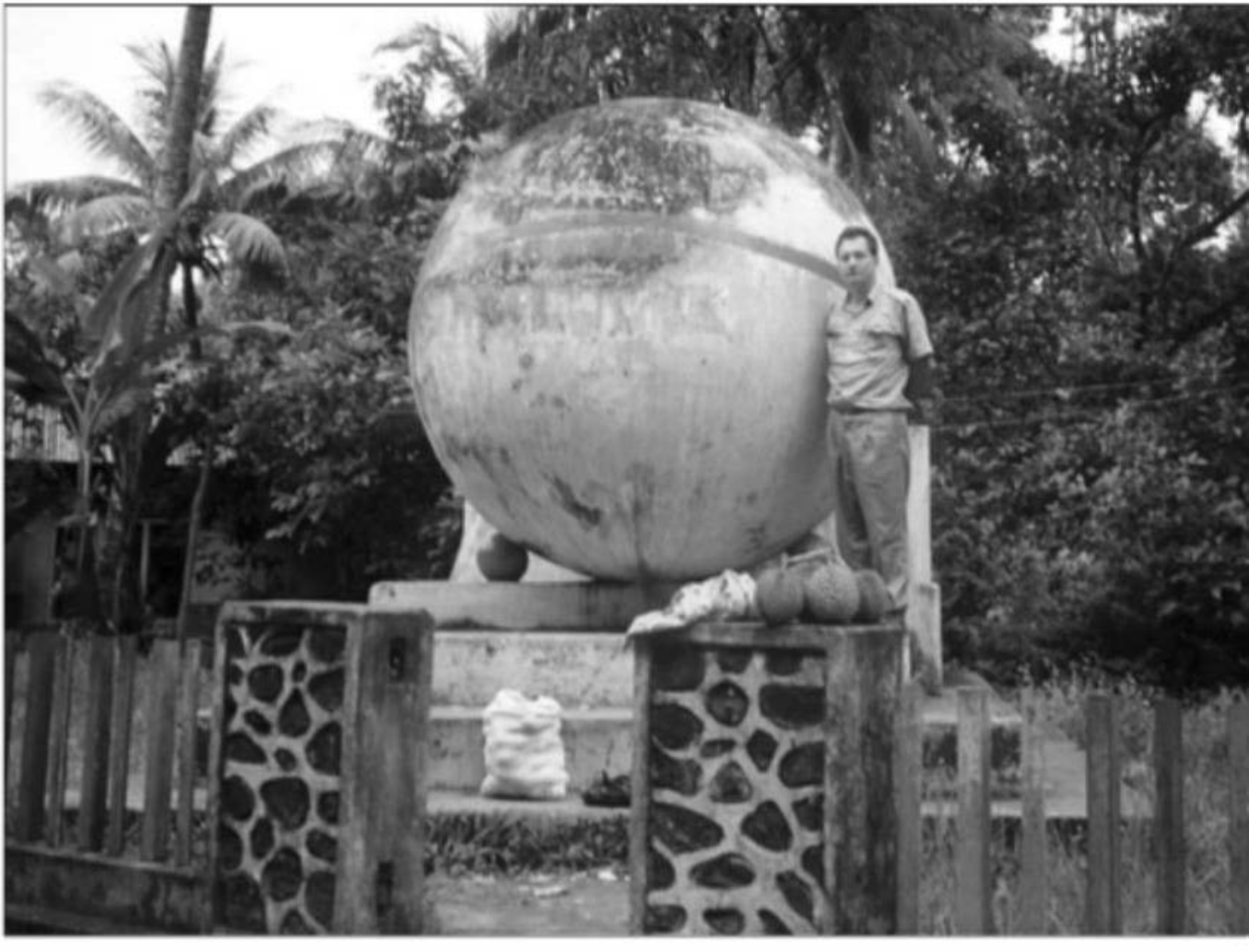
Babam ölünce bize karı — koca başsağlığına geldiklerinde, ağabeğim de bizdeydi. İkisini tanıştırdım. Ağabeğimin kendine mahsûs şüpheci tavırları vardı. Akşam onların ardından o adamı nereden tanıdığımı sordu. Anlattım. "Kendi açından dıkkat et" diyerek tenbihledi. "Benim ilişkim yok, sâdece Amerikaya gitmekiçin bir yolluk temin etti, sonra teşekküre gittim ve o gün bugündür böyle gidip geliyoruz" dedim. "Evet,

gidip gelirsin de, sırlar askerî değildir. Gündelik yaşamanın akışında birçok sır vardır ve onlardan çok iyi şekilde yararlanırlar, bu konularda çok iyidirler" dedi. Tabii, bu da beni çok tedirgin etti.

Aradan zaman geçti. 1990lı yıllarda bir gün beni aradı: "Sana bir iş teklif etsem" dedi. "Nasıl bir iş?" dedim. "Çok iyi bir iş" diye cevap verdi. Vaşingtondaki dünyanın en büyük kütüphânesinin Türkiye ile Ortadoğu mümesilliği görevını üstlenip üstlenmeyeceğimi sordu. Ben o tarihlerde Istanbul Üniversitesinde iki bin küsur lira maaş alıyorken bana iki bin dolar maaş teklif etti. Bir ân yıldırım çarpmış gibi oldum. "Peki, ne yapacağım?" diye sordum. "Türkiyede çıkan ve mümkün mertebe Ortadoğudaki yayınları takib edip bana söyleyeceksin, ben de bunları temin edip oraya göndereceğim" diye anlattı. "Çok naziksiniz, sağolun, varolun, fakat işim çok, yapamam" deyip geri çevirdim. Sonra karıma bahsettim bundan, bilge kadın, "isâbet etmişsin" dedi. Sıkıştıkca hayat yoldaşıma danışma alışkanlığını da babamdan tevârüs ettim. O da her zor ânında karısına, yânî anneme başvurmadan edemezdi. Annemse, doğruyu görmekte şaşırtıcı derecede mahirdi.

ON İKİNCİ BÖLÜM

1990LAR – 2000LER BİR ÇAĞIN HULÂSASI

Ekvator kuşağı üstünde,
Sumatra/İndonesya 1993

KAYIP YILLAR

1990lı ve 2000li yıllara gelindiğinde nasıl bir iklim yaşanıyor Türkiyede?

Tekrar bahasına, bugünlere gelmeden daha eskilerden başlayarak anlatayım isterseniz. Hem tarihî seyri bir bütün hâlinde vermiş oluruz. 1920lerde olağanüstü bir değişim, görülmemiş bir dönüşüm söz konusuydu. Osmanlının bin yıla yakın geçmişinde oluşmuş bir kadro geleneği vardı. Bu kadro geleneği, önceki Türk devletlerinden gelen bir havadır. Osmanlının en önemli meziyetlerinden biri, dillendirilmeyen bir millî bilincin varlığıdır. Bu pek görülmez, söylenmez. Meselâ Yavuz, Mısırı ele geçirdiğinde orada hüküm süren Kölemenleri (Memluk) ortadan kaldırmaz. Osmanlının böyle bir sıyâseti vardır. Selçuklu ve Selçuklu öncesi Türk geleneği devam eder.

Cumhuriyet kuruluşunda bu kadrolar önemli ölçüde lağvedilir. İslâm düşmanlığının yanında adetâ bir Türk düşmanlığı da sezilebilir. Bu bilinçlimi, bilinçsizmi, bir şey söyleyemem, fakat ortada böyle bir durum söz

konusu. Cumhuriyetle birlikte yenı kadrolar yetiştirilmeğe başlanıyor. Bu kadrolar, eskilerdeki olduğu üzre, Müslümanlığa dayalı değildir. Müslümanlıkla dopdolu bir kültürden koparılmış bir kadrolaşma hâdisesi karşımıza çıkıyor. Bununiçin bütün orta ve yükseköğretim kurumları baştan ayağa değiştiriliyor. İlk tırpanı yiyen de, Türkiyenin ilk ve en eski yükseköğretim kurumu Istanbul Üniversitesidir. Darulfünûndan Istanbul Üniversitesine dönüşüyor ve adam bulamadıklarından, öğretim kadrosunu sağlayamadıklarından, Almanyadan hoca getirtiyorlar. İnsancıllığımızdan, onu bunu, yânî Yahudileri Nazi zulmundan kurtarma derdinden değil, sırf o boşluğu kapatacak insanlara ihtiyâç duyulduğundan. Alabildiğine Yeniçağ Avrupa kafası pompalanmağa başlanıyor.

Orada yetişen ilk kadrolar hocalarımdı: Macit Gökberk, Takıyettin Mengüşoğulu, Halil Vehbi Eralp v.b. Cumhuriyetin getirdiği ilk kadroların örnekleri. Babam da o çerçevede Almanyaya gönderildi. Orada okuyup geldi. Bu insanlar, her nice yeni bir anlayışla işe koyuldularsa da, eskinin esintisi onlarda bir şekilde devam etti. Osmanlının kucağında büyümüş insanlardı. Bunu ister istemez bir biçimde yansıtıyorlardı. Bazıları buna çok karşıydı. Kimisi de daha mutedildi. Ama meselâ Macit beğ, olağanüstü derecede Cumhuriyet öncesine düşmandı.

Bu kadrolar nasıl yetişecekti? Din olmadığına göre,

dinin yerine geçecek bir anlayışın yerleştirilmesi gerekiyordu. Hayata uygun olmayan felsefe-bilimi, hayata uygulamağa kalktığınızda çok büyük arızalar ortaya çıkıyor. Çok kısa bir biçimde söyleyecek olursam, hayata uygulanan felsefe, ideolojidir. Mustafa Kemâl döneminin en büyük derdi, ideolojisizlikti. Felsefe-bilim meydana getirecek insanımız yoktu. Bunun sonucunda da herhangi bir ideoloji yapılanması ortaya çıkmadı. İdhâl malı ideolojilere el atıldı. Fakat Türkiyede bunları da anlayacak çapta adamlarımız yoktu. İstiklâl harbı ve hemen sonrasında çok yakın durduğumuz Rusyadan, bir kısım önderler arasında toplumcu ideolojinin idhâli düşünüldüyse de, bu, sökmedi. Çünkü toplumculuğun temelindeki Karl Marx çok karmaşık bir felsefe yapılanmasıdır. Anlamağa aday kimseler de zamanla devlet anlayışımıza, özellikle de önderimiz Mustafa Kemâl Paşaya aykırı görülüp tu kaka edildiler.

1930ların ortalarında nasyonal sosyalisme kayan bir anlayış idhâl edilmeğe başlandı. Alman idealismini bize aktaracak güçte felsefeciler olmadığından o da anlaşılmadı, hattâ yüzümüze gözümüze bulaştırdık. 1943ün şubat aylarında Almanların Stalingradda uğradığı yenilgi sonucu çark edip Almanlardan yana savaşa katılmamızı savunan kesim, yânî Türkcüler, milliyetciler içeri atıldı ve yeniden öncelikle Mülkiye ile ortaöğretim kurumu Köy Enstitüleri aracılığıyla toplumcu–devletci görüşe dayalı kadroların yetiştirilmesine dönüldü.

İsmet Paşanın son yıllarında, yânî 1947den itibâren bu yoldan da sapılmağa başlandı. Yükselen İngilizmerikan anlayışı, İkinci dünya savaşı gâlipleri olarak Rusyanın bizden toprak talepleri üzerine var gücümüzle İngilizamerikan dünyasının kucağına atladık ve güçlenen bir sermâyecilik anlayışı Türkiyeye yerleşti. Bu sermâyeciliğe en yatkın kişi, daha 1920li yıllarda buraya yönelmemiz gerektiğini savunan Celâl Bayar'dı. 1946da Bayar önderliğinde bir parti kuruldu. 1950 seçimlerini kazandılar.

1950de bilindiği üzre Demokrat Parti açık ara iktidara geldi. Neyle? 1920lerden bu yana yetiştirilmiş kadrolarla. Elimizde ideoloji varmıydı, yine yoktu ve kafalar karmakarışıktı. Biraz liberal, biraz sermâyeci, biraz toplumcu, her bir şeyden biraz vardı. Mustafa Kemâl Paşa, dehâsı sâyesinde vaktıyla bu açığı görüyor ve Moskovada öğrenim görmüş üç adama, Şevket Süreyya Aydemir, Vâlâ Nureddin ve Ismâil Hüsrev Tökin'e ideoloji inşâsının gereğinden bahsediyor, yahut da onlar kendisine anlatıyorlar bunu. Üçü de iktisatçıdır, Moskovada öğrenim görmüşlerdir. Bunlar biraz komunist, biraz Tümtürkcü... Kemâlîlik zâten amentümüz. Kemâlism diye bir ideoloji yok, Mustafa Kemâl'e itaat ve aşk var ortada. Dediğim gibi, bu anlamda kafalar son derece karışık. Kadrolaşma ile kadro yetiştirmenin gereğini vurguluyorlar. "*Kadro*" adında bir de dergi çıkartıyorlar. Ama bu kadrolaşma meselesi yürütülemiyor. Çünkü gerekli teorik akıldan

yoksunlar. Söylediğimin belgesini "*Suyu Arayan Adam*" kitabında bulabilirsiniz.

Osmanlının son dönemlerinde aslında keskin bir milliyetcilik İttihat–Terakkîde yer alıyor. İttihat–Terakkî miliyetciliği, sırtını Türklük ile Müslümanlığa dayamağa çalışıyor. Talât ve Cemal Paşa değilse de, Enver Paşa böyleydi ve önemli bir adamdı, fakat onun da diğerleri gibi kafası karışık maalesef. En iyi yetişmiş, en parlak kafamız Kâzım Karabekir'dir. Zâten Millî mücâdelede Mustafa Kemâl Paşanın önderliğini Kâzım Karabekir'e borçluyuz. Kâzım Karabekir Paşanın zihin açıcı, yol gösterici önerileri, çıkışları vardır. Cumhuriyet döneminde yazılmış pek az yazarı takib etmişimdir, bunlardan biri Kâzım Karabekir Paşadır. Hemen hemen bütün kitaplarını okumuşumdur. Alman harp tarihini yazar. "*İstiklâl Harbımız*" en kıymetli eseridir.

Osmanlının sırtını dayadığı böyle bir medeniyet vardı. Bu medeniyetin can düşmanı bile, onun etkisinde bakıyordu dünyaya. Bunu kaybettik. Tamamıyla sâhipsiz bir toplum, bir millet hâline geldik. Mustafa Kemâl Paşa döneminde yetişip İsmet Paşa zamanında devam eden bu kadrolar, idârede ve değişik yörelerde yer aldılar; vali, hâriciyeci, başbakan oldular. İyi, kötü yeni bir kadro ortaya çıkabildi. Her nice 27 mayıscılar kendilerini Atatürkcü ilân etseler bile o yetişmiş kadroyu berhava ettiler.

Bu Amerika–İngiltere paraleline girmeylemi ilgili?

Bu kadrolar içinde Osmanlıdan kalan ve İstiklâl harbı

kafasını taşıyan bağımsızlıkcılar da var. Babam onlardan biriydi. Bunlar, İngilizamerikan kafasına çok aykırıydılar. Babamın Menderes'e, madenlerin Amerikalılara verilmesinde ve 6 – 7 eylül olaylarındaki gibi karşı çıkışları hep bu Osmanlı kafasından ve çok sıkı devletci olmasından ileri geliyordu. Mezkûr adamlar (babam da bunlardan biri) sermâyeciliğin temelinde yatan serbest ticârete karşıydılar. İdeolojik karşı çıkıştan ziyâde içgüdüsel bir muhalefetti. Babamın gözünde ticâretle uğraşan adam hırsızdan farksızdı. "Ticâret ne üretir, ne çıkarır ortaya? Hiç. Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye geçirmekten gayrı nedir ki?" derdi. Meselâ ablamı bir işadamı istemişti, onun işadamı olması babamın nevrini döndürmüştü. Daha başka bir vasfa ihtiyâç duymamıştı bile. Ona göre adam dediğin, kapıkuludur, devlet memurudur. Rençber de olabilir, ama devlet hesabına çalışması şart.

1990lar – 2000ler arası Türkiyenin kaybedilmiş yılları olarak değerlendiriliyor, sizce de öylemi?

Türkiyenin o kadar çok kaybedilmiş yılı var ki... Kaldığımız yerden devam edersek 27 mayıs büyük bir kayıptır. Türkiye, ülkeyi tanımayan insanların elinde allak bullak oluyor. Meselâ 27 mayıs anayasasını hazırlayanlar, Türkiyeye son derece yabancı adamlardır. Bunların başında Mümtaz Soysal gelir. Bahsetmiştim, tipik bir beyaz Türktür. Bu çerçevede, Türkiyenin hiçbir ihtiyâcına cevap vermeyecek nitelikte hazırladıkları bu anayasa, 1960tan 1980e değin Türkiyenin allak bullak

olmasının baş etkenlerinden biridir.

Kayıp yıllar dediniz, 1960 – 1980 arası da hayli kayıptır. Neler oluyor? Birincisi, bir şey üretemiyoruz. Haddından fazla tüketime yöneliyoruz. Bunun ilk büyük günâhı Demokrat Parti dönemindedir. Boyumuzdan büyük harcamalara girdik. O yol inşâatları lâzımmıydı? Her şey lâzımdı! Şimdi çok ters bir şey söyleyeceğim, esrarın bile insana yararı vardır, fakat sınırı koyulamadığından ötürü uzak durulması lâzım gelir. *Kur'ân* da zinâyı yasaklamaz, "yaklaşma!" der, çünkü sonra fren tutmaz. Esrarda da bu böyledir. Bir kere çekmekten ne çıkar? Biter işiniz! Bu karayolları meselesinde de ifrada kaçılmıştır. Niye? Çünkü Amerika araba, lastik, akaryakıt satacak.

1950li yılların son çeyreğinde Türkiye bitmişti, yerlerdeydi. Hiçbir şey bulunmuyordu, korkunç bir durumdaydık. 1960 darbesiyle elimizde kalan tek kıymetli eşya insan malzemesini de yitirdik. Her şey sil yeni baştan! Taşı tam tepeye ulaştıracakken, yeniden aşağıya düşen Sisifos efsânesi gibi. Şafak söker gibi oldumu darbe gelirdi. 1960ların başlarında olağanüstü sosyolojik bir değişim başgösterdi. Tüketimin çok arttırıldığı, buna rağmen üretimin yapılmadığı dönemlerde kaçakcılık aldı başını yürüdü. İlk zamanlar sivile dönen milletin askerlikten kalan alışkanlıkları mahalle aralarındaki kabadayılarda devam ediyordu. 1964 ile 1965 yıllarında mahalleler de gitgide azalıyor, hattâ mahalle bile kalmıyor ortada. Tek veya iki, üç katlı

evlerin yerine dev binâlar dikiliyor. Mahalle ortadan kalkınca, kabadayı da luzumsuz bir varlık hâline geldi. Kaçakcıların ayakcısı oldu.

İlkin gümrük duvarlarından ötürü de araba, sonra sıgara kaçakcılığı ortaya çıkar. 1968 – 1969larda uyuşturucu kaçakcılığı başgöstermeğe başlar. 1968den itibâren içsavaş şartları ortama hâkim olur. Bu da müdhiş bir silâh kaçakcılığını tevlîd eder. Dışarıdan silâh alınır, yurtdışına uyuşturucu satılır. Hint kenevirini kendimiz yetiştiriyor, yine burada esrara dönüştürüyorduk. Muazzam bir servet edinilir. Aklın havsalanın almayacağı bir servet! Fuhuş da buna paralel yürür. Bunlar üç kardeş: Uyuşturucu, silâh kaçakcılığı ile fuhuş. Bunların hepsine, Sultanahmet ile Kapalıçarşıda tanık oldum. Anlattıklarım kulaktan dolma şeyler değil. Önde gelen kaçakcılar ve ayakcılardan kimisini tanıdım.

1980e geldiğimizde içsavaş had safhaya çıkıyor, bahsettiğim olağanüstü servet birikimi de askerî darberlerden ötürü önemli ölçüde dışarı kaçırılıyor, İsviçreye yatırılıyor. Özal'ın yaptığı en önemli iş de kaçakcılara kucak açması, karşılığında o serveti yurda geri döndürmesidir. Böylece o dönemde Türkiye paraya boğulur. Havadan gelme, pis bir para. Sonra yarın sorgu sual konusu kılınabilir kaygısıyla, bu para aklanmağa başlanıyor. Pıtrak gibi her köşede hastane ile üniversite açılır. Efendim, hayır işleri. Kim ne diyecek, sorup sorgulayacak? Kimin haddına düşmüş? Adam üniversite açıyor, hastâne kuruyor. Özellikle 1990lı yıllarda

Türkolmayan oyuncular idhâl ediliyor, ecnebi oyuncular getiriliyor. Sonunda zâten sınırları da kaldırdılar. Bir takımı olduğu gibi ecnebi oyuncularla kurabiliyorsunuz artık.

Bunların hiçbiri sır değil. O uyuşturucu işleriyle ilgili tanık olduğum ne inanılmaz hikâyeler anlatabilirim. Sultanahmet bunun merkeziydi. Oraya esrar çekmeğe oluk oluk adam akardı. 1968 kuşağının hippi akımı, çiçek çocukları falan. Avrupamerikadan kalkar buraya gelirlerdi, hızlarını alamayanlar Hindıstana, Nepale giderlerdi.

FARKLI MÜSLÜMANLIKLAR

1990lara geldiğimizde neler yaşanıyor?

1990ların ortalarında hem Necmettin Erbakan çizgisinden hem de Fethullah'ın etkinliklerinden Müslümanlığın dirilebileceği umudu kimi zihinlerde doğmaya başladı. Bu, Humeynî zamanında da belli belirsiz ortaya çıkmıştı. Yalnız, Humeynî devriminin ilk dönemleri çok vahşî geçti. 1979da, devrimden hemen sonra muazzam bir zulum yeli esti. Bir olayı kötülemek istediğinizde zulma ağırlık verirsiniz. İkincisi, kadın korkunç ezilmiştir. Bir toplumu mahva, çürümeğe sürükleyecek iki tavır vardır: Kadını hiçe saymak, kaba kuvvet uygulamak ve erkek kesimini kadınlaştıracak kadar kadını havalara çıkarmak. Özellikle bizim gibi göçer, savaşcı toplumlarda kadın bir insandır, erkeğin yanındadır, onunla aynı seviyeyi paylaşır. İkisinin tabiattan ya da Allahtan gelen farklı özellikleri vardır. Bu özelliklerini topluma sundukları hizmetle gösterirler. Böyle doğal bir düzlem, tavır vardır. Bahse konu düzlemden saptığınız ölçüde toplumun dengesini

bozarsınız.

Babamın bir arkadaşı 1979da İranda hâriciyeciydi. Türkiyeye dönmeden birkaç gün önce İranlı arkadaşı ve karısıyla son defa kendi evlerinde buluşur, yiyip içerler. Gece saat on iki, bir sularında hâriciyecimiz binekarabasıyla İranlı karı — koca evlerine götürürken yolları kesilir. Devrim muhâfızları denetliyorlar. Bakıyorlar, İranlı hanımın başı açık. Kadını alıp götürüyorlar. Kocası dokuz doğuruyor, nereye götürüldüğü belli değil. Bir hafta geçer, henüz haber yoktur. Nihâyet adam en önemli hapishâneye gidip soruşturur durumu. Hapishâne idârecilerinden karısının alıp götürüldüğü gecenin şafağında fahişe olarak suçlanarak fahişelerle birlikte asıldığını öğrenir. İnsanın nevrini döndüren birsürü olaydan biri. Hani dini kötülemek, batırmak bâbında bundan daha etkili bir oyun oynanamaz veya hamlede bulunulamaz.

Müslümanlığın dirileceği umudu yeşeremiyor tabii.

1997nin 28 şubatından sonra bu yol kapanır. Saflar iyice keskinleşmiş görünür: FETÖ ile Refah safları. AK Parti, bu saflaşmayı kırmağa, Müslümanlığa yeniden doğal bir görünüm kazandırmağa yönelik bir hareket olarak ortaya çıkıyor.

Bu, 15 temmuz sonrası için de söylenebilirmi?

15 temmuz, İslâmın yediği en ağır darbelerden biridir. Müslümanın Müslümana kırdırılmasıdır. Unutmamak lâzım ki, FETÖcü saflarda, inanmış yığınla Müslüman var. Hepsi İngiliz-Yahudi imperyalisminin dümen

suyundan giden hâinler değil. Aralarında kanmış, kandırılmış düzgün adamlardan da bahsedilebilir. Tabii, yaşın yanında kuru da yandığından, bunları göremiyoruz. Hepsinin ceremesini çekiyoruz, çekeceğiz de. 15 temmuzdan sonra Müslümanlığın aldığı şekli değerlendirmem pek mümkün değil. Yakın geçmişte yaşadığımız bir olay.

Daha öncesinde, 2000lerde nasıl bir Müslümanlık algısından bahsedebiliriz?

2000e geldiğimizde kırılma noktası var. 1993ten itibâren Türkiyede Müslümanlığa düşman olanlar ile Müslümanlığı başat kılmağa çalışanların mücâdelesi zirveye ulaşır. Müslümanlığı başat kılmağa çalışanlar ikiye ayrılırlar: 1960 darbesinde görevlendirilen Fethullah ile zamanla derin devlette yer almış görünen Erbakan iki farklı Müslümanlık çizgisini ortaya koyarlar. Erbakan "adam yetiştirmemiziçin iktidarda olmamız lâzım" diye düşünür. Fethullah da "kadroları yetiştirmeden sıyâsete atılmanın anlamı yok. Adamımız olmadan iş göremeyiz" görüşünde.

12 eylül 1981 öncesinde rakip cephelere mevzilenmiş Müslümanlar ile Türkcüler, 1990lı yıllar ile 2000lerin başlarında adetâ yaşamortaklığı kurmağa eğilim gösterirler. Yine A.B.D.nin 1970li yıllardan yer yer açık, zaman zaman da gizli yürüttüğü bir 'yeşil kuşak' sıyâseti İranda Humeynî devrimini, Türkiyede de 12 eylül askerî darbesini husule getiren amiller arasında zikrolunabilir. 'Yeşil kuşak'la kastolunan Sovyet Rusya ile uydularını

Müslümanlara kuşattırmak. Gâye, Rusyanın işini bitirmek, Sovyetleri batırmak. Erbakan yeşil kuşağa karşı çıkan bir adamdır. Kısa zamanda ne yapılmak istendiğini sezer. Kalburüstü dürüst ve zekî bir kişi. Erbakan'dan hayır gelmeyeceğini anlayan A.B.D. mezkûr davaya, uygun düştüğünü gördüğü, muhteris Fethullah Gülen'i memur eder. Nitekim, 1957lerden beri sahnede bellibelirsiz de görünen seyyâr vaiz Fethullah'ı A.B.D. 1990lı yılarda iyice sâhiplenir. Nihâyet 1999da A.B.D.ne götürülür. Oradan Türkiyede gerçekleştirmeği tasarladığı darbenin de bilâhare eline geçirmeyi tasarladığı iktidarın kadrolarını oluşturmanın da hazırlıklarını rahatca yürütür.

Türkiyede yeşil kuşağı Özal mı temsil ediyor?

Gâyet tabii. Amerikanın ne hırtlığı varsa, onun buradaki temsilcisi Turgut beğdi. Demirel de kısmen öyle, fakat Özal çok açık bir biçimde yapmıştır bunu. 1993 – 1994ten itibâren "millî Müslümanlık" ile "gâvur Müslümanlığı" çatışır hâle gelmiştir, yânî Fethullah ile Erbakan. Erbakan çok büyük bir hata işleyerek, "artık ben ömrümü tamamlıyorum, bir defa başbakanlığı yaşayayım" diye o makama soyunuyor. 1996 – 1997de başbakan oluyorsa da, 28 şubatta deviriyorlar ve millî Müslümanlık büyük bir darbe yiyor. Fethullah'ın önce millî sandığımız okulları, gitgide millîlikten saparlar. Bunun da başında dil sıyâseti gelir. Okullarında Türkce başat dilken, İngilizceye dönülür ve birçok yerde katiyen Türkce tedris edilmemeğe başlanır. Millîlik, başlarda

Türkce olimpiyatları ve buna benzer etkinlikler, İngilizamerikan yardakcılarını çok rahatsız etmişti. İleriki yıllarda bunlardan peyderpey vazgeçildi.

Aynı zamanda Fethullah'ın da önü mü açılıyor böylece?

"Müslümanlığı yokedemedik, bari dönüştürelim" dedi İngiliz-Yahudi imperyalismi. Ne yaptılar?: "Bu çok sert bir dil, biz bunu yumuşatalım." Önce İranda bunu denedilerse de, Humeynî istedikleri gibi çıkmadı. Hattâ çok tehlikeli bir hâl aldı ve Şiî mezhebi yanında bütün Müslümanlara seslendi. O kadar ki ona "kendini on üçüncü imam ilân et, gâib imam sen ol da, bitsin artık bu iş" dediklerinde gülüp "estağfurullah" demiş. Ancak öldükten sonra allem edip kallem ettiler, İranı tekrar sekter hâle getirdiler. Erbakan da Müslümanları birleştirip bütünleştirme etkinliğinin başını Türklerin çekmesi gerektiğine inanıyordu.

28 şubattan sonraki konuşmaları, açıklamaları Türk kelimesini daha bir kullanan bir söylemmiydi?

Tabii, çünkü İrana, Libyaya, İndonesyaya gitti. Fakat Türkiyenin dışında ümmet fikrine yatan Müslüman bulamadı. Çevremizde bu işe ne Arap ne de Fars yanaştı. Pakıstan kem küm etti. Necmeddin Erbakan'ın sahneden çekilmesiyle İslâm birliği fikri bir darbe yedi.

Ne tuhaf, değilmi? İslâma kılınç sallayan 28 şubat asker takımı Fethullahcılara dokunmadı. Bir, iki yerde askerlerden itirâz sesi çıkar gibi oldu, "niye bunları bırakıyoruz, ne özellikleri var?" çeşidinden. Bu sesler güçlenir gibi olunca da Fethullah'ı 1999da alıp A.B.D.ne

kaçırdılar.

Hocam, 12 eylül darbesinde, Fethullah'ın konuşma metinlerinde "arama listesi var, arananların arasındayım, ama garnizonları gezip askerlerle geziyorum" ifâdesi geçiyor.

Sâdece garnizonlara değil, her yere girip çıkıyor. Fethullah Kemâlîlerin tarafında nedense tehlikeli adam olarak görülmedi. Müslümanların, özellikle de Erbakan cenâhındaysa tu kakadır. Erbakan'ın onunla hiçbir zaman yıldızı barışmadı. Hep bunu bir ipte iki canbaz oynamaz diye yorumladık. Ama Erbakan 28 şubatta darbeyi yiyince anladık.

Erbakan'ın çok yakınındaki üç, dört adamın partiden kopup yeni bir parti kurması, kendisinin bilgisi dâhilindedir. Başı Recep Tayyip beğ çekiyor. Arkasından Abdullah ile Abdullatif beğler geliyor. Bunlar Adâlet ve Kalkınma Partisini kuruyorlar, kurarlarken de "Erbakan'ın kafa yapısını terkediyoruz" diyorlar. 12 marttan sonra İşçi Partisinin başında Mehmet Ali Aybar, hoş görünmek, kapatılmamakiçin yeni bir lâf uydurmuştu: Güleryüzlü sosyalism. AK Partide de böyle bir hava seziyoruz: "Güleryüzlü Müslümanlık." Müslüman dediğin asık suratlı olur, "öyle namaz kılınmaz, oruç şöyle tutulmaz" şeklinde onu bunu azarlayacaksın. Bu bir uydurma değil, böyleydi. Bize böyle tanıtılırdı dinimiz.

Bir bahar günü, İlahiyât Fakültesi camiinde akşam namazına duruyoruz. İftar vaktı. Adamın biri her

birimize lokum verdi. Ben de boş bulundum, lokumu çiğneyip yuttum. Daha top atılmamıştı. Bana bir bağırdı. Gençtim o vakıt. "Madem yasak, günâh, ne diye bunu bize verdin?" diye sordum. "İftar ânında çiğnersiniz diye" dedi. "Batsın iftar ânın. Bu kadar saat durmuşuz, iki dakka daha aç duramazmıyız?" dedim. Böyle bir din algısı var ortada ve Fethullah'la bunun yumuşatılması söz konusuydu. Zâten dış görünüşü de öyleydi. Önce tereddüt edildi, sonra iti ite kırdırmakiçin buna cevâz verildi. Refahın yanında AK Parti de çıkınca bunlar birbirini yer bitirir diye düşündüler. Erbakan da bu izlenimi, bu tasavvuru güçlendirecek beyânlarda bulunuyorduysa da, hiçbir vakıt gerçek manâda Recep Tayyip beğle biribirlerine düşmediler, hattâ ona yol açmak, yolu tesviye etmek istedi.

Aynı zamanda halk da Recep Tayyip Erdoğan beğe yol açtı. Seksen yıllık baskı ve işğâl olayına Türk milletinin tepkisi 3 kasım 2002 seçimlerinde ortaya çıktı. Türk milleti hiçbir vakıt ve hiçbir sûrette Kemâlî hareketi benimsememiştir. Bu millete işğâl hareketinin dayatılması, bir avuç İngiliz-Yahudi uşaklarının üstün başarısıdır. Ne vakıt Türk milleti zerrece fırsat yakalamışsa onu gole çevirmeğe çalışmıştır. Demokrat Partinin de böylesi güçlü bir şekilde iktidara gelmesi baskı ve işğâle tepkinin sonucudur; ne Menderes'in dehâsı, ne de başka bir şeyden. Yine AK Partinin yirmi yıldır iktidarda kalışı da bu tepkinin sonucudur.

O sıralarda İngiliz-Yahudi imperyalismi Recep Tayyip

Erdoğan beği Amerikaya dâvet edip Nev Yorkta önemli bir Yahudi kuruluşu ona ödül verdi. Aynısını Obama'ya yaptılar. Bayram değil, seyran değil, ortada sebep yokken Nobele lâyık gördüler. Bunun iki anlamı var. Birincisi, "sen cici çocuksun, sakın yolumuzdan çıkma. Sana sakız, şeker veriyoruz." Öbür amaç, itibârını zedelemek. Bütün çıfıt takımı, "işte gördünüzmü, Yahudinin adamıymış" desin diye. Bunlar olağanüstü zekî adamlar. Recep Tayyip beğin de eli mahkûm, ne yapsın? Çağırıp ödül veriyorlar, o da çârnâçar gidip alıyor. Onların buradaki uşakları söylenmek isteneni ya anlamadılar ya da kavramak istemediler. Sonra bir şiir yüzünden hapse atıyorlar. Bu ise itibârını yükseltiyor. İtibâr yükselecekse hapse gir, tavan yapacaksa idam edil. Menderes idam edilmese kim hatırlardı? Deniz Gezmiş hakezâ. Sıyâsî muarızını idam etmek kadar büyük hata olamaz. Adamı kahraman kılıyorsun.

Peki imamhatiplerden nasıl bir Müslümanlık ortaya çıkıyor?

İmamhatip ile FETÖ okulları arasındaki Müslümanlık farklıydı. Bilinçli olarak imamhatiplerde Türklüğün güdümünde bir Müslümanlık görmesek de, geleneksel olarak bizde din, devletin uhdesinde olmuştur. Selçukluda, Osmanlıda ve Cumhuriyet döneminde devlet, dinin emrine girmemiştir. Bu geleneği, bilerek veya bilmeyerek imamhatip de sürdürür.

Bizde aşırı Müslümanlar Türklüğü bir tarafa atarlar. Bunu İbn Haldun Üniversitesinde görüyorum. "Niye bu

okulun adı İbn Haldun?" diye sorduğumda "çok büyük bir Müslüman bilgin" dediler. "Olabilir de, Farabî, Ali Kuşcu, Muhammet Taragay Uluğ Beğ, Ali Şir Nevaî, Yusuf Has Hacip, Yunus Emre, Ahmet Cevdet Paşa Müslüman değillermiydi? Niye onların adı verilmiyor? Varını Araplardan bu söylediğim adlarla üniversite kuranlar? Ümmet aşkıymış. Tamam, ümmet aşkı. Fakat bizden başka Müslüman milletlerde o aşkı görmüyorum. Bunu ilk defa ortadan kaldırmağa kalkan İttihat–Terrakîdir. Ancak beceremeyişlerdir, hattâ yüzlerine gözlerine bulaştırmışlardır. Bu sefer de bizi çok yükseltip Araplara zulmetmişler ve bildiğimiz felâketler ortaya çıkmıştır. Ne hazin bir yanılgı. Müslümanlığa ağırlık verdiğinizde Türklüğünüzü ihmâl ediyor, Türklüğü sıklet merkezi kıldığınızda da Müslümanlıktan vazgeçiyorsunuz. Hâlbuki ikisi birbirini bütünlemek zorundadır. Bence İslâm birliğinden önce Türkleri, sıyâsî olmasa bile, dil – kültür çatısı altında toplamak gerekir. Her yerel dil ile lehce bâkî kalmakla birlikte, bütün Türk toplumlarına ortak bir ulus dili gerekmektedir.

Erbakan'ın imamhatiplilerin orduya alınmamasını sağladığından bahsetmiştiniz daha önce. Bunun sebebini biraz açarmısınız?

Derin devlette ne kadar Müslüman olursanız olun, Kemâlî etkilerin baskısını görüyorsunuz. Erbakan ilk Cumhuriyet neslindendir. Bu zihniyetle yetişmiştir. Mezkûr nesilde bir Müslümanlık korkusu vardır. Bu, Müslüman olmayanlarda çok daha aşırıdır ve

görülmemiş seviyelere çıkar. Müslüman çevrede yetişmemişlerde, nefretten öte çok daha belirgin bir Müslümanlık korkusuyla karşılaşılır. Kimden nefret edersiniz? Korktuğunuzdan.

Malezyada yaşadığım olayı anlatmıştım. Orada bu korkunun boyutlarını gördüm. Elçilik kâtibine Müslümanlık dediğinizde, gözünün önünde bir heyûlâ, canavar tecessüm ediyor sanki. Bu, Müslüman olarak yetişenlerde bile arkaplanda var. FETÖ olayı bunu pekiştirdi, hattâ bunun canlı bir timsâlidir. Aslında Mustafa Kemâl Paşa zamanından gelen büyük yanlış, İslâmın düşman ilân edilmesiyle, Müslümanlığın bir kenara atılmasının yarattığı boşluğu medreseler ve yeraltı tarıkatlarının doldurmasıdır. Özal'da da vardı bu tarıkatcılık. Doğrudan doğruya tarıkat ehlimiydi bilmiyorum, fakat annesini bile Süleymaniyedeki hazireye defnettirdi. Menderes ile Demirel'de yoksa da, öpücük dağıtırlardı. Başka çâreleri yoktu; oy toplayacaklardı sonuçta.

Ata ocağından bu yana cemaatlara, tarıkatlara düşman kesilmişimdir. Bunları sevmedim. Nifak getirdiklerini gördüm. Büyük karışıklık dönemlerinde, meselâ Osmanlının Yıldırım Bayazıt sonrası girdiği karışık ortamda yararları oldumu? Oldu. Sâdece belli bir süre için. Devlet yeniden başa geçtikten sonra tarıkata katiyen prim vermemek lâzım. Bugün yine bu tehlike devam ediyor. FETÖye seçenek olarak getirilen tarıkatların şu ânda ne yaptığı belli değil. Yarın FETÖ

olmayacaklarına dair elimizde kanıt yok. Bunları Müslümanlığa aykırı görüyorum. Müslümanlıkta ruhban sınıfı nevinden Allah adına konuşacak kimse yoktur. Bunlarsa ona soyunurlar.

Gezi parkı olaylarının FETÖyle bir bağlantısı varmıydı sizce?

Polis o çadırları ne zaman sökecek diye bekliyorlardı ve büyük ihtimâlle FETÖnün adamlarıydı. İlk başta durum farklıysa da, sonrasının tertib olduğunu düşünüyorum. Makam mevki sâhibi biri olaydım, çadır kuranların yanına gidip otururdum. "Hadi bir gitar çalın, şarkı söyleyeyim" derdim. Sonra Kadir beği arayıp "getir şu taslakları; nasıl yapacakmışsınız, bir bakalım. Sakın ağaç kesme, ben ağaca tapan bir adamım. Ağaç kesmeden dik şu binâları" deyip gemimi yürütürdüm.

İslâmcılık bütün bunların neresinde yer alıyor?

Öteden beri bu İslâmcılık lâfına ifrit oluyorum. İslâmcılık olağanüstü zararlı, anlamsız bir lâftır. Üstelik "–cılık" toplumculuk, sermâyecilik gibi Türkcede ideolojiye getirilen bir takıdır. İslâm, esâs itibârıyla insan elinden çıkma değil. İslâmın kendini tarifinde bu var. "Hz. Muhammed'in elinden çıkmadır" diyen yığınla adam tanıdım. Din, Tanrıdan gelsin veya gelmesin manevîdir. Tanrısı olmayan dinler de vardır. Müslümanlığın temel iddiası da, her din gibi manevî kökenli olmasıdır. Bu "–cılık" ekiyle insanî bir yafta asmak, İslâma büyük bir bühtândır. İslâm doğrudan doğruya dünya işlerine karışmaz. Karıştırırsanız,

bozarsınız. Dünya işlerinde haklılık ile haksızlık vardır. Haksızlığın ortaya çıktığı yerde, bu İslâma hasredildiğinde, din olma özelliğini yitirir.

Rıza Paşa yokuşunda müdâvimi olduğum bir kitapcı vardı: *Redhouse*. Bir gün yine kitaplara bakmağa girdim. İçeride genç bir adam duruyordu. Çok sevdiğim dostum Nubar Simonyan: "İrandan iltică etti, biz de kendisine iş verdik" dedi. 1979da ihtilâl sonrası İrandan yığınla insan kaçmıştı. O da onlardan biriydi. Tanıştık. Müslümanlığa nasıl küfrediyordu anlatamam. "Fırsatı ele geçirdiğimizde cemaatla birlikte camileri yakacağız, *Kur'ân*ı..." Haşâ... Artık söylemeyeyim ne etmek istediğini. "Ne münâsebet, nasıl böyle konuşabiliyorsun, bu nasıl bir lâftır?" dedim. "Babamı Allah adına, din adına idam ettiler" dedi. Babası Şah devri sıyâsetcilerdenmiş. Yarın İranda varolan düzene karşı bir ihtilâlin sonucunda, bu kere, günün molla sıyâsetcileri idam edilmeyeceklermi? Dini ideolojileştirerek sıyâsete indirgeyip âlet etmek kadar korkunç cınâyet düşünemiyorum.

Dini dünya işlerine âlet ettiğinizde, son sığınağımız olan dini böyle mahvediyorsunuz ve berhava ediyorsunuz. Allah, insanların çekişmelerine, sürtüşmelerine konu kılınamaz. O sebeple dini, toplumu idâre etmeğe memur edemezsiniz. Tarihimizde hiçbir zaman Müslümanlık doğrudan sıyâsete âlet edilmemiştir. Osmanlı düpedüz laikti. Benim dindar bir kişi olarak sıyâset yapmam başka bir şey, Allahı dayanak noktası göstererek sıyâset yapmam apayrı bir olaydır.

“Ben yetkimi, gücümü ondan alıyorum, onun adına konuşuyorum” demekse bambaşka. Evet, ben inanan bir adam olabilirim, ibâdetimi yerine getiriyor olabilirim, o benim kişisel derdimdir; bu kimseyi bağlamaz ve ilgilendirmez. Dinim neremden belli olur? Edebimden, ihlâsımdan, o kadar. Öbürü Allahla benim aramda. İki şeye bir üçüncüsü burnunu sokamaz: Kadın–erkek ve Allah–kul ilişkisine. Öbür dinlerde ruhbanlık vardır. Ruhban, dindevletini/teokrasiyi oluşturur, fakat bizde ruhban olmadığına göre, bir dindevletinden de söz edemeyiz.

YURDUN KÜRTCÜ DÜKKÂNI

Daha çok küçükken Doğuya gidiyorsunuz ve sonrasında da yine seyâhatlarınız oluyor. O bölgeye dair genel izlenimleriniz ve bahsettiğiniz durumlarla bağlantıları neler?

Neredeyse on yedi yaşındaydım ilk gittiğimde. Anlatmıştım, oradaki çocuklariçin köprü inşâ ettik. Meydana getirdiğiniz eseri görmek, olağanüstü bir mutluluktu. O insanların sevinci... 1954te babamla gittiğim Çaycumada, genaratörle elektrik üretildiğinde, oradaki insanların gece ışık geldiği zamanki bayram sevincini tekrar yaşadım.

Orada son derece kesîf bir Kürtce bombardımanı altında kaldım. Çok tuhafıma gitti. Yalnızca erkeklerin bazıları Türkce biliyordu. Bugün herhâlde Güney doğuda artık Türkcesi olmayan kadın kalmamıştır. Meselâ 1974te ilk defa Hakkariye geldiğimde, Türkce bilenle karşılaşmadım, hep Farsca konuşuyorlardı.

Hocam, 1974 diyorsunuz, bu çok korkutucu. Belki Cumhuriyetin en başarısız noktalarından biri de bu.

Farsca konuşuyorlardı, herhâlde Farisî bir kavimdi.

Yine o köprüyü inşâ ettiğimiz sırada, bir gece bizi bir törene, ihtifâle götürdüler. Kocaman ateş yakılmış, dehşet gürültülerle etrâfında hoplaya zıplaya dönüyorlardı. Korkutucu bir olaydı. Oradayken bilmiyordum, sonra öğrendiğime göre Ezidîlermiş. Şeytanın hoşuna gitsin diye büyük bir tören düzenliyorlarmış. Benzerini çok daha öncesinde Bursada yaşadım. Orada da benzeri bir tören vardı. Kocaman bir ateş yakılmış, etrâfında dehşet gürültülerle çingeneler dönüyordu. Hıdırellez olabilir.

14 ocak Kalandarda da ateş yakıp etrâfında dönerlerdi. Şimdi bitti tabii. Peki bu insanlariçin neler yapıldı, onlar ne bekliyorlardı devletten?

Dönem dönem değişiyor. Menderes döneminde baskı görmediler. Dillerine, kültürlerine ve iktisadî hayatlarına dokunulmadı. Ağalık sistemi vardı. Yüzyıllarboyu iyi, kötü yürütüldü. 27 mayıstan sonra Türkiyeyi tanımayan insanlar, askerler geldi. Kısa zamanda solcuların etki alanına girdiler. Zâten solcunun zararı anlatılır gibi değil. 1962den itibâren "ağalık kötüdür" diye veryansın ettiler. Derebeğliği diye diye ortalıkta dolanıp durdular. Derebeğliğinin/feodalitenin ne olduğunu da bilmiyorlardı. Doğunun yapısını değiştirmeğe yöneldiler. Bu yüzden ağalar tırstı. Ağalar tırsınca da, o düzen sallandı. Topraklar satıldı, şehirlere büyük çapta göçler oldu. Sâdece İstanbula değil, Antepe, Dıyarbakıra, Elâzığa. Türkler çoğunluğu teşkil ediyordu bu yörelerde. O düzen sarsılınca bu kez Türkler, hattâ

Kürt ağaları Ankaraya, Istanbula, İzmire akmağa başladılar. O şehirlerin nüfus yapısını tamamıyla değiştirdiler. Özellikle Elâzığ.

O yıllarda, 27 mayıstan hemen sonra Türkiyedeki düzen, anlayış değişince, bir ölçüde rayına giriyor, doğamızı buluyor gibiydik, fakat tekrar "Kemâlî bir havaya bürüneceğiz" denildi. 1950de memur takımı gücünü kaybedince yerini köylüler, marabalar almağa başladı. Hiç unutmuyorum, bayramlarda Çatalağzı santralının işcileri, ustaları, ustabaşları dizilirler, ellerinde kasketleri. Önlerine bakarlar. Babam çıkıp "bayramınız mübarek olsun" der. El öptürmezdi ama. Hâlbuki gelenek, el öptürmekti. Babam nefret ederdi bundan. Aynı şey bana da geçmiştir. Anlatmağa imkân yok, bir resim gibi hâfızama nakşolmuşlardır. İşletme beş yüz, altı yüz kişiden oluşuyordu. Ya köylerden gelmişler ya da köy kökenli olup santralda, bir kısmı tarlada, diğer bir bölümü de kömür madeninde çalışıyordu.

Çağdaşcı, Avrupacı kesim sürekli "köylülük kötüdür, ağalar eziyor" gibi lâflar ediyorlardı. Sonuçta önce ağa terketmeğe başladı, arkasından rençberin kendisi. Evet, boğaz tokluğuna çalışıyorsunuz, ama hayatınızı da teminat altına alıyorlar. Kıtlıkta, kuraklıkta yiyeceğinizi, içeceğinizi sağlıyorlar. Borçlanıyorsunuz, köle mesâbesindesiniz, buna rağmen bu şekilde hayatınızı idâme ettiriyorsunuz. Hayatta en başta gelen şey yaşamak hâdisesidir. Aç bîlâç kalmamış bir insan bunu

anlamaz.

1996da Aşkabatta bir binekarabaya bindim. Adam özel taşıtını taksi niyetine kullanıyordu. Çok yaşlıydı, parasızdı. "Sen Stalin'i, Kruşçev'i, Brejnev'i, Garbaçov'u gördün, hangisi iyiydi?" diye sordum. "Stalin" deyince, "niye?" dedim. "Günün her saatında sokağa çıkıyorduk, kimse dokunamıyordu. Çocuklarımız okuldaydı. Hastalanınca hastanemiz vardı. Sırtımız pekti, ne isteyelim?" dedi. Doğu Türkcesinde hürriyete erkinlik derler. "Peki ya erkinlik?" dedim. "O enteligensiyanın çöreğidir" cevabını verdi. İnsanın birinci derdi yaşamak. Bugün çok bolluğa kavuştuk da unutmağa başladık.

Orada PKKnın ortaya çıkması engellenebilirmiydi veya başka bir deyişle 27 mayıs darbesi olmasaydı, bu terör olayları yaşanırmıydı yine de?

Her şeyden önce Cumhuriyetin kuruluşundan başlıyor bütün mesele. İmparatorluk bütün kimliklere yer verirken tutup belli bir kavme odaklanıldı. İstediğiniz kadar bu kültürdür, kavim değildir deyin. Gâyet tabii ki kavim kökenlidir. Karışmıştır, karışmamıştır... Karışmamış hangi kavim var yeryüzünde? Bir İstiklâl harbı başlatıyorsunuz ve "kalkın ey İslâmehli, halifemizi kurtarmağa gidiyoruz" diyorsunuz. Bunu onlarca, yüzlerce kez işittim Kürtlerden: "Biz halifeyi kurtarmağa çıktık, Türk kavminin devletini değil." Ya baştan söylersiniz, "biz Türk devletini inşâ edeceğiz" diye ya da Yunanıstanla yapıldığı gibi, İngilizlerle mübâdeleye girer, Kürtleri o

zaman İngiliz işğâlindeki Irağa verirsiniz. On iki, on üç milyon nüfus vardı o tarihte. Taş çatlasa bir milyon da Kürt. Zâten oradan gelmeler. İrana karşı tampon olsun diye Yavuz getirdi hepsini. Doğu Anadoludaki Türkleri de Irağa sürdü. Bunlar da Şiî, Alevîydiler. Türklerin yüzde doksanı Alevîdir. Bugün Alevîlerin tamamı Türk. Ermeniden dönme değilse, Kürt Alevîsi yoktur.

Bugünün serbestliğini ömrümce yaşamadım. Bundan bir buçuk ay önce bir akşam, bir grup, Eminönünde saz çalıp Kürtce şarkı söylüyordu. Düşünülemez bir şeydi bu. Adamı kazığa oturturlardı. Bunun gibi neleri aştık. Bütün bunları yaşadığım, gördüğümiçin biliyorum. Neler çektik. 12 eylülün hemen sonrasında Elâzığda, Dıyarbakırda, Malatyada aynı ânda üç yerde ders verirken baskı rejimi bir facıaydı. Demiştim, Dıyarbakır hapıshânelerinde insanlara dışkı yedirmişler. Kürtcü olmağa luzum yok. Bütün o yaşananlar sizi ister istemez tedhişcilerin kucağına itecektir. O devirde duyduğum hınç, hırs, öfke, dağları aşardı ki benim Kürtlükle uzaktan yakından ilgim ilişiğim yok. Ama adâlet duyuşu var. O, memleketimin insanı. Bu memleketi sevmeğe sevmeğe sevdim zâten. Allah her işi böyle yaptı bana. Ne kadar sevmediğim varsa, "seveceksin" dedi ve sevdik. Bu da bunlardan biri. Bu ülkeye hizmet etmiş olduğum kanısındayım. Dört bir köşesinde, en zor şartlarda genc insanlara ders okuttum. Yanlarında, içlerinde yaşadım. İstersen sevme!

BİR TUTAM FELSEFE-BİLİM

Felsefe okumağa ve okutmağa karar verip bu alanda ilerilerken Batı felsefesi okuyordunuz, ne zaman bunun dışına çıkmağa karar verdiniz?

Hiçbir zaman önümdeki yoldan gidemedim. Hep sapmak, aykırı bi'şeyler söylemek zorunda kaldım. Herkes gider Mersine ben giderim tersine. Eleştirmekiçin eleştirmek değil. Yanlış gözüme batıyor. Meselâ ekseriyet ne ediyor? Ne var, ne yoksa hep Yunanda başlatıyor. Doğru Yunanın takdirkârı, öyleki hayranı kesildim. Gelgörki o entel dantel zümremiz gibi, modaya uymak maksadıyla, körükörüne değil. Nazar boncuğu misâli insanlığın biricik medariftiharı Yunanmıdır, Yunanmı olmalı? Dünyanın başka köşe bucağı yokmu? O genç yaşta, daha felsefeye başlamadan önce bile, başka dünyaların olması gerektiğini hep düşündüm. Çok sevdiğim okul arkadaşımın babası Eskitüfek tabir edilen komunist zâttan bahsetmiştim. Bir gün onlardayken "amcacığım, kusuruma bakmayın, ne yazıyor burada?" deyip kitaplığından aldığım kitabı

gösterdim. Gelip teker teker her sorduğum kitabın başlığını okudu. Yüzde altmışı, yetmişi Hint üzerineydi. Bir onda gördüm Hint merakını, bir de Cemil Meriç'te. Fakültemizden tanıdığım Ümit Meriç hanım aracılığıyla Cemil Meric'i tanıdım. Birara bayağı yakındım, o kadar ki, kendisine ameliyat olurken kan verdim —bu arada, affınıza sığınarak söyleyeyim, maymundan gelmeyenlerdenim; bende Rezüs (malûm, Rezüs [RH bir maymun çeşididir]) etkeni yok (0, –RH). Demekki herkese kan bağışlayabilmeme karşılık, 0 öbeği, –RH dışında kimseden alamam.

Şimdi, şaka maka bir yana, konumuza dönersek, bu ikisi beni Hinde yöneltti. Günümüzde artık öyle olmamakla birlikte, o zaman görülebilecek en dindar, mistik memleketlerden biriydi. İran da öyle. Bu da beni çok çekiyordu. Çünkü dünya olağanüstü derecede yeknesak, sıkıcı ve yerin dibine batasıca maddiyâtcı bir kisveye bürünüyordu. Hint bambaşkaydı. Maddiyâtcılığa duyduğum tepki ile nefretten dolayı Hint beni oldum olası cezbetmiştir. 1960ların ortalarında, çok takdir ettiğim bir olay yaşanmıştı Hindıstanda. Açlık Hindi kasıp kavuruyor. A.B.D.nden Bombay'a buğday göndermişler. Buğdayı limana yığıyor, etrâfına da hendek kazıp su dolduruyorlar ki, sıçanlar geçemesin. Hintli dindarlar fareler de yesin, beslensin diye hendeklerin üstüne kalas atmışlar. Gazete haberini okuyanlar, "bu ne budalalık, rezâlet" dediler. Bense tam tersini savundum. O farelerin de yaşama hakkı var,

yemek isterler. Ha, aslında onları katiyen sevmem. Görmek istemem. Ankarada karakışta babam geceleri beni kömürlüğe gönderdiğinde, fareler ile hortlakları korkutmakiçin avazım çıktığınca şarkı söylerdim.

Hint gibi İslâm felsefesine de yöneldiniz.

İslâm felsefesini öğrenmek büyük bir ihtiyâc olarak doğdu içimde. Müslüman bir ülkenin çocuğuyum. İnanayım, inanmayayım, kişisel sebeplerden ziyâde mensûbu bulunduğum toplumun dini olduğu, buna da uymak zorunluluğunu duyduğumdan, aynen *Kur'ân* kursuna gitme gereği gibi, İslâm felsefesini öğrenmek karşıma ihtiyâç olarak çıktı. Çok sevdiğim bir hocam — niye çok sevdim?; âsiydi de ondan— bölümümüzde rahmetli Nihat Keklik beğ Batıya yaranmağa çalışan hocalara ters giden biriydi. Onlar şiddetle İslâm felsefesi kürsüsünün kurulmasına muhalefet ediyorlardı. O ise, var gücüyle mücâdele etti. İslâmın yerden yere vurulduğu dönemlerde yaşandı bu olay. Hep onun yanında yer aldım. İlk talebelerindenim. Uzmanlığa son derece önem veren biriyim. İslâm felsefesi uzmanı da olmamakla birlikte, bunu hakkınca öğrendiğimi sanıyorum. Büyük ölçüde de Nihat Keklik beğin ustalığına sığınarak öğrendim.

Bu arada Muhammed Hamidullah'ın İslâm felsefesi derslerine devam ettim. Edebiyat Fakültesinde bağımsız ders veriyordu. Konuşmalarını aksatmadan dinlerdim. Kendisiyle kişisel olarak da görüşürdüm. Üstün bir bilgeydi. Ne yazık ki her zamanki gibi bazı kişiler ona

kafayı taktı ve hayatı zehrettiler. Ah o yerebatasıca kifâyetsiz muhterisler. Onların yüzünden kimleri, neleri kaybettik. İşte o da çâresiz, Fransaya basıp gitti, orada rahmetlik oldu. Çok şeyi kendisinden öğrendiğim Ahmet Yüksel Özemre hocamı da zikretmeden geçemem. Özellikle Müslümanlığın 'ince kıvrımları' ile tasavvuf. Bu meyânda bir diğer mümtaz hocam Muhammed Nakib El-Attâs'ı unutursam nâmerdim.

Hoca olarak nereye gittiysem, orada ilgi duyduğum konularda ders gördüm. Bunların başında Farsca gelir. Her gittiğim yerde, Avusturyada bile Farsca derslere devam ettim; Malezyada, Almanyada yine öyle. O dili ilk işittiğimde aklımı kaçırdım sanki. Güneş batarken Ağrı dağının eteklerinden geçiyorduk. Radyoda İrandan yayın yapan bir kadın şiirmi okuyordu, olağan bir habermi veriyordu, bilmiyorum. Ama bana şiir gibi gelmişti. Zaten Fars şiiri ile kadını örtüşüyorlar. Bir bakması yeter size. O gözleri yokmu, o gözleri, hani çeşmifarisi dedikleri, onlar şiir gibidirler.

Gazzalî'yi nasıl keşfettiniz?

Aykırı bir adamım ya, madem herkes tu kaka ediyor, bir bakayım dedim. Derinlik bakımından bitiremediğim filosoflardan biri Gazzalî, diğeri de İbn Arabî'dir. Gazzalî İslâmın geri kalması hususunda küfürle anılan bir adamdı. Bilen, bilmeyen, çağdaşcı lakırdıları. Gazzalî'ye girdikce, ilminde derinleştikce hayranı oldum. Hayranı olduğum bir başka filosof da Kant. Aralarında büyük benzerlikler var. En basit olay, kanıtlayamadığınız,

kanıtlayıcı cevap beklemediğiniz soruyu soramazsınız. Her soru felsefe sorusu değildir. Nasıl bir soru beklenir? Kanıtı beklenen soru. Cevabı kanıtlanabilir cinsten bir soruyu sorabilirsiniz. İşte Gazzalî'de de gördüm bunu. Basit bir cümle, ama müthiş bir anahtardır. Din ile felsefenin kesin sınır çizgisidir. Felsefe-bilim bilmeğe yönelik, bilmekle ilgilidir. Başka derdi yok. Dinse inanmağa yöneliktir. İkisini karıştırdınızmı, ortalık yangın yerine döner. Dinden kanıtlanırlığı beklemek kadar büyük hata olamaz. Bana bir talebe geldi bir gün: "Hocam, Allah tebliği Hz. Ali'ye göndermek istedi, Cebrail yolunu şaşırıp Muhammed'e gelmiş" dedi. Ben de kahkahayı bastım. "Navigasyon âleti yanlış bilgi vermiş Cebrail'e" dedim.

Kant ve Gazzalî arasında başka ne gibi benzerlikler var?

Kant'ın inançları gizlidir. Çağının da gereği olabilir. Aydınlanma çağında öyle bağıra bağıra dindarım diyemezsiniz. Çok açık seçik bir biçimde görülüyor onun inanmışlığı. Gazzalî'de bu tabii ki çok sarihtir. "*İhyâ-yı Ulûmu'd-din*" en sevdiğim eseri. Lenin'in yazdığı "*Empriokritisism*" ile yanyana koydum. Ondan bir sayfa açtım, bundan bir sayfa. Gazzalî'de Allahın adının geçmediği bir yer olsun, Lenin'in mi, Gazzalî'nin mi anlayamazsınız. İkisi rastlantıya o derece hucum eder. Almanların önemli bir bilim filosofu ve büyük fizikci Ernst Mach'ın ilkesi var, arabaların üstünde yazar. Mach zorunluluğu kesinlikle reddeder ve "sâdece tesâdüften bahsedebiliriz" der. Lenin de mezkûr kitabını, Mach'ı

yerin dibine batırmakiçin yazmıştır. Tıpkı Gazzalî'nin, Meşşaîlere karşı çıkışı gibi.

Önce uyanamadım. Doktorama yahut doçentliğime hazırlanırken, Monod diye bir Fransız biyoloji filosofu ve büyük bir moleküler biyoloğun kitabını okuyordum; "*Rastlantı ile Zorunluluk*." Bu adam komunistti. Diyor ki: "Lenin yalancı bir komünist ve sahtekârdır; çünkü zorunluluğa inanır. Zorunluluk tanrıya inancın giriş kapısıdır." Orada uyandım ve bu mukâyeseyi yaptım. Hakıkaten Monod yerden göğe haklı.

Peki hocam, Lenin'in felsefesini incelediğinizde, nasıl bir sosyalist devlet organizasyonu olduğunu gördünüz?

Bildiğimiz anlamda komunistliğin mimarı, müellifi Karl Marx. Onun felsefesinden hareketle ideoloji inşâ edilmiştir: Markscılık. Karl Marx, söylemeğe bile luzum yok, en önemli filosoflardandır. Pek düzgün mantık–matematik kafalı bir filosof —hani belirtmeden geçemeyeceğim, matematik felsefesi üstüne eseri var! Kurduğu yapı teoriktir. Marx kullandığı bütün kullanılabilir iktisadî malzemeleri, teorik felsefî malzemeleri kütüphâneden temin ediyor, Liverpool veya Burningham'daki fabrikalardaki, maden ocaklarındaki şartları ona bildiren Friedrich Engels ve teorik yapıyı kullanılır, uygulanır hayata aktaransa Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin'dir. Doğu Almanyada gördüm bunu, duvarlarda kocaman "Marksism – Leninism" diye yazardı. Şöyle tasavvur ederdim ben onu: Bir yerde Tanrı var. Tebliğ ediyor. Öbür yanda yalvacı onu hayata

tercüme ediyor. Marx'ı tanrı mertebesine çıkaranlariçin, Lenin de, elçisi, tercümanı olmaktadır. Lenin olağanüstü bir adam. Adamda teori var, bayağı iyi bir filosof, aynı zamanda uygulayıcı, devlet kurucusu.

Eylem hâlinde olduğunu gördüğümüz iki filosoftan bahsedebiliriz: Eflâtun ile Lenin. Marx "bütün filosoflar dünyayı tasvir etmişlerdir, bundan böyle onu değiştirecekler" diyor. Fakat kendisi o dünyayı değiştirenlerden değil aslında. Marx'a dayanarak Lenin yapıyor bunu.

Lenin Sibiryaya sürüldüğünde, onu hanımı Nadya Krupskaya kitap hususunda besliyor. Sanktpetersburg yahut Moskovadan Lenin'in sürgün yeri Sibiryaya durmadan dinlenmeden okunacak nesneler yolluyor. Ne oluyorsanız kadın sâyesinde oluyorsunuz. Lenin'in talepleri biteceğe benzemiyor. Habire yeni bir kitap, dergi veya makale talebi: "Goethe'nin '*Faust*'unu bitirdim, bana Immanuel Kant'ın '*Pratik Aklın Eleştirisi*'ni gönder." İşte, çarlık Rusyasının âlicenaplığı. Başka yerde bu şımarıklığı yapamazsınız. Hükümdarlar, asilzâdeler ne olursa olsun, zihin hayatına azamî ölçüde değer veriyorlar. Stalin'in ıstıpdat günlerine rastlasa, o kitapları zor bulur, okuyacak hâli de kalmazdı. Sibiryadaki sürgün hayatında, öncelik ve özellikle Kant üzerinde sıkı çalışmalar yürütüyor. Sonra İsviçreye kaçınca orada parti kurup sıyâset ile iktisatla haşır neşir oluyor.

Gazzalî ve Lenin kıyaslamanızdan hareketle, ikisinin

amaçladıkları yön açısından bir bağlantıları varmıydı?

Sağlıklı, salim toplum yaratma derdi. Gazzalî'nin gündeminde İslâm âlemi hercümerç. 1111de ölüyor. O sıralarda Haşhaşîler var, Büyük Selçuklu devleti ile Mısırda Fatimîler. Haçlılar, seferlerine henüz başlamış. Büyük bir karışıklık hüküm sürüyor. Her kafadan bir ses çıkıyor. İslâm âlemi serbestlik furyası içinde kargaşaya dönüyor. Lenin'in gündeminde de 1800lerin sonları 1900lerin başları toprak kölesi, sömürüler, köylüler derken Rusya çalkalanıyor. Sermâyecilik olgunlaşıyor. Marx teorik kafa yapısında: "Rusyada kesinlikle sosyalism olmaz, Rusya çok geridir. Sosyalismin gelişmesiçin ileri sanayi toplumu gerekir. Bunun tek gerçekleşebileceği ülke İngilteredir" diyor. Lenin, Marx'ı ikna peşinde, Rusyada da olabileceğini söylemeğe çalışıyor. Çok çalkantılı geçiyor o internasyonal toplantıları, çok ilgi çekici bir çekişme ortamı.

Marx Yahudi asıllı olmakla birlikte, Yahudi düşmanı demeyeyim de, Yahudiliğe karşı. Lenin de, Yahudi asıllıydı. Yahudiliğe yumuşak bakıyor. Troçki'yse siyonistti. Lenin bunu kabul etmiyor. O öncelikle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri adını vereceği Rusya imparatorluğunun bekâsını düşünüyor. Her nice komunism beynelmilelcisiyse de, bastığı zemin Rusya. Özde bir Rus aydını. Güzel sanatlardan, edebiyattan, müzikten haz duyuyor. Okumuşluk aydın olmayı berâberinde getirmez. Stalin çok okuyan bir adam, ama aydın değil. Napolyon hakezâ. Çok okumuş, akıllı bir

adamsa da, aydın değil. Karısı Josephine: "Tek sevdiği müzik, askerî marşlardır" der. Öbür yandan Hitler mektep medrese görmemiş, ama düpedüz aydın bir kişi. Şiir seviyor, müziğe, resme marazî düşkün, hastalık derecesinde okumağa düşkün. Kitap kurdu diyebilirsiniz. Evet, bunlar ayrı ayrı olaylar.

İslâmın gelişinde de kaotik ortam söz konusu.

Gerek Gazzalî gerekse Lenin'in güdücü nedenleri bu kargaşayı bertarâf etmek.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SON BİR DEVRÂLEM

Bayan Ölgi/Moğolıstan 2008

GEZGİN VE GÖLGESİ

Bu öğrenme, bilme arzusu hayatın büyük bölümünde devam etti. Bu nereden kaynaklandı? Yeni yerler keşfetme, yeni kültürler tanıma, kitaplar...

Allahın yüklediği büyük bir dert veya belâ. Ne diyeyim! 1940ların, 1950lerin, 1960ların Türkiyesi'nde dünyaya gelip yaşamasaydım; Hollandada, İngilterede, Norveçte yahut, ne bileyim, İtalyada dünyaya geleydim, kâşif olurdum. Burası her bakımdan kişinin önünü, arkasını kapatan bir dıyar. Benim ile milletimin tabiatı ancak bunca ters düşebilir. Felsefeyi seçtim. Elli yıla yakın zamandır bununla uğraşıyorum. Dönüp baktığımda, şu kanıya varıyorum: Az gitmişim, uz gitmişim, dere tepe düz gitmiş, bir karış yol almamışım. Anlayacağınız, tam bir hüsrân.

Felsefe uğraşınız yanında gezgin ruhlu bir insansınız. Bu size dedenizden, dayınızdan miras kalan bir durummu acaba?

Annem, babam ile onların da büyükleri, ikidebir bahsettiğim büyükdayım dışında, oturaklı, yerleşik

insanlardı. Kendimle ilgili anlattıklarımdan tamamıyla farklıydılar. Babam özde muhâfazakâr biriydi. Annem de öyle bir insandı. Benim zıpçıktılığım nereden geliyor, bilmiyorum. Büyükdayım gezip gören biri olmaktan ziyâde sıyâsetle ilgiliydi, hattâ hayatı sıyâsetti. Başka derdi yok gibiydi. Ha, sanata, öncelikle resme düşkündü. Ben ise, sıyâsetle ilgilenmedim. Üç konuyu sevmem: Sıyâseti, para (buna maliye de diyebilirsiniz) ile hukuku. Bunlar ilgimi çekmedi. Babam da sıyâsetle ilgiliydi. Ama esâs tarihe müdhiş ilgi duyardı. Tarihe ilişkin zengin bilgisi ve muazzam bir şiir hâfızası vardı. Durur durur klasik edebiyatımızdan şiir okurdu. Klasik edebiyatımız derken, bu, Osmanlıdan ibâret değildi. Meselâ Alî Şîr Nevâî'den (Çağatay edebiyatı) mısra terennüm ettiğine tanık olmuşumdur —hani, ben anlamış filan değilim, sonra sorduğumda kendisi bana söyledi. Tabii, bu, o çağın bir özelliğiydi. Uluğ kültürler kalburüstü edebiyatlara dayanırlar. Osmanlı–Türk kültürünün de olağanüstü bir edebiyat arkaplanı vardı. Günümüzde berhava olmuş bir olay.

Osmanlının edebiyat arkaplanı?

O edebiyatın esâsını şiir teşkil ediyordu. Osmanlı tarihinde altı yüz küsur yılda, tuğla gibi on iki bin Divân kaleme alınmış olduğu söylenir —uzmanı değilim, bana söyleneni aktarıyorum. Bunların hepsi yazı devrimi denilen felâketle çöpe atıldı.

Çocukluğunuzdan beri doğayı, yeşili, dağı, denizi seviyorsunuz. Nasıl başladı bu duygu sizde?

Doğup büyüdüğüm mıntıka, Zonguldak havzası dağı, ormanı ve denizi olan dünya güzeli, eşsiz güzellikte bir yerdi. Sonra her yeri berbat ettikleri gibi, orayı da mahvettiler. Bir de, fıtrat tarafı var tabii. Oraya duyduğum sevgiyi ağabeğim, ablam duymamıştır. Denizi görerek büyüdüm. Denize âşıktım. "Denizsiz bir yerde yaşayamam" diye geçirirdim içimden. Sonra Ankara belâsı çıktı başıma. Ankara yıllarım, hayatımın en mutsuz, karanlık dönemi. Nefret ettiğim bir yerdi. Hiçbir yanını yönünü sevmemişimdir.

Sonra zâten uzun yürüyüşlere çıkıyorsunuz. Nerelere gittiniz?

Anadolunun hemen hemen bütün kaydadeğer dağlarında, bayırlarında yürüdüm. Toroslar, Doğu Karadeniz, Güney batı Anadolu, Antalya, Muğla tarafları. Bunun yanında Afganıstanda, Hindikuşlara, en sonunda Moğolıstanda Altaylara çıktım. Bayağı yaşlıydım o zaman. Altmışımı geçmiştim. Dört bin küsur metreye çıktım. Çıktığım yer de herhâlde bin küsur metreden itibârendi. Dağ ile deniz beni en çok çeken iki şey. Daha önce de bahsettiğim gibi kaptan olmak en büyük isteğimdi.

Dağ yürüyüşlerinde ne hissediyordunuz?

Hiçbir yere bugünün turistik gezileri anlamında gitmemişimdir. Seyâhatlara çıktığımda, hava almağa gitmiyordum, yaşıyordum oraları. Yaşadığımiçin de gittiğim yerleri derinlemesine tanıma imkânı elde ettim. Çalıştım ve insanlarıyla, gençleriyle içiçeydim. Daha

sonraları ders vermek üzre görevli gittim. Daha büyük fırsat olamazdı. Otobusta oturup pencere arkasından dışarıyı seyredip resim çekiyorsunuz. Bu, seyyahca keşif yolculuğu değil. En eski seyâhatlarımda, korkudan resim çekmedim ne yazık ki. Bir kere, çok beceriksizim. O zamanlar resim çekmek zor işti. Babamın bir *Leica*sı vardı. 1924 mamûlü. Onu alıp alınamağı düşündüysem de, beni hayatta en engelleyen etkenlerden biri, babamın olumsuzluğuydu. Neye el atsam, muhalefet ederdi. Bir tek, bir olayda çok şaştım, anlatmıştım, gemilerde iş bulamadığımda, kendiliğinden —dostu— "Sıtkı Koçman'a söyleyeyim de sana gemisinde iş ayarlasın" demişti ve kulaklarıma inanamamıştım. Herhâlde babam sarhoş dedim.

Gittiğiniz yerlerde ne kadar kalıyordunuz?

Belli olmuyordu. 1980lerde canciğer arkadaşım Adnan Kulaksızoğlu'yla Niğdeden çıkıp dağlardan geçerek Çukurovaya, Adanaya yürüdük. Hayatımın en ilgi çekici yürüyüşlerinden biriydi. O zaman yörüklerin arasında kaldık. Orada yaşadıklarım, gördüklerim başlıbaşına bir olaydı. Tabii, birçok olay var ki hayatımda teorik bir arkaplanı olmadığından, ilk ânda o olayı anlayıp anlamlandıramamışımdır. Meselâ, o Toroslarda açıkta, uyku tulumunda geceliyorduk. Obalara geldiğimizde bizi çadırlara alıyorlardı. Yine öyle bir obada Adnan'a: "Bu adamlar eşikten zıplayarak içeri giriyorlar, biz de öyle zıplayarak girip çıkalım" dedim. En büyük derdim insanları kırmamak, rencide etmemek. Aynısını on yıl

önce falan, Afganıstanda, Pamir yaylasında, Kırgızlarda gördüm. Üstüne düşünmemiştim o zaman. Hakıkaten adamlar bunu görmüşler ve sonra bize "eşiğe basmadan giriyorsunuz" dediler. "Nedir bu?" diye sordum, ama bilmiyorlardı.

Aradan aylar, yıllar geçti. Fransız Jean Paul Roux, "*Türklerin Tarihi*" diye bir kitap yazmış. Önemli bir Türk kültür tarihi uzmanı. "*Güney Anadoluda Yaşayan Göçebelerin Gelenekleri*" diye bir kitabı daha vardı. Onu okuduğumda cevabı buldum. Bunlar ataruhlarına inanan adamlar. Şaman. Ataruhu her daim hazır ve nâzırdır. Özellikle evin dışarıyla bağlantılı olduğu noktalarda, bacada, kapıda, pencerede, eşikte. Zâten "eşik" Türkcede kapı anlamına geliyordu, sonra kapı-önü manâsını kazanır. Eşiğe basmamak atasını rencide etmeme maksadını taşıyor.

Ona benzer birçok öz Türk geleneğini bozulmamış hâliyle bu yörüklerde gördüm. Dil de öyle. Son derece zengin dilleri var. Devenin boyuna, rengine, cinsiyetine göre ayırd ediyorlar. Meselâ, bütün öteki Türkcelerdeki gibi köpeğe it diyorlar. Sonra anladım ki köpek itin erkeği, kancık da dişisi. Istanbul Türkcesinde köpek, itin yerini almış durumda. Kancık kötü bir anlam ifâde ettiğinden, kullanılmıyor. Doğu Türkcelerinde de köpek lâfı pek kullanılmaz. Ta Azerbaycandan Sibiryaya, Yakutlara varıncaya değin it diyorlar.

Oralarda ne yiyip içiyordunuz? Avlanıyormuydunuz?

Avlanmaktan nefret ederim. İcâb etse insan

öldürürüm, hayvan öldüremem. İki şeyi yapamam: Hayvana ve kadına dokunamam. Obalarda, köylerde yiyorduk. Bize kumanya veriyorlardı. Asalak olarak geçiniyorduk. İstersen geçinme! Adamı döğe döğe yedirirler. Bu türlü topluluklarda hediyeyi kabul etmemek çok büyük bir kabahattır. Pamirde Kırgızlar, tabakta koskocaman bir göz koydular önüme, koyun gözü. O bana bakıyor, ben ona. "Ya Rabb bunu bana yapma. Taşıyamacağım yükü sırtıma bindirme" dedim. Korkunç bir şey! Tahta tabağı biraz sallıyorum, o da pelte hâlinde sallanıyor. Bir de bir tahta kaşık var, zâten Türklerin temel yeme aleti kaşık. Çâresizim, yapacak bir şey yok. "Ben bunu yiyemem" diyemezsiniz. Başıma ne gelir bilmiyorum. Şakası yok. Yedim. Ağzıma atıp çiğnemeden yuttum. Hâlâ düşündükce midem ağzıma geliyor neredeyse. Ne tadını aldım, ne tuzunu, kayıp gitti.

Özelliği neymiş?

Konuğa verilebilecek en büyük hediye, şeref lokumu. Oraya gelen giden olmuyor. Bunlar 1917 ihtilâlinde Rusyadan kaçıp oraya sığınmışlar. O zamandan bu yana orada yaşıyorlar. Pamir yaylası, Çine doğru uzanan kuşuçmaz, kervangeçmez bir mıntıka. Kızlar saatlarca girip çıktı çadıra. Yanımda ihtiyarlar oturuyordu. "Üylünü" gibi bir şeyler deyip duruyorlar. Bu "ü" ne olabilir diye düşündüm, taşındım. Fiil hâlinde de, "üylenüv" gibi kullanıyorlar. Fiil çekimleri hemen hemen aynı, kelimelerdeki telâffuzlar değişiyor. Bizim "ev" dediğimiz orada "üy". Sonra Allahtan akıllı bir

adamım: “Bu kızlar ile benim aramda bir iş kuruyorlar” dedim. Çok tuhaf! Durmadan girip çıkıyorlar, gülüyorlar, etrâfımda dönüp duruyorlar. Tırstım tabii bundan. Uzatmayayım, sonunda geceleyin tüydüm oradan. Tulumumu, çantamı toplayıp herkes uyurken çıktım çadırdan. Çok şükür ki itler de uyuyormuydu, her nedense havlamadılar. En büyük korkum oydu. Karanlıkta akan sulara bakarak yeniden geldiğim yolu tayin edip kaçtım.

İki, iki buçuk ay sonra döndüm. Fransız Kültür merkezinde bir ilân, dünyanın tek Kırgız bilgini Jean Paul Roux’nun talebesi Kırgızlar üzerine konuşma yapmağa gelecekmiş. Hemen oraya, adamı dinlemeğe koştum. Adam benden bir ay sonra aynı köye gitmiş. Aralarında bir buçuk ay kalmış. Onların Manas destanını kaydetmiş. O zamanlar bavul kadar irikıyım ses kayıt cıhazları vardı. O Manas destanını bir kere Bişkekte dinlemeğe gittim, “yangın var” diye kaçacaktım salondan. Üç, dört saat oturdum içeride, hafakanlar bastı. Sonra “bu, birkaç gün sürebilir” dediler.

Kültür merkezine gelen bilimadamına kendi hikâyemi anlattım. Bana “seni şeref misâfiri olarak görmüşler ve o gözü reddetseydin ne olacağını bilemezdin, ben de söylemeyeyim, büyük hakaret olarak görürler. Seni büyük ihtimâlle obabaşının kızıyla yahut da torunuyla evlendireceklerdi” dedi. Çünkü bunlar artık birbirleriyle evlenemeyecek raddeye gelmişler. Yakın akraba olunca amca, teyze çocukları evlenemiyorlar. Beni damızlık

olarak görmüşler. Dinlerinden, dillerinden anlayan genç bir adam, herhâlde şekilşemâilimi de beğenmiş olacaklar. Bu insanların gözünde üreme olayı çok önemli. Sakatsanız sizi kaale almazlar. Sizden döl alacak adamlar, kafalarındaki hesap bu. Son derece biyotik düşünen insanlar.

En çok etkilendiğiniz yer neresiydi? İran, Afganıstan, Pakıstan...

Avrupada çok dolaştıysam da, dağa çıkmadım. En ilgi çekici dolaşmalarım Fransanın kuzey batısında kırlık alandaydı. Kaynatam emekliydi. Devlet, ona vergi hesaplarını yaptırma görevini vermişti. Binekarabasıyla araziye çıkıyor, köylere, mezrâlara giderken beni de götürüyordu. 1978de, olağanüstü ilgi çekici manzaralarla karşılaşmıştım. Meselâ, bir mezrâda seksenine merdiven dayamış, Fransa gibi bir yerde okuma–yazması olmayan, kırık dökük bir Fransızcayla konuşan yaşlı bir adam vardı. Orada Bretonca konuşulduğundan, Fransızcayı askerdeyken öğrenmiş. Büyük ihtimâlle okuma–yazma da öğrenmiştir aynı zamanda. Fakat sonra unutmuş olmalı. Evinde cereyân yoktu. Kapısında uğur getirmesiçin buğday başağı, at nalı ve sarmısak asılıydı.

Bu Türklerde de var değilmi hocam?

Evet, tuhaf. İkrâm üstüne ikrâm. İkrâmın başında şarap geliyor. Bizde çay neyse, onlarda da şarap o. Şarap olmadığı vakıt meyvesuyu, elma şırası, üzüm şırası, peynir... Çok çorba içiliyordu, tarhana, soğan gibi. Orada yetişen bitkiler bizimkilerden farklı değil genelde.

Siz kırsalına gittiniz.

Artık böyle yerler yok, bitti oralar. Bugün cereyânsız bir yere rastlamak mümkün değil. Şiveleri çok tuhaftı. Kaynatam iyi anlıyordu, çünkü öğretmendi, dört bir yandan gelen çocuklarla meşğül olan bir insandı. Son derece dindar, katolik adamlardı hepsi. "Allah korusun, Allaha emânet olun" gibi aynı bizdeki lâflar, selâmlaşmalar, vedâlaşmalar... Asla kasabada, şehirde göremeyeceğiniz bir manzara.

Modernitenin insanları bozmadığı yerler.

Evet. Afganıstan olağanüstü ilgi çekiciydi. Türkiyede de her yönü ve yanıyla ummadığınız yörelerde öyle ilginç durumlarla karşılaşırsınız ki hayretten donakalırsınız. Bir yaz, 1984te halam ile eniştemin oturdukları Akturdan çıkıp Datçanın en batısındaki Knidosa yürüyorum. Datçanın orta kısmı Orta Anadoluyu andırır; kıraç ve sıcak. Karşıdan bir adam geliyor, baktım Türkmen. Bütün Muğla havalisi ve Antalya yerli halkı hâlis Türktürler. Oldum olası da aynı hayatı yaşarlar. Kır kırçıl sakallı bir adam, başında da kalpağı vardı. Bunların kılları çok seyrek olur. Neyse. Selâmlaştık. "Nereye?" diye sordu, Knidos'u işitmemiştir diye onun yakınındaki köyün adını söyledim. "Oraya bugün varamazsın, gel, bana misâfir ol" dedi. Döndüm; serserilik bu ya, acelem de yok, yürüyoruz birlikte. Bir yere geldik, "bana müsâade" deyip gitti, bir ağaca sarılıp öptü. Sonra gelip "ne vakıt kocamış ağaç görürsen, sarılıp onu öpesin, ömründen ömür kapasın" dedi. O gün

bugün nerede bir koca ağaç görsem sarılıp öperim. Bu kamlıktan/şamanlıktan gelen bir olay olmalı.

Aradan yıllar geçti. Malezyada hocalık yapıyordum. 1995te trenle Kuala Lumpur'dan Bankok'a, oradan Taylandın kuzeyine, Birmanya ile Laosun buluştuğu yere gittim. Tren 1900lerin başlarından kalmaydı. Lokomativ elektrikliydi, vagonlar ahşaptı. Tepede de bir pervane vardı. Felâket sıcak.

Beş kişilik bir kafileye katıldım. Bunlar gençti. Avustralyalı, Alman, iki Felemenk, ben ve yerli oymaklardan da bir rehber. En yaşlıları bendim, kırklarımın ortalarındaydım. Önce tekneyle ileriledik. Suyun bittiği yerde fillere bindik. Çünkü çok bozuk bir araziydi. Benim bindiğim fil meğer dişiymiş. Arkamdan gelen erkek fil durmadan taciz ediyordu benimkini. Ödüm koptu. Hortumunu kaldırıp kıçına vuruyor, benimkisi yelkiniyor. Arka ayakları üzerinde yükselmeğe başlayınca, baktım iş bayağı ciddiye binecek gibi. Benimkisinin üstüne binecek olursa, Allah korusun, arada ben bit gibi ezileceğim. Sevişme kurbanı olacağız. Fil çobanına bağırıp anlattım durumu. Güldü, bir şeyler söyledi kendi dilinde.

Orada gecelediğimiz her köy başka bir obaydı. Hepsinin kendilerine has ayrı dili vardı. Hattâ "merhaba, iyi günler, iyi akşamlar" diye karşılıklarını yazdım bir kenara. Bir önceki gün yazdıklarım, bir sonraki obada anlaşılmıyordu.

Filin yürüyemeyeceği dağlık ve ormanlık arazide

tabana kuvvet devam ettik. Arazi aşırı engebelli, hava korkunç sıcak ve rutubetli. Ekvator ormanları, gür bir bitki örtüsü var. Bardaktan boşanırcasına yağıyor, acayıp ıslanıyorsunuz; iki dakkada da kuruyor. Çok sulak bir arazi, durmadan sular akıyor. Bir yerden bir yere geçmekiçin suyun içine girmemiz gereken bir yere vardık. Her yerden de geçemiyorsunuz. Yunan efsânelerinde bol bol perileri görürsünüz, şeytanvârî yaratıklar, efsâne v.s. O sularda da periler var ve bazı yerlerden geçmenizi yasaklar bu periler. Kafiledekiler de anlamayıp kızıyorlardı. Birara anlatmağa teşebbüs ettiysem de, hiçbir şey anlamadılar.

Beş, altı saatlık yürüyüşün ardından sarp bir kayadan tırmanarak bir pınarın başında mola verip oturduk. Bir süre sonra gençler kalkıp yürümeğe devam ettiler. Bunlar gözden kaybolunca rehberimiz gidip baobab ağacına sarıldı, onu öptü. Datçada gördüğüm manzaranın tekrarı. Ben de her zaman yaptığım üzre, baobab ağacına sarılıp öptüm. Nasıl sevindi! Gelip bana da sarıldı, sarmaş dolaş olduk, kucaklaştık. Din kardeşliğinin yarattığı ortak duyuş sevinciyle çocukluğumun bayram kutlaşmaları benzeri bir olay. Böyle bir bağ oldu adamla aramda. Sonraki molamızda kesip yonttuğu bambudan bir sanat şaheseri sopa, yürüyüş sopasını meydana getirdi. Ona dayanarak yürüyeyim diye bana hediye etti. El tutamaklı harikulâde bir yürüyüş sopasıydı. Tabii, bambu çok esnek ve sağlam, eğilse de, kırılmıyor. O kadar kolaylık

sağladı ki bana, anlatılır gibi değil. “Bu adam sana niye iltimâs geçiyor?” diye sordular. “Onun dindaşıyım” dedim, tabii, yine anlamadılar ne demek istediğimi.

SONUN BAŞLANGICI

1980 ve 1990lar siziniçin bir kayıp yılı aynı zamanda. Anne ve babanız vefât ediyor. Neler hissettiniz o dönemde?

Babama dehşet kızardım, onunla yıldızım bir türlü barışmazdı. Öldüğü ânda neler hissettiğimi nasıl anlatabilirim bilmiyorum. Bu duygular dile getirilemez, duyguların aklı, mantığı yok. İki şey canlandı bende. Öncelikle arkamdaki, dayandığım duvar yıkıldı. Nice karşı çıkmuşsam, itirâz etmişsem, isyân etmişsem de paçam tutuştuğunda, sıkıştığımda o sığınağım oldu. Yerine göre borç alırdım. Kömür parası bin altı yüz liraydı. Onca parayı çıkartamazdım. Zâten maaşım o kadardı. Her kış başında kömür parasını ondan alır, gıdım gıdım öderdim. İkincisi, tarifi imkânsız bir pişmanlık duygusu sardı beni. Çok bilinçli bir şey değildi, sonradan düşündükce farkına vardım. Büyük haksızlıklar ettim, çok çok üzdüm onu. Serserilikte, haylazlıkta, okul hayatındaki başarısızlıkta üstüme yoktu. Bunun yarışması, müsâbakası olsa, dereceye girer, madalya, nişan, kupa filan alırdım.

Çok uzun süreler kaybolmuşumdur ortadan. Bunun nasıl bir şey olduğunu baba olduktan sonra anladım. Bizim oğlanı lise yıllarında ite kaka dağcılığa sevketmiştim. O, dağa gidip dönüşüne değin dokuz doğururdum. Tabii, bütün o zırıltılarımı da karım dinlerdi. Dekartcı akla sâhib olduğundan, "bir şey olmaz" derdi, dertlense de, renk vermezdi. "Bir daha gitmeyeceksin" diye tenbihlerdim gelince. "Tamam, baba" derdi. O, benim tam tersimdi, yumuşak başlı biridir. Allah, babamın intikamını benden almadı.

Anneniz öldüğünde?

Annem çok yavaş öldü, bir buçuk haftada falan. Komaya girmesi, beni buna biraz alıştırdı. Babam patgadak önümde gitti, müdhiş bir şoktu. Annemi de çok üzdüm, fakat herhâlde babamı üzdüğüm kadar değildir. Annem üzülmekten bîtâp düşerdi. Meselâ, karnem yüzünden dönem sonlarında sokağa çıkamaz hâle gelirdi. Annem şefkat kaynağımdı. Babamdan çok büyük yardım, destek gördüysem de, şefkat yoktu babamda. Serâpâ erkekti, sertlik üzerine kuruluydu hayatı. O zaman zihniyet öyleydi herhâlde. Erkeklik ayılık demekti. Belki çok iyi bir şeydir, ama hiç alışamadım yumuşak erkeğe. Mahallede dayak yiyip eve geldiğimde bi'fasıl da babamdan dayak yerdim. Bu çok ayıp bir şey sayılırdı: "Oğlum dayak yedi." Annem hep kurtarıcıydı, kurtaramadığı yerlerde babama havale ederdi, bir taraftan da onu dizginlemeğe çalışırdı.

Annenizin mezarlığı babanızla aynı yerdemi?

Âşiyânda aynı yerde, yanyana yatıyorlar. Rakıyı seven babam hep Âşiyân için "şurada yatarsam, Boğaza baka baka kafayı amma da çekerim" derdi. O aklımda kaldı. Babamın cenazesini TEKten kaldırmağa geldiklerinde "nereye?" diye sordular. "Âşiyân" dedim. Allem edip kallem edip orada güzel bir yer buldular. Artık orada kafayı çekiyordur.

Bir de, bana kızdığında "hazır mezar ölüsü" diye azarlardı. Kabrin içinde durmuş bana uzatılan cenazesini tutmuş, mezarına yatırıyordum ki, lâfını hatırladım. Bir gülme tuttu beni: "Ey babam, görüyormusun, kimmiş hazır mezar ölüsü?"

Annemin adı evde hiçbir zaman değişmedi. Babamın adâlet duyuşu müdhişti. "İnsan doğduğu adla ölür" derdi. Adın Müslümanlıkla ilgisi yok. Annemi kişiliğini, kimliğini terketmesi noktasında sıkmamış, ona baskı icrâ etmemişti. Annem de bunu ziyâdesiyle takdir etti her zaman. Babamdan çıkmadı, niye böyle söylenmeğe başlandı bilmiyorum, ama dışarıda 'Halide' derlerdi. Hildegard veya kısaca Hilda'ydı asıl ismi. Türklerle evlenen hanımların hepsi adlarını resmen değiştirmişlerdi. Bunu hep sakat bulmuşumdur ve onu hep adıyla anmışımdır. Nüfus cüzdanında da kendi adı yazılıydı, mezar taşına da öyle yazdırdım. Annemin bir de vasiyeti vardı bana. "Vaftiz edildiğim kilisenin toprağını getir, dök üstüme" demişti. Ben de çok şükür 2008de Almanyada ders verdiğim sırada, birara annemin doğup büyüdüğü şehre gittim. Kilisenin

bağçesinden bir torbacık dolusu toprak aldım. Onu getirip başucuna döktüm. Bir de, oraya bir gül ektim. Yezit gül nedense tutmadı. Cenazesi, Rumelihisarında küçücük bir camiden kaldırılmıştı.

Almanyadan cenazeye gelen oldumu?

Annemin Almanyada kimsesi kalmadı ki. Annesi öldü, öbürlerinin de çoğu savaşta gitti. Annemden yana hiçbir akrabam yok.

Hüznü ondanmıydı acaba?

Zâten hüzünlü bir milletti. Karasevdâya düşkün yaratıklar. Şimdi alâkası kalmadı tabii, tanınmaz bir hâle geldiler. Annanemde de vardı bu. Bir de, sıla hasreti çok ağır basardı. Bazı memleketlerin manzarası çok göze çarpar. O manzarayı bulamadığınızda büyük bir yeise kapılırsınız. Nedir o, çam ormanları... Geldiği bölge dağlıktı. Orta Anadoluda bunlar yok.

Toprak alırken ne hissettiniz?

Çok büyük bir hüzün, müdhiş acı hissettim. Anlatılır gibi değil. Dehşet bir hüzne kapıldım. Yalnızdım da. Bir kişi kalmıştı anne tarafımdan, o da teyzesinin torunu. O tarihte yetmiş küsur yaşlarında bir ihtiyardı. Karısı da oradaydı. Onları ziyâret ettim. Hotelde kaldım. Sevmem zâten misâfirliğe gitmeği. Annemin doğup büyüdüğü evi yıkmışlar. Annanemi ziyârete gittiğimizde kalmıştım orada. Almanya birleştikten sonra oralar körolası kapitalismle değer kazanmış. Savaşta bomba yemiş, eski bir ev olduğundan yıkmışlar. Toprağı almakiçin gitmiştim zâten, sonra döndüm üniversiteye, buraya

gelince de vazifeyi yerine getirdim.

Anneniz hayatınızı epeyi etkilemiş.

O kadar çok şeylerde etkiledi ki anlatmakla bitmez. Ödev duygusu, sadakat, vefâ gibi birçok konuda tesiri var. Tabii, çok geç anlamağa başladım bunu. Annem alaturkayı sevmezdi. Neyimizi severdi ki zâten? Ama bana asker marşları ezberletirdi. Bunlardan bir tânesi: "Annem beni yetiştirdi, bu ellere teslim eyledi, sütüm sana helâl olmaz saldırmazsan düşmana, arş ileri, arş ileri, dönmez geri, Osmanlı askeri"ydi. Türk olmuş, Osmanlı olmuş annemin umurunda değildi; önemli olan kısım, asker geri dönmez. Buradaki anafikir bu.

Sevemiyor sanırım burayı.

Annem geliniyle çok hâlleşirdi. Sevdiğinden değilse de, başka sohbet edeceği adam yoktu. Bir gün karıma "Türkiyeye gelmek istemedim; anneme de bu düşüncemi açmıştım. Almancada bir söz vardır: 'Bir kere A dedinmi B de diyeceksin' diye. Annem de bana 'madem A dedin, yânî evlendin, çocuğun da var kocana gideceksin, bunun başka yolu yok; ayrıca her çocuk gibi, özellikle erkek çocuk, babasını ister, babasının gölgesinde bulunması gerekir'" demiş. Annanem böyle deyince, annemin başka çâresi kalmamış, istese de istemese de gelmiş. Annem hastalık derecesinde yerine, yurduna bağlı bir insandı. Ömrü de zâten sıla hasretiyle geçti, gitti.

Bir gün karıma "senin gelişin ile annemin gelişi arasında fark varmıydı?" diye sordum. "Çok büyük fark vardı" dedi. "Ben geldiğimde evli değildik, çocuğumuz da

yoktu. Ama o evlenmiş ve çocuğu vardı" deyince, "e, fark nerede?" dedim. "O görevi gereği geldi, bense aşktan dolayı. Bunu anlamazsın belki" cevabını verdi. 2015 veya 2016da karımın kardeşi karısıyla geldi. Bir akşam oğlum, kızım, dayıları ve yengeleriyle Ulus parkına gittik. Kardeşiyle ayrı oturduk, sohbet ediyoruz. "Ablamın (Fransızcada 'abla' sözü yok, onu araya ben sokuşturdum) Fransadan ayrılışı çok ilginçti" diye anlatmağa koyuldu. Abla dediği de aralarında bir buçuk yaş var. "1971in eylülünde Pariste halamın kocası öldü. Hep birlikte cenazeye gittik. Enîştemi toprağa verdikten sonra akşam oturuldu, yenildi, içildi" diye devam etti. Zâten Fransada her ne olursa, vesile kılınıp yenilir, içilir. "'Gel, sana bir şey diyeceğim' diye birara beni içeri çağırdı. Gittim. Öbür gün Türkiyeye, Teoman'a gidiyorum, biletimi aldım. Belki bir daha dönmem" dedi. Bunun üzerine ben, "o hâlde bütün her şeye karar vermiş, tasarlamış" dedim. Kayınbirâder: "Öyle gözüküyor. Ancak, tuhaflığa bak ki, bütün planlarını senin tutarlılığın, sadakatın üzerine yapmış. Sonuçta hepsi tutmuş görünüyor" dedi.

Anneniz torunlarınızı görebildimi?

O sırada annemin ölmüş olmasına çok üzüldüm. Torununun çocuğunu, yânî oğlumun en büyük kızını görmesini çok isterdim.

Siz neler hissettiniz büyükbaba olduğunuzda? Yaşlandığınızı düşündünüzmü?

O kadar hırgür içindeydim ki, fazla bir şey

düşünemedim. O yaşlılık, yahut önümün kapanması olayı çok eskilere dayanır. Evlendiğim gün, önüme bir perde indi. "Bitti" dedim, "bundan sonra bana hayat yok." Benimiçin hayat, maceraydı. Gezeyim, göreyim, öğreneyim... Evlenmek demek büyük bir sıkıntı, görev. Hakıkaten ödevle geçti evliliğim, çünkü çok kıt kanâat yaşadık. Benden çok daha fazla o sıkıldı. Evliliği, hele benimle yaşamağı, bir cıhat gibi telâkkî edersek, o tam bir mücahit oldu.

İlk torununuz?

İlk torunum, Fransada dünyaya geldi. Orada doğup büyümeğe başladı. Oğlum doktorasını Paris Üniversitesi Tıp Fakültesinde yaptı çünkü. Doktorasıçin gittiğimde orada kalmasını istedim, çok ısrar ettiysem de, annesinin inadı ona da geçmiş. Durmadı. Burayı ve bizi çok özlüyormuş. Bırakıp döndü. Önce Çapa Tıp Fakültesine girdi, oradan TUBİTAKa geçti, sonra da Medipol'e. Burada beklediği hiçbir şey gerçekleşmedi. Bu da çok tabii. Çalışmaları tamamıyla sekteye uğradı. Daha önce AİDSle çok ilgilendi, sonra *Hepatit*e yöneldi, Hepatit Cye devâ arıyordu.

Öbür torunum da Pariste dünyada geldi, 2004te. Bir tek, oğlancık, Ahmet Rauf, 2007de burada dünyaya geldi. O sırada Havanadaydım. Deniz, Fransada işine devam ederken Melike ve kızlar buraya geldiler. Beş veya altı yıl kadar bizimle yaşadılar. Sonra oğlum dönünce "Üsküdarda oturacağız" diye tutturdu, Ahmet Yüksel Özemre hocamın oturduğu yerden biraz yukarıda.

Şimdi torunlarınızla aranız nasıl, görüşüyormusunuz?

Geliyorlarsa da, başıma yıkılan işlerden dolayı istediğim sıklıkta görüşemiyoruz. Onlara gerekli gördüğüm zamanı ayıramıyorum.

BİR KİTABIN HİKÂYESİ

Bu kadar yoğun bir hayatın içinde kitaplarınızı nasıl yazdınız?

Elâzığda çok iyi çalıştım. İki kitap ve bir makale yazdım. İlk kitabım "*Canlılar Sorunu*", önce Fakülteden sonra Remzi yayımevinden çıktı. "*Felsefe-Bilim Nedir?*" kitabını da orada bitirdim. O günlerin en büyük sorunu kitap bulmak. Çok bahalı ve büyük bir sıkıntı. Yurtdışına giden, gelen bir avuc adam var. Gidenlerden yalvarıp yakararak "bana şu kitabı, falanca dergiyi getir" diye yalvar yakar oluyorduk. Önemli ölçüde kitaplıklardan yararlanıyordum. Bizim felsefe kitaplığı zengindi, fakat bilim kitabı bulunmuyordu. Fen Fakültesinde de yenileri yoktu, eskilerdi çoğu. Bugün tabii, sudan ucuz oldu artık, İNTERNETten bulup indiriyorsunuz.

İngiliz-Yahudi medeniyetini ne zaman yazmağa başladınız? Niye böyle bir kitap yazma gereği duydunuz?

1992de Kuala Lumpurdayım. Ahmet Davutoğlu beğ de İslâm Üniversitesinde ders okutuyordu. Ben de o üniversiteye bağlı yükseklisans, doktora çalışması

yaptıran İslâm Düşüncesi ve Medeniyeti kurumunda görevliyim. Bir gün biraradayız, sohbet esnâsında lâf medeniyetten açıldı. Ahmet beğ bana "burası çok ilgi çekici bir yer. Medeniyetlerin kesişme noktası. Hint, Çin, İslâm ve Çağdaş var" dedi. "Çağdaşın adı nedir?" diye sordum. "Batı Medeniyeti" cevabını verdi. "Böyle ad olmaz, bir medeniyetin adı olmalı. Bak, Çin, İslâm, Ortaçağ Avrupa diyorsun. Batı ne demek?" dedim. "Batıda toplanmış" derken bu tartışmayla başladı. Beni İslâm Üniversitesinde her cuma konuşma yapmağa dâvet etti. Cuma namazından akşama değin medeniyet tarihi ve tarifi üzerine konuşma yapıyordum. Sekiz ay sürdü bu böyle. İlk defa orada başladı medeniyet işi.

O konuşmaları irticâlen yapıyordum, ama öncesinde yazıyordum. Elimin altında olağanüstü zengin bir kütüphâne vardı. Malezya kitapla dolup taşıyor. İngiliz dünyasında çıkan yayımlar, Hindıstanda, A.B.D.nde, Kanadada, Singapurda basılan eserler... Bunların içinde yüzüyordum. Aynı zamanda da bütün o ülkeyi ve yöreyi adım adım geziyordum. O konuşmalarımın sonunda günümüz medeniyetinin adını buldum: İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti. İlk defa orada ilân ettim. Kitabı da orada bitirdim. Daha sonra biyoloji felsefesiyle ilgili kitabım da bitti. İsviçre, Almanya, Avusturya yayımevi tarafından basıldı. Malezyada değil, Avrupada basıldı. Şimdi de genişletilmiş olarak Türkiyede yeniden İbn Haldun Üniversitesi bastı.

İngilizce değilmi kitap?

Evet, İngilizce. Esâsında hiçbir vakıt ecnebi dilde yazmayacaktım. Ama Kuala Lumpurdaki yükseköğretim kurumunun rektörü, Ahmet Yüksel hocamın yanısıra, başhocam bildiğim Muhammed Nakib El-Attâs bana "yazık ediyorsun İngilizce yazmamakla, kendini Türkceye gömdün" dedi. Gerçekten de öyle. Bu millete, memlekete bir borcum, bir ödevim varsa, ki var, bunun ödeme şekli olarak en başında Türkce yazıp çizmek geliyordu.

O kitabın Türkcesi varmı?

Yok.

Düşünüyormusunuz?

İbn Haldundan teklif edildi. Henüz karar vermiş değilim.

Sizi en çok etkileyen, bu kitabı yazmakla iyi bir iş yaptım, beni çok tatmin etti dediğiniz kitabınız hangisi?

Herhâlde son çıkan: "*Hayatın Anatomisi*". Benim iddia gütmediğim hâlde çok iddialı bulunansa "*Çağdaş Küresel İngiliz-Yahudi Medeniyeti*" kitabıdır. O her tarafta karşıma çıkarılıyor. Bu son zamanlarda, çok iddialı bir kitap yazmağı düşünüyorum, bir türlü beceremiyorum. Vakıt ve keyf olayı beni çok etkiliyor. Keyifsizlik ve vaktın boşa akışı en önemli çalışmağı engelliyor kanısındayım.

Ne yazmak istiyorsunuz?

Bir, Eflâtun üzerinden mufassal bir çalışma yapmağı arzu ediyorum. Öbürü de, nasyonal sosyalism üzerine. Bu ele alınmamış, son derece yanlış kanılarla dolu bir konu. Taraf tutmadan, ne aleyhte, ne lehte bir kitap

hazırlamağı istiyorum. Onun ilk belirtilerini bu "*Hayatın Anatomisi*" kitabında vermeğe çalıştıysam da, dar bir çerçevede kaldı orada, çünkü zâten konusu o değil.

Şu ânda vaktınız ve keyfiniz el verse ne dersi vermek istersiniz?

Bir, savaş felsefesi ve tarihi; öbürü de, Eflâtun üzerine. Türkiyede ve Türkce anlatmak isterdim. Türkceyi bu yolla zirveye taşıyabileceğim zehâbına kapılıyorum. Hiçbir dili —Almanca belki bunun dışında kalır— bu kadar iyi ifâde ettiğimi sanmıyorum. Benden dolayı değil, Türkcenin gücünden ve yakaladığım bir güçten ötürü. Öyle bir damarını yakaladığım kanısındayım. Türkiyede bunu anlatacak bir yerim de yok. Deveye hendek atlatmaktan zoru yok derler ya, bizim insanımıza da teorik bir şeyin gerekliliğini anlatmak böyle müşkil bir iş.

Batıdan size teklif geliyormu?

Geliyor. Malezyadayken Yeni Zelandaya başvurmuştum. Yeni Zelanda iki adadan oluşuyor: Kuzey ile güney. Güney adanın en ucunda beni çok çeken, güney kutbuna bakan, ıssız ve sâkin bir şehir var. Oradaki bir okula yazmıştım ve olumlu cevap almıştım. Sonra gidemedim, kaldı. Oraya gitmek isterdim, ama bugün tekrar beni beklerlermi bilmiyorum.

1985te Amerikaya çağırdıklarında Kant ile biyoloji üzerine yaptığım çalışmayı sunmuştum. O da, ilgi çekici bir tecrübeydi. Yine son çıkan kitabımın sonlarında bundan da bahsediyorum. Daha sonra bu konuşma

metnini profesörlüğümde takdim tezi olarak kullandım. 1986da Istanbulda Fransız Araştırmalar Kurumunun tertiplediği Aristoteles üzerine milletlerarası toplantıda bir tebliğ sundum. O da Amerikada sunduğum tebliğ kadar dıkkat çekti. Değişik bir konuydu.

İngiliz-Yahudi medeniyetini Avrupa üniversitelerinde anlatmak istemezmisiniz?

Kabul etmiyorlar. Beni bundan beş yıl önce medeniyetle ilgili olarak Avusturyaya çağırdılar. İngiliz-Yahudi medeniyeti başlığından ötürü geri çevirdiler. Demokrasi var ya oralarda!

Ondan sonra da *"Omurgasızlaştırılmış Türklük"* kitabını yazıyorsunuz.

O da çok tepki çeken bir kitaptı.

İSTİKBALİN ANAHTARI: TEVAZU

Gelecekle ilgili beklentiniz nedir? Önümüzdeki dönemde dünyada nasıl bir değişim bekliyorsunuz?

Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek adâleti bekliyorum. Niye bekliyorum? Ben geleceği yaşayan bir adamım; çocuklarım, torunlarım var. İlk defa çocukların luzumuna 1970te, Almanyada bir fabrikada çalışırken inandım. İsviçreli irikıyım bir adam vardı, "benden sonra tufan" deyip dururdu hep. Fransızca bir deyiş. İsviçreliler Fransızca ve Almancayı birlikte kullanırlar. Bu ne biçim bir ahlâksızlık diye düşünürdüm kendikendime. Dünya ondan ibâretmiş gibi. Afganıstandaki malûm olay patlak verdikten sonra, Almanyadaki o herife duyduğum tepki ete kemiğe büründü.

Bir kişi ne zaman insan olur ve gerçek kişiliğine kavuşur? Ödevlerle yükümlendikten sonra. Ödev de çocukla geliyor. Bunu felsefede de görmüşümdür, nice parlak filosof olursa olsun çocuğu yoksa, o kişinin felsefesi de sert ve biraz tatsız kalıyor. Müzikte de öyle.

Üç büyük dâhî var: Bizim Itrimiz, Bach ile Beethoven. Bunlardan Bach mı Beethoven mı, ayırımı yapmak çok zorsa da, Bach'ın müziği bana daha yakın gelir. Yirmi üç çocuğu olmuş ve ilk dördünü de kendisi yetiştirmiş. Beethovenınsa çocuğu yok ve müziği de Bachınkine oranla kurudur. Bu tabii, benim öznel bir değerlendirmem.

Türkiyeyi nerede görüyorsunuz?

Cumhurbaşkanımız, telâfisi mümkün olmayan bir hata işlemezse, Türkiyeyi iyi bir yere götüreceğine inanıyorum. Bunun bana tevdi ettiği yeni görevlerle ilgisi yok. Cumhurbaşkanının iki sağlam dayanağı var. Öncelikle, dışarıdan gördüğümüz kadarıyla, mazbut bir aile hayatı var. İkincisi, inançlı bir kişi. İnanç, insanın tevazu sınırlarının dışına çıkmasını engeller. O çok büyük bir etkendir. Tevazuu kaybettiğiniz ânda çıldırırsınız. Bu sâdece görünüş bakımından da değil, haddızâtında attığınız her adımda kendini gösterir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemâl Paşa ile baş yardımcısı İsmet Paşa dindarmıydılar, değilmiydiler; öyleki bir dine mensûb olup olmadıklarını dahî bilmiyor, merak da etmiyorum. Bildiğim hadlarını bilen, sınırlarını iyi tayin eden kişilerdi. Meselâ, Misâkımillîde baştan belirlenmiş hudutlarda kalınması son derece önemli bir akıl tezâhürüdür. Onların mevkiinde bulunmuş, ister demokrat, ister müstebit, pek çok devletadamı aşırı güce, kudrete erişince, bir de, fazlaca uzun süre iktidarda kalınca, hadlarını, hudutlarını

şaşırmış, deyim yerindeyse, akıllarını kaçırmışlardır. Devletadamının sıyâset yapması buz üstünde dans etmeğe yahut dağa çıkmağa benzer. Yanlış adım, telâfisi imkânsız, felâkete sürükleyebilir.

HÂL TERCÜMESİ

ŞABAN TEOMAN DURALI

Istanbul Üniversitesi 2010

Zamanın Akışı

Doğum yeri ve *tarihi*: Kozlu (Zonguldak), 7 şubat 1947.
İlköğrenim: Çatalağzı (Zonguldak) ve daha sonra Ankara: Nâmık Kemâl İlkokulu.
Ortaöğrenim: (T.E.D.) Ankara (Maarif) Koleji (mezuniyet, 1967).
1967 – 68 ara vermiştir.
Yükseköğrenim: Istanbul Üniversitesi (1968 – 1973): Felsefe, antropoloji, biyoloji. Ana bölüm: Felsefe.
Mezuniyet: 1973 I.Ü. Felsefe Bölümü.
Askerlik: 1976 Topçu asteğmen (Polatlı).
Üniversitedeki Görevler ile Akademik Etkinlikler:
1975 mart – 2017: I.Ü. Felsefe Bölümünde asistanlıkla başlamıştır.
1977 – 2015: Istanbul Üniv. Felsefe Bölümünde öğretim üyesi: "İlkçağ Çin, Hint, İran Düşünceleri Tarihi", "Eskiçağ Ege (Yunan) Felsefesi", "Yeniçağ (İslâm ile Avrupa [Fransız, Alman, İngiliz]) Felsefesi Tarihi", "Bilim Felsefesi", "Biyoloji Felsefesi", "Evrim Sorunu".
1977 mayıs: Felsefe doktoru (tez, biyoloji felsefesine dair).

1978: NATO bursuyla Pariste biyoteknoloji seminerlerine iştirâk (temmuz – eylül).
1979 – 1980: Ist. Üniv. Tıp F. Temel Bilimler Bölümünde "Biyoloji Felsefesi."
1980 – 1981: Ist. Üniv.Tıp F. Temel Bilimler Bölümünde "Evrim Sorunu."
1981 – 1983: Erzurum/Atatürk Üniv.de biyoloji felsefesine ilişkin konuşmalar yapıp seminer verme.
1983 – 1984: Elâzığ/Fırat Üniversitesinde görevlendirilme. Aynı dönemde Dıyarbakır/Dicle Üniv. ile Urfa/Ziraat okulunda da konuşmalar yapmıştır.
1982 mayıs: Yardımcı doçent.
1982 ekim: Doçent (Tez, yine biyoloji felsefesi üzerine).
1985: Penn State University (A.B.D.)de "Kant'tın A Priori Bilgi İstidâdının Evrim Arkaplanı."
1986 – 1988: (Ist. Üniv. yanısıra) Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fakültesinde ders.
1988 – 1990: (Ist. Üniv. ile Mimar Sinân Üniv.nin yanısıra) Adana Çukurova Üniv. Eğitim Fakültesi Sosyoloji Bölümünde ders.
1988 – 1991: (Ist. Üniv. ile Marmara Üniv.nin yanısıra) Mimar Sinân Üniv. Fen – Edebiyat F. Sosyoloji Bölümünde ders.
1988 eylül: Profesörlük.
1988: Çukurova Üniversitesinde felsefe dersi.

1991 güzü: Meksiko şehri/Biyoloji Felsefesi ile Tarihi Merkezinde "Biyoloji Felsefesi" üzerine konuşma.
1991 – 1992: Istanbul Üniv. Ed. F. Felsefe Bölümü başkanlığı.
1991 – 2009: Istanbul Üniv. Ed. F. Felsefe Bölümü Felsefe Tarihi Anabilimdalı başkanlığı.
1992 – 1993: Kuala Lumpur/Malesyada misâfir öğretim üyesi (ISTAC).
1993 mayıs: Malesya/Georgetown Science University'de "Evrim Sorunu" konulu konuşma.
1994: Viyana Üniversitesi Bilim Felsefesi Bölümünde misâfir öğretim üyesi (evrim sorunu ile tarihi).
1996: Istanbul Üniversitesi Araştırma Fonunun mâlî desteğiyle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde (Kazakıstan, Kırgızıstan, Özbekıstan, Tacikıstan ile Türkmenıstan) araştırma gezisi (ekim – kasım).
1996 Kültür Bakanlığında müsteşar (iki hafta sürmüştür ve istifayla ayrılmıştır).
1995, 1997 ile 1999: ISTAC (Kuala Lumpur)da misâfir öğretim üyeliği (haziran – eylül).
1999: Kuala Lumpur/Malesya, ISTACda "Evrim Sorunu"; Biyoloji felsefesi"; "İlkçağ Düşüncesi Tarihi", "Eskiçağ Felsefesi" ile "Yeniçağ Felsefesi."
2002 temmuz: Bulgarıstan – Makedonya – Kosova gezisi.
2003: Viyana Üniversitesi Bilim Felsefesi Bölümünde "Biyoloji Felsefesi" ile "Evrim Sorunu" dersleri.
2003 mart – haziran: Viyana Üniversitesi Bilim

Felsefesi Bölümünde misâfir öğretim üyesi
2006 mayıs: Pakıstan gezisi.
2006 haziran: Bosna gezisi. Berlinde konuşma.
2007 ocak: Moğolıstan.
2007 eylül – 2008 mart: TRT2 (haftada bir felsefe-bilim hakkında konuşma).
2007 aralık: Kuba.
2008: Bochum Ruhr Üniversitesinde misâfir öğretim üyesi.
2009 mayıs: Azarbaycan (Baku Bilimler Akademisi ve Üniversitesinde konuşmalar yapmak üzre).
2009 – 2015: Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı ve Felsefe Bölümü öğretim üyesi
2010 şubat: Straßburg – Paris (Avrupa meclisinde konuşma).
2011 haziran: International University of Sarajevo'da "Medeniyet Tarihi ve Coğrafyası" konulu konuşma; Saraybosna®Mostar®Dubrovnik (Hırvatıstan).
2012 mayıs: İran Dışişleri Bakanlığı dâvetlisi olarak *Tahran*da Türk - İran kültür etkileşmeleri üstüne konuşma.
14 nisan 2015: Berlin, Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde Medeniyet Tarihi konuşması.
17 nisan 2015: Varşova Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde Medeniyet Tarihi konuşması.
2015 ağustos – ocak 2016: Hastalık yüzünden yedi ay raporlu; Kırklareli Üniversitesi ile Fen – Edebiyat Fakültesi Dekanlığından istifa.

2016: Istanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümünde biyoloji felsefesi dersi.

2016: Istanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde dilbilim felsefesi dersi.

2016 – 2018: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Merkezinde bir ders yılı boyu medeniyet tarihi başlıklı konuşmalar.

2017: Hastalık sebebiyle emekliye ayrılış.

24 nisan 2017: İbn Haldun (özel) Üniv.nde işbaşı.

29 mart 2018: Dıyarbakır Dicle Üniversitesinde konuşma.

31 mart 2018: Ankara, Bilim Araştırmalar Kurumunda evrim üstüne konuşma.

9 mayıs 2018: M.Eğ.B. tarafından tertiplenen toplantıda kitap ve kütüphâne üstüne konuşma.

10 – 13 ekim 2018: Malatya İnönü Üniv.nde medeniyet tarihi konuşması.

31 ekim 2018: Bilim – teknoloji – yenilik politikalar kuruluna üyelik.

1 şubat 2019: TRT kültür kanalı (2. kanal) —"Felsefe Söyleşileri" başlığını taşıyan programda "Felsefe-bilimin Avrupa tarihi çerçevesinde ortaya çıkışı ile gelişimi"ni konu edinen konuşmalar dizisi (perşenbeleri saat 22.30).

Yurdiçinde asıl görev yeri Istanbul Üniversitesinden başka, burada adı tek tek anılmayan, on beş üniversitemizde, biyoloji ile bilim felsefeleri başta olmak üzere, felsefe-bilime ilişkin değişik sahalarda

ders okutup konuşmalar yapmıştır.

Öğrenim Konuları

A- a) Mantık – Eskiçağ felsefe tarihi – Yeniçağ Avrupa felsefe tarihi – Türk–İslâm düşüncesi tarihi – Bilgi–bilim teorileri (epistemoloji)
b) Karşılaştırmalı dinler tarihi – İslâm dininin tarihî gelişimi
c) Antropoloji
ç) Hücre fizyolojisi – İnsan fizyolojisi – Anatomi – Evrim – Genetik v.b.

B- Istanbul Üniversitesinde *felsefe* (klasik mantık, felsefe tarihi, bilgi ile bilim teorileri) ve *biyoloji* (hücre bilimi, klasik genetik, moleküler biyoloji, evrim, çevrebilim, insan fizyolojisi ile anatomisi, karşılaştırmalı hayvan fizyolojisi ile anatomisi).

YAYIMLAR

Kitaplar

1 "*Canlılar Sorununa Giriş/Biyoloji Felsefesiyle İlgili Araştırma*", 1. baskı: Ist. Üniv. Ed. F. Yayımları: 3102, Istanbul, 1983; 2. Baskı: Remzi Kitabevi, Istanbul, 1987 (87-34-Y-0030 0013. Temel dizi: 16).

2 "*Biyoloji Felsefesi/Canlı ve Kültür Sorunlarını Araştırma Alanı*"; Akçağ Yayımları (81), Ankara, 1992 (ISBN: 975-7568-85-6. İnceleme-Araştırma: 19).

3 "*Aristoteleste Bilim ve Canlılar Sorunu*"; Çantay Kitabevi, Istanbul, 1995 (ISBN 975-7206-01-6).

4 "*Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetine*"; İz Yayımcılık, Istanbul, 1996 (ISBN 975-355-206-8).

5 "*A New System of Philosophy-Science from the Biological Standpoint*"; Peter Lang (Europäischer Verlag der Wissenschaften), Frankfurt/Main – Berlin – Bern – Nev York – Paris – Wien, 1996 (ISBN 3-631-492154; US-ISBN o-8204-3152-4).

6 "*Felsefe-Bilime Giriş*"; Çantay Kitabevi, Istanbul, 1998 (ISBN 975-7206-202).

7 "*Gılgamış Destanı*" (Giriş ile Tercüme: Teoman Duralı); Çantay Kitabevi, Istanbul, 1998.
8 "*Çağdaş Küresel Medeniyet – Anlamı/Gelişimi/Konumu*"; Dergâh Yayımları, Istanbul, 2000.
9 "*Teoman Duralıyla Üç Konu/şma/Bilim–Felsefe–Evrim Teorisi*"; Istanbul Yayımları, Istanbul, 2002.
10 "*Felsefe-Bilim Nedir?*"; Dergâh (ISBN 975-995-026-X), Istanbul, 2006.
11 "*Sorun Nedir?*"; Dergâh (ISBN 975-995-033-2), Istanbul, 2006, 2011.
12 "*Sorun Çağının Anatomisi*", Istanbul, 2009.
13 "*Omurgasızlaştırılmış Türklük*"; Dergâh, Istanbul, 2010 (ISBN 978-975-995-199-3).
14 "*Felsefe-Bilimin Doğuşu*"; Dergâh, Istanbul, 2011.
15 "*Aklın Anatomisi*", Dergâh, Istanbul, 2011 (ISBN 978–975–995–209–9).
16 "*Deniz ve Kâşiflik*" (şiirler); Şûle, Istanbul, 2011.
17 "*Kutadgubilig/Türkcenin Felsefe – Bilim Sözlüğü*"; Dergâh, Istanbul, 2013.
18 "*Hayatın Anatomisi/Canlılar bilimi (Biyoloji) Felsefesi, Evrim ve Ötesi*"; Dergâh, Istanbul, 2018.
19 "*Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik*"; Şûle, Istanbul, 2019.
20 *A New System of Philosophy-Science from the Biological Standpoint*; İHU Yayınları, Istanbul, 2019.

Monografik Çalışmalar (Millî ve Milletlerarası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler)

1 "*Çağdaş Düşüncede Canlı Sorununa İlişkin Temel Bilimsel Alanlar*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 21. sayı, 107. – 155. syflr., Istanbul, 1978.

2 "*Felsefe Kavramları*", "*Yazı*"da, 8. sayı, 150. – 161. syflr., Ankara, 1980.

3 "*Biyoloji Felsefesine Giriş Denemesi*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 22. – 23. sayı, 161. – 184. syflr., Istanbul, 1981.

4 "*Jean Piaget*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 22. – 23. sayı, 301. – 303. syflr., Istanbul, 1981.

5 "*Adolf Portmann*?", "*Bilim Dergisi*"nde, 2. yıl, 2. sayı, 7. s., Istanbul, 1983.

6 "*Metinler Işığında Aristoteles'in Canlıyla ve Canlının Evrimiyle İlgili Düşüncelerine Problematik Yaklaşım*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 24. sayı, 257. – 343. syflr., Istanbul, 1984.

7 "*Charles Darwin ve Yüzyılımıza Damgasını Vuran Çağdaş Evrim Düşüncesinin Doğuşu*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 25. sayı, 113. – 131. syflr., Istanbul, 1984.

8 "*Preliminary Remarks on the Philosophy of Biology*",

"*Hamdard/Quarterly Journal of Science and Medicine*"da, XVII. cilt, 3. sayı, 3. – 46. syflr., Karaçi/Pakıstan, 1984.

9 "*Felsefe-Bilim/Çıkışı, Gelişmesi, Anlamca Sınırları*", "*Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*"nde, 1. sayı, 76. – 100. syflr., Samsun, 1986.

10 "*Aristoteles'in 'Kategoriler'inde, 'Fizik'i ile 'Metafizik'inde Değişme ve Zaman Sorunları*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 26. sayı, 94. – 123. syflr., Istanbul, 1987.

11 "*Boris Rybak'ın 'Physique et Biologie' Başlıklı Makalesinin Analizi ve Değerlendirilmesi*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 26. sayı, 297. – 299. syflr., Istanbul, 1987.

12 "*Tekâmül ile Evrim*", "*İlim ve Sanat*"ta, 63. – 68. syflr., Istanbul, eylül – ekim 1987.

13 "*Canlı – Cansız Antinomisi*", "*Felsefe Konuşmaları*"nda, 96. – 114. syflr., Kültür – Turizm Bakanlığı Yayımları: 786, Ankara, 1987.

14 "*Genetikte Mutasyon ve Yazıda Devrim*", "*İlim ve Sanat*"ta, I. kısım: 12. – 19. syflr., kasım – aralık 1987; II. kısım: 43. – 53. syflr., Istanbul, şubat – mart 1988.

15 "*Aristotle's Thoughts Concerning the Problem of the Living Beings and Their Evolution*", "*Comtes rendus de la Conférence sur l'Influence d'Aristote dans le Monde Méditerranéen...*"de, 5. – 30. syflr., Editions ISIS, Istanbul – Paris – Roma, 1988.

16 "*An Introductory Essay on the Biological Foundations of a Priori Cognitive Faculties*", "*Sixth International Kant*

Congress"de, 455. – 469. syflr., University Press of America, Washington, D.C., A.B.D., 1989.

17 "*Felsefe-Bilim Çerçevesinde Eğitim*", "*İlim ve Sanat*"ta 54. – 58. syflr., Istanbul, ocak – şubat 1989.

18 "*Etkileşim – İletişim – Bildirişim*", "*İlim ve Sanat*"ta, 35. – 40. syflr., Istanbul, 1989.

19 "*Rastlantı ile Zorunluluk Açısından Canlılar Bilimi*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 26. sayı, 1. – 44. syflr., Istanbul, 1990.

20 "*Philosophy-Science from the Biotic Standpoint*", "*Uroboros/International Journal of the Philosophy of Biology*"de, I. cilt, 2. sayı, 91. – 115. syflr., Meksiko/Meksika, 1991; Ispanyolca tercümesi: "*Filosofia-Ciencia a Partir del Punto de Vista Biotico*", "*Ludus Vitalis*"te, I. cilt, 1. sayı, Meksiko, 1993.

21 "*A Reassessment of Human Evolution/A Spiritiual and Material Evaluation of Human Evolution based on Islamic Considerations*", "*Ludus Vitalis*"te, II. cilt, 2. sayı, Meksiko, 1994.

22- "*Evolution/The Epitome of the Emerging Contemporaneous Global Civilization*", "*Ludus Vitalis*"te, V. cilt, 9. sayı, Meksiko, 1997.

23 "*Philsophy-Science*", "*Uroboros*"ta; Arboretum, Wroclaw/Polonia, 1998.

24 "*Evolution the Epitome of the Emerging Contemporaneous Global Civilization*", "*Homo pragmatico-theoreticus/Philosophie – Interdisziplinarität und Evolution – Information*"da, çıkaranlar: Stephan

Haltmayer, Franz W *Wuketits*, Gerhard *Budin*; Peter Lang, Viyana – Bern – Berlin – Nev York, 2001.

25 "*Ödev Esâslı Ahlâk: Başkaldıran İnsan*", "*Kutadgubilig/Felsefe-Bilim Araştırmaları*"nda, 1. sayı, 29. – 70. syflr., Istanbul, ocak 2002.

26 "*Metafizik Sorunu*", "*Kutadgubilig/ Felsefe-Bilim Araştırmaları*"nda, 2. sayı, 8. – 46. syflr., Istanbul, ekim 2003.

27 "*Immanuel Kant'ı Anarken* I", "*Kutadgubilig*"de, 5. sayı, mart 2004.

28 "*Immanuel Kant'ı Anarken* II", "*Kutadgubilig*"de, 6. sayı, ekim 2004.

29 "*Immanuel Kant'ı Anarken* III", "*Kutadgubilig*"de, 8. sayı, ekim 2005.

30 "Immanuel *Kant'ı Anarken* IV", "*Kutadgubilig*"de, 9. sayı, mart 2006.

31 "*Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli Fikir Binâlarının Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken* V – VI, "*Kutadgubilig*"de, 10. sayı, ekim 2006, kasım 2007.

32 "*Çıktık Açık Alınla On Yılda...*", "*Kutadgubilig*"de, 20. sayı, ekim 2011.

33 "*Gazalî*", "*Kutadgubilig*"te, 20. sayı, ekim 2011.

34 "*Felsefe-bilim*in *Beyânındandır*", "*Kutadgubilig*"de, 2018.

35 "*Zivilisation*", "*Kutadgubilig*"de, 2018.

36 "*Devletiebedmüddet Bilinci*: *Kutadgubilig/Devletiebedmüddet Ülküsü*: *Kızılelma, Türklüğün Seyyar – Asker – Devletliliği* (Ordu)",

“*Kutadgubilig*”de, 2018.

Makaleler

1 "*Medeniyet Tarihinde Felsefe-Bilim*", "Türk Kültürü"nde, 269. sayı, 590. – 595. syflr., Ankara, 1985.

2 "*Suçlu, Kalk Ayağa!*", "*Forum*"da, 6. cilt, 138. sayı, 36. – 39. syflr., Ankara, 1 haziran 1985.

3 "II. *Elizabeth'in Doğumgününü Kutlama Töreni*", "*Forum*"da, 6. cilt, 31. – 33. syflr., Ankara, 1 ağustos 1985.

4 "*Felsefe*", "*Millî Kültür*"de, 27. sayı, 21. – 25. syflr., Ankara, 1990.

5 "*Her Kültürün Aynası Anadilidir*", "*Millî Kültür*"de, 21. – 25. syflr., Ankara, ekim 1990.

6- "*Felsefe-Bilime Ramak Kalmışken*/Türklerin Düşünce Tarihi ve Felsefe-Bilim", "*Bilim-Felsefe-Tarih*"te, 1. sayı, 143. – 173. syflr., Istanbul, 1991.

7 "*Deniz ile Kâşiflik* I", "*I.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Yıllığı*"nda, 25. – 27. syflr., Istanbul, 1991.

8 "*Deniz ile Kâşiflik* II", "*I. Ü. Ed. F. Felsefe B. Yıllığı*"nda, 12. – 13. syflr., Istanbul, 1992.

9 "*Dindışı Ahlâk Olabilir mi*?", "*Yeni Toplum*"da, 1. yıl, 1. sayı, 77. – 79. syflr., Istanbul, 1992.

10 "*Ahlâkın Din Duyuşundaki Kaynağı*", "*Yeni Toplum*"da, 1.

yıl, 2. sayı, 79. – 82. syflr., Istanbul, eylül – ekim 1992.

11 "*The Obsession with Progress*", "*Turkish Daily News*"da, Ankara, 29 mart 1995.

12 "*Religion, Woman, Nature*", "*Turkish Daily News*"da, Ankara, 14 nisan 1995.

13 "*Progressivism*", "*Turkish Daily News*"da, Ankara, 6 mayıs 1995.

14 "*Mediterranean: The Fountainhead of the Occidental Civilizations and the Turks*", "*Turkish Daily News*"da, B3, Ankara, pazartesi, 2 aralık 1996.

15 "*Yabanci Dil ve Eğitim Üzerine*", "*Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni*"nde, 4. sayı, 13. – 16. syflr., Istanbul, yaz 1996.

16 "*Türk Modernleşmesine Felsefî Bir Bakış*", "*Dergâh*"ta, 12. – 14. ile 22. syflr., Istanbul, ocak 1997.

17 "*Çağdaş Kapitalism, İngiliz-Yahudi Medeniyetidir*", "*Diplomatik*"te, 13. s., Istanbul, mart 1998.

18 "*Bu Medeniyetin Adı Nedir?*", "*Yeni Şafak/Haftalık*"ta, 1. yıl, 11. sayı, 8. – 9. syflr., Istanbul, cumartesi, 21 mart 1998.

19 "*Cevap, Mesele, Sorun Üçlüsü*", "*Yeni Şafak*"ta, 13. s., Istanbul, cumartesi, 4 temmuz 1998.

20 "*Evrim ile Tarih Sorunları*", "*Yeni Şafak*"ta, 13. s., Istanbul, salı, 4 ağustos 1998.

21 "*Bireylilik, Kimlik, Kişilik Sorunları*", "Yeni Şafak"ta, 13. s., Istanbul, perşenbe, 27 ağustos 1998.

22 "*Çağımızın Paradigma Sorunu*", "*Yeni Şafak*"ta, 13. s.,

Istanbul, cumartesi, 12 eylül 1998.

23 "*Kimlik: İnsan-Olmanın Esâsı*", "*Dergâh*"ta, IX. cilt, 104. sayı, 14. – 16. syflr., Istanbul, ekim 1998.

24 "*İnsan, Kur'âna Göre Hürdür*", "*Zaman*"da, 13. s., Istanbul, 5 aralık 1999.

25 "*Çağdaşlıktan Kasıt, İngiliz-Yahudi Medeniyetidir*", "*Yeni Şafak*"ta, 9. s., pazar, 12 aralık 1999.

26 "*Osmanlıdan Önce Dünya*", "*Yeni Şafak*"ta, 9. s., Istanbul, pazartesi, 15 mart 1999.

27 "*Osmanlı, 'Adâlet' Demektir*", "*Yeni Şafak*"ta, 9. s., Istanbul, salı, 16 mart 1999.

28 "*Osmanlı Niçin Önemli?*", "*Yeni Şafak*"ta, 9. s., Istanbul, çarşanba, 17 mart 1999.

29 "*Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı*", "*İlahiyat Fakültesi Dergisi/Prof Dr Necâti Öner Armağını*"nda, 117. – 126. syflr., Ankara, 1999.

30 "*İnsanı İnsana Malzeme Kılamazsınız!*", "*NPQ Türkiye*"de, 3. sayı, 30. – 35. syflr., Istanbul, 2000.

31 "*Küreselleşme Halkların Afyonudur*", "*Gerçek Hayat*"ta, 8. – 10. syflr., Istanbul, cuma, 12 ocak 2001.

32 "*Küreselleşmeyle Farklılıkları Törpülediler*", "*Istanbuldaki Anadolu*"da, 6. – 7. syflr., Istanbul, ocak – şubat 2001.

33 "*Alternativ Üretmek Zorundayız!/Bütün Gelişmeler İnsanlığımızı Yıpratmağa Aday. Fakat Yoğunluk İtibârıyla Hiçbir Devir, Bu Çağ Kadar Tehlike Arzetmemiştir*", "*Eğitimbilim*"de, 4. yıl, 34. sayı, 76. s., Istanbul, temmuz 2001.

34 "*Sağlam Kişilikli Önderlere İhtiyâcımız Var*",

"*Eğitimbilim*"de, 4. yıl, 35. sayı, 80. s., Istanbul, ağustos 2001.

35 "*Batı, Hayatın Her Alanını Yönetme Çabasında*!", "*Eğitimbilim*"de, 4. yıl, 36. sayı, 83. s., Istanbul, eylül 2001.

36 "*Edilginleştirilme*...", "*Eğitimbilim*"de, 5. yıl, 40. sayı, 38. – 39. syflr., Istanbul, ocak 2002.

37 "*Cihânşumûl Zulüm*...", "*Altınoluk*"da, 191. sayı, 9. – 14. syflr., Istanbul, ocak 2002.

38 "*Batının Bunalımı*", "*Umran*"da, 89. sayı, 26 – 31. syflr., Istanbul, ocak 2002.

Tercüme Makaleler

1 "*Jacques Monod*: "*Rastlantı ile Zorunluluk/Çağımız Biyolojisinin Doğa Felsefesine İlişkin Denemez*", "*Önsöz*", "*Çağdaş Felsefe*"de, M.Eğ:B., Devlet kitapları, Istanbul, 1979.

2 "*Erhard Oeser*: "*Bilim Teorisi/Çıkış, Gelişme, Şimdiki Durum*", "*Felsefe Arkivi*"nde, 22. – 23. sayı, 119. – 141. syflr., Istanbul, 1981.

Verdiği Dersler

Felsefe Öncesi Düşünüş (Lisans)

1) Kültür ile medeniyet tarifleri
2) Felsefe-bilime giden yol
3) Bilgelik nedir, efsâneden farkı
4) Bilgelik tarihi: İlkçağ Çin (*Lao* Çe [Tao], *Kung Fu* Çe, Mo Çe), Hint (Vedâlar, Hinduluk, Budhacılık, ...) ile İslâmöncesi İran (Avesta dini, Zerdüştcülük) bilgelikleri

Felsefî Düşüncenin Oluşumu (Lisans)

1) Eskiçağ Ege dünyasının tarihi, coğrafyası, iklimi
2) Felsefe öncesinden felsefeye geçiş: *Solon*, *Tales*, *Pitagoras*, *Empedokles*, *Herakleitos*, *Parmenides*, *Safsatacılar*
3) Efsâne – bilgelik – felsefe arasında farklar ve felsefenin oluşması
4) *Eflâtun*
5) Mantığın oluşturulması
6) Felsefeden bilimin ortaya çıkışı
7) *Aristoteles*, Felsefe-bilim araştırma tavrı

8) *Heredotos*, *Hippokrates*, *Theofrastos*, *Galenos*

Modern Felsefenin Oluşumu (Lisans)

1) Eskiçağ Ege felsefesinden Ortaçağ Hırıstıyan felsefesine geçiş
2) Anahatlarıyla Ortaçağ Hırıstıyan medeniyeti
3) Anahatlarıyla İslâm medeniyeti ve İslâmda felsefe-bilim (Kelâm, Fıkıh, Tasavvuf, Felsefe, İlim arasındaki bağlantılar, Eşarî - Mutezile kelâmları, *Farabî*, *Gazzalî*, *İbn Arabî*)

Yeniçağ Felsefesi (Lisans)

1) Anahatlarıyla Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyeti
2) Yeniçağ dindışı Avrupa Felsefe-bilim sistemleri: Galileo *Galilei*, René *Descartes*, Isaac *Newton*, John *Locke*, David *Hume*, Gottfried Wilhelm *Leibniz*, Immanuel *Kant*, Georg Wilhelm Friedrich *Hegel*, Karl *Marx*
3) Çağdaş Felsefe-Bilim sistemlerine giriş: Charles *Darwin*, Herbert *Spencer* ile evrim varsayımı ve bunun çağımız dünyagörüşlerine etkileri

Dil Felsefesi (Lisans)

1) Dilin tarifi
2) Dil – işâret – anlam – cümle kuruluşu
3) Dil – lehçe

4) Dillerin biçimce ve yapıca sınıflanışları
5) Evrim varsıyımı ile dillerin gelişim teorisi

Kültür Analizi (Yüksek lisans)

1) Kültür Analizi başlıklı derste kültür olayının ortaya çıkışı
2) İnsanın kültür varlığının ne anlama geldiği
3) Tarih, coğrafya, az da olsa biyoloji açısından işlenmektedir.

Medeniyet Çözümlemesi/Analizi (Yüksek lisans)

1) Medeniyet Analizi dersinde, medeniyetin kültürden neşet edişi; tarihte hangi kültürlerin hangi şartlar altında medeniyetleştikleri ele alınmaktadır.
2) Bazı medeniyetlerin felsefîleşerek daha üstün bir konuma niye ve nasıl gelmiş oldukları üzerine geniş açılı inceleme yapılmaktadır.

Metafizik ile Bilim İlişkisi (Doktora)

1) Metafizik ile Bilim ilişkisinde metafiziğin değişik anlamları arasında felsefî olanı ele alınmaktadır.
2) Felsefenin merkezinde olması itibârıyla metafiziğin, öteki felsefe kolları üstündeki etkisi incelenmiştir.

Bilimin Metafizik Temelleri (Doktora)

Bilim – Metafizik ilişkisine yönelik dersimizde

metafiziği, felsefe-bilim sisteminin merkezine koymuştuk. Bu derste de kültür hayatının tezâhürlerinden biri olan bilimin, metafiziğe olan "borç"larından bahsedilmiştir. Bilimin kullandığı kavramlar ve mantık yapısı, bu cümleden olmak üzre, metafizikte temellenir.

FOTOĞRAFLAR

Büyükbabası Çerkes Şefkati, babası Nafiz'in ve babası Ertuğrul, Halep 1917

Büyükbabası ile babası, Şam 1913

Büyükbabası, 1925

Büyükbabasının Kuleönü'ndeki evleri, 1920'ler

Babaannesi Fatma ile kucağında ablası Şermin, annesi Fadıl, büyükbabası Sabahattin Sözeri, Kuşadası

Büyükdayısı Hasan (Amca)

Ağabeyi (Kaya) ile ablası (Şermin)

Annesi Fadıl ve babası ile, İzmir Mahallesi, 1951

Kendisi (iki yaşında), annesi ile arkadaşları. Kozlu 1949

İlkokul, 1954

Mahalle Çocuklu ile,
arka bahçelerinden biri - Kozlu
ağustos ayları 1952

Babası (Sabih), Zonguldak 1951

Annesi (Hilda), Ankara 1954

Kızılaydan Demirtepenin görünüşü, 1955

Coğrafya Hocası Hatice Özdoğan ve arkadaşları ile.
TED Kolejі 1964

Edebiyat Hocası Şevim Gürsoy ve arkadaşları ile.
TED Kolejі 1967

Ayşyan Mezarlığı
Rumelihisarı 1968

Arkadaşı Adnan Kulaksızoğlu ile

Polish 1976

Kızıma ve oğlu (Deniz) ile. Erzincan 1977

Kızım, annesi ve kucağında kedisi (Elif), 1979

Annesi, babası, oğlu ile kız, 1980

Kız ile köpekleri Kurt

Nejat Bozkurt, Attila Erdemli, Ulağ Nutku, Tüten Anğ, Nermi Uygur, Betül Çotuksöken ile, 1982

Şefik Ural, Mehmet Genç, Cevat Şengör, Namık Aydınoğlu ve Ekrem Zeyrek ile, 1991

Nejat Bozkurt, Betül Çotuksöken, Nermi Uygur, Attila Erdemli ve Kemal Turan ile

Ahmet Yüksel Özemre ile

Mübahat Küyel, Bedia Akarsu, Nihat Kekilli, İsmail Tunalı ile, Doçentlik 1982

Profesörlük ehliyeti devrinde, Marmara Üniversitesi 1982

Minarenin tepesinde, Çemişgezek 1983

Talebelerliyle, Çukurova Üniversitesi 1996

Norma ile, Meksiko 1991

Kuala Lumpur, ISTAC 1992

Çin Seddi 1993

[illegible] Deniz müsteşarı, Cengiz Çakmak, İlhan Selim, Başbuğ İlhan Er, 1994

Urayun 1996

Ulustaki evleri. 1999

Zonguldak 1998

Ağabeği

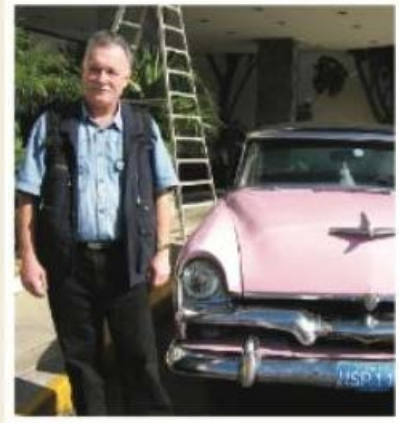
Kızı ile torunu

Ağabeği, ablası, kansı, gelini (Melike), annesi ile oğlu

Erzurum - Rize 2005

Kuba 2007

Bayan Ölgi/Moğolistan 2008

Şemsanla, Ulan Bazaar 2008

Fahri Doktora payesi takdim töreni, 2017

Şaban Teoman Durali Bilim ve Sanat Merkezi açılışı, 2018

Ali Değermenci ile, İstanbul 2019